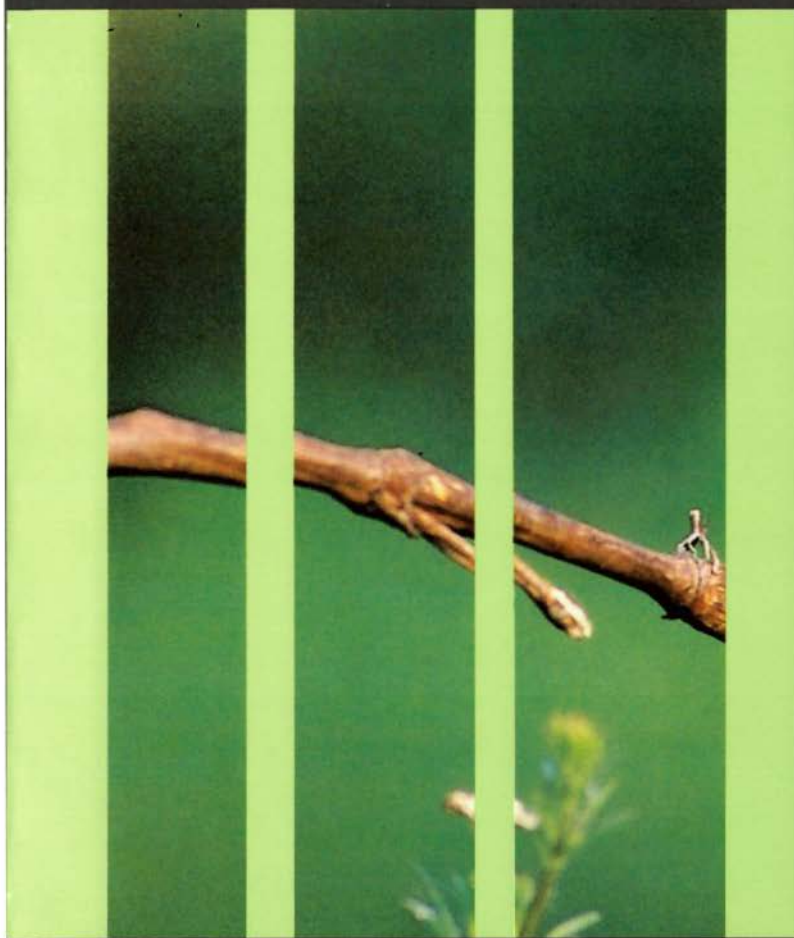

Atlas van de Belgische broedvogels

Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen - Brussel

Maquette omslag : C. Bodson

Omslagfoto : Blauwborst (*Luscinia svecica*), Deinze, 12/05/1988. F. Lammertyn.

D 1989 - 0339-4

Atlas van de Belgische broedvogels

Pierre DEVILLERS

Walter ROGGEMAN

Jean TRICOT

Patrick DEL MARMOL

Chris KERWIJN

Jean-Paul JACOB

Anny ANSELIN

1988

Brussel

Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen.

Vautierstraat 29 B-1040 Brussel

Referentie van de atlas in zijn geheel of de verspreidingskaarten :

P. Devillers, W. Roggeman, J. Tricot, P. del Marmol, C. Kerwijn, J.-P. Jacob en A. Anselin. Eds. 1988. Atlas van de Belgische Broedvogels. Brussel, Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen.

Van een begeleidende tekst :

Voorbeeld :

W. Roggeman. 1988. Veldleeuwerik, *Alauda arvensis*. Pagina's ... en ... in Devillers *et al.*, Red. Atlas van de Belgische Broedvogels. Brussel, Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen.

inhoudstafel

INLEIDING	5
Doel en verloop van het projekt	
Vorig onderzoek	
Telmethode	
Rooster	
Kwalitatieve schattingen	
Aantalsschattingen	
Veldwerk en noteren van de gegevens	
Graad van bedekking	
Verwerking van de gegevens	
Opstellen van de kaarten	
Totale aantalsschatting aan de hand van de methode van de gemiddelden	
GEOGRAFISCH KADER . . .	15
BELANGRIJKSTE HABITATS	19
EVOLUTIE VAN DE MILIEUS EN DE AVIFAUNA .	23
VOORSTELLING VAN DE RESULTATEN .	28
ALGEMENE BIBLIOGRAFIELIJST	381
BIJLAGE : Lijst van de veldmedewerkers	385
INDEX VAN DE NEDERLANDSE NAMEN	389
INDEX VAN DE WETENSCHAPPELIJKE NAMEN	393

inleiding

Doel en verloop van het projekt

De verspreiding en de aantallen van broedvogels zijn nooit vast, maar variëren in de loop van de tijd. Dit is te wijten aan de invloed van talrijke factoren zoals b.v. klimatologische veranderingen, de evolutie van de natuurlijke milieus, schommelingen in de hoeveelheden beschikbaar voedsel, aanpassingen die het soorten mogelijk maken nieuwe milieus in te nemen, enz... De menselijke activiteiten hebben hierbij een zeer sterke invloed op de veranderingen van het natuurlijk milieu : vernietiging van biotopen, het creëren van nieuwe habitats, veranderingen in de gebruikte landbouwmethodes, de recreatie in natuurgebieden, de vervuiling, enz... Nauwkeurige verspreidingskaarten maken het mogelijk om het effect van deze milieuveranderingen op de vogelpopulaties te volgen. Dergelijke kaarten zijn bovendien ook essentieel voor de studie van de factoren die de soortenverspreiding beïnvloeden. Ze vormen een kostbaar werkinstrument bij de bepaling van natuurbeschermingsmaatregelen.

De beslissing om deze atlas van de Belgische broedvogels te realiseren werd genomen door het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (K.B.I.N.) in 1971, dit in overleg met de ornithologische verenigingen Aves en De Wielewaal. Het project paste binnen een groter kader van Europese atlasprojecten, ontwikkeld door de 'European Ornithological Atlas Committee', en gecoördineerd door J.T.R. Sharrock. Het startte in Groot-Brittannië en heeft zich nadien uitgebreid in heel Europa. Het Belgisch project heeft vanzelfsprekend de algemene methode gevolgd, maar vanaf het begin werd er beslist daar een kwantitatieve schatting aan toe te voegen.

Het bijvoegen van deze aantalsschattingen leek ons voor België zeker verantwoord, al betekende dit extra werk. Ons land bestrijkt slechts een beperkte oppervlakte, waardoor een kaart met enkel de verspreiding zonder aanvullende dichtheidsgegevens, ons voor veel soorten zeer weinig nieuwe informatie zou bijbrengen. Er zou dus veel werk uitgevoerd worden om te bewijzen wat er in grote trekken al gekend was. Voor heel wat soorten is het in ons land immers mogelijk om ten minste één broedgeval per hok te vinden. Een aanvullende informatie op grond van relatieve abundantie zou echter een veel betere vergelijking toelaten.

Na een jaar van experimenteel veldwerk is het project gestart in 1973. Het werd beëindigd in 1977. Meer dan 670 waarnemers hebben eraan meegewerkt, hoofdzakelijk leden van de verenigingen Aves en De Wielewaal (voor namen zie Annex achteraan). Hierbij hebben zich nog medewerkers van het K.B.I.N. gevoegd, en andere ornithologen die gesensibiliseerd werden door verschillende verenigingen, o.a. dank zij de tussenkomst van Edgard Kesteloot. Al het veldwerk werd door de 670 waarnemers uitgevoerd. De activiteiten van deze talrijke medewerkers werden georganiseerd door een net van provinciale verantwoordelijken : de HH. Paul Houwen en Eckhart Kuijken (West-Vlaanderen), Jo van den Steen (Oost-Vlaanderen), Paul Simon (Henegouwen), Georges Huyskens (Antwerpen), Helin de Wavrin, Robert Potvliege en Paul Herroelen (Brabant), Gustave Jerosme en George Robert (Namen), Hugo Pluymers (Limburg), René de Liedekerke (Luik) en Christian Moïs (Luxemburg). Op nationaal vlak gebeurde de coördinatie door Pierre Devillers, Walter Roggeman en Jean Tricot met de medewerking van de 'Centrale Ornithologique' van Aves en plaatselijke afdelingen van de Wielewaal.

Naargelang dat de gegevens aan het K.B.I.N. werden opgestuurd, werden ze op kaart gezet door de nationale verantwoordelijken, bijgestaan door Robert Potvliege, Suzanne Lhoest en Josette en Jacques van Esbroek. Door dit nauwkeurig volgen van de binnengekomen informatie, was het mogelijk in onvoldoende onderzochte rechtshoeken van 8x10 km² aanvullend onderzoek te organiseren, waardoor de uiteindelijke bedekking zo volledig mogelijk was.

Na het afsluiten van het veldwerk door de medewerkers, werden tijdens 1978 aanvullende controles uitgevoerd op het terrein. Nadien volgde een lange periode voor het invoeren van de gegevens in de computer en het verbeteren van de informatie voor de verspreidingskaarten. Dit werd hoofdzakelijk uitgevoerd door Chris Kerwijn aan de hand van programma's op punt gesteld door Michel Mertens. De moeilijkheid hierbij was vooral het inwerken van de kwantitatieve gegevens, dikwijls verzameld per rechthoek over meerdere jaren ofwel door eenzelfde waarnemer, of door verschillende medewerkers.

Vanaf 1981 waren de voorlopige verspreidingskaarten klaar en werden ze ter beschikking gesteld van een aantal medewerkers die bereid waren om de begeleidende teksten te schrijven. Deze teksten werden opgesteld tussen 1981 en 1988. De bij iedere soort aangehaalde referenties over de evolutie van de populatie na het beëindigen van de atlasperiode wijzen hierop. Het afwerken en verbeteren van de teksten en de laatste aanpassingen aan de verspreidingskaarten werd verzekerd door Jean-Paul Jacob, bijgestaan door Michel Peero, Brigitte Chiwy en René-Marie Lafontaine. De teksten werden hetzij in het Frans, hetzij in het Nederlands geschreven, en vertaald door Walter Roggeman, Jean-Paul Jacob, Anny Anselin en Michel Peero. Vertaalde teksten worden aangeduid met een asterisk na de auteursnaam. De Franstalige en de Nederlandstalige versie van de atlas worden apart gepubliceerd.

Vanaf augustus 1987 werd de definitieve afwerking van de atlas in handen genomen door Patrick del Marmol, geholpen door Jean-Paul Jacob en Anny Anselin, hetgeen het mogelijk maakte dit werk van lange adem goed te beëindigen...

Vorig onderzoek

In de 19de eeuw publiceerde E. de Selys-Longchamps in 1842 de eerste Belgische vertebratenfauna. Deze omvatte 307 in het wild levende vogelsoorten. Voor elke soort vermeldt de auteur kort de verspreiding, wat een eerste benadering geeft van haar talrijkheid of zeldzaamheid in ons land. In 1875 geeft F. Fallon, in zijn monografie van de vogels van België, bepaalde bijzonderheden over de streken waar de verschillende soorten kunnen waargenomen worden. Van hun kant geven Deby (1884), C.F. Dubois (1854-1860), De la Fontaine (1865) en A. Dubois (1887) een aantal aanwijzingen over de 19de-eeuwse verspreiding en/of de biotoopkeuze van bepaalde vogelsoorten in ons land.

Om een overzicht te krijgen van de algemene verspreiding, de biotoopkeuze en het voorkomen van de Belgische avifauna binnen het jaar, moeten we echter wachten tot in 1928, als van Havre's « Les Oiseaux de la Faune belge » verschijnt. Deze synthese is gebaseerd zowel op bibliografie als op veldwaarnemingen uit die periode. Het vermelden van steeds meer observaties in de ornithologische tijdschriften « Le Gerfaut » (na 1950 « Le Gerfaut/De Giervalk ») en « De Wielewaal » (vanaf 1933), leiden tot een aanvulling van het boek van van Havre door C. Dupond en J. Maus in 1950, maar vooral tot het verschijnen van werken die steeds meer gespecialiseerd waren, zoals « Les oiseaux d'eau de Belgique » door L. Lippens in 1941 en de acht boekdelen door R. Verheyen over de Belgische avifauna, waarvan meerdere edities gepubliceerd werden tussen 1940 en 1957. Ze behandelen in detail onze volledige avifauna in zijn meest diverse aspecten.

Vanaf de jaren vijftig zien we meerdere regionale avifauna's verschijnen, o.a. in de ornithologische tijdschriften, waarbij « Aves » zich voegde in 1964. Deze avifauna's worden geciteerd in de algemene bibliografelijst van deze atlas (zie achteraan).

In 1967 wordt in de Giervalk de « Avifaunalijst van België » gepubliceerd. Hiermee is voor de eerste keer in ons land een poging ondernomen om een samenvattend overzicht te geven, per talrijkeidsklasse, zowel van de broedende als van de niet-broedende vogelpopulaties. Daarnaast wordt ook het bijzondere avifaunistisch belang van bepaalde streken benadrukt.

Enkele jaren later, in 1972, verschijnt van de hand van L. Lippens en H. Wille de « Atlas van de vogels van België en West-Europa ». Voor elke soort is het broedvogelaantal bepaald aan de hand van tellingen uitgevoerd tussen 1961 en 1968, hoofdzakelijk door H. Wille, en nadien voor elke provincie geschat, rekening houdend met de oppervlakte van de verschillende biotooptypes. De vergelijking van hun resultaten met die in de atlas toont aan dat, alhoewel bepaald aan de hand van twee verschillende methodes, de totalen opmerkelijk overeenkomen voor heel wat soorten.

Bij deze werken voegen zich recent nog enkele regionale syntheses, die gedeeltelijk gegevens verwerken die verzameld zijn in het kader van deze broedvogelatlas, o.a. het boek « Protegeons nos oiseaux » van J.-P. Ledant, J.-P. Jacob en P. Devillers, verschenen in 1983. Dit werk was het resultaat van een contract met de Waalse regio betreffende met uitsterven bedreigde gewervelde diersoorten, en werd uitgevoerd onder de leiding van C. Jeuniaux, J.-C. Ruwet en P. Devillers. Andere syntheses zijn de verschillende regionale atlassen zoals de « Avifaunagids van het Gewest Gent en de Kanaalzone » door J. van den Steen (ed.) verschenen in 1979 en de « Atlas van de Broedvogels in Limburg », door J. Gabriëls in 1986.

Telmethode

Rooster

Er werd gekozen voor een indeling van België in rechthoeken op basis van de stafkaarten schaal 1/10000, uitgegeven door het Nationaal Geografisch Instituut. Het is de enige indeling waarvoor op het ogenblik van de aanvang van het project, gedetailleerde kaarten bestonden die gemakkelijk te verkrijgen waren. Iedere kaart van 1/10000 vormt een eenheid van 8x10 km², die we in het vervolg 'rechthoek' zullen noemen. Elke rechthoek wordt genummerd aan de hand van de cijfercode van de corresponderende stafkaart, die bestaat uit twee of drie cijfers : b.v. 52 voor rechthoek 2 van kaartblad 5, of 713 voor rechthoek 3 van kaartblad 71.

Het Belgisch grondgebied is opgedeeld in 457 dergelijke rechthoeken waarvan 28 % gedeeltelijk grensoverschrijdend zijn. Het gebruik van de U.T.M.-verdeling, dat aan te raden was wegens de overeenkomst met andere karteringsprojecten voor zoölogische gegevens, was hier echter niet mogelijk, door het gebrek aan gemakkelijk beschikbare gedetailleerde kaarten voor de talrijke medewerkers. Het gekozen raster is echter compatibel met dit gebruikt voor de plantenatlas van het Belgisch-Luxemburgs Instituut voor Floristiek.

Kwalitatieve schattingen

De veldwaarnemingen worden, afhankelijk van de graad van broedzekerheid van de soort (mogelijke, waarschijnlijke of zekere broedvogel), gecodeerd van 0-16. Dit komt overeen met de internationaal gebruikte E.O.A.C.-code. De verschillende gradaties zijn de volgende :

Mogelijk broedgeval

- 0 - Waarneming van de soort tijdens het broedseizoen
- 1 - Waarneming van de soort tijdens het broedseizoen in een geschikt broedbiotoop.
- 2 - Zangpost aanwezig of baltsroep gehoord tijdens het broedseizoen.

Waarschijnlijk broedgeval

- 3 - Waarneming tijdens het broedseizoen van een paartje in een geschikt broedbiotoop.

- 4 - Aanwezigheid van een territorium, afgeleid uit waargenomen uitingen van territoriaal gedrag (zang, gevechten van vogels in aangrenzende territoria, enz...) op ten minste 2 data met een interval van minimum een week op dezelfde plaats.
- 5 - Paarspel.
- 6 - Vogel waargenomen die een mogelijke nestplaats bezoekt.
- 7 - Alarmroep van oudervogels of ander gedrag dat de aanwezigheid van een nest of jongen doet veronderstellen.
- 8 - Broedvlek waargenomen op oudervogel in de hand.
- 9 - Oudervogel gezien met nestmateriaal, bezig met nestbouw of met uithakken van een nestholte.

Zeker broedgeval

- 10 - Oudervogel houdt zich vleugellam of tracht door andere gedragingen de aandacht af te leiden.
- 11 - Vondst van een leeg nest of van eischelpen (nest gebruikt of eieren gelegd tijdens het broedseizoen waarover de studie loopt).
- 12 - Pas uitgevlogen jongen (nestblijvers) of donsjongen (nestvlieders).
- 13 - Waarneming van oudervogel(s) die naar of van een mogelijk nest vliegen, onder omstandigheden die een bezet nest aanduiden (inbegrepen zeer hoog geplaatste nesten of holten waarvan de inhoud onzichtbaar blijft), of oudervogel broedend gezien.
- 14 - Oudervogel met drekpropje of voedsel voor de jongen.
- 15 - Nest met eieren.
- 16 - Nest met jongen (gezien of gehoord).

Aantalsschattingen

Naast deze kwalitatieve gegevens, werd aan de waarnemers gevraagd tevens voor elke soort het totaal aantal aanwezige broedparen te schatten per rechthoek, dus niet enkel de broedparen waarvoor een positief broedbewijs werd gevonden. Voor deze schattingen werd gebruik gemaakt van volgende grootteklassen :

klasse 1 : van 1 tot 5 paren

klasse 2 : van 6 tot 25 paren

klasse 3 : van 26 tot 125 paren

klasse 4 : van 125 tot 625 paren

klasse 5 : van 625 tot 3000 paren

klasse 6 : meer dan 3000 paren.

Indien de schatting juist op de grens van twee klassen viel, b.v. 125 paren, noteerde men in dit geval het getal dat correspondeert met de lagere klasse, dus 3. In een rechthoek werd slechts rekening gehouden met de kwantitatieve analyse, indien de beschouwde soort(en) tenminste binnen de categorie waarschijnlijke of zekere broedvogel vielen. Voor de grensrechthoeken zijn enkel de gegevens van het Belgisch grondgebied gebruikt. Wanneer het preciese aantal broedvogels van een bepaalde soort in een rechthoek was gekend (b.v. in het geval van reiger- of sternkolonies), werd dit aangeduid op de telfiche (zie verder).

De schattingen werden over het algemeen afgeleid van het aantal territoriale mannetjes, maar de resultaten zijn steeds uitgedrukt als aantal broedparen. Voor een aantal soorten zoals b.v. het Korhoen, de Houtsnip en de Koekoek, is het aantal broedparen vervangen door het aantal aanwezige mannetjes of wijfjes tijdens de broedperiode.

Wanneer de schattingen door de waarnemer niet opgegeven werden voor een bepaalde rechthoek of voor een bepaalde soort, werd het aantal geschat door de redacteur van de tekst of door de coördinatoren, aan de hand van gegevens in gelijkaardige biotopen of door extrapolatie aan de hand van de waarden uit de aangrenzende rechthoeken. In dit geval wordt de rechthoek op de betreffende verspreidingskaart aangeduid door een asterisk.

Veldwerk en noteren van de gegevens

Het doel van de atlas was een zo getrouw mogelijk beeld te krijgen van het aantal broedende vogels per rechthoek. Iedere waarnemer gebruikte de methodes die hem het meest efficiënt leken, rekening houdend met de te onderzoeken biotopen en vogelsoorten. Het was niet de bedoeling een gestandaardiseerde methode te gebruiken, of één die gecopiëerd was op die van de waarnemer in het aangrenzende hok.

De waarnemer die een bepaalde rechthoek wou onderzoeken, moest dit zo compleet mogelijk doen, en proberen tenminste per rechthoek elk van de verschillende milieutypes te bezoeken. Gezien het soms grote aantal te onderzoeken rechthoeken, werd aangeraden om niet al te veel tijd te steken in het opzoeken van de 'laatste' soorten. Daarom was het beter om een rechthoek als afgewerkt te beschouwen, indien 80 tot 90% van de mogelijke broedvogels waargenomen waren en er een broedbewijs was voor 80% van de soorten. Indien mogelijk moest elke medewerker ieder jaar proberen een andere rechthoek te behandelen. Er werd aan iedereen gevraagd om de rechthoeksgrenzen nauwkeurig te eerbiedigen, hetgeen belangrijk kon zijn, vooral voor de weinig algemene soorten.

Het veldwerk besloeg de gehele broedperiode met als extremen januari tot augustus. In het algemeen begonnen deze prospecties in februari-maart voor de standvogels (nachtroofvogels, spechten, boomkruipers, enz...), en werden ze beëindigd in juni-juli met het zoeken naar laattijdige broedvogels en het verkrijgen van broedbewijzen voor veel soorten.

Er werden twee types telkaarten opgesteld, waarop volgende gegevens moesten genoteerd worden, in functie van de drie verschillende prospectiemethoden :

- een waarnemer bestudeert grondig alle soorten in een bepaalde rechthoek (witte steekkaart) ;
- tijdens een toevallig verblijf doet een waarnemer enkele waarnemingen in een bepaalde rechthoek, zonder deze echter volledig te inventariseren (witte steekkaart) ;
- een waarnemer doet een aantal waarnemingen van een bepaalde vogelsoort in verschillende rechthoeken (blauwe steekkaart).

De « witte steekkaart » of rechthoekskaart (Fig.1) :

In de rechterbovenhoek van de kaart vermeldt de waarnemer het nummer van de stafkaartrechthoek en het jaar waarop zijn waarnemingen betrekking hebben. In principe werd er dus voor iedere rechthoek en elk jaar telkens een nieuwe steekkaart ingevuld. Indien een waarnemer in een bepaald jaar de rechthoek niet volledig had bestudeerd, en er in een volgend broedseizoen verder onderzoek wenste te doen, dan vulde hij een nieuwe steekkaart in die enkel de gegevens bevatte van de nieuwe waarnemingsperiode.

Het grootste deel van de steekkaart is ingenomen door een lijst van vogelsoorten die vermoedelijk in België broeden (op het einde van de lijst is er plaats voorzien om eventuele nieuwe soorten in te vullen). Elke soortnaam wordt gevolgd door een codenummer, bedoeld voor de uitwerking, vervolgens door 5 vakjes die 5 kolommen vormen. In de eerste drie kolommen worden gegevens ingevuld betreffende de broedzekerheid van de soort, volgens de eerder beschreven code (0-16) : code 0-2 (mogelijke broedvogels) in de eerste kolom, 3-9 (waarschijnlijke broedvogels) in de tweede kolom en 10-16 (zekere broedvogels) in de derde. Er wordt per soort maar één van de drie klasse-kolommen ingevuld, en dit met het hoogst mogelijke getal dat uit de waarnemingen blijkt.

In de vierde kolom noteert de waarnemer een getal van 1 tot 6, wat een maat is voor het aantal broedparen dat van die bepaalde soort volgens zijn schatting in de rechthoek broedt. Deze getallen komen overeen met de reeds beschreven grootteklassen.

ATLAS DER BELGISCHE
BROEDVOGELS

Waarnemer : A. Vogels
Adres Kievitsstraat 12
3578 Meeuwen

Broedseizoen

Jaar

Staafkaart

rechthoek

1975

71 3

Fuut	008					Waterral	167					Kerkuil	307						
Geoorde Fuut	007					Porseleinh.	171					Steenuil	313	1					
Dodaars	005		16	1	1	Kwartelk.	168					Bosuil	314			15	2		
Bl. Reiger	039					Waterhoen	173		3			Ransuil	317						
Woudaapje	047					Meerkoet	177					Velduil	318						
Roerdomp	048					Scholekster	182					Ruigpootuil	320						
Wilde Eend	072		12			Kievit	185					Nachtzwaluw	323						
Wintertaling	075					Bontbekplev.	191					Gierzwaluw	327						
Zomertaling	074					Kl. Plevier	192					Ijsvogel	332						
Pijlstaart	078					Strandplevier	193					Hop	336						
Slobeend	083					Watersnip	221					Groene Specht	338						
Kuifeend	087					Houtsnip	223					Grijskopsp.	339						
Tafelcend	086					Wulp	202					Gr. B. Specht	341						
Bergeend	071					Grutto	203					MB. Specht	343						
Buizerd	115		16	2		Tureluur	206					Kl. B. Specht	345						
Sperwer	113					Kemphaan	239					Zwarte Specht	340						
Havik	111					Kluut	241					Draaihals	337						
Rode Wouw	109					Steltkluut	240					Kuifleeuw.	354						
Zwar. Wouw	110	1				Zilvermeeuw	256					Boomleeuw.	356						
Wespendief	108					Stormmeeuw	255					Veldleeuw.	357						
Br. Kiekend.	136	1				Zw-kopmeeuw	262					Boerenzwaluw	361						
Bl Kiekend.	133					Kokmeeuw	263					Huiszwaluw	364						
Gr. Kiekend.	135					Zwarte Stern	272					Oeverzwaluw	365						
Slechtvalk	142					Visdief	275					Duinpieper	495						
Boomvalk	143					Dwergstern	280					Boompleper	497		7				
Torenvalk	148		14	2		Holenduif	298	1				Graspieper	493						
Korhoen	151					Houtduif	299		4		3	Wit. Kwikst.	503			16	3		
Hazelhoen	155					Tortelduif	300		4		2	G. G. Kwikst.	505						
Patrijs	160					Turkse Tort.	302		5		3	Gele Kwikst.	506						
Kwartel	161					Koekoek	304		4		3	Engel. G. Kwik	999						

Fig. 1. Witte steekkaart of rechthoeksfiche

ATLAS DER BELGISCHE
BROEDVOGELS

Waarnemer : P. Maes - H. Vocht
Adres (Vocht) end. Buis 5
2070 Ekeren

Jaar

Soortnaam
vogelsoort

1976

Poed. 998
miskel

Hu. boke	157					12	1	2											
Kielduif	075					12	1	3											
Oortmalle	086					13	1	1											

Fig. 2. Blauwe steekkaart of soortenfiche

De vijfde kolom is voorbehouden voor die gevallen waarin de waarnemer vrijwel zeker is van het exacte aantal broedparen van een soort in zijn rechthoek (b.v. in het geval van een reigerkolonie).

De « blauwe steekkaart » of soortfiche (Fig. 2) :

In de rechterbovenhoek schrijft men voluit, naast het jaartal, de naam van de soort waarop de kaart betrekking heeft. Op het hoofdgedeelte van de kaart noteert men op elke lijn de gegevens die men over de soort heeft verzameld in één enkele rechthoek. In de eerste kolom vult men de naam in van de belangrijkste stad of gemeente van de rechthoek (voor de fusie), in de tweede kolom het codenummer van de rechthoek. De vijf volgende kolommen worden ingevuld zoals op de witte steekkaart.

Graad van bedekking

In de loop van de vijf jaar werden alle rechthoeken, met uitzondering van die van Maldegem en enkele grensrechthoeken, ten minste gedeeltelijk geïnventariseerd. In enkele zijn er gedetailleerde studies verricht over verschillende jaren en met meerdere waarnemers. Andere werden slechts occasioneel bezocht. Een aantal rechthoeken, vooral in de Ardennen en het noorden van de streek tussen Samber-en-Maas, werden gedurende één dag intensief bezocht door ervaren waarnemers. De bedekkingsgraad wordt door de kaart van Fig. 3 gedeeltelijk weergegeven, rekening houdend met de lokale verschillen in vogelrijkdom. Deze geeft per rechthoek het aantal soorten weer waarvoor een waarschijnlijk of zeker broedgeval is vastgesteld.

De kaart geeft slechts een idee en moet met voorzichtigheid geïnterpreteerd worden. Een hoog aantal broedvogelsoorten correspondeert wel met een hoge bezoekgraad, maar bij hokken met een laag aantal soorten kan dit de werkelijke situatie weerspiegelen, of te wijten zijn aan een lage bezoekfrequentie. Indien een 'arme' rechthoek gelegen is tussen een aantal veel 'rijkere' rechthoeken en we er hetzelfde biotoop vinden, zal dit laatste waarschijnlijk het geval geweest zijn.

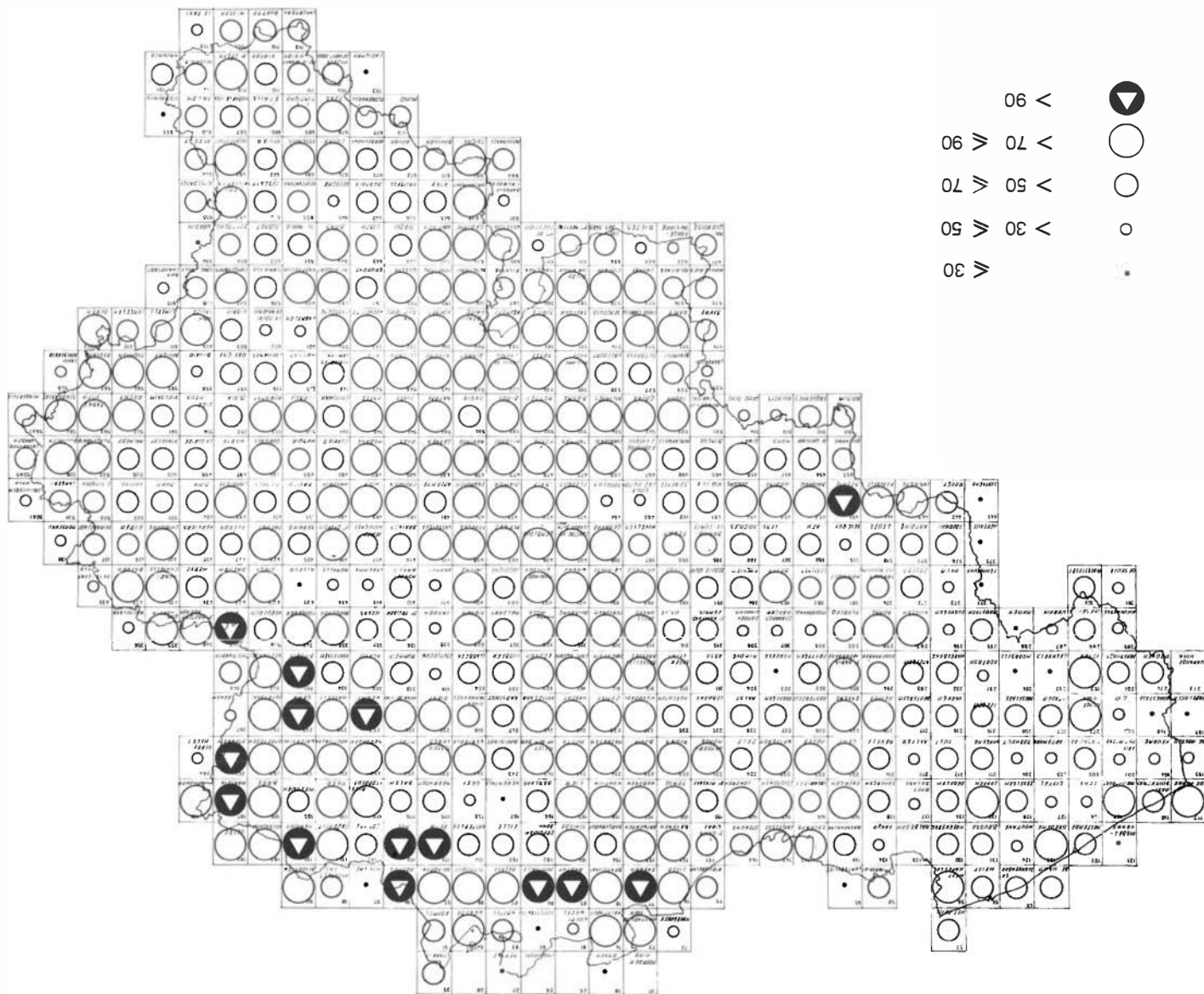
Verwerking van de gegevens

Opstellen van de kaarten

Aan de hand van de witte (per rechthoek) en de blauwe (per soort) steekkaarten werden meer dan 50000 basisgegevens bijeengebracht. Ieder gegeven houdt een soortnaam in, het rechthoeknummer, de waarnemingscondities (rechthoek gedurende het hele jaar bezocht, snel bezoek; occasionele waarneming; apart soortenonderzoek), de naam van de waarnemer, het waarnemingsjaar, de graad van broedzekerheid, een talrijkheidsschatting en soms ook een exact populatiecijfer. Deze basisgegevens, samen met de steekkaarten, worden bewaard in de archieven van het K.B.I.N. Ze kunnen op verschillende manieren uitgewerkt worden.

Voor de atlas werden de gegevens per soort en per rechthoek gecombineerd. Aan elke rechthoek werd de hoogste graad van broedzekerheid toegekend die gedurende de vijf jaar ooit werd bekomen. Voor de talrijkheidsschatting was de keuze moeilijker : we beschikten immers over gegevens over verschillende jaren en van verschillende waarnemers. Er werd besloten om van iedere waarnemer de meest adequate schatting te weerhouden (en dit was meestal de laatste), met uitzondering van sterk schommelende soorten. Hiervoor werd de hoogste schatting genomen. Deze arbitraire keuze is gebaseerd op het feit dat er een algemene tendens tot onderschatting aanwezig is, tendens die groter is als de waarnemer weinig ervaring heeft.

Fig. 3. Aantal broedvogels per rechthoek

Totale aantalsschatting aan de hand van de methode van de gemiddelden.

Het leek interessant om aan de hand van de talrijke gegevens per rechthoek te proberen een totaalcijfer voor de landelijke populatie te verkrijgen. Op die manier kunnen de gegevens van onze atlas vergeleken worden met andere aantalsschattingen. Het is duidelijk dat een dergelijk cijfer slechts een beperkte betekenis heeft, gezien de manier waarop het berekend werd, nl. op een arbitraire manier aan de hand van een schatting in klassen en dus niet geschikt voor een dergelijke uitwerking.

De voorgestelde schatting werd bekomen door aan elke soort in een bepaalde rechthoek een populatie te geven die gelijk is aan het meetkundig gemiddelde van de talrijkeklasse van die soort opgegeven voor die rechthoek, zijnde :

klasse 1 : 2,2

klasse 2 : 11,2

klasse 3 : 56

klasse 4 : 280

klasse 5 : 1398

Een waarnemer die b.v. in een rechthoek 40 broedparen Roodborst schat, heeft op zijn witte steekkaart voor de Roodborst (*Erithacus rubecula*) klasse 3 opgegeven. Voor de totaalschatting voor België krijgt de rechthoek het cijfer dat het geometrisch gemiddelde is van klasse 3, dus 56. Dit is dus hoger dan hetgeen er in werkelijkheid in de rechthoek zat. Een tweede waarnemer zal b.v. in een andere rechthoek 100 broedparen Roodborst schatten, maar zal dus ook klasse 3 opgeven, waarbij zijn rechthoek ook 56 krijgt, wat lager is dan hetgeen in werkelijkheid in zijn rechthoek zit. Bij het bepalen van deze uitwerkingsmethode is men ervan uitgegaan dat de waarnemer enerzijds een juiste talrijkeklasse heeft gekozen, en dat anderzijds binnen elke klasse de aantallen normaal verdeeld zijn, d.w.z. dat het geometrisch gemiddelde ongeveer even dikwijls hoger als lager dan het werkelijke aantal zal liggen. Dit gaat natuurlijk niet op voor de rechthoeken van de hoogste talrijkeklasse voor een bepaalde soort, vermits hier geen bovengrens bepaald is (klasse 6 : meer dan 3000 paren). Voor deze werd het minimaal aantal voor de klasse aangenomen daar dit de voorzichtigste keuze was. In het geval van de Huismus (*Passer domesticus*) was het, door het uitzonderlijk hoge aantal van deze soort in bepaalde rechthoeken (meer dan 15000), noodzakelijk om een schatting te maken met een geometrisch gemiddelde van een fictieve klasse (ongeveer 3000 tot 15000 koppels). De gevolgde methode voor het bepalen van de totaalaantallen voor België, werd in de tekst steeds geformuleerd onder de term « de methode van de gemiddelden ».

Fig. 4. Hydrografisch net van België.

geografisch kader*

Het Belgisch grondgebied (30500 km²) strekt zich enerzijds uit over het meest zuidelijk gedeelte van de Noordzeevlakte en anderzijds over een van de meest westelijke hercynische ketens en een klein deel van het bekken van Parijs. Men vindt er een variatie aan geologische substraten. Ons land ligt op de scheiding van de atlantische en subatlantische klimaatzones.

Hydrografie (Fig.4)

Het grootste gedeelte van het land behoort tot de hydrografische bekkens van de Schelde en de Maas. Daarnaast is er nog een klein gedeelte dat behoort tot het bekken van de Rijn (bijrivieren van de Moesel), tot dat van de Seine (Oise en enkele bijrivieren) en in West-Vlaanderen tot het bekken van de IJzer.

Belangrijkste aardrijkskundige streken

Een grove indeling, gesteund op de gemiddelde hoogteligging, onderscheidt drie grote eenheden: de vlakten van Laag-België (minder dan 50 m), de Laagplateaus van Midden-België (van 50 tot 200 m) en Hoog-België (meer dan 200 m) dat ongeveer samenvalt met het landsgedeelte gelegen ten zuiden van de lijn Samber-Maas.

De vlakte behelst de Polders of de Kustvlakte (onder de 5 m) en de noordelijke laagvlakte (Vlaamse vlakte en de Kempen). De Laagplateaus bestaan uit de plateaus van Henegouwen, Brabant, Haspengouwen het Kempens plateau. Ten zuiden van de lijn Samber-Maas verheffen de plateaus van Condroz, van Herve en de Famenne-depressie zich geleidelijk zuidelijk en oostelijk tot het Ardens plateau (hoogste punt : 694 m). Ten zuiden ervan dalen we terug tot op het plateau van Lotharingen.

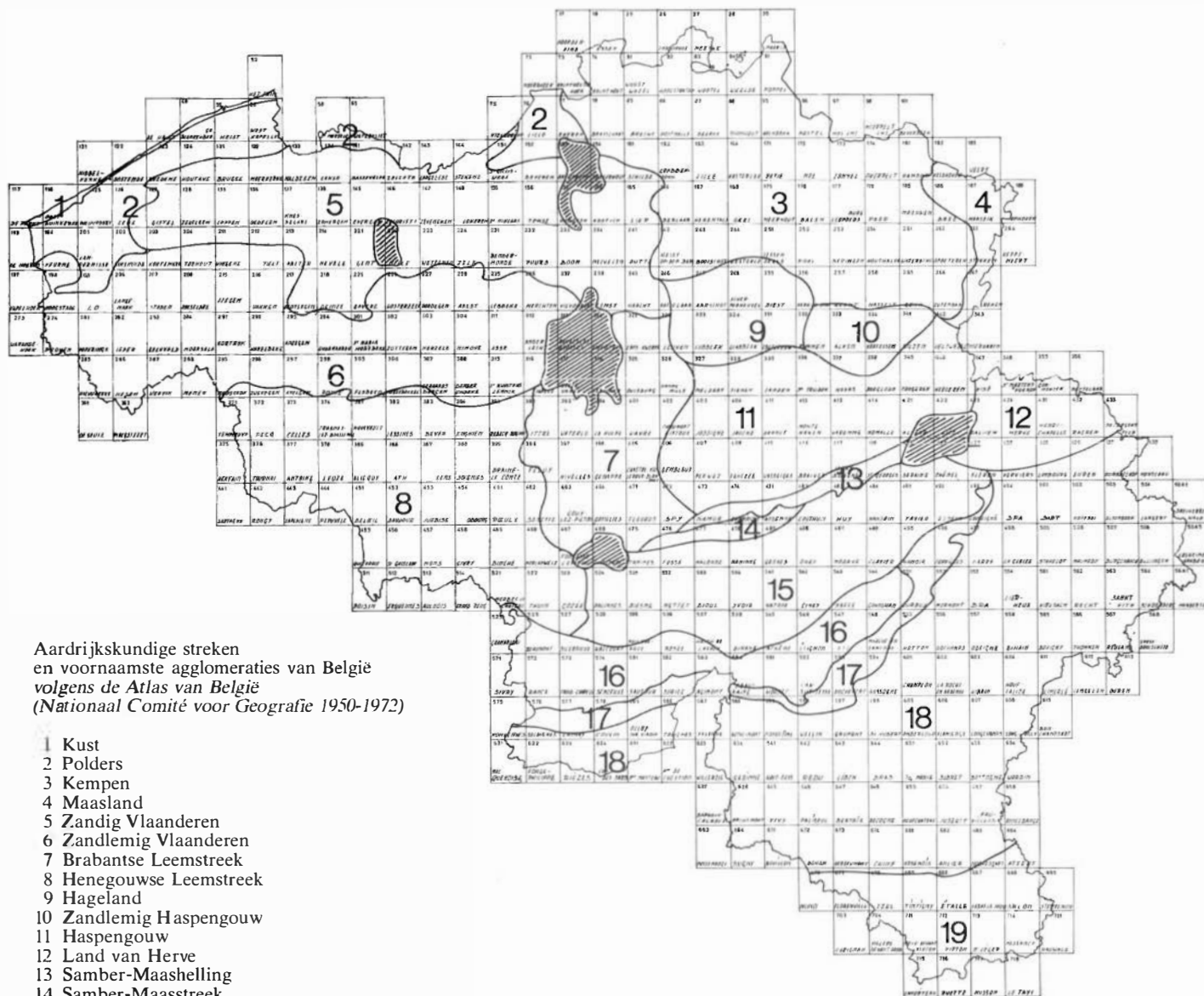
Kust

Het lage zandstrand is in het westelijk deel van de kuststrook gescheiden van de Noordzee door de Vlaamse (zand)Banken. Aansluitend op het strand ligt de duinengordel die zeer sterk in breedte varieert en een gemiddelde hoogte heeft van een 15-tal meter.

Polders

De Poldervlakte strekt zich uit over een breedte die varieert tussen de 10 en de 15 km, achter de duinengordel. Op vruchtbare klei en zandige kleibodems liggen vooral wei- en akkerland met hooilanden in de laagstliggende delen. Deze brede gordel loopt evenwijdig met de Kust en loopt verder naar het oosten langs de Benedenschelde tot Antwerpen (Scheldepolders).

* Grotendeels overgenomen uit de inleidende tekst van de Avifauna van België.

Aardrijkskundige streken
en voornaamste agglomeraties van België
volgens de Atlas van België
(Nationaal Comité voor Geografie 1950-1972)

- 1 Kust
 - 2 Polders
 - 3 Kempen
 - 4 Maasland
 - 5 Zandig Vlaanderen
 - 6 Zandlemig Vlaanderen
 - 7 Brabantse Leemstreek
 - 8 Henegouwse Leemstreek
 - 9 Hageland
 - 10 Zandlemig Haspengouw
 - 11 Haspengouw
 - 12 Land van Herve
 - 13 Samber-Maashelling
 - 14 Samber-Maasstreek
 - 15 Condroz
 - 16 Fagne-Famenne
 - 17 Calestienne
 - 18 Ardennen
 - 19 Lotharingen
- gearceerd : agglomeraties

Fig. 5. Aardrijkskundige streken en voornaamste agglomeraties van België.

Binnen-Vlaanderen

Hier kan men twee duidelijke delen onderscheiden : in het noorden een golvende vlakte met zandbodem en in het zuiden een heuvelstreek met zandleembodem. Het noordelijk deel behelst het Houtland, het Meetjesland en het Land van Waas. De zandleemstreek komt overeen met het Vlaamse Heuvelland.

Kempen

In het westelijk deel strekt de Kempense vlakte zich uit ; in het oosten vinden we het Kempens Plateau (50-100 m hoogte). De voormalig talrijke heide-en bremvelden op zandbodem zijn nu grotendeels vervangen door naaldboutaanplantingen en landbouwgebieden. In een aantal vochtige depressies werden visvijvers gegraven.

Overgangszones

Tussen de zandige Kempen in het noorden en de Leemstreken van Brabant en Haspengouw in het zuiden vinden we een aantal overgangszones : Klein-Brabant, Kempisch Brabant, Hageland en Vochtig Haspengouw.

Leemstreken

Henegouwen in het westen, met de kleiige en kalkachtige afzettingen, en Brabant in het centrum, met zandige afzettingen, vormen samen een zeer ingesneden en heuvelachtig plateau, vooral in Brabant. De weiden domineren in Henegouwen, terwijl in Brabant talrijke bossen voorkomen, relict van het vroeger uitgestrekte Kolenwoud. In het oosten vinden we de open rijke landbouwgebieden van droog Haspengouw, een zachtglooiend plateau bedekt met leem.

Condroz

De Condroz is een golvend plateau doorsneden met grote depressies. De kalk- en schisteuse ondergrond is vruchtbaar en zeer geschikt voor landbouw en veeteelt. De heuvels zijn langgerekt en meestal bebost.

Land van Herve

Dit is een sterk ingesneden kalkleemplateau. We vinden er vooral weiland en boomgaarden, met veel hagen.

Fagne-Famenne

De Fagne-Famenne is een lange en brede leisteendepressie, die zich uitstrekt tussen de Condroz en de Ardennen, 'Fagne' geheten ten westen van de Maas en 'Famenne' ten oosten ervan. De omvorming van de leisteen heeft een lemige, ondoordringbare bodem gevormd, die bedekt is door weilanden en bossen. In de Fagne vinden we dikwijls vochtige depressies, waarvan verschillende nu omgevormd zijn tot vijvers. Een smalle, uitstekende kalkband, de Caestienne, strekt zich uit langsheen de zuidelijke grens van de Famenne.

Ardennen

De Ardennen, waarvan de hoogte schommelt tussen de 300 en de 700 m, vormen een hoogplateau gekenmerkt door een geologisch verjongde 'halfvlakte', die onvoldoende is ontwaterd en met sterk ingesneden flanken. Een afgeplatte kamlijn loopt van het signaal van Botrange in het oosten (694 m) tot de Croix-Scaille in het westen (505 m). Aan beide zijden van deze kam worden de hellingen verder ingesneden door een aantal berggriviertjes die een bochtig verloop kennen. Op de plateaus vinden we nog enkele grote veengebieden, vooral in de Hoge Venen. Elders is er een afwisseling van bossen en landbouwgronden (zowel akkers als weilanden).

Lotharingen

Lotharingen ligt 'beschermd' achter de Ardennen en vormt een karakteristiek landschap. Het is geologisch ontstaan door een afwisseling van hard substraat (kalk-en zandsteen) en zachte lagen (mergel en klei) hellend in zuidelijke richting, wat aanleiding gegeven heeft tot een plateau met een karakteristiek reliëf : de cuestas. De steile zandsteen-noordhellingen zijn bedekt met bossen, terwijl we op de zuidhellingen en in de depressies vooral akkerbouw en veevecht vinden.

belangrijkste habitats

Het Kustmilieu

Het hoge strand en de droge zandvlakten tussen de duinen waren vroeger belangrijke broedbiotopen van de Dwergstern (*Sterna albifrons*) en de Strandplevier (*Charadrius alexandrinus*). De sterke druk van het toerisme heeft dit habitat doen verdwijnen of ongeschikt gemaakt, zoals dit trouwens op veel plaatsen langs de Europese kust het geval is. Schorregebieden, voor een groot deel verdwenen door inpoldering of opspuiting, blijven nog over aan de IJzermonding te Nieuwpoort, langs de Beneden-Schelde nabij Antwerpen en in het Zwin tussen Knokke en de Nederlandse grens. Men vindt er een aantal karakteristieke halofiele gemeenschappen met de Kluut (*Recurvirostra avosetta*) en de Bergeend (*Tadorna tadorna*) als typische vogelsoorten.

Het zoete water

De traagvloeiende rivieren van Laag-België bezaten, voor ze vervuild en gekanaliseerd werden, een rijke waterplantenvegetatie en waren afgezoomd door belangrijke riet- en lisdoddevelden, ruigten met lianen en alluviale bossen. Dit complex van zeer produktieve milieus had een zeer rijke en gevarieerde avifauna waarvan nu nog hier en daar voorbeelden overblijven. In Hoog-België hebben de snelstromende rivieren wat beter stand gehouden tegen deze degradatie en we vinden er nog typische soorten als de IJsvogel (*Alcedo atthis*), de Waterspreeuw (*Cinclus cinclus*) en de Grote Gele Kwikstaart (*Motacilla cinerea*).

Er zijn weinig natuurlijke waterplassen en een groot aantal vijvers zijn kunstmatig ontstaan. Dit gebeurde door afdamming van riviertjes of afgraving : gebruikt als koelwaterplassen voor smelterijen, visvijvers, drinkwaterbekkens, debietregelaars, door vollopen van depressies ontstaan na zand-, klei-, en veenafgraving, ontginning in steengroeven of het instorten van mijngangen. De rietvelden van deze waters zijn van bijzonder belang voor de avifauna. Een aantal karakteristieke soorten broeden er: Woudaapje (*Ixobrychus minutus*), Roerdomp (*Botaurus stellatus*), Grote Karekiet (*Acrocephalus arundinaceus*), Kleine Karekiet (*A. scirpaceus*), Rietzanger (*A. schoenobaenus*) en Snor (*Locustella luscinioides*). Het merendeel van deze soorten is sterk achteruitgegaan, waarschijnlijk als gevolg van de veroudering van de rietvelden. Uitgestrekte zeggevelen, belangrijk voor b.v. een aantal ralachtigen (*Porzana*), zijn zeldzaam geworden.

Hoogvenen, het habitat van een soortenarme, maar zeer karakteristieke en kwetsbare fauna en flora, komen nog slechts voor op de kam van de Ardennen en in de Kempen. Vele zijn echter verdwenen door ontwatering of door aanplanting met naalddhout.

Weide- en grasland

De weiden en graslanden, open ruimten gedomineerd door grassen en andere niet-houtige gewassen, werden in ons land gecreëerd en in stand gehouden voor de veeteelt. In een systeem van extensieve beweiding blijven bemesting en grondverbetering beperkt, waardoor een rijke en gevarieerde flora kan standhouden, en daarmee samengaan een gediversifieerde fauna.

Graslanden met een rijke flora bestaan nu nog enkel op slecht gedraineerde terreinen in valleibodems en, in drogere omstandigheden, op enkele plaatsen op het Ardens plateau, in de Fagne-Famennedepressie, in Lotharingen en in de

Kempen. Ze herbergen een zeer bedreigde avifauna waarvan de Kwartelkoning (*Crex crex*) een sprekend voorbeeld is. Ook andere soorten verkeren in een weinig rooskleurige situatie. Oorspronkelijk typische graslandvogelgemeenschappen zoals deze gevormd door het Paapje (*Saxicola rubetra*), de Gele Kwikstaart (*Motacilla flava*), de Graspieper (*Anthus pratensis*) en enkele andere soorten, die binnen Europa een uniek karakter geven aan de vochtige vallei-bodems van de Ardennen-Eifel, zijn op korte termijn met uitsterven bedreigd. Bepaalde broedende steltlopers, typisch voor graslanden in Laag-België, kunnen iets beter standhouden bij een zekere toename van bemesting en verarming van de flora, maar het behoud van een voldoende graad van vochtigheid, vooral in hooilanden, is daarentegen essentieel voor soorten als b.v. de Tureluur (*Tringa totanus*).

Het voorkomen van droge graslanden, rijk aan eenjarige planten en geofieten, is vooral een gevolg van – en afhankelijk van – begrazing door schapen. Het verwijnen van deze begrazingsmethodes heeft geleid tot het bijna volledig verdwijnen van deze milieus, dit door spontane bebossing of aanplanting. De kalkgraslanden of graslanden op leesteenbodem van het *Mesobromion* of het *Xerobromion* beslaan nog een voldoende oppervlakte om een eigen avifauna te herbergen, vooral langsheen de Calestienne-kalkrug. De Boomleeuwerik (*Lullula arborea*) is een typisch voorbeeld van een kwetsbare vogelsoort van deze gemeenschap.

Heiden en ruigten (met struikgewas)

Zoals de weiden en graslanden zijn de heidegebieden in ons land van menselijke oorsprong. Ze worden gedomineerd door soorten heide, en vertonen een verschillend aspect naargelang van de aard van de bodem, de vochtigheid, de hoogte en de invloed van het atlantisch klimaat. Deze milieus, die al geruime tijd bestaan, namen in de vroegere agro-pastorale cultuur uitgestrekte oppervlakten in beslag, die een specifieke avifauna herbergden. Het Korhoen (*Tetrao tetrix*), de Wulp (*Numenius arquata*), de Goudplevier (*Pluvialis apricaria*), de Blauwe Kiekendief (*Circus cyaneus*), de Wintertaling (*Anas crecca*), de Nachtzwaluw (*Caprimulgus europaeus*), de Boomleeuwerik (*Lullula arborea*), de Duinpieper (*Anthus campestris*) en de Tapuit (*Oenanthe oenanthe*) zijn karakteristieke heidesoorten. Heiden zijn tegenwoordig in ons land in verscheidene streken praktisch verdwenen, zoals in Brabant, Henegouwen en West-Vlaanderen, waar ze vroeger uitgestrekte gebieden innamen. In de Kempen en in de Hoge Ardennen blijven ze nog hier en daar standhouden, het zij dan in beperkte oppervlakte.

Naast deze heidegebieden zijn er de ruigten en struikvormige formaties, die rijk zijn aan roosachtigen (*Rosa*, *Prunus*, *Crataegus*, *Caprifoliaceae*, *Cornacea*, *Rhamnaceae*), die de boszoom vormen of die typisch zijn voor de herkolonisatie van droge graslanden. Deze milieus hebben zich ten gevolge van kappingen sterk ontwikkeld. Samen met boomvormige elementen vormen ze als haag de basis van de zgn. 'bocagelandschappen'. Soorten van de familie van de Zangertjes zoals Spotvogels, Grasmussen, Rietzangers, Fitis en Tjiftjaf, zijn typisch voor deze struikvormige overgangsbiotopen. Een kleinschalige combinatie van deze biotoop en rijke hooilanden, vormt een ideaal habitat voor Klauwierachtigen. Ze vinden er de nodige beschutting, een nestplaats, geschikte uitkijkposten, voldoende open voedselgebieden rijk aan grote insecten en doornige takken waarop ze hun prooien kunnen vastprikken.

Bossen

In Hoog-België vindt men één van de grootste loofbossen van West-Europa. Het is uitgestrekt over vier grote zones in de Ardennen en Lotharingen. Het meest noordelijk gelegen complex bedekt het zuiden van de streek tussen Samber-en-Maas en het aangrenzende Franse grondgebied. Meer naar het oosten splitst het zich om de grote boszones van Daverdisse en St-Hubert te vormen, die tenslotte over de Ardense kam uitrafelen tussen de talrijke naalddhoutaanplantingen, en zo de Hoge Venen bereiken. De tweede bosband is gelegen op de zuidelijke flank van de Ardennen en vormt samen met de bossen van Bouillon, Herbeumont, Chiny, Rulles en Anlier een bijna continue strook die zeer uitgestrekt is. Het derde loofboscomplex bedekt de Sinémurienne-kam in Lotharingen, van Orval tot

Arlon. Hier vinden we de meest gevarieerde bostypes. De vierde band tenslotte loopt over de Bajocienne-kam langsheen de Franse grens van Torgny tot Aubange. Binnen al deze loofboscomplexen zijn de Beukenbossen ongetwijfeld de belangrijkste. Het zijn vooral de Beukenbossen met Veldbies op zure bodem (*Luzulo-Fagion*) in de twee grote bosstroken van de Ardennen, en Beukenbossen met Parelgras en Bedstro (*Asperulo-Fagion*) op de Bajocienne-kam in Lotharingen. Enkele enclaves van kalkminnende Beukenbossen (*Cephalanthero-Fagion*) vinden we o.a. op de Bajocienne-kam in het Groothertogdom Luxemburg. Het merendeel van de Eikenbossen zijn vervangingsbossen van Beukenbossen als gevolg van het aanmoedigen van Eikaanplantingen in de bosbouw. Zure Eikenbossen (*Quercion robori-petraeae*) vervangen de armste varianten van de zure Beukenbossen met Veldbies, terwijl Eiken-Haagbeukbossen de bodems bedekken die geschikt zijn voor rijkere varianten en voor Beukenbossen met Parelgras. Natuurlijke Eiken-Haagbeukbossen van edafische oorsprong vindt men op enkele valleibodems. Een groot bos van dit type met zeer karakteristieke flora en avifauna (o.a. de Kleine Bonte Specht, *Dendrocopus minor*) vinden we in de Fagne-Famenne depressie, waar de bodems met een sterke wisselende waterstand niet geschikt zijn voor de Beuk. Sterk gemengde hellingbossen en Esdoornbestanden in ravijnen, rijk aan Essen, Iepen en Linde, geven aan het Ardens massief een element dat verwantschap vertoont met bostypes in de bergen. Wat de avifauna betreft, bevatten de oude zuurminnende Beukenbossen van het Fagne-plateau, de Eikenbossen en gemengde bossen van de valleibodems en van de hellingen in de omgeving van Daverdisse, St-Hubert, Herbeumont, Rulles en Anlier en de Eiken-Haagbeukbossen en de Beuken-Eiken-Haagbeukbossen van de Sinémurienne-kam, de meest kwetsbare soorten. Interessante vogelgemeenschappen vinden we tevens in de ravijnbossen, de Beukenbossen van de Bajocienne, het Eiken-Haagbeukenbos van de Fagne-Famenne, de bossen in Lotharingen en het bos van Anlier. De bossen van Laag- en Midden-België zijn jammer genoeg veel meer versnipperd. De meest karakteristieke zuurminnende bossen zijn die met Zomereik en Berk en gemengde Eikenbossen met Beuken, waarvan nog enkele restanten voorkomen in de Kempen, in West-Vlaanderen en in het midden van Brabant. De Eikenbossen van het *Endymio-Carpinetum*, typisch voor de loesbodems in westelijk en midden-België, herbergen een rijke flora en fauna. De Wielewaal (*Oriolus oriolus*) en de Gekraagde Roodstaart (*Phoenicurus phoenicurus*) zijn typische vertegenwoordigers van de avifauna. De grote alluviale bossen en de bossen met Schietwilg zijn verdwenen uit onze valleien. Enkele rivierbegeleidende Elzen-Essenbossen en gemengde moerasbossen zijn de enige overblijvende overstromingsbossen en vormen een milieu met een uitzonderlijke hoge diversiteit aan flora en fauna. In ons land zijn zeer weinig naaldbomen inheems en geen enkele soort ervan vormt een bos. De Jeneverbes (*Juniperus communis*) een frequent voorkomende soort van kalkgraslanden en heidegebieden, heeft enkele bestanden in de hoge Ardennen. De Taxus (*Taxus baccata*) vinden we o.a. in het bos van de Calestienne. De Grove Den (*Pinus sylvestris*) heeft misschien gedeeltelijk in natuurlijke toestand standgehouden, maar de huidige uitgestrekte bestanden zoals ook die van de Fijnspar (*Picea abies*) zijn aangeplant. Het natuurlijk verspreidingsgebied van deze twee soorten is echter niet veraf en hierdoor herbergen de aanplantingen toch ook hun karakteristieke avifauna. Dennenaanplantingen vinden we vooral in de Kempen; Fijnsparbestanden over grote oppervlakten in de Ardennen.

Agrarisch landschap en bewoningszones

De bewoonde en in cultuur gebrachte gebieden nemen in ons land, en in het bijzonder in Vlaanderen, een steeds groter deel in van de beschikbare ruimte. De landbouw is een bepalende factor geweest in de evolutie van het milieu. Produktie op kleine schaal, zoals dit het geval was tot nog kort na de tweede wereldoorlog, ging gepaard met een kleinschalige ontwikkeling, met kleine percelen die nog voldoende ruimte lieten voor hagen, holle wegen, bosjes, bomenrijen en andere punt-en lijnvormige elementen die het cultuurlandschap vormden. Door de aanwezigheid van een rijke flora en een hoge dichtheid aan ongewervelden kwam er tevens een rijke avifauna voor. De valleibodems werden natuurlijk aangerijkt door sedimentatie van bodemdeeltjes na overstromingen van waterlopen. Deze overstromingen grepen plaats in het voorjaar en veroorzaakten een verlating van het maaitijdstip, waardoor typische soorten als de Kwartelkoning, het Paapje of de Rietgors (*Emberiza schoeniclus*) de tijd kregen om hun jongen groot te brengen.

Vanaf de jaren vijftig hebben grondige veranderingen in de landbouw-landinrichting (drainage, rechte trekken van rivieren en waterlopen, vergroting van percelen, verhogen van bemesting) een veel droger en uniformer landbouwmilieu als gevolg gehad, waarin de hagen, holle wegen, bomenrijen en andere traditionele landschapselementen grotendeels verdwenen zijn. De diversiteit aan flora en ongewerveldenfauna is sterk achteruit gegaan en we vinden er nog slechts een zeer verarmde avifauna. Soorten die overal voorkomen zoals de Kievit (*Vanellus vanellus*), de Ekster (*Pica pica*) en de Zwarte Kraai (*Corvus corone*) kunnen er standhouden of zich zelfs uitbreiden, maar de talrijke meer gespecialiseerde soorten verwijnen of blijven in klein aantal over, zoals de Patrijs (*Perdix perdix*).

De bewoningszones herbergen een avifauna die in steden en hun randgemeenten geschikte omstandigheden hebben gevonden en dikwijls in aantal sterk zijn toegenomen. De Spreeuw (*Sturnus vulgaris*), de Merel (*Turdus merula*), de Zwartkop (*Sylvia atricapilla*) en recenter ook de Ekster en zelfs de Wilde Eend (*Anas platyrhynchos*) zijn er voorbeelden van. Enkele soorten broeden nu zelfs nog bijna uitsluitend in gebouwen zoals de Kerkuil (*Tyto alba*), de Gierzwaluw (*Apus apus*), de Boerenzwaluw (*Hirundo rustica*) en de Huiszwaluw (*Delichon urbica*). De Zwarte Roodstaart (*Phoenicurus ochruros*), de Witte Kwikstaart (*Motacilla alba*), de Huismus (*Passer domesticus*), bouwen hun nest eveneens grotendeels in 'menselijke' constructies.

evolutie van de milieus en de avifauna

Het natuurlijk milieu in Europa is tijdens het Pleistoceen sterk beïnvloed geweest door een opeenvolging van lange ijstijden afgewisseld door kortere interglacialen. Tijdens deze interglaciale periodes konden een aantal planten- en diersoorten, die door de koude naar zuidelijke refugia gedreven waren, progressief het verloren terrein weer herkoloniseren. De meest recente ijstijd begon tussen 70000 en 60000 voor onze tijdrekening, en eindigde vrij plots omstreeks 8000 v.C. Gedurende de periode van maximale ijsvorming, strekten de gletsjers zich uit tot het noorden van Duitsland en Midden-Engeland, dat toen nog met het continent verbonden was door uitdroging van de Noordzee en het Nauw van Calais, als gevolg van de tijdelijke waterpeilsdaling van de Oceanen. In hetgeen nu België is, was het landschap tijdens de ijstijden samengesteld uit toendras, koude steppen, beboste steppen en schaarse bossen. Deze verschillende elementen waren verspreid volgens de heersende vochtigheid van de bodem en van het microklimaat dat verschilde naargelang van de expositie van de helling en de hoogteligging. De relatieve belangrijkheid van deze verschillende landschappen varieerde op lange termijn volgens de fluctuaties van het klimaat. Uit het weinig dat we over de avifauna van die tijd weten, blijkt dat die overwegend uit soorten bestond die kenmerkend waren voor noordelijke of continentale steppen, noordelijke heidegebieden en vochtige toendra. De aanwezigheid van enkele bossoorten was waarschijnlijk gebonden aan de tijdelijke warmere periodes wanneer de bossen zich wat uitbreiden, of aan het voorkomen van bossen op zuidelijk gerichte hellingen van diepere valleien.

De postglaciale opwarming ging gepaard met het verschijnen van een opeenvolging van verschillende bostypes. De beboste steppe maakte eerst plaats voor een open Dennen- en Berkenbos, met een ondergroei van Jeneverbes, Duindoorn en warmteminnende planten. Daarna kregen we een dicht bos met struikgewas van Hazelaars. Tijdens de warmste periode, die overeenkomt met het Atlanticum, tussen 6000 en 3000 v.C., groeide er een dicht gevarieerd loofbos met als dominerende soorten Eik, Linde, Iep en Es en op de vochtigste delen Elzenbroek. Door deze evolutie heeft een bosavifauna, die waarschijnlijk iets warmteminnender was dan onze huidige, langzaam de avifauna van de steppen en open gebieden vervangen. Lokaal heeft deze laatste zich echter kunnen handhaven in habitats zoals hoogvenen, schorren, duinen en sterk geëxposeerde kammen. Ze heeft zich echter voor het grootste gedeelte teruggetrokken tot de continentale steppegebieden, de noordelijke heidegebieden of in de bergmassieven op grote hoogte.

De periode die begint rond 3000 v.C. is gekenmerkt door een lichte klimaatsverslechtering. We zien eerst en vooral een achteruitgang van Iep en Linde, vervolgens het verschijnen van de Beuk die vanuit de zuidelijke refugia zijn verspreidingsgebied geleidelijk weer uitbreidde, en het optreden van de eerste bosontginningen van de Neolitische periode. Deze laatste twee feiten, die zich ongeveer gelijktijdig afspelen omstreeks 2000 v.C., zullen het milieu diepgaand veranderen. De Beuk zal nu het bos domineren, overal waar het klimaat en de bodem dit enigszins toelaten. De menselijke ontginningsactiviteit zal een aantal open ruimten doen ontstaan (grasland en open struikgewas), waardoor de avifauna van dit milieu er zich weer zal kunnen vestigen. Ze is aangerijkt met soorten die dikwijls van oostelijke afkomst zijn, en die aangepast zijn aan cultuurland en bewoning. Waarschijnlijk is er in de Beukenbossen nooit een oorspronkelijke avifauna onafhankelijk van menselijke activiteiten geweest, gezien het massaal uitbreiden van de Beuk, later aangevuld door de Haagbeuk ongeveer 2000 jaar geleden, samenviel met de sterke ontwikkeling van menselijke activiteit. De eerste grote Beukenbossen werden opgemerkt in de Hoge Ardennen omstreeks 860 v.C. en het hoogtepunt van de uitbreiding van de soort valt ongeveer samen met de periode van de Romeinse invasie. In die periode was de bosmantel van ons 'land' verdeeld in drie grote zones. In het westen hadden we het Vlaamse bos, dat ongeveer 500 km² innam tussen Leie en Kustmoerassen; in het centrum van het land lag het Kolenwoud dat zich uitstreekte over ongeveer 3000 km², en in het zuidoosten het grote complex van de Ardennen en Lotharingen dat toen nog verbonden was met de bossen van de Vogezes.

De bosavifauna van het begin van de eerste eeuw en van de Hoge Middeleeuwen moet geleken hebben op de huidige, met karakteristieke soorten van het Beukenbos zoals de Fluiter (*Phylloscopus sibilatrix*). Ze was echter waarschijnlijk veel rijker aan een aantal grote soorten zoals de Zwarte Ooievaar (*Ciconia nigra*), de Steenarend (*Aquila chrysaetos*), de Zeearend (*Haliaeetus albicilla*) en de Oehoe (*Bubo bubo*), die door de inkrimping van het bosgebied, de ontwatering en de vervolging uitgeweken zijn naar het noorden, het oosten of berggebieden. Soorten die gespecialiseerd waren en gebonden aan oude bomen en vochtige bossen zoals Spechten, waren ook veel meer verspreid dan nu, vooral dan in de alluviale bossen van de grote vlakterivieren.

Tijdens de Romeinse periode strekten zich grote moerassen uit langs de Noordzee en de grote 'Nederlandse' estuaria. Ze werden waarschijnlijk bewoond door soorten zoals de Kroeskoppelikaan (*Pelicanus crispus*), de Grote Zilverreiger (*Egretta alba*), de Lepelaar (*Platalea leucorodia*), en de Dwergaalscholver (*Phalacrocorax pygmeus*). Het zijn allemaal soorten waarvan de huidige verspreiding een relict-karakter heeft en dikwijls verandert naargelang van de veranderende klimatologische omstandigheden.

Een zeker aantal tendensen kenmerken de gehele periode tussen de Oudheid en de Moderne Tijden, die gedomineerd werd door een extensieve agro-pastorale economie. De voortdurende reductie en degradatie van de bossen als gevolg van kaalkappingen en gebruiksrecht, leidden tot een banalisatie van de bosavifauna. Enkel grote jachtdomeinen, waar het gebruiksrecht niet geldt, behouden een rijke avifauna. De uitbreiding van ontgonnen gebied, in het bijzonder heidegebieden en graslanden die door schapen begraaasd worden, geven weer de kans aan soorten met een continentale of mediterrane affiniteit om er zich te vestigen.

De ontwatering zal de aquatische fauna teruggedrijven tot een beperkt aantal gebieden. Door de marine transgressies en regressies, die de kustlijn regelmatig hermodelleren, vinden we er een rijke verscheidenheid aan overgangsmilieus tussen water en land. Deze zullen sterk afnemen wanneer een verbetering in de kustbescherming deze overstromingen beperkt. De jacht en de stijgende bevolkingsdruk zullen progressief de grote vogelsoorten elimineren of negatief beïnvloeden, zelfs in de meest geschikte milieus. Als gevolg van bepaalde klimatologische fluctuaties of bepaalde economische toestanden van voorbijgaande aard, hebben zich bovendien belangrijke schommelingen voorgedaan in het verspreidingsgebied van een aantal soorten. Ze zijn meestal weinig gedocumenteerd, met uitzondering van enkele fenomenen die de 'chroniqueurs' geïnteresseerd hebben, zoals de uitbreiding en achteruitgang van het verspreidingsgebied van de Kuifleeuwerik (*Galerida cristata*), te wijten aan belangrijke klimatologische veranderingen die Midden-Europa tussen de Hoge Middeleeuwen en de 18de eeuw gekend heeft.

Een eeuw van snelle veranderingen

Vanaf het midden van de 19de eeuw is het statuut van de avifauna relatief goed gedocumenteerd door de vele waarnemingen van competente naturalisten. We zien op dat ogenblik het verdwijnen van de laatste grote bossoorten door de samenwerking van twee factoren : vervolging en verlies van habitat nu de bosoppervlakte haar minimale uitbreiding in de geschiedenis kent. De laatste Zwarte Ooievaars broedden in de Ardennen in 1860 en 1892 ; het Auerhoen verdwijnt van het plateau van de Hoge Venen omstreeks 1820. De toestand van de bossen en hun avifauna zal vervolgens weer geleidelijk verbeteren dank zijn het wegvallen van het gebruiksrecht, door de rationalisering van de ontginningsmethodes en door herbebossing. Dit laatste heeft echter weinig bijgedragen tot het verhogen van de oppervlakte inheemse bossen, en de huidige op biologisch gebied rijkste bossen zijn degene die tot de 18de eeuw ontsnapt zijn aan het gebruiksrecht, zoals hun benaming op de Ferrariskaart aanduidt. De algemene verbetering van het bosmilieu brengt momenteel een aantal karakteristieke soorten progressief weer terug, zoals b.v. blijkt uit de discrete uitbreiding van de Zwarte Ooievaar in West-Europa.

Alhoewel de Grove Den waarschijnlijk nooit volledig uit ons land is verdwenen, was er in de 19de eeuw geen enkele naaldboomsoort die een voldoende uitgestrekt bestand had om een typische avifauna te herbergen. De Fijnspar had

zich na elke ijstijd opnieuw bij ons gevestigd, maar niet meer na de laatste. De imposante aanplantingen van Dennen en nadien van Fijnsparren, die vanaf het einde van de 18de eeuw het uitzicht van de Kempen en de Ardennen grondig hebben gewijzigd, zijn verantwoordelijk voor één van de meest spectaculaire recente veranderingen van onze avifauna. Hun nu karakteristieke broedvogelsoorten waren in het begin van de 19de eeuw in België slechts onregelmatige bezoekers. Het betreft hier de Kuifmees (*Parus cristatus*), de Zwarte Mees (*P. ater*), het Goudhaantje (*Regulus regulus*), het Vuurgoudhaantje (*R. ignicapillus*), de Kruisbek (*Loxia curvirostra*), de Sijs (*Carduelis spinus*) en tenslotte, in 1968, de Notenkraker (*Nucifraga caryocatactes macrorhynchos*).

Aan de andere kant hebben desoorten van het open milieu een catastrofale achteruitgang gekend die te wijten is aan het verdwijnen van hun habitat door de natuurlijke kolonisatie door bos na het wegvallen van de begrazing door schapen, door aanplantingen en door urbanisatie. De oppervlakte van braakland is op die manier met 98% afgenomen tussen 1860 en 1960 in de gebieden ten oosten van de Maas. De meest opvallende effecten van deze evolutie zijn het verdwijnen van twee van de vier Klapekstersoorten en een radicale achteruitgang van de twee andere, het verwijnen tot ver in het zuiden van de Kalanderleeuwerik (*Calandrella brachydactyla*), het zeldzaam worden van de Boomleeuwerik, de Nachtzwaluw, de Kiekendieven, het totale verwijnen van de Tapuit uit de Ardense heidegebieden waar hij talrijk was in de 19de eeuw, het wegvallen van de Goudplevier en de Wulp in de Hoge Venen en het bijna volledig verdwijnen van de Duinpieper in de Kempen.

De intensificatie van de landbouw, samen met een banalisatie van het landelijk milieu, het gebruik van kunstmest, selectieve herbiciden en pesticiden hebben een sterke vermindering van de soortendiversiteit in landbouwgebieden teweeggebracht. Dit verschijnsel, dat reeds opgemerkt werd in het midden van de 19de eeuw in Haspengouw door Selys-Longchamps, heeft zich in het hele land uitgebreid. Het is echter vanaf de 19de eeuw dat een aantal vroeger exclusieve bossoorten zich, eerst in het landelijk milieu en dan in het bewoonde en zelfs stedelijk gebied vestigden. De Merel bijvoorbeeld, nu zo algemeen in onze agglomeraties, werd door Selys-Longchamps in het midden van de 19de eeuw gekenmerkt als een typische bossoort. De Zanglijster (*Turdus philomelos*), en de Houtduif (*Columba palumbus*) zijn andere voorbeelden hiervan. Deze evolutie is zeker ook in de hand gewerkt door het feit dat de stedeling positiever staat tegenover deze vogels dan vroeger de landbouwer, die ze dikwijls als schadelijk beschouwde. Om dezelfde reden, de verhoogde tolerantie van vogelsoorten die voordien als potentiële concurrenten werden beschouwd, heeft een visetende soort als de Fuut (*Podiceps cristatus*) zich zelfs tot in de stad uitgebreid, waar ze in parkvijvers broedt.

De ontwatering van bossen, moerassen, hoogvenen en vochtige graslanden, de rechttrekking of kanalisatie van waterlopen, het wegvallen van de natuurlijke waterpeilschommelingen van vijvers en het aanleggen van hun oevers, hebben de avifauna van deze biotopen sterk gereduceerd. Alhoewel het ontstaan van nieuwe waterplassen en een algemene eutroficatie van vele waters in de tweede helft van de 20ste eeuw gezorgd heeft voor een lokale toename van sommige eendensoorten, compenseert dit niet het verlies dat de meer kwetsbare gemeenschappen geleden hebben.

De periode 1950-1980

De enige echt kwantitatieve studie van de Belgische avifauna die voor deze atlas werd uitgevoerd, is die van Lippens en Wille (1972). Vermits er slechts een tiental jaar tussen deze twee inventarisaties liggen, is het dikwijls zeer moeilijk om hieruit conclusies te trekken in verband met populatietrends van soorten op lange termijn. Bovendien moeten we rekening houden met onnauwkeurigheden in de tellingen en het verschil van de gebruikte methodes. Door het gebruik van eerder subjectieve termen zoals 'algemeen', 'weinig algemeen', 'zeldzaam', enz..., zijn de vroegere werken over onze avifauna weinig bruikbaar voor een kwantitatieve vergelijking.

Om de invloed van jaarlijkse of weinig betekenisvolle fluctuaties te vermijden, leek het redelijker om hier globaal de periode 1950-1980 als geheel te vergelijken met de vorige periodes, om voor een aantal soorten hetzij de algemene

statusverschillen met de eerste helft van de twintigste eeuw aan te tonen, hetzij het feit dat een zekere tendens nog toegenomen is.

Het is dikwijls moeilijk om populatieschommelingen in verband te brengen met klimaatsveranderingen op middellange termijn (periodes van meer dan tien jaar), alhoewel dit de oorzaak van de achteruitgang van de Hop (*Upupa epops*) en de Draaihals (*Jynx torquilla*) zou kunnen zijn, als gevolg van « atlantisatie » van ons klimaat sinds 1950 (vochtigere en koudere lentes). Daartegenover is de invloed van jaarlijkse schommelingen te wijten aan extreme weersomstandigheden, duidelijker. Soorten als de Blauwe Reiger, de Meerkoet en het Waterhoen kunnen tijdens strenge winters een grote populatiesterfte kennen, maar als de omstandigheden nadien weer normaal worden, kunnen ze zich opnieuw herstellen. Indien bepaalde extreme weersinvloeden zich echter te frequent na elkaar herhalen, is de tijd te kort voor dergelijke herstelling van de populatie. Dit is bijvoorbeeld het geval voor de IJsvogel, waarvan het aantal zeer klein is geworden om weer een populatie op te bouwen.

Gedurende de vijf jaren veldwerk (1973-1977) waren de winters zacht. De gemiddelde januari- en februari-temperaturen waren hoger dan normaal (met uitzondering van februari 1977 met een normale waarde). De voorjaarsneerslag fluctueerde van 1973 tot 1977 rond het normale gemiddelde. De lente van 1976 was uitzonderlijk warm en droog en die van 1977 abnormaal koud en nat. Uit deze gegevens kunnen we verwachten dat er tijdens de inventarisatieperiode geen grote populatieschommelingen van standvogels opgetreden zijn, en over het algemeen hun dichtheden hoog zouden zijn. Aan de andere kant hebben de trekvogels die in de Sahelzone overwinteren, verschillende opeenvolgende jaren van uitzonderlijke droogte gekend (1968, 1970-1974 en 1977). Dit kan de achteruitgang verklaren van de Zomertaling (*Anas querquedula*), de Oeverzwaluw (*Riparia riparia*), de Gekraagde Roodstaart, de Grasmus (*Sylvia communis*) en de Rietzanger.

Bij de beschrijving van de natuurlijke milieus en hun typische avifauna hebben we gezien dat de sterke achteruitgang van de open gronden, de droge en vochtige heiden, enz..., verantwoordelijk is voor het verminderen van verscheidene van hun karakteristieke broedvogels zoals Wintertaling, Korhoen, Zwarte Stern (*Chlidonias niger*), Nachtzwaluw, Duinpieper, Boom- en Kuifleeuwerik, Tapuit en Roodborsttapuit (*Saxicola torquata*).

Hetzelfde geldt voor de vochtige gebieden, en het afnemen van de rietvelden is de oorzaak van de achteruitgang van een aantal « rietzangersoorten » zoals Snor, Rietzanger, Kleine en Grote Karekiet, van de Roerdomp, de Waterral (*Rallus aquaticus*) en het Porseleinhoen (*Porzana porzana*). Het uitdrogen (draineren) van de vochtige graslanden is één van de oorzaken van de afname van de Watersnip en de Tureluur, en het in cultuur brengen van de vochtige heide van het bijna volledig verdwijnen van de Kemphaan (*Philomachus pugnax*) als broedvogel.

Aan de andere kant hebben een aantal soorten zich aangepast aan veranderingen van de waterige milieus, het ontstaan van nieuwe waterplassen, de eutroficatie, het uitzetten van vis, en zijn ze toegenomen in aantal. Voorbeelden hiervan zijn de Fuut, de Blauwe Reiger, de Kuifeend (*Aythya fuligula*) en de Tafeleend (*A. ferina*). Het ontstaan van grote opspuitingsterreinen (industriegronden), in het bijzonder op de Linkerscheldeoever, heeft de kolonisatie in de hand gewerkt van soorten als de Bergeend, de Scholekster (*Haematopus ostralegus*), de Kluut, de Kleine- en de Strandplevier. De populaties van de Grutto (*Limosa limosa*) en van de Wulp zijn redelijk stabiel gebleven ; beide soorten hebben zich grotendeels kunnen aanpassen aan landbouwgebieden, na het verdwijnen van hun oorspronkelijk biotoop : de vochtige graslanden en heidegebieden.

De ontwikkeling van de landbouw is nadelig geweest voor de Kwartelkoning, de Patrijs, de Gele Kwikstaart, het Paapje, de Veldleeuwerik (*Alauda arvensis*), de Geelgors (*Emberiza citrinella*) en de Ortolaan (*E. hortulana*). Daarentegen heeft de Grauwe Gors (*Miliaria calandra*) zich kunnen aanpassen aan de veranderde omstandigheden. De pesticiden zijn nefast geweest voor roofvogels als de Kerkuil en de Slechtvalk (*Falco peregrinus*), die zeer zeldzaam is geworden in België, en ook voor de Wielewaal en de verschillende Klapkstersoorten, door het verdelgen van hun voornaamste voedselbron, de grote insecten.

In het geheel genomen hebben de andere roofvogelsoorten door het wegvallen van de jachtdruk twee periodes van herstel gekend ; een eerste viel tijdens de oorlogsperiode 1940-1945, een tweede in de jaren '60-'70, als gevolg van de uitvaardiging van hun bescherming. Momenteel nemen een aantal soorten opnieuw in aantal toe als gevolg van het verminderen van het gebruik van organische chloorwaterstoffen.

Ook de Blauwe Reiger is na zijn officiële bescherming erop vooruitgegaan. In tegenstelling daarvan was er een sterke achteruitgang van de Kwartel (*Coturnix coturnix*), te wijten aan de sterke jachtdruk in het Middellands Zeegebied. Deze jacht is trouwens nefast voor heel wat vogelsoorten.

In het zuiden van het land lijkt het Hazelhoen (*Bonasia bonasia*) te lijden onder de menselijke invloed, alhoewel de preciese redenen van zijn achteruitgang niet duidelijk zijn.

De uitbreiding of achteruitgang van soorten op Europees niveau heeft ook een invloed gehad op onze Belgische broedvogelsamenstelling. In hetgeen volgt wordt tussen haakjes telkens de datum van het eerste broedgeval in ons land gegeven. Naast een aantal reeds geciteerde soorten, heeft de Europese Kanarie (*Serinus serinus*) zijn verspreidingsgebied uitgebreid sinds het einde van de vorige eeuw. De Holenduif (*Columba oenas*) heeft zich uitgebreid gedurende de eerste helft van de 20ste eeuw om na 1950 opnieuw in aantal af te nemen. De Turkse Tortel (1955), afkomstig uit het zuidoosten, heeft geleidelijk Laag- en Midden-België ingenomen. Tussen de andere soorten die recent in ons land zijn verschenen en er nu broeden, vermelden we de Kramsvogel (*Turdus pilaris*) (1967), afkomstig uit het oosten en sterk in uitbreiding, de Cetti's Zanger (*Cettia cetti*) (1964) uit het Middellands Zeegebied, de Barmsijs (*Carduelis flammea*), waarschijnlijk afkomstig uit Groot-Brittannië en de reeds vermelde Notenkraaker (1975). Het zich vestigen van een Visdievenkolonie (*Sterna hirundo*) (1960) in het Zwin is echter waarschijnlijk eerder toevallig gebeurd, door het ontdekken van een zeldzaam geworden biotoop. De achteruitgang van de Klapstekerssoorten is algemeen in gans West-Europa.

Andere soorten hebben zich sinds 1950 in ons land waarschijnlijk permanent gevestigd, de Zilvermeeuw (*Larus argentatus*) (1960), de Zwartkopmeeuw (*L. melanocephalus*) (1964), de Ruigpootuil (*Aegolius funereus*), de Krakeend (*Anas strepera*) (1972) en de Orpheusspotvogel (*Hippolais polyglotta*) (1981). Enkele soorten tenslotte, hebben slechts uitzonderlijk en in zeer klein aantal gebroed sinds 1950 : de Witwangstern (*Chlidonias hybridus*) (1950), het Kleinst Waterhoen (*Porzana pusilla*) (1965), het Baardmannetje (*Panurus biarmicus*) (1966), de Bergfluiters (*Phylloscopus bonelli*) (1967), de Noordse Stern (*Sterna paradisea*) (1973), een Dougall's Stern (*S. dougallii*) gepaard met een Visdief (1976), de Witoogeend (*Aythya nyroca*) (1976), de Waaiersaartrietzanger (*Cisticola juncidis*) (1977), de Smient (*Anas penelope*) (1978), de Roodhalsfuut (*Podiceps grisegena*) (1979) en de Bonte Strandloper (*Calidris alpina*) (1982).

De Raaf (*Corvus corax*) is geherintroduceerd vanaf 1975 en heeft de neiging om uit te breiden. Uiteindelijk moeten we ook enkele soorten vermelden die uit gevangenschap ontsnapt zijn en zich in het « wild » hebben gevestigd. De verwilderde populatie van de Reisduif (*Columbia livia*) wordt permanent aangevuld. De Knobbelzwaan broedt hier en daar in half-verwilderde toestand. Een bijzonder geval is de Halsbandparkiet (*Psittacula krameri*), die op verscheidene plaatsen in ons land uit gevangenschap ontsnapte in het begin van de jaren zeventig en nu op een aantal plaatsen in het wild broedt.

voorstelling van de resultaten

Voor elke soort die tussen 1973 en 1977 ten minste éénmaal gebroed heeft wordt bij de verspreidingskaart een begeleidende tekst gegeven. Van soorten die momenteel niet meer in ons land broeden (b.v. Auerhoen), ingevoerd werden (v.b. Fazant) of niet gebroed hebben tijdens de periode 1973-1977 (v.b. Smient), wordt de status kort samengevat en in klein lettertype weergegeven.

De wetenschappelijke naamgeving is volgens VOOUS (1973, 1977) met enkele aanpassingen volgens recentere werken.

De verschillende paragrafen in de teksten zijn de volgende :

In **Verspreiding** van de soort wordt de verspreiding aangegeven volgens de resultaten van de kaart.

In **Talrijkheid** is er een kwalitatieve schatting volgens de geografische gebieden waar ze voorkomt.

In **Evolutie van de aantallen** worden de resultaten van deze studie algemeen vergeleken met vroegere werken, in het bijzonder met dat van Lippens en Wille (1972). Eventueel wordt ook een verklaring gegeven voor de populatieschommelingen.

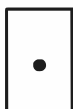
In **Biotop** volgt een beschrijving van de voor de soort meest geschikte broedbiotopen.

In **Bibliografie** worden de referenties gegeven die betrekking hebben op de soort in kwestie, en die niet in de algemene bibliografielijst achteraan voorkomen.

Voorstelling van de verspreidingskaarten

Voor het gelijktijdig voorstellen van de kwalitatieve en kwantitatieve gegevens op de verspreidingskaarten werden volgende symbolen gebruikt :

Voor de kwantitatieve gegevens :

« mogelijke broedvogel » : punt

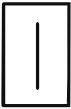
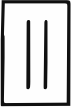
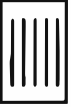
« waarschijnlijke broedvogel » : onderbroken vertikale streeplijn

« zekere broedvogel » : volle vertikale streeplijn

De gesloten cirkels onder de kwalitatieve tekens komen overeen met « mogelijke », « waarschijnlijke » en « zekere » broedvogel, zoals gebruikt in andere atlassen.

De semi-kwantitatieve gegevens werden voorgesteld door een verticale streeplijn. Het aantal per rechthoek komt overeen met de grootteklasse van de aantalschatting :

klasse 1 : 1 tot 5 broedparen	
klasse 2 : 6 tot 25 broedparen	
klasse 3 : 26 tot 125 broedparen	
klasse 4 : 125 tot 625 broedparen	
klasse 5 : 625 tot 3000 broedparen	
klasse 6 : meer dan 3000	

De talrijkheid is slechts aangegeven indien de soort « waarschijnlijk » of « zeker » in de rechthoek broedde.

Voorbeeld : Indien een soort zeker broedt en in de rechthoek een dichtheid heeft van 125 tot 625 broedparen, wordt dit op de volgende manier aangegeven :

Dodaars, *Tachybaptus ruficollis*

VERSPREIDING

De Dodaars broedt verspreid over vrijwel het ganse land. Hij werd in niet minder dan 200 rechthoeken vastgesteld. Verrassend is zijn sterke vertegenwoordiging in grote delen van het gebied ten oosten van de Maas ; met name in de Famenne, in het Ardens massief en in Lotharingen komt de soort veel meer voor dan werd vermoed. Blijkbaar worden in de Ardennen de hoogste delen (boven de 500 meter) enigszins gemeden, hoewel ook daar broedgevallen werden vastgesteld (b.v. Elsenborn). In het noorden van het land is de soort het talrijkst in de Kempen, in het Scheldebekken en langs de kust. In het centrum vormen de Haine-depressie en Midden-Brabant een vrij belangrijk broedgebied terwijl de streek tussen Samber-en-Maas eerder dunbezet lijkt.

TALRIJKHEID

Zelfs tot op heden zijn van de Dodaars vrijwel geen tellingen over grotere gebieden beschikbaar. Analyse van de atlasgegevens leert ons dat de Belgische populatie (na een voorzichtige interpretatie waarbij voor categorie 1 - 2 à 3, voor categorie 2 - 8 - 10 en voor categorie 3 - 30 paar wordt vooropgesteld) gemiddeld een 650 paar bedraagt en in gunstige jaren zelfs tot een 800 paar kan oplopen. De soort kan plaatselijk talrijk voorkomen. In 1981 broedden er op een kleiputtengebied van 520 ha in de provincie Antwerpen min. 26-27 en op de Kalmthoutse Heide 21 paar. In de rechthoek Hasselt werden in 1975 37 koppels geïnventariseerd. Dit zijn nochtans extreemwaarden en over grotere oppervlakten berekend is de densiteit eerder gering. In de Kempen broeden min. 220-250 paar terwijl een populatie van 150-200 koppels ten oosten van de Maas ons niet uitgesloten lijkt. Aan de Beneden-Schelde zijn er de laatste jaren gemiddeld een 40-tal broedparen en voor de rest van het Scheldebekken kan met 60-100 paar gerekend worden. De kuststreek bezit een 40-tal paar en de rest verdeelt zich over het centrum met mogelijk een 100-tal koppels.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

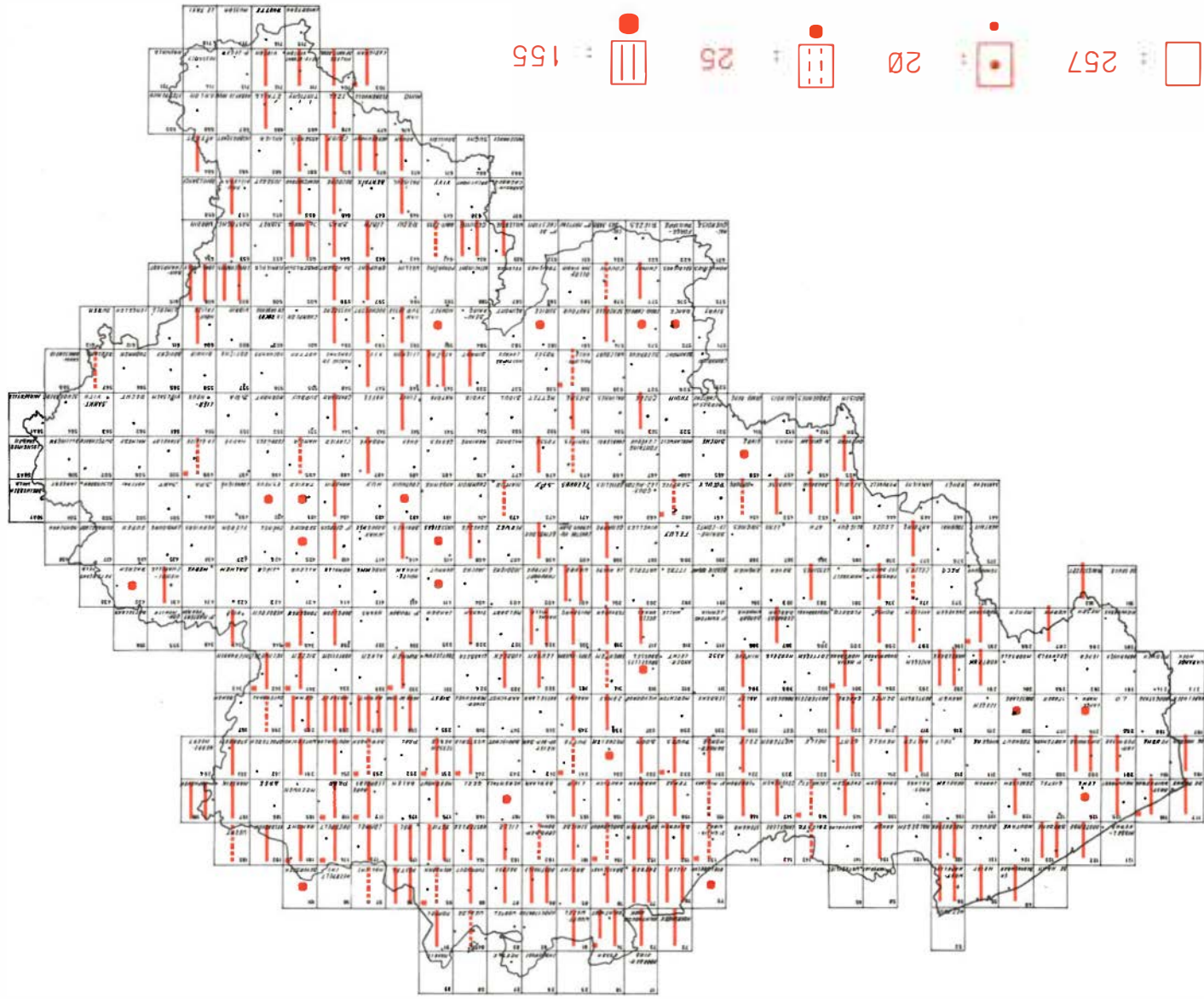
Bij gebrek aan kwantitatief materiaal uit het verleden is het zeer moeilijk een juist inzicht in de evolutie van het broedbestand te bekomen. In 1966 werd de populatie op ca. 250 (Avifauna van België, 1967) en in 1970 op nauwelijks 160 paar berekend (Lippens en Wille, 1972). In beide gevallen werd het bestand in Laag- en Midden-België kennelijk onderschat en tegelijkertijd werd te weinig rekening gehouden met de aanzienlijke aantallen in het oosten van het land. Alle oudere bronnen vermelden de Dodaars als een verspreide broedvogel die plaatselijk talrijker optrad, beeld dat dus ook nu nog steeds van toepassing is. De indruk bestaat dat de Dodaars zich na een geleidelijke afname, waarbij in de jaren vijftig en zestig een dieptepunt bereikt werd, hersteld heeft en dat de populatie zich thans en dan vooral de laatste jaren op een hoog niveau bevindt. Ongetwijfeld is er voor deze soort in de loop van de eeuw biotoopverlies opgetreden maar dit werd enigszins gecompenseerd door het ontstaan van nieuwe, zij het soms tijdelijk geschikte, middens die spontaan bezet werden. De Dodaars was voor 1960 een onregelmatige broedvogel aan de Beneden-Schelde daar waar er nu gemiddeld een 40-tal paar broeden. Reeksen zachte winters vormen een positief element in de populatiedynamiek. Daar de Dodaars dikwijls op kleine en ondiepe wateroppervlakten broedt met sterk wisselende waterstand kunnen neerslagrijke voorjaren de stand zeer begunstigen : dit is in ons land vooral merkbaar in heide-en kleiputgebieden.

BIOTOOP

De Dodaars broedt op allerhande stilstaande waters op voorwaarde dat ze niet te diep zijn. Enerzijds is een overvloedige verlandingsvegetatie geen bezwaar wanneer er kleine open waterpartijen beschikbaar blijven en anderzijds worden vrijwel vegetatieloze plassen en vijvertjes evengoed aangenomen. Zelfs op zeer kleine plassen van minder dan 1 ha kunnen enkele paren broeden. De aanwezigheid van houtopslag en zelfs van bos in de buurt van de broedplaats werkt niet belemmerend. In ons land broedt de Dodaars op heidevennen, kleiwinningsputten, ondergelopen broekbossen, opgespoten terreinen, grotere en kleine tot zelfs zeer kleine viskweekvijvers, polderkreken, oude rivierarmen, enz. Tijdelijk geïnundeerd terrein dat b.v. bij opspuitingen ontstaat kan zelfs tot in juli bezet worden.

P. Maes en H. Voet

TACHYBAPTUS RUFICOLLIS

155

25

20

257

2

30

148

Fuut, *Podiceps cristatus*

VERSPREIDING

De Fuut is thans in ons land een vrij gewone broedvogel die tijdens de atlasperiode in niet minder dan 100 rechthoeken als zeker broedend werd aangetroffen. Vooral de provincie Brabant (omgeving Brussel en Dijlevallei) alsook Midden-Limburg en het Antwerpse dienen als de drie belangrijkste verspreidingscentra te worden beschouwd. De soort is verder goed vertegenwoordigd in de provincie Oost-Vlaanderen maar in de Kuststreek blijft het voorkomen nog steeds eerder beperkt. In het zuiden van het land zijn vooral de Haine-depressie en het gebied tussen Samber-en-Maas van betekenis. Ten oosten van de Maas werden recent enkele broedgevallen geconstateerd.

TALRIJKHEID

In 1977 kan de populatie op min. 450 paar worden geschat. Sindsdien is ze verder toegenomen en bedraagt in 1983 mogelijk 550 paar. In de provincie West-Vlaanderen broeden nu gemiddeld een 20-25 paar. Aan de Beneden-Schelde werden in 1981 ca. 63 broedparen geïnventariseerd en het bestand van de rest van het Scheldebekken (middenloop van de Schelde, Rupel, Durme, Nete) zal ongetwijfeld de 80-100 paar benaderen. In de Antwerpse Kempen nestelen nu een 70-80 en in de Limburgse minimum een 90-tal paar. In het centrum van het land broeden een 80-tal koppels in de grotere omgeving van Brussel en Leuven terwijl de Haine-depressie een 15-20-tal paren herbergt. De populatie van het gebied tussen Samber-en-Maas bedraagt ca. 40 broedparen en ten oosten van de Maas broedt slechts een enkel paar.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De Fuut is als broedvogel aanzienlijk in aantal toegenomen en hij heeft zijn broedbestand in de loop van de laatste twee decennia zelfs weten te vertienvoudigen. In de eerste helft van deze eeuw was de soort een zeer plaatselijke broedvogel in klein aantal die vooral veel van vervolgingen te lijden had. Nog tijdens het begin van de jaren vijftig (1953) werd de populatie op nauwelijks 35 paar bepaald (Suetens, 1955). Nadien is dan een zeer geleidelijke toename opgetreden : 50 paar in 1959, 60-70 in 1966 en 90 in 1970 (Suetens, 1960 ; Lippens en Wille, 1972). Sindsdien is de Fuut zich op een explosieve wijze beginnen uitbreiden ; niet alleen werden tientallen nieuwe broedplaatsen bezet maar ook het aantal paren nam spectaculair toe. Zo werden in 1975 alleen al in het franstalige landsgedeelte meer dan 100 koppels geïnventariseerd en de totale Belgische populatie moet toen reeds over de 300 paar bedragen hebben. Daar ook de laatste jaren nog steeds nieuwe biotopen bezet worden, is te voorzien dat het huidige bestand (500-550 paar) in de nabije toekomst nog kan stijgen, temeer daar de Fuut steeds minder gevoelig lijkt voor sterke recreatiedruk. De oorzaken van deze evolutie, die trouwens in de meeste Europese landen is vastgesteld, werden reeds uitvoerig in de literatuur behandeld. Algemeen wordt aangenomen dat het eutrofiëringsproces van de oppervlaktewateren hierin een belangrijke rol heeft gespeeld. In ons land heeft het massaal uitzetten van vis ten behoeve van de hengelsport en het wegvallen van de vervolging waardoor de soort op kleinere plassen is gaan broeden, zeker ook tot de uitbreiding bijgedragen. Verder is het aanbod aan min of meer geschikte biotopen aanzienlijk gestegen (opgespoten terreinen, zandwinningsputten).

BIOTOOP

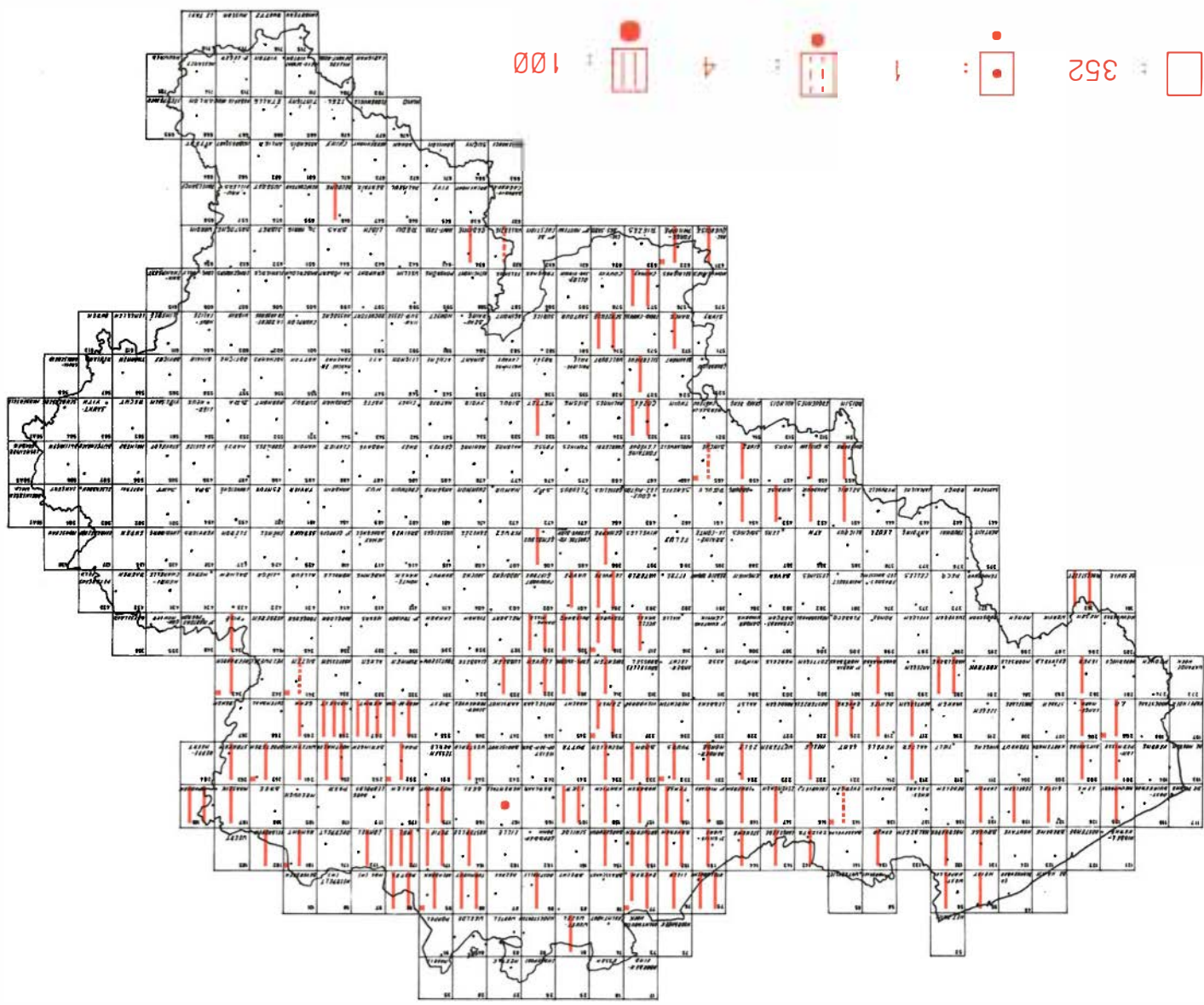
De Fuut broedt nu in ons land op allerlei soorten stilstaand water op voorwaarde dat ze helder zijn en een voldoende visstand herbergen. Oorspronkelijk was hij aangewezen op plassen en meren van meerdere hectaren met een brede verlandingsgordel van hoofdzakelijk riet, maar de laatste tijd neemt hij genoegen met kleinere en zelfs vegetatieloze waters waarbij het nest dan verankerd wordt aan overhangende of boven het water uitstekende takken. De grootste densiteit wordt nog steeds aangetroffen op visvijvers en in andere aanverwante eutrofe biotopen, maar er wordt de laatste jaren in toenemende mate genesteld op klei- en zandwinningsputten, opgespoten terreinen, polderkrekken en zelfs op fortgrachten en grotere parkvijvers. In hoeverre in de toekomst de soort als nestplaatsconcurrent voor de Dodaars (*Tachybaptus ruficollis*) zal optreden, zoals in Nederland reeds werd vastgesteld, blijft af te wachten.

BIBLIOGRAFIE

Suetens, W. 1955. Verspreiding en levenswijze van enkele inlandse Futen, in het bijzonder *Podiceps cristatus*. Wielewaal 21 : 1-24.
Suetens, W. 1960. De Kuiffuut, *Podiceps cristatus* (L.), in België. Giervalk 50 : 231-264.
Tricot, J. 1975. Recensement de la population nicheuse des Grèbes huppés (*Podiceps cristatus*) en 1975 dans le Brabant et la partie Wallonne de la Belgique. Aves 12 : 84-86.

P. Maes en H. Voet

PODICEPS CRISTATUS

100

3

27

74

352

Geoorde Fuut, *Podiceps nigricollis*

VERSPREIDING EN TALRIJKHEID

Ondanks de kolonisatie van ons land in de jaren dertig en mogelijk reeds vroeger, is de Geoorde Fuut in België nog steeds een eerder onregelmatige broedvogel die, zoals in grote delen van zijn verspreidingsgebied, zeer erratisch optreedt. Dit houdt in dat hij op een plaats plotseling kan verschijnen, er enkele jaren zelfs zeer succesvol kan broeden, en er dan dikwijls zonder enige aanwijsbare aanleiding plotseling weer verdwijnt. Tijdens de atlasperiode werden broedgevallen geconstateerd te Bernissart (moerassen van Harchies-Pommeroeul) in 1974 (3 paar) en in 1975 (2 paar). In de jaren 1973 en 1975 werd te Oorderen balts, copulatie en nestbouw opgemerkt en waren soms tot 8 paar aanwezig maar tot geslaagde broedgevallen kwam het niet. Een broedgeval in 1974 te Kalmthout kon niet bevestigd worden.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Na een eerste broedgeval te Weelde in 1931 - de vroegere data, 1921 te Zandvoorde en 1924 te Lacuisine (Etang des Epioux), zijn niet twijfelvrij -, broedde de Geoorde Fuut in 1943 te Lichtaart en mogelijk nog enkele malen op eerstgenoemde plaats. Tussen 1948 en 1952 en waarschijnlijk tot 1955 nestelde de soort jaarlijks te Kalmthout (tot max. 8 paar in 1952). In diezelfde gunstige periode werden verder gevallen vastgesteld te Lichtaart (1953 en 1960), te Mol-Postel (1954) en later te Weelde (1959) en te Brecht (1959). Tussen 1969 en 1971 broedde de soort te Oorderen : 3 paar in 1969, 7 in 1970, 13 in 1971 en het laatste jaar ook één paar te Antwerpen-Linkeroever. Van 1978 tot 1981 werd op de volgende plaatsen gebroed : een paar te Oorderen in 1978 ; één (waarschijnlijk twee) paar te Antwerpen-Linkeroever en een broedpoging te Oorderen in 1979 ; twee paar te Antwerpen-Linkeroever, een broedpoging te Oorderen en zes paar te Kalmthout in 1980 ; een broedpoging te Antwerpen-Linkeroever en zes paar te Kalmthout in 1981. In 1983 broedden niet minder dan 28 paar in de Antwerpse en Limburgse Kempen (Geuens *et al.*, 1983). Uit wat voorafgaat blijkt duidelijk dat we bij de Geoorde Fuut moeilijk van een vast evolutiepatroon kunnen spreken. De soort is zeer onstandvastig in zijn voorkomen en kent een wisselend verloop met periodes van frequenter optreden afgewisseld met vrijwel totale afwezigheid. Gunstig waren de jaren 1948-1955, 1959-1960, 1969-1975 en opnieuw 1978-1984.

BIOTOOP

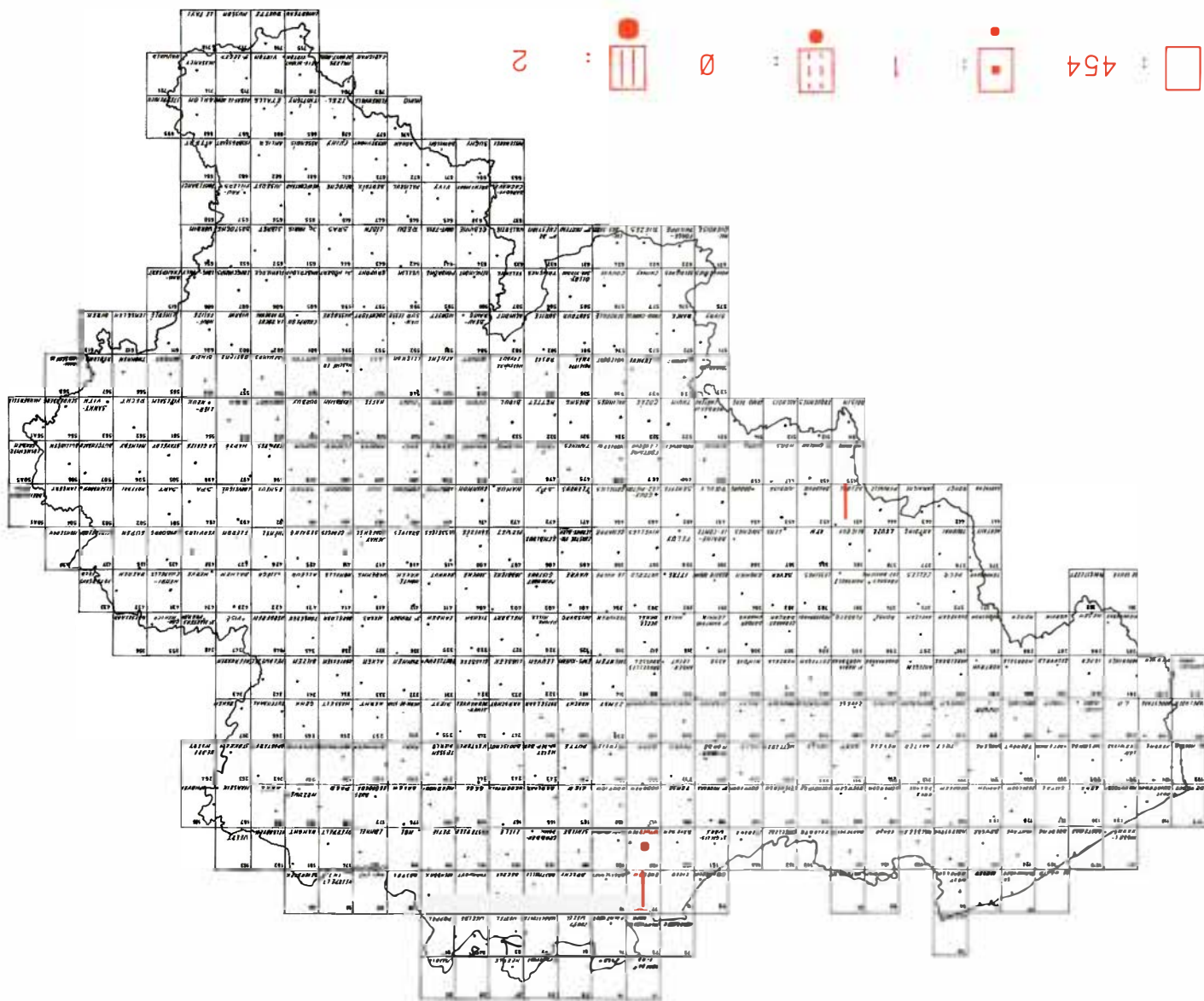
In de Antwerpse Kempen steeds op vennen met kokmeeuwenkolonies (*Larus ridibundus*) (Kalmthout/Putse Moer, Lichtaart/Snepkensvijver, Mol-Postel/Zwart Kot enz.). Gelijkaardige biotopen worden in Noord-Brabant (Ned.) bezet. In het Antwerpse (Oorderen) eutroof water met een rijke en gevarieerde vegetatie van *Polygonum amphibium*, *Potamogeton*, dezelfde begroeiing dus die optreedt in visvijvers. Het is in dit verband merkwaardig te noemen dat de soort vóór 1983 nooit in Midden-Limburg heeft gebroed daar visvijvers in gans zijn Europees verspreidingsgebied een groot deel van de populatie herbergen. De broedgevallen te Bernissart vonden plaats op vijvers die ontstaan zijn door grondverzakkingen ten gevolge van steenkoolwinning. De soort vereist een brede verlandingsgordel die voldoende dekking biedt en gedraagt zich tijdens de broedtijd zeer geheimzinnig.

BIBLIOGRAFIE

Geuens, A., J. Van Winkel, J. Van Ammel, A. Van Hecke, P. Maes en H. Voet, 1983 : Broedgevallen van de Geoorde Fuut, *Podiceps nigricollis*, in de provincie Limburg. Wielewaal 49 : 425-427.
Jacobs, J. 1953. Nidification du Grèbe oreillard, *Podiceps caspicus* (Hablizl), en Campine belge. Giervalk 43 : 2-12.

P. Maes en H. Voet

PODICEPS NIGRICOLLIS

2

454

2

0

1

Roerdomp, *Botaurus stellaris*

VERSPREIDING

De Roerdomp kwam ten tijde van het atlasproject als broedvogel in België bijna uitsluitend voor in de Kempen (19 rechthoeken met zekere of waarschijnlijke broedgevallen). Elders werden nog slechts in vijf verspreide rechthoeken waarschijnlijke of zekere broedgevallen genoteerd (Virelles, Blankenberge, Langemark, Zelzate en Kalmthout).

TALRIJKHEID

Per broedbiotoop komt meestal slechts één broedkoppel voor, tenzij er een zeer uitgestrekte rietkraag aanwezig is. De aantallen Roerdompen in een rechthoek worden dan ook in belangrijke mate bepaald door het aantal geschikte biotopen hierin aanwezig. Enkel in de visvijverrijke gebieden rond Kermt en Hasselt komen hogere aantallen broedende Roerdompen voor met respectievelijk ongeveer 15 en 10 broedkoppels jaarlijks. In de meeste andere rechthoeken werden anderzijds slechts één of enkele koppels geteld. Met de methode der gemiddelden kan de totale jaarlijkse broedpopulatie op 66 koppels geschat worden. Het exacte bestand, dat voor deze soort kan vastgesteld worden, ligt wel iets lager en werd op ongeveer 60 à 65 koppels geraamd.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

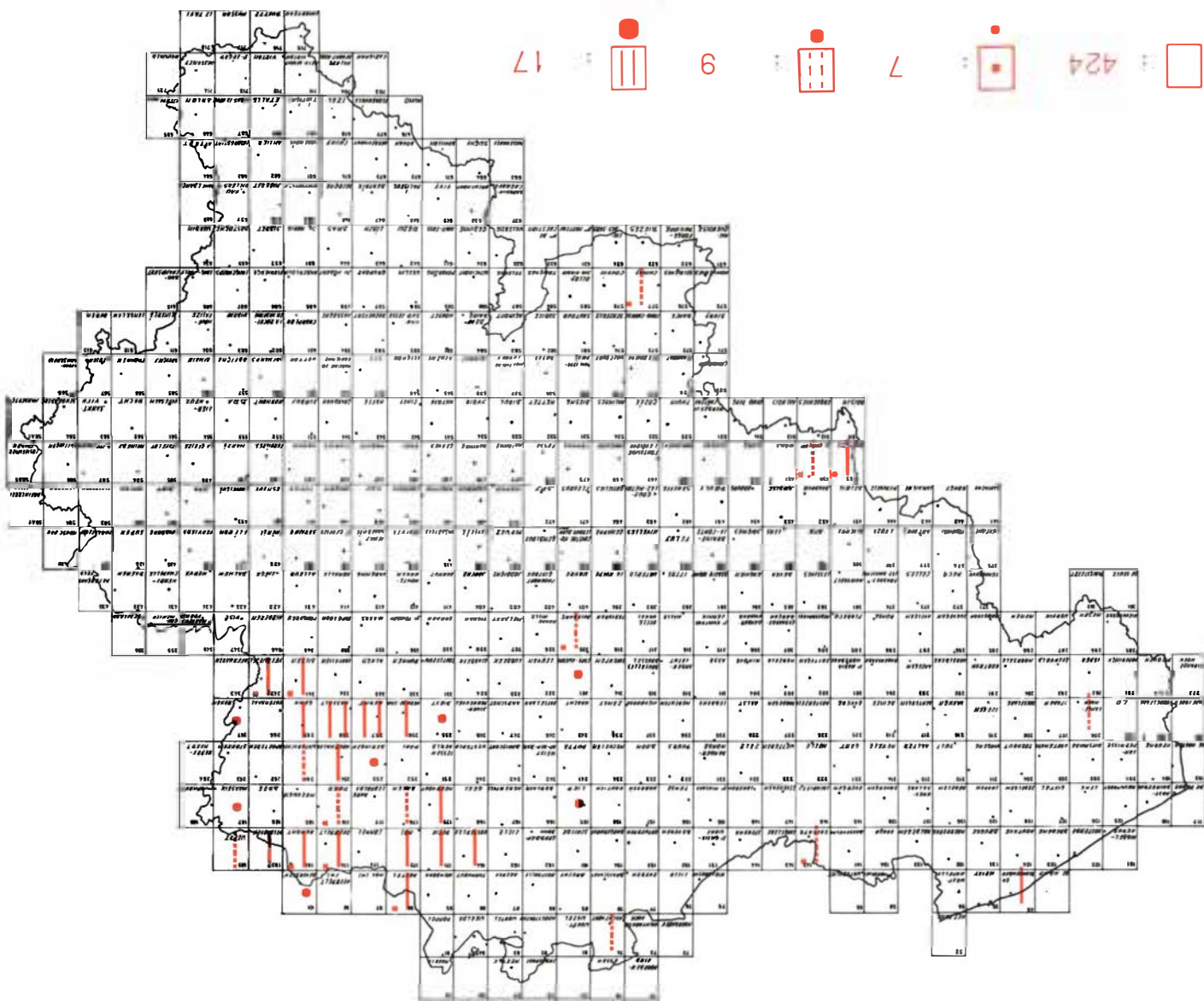
Lippens en Wille (1972) schatten het aantal bekende broedparen in 1970 op ongeveer 20, hetgeen een afname betekende ten opzichte van de 28 paren van 1946 (Lippens, 1954) en ook van de schatting van 25-30 paar die voorkomt in de Avifauna van België (1967). De gegevens van het atlasproject liggen dus heel wat hoger dan deze oudere getallen, hetgeen een toename zou kunnen impliceren, welke zich vooral in de Limburgse vijvergebieden zou gemanifesteerd hebben (of werd er hier vroeger niet voldoende intens geïnventariseerd?). Tot minstens in de eerste helft van de jaren '80 bleek de Roerdomp zich bij benadering te handhaven op het met de atlasgegevens berekende niveau, en dit zowel in de provincie Limburg (Gabriëls en Meynen, *in litt.*) als in de streek rond Mol. Voor zover wij weten bleef de soort elders in het land zeer schaars, hoewel op enkele plaatsen wel geregeld vogels gedurende het broedseizoen werden opgemerkt (ondermeer te Lier, Oorderen en Oostende). Vóór 1970 broedde de Roerdomp wel meer langs de Scheldeboorden, maar daar is de soort nu volledig verdwenen als gevolg van de vernietiging van rietkragen. Op enkele andere plaatsen bleek het verdwijnen van broedende Roerdompen eveneens verbonden met een drastische biotoopsverandering of met de invloed van strenge winters (b.v. Virelles na 1978-1979). Anderzijds werden nieuwe voor de Roerdomp geschikte broedplaatsen ook snel gekoloniseerd (vallei van de Haine in 1979). We kunnen dus wel besluiten dat het broedbestand van de Roerdomp in ons land zeker niet afneemt, wel integendeel. Variatie in de beschikbaarheid van gunstige broedbiotopen lijkt van primair belang in de analyse van broedbestandsschommelingen van deze soort.

BIOTOOP

De Roerdomp is zeer sterk gebonden aan uitgestrekte, onder water staande rietkragen. Vroeger bleek de soort vooral in laagveenmoerassen te broeden, hoewel blijkbaar in eerder geringe aantallen, maar tegenwoordig broedt ze vooral op visrijke vijvers. In Mol-Postel werd waargenomen dat meerdere koppels broedden op een eerder visarm water, maar zich voor hun voeding naar andere, visrijkere wateren in de omgeving verplaatsen (maximaal 3 km van de broedplaats gelegen). De Roerdomp foerageert dikwijls in de rietkragen zelf, zodat op vele plaatsen slechts weinig voedselvluchten worden genoteerd, en dan nog meestal over korte afstanden. Soms foerageert de soort ook langs het open water en uitzonderlijk in kleine grachtjes of zelfs in natte weilanden. De aan- of afwezigheid van deze vogel wordt aldus in belangrijke mate bepaald door de toestand van de rietvegetatie. Verdwijning van deze laatste heeft onherroepelijk het verdwijnen van de Roerdomp als broedvogel tot gevolg.

D. Draulans

BOTANUS STELLARIS

17

9

7

424

24

2

Woudaapje, *Ixobrychus minutus*

VERSPREIDING

Het Woudaapje kwam ten tijde van de atlasinventarisaties onregelmatig verspreid voor in Laag-België met daarbuiten enkel nog enige broedgevallen in Midden-België. In totaal werden in 28 rechthoeken zekere of waarschijnlijke broedgevallen van deze soort vastgesteld, waarvan de helft op het Kempisch Hoogplateau van Midden-Limburg en in het aangrenzende deel van de provincie Antwerpen. Ook verspreid langs de Scheldevallei broedden toen nog enkele koppels.

TALRIJKHEID

In de meeste rechthoeken waar de soort broedde, werden slechts één of hoogstens twee koppels Woudaapjes geteld. Enkel in de omgeving van Kermt en Hasselt werden grotere concentraties vastgesteld. Van de 28 rechthoeken met broedende Woudaapjes zijn er aldus slechts twee met meer dan vijf broedkoppels. Dit geeft met de methode der gemiddelden een jaarlijkse broedbezetting van ongeveer 70 paartjes. Deze waarde ligt hoger dan het werkelijke aantal, dat voor deze soort op basis van tellingen bij benadering kan bepaald worden op ca. 60 paar.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Het Woudaapje is in ons land zeer sterk in aantal afgenomen. Lippens en Wille (1972) schatten het broedbestand in 1970 op ongeveer 60 koppels, hoewel tot in 1960 jaarlijks nog ongeveer 150 koppels tot broeden kwamen. De atlasgegevens zijn vergelijkbaar met de cijfers uit 1970, maar er dient opgemerkt dat de verspreiding van de soort sterk veranderde. In 1970 broedden nog een relatief groot aantal Woudaapjes langs de riviervalleien (ongeveer 1/3 van de Belgische broedpopulatie) en slechts een eerder gering aantal op het Kempisch Hoogplateau, waar de soort tijdens het atlasproject zeker talrijker was (of slechts toen ontdekt werd?). Het lijkt er dus op dat in de eerste helft van de zeventiger jaren de soort als broedvogel uit de riviervalleien verdween, maar op de vijvers van Midden-Limburg in aantal toenam. Gegevens uit het begin van de jaren '80 wijzen er op dat de achteruitgang van het broedbestand van het Woudaapje verder gaat en ook in de Kempische vijvergebieden merkbaar wordt. In het oostelijke deel van de provincie Antwerpen is de soort ondertussen uit minstens vier en waarschijnlijk zelfs vijf van de zes tijdens de atlasinventarisaties bezette rechthoeken als broedvogel verdwenen. Ook in Midden-Limburg kon recent een spectaculaire achteruitgang waargenomen worden. In het gebied rond Wijvenheide te Zonhoven nam het broedbestand van tien koppels in 1974 op enkele jaren tijd tot slechts een of twee koppels af (Onkelinx, 1981). Gesteld kan worden dat van de bij benadering 40 bekende broedplaatsen van Woudaapjes ten tijde van het atlasproject er in het begin van de jaren '80 nog slechts ongeveer 18 à 20 bezet bleven (Gabriëls en Meynen, *in litt.*). In de rest van het land werden in de jaren 80. voor zover wij konden achterhalen, slechts occasioneel broedende Woudaapjes vastgesteld (o.m. te Zeebrugge, Zingem en Hoboken). We menen dus te kunnen besluiten dat in de eerste helft van de jaren '80 jaarlijks nog slechts een twintigtal koppels in ons land tot broeden kwamen. De achteruitgang van het Woudaapje kan deels toegeschreven worden aan het verdwijnen van gunstige broedbiotopen. Vroeger broedden vele Woudaapjes in de rietkragen langs de Scheldeboorden en ook wel langs de Dijle en de IJzer. Door het verdwijnen van vele rietkragen worden hier nog slechts zeer lokaal gunstige biotopen en dus broedende Woudaapjes aangetroffen. Het verdwijnen van gunstige biotopen kan echter niet als enige factor naar voren geschoven worden ter verklaring van de sterke afname van het aantal Woudaapjes. In gebieden waar de soort vroeger zeer talrijk was, zoals het Goor te Dessel of Wijvenheide te Zonhoven, zijn de vogels nu ook verdwenen of zeer sterk in aantal afgenomen, hoewel de biotopen ogenschijnlijk geschikt bleven. Een verklaring hiervoor is niet evident, maar zou eventueel gedeeltelijk kunnen gevonden worden in een toename van vervolging gedurende de trek.

BIOTOOP

Het Woudaapje is als broedvogel gebonden aan kleine rietkragen met vismogelijkheden in de omgeving. Vroeger broedde de soort veel langs rivier- en kanaalboorden, maar nu vooral in de rietkragen van visrijke vijvergebieden. Wilgenopslag in het Riet bevordert de nestelmogelijkheden voor deze soort. Woudaapjes blijken minder in het Riet zelf te foerageren dan wel langs de waterkant. Aldus maken ze op vele plaatsen korte voedselvuchten van de omgeving van het nest naar geschikte foeragegebieden.

BIBLIOGRAFIE

De Maerschalc, J. 1951. Notes relatives à la nidification du Blongios. Giervalk 41 : 1-13.
Onkelinx, C. 1981. Ons natuurreserveat « Wijvenheide ». Wielewaal 46 : 164-177.

D. Draulans

Blauwe Reiger, *Ardea cinerea*

VERSPREIDING

De Blauwe Reiger broedde ten tijde van het atlasproject vooral in de poldergebieden. Van de 32 rechthoeken waarvoor zekere of waarschijnlijke broedgevallen genoteerd werden, konden er minstens 17 in de polders gesitueerd worden, en wel vooral in de kuststreek, maar ook in de Schelde- en de Leie-vallei. In de Antwerpse Kempen kwam de soort als broedvogel lokaal iets talrijker voor (zeven rechthoeken), maar elders was de verspreiding beperkt tot acht rechthoeken. In Midden- en Hoog-België was de soort aldus praktisch volledig afwezig als broedvogel.

TALRIJKHEID

Blauwe Reigers broeden soms solitair, maar meestal in kolonies van uiteenlopende grootte. Met de methode der gemiddelden kon het jaarlijkse totale aantal broedkoppels ten tijde van de atlasinventarisaties op 830 geschat worden, met een minimale waarde van 680 koppels. Het is eerder deze minimale waarde, die de reële aantallen broedende Blauwe Reigers op dat ogenblik leek te benaderen. De grootste kolonies (meer dan 25 paar per rechthoek) werden alle aangetroffen in de poldergebieden en dan nog vooral in de kuststreek en langs de Beneden-Schelde. Middelgrote kolonies (6 tot 25 paar per rechthoek) werden eerder in de Antwerpse Kempen genoteerd, terwijl kleine kolonies en solitaire broedgevallen (minder dan 5 paar per rechthoek) eerder gespreid over het ganse areaal, met uitzondering dan van de kustpolders, werden waargenomen. De gevallen uit de provincie Limburg betroffen uitsluitend solitaire broedkoppels.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Verheyen (1966) gaf een zeer uitgebreid overzicht van het bestand van de Blauwe Reiger als broedvogel in België tot in 1966 en Lippens en Wille (1972) vulden dit aan met cijfers uit 1969. Hieruit blijkt dat vanaf 1945 (maximaal 840 broedparen) tot in 1966 (nog slechts 178 koppels) de aantallen broedende Blauwe Reigers in ons land sterk afnamen, maar dat vanaf 1966 het bestand opnieuw leek toe te nemen. De cijfers van het atlasproject bevestigen deze laatste trend. Het broedbestand van de Blauwe Reiger in ons land werd nauwkeurig geïnventariseerd in het begin van de jaren '80 (van Vessem *et al.*, 1982; van Vessem en Draulans, 1983 en 1984). Hieruit bleek dat er zich in de loop van de jaren '70 een explosieve aantalstoename moet voorgedaan hebben. De totalen behaald tijdens het atlasproject passen volledig in dit kader. In 1983 werd het bestand in ons land op ongeveer 1800 broedparen geraamd, wat tot dusvereen maximum is voor België, daar in 1984 opnieuw een lager getal werd opgetekend. Deze recente cijfers wijzen trouwens uit dat de jaarlijkse toename in het begin van de jaren '80 beduidend geringer was dan in de loop van de jaren '70, wat een zich stabiliserend bestand zou kunnen impliceren. De toename uitte zich zowel in een stijging van het aantal broedkoppels in de reeds bestaande kolonies als in een uitbreiding van het broedareaal. Vooral rond de Beneden-Schelde en in de Kempen werden nieuwe kolonies gevestigd, waarvan sommige op korte tijd sterk uitbreidden. Zeer recent is er ook een beduidende toename vast te stellen van het aantal broedplaatsen in Wallonië, waar het bestand overigens zeer laag blijft ten opzichte van Vlaanderen. Deze explosieve aantalstoename kan het gevolg zijn van meerdere factoren, zoals een betere bescherming van de soort in vele Europese landen, restricties in het gebruik van bepaalde moeilijk afbreekbare pesticiden (die de reiger als toppredator in zijn lichaam opstapelde), of ook nog de recente opeenvolging van zachte winters. In strenge winters zou de mortaliteit van Blauwe Reigers namelijk veel hoger liggen.

BIOTOOP

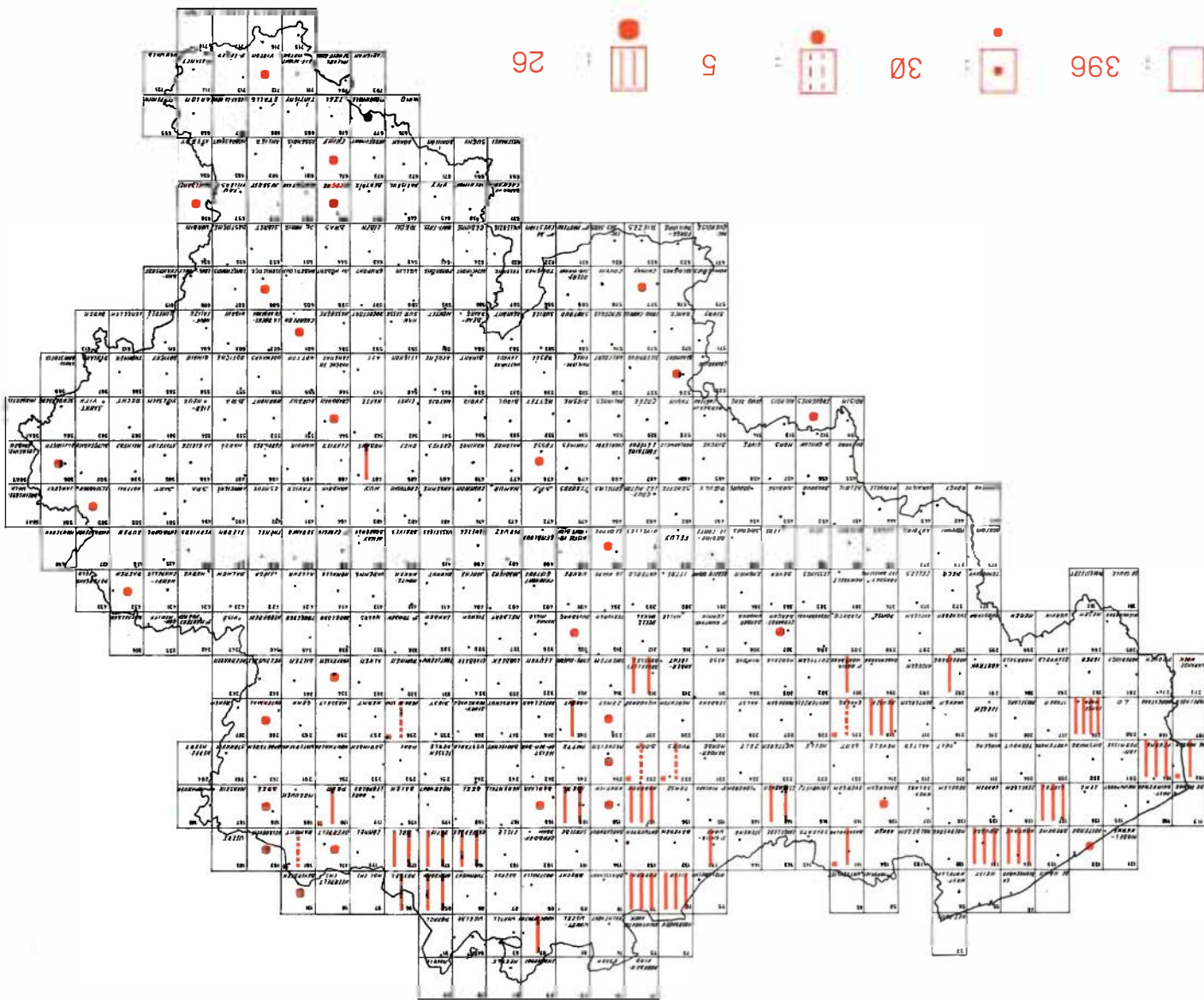
De Blauwe Reiger nestelt in alle soorten bomen op min of meer geringe afstand van geschikte foerageergebieden. In de poldergebieden blijken vooral polderbosjes en eendenkooien grote aantallen reigers aan te trekken. Parkbiotopen zijn ook zeer geschikt en vele van de grootste kolonies in ons land worden in zulke terreinen aangetroffen (Bachte-Maria-Lerne, Berendrecht, Koolkerke/Brugge, Laken, Wilrijk). Kleinere vestigingen werden gevonden in Canadabossen, moerassige gebieden, Elzenbroeken en zelfs midden in Dennebossen. Wat betreft broedplaats blijkt de Blauwe Reiger dus weinig kieskeurig en gesteld kan worden dat vooral de nabijheid van geschikte foerageerplaatsen de voornaamste eis vormt voor het reigerbroedbiotoop.

BIBLIOGRAFIE

de Liedekerke, R. 1982. Le point sur la nidification du Héron Cendré à Pailhe. Aves 19 : 23-35.
van Vessem, J., D. Draulans en A.F. De Bont. 1982. De status van de Blauwe Reiger (*Ardea cinerea*) als broedvogel in België van 1966 tot 1981. Giervalk 72 : 327-335.
van Vessem, J. en D. Draulans. 1983. De status van de Blauwe Reiger als broedvogel in België in 1982. Mens en Vogel 21 : 95-98.
van Vessem, J. en D. Draulans. 1984. De status van de Blauwe Reiger als broedvogel in België in 1983. Wielewaal 50 : 227-231.
Verheyen, R.F. 1966. Het voorkomen van de Blauwe Reiger, *Ardea cinerea*, in België en de evolutie van de reigerstand in die landen welke de Belgische populatie kunnen beïnvloeden. Giervalk 56 : 374-403.

D. Draulans

ARDEA CINEREA

26

5

30

396

8

7

15

Roodhalsfuut, *Podiceps grisegena*

De Roodhalsfuut heeft in 1979 voor het eerst in ons land gebroed. Nadat er in 1978 te Mol-Postel baltsceremonieel was opgemerkt, werd het jaar daarop een nest gevonden te Brecht-St-Lenaarts. Dit broedgeval kan in verband gebracht worden met de opvallende vermeerdering van de soort als wintergast in West-Europa die in de eerste plaats is toe te schrijven aan de uitbreiding en toename in het noordwestelijk deel van zijn areaal (Denemarken, Zweden). De laatste jaren wordt, buiten het eigenlijk broedgebied, steeds meer melding gemaakt van zeer laat doortrekkende en zelfs overzomerende vogels. Wanneer deze toevallig een partner vinden kan incidenteel gebroed worden. Zo vond er naast Brecht-St-Lenaarts (1979) ook in Frankrijk een broedgeval plaats en wel ten zuidoosten van Parijs (1978). Verder overzomert de Roodhalsfuut nu ook vrij regelmatig in Schotland zodat ook hier in de nabije toekomst een vestiging, zij het incidenteel, te verwachten valt. Een eerste broedgeval in Beieren (1978) en recente vestigingspogingen en zelfs broedgevallen in het oostelijk deel van Oostenrijk (Burgenland, Karinthië en Steiermark) wijzen eveneens op een zekere tendens tot uitbreiding in Midden-Europa. Daar de laatste jaren het aantal waarnemingen van Roodhalsfuten tot in de maand juni nog schijnt toe te nemen zal het zeker interessant zijn deze evolutie op de voet te volgen. In de toekomst zijn verdere broedpogingen niet uit te sluiten. Het broedgeval te Brecht-St-Lenaarts vond plaats op een oligotrofe kleiput van 2,6 ha. Dit valt binnen het spectrum van biotoopkeuze alhoewel meestal meer voedselrijke (in Midden-Europa vooral visvijvers) plassen de voorkeur genieten.

BIBLIOGRAFIE

Voet, H. en P. Maes. 1981. Een broedgeval van de Roodhalsfuut, *Podiceps grisegena*, ten noordoosten van Antwerpen. *Giervalk* 71 : 83-100.

P. Maes en H. Voet

Aalscholver, *Phalacrocorax carbo*

Tot 1965 behoorde de Aalscholver tot onze broedvogels, voornamelijk in de polderstreek (Lippens en Wille, 1972). Een poging tot wederinvoering startte in het reservaat « De Blankaart » in 1970 maar kende tot op heden geen succes.

P. Devillers*

Kwak, *Nycticorax nycticorax*

Het is mogelijk dat de Kwak vroeger in België heeft gebroed, nl. nabij Tisselt in de 19e eeuw (L. Lippens en H. Wille, *Giervalk* 59 : 123-156, 1969). Van 1979 tot 1981 broedde een paar te Harchies-Hensies, Hengouwen (J.-P. Verhaegen, *Giervalk* 71 : 109-111, 1981 ; *Giervalk* 73 : 101-105). Bovendien ontstond uit in 1977 uitgezette volièrevogels (Lippens, 1980) een kolonie in het Zwin te Knokke die in 1982 18 nesten telde (L. Lippens en G. Burggraave, *Giervalk* 73 : 303-311, 1983).

P. Devillers*

Purperreiger, *Ardea purpurea*

In 1943 broedde de Purperreiger te Lichtaart. Tijdens de onderzoeksperiode voor deze atlas werd geen enkel broedgeval opgetekend, maar de soort broedde in Limburg van 1980 tot 1983 (J. Gabriëls, MS).

P. Devillers*

Kleine Zilverreiger, *Egretta garzetta*

Voor of tijdens de onderzoeksperiode voor deze atlas broedde de soort nooit in België. In 1982 vormde een exemplaar een paar met een Blauwe Reiger (*Ardea cinerea*) in het Zwin te Knokke, hetgeen twee hybriden opleverde (L. Lippens en G. Burggraave, *Giervalk* 73 : 303-311, 1983).

P. Devillers*

Zwarte Ooievaar, *Ciconia nigra*

De Zwarte Ooievaar is een soort van het woud en moet waarschijnlijk beschouwd worden als de inheemse ooievaarsoort van Midden-Europa. De zeldzaamheid ervan is zonder twijfel toe te schrijven aan het dubbel effect van de achteruitgang van het bosareaal en van de vervolging. In België dateren de eerste precieze gegevens over de avifauna uit de negentiende eeuw, periode waarin het bosareaal minimaal was. Twee broedgevallen van de Zwarte Ooievaar zijn gekend (Anlier, 1860 en Ochamps, 1892 ; Lippens en Wille, 1972), maar er zijn ook vroegere aanwijzingen betreffende de aanwezigheid van de soort in het Zoniënwood in de 17e en de 18e eeuw. De laatste jaren vertoont de Zwarte Ooievaar de neiging om zich opnieuw te vestigen in West-Europa. Dit is zeker te wijten aan een beter klimaat van bescherming en aan de toename van het bosareaal onder invloed van de sinds het einde van de 19e eeuw gevoerde bospolitiek. In België zijn er meer en meer zomerwaarnemingen in bosrijke gebieden hetgeen broedgevallen in de toekomst laat voorzien. Gezien de verborgen levenswijze van de soort in de broedperiode kunnen dgl. gevallen gemakkelijk onopgemerkt blijven. In 1982 en 1983 waren er trouwens onbevestigde geruchten over broedgevallen.

P. Devillers*

Ooievaar, *Ciconia ciconia*

VERSPREIDING EN TALRIJKHEID

In 1972 (Collin, 1973) en 1973 (Nicolay, 1973) broedde een paar te Hachy (Belgisch Lotharingen).

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De catastrofale achteruitgang die de westelijke populaties van de Ooievaar aan de rand van het uitsterven bracht, werd reeds ten overvloede beschreven. In België verdween de soort op het einde van de 19e eeuw met een laatste broedgeval in 1895 te Gistel ; hiervoor zijn slechts enkele broedgevallen bekend uit het noorden van het land : Hasselt tot omstreeks 1790, Maaseik tot omstreeks 1850, Steenkerke 1880 (van Havre, 1928). Lippens en Wille (1972) voegen hier nog een broedplaats in West-Vlaanderen aan toe. In Wallonië verraden een aantal plaatsnamen het feit dat de soort vroeger (16e - 18e eeuw) voorkwam in Luxemburg, hoewel het niet zeker is dat het hier telkens de Ooievaar en niet de Zwarte Ooievaar (*Ciconia nigra*) betreft. De recente broedgevallen te Hachy en nadien van 1979 tot 1981 te Samart bij Philippeville vallen dus misschien binnen een vroeger verspreidingsgebied. Ze kaderen echter misschien ook in een nieuwe uitbreiding die aangetoond wordt door een aantal nieuwe broedgevallen in Frans-Lotharingen en in de Franse kuststreken (Yeatman, 1976 ; Schierer en Métails, 1981) ; deze vallen buiten het gekende broedgebied van de Elzas en een invloed van de verschillende herinvoeringspogingen in West-Europa kan niet bewezen worden. Vanaf 1957 werden Ooievaars ingevoerd in het Zwinreservaat (niet op de kaart vermeld) : dit resulteerde in een eerste nest in 1965 en in een huidige half-wilde en sedentaire populatie van ongeveer 25 individuen waaronder zeven tot negen broedparen (Lippens, 1980).

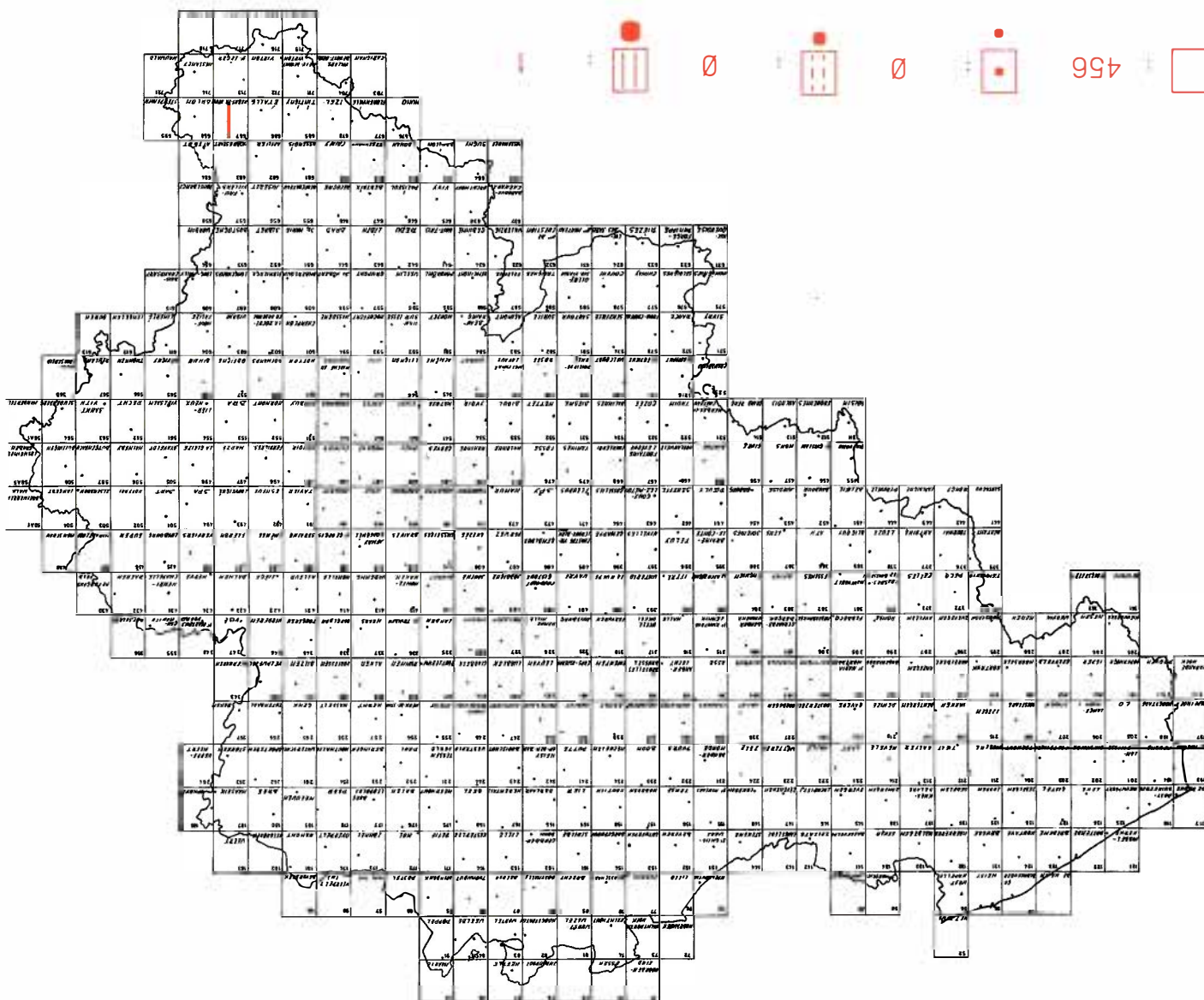
BIOTOOP

De broedgevallen van Hachy en Samart bevinden zich in weinig beboste streken waar vrij vochtige en weinig bemeste weiden nog vrij veel voorkomen (Parent, 1973 ; Terschuren en Devillers, 1981) ; een beschrijving van het biotoop van Hachy wordt gegeven door Collin (1973). De nesten bevonden zich respectievelijk op een hoge hooiopperen vervolgens op een dak te Hachy en op een electriciteitsmast te Samart.

BIBLIOGRAFIE

- Collin, A. 1973. Nidification de la Cigogne blanche (*Ciconia ciconia*) en 1972 à Hachy (Lorraine belge). Aves 10 : 29-69.
Nicolay, C. 1973. La seconde nidification de Cigogne blanche (*Ciconia ciconia*) à Hachy. Aves 10 : 151-152.
Parent, G.H. 1973. La signification écologique de la nidification de la Cigogne blanche (*Ciconia ciconia*) en Lorraine belge, en 1972. Aves 10 : 70-112.
Sierer, A. en M. Métails. 1981. La Cigogne blanche. Elle niche aussi dans l'ouest de la France. L'Homme et l'Oiseau 19 : 8-12.
Terschuren, J.A. en P. Devillers. 1981. Quelques observations d'orchidées en Belgique. Naturalistes Belges 62 : 264-274.
Tricot, J. 1973. Dynamique de population de la Cigogne blanche (*Ciconia c. ciconia*) en Europe occidentale et centrale. Aves 10 : 122-151.

J.-P. Jacob*

CICONIA CICONIA

456

Knobbelzwaan, *Cygnus olor*

VERSPREIDING

Tamme Knobbelzwanen worden zowat overal in het land aangetroffen. Sommige onder hen of hun afstammelingen vestigen zich in meer natuurlijke gebieden waar ze zich, zonder tussenkomst van de mens, handhaven. De op de kaart getekende verspreiding werd zeker beïnvloed door de opinie van de waarnemers over het al of niet « wilde » karakter van de waargenomen broedgevallen. De kaart geeft een erg versnipperd voorkomen aan en een wat talrijkere aanwezigheid rond Namen en aan de Beneden-Schelde. Grote viskweekvijvers, wateroppervlakken in de buurt van steden en parkvijvers worden het meest ingenomen en het commensalisme met de mens is er min of meer ontwikkeld. Daartegenover is de soort afwezig in een aantal minder kunstmatige biotopen (b.v. verschillende moerassen van de Haine en oligotrofe terreinen in de Kempen).

TALRIJKHEID EN EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Via de methode van de gemiddelden kan een schatting gemaakt worden van 170 paar die men algemeen gesproken kan betitelen als half-wild. Dit aantal omvat dus niet het klaar en duidelijk als sierwatervogels gehouden gedeelte van de populatie. Zwanen worden sinds vele eeuwen in gevangenschap gehouden, maar tot op heden ontbreekt elke schatting van de vrijheid levende populatie.

BIOTOOP

Door het feit dat haar dieet voornamelijk bestaat uit plantaardig voedsel, bezet de Knobbelzwaan ondiepe vijvers met veel begroeiing, moerassen gevormd door verzakking van steenkoolmijnen, ondergelopen afgravingen en kunstmatige wateroppervlakken : zeer plaatselijk treft men ze ook aan op de Maas.

J.-P. Jacob*

Wilde Zwaan, *Cygnus cygnus*

Een uit gevangenschap ontsnapt paar broedt sedert 1975 te Antwerpen (Oorderen) met wisselend succes.

B. Van Damme

Grauwe Gans, *Anser anser*

Een uit gevangenschap afkomstige populatie broedt sinds 1959 in vrijheid in de omgeving van het Zwin te Knokke (Lippens, 1980). In 1971 omvatte ze 50 paren.

P. Devillers*

Canadese Gans, *Branta canadensis*

Tijdens de onderzoeksperiode voor de atlas broedden enkele paren in vrijheid in parken van de Brusselse agglomeratie.

P. Devillers*

Nijlgans, *Alopochen aegyptiacus*

Tijdens de onderzoeksperiode voor de atlas broedden enkele paren in vrijheid in parken van de Brusselse agglomeratie. Voor het ogenblik (1984) vertoont deze populatie een lichte neiging tot toename.

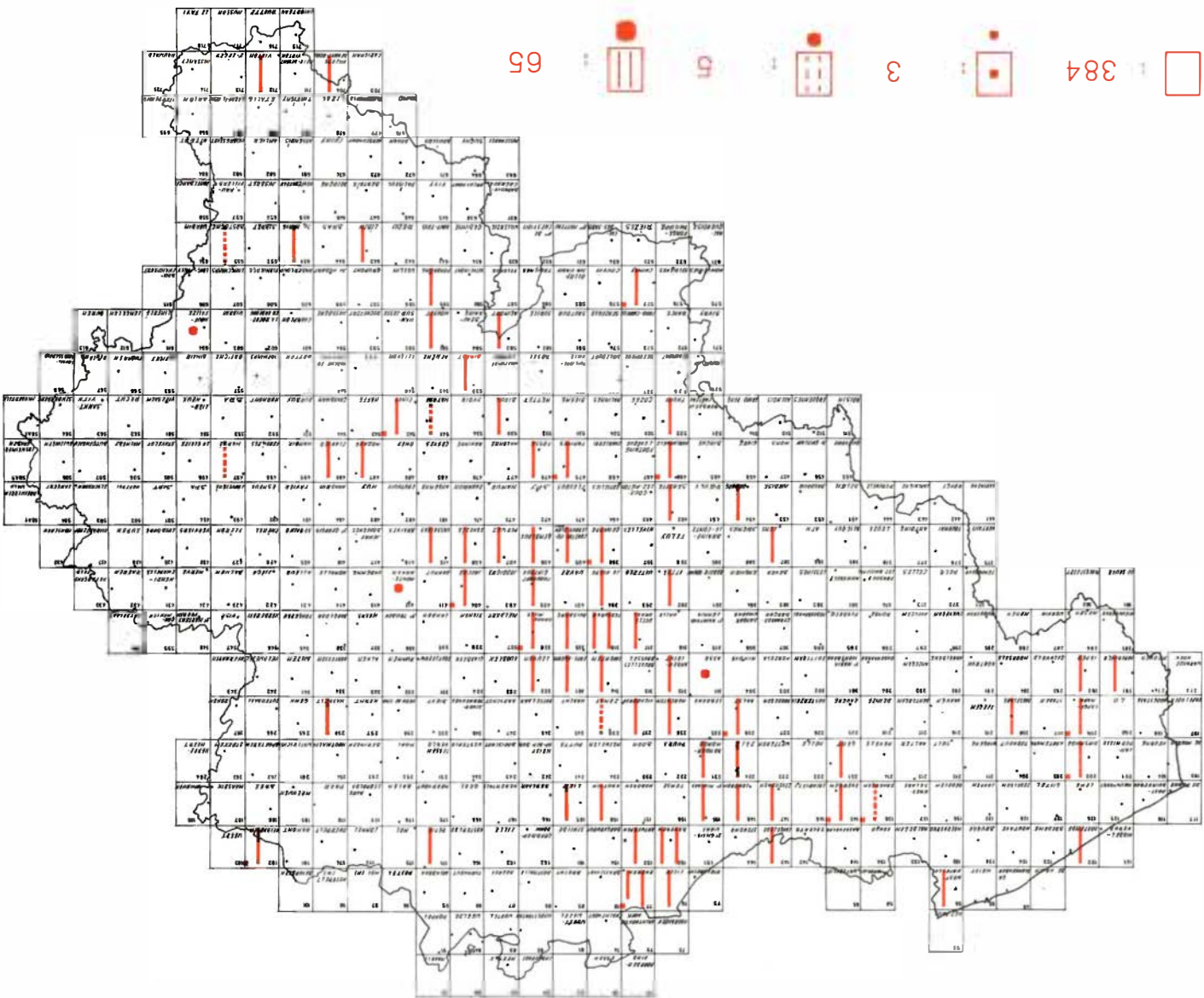
P. Devillers*

Smient, *Anas penelope*

De Smient is in hoofdzaak een vogel van de boreale zone en de aantallen die in meer gematigde streken broeden zijn te verwaarlozen. Hij nestelt onregelmatig in Nederland (8 bevestigde gevallen) en ook in de meer oostelijke delen van de noord Europese laagvlakte komt hij slechts plaatselijk en in zeer klein aantal voor. De Smient broedt wel regelmatig in Zuid-Engeland maar het is zeer de vraag of deze populatie volledig uit wilde vogels bestaat. De broedgevallen in 1978 en 1979 te Turnhout (W. De Bont, J. Mostmans en H. Mecus, 1980. Wielevaal 46 : 248-250) zijn de eerste voor ons land ; wel nestelde de soort in 1952 te St-Kruis (Zeeuws-Vlaanderen) vlakbij onze grens. De gevallen te Hollain (1936) en Willebroek (1979) zijn te twijfelachtig en werden dan ook niet gehomologeerd. Voor Nederland wordt verondersteld dat een deel van de broedgevallen betrekking kan hebben op half tamme lokvogels uit eendenkooien en ook de oorsprong van de Turnhoutse vogels is daardoor ietwat onzeker. Toch moet aangenomen dat, vooral gezien het beschreven gedrag van de biotoopkeuze, het hier wilde vogels betrof. Niets wijst erop dat de Smient zich blijvend in ons land zal vestigen. De soort broedt occasioneel ten zuiden van zijn aaneengesloten areaal maar dit heeft nog nergens tot een permanente kolonisatie geleid. Het broedbiotoop te Turnhout, restanten van heidevennen, vertoonde enige gelijkenis met de hoogvenen die in de taigazone bezet worden. De meeste broedgevallen in Nederland, Duitsland en Zuid-Engeland werden nochtans in zout- en brakwatermilieus vastgesteld.

P. Maes en H. Voet

CYGNUS OLOR

65

5

3

384

3

67

Bergeend, *Tadorna tadorna*

VERSPREIDING

Uit de kaart blijkt duidelijk dat de Bergeend, ondanks een landinwaartse uitbreiding, als broedvogel nog steeds hoofdzakelijk beperkt blijft tot de meest maritieme districten van ons land. In volgorde van belangrijkheid komt de Beneden-Schelde nu op de eerste plaats, gevolgd door de Kustpolders, inclusief Zwin en Nieuwpoort, en het noordelijk deel van Oost-Vlaanderen (Meetjesland, Kanaalzone). Buiten Kalmthout, waar de soort reeds langer broedt, worden de Kempen aarzelend gekoloniseerd vanuit het noordwesten en ook in het zuiden van de provincie Antwerpen (Mechelen en Lier) heeft een recente vestiging plaatsgevonden. Sinds 1974 broedt de Bergeend ook vrij regelmatig en geïsoleerd met 1 à 2 paar in de Haine-depressie.

TALRIJKHEID

Populatieschattingen van de Bergeend worden door twee factoren ten zeerste bemoeilijkt : enerzijds kunnen er zich in het onderzochte gebied een groot aantal niet-broedende en overzomerende paren bevinden en anderzijds trekken de vogels met pulli, vooral 's nachts, over grote afstand naar geschikte voedselgronden. Daardoor kan de soort soms als broedvogel gemist worden maar kunnen anderzijds ook dubbeltellingen voorkomen. Van de meeste Belgische broedgebieden ligt nochtans cijfermateriaal voor, zodat de grootte van de populatie redelijk goed kan geschat worden. Omstreeks 1975 moet de bergeendenpopulatie 200 - 220 paar bedragen hebben, opgesplitst als volgt : Kuststreek : 75 - 95 paar ; Beneden-Schelde : $\pm$ 80 paar ; Meetjesland, Gentse Kanaalzone en omgeving : 15 paar ; Kempen (hoofdzakelijk Kalmthout) : 20 - 25 paar ; rest van het land : enkele paren. Daarna is de populatie nog verder toegenomen en ze bedraagt thans een 300 - 330 paar. Deze verhoging is in de eerste plaats toe te schrijven aan de gunstige evolutie in het Beneden-Scheldegebied waar het bestand van $\pm$ 80 paar in 1975 is gestegen tot $\pm$ 180 paar in 1980. Verder is er nog steeds sprake van een verdere tendens tot uitbreiding in de Kempen en van een lichte toename op andere plaatsen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De Bergeend was in België in de eerste helft van deze eeuw een zeer lokale broedvogel aan de kust en in het noordwestelijk deel van de provincie Antwerpen (Kalmthout). Rond 1950 werd de populatie op 60 paar geschat. Sindsdien heeft de soort zich verder kunnen uitbreiden en is ze ook opvallend toegenomen. In het Zwin en omgeving broedden omstreeks 1930 minder dan 10 koppel. Nu bedraagt het aantal broedparen er 65 - 80. Op andere plaatsen aan de Kust blijft de soort nog steeds eerder schaars. Aan de Beneden-Schelde (Belgisch gedeelte) broedde de Bergeend voor het eerst in 1950. Nadien is ze er geleidelijk toegenomen en deze evolutie zet zich door : 1950 : twee paar, 1955 : $\pm$ vijf paar, 1960 : $\pm$ tien paar, 1965 : $\pm$ 20 paar, 1970 : 43 - 46 paar, 1975 : $\pm$ 80 paar en 1980 : 180 paar. De enorme toename in de loop van de jaren zeventig is volledig toe te schrijven aan de massale opspuitingen die de soort optimale omstandigheden bieden als broed- en voedselgebieden. De Kalmthoutse Heide was jarenlang de enige broedplaats in de Kempen. De Bergeend is er van $\pm$ zeven paar in 1950, over $\pm$ 16 paar in 1965, toegenomen tot $\pm$ 20 paar in 1980. Ook op andere plaatsen in de Antwerpse Kempen wordt nu jaarlijks door enkele paren gebroed. In Limburg werd het eerste broedgeval in 1978 geconstateerd te Zonhoven. Meer zuidwaarts broedt de Bergeend nu ook regelmatig te Lier (vanaf 1974) en werden de laatste jaren gevallen vastgesteld in Klein-Brabant, te Temse en te Oelegem. In de Haine-depressie nestelt vanaf 1974 jaarlijks een paar (twee paar in 1980). In het noorden van de provincie Oost-Vlaanderen kan ondanks een verdere uitbreiding niet van een massale populatietoename gesproken worden.

BIOTOOP

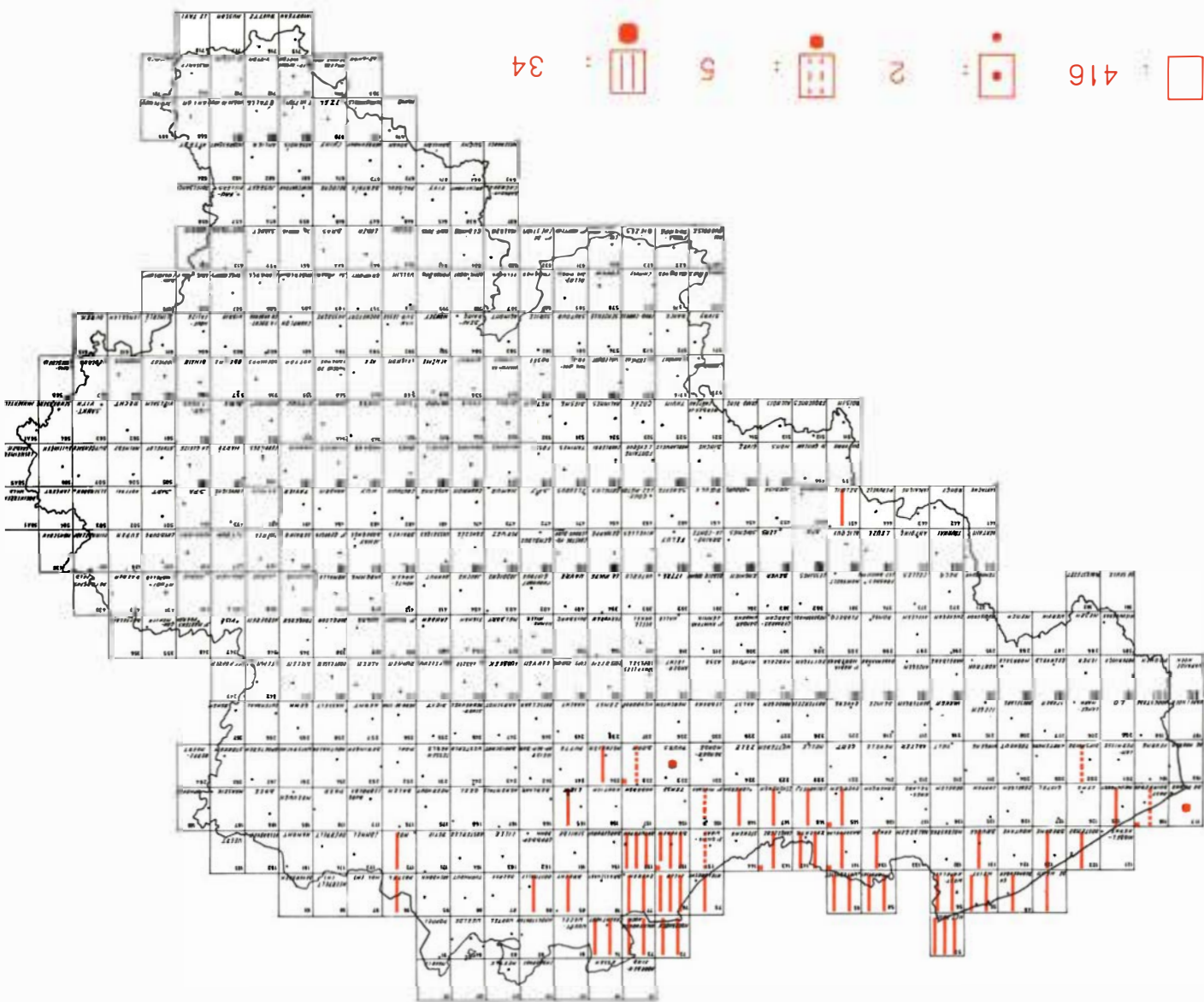
Oorspronkelijk in West-Europa vogel van estuaria met jonge duinen, strandvlakten en slikken. Dit biotoop wordt nog steeds geprefereerd maar de Bergeend heeft in ons land optimaal gebruik gemaakt van het ontstaan van grote opspuitterreinen die qua structuur en uitzicht zeer sterk beantwoorden aan zijn oorspronkelijke ecologische eisen. In de Polders nestelt de Bergeend vooral in dijken waarbij de pulli naar brakwaterkrekken worden gevoerd. Te Kalmthout nestelt de soort in de landduinen en trekken de meeste tomen in de richting van de Schelde, hoewel sommige jaren een beperkt aantal jongen ter plaatse groot komt. De meer landinwaartse broedgevallen die de laatste jaren steeds frequenter voorkomen, deden zich voor in de buurt van kleiputten, visvijvers, waterspaarbekkens, heidevennen, enz.

BIBLIOGRAFIE

Maebe, J. en H. Van der Vloet. 1952. Over rui, trek en biologie der Bergeend, *Tadorna tadorna* (L.) aan de Beneden-Schelde. Giervalk 42 : 59-83.

Maebe, J. en H. Van der Vloet. 1958. De vestiging van de Bergeend, *Tadorna tadorna* (L.) langs de Schelde te Antwerpen. Giervalk 48 : 35-42.

P. Maes en H. Voet

TADORNA

34

5

2

416

9

26

Krakeend, *Anas strepera*

VERSPREIDING

Als recente kolonisator (1972) blijft de Krakeend in ons land nog steeds een zeer lokale broedvogel die als dusdanig ook nu nog vrijwel uitsluitend tot de Beneden-Schelde beperkt is. Nadat de soort reeds sinds midden de jaren zestig broedverdacht optrad te Kalmthout is zij hier sedert 1979 nu ook vast geïnstalleerd. Verder wijst het broeden op andere plaatsen sinds 1972 (o.a. Postel, Dijlevallei, Haine-depressie, Rupel, enz.) op een toenemende tendens tot uitbreiding. Ook is de Krakeend de laatste jaren broedverdacht, in Midden-Limburg.

TALRIJKHEID

In 1981 hebben er waarschijnlijk een 60-65 paar Krakeenden in ons land gebroed, waarvan meer dan de helft nl. min. 37 in twee reservaten : « De Kuifeend » te Oorderen en de Blokkersdijk te Antwerpen L.-O. De evolutie van de populatie kan het best aan de hand van de volgende tabel weergegeven worden, praktisch volledig gebaseerd op getelde wijfjes met pulli.

Aantal broedparen van de Krakeend in België :

	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
Beneden-Schelde	1	2	5	7	8-9	14	32	27	40	44
Rest land	-	-	1	2	-	3	3	2	4	4-5
Totaal :	1	2	6	9	8-9	17	35	29	44	48-49

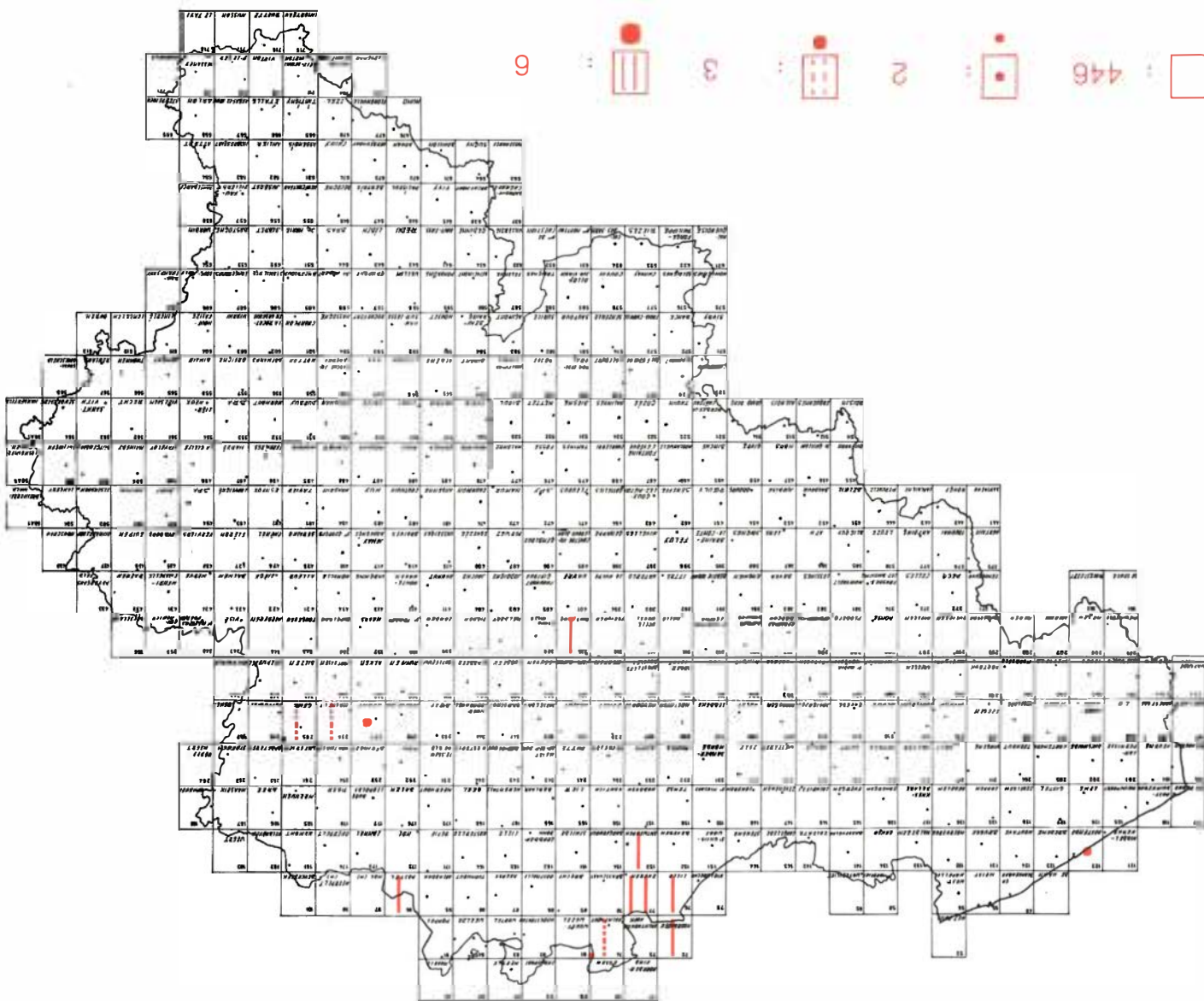
EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De Krakeend was tot voor 1972 geen zekere broedvogel in ons land. Vanaf het midden van de jaren zestig begon de soort in het Scheldegebied steeds talrijker op te treden als doortrekker en dikwijls bleven vogels tot diep in juni ter plaatse en/of werd overzomerd. Een zelfde fenomeen deed zich in deze periode te Kalmthout voor. Eén enkele broedpoging vóór 1972, jaar van de eerste nestvondst, is dan ook niet uit te sluiten. Na 1972 nam de Krakeend aan de Beneden-Schelde geleidelijk toe, aanvankelijk slechts op het reservaat « De Kuifeend » maar later werden ook andere plaatsen, zij het in klein aantal, bezet en sinds 1977 maar vooral de laatste jaren wint de Blokkersdijk aan betekenis. Te Kalmthout broedt de Krakeend sinds 1979 regelmatig tot max. vier paar en ook te Mol-Postel nestelt hij vrijwel jaarlijks sinds 1974 (één paar) ; 1975, 1977 en 1978 (twee paar). Andere broedgevallen werden waargenomen te Harchies (1978 en 1979 : een paar), in de Dijlevallei (1977) en te Ruisbroek (Winthamsluis ; 1981 : een paar). Vele tekenen wijzen er op dat de Krakeend zich in de nabije toekomst verder zal weten uit te breiden. Wij denken hier bv. aan Midden-Limburg en de Gentse Kanaalzone waar in toenemende mate overzomerd wordt maar zoals het geval te Ruisbroek (1981) illustreert, dient nu in alle waterrijke gebieden op de soort gelet te worden. De evolutie in ons land kent hetzelfde verloop als in Nederland waar de soort van zeer schaarse en plaatselijke broedvogel vooral sinds 1960 sterk is toegenomen en nu reeds een populatie van max. 800 paar heeft bereikt. Ook elders in N.-W.-Europa is de Krakeend toegenomen zij het in mindere mate dan in Nederland in het begin van de jaren tachtig.

BIOTOOP

Oorspronkelijk zeer selectieve soort, die in West-Europa vooral aangewezen was op grotere eutrofe waters en laagvenen met brede verlandingszones. De Krakeend is zich vanaf de jaren vijftig sterk gaan aanpassen en broedt nu, zowel in Nederland als in ons land in zeer verscheiden biotopen. Het belangrijkste Belgische broedgebied (reservaat « De Kuifeend ») is ontstaan door het uitvallen van de afwateringen in een kleine polder die omsloten is door hoge spoorwegbermen. Hier heeft zich een permanente ondiepe plas gevormd met een rijke vegetatie. Tevens zorgt de rijke en afwisselende oeverbegroeiing voor de nodige nestgelegenheid. Dit midden is zonder meer optimaal. Elders in het Scheldegebied broedt de soort verder vooral op verzoete opspuitterreinen met vegetatierijke plassen en de laatste jaren ook in polderrestanten met brede en ondiepe afwateringskanalen. Te Kalmthout in de buurt van voedselarme vennen wat tot voor kort zeer atypisch was. In de Kempen zijn buiten Postel ook op andere visvijvers broedgevallen te verwachten. Dit midden wordt in het buitenland zeer geprefereerd. Te Harchies broedt de Krakeend op plassen die ontstaan zijn bij grondverzakkingen tengevolge van steenkoolwinning.

P. Maes en H. Voet

ANAS STREPERA

Wintertaling, *Anas crecca*

VERSPREIDING

Ondanks de ingrijpende landschapswijzigingen, vormen de Kempen nog steeds één aaneengesloten broedgebied voor de Wintertaling. In de rest van ons land broedt de soort zeer gelokaliseerd en dikwijls onregelmatig. Het best bezet, alhoewel het steeds om kleine aantallen gaat, zijn hier de Dijlevallei, de Haine-depressie en omgeving, het Scheldebekken en de kuststreek. Ten oosten van Samber-en-Maas wijst de kaart enkel op mogelijk en occasioneel broeden.

TALRIJKHEID

De beschikbare gegevens zijn te onvolledig door de moeilijkheid van inventarisatie van deze soort. De aanwezigheid van laat doortrekkende vogels (tot in mei) enerzijds en het geheimzinnig gedrag tijdens de broedtijd anderzijds kunnen reële bestandsopnamen zeer belemmeren. Duidelijk is nochtans dat de Wintertaling in de Kempen nog steeds zeer verspreid voorkomt. Tellingen over een groot gebied zijn slechts voor het westelijk deel van de Antwerpse Kempen beschikbaar en zelfs hier zijn deze ver van volledig. Hier broeden waarschijnlijk minimum een 60-tal paar. Met een gelijkaardig aantal moet in het Turnhoutse rekening worden gehouden, zodat in de ganse Antwerpse Kempen minimum 120 paar gebroed hebben tijdens de atlasperiode. In realiteit kan dit zelf nog hoger gelegen hebben (max. 150 paar). In de Limburgse Kempen en aangrenzende gebieden moeten omstreeks 1975 na analyse van de atlasgegevens gemiddeld een 145 paar (120-170) gebroed hebben. In het overige deel van het land broeden waarschijnlijk niet veel meer dan een 50-70 tal paar, zodat de totale populatie op om en bij de 350 koppels kan geschat worden. De indruk bestaat dat, gezien de grote variëteit aan biotopen, deze schatting eventueel nog te laag kan uitvallen en dat een maximum van 400-450 paar niet is uit te sluiten. In 1970 werd de populatie op plus minus 400 paar geraamd (Lippens en Wille, 1972).

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

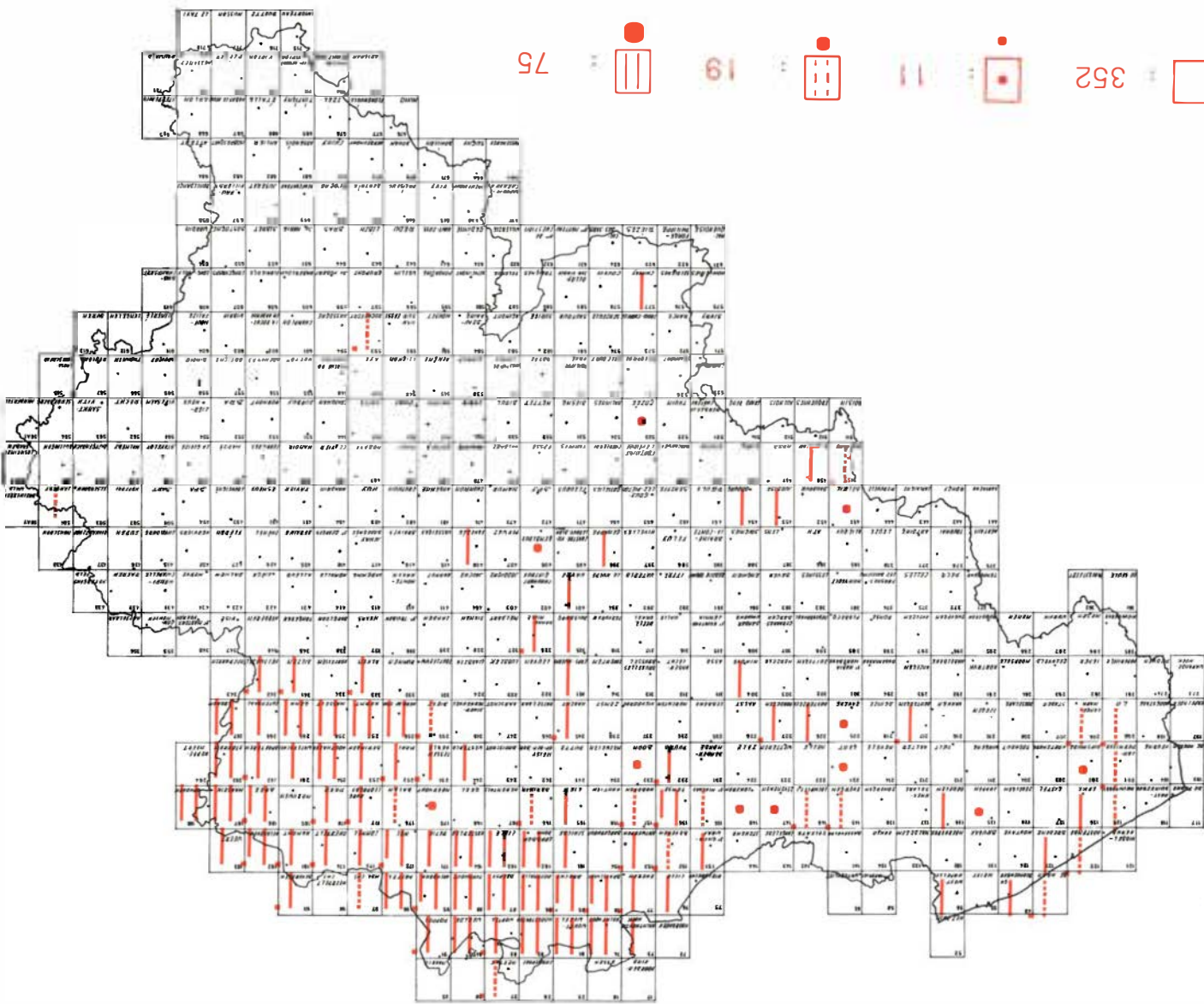
De Wintertaling was tot voor 1940 nog een talrijke broedvogel in alle natuurlijke en halfnatuurlijke biotopen in de Kempen en alhoewel de soort zich vrij goed aanpast aan niet al te intense bebouwing, moet het aantal broedparen in de eerste helft van deze eeuw aanzienlijk hoger gelegen hebben dan het huidige bestand. Door het toenemend verdwijnen van geschikte broedbiotopen is het gros van de Kempische populatie nu aangewezen op natuurreservaten, militaire oefenterreinen, zand- en kleiwinningsgebieden, enz. In agrarische cultuurlandschappen nestelt de Wintertaling nu nog slechts zeer sporadisch. In de rest van het land was de soort nooit talrijk en het is niet duidelijk of er hier een toename of een afname heeft plaatsgevonden hoewel wij ook hier voor het laatste opteren.

BIOTOOP

In de Kempen bezet de Wintertaling de nog overblijvende heidevelden met vennen en hoogveen, niet te intensief bebouwd weiland met heide- en venrestanten en klei- en zandwinningsgebieden. Ook aan visvijvers nestelt hij regelmatig maar veel meer dan de andere eenden in ons land is de soort typerend voor het meer voedselarme milieu voor zover dit nog aan te treffen is. In het overige deel van het land zijn de broedbiotopen zeer verscheiden ; een breed spectrum van waterrijke middens met voldoende dekking en ondiep water (o.a. broekbossen, zeer ruige verlandingszones, oude opspuiterreinen met houtopslag, enz.).

P. Maes en H. Voet

ANAS CRECCA

Wilde Eend, *Anas platyrhynchos*

VERSPREIDING

De Wilde Eend is in ons land een zeer talrijke broedvogel die, zoals de kaart aangeeft, over het grondgebied broedt. De weinige hiaten zijn veelal toe te schrijven aan onvoldoende onderzoek.

TALRIJKHEID

Zoals te verwachten werd de hoogste densiteit in het noordelijk deel van het land gevonden maar ook in het centrum komen plaatselijk hoge dichtheden voor. Ten oosten van Sambre-en-Meuse is de soort ook verrassend goed vertegenwoordigd. Volgens de methode van de gemiddelden zou de Belgische populatie om en bij de 41000 paar liggen wat bij een vaststelling in 422 rechthoeken een gemiddelde van een kleine 100 paar per rechthoek veronderstelt. Uit eigen ervaringen ook gezien het groot aantal rechthoeken van categorie 2 en 3 (zes tot 12 paar per rechthoek), lijkt ons dit nochtans veel te hoog en een gemiddeld aantal broedparen van 50-60 zal eerder aan de realiteit beantwoorden zodat de totale populatie op ongeveer 21000-25000 paar kan geëvalueerd worden.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

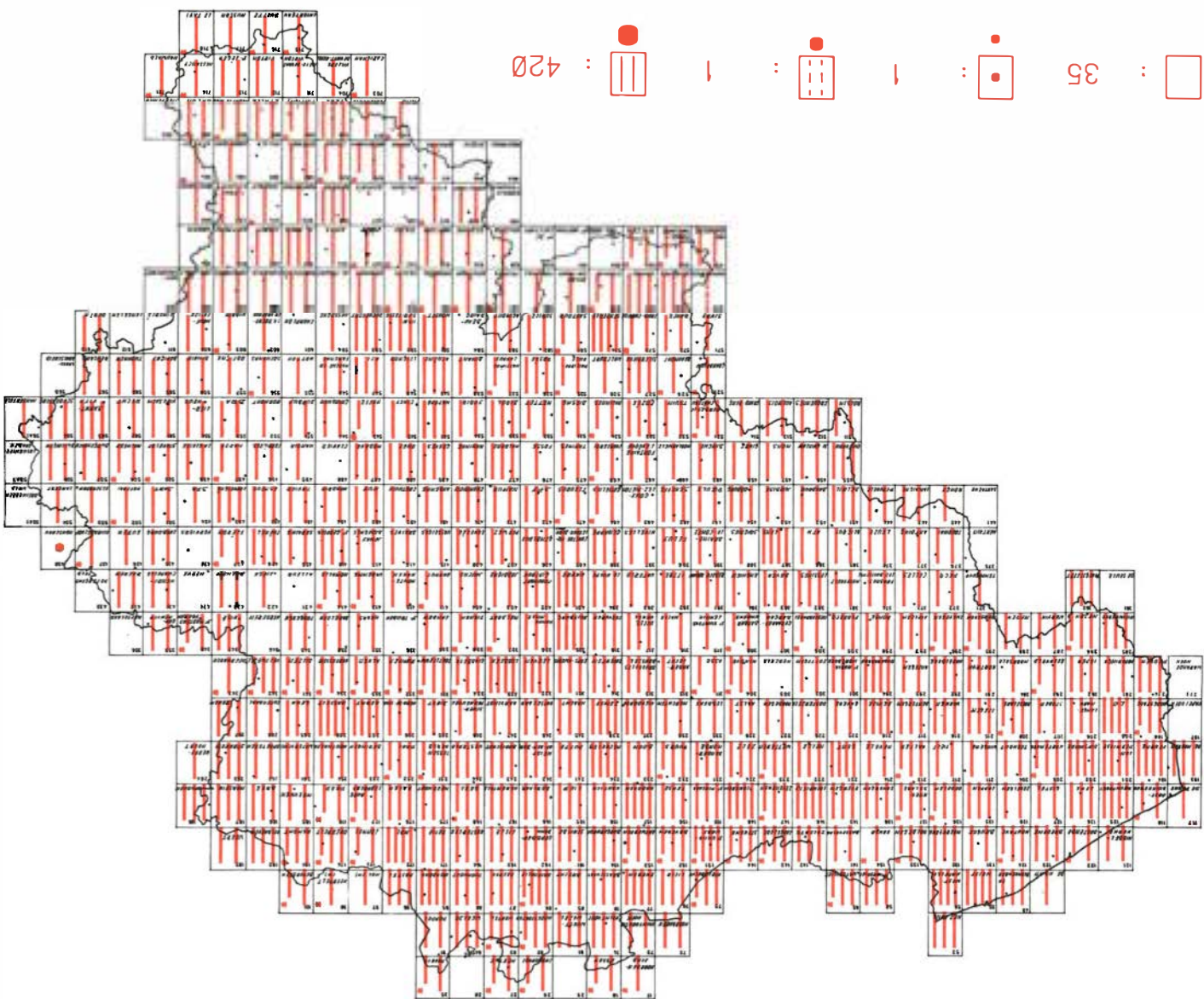
Het groot aanpassingsvermogen van de Wilde Eend heeft haar toegelaten de meest uiteenlopende biotopen te bezetten. De soort kan als een typische cultuurvolger beschouwd worden en is de laatste decennia sterk in aantal toegenomen. Bastaardering met parkvogels heeft de Wilde Eend ook toegelaten aanzienlijke halfwilde populaties in onze steden op te bouwen. De recente toename werd ook in de hand gewerkt door de reeks van zachte winters en door de verminderde jachtdruk. Bij gebrek aan gegevens is het zeer moeilijk de reële toename te meten, maar meer dan waarschijnlijk heeft de Wilde Eend haar populatie de laatste decennia weten te verveelvoudigen.

BIOTOOP

De Wilde Eend bezet alle mogelijke biotopen in de buurt van water, hoe klein ook. In poldergebieden bevinden de nesten zich vooral langs kreken en afwateringssloten, op knotwilgen en in allerhande soorten ruigtes. In de Kempen vindt men de grootste densiteit op heideterreinen en nabij zand- en kleiwinningsputten met veel braakland en houtopslag. In Midden-België is de Wilde Eend vooral talrijk in de valleien van de rivieren met meersen, broekbossen en vochtige populieraanplantingen. De laatste tijd komt zij in toenemende mate voor op parkvijvers en fortgrachten, zelfs in de grote steden. De soort broedt verder op de meest uiteenlopende plaatsen zoals o.a. langs traagstromende beken maar ook aan de snelstromende rivieren in de Ardennen.

P. Maes en H. Voet

ANAS PLATYRHYNCHOS

□ : 35
 □ : 420
 □ : 158
 □ : 164
 □ : 70
 □ : 29

Pijlstaart, *Anas acuta*

VERSPREIDING

De Pijlstaart kan nu vermoedelijk als een regelmatige broedvogel van ons land beschouwd worden. Weliswaar zijn er tussen 1961 en 1981 voor zes jaar (1964, 1967, 1973, 1976, 1979, 1981) geen positieve gevallen bekend maar ook in deze jaren kan broeden zeer gemakkelijk aan de aandacht ontsnapt zijn. Veruit de meeste gevallen zijn in België vastgesteld aan de Beneden-Schelde en in de Kempen waar vooral Kalmthout van betekenis blijkt te zijn. Tijdens de atlasperiode werden hier negen broedgevallen vastgesteld, waarvan zeven in 1975. In de provincie West-Vlaanderen broedt de soort slechts zeer occasioneel. België ligt aan de zuidwestelijke rand van het aaneengesloten verspreidingsgebied en het is gekend dat de Pijlstaart hier eerder erratisch optreedt, afhankelijk van gunstige en meestal tijdelijke broedomstandigheden die hoofdzakelijk door de waterstand bepaald worden.

TALRIJKHEID

Waarschijnlijk broedt de Pijlstaart nu jaarlijks in België maar zelfs in de meest gunstige jaren zelden in meer dan 5 paren. Sinds 1970 nestelt hij min of meer regelmatig te Oorderen (« De Kuifeend ») : 1970 één paar, 1971 twee, 1972 één, 1974 één, 1975 drie, 1977 één, 1978 twee en 1980 één. Hierbij past de bedenking dat zelfs in jaren van zogenaamde afwezigheid de soort kan gebroed hebben daar alle gegevens betrekking hebben op wijfjes met pulli en broedpogingen dikwijls aan de aandacht ontsnappen. Buiten het reservaat te Oorderen broedde de soort in het Scheldegebied waarschijnlijk reeds in 1966 te Ekeren en in 1975 werd een positief broedgeval te Zandvliet vastgesteld. Verder wijst de aanwezigheid van solitaire mannetjes gedurende de maanden mei en juni in geschikt terrein op de mogelijkheid van onregelmatig broeden op enkele andere plaatsen aan de Beneden-Schelde. In de Kempen is vooral de Kalmthoutse Heide het regelmatigst bezet en hier trad de Pijlstaart, buiten de jaren waarin zekere broedgevallen voorliggen (1963, 1965, 1966 en 1975), ook meermaals als broedverdacht op. De andere gevallen in de Kempen verdelen zich als volgt : 1961 te Hamont, Brecht en Rijkvorsel, 1962 te Lichtaart, 1963 nogmaals te Brecht, 1968 te Helchteren en in 1969 en 1970 opnieuw te Lichtaart. Tijdens de atlasperiode werd in 1975 een broedgeval te Beverbeek geconstateerd. In de Turnhoutse Kempen is de soort nooit met zekerheid als broedvogel vastgesteld, hoewel ook hier een enkele maal broeden vermoed werd. In de provincie West-Vlaanderen zijn de volgende broedgevallen bekend : 1944 : Knokke één en Hoeke twee, 1969 : Werken/Zarren twee en daar opnieuw in 1975 één.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Uit wat voorafgaat blijkt dat de Pijlstaart de laatste twee decennia veel frequenter voorkomt dan voorheen. Dit verschijnsel is niet alleen te verklaren door het groter aantal competente waarnemers maar beantwoordt in grote mate aan de realiteit. Ook in Nederland heeft zich een gelijkaardige evolutie voorgedaan. Gezien het onstandvastig optreden kan echter nog steeds niet met een vaste vestiging gerekend worden en van een uitbreiding zoals bij meerdere andere eenden is verre van sprake. Vóór 1960 werden in België slechts drie broedgevallen vastgesteld. Alle andere positieve vaststellingen (31-33) gebeurden na 1961.

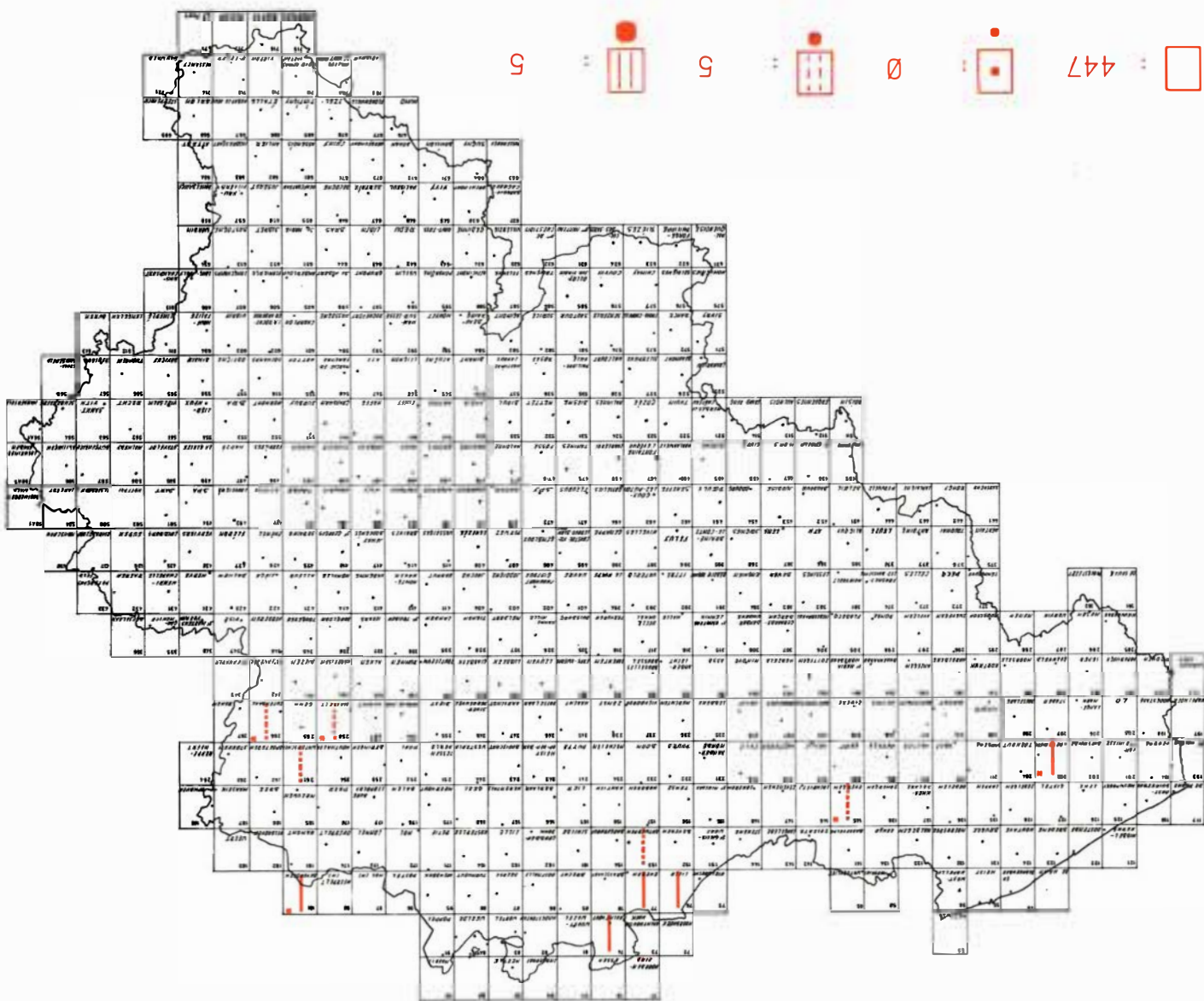
BIOTOOP

In ons land zijn twee uitgesproken biotooptypes te onderscheiden. In de Kempen werden alle gevallen vastgesteld op lage vochtige heide, steeds in een open en korte begroeiing (Dopheide) met verspreide vliegdennen en in de buurt van vennen. Het tweede type wordt gevormd door lage drassige graslanden en overstromingsgebieden met een open karakter en een korte voorjaarsvegetatie. Deze beide types beantwoorden in grote lijnen aan de ecologische eisen die de soort over grote delen van zijn verspreidingsgebied stelt nl. boreale hoogvenen, steppemeren, rivieroverstromingsgebieden en kwelders.

BIBLIOGRAFIE

Lippens, L. 1944. Le Canard pilet, *Anas acuta acuta* L., nicheur en Belgique. Giervalk 34 : 14-20.

P. Maes en Voet

ANAS ACUTA

5

5

0

447

10

Zomertaling, *Anas querquedula*

VERSPREIDING

De Zomertaling is in België een weinig talrijke broedvogel. De kaart geeft een goed beeld van de verspreiding omstreeks 1975 met concentratiepunten in de kustpolders, het Scheldebekken en Midden-Limburg. De soort is in grote delen van de Kempen zeer gelokaliseerd en onstandvastig in zijn voorkomen. In het centrum van het land zijn slechts enkele plaatsen regelmatig bezet, o.a. Haine-depressie en Dijlevallei.

TALRIJKHEID

Zoals bij de meeste zwemeenden zijn de aantallen moeilijk met enige nauwkeurigheid vast te stellen. Bij de Zomertaling dient een duidelijk onderscheid gemaakt tussen de populatie bij het begin van het atlasonderzoek en deze van na 1978. De soort is in deze periode nl. opvallend in aantal afgenomen en in meerdere rechthoeken wordt nu nog slechts sporadisch gebroed. Tijdens de beginjaren van het onderzoek moeten in ons land nog steeds een 250-tal paar gebroed hebben. Dit aantal is ondertussen sterk gereduceerd tot 110-130 (max. 150) koppel. De huidige populatie (ca 1984) kan als volgt opgedeeld worden : kustpolders 35-40, Beneden-Schelde 15-20, Antwerpse en Limburgse Kempen 30-35, Middenloop Schelde en bijrivieren 30-50 en Dijlevallei en Henegouwen maximum 10 paar.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

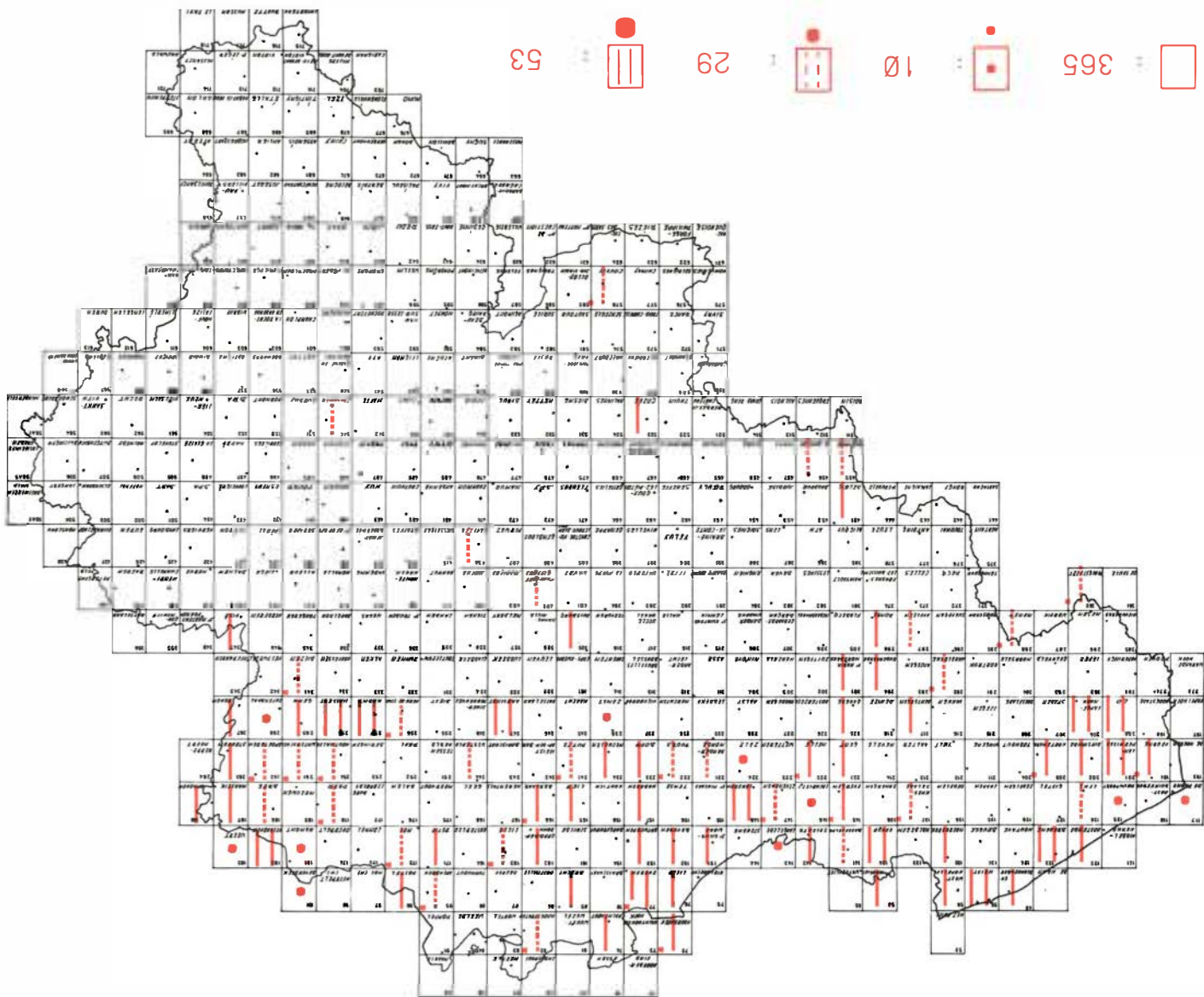
Er zijn te weinig kwantitatieve gegevens uit het verleden bekend maar het is niet overdreven te veronderstellen dat er in de eerste helft van deze eeuw, gezien het biotoopaanbod, nog meerdere honderden paren moeten gebroed hebben. De afname die door de geleidelijke ontwatering reeds vele decennia lang aan de gang is, heeft zich vooral in de loop van de jaren zeventig sterk gemanifesteerd. Dit fenomeen deed zich niet alleen in ons land voor maar was in gans West-Europa een markant verschijnsel. Algemeen wordt aangenomen dat de recente achteruitgang niet uitsluitend is toe te schrijven aan biotoopverlies maar ook en zelfs in sterke mate aan de aanhoudende droogteperiodes in de Sahelzone. Alhoewel na 1978 de terugval enigszins schijnt te stagneren en er plaatselijk zelfs sprake is van een lichte toename, blijft de populatie zeker op een laag en zeer kwetsbaar niveau.

BIOTOOP

In ons land is de Zomertaling vooral aangewezen op slecht ontwaterd wei- en hooiland. In grote delen van zijn verspreidingsgebied broedt hij samen met de Slobeend, *Anas clypeata*, en in de kuststreek en langs de Beneden-Schelde worden de biotopen met de Slobeend, de Grutto, *Limosa limosa*, en de Tureluur, *Tringa totanus*, gedeeld. Aan de middenloop van de Schelde en bijrivieren nestelt de Zomertaling vooral in vochtige meersen en langs de Maas in de resterende uiterwaarden. In de Kempen broedt de soort thans vrijwel uitsluitend in de nabijheid van laagvenen of in de buurt van visvijvers. Heide- en open weilandgebieden worden steeds minder bezet.

P. Maes en H. Voet

ANAS QUERAUEDULA

53

29

10

365

12

70

Slobeend, *Anas clypeata*

VERSPREIDING

De Slobeend broedt thans in klein aantal over grote delen van Noord-België. In het zuidelijk deel van het land blijft zij beperkt tot de Haine-depressie en een enkele plaats tussen Samber-en-Maas. De drie voornaamste verspreidingscentra van de soort in Vlaanderen zijn in dalende volgorde van belangrijkheid : het Scheldebekken (vooral de benedenloop), de Kustpolders inclusief IJzerbekken, en de Kempen.

TALRIJKHEID

In het begin van de jaren tachtig broeden er waarschijnlijk minimum een 270-310 paar Slobeenden in ons land. Rekening houdend met alle beschikbare gegevens verdelen deze zich als volgt : kustpolders 60-70 paar, Beneden-Schelde 80-100, rest Scheldebekken (Midden-Scheldeloop, Rupel, Durme, omgeving Gent, Beneden-Nete, Dijlevallei, enz.) $\pm$ 40, Antwerpse Kempen 50-55 en Limburg ca. 35 paar. In de provincie Henegouwen broeden gemiddeld een 5-tal en maximum 10 paar.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

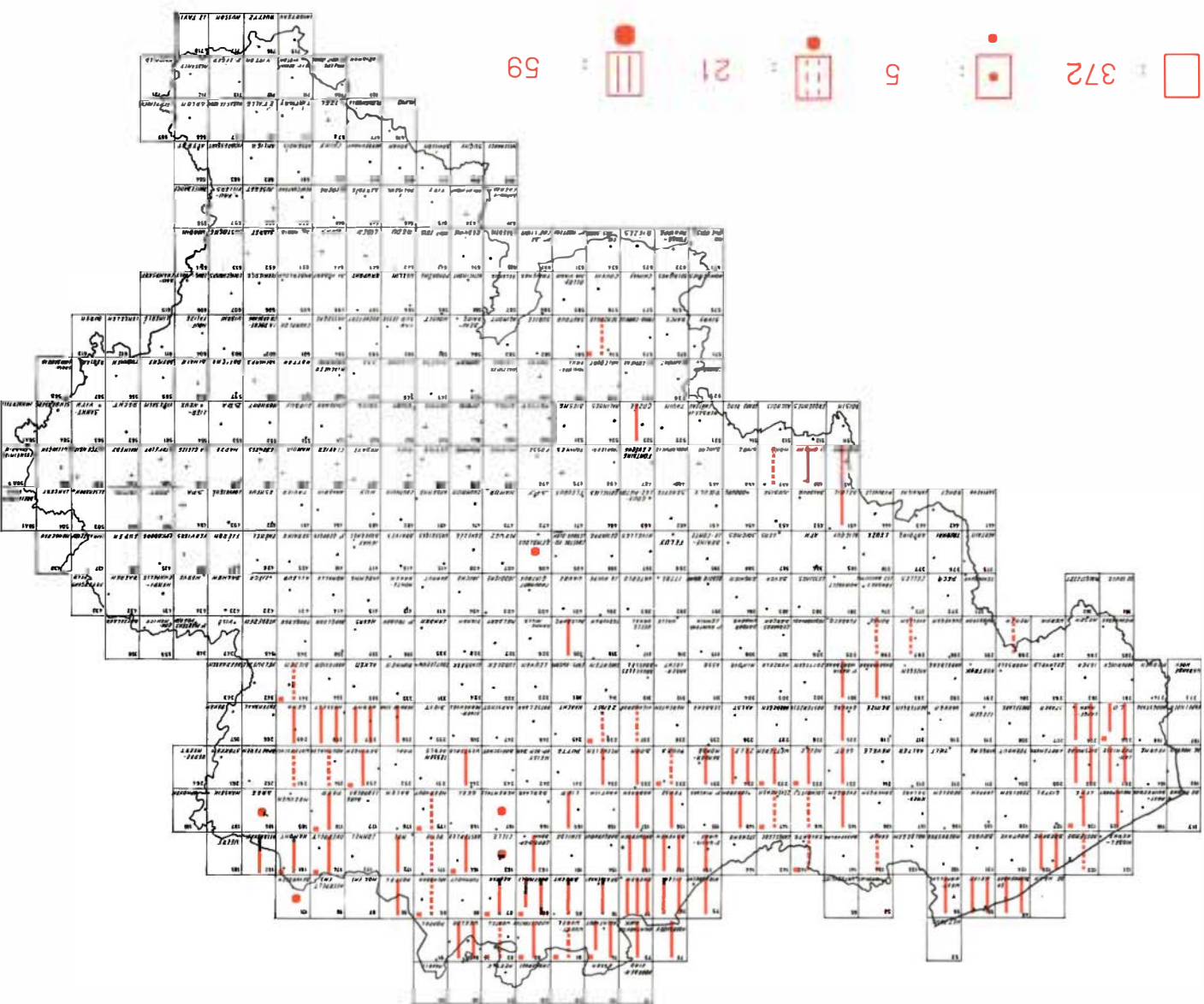
Zoals in gans West-Europa is de Slobeend in de loop van deze eeuw in ons land zeer geleidelijk toegenomen. De laatste tijd is de populatie eerder stabiel ondanks vrij sterke jaarlijkse aantalsschommelingen in verband met neerslagrijke en/of-arme voorjaren. Het verspreidingspatroon heeft zich nauwelijks gewijzigd. In de kustpolders heeft de Slobeend zich na een eerder lichte toename en plaatselijke kolonisatie de laatste decennia enigszins weten te handhaven ondanks negatieve milieu-ingrepen. De soort is sterk toegenomen aan de Beneden-Schelde (Oost-Vlaanderen en Antwerpen) van 20-25 omstreeks 1960 tot 80-120 paar in 1980 maar deze evolutie wordt in de eerste plaats bepaald door het groot aanbod aan tijdelijk geschikte biotopen. De kleine Kempische populatie heeft zich na een toename tot en met midden van de jaren zestig nu gestabiliseerd en lokale afname (in hoofdzaak toe te schrijven aan teloorgang van geschikt broedterrein) wordt hier gecompenseerd door versterkte plaatselijke concentratie. In de andere hierboven niet besproken gebieden is de Slobeend een schaarse broedvogel in wisselend aantal die op meerdere plaatsen zelfs niet jaarlijks broedt. In 1972 werd de landelijke populatie op 165 paar geschat (Lippens en Wille, 1972). Het huidige aantal van 270-310 geeft een vertekend beeld van de evolutie. Vooreerst beschikken wij thans over veel meer telgegevens en vervolgens wordt deze vermeerdering in sterke mate bepaald door de stijging aan de Beneden-Schelde waar de populatie zich moeilijk op zulk hoog niveau zal weten te handhaven na de voltooiing van de havenwerken. In grote lijnen kan gesteld dat de Slobeend in ons land tot omstreeks 1965 geleidelijk in aantal is toegenomen. Sindsdien hebben zich, buiten de Beneden-Schelde, nog weinig uitgesproken en populatie-bepalende veranderingen voorgedaan.

BIOTOOP

Zoals in Nederland broedt het grootste deel van de populatie in België in wei- en hooiland. Aan de kust nestelt de Slobeend vooral in weiland van het komgrond-type. Aan de Beneden-Schelde nestelt de soort, na het verdwijnen van grote oppervlakten laaggelegen grasland, nu in allerhande slecht ontwaterde biotopen die bij de havenwerken ontstaan zijn. Ook worden hier geschikte opspuit-terreinen met een niet te dichte en te hoge begroeiing aangenomen. In de Kempen verkiest de Slobeend open heidegebieden met vennen en omliggende Dopheide-associaties en ook slecht ontwaterd grasland met in de buurt veedrinkpoelen, kleiputten, laagvenen en visvijvers. Aan de middenloop van de Schelde en haar bijrivieren blijft zij hoofdzakelijk beperkt tot de vochtige meersen. In het overige deel van het land komt de soort geïsoleerd voor in de buurt van allerlei soorten eutrofe plassen. De steeds verdere intensivering van de landbouw vormt in vele gebieden een ernstige bedreiging ; vooral het verdwijnen van moerassige mini-biotopen zoals drinkpoelen, vochtige depressies, heiderestanten enz. kunnen in de toekomst een negatieve uitwerking hebben.

P. Maes en H. Voet

ANAS CLYPEATA

59

21

5

372

16

63

Tafeleend, *Aythya ferina*

VERSPREIDING

De Tafeleend is tijdens deze eeuw in gans Noordwest-Europa aanzienlijk in aantal toegenomen. In ons land doet deze evolutie zich vooral vanaf de jaren zestig gevoelen. Ondanks een opmerkelijke uitbreiding en verhoging van het bestand blijft de soort ook nu nog, zoals de kaart illustreert, een eerder plaatselijke broedvogel. De belangrijkste verspreidingscentra op dit ogenblik zijn : het Antwerps gedeelte van de Beneden-Schelde, de Antwerpse en Turnhoutse Kempen, Midden-Limburg, het Brabants plateau met Dijlevallei, de Haine-depressie en Gozée. Op de meeste andere plaatsen tracht de soort zich de laatste tijd te vestigen maar het voorkomen is er nog steeds onstandvastig.

TALRIJKHEID

Omstreeks 1975 moet de populatie na analyse van het atlasmateriaal en het raadplegen van aanvullende gegevens waarschijnlijk een 150-180 paar bedragen hebben. De Tafeleend is daarna nog lichtjes toegenomen en ondanks lokale afname in Midden-Limburg kan het bestand omstreeks 1980 op ± 230 paar getaxeerd worden, verdeeld als volgt : Antwerpse Beneden-Schelde en Kempen : ± 60 ; Turnhoutse Kempen : 15-20 ; Limburgse Kempen : 50-60 ; Brabant : ± 50 ; Henegouwen : ± 30 ; rest van het land : een 10-tal paar.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

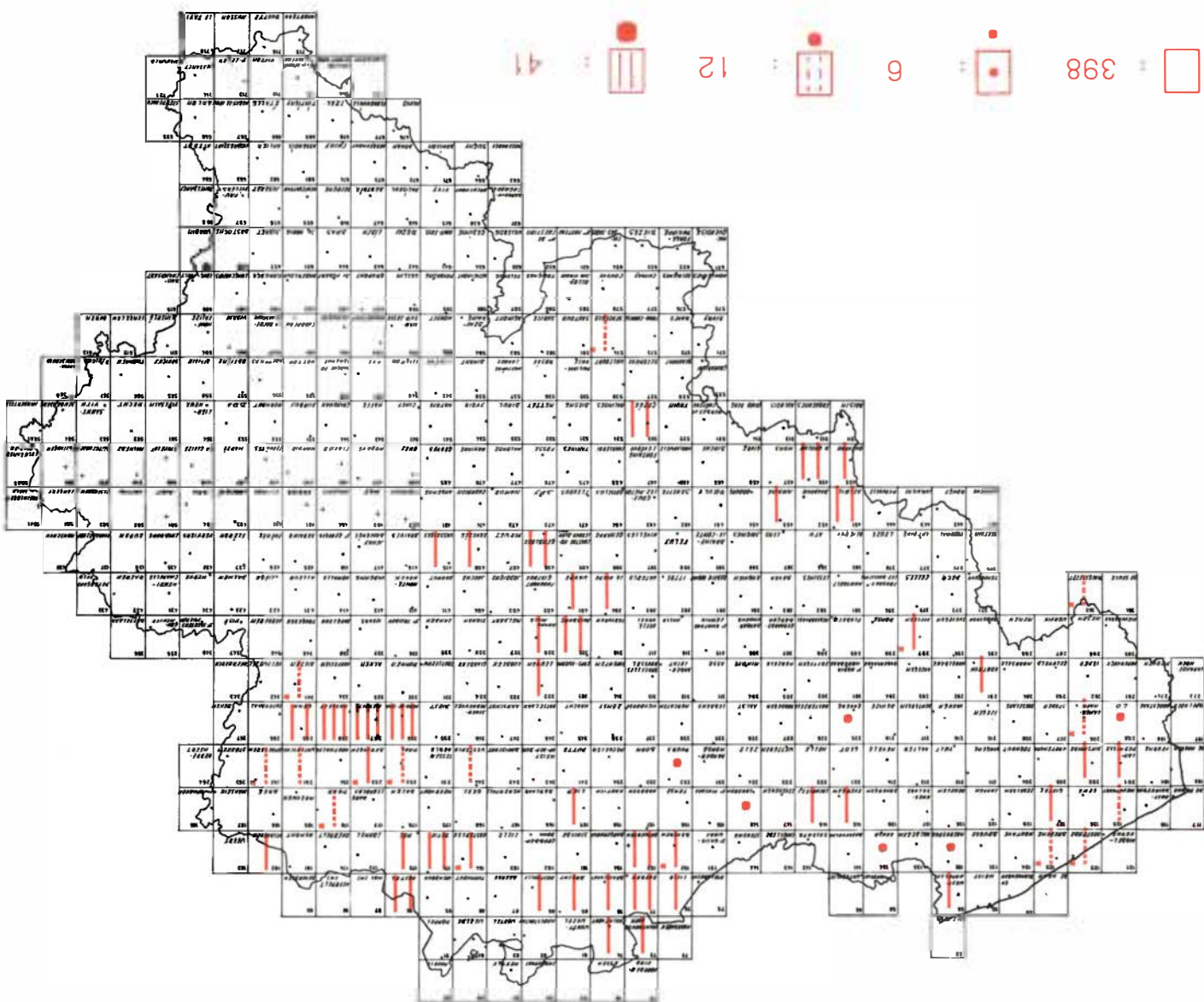
De Tafeleend nestelt sinds 1956 regelmatig in ons land. Voordien werden slechts zeer uitzonderlijk broedgevallen vastgesteld (1919 aan de IJzer en 1923 te Weelde). Vanaf 1951 broedt de soort te Kalmthout ; dit gebied is jarenlang de enige broedplaats in België geweest en de nabijgelegen militaire terreinen werden van hieruit gekoloniseerd. De Beneden-Schelde werd in 1963 bezet en omstreeks dezelfde tijd werden ook de visvijvers in Midden-Limburg (1964) en te Mol-Postel in bezit genomen. De Haine-depressie en de Dijlevallei schijnen reeds op het einde van de jaren vijftig gekoloniseerd geweest te zijn maar de soort broedde er toen nog niet regelmatig. Vanaf de jaren zestig nam het aantal paren aanzienlijk toe en begon de Tafeleend op meerdere plaatsen te broeden, hoewel soms slechts tijdelijk. De laatste jaren komt ook het aantal incidentele broedgevallen in West- en Oost-Vlaanderen frequenter voor zodat ook hier een vaste populatie kan ontwikkelen. Na de eerste vestigingen werd de populatie in 1965 op een 30-tal en in 1966 op een 50-tal geschat ; in 1971 was ze gestegen tot 60 broedparen. Daarna heeft deze tendens zich ondanks perioden van stabilisatie, geleidelijk doorgezet tot het huidige bestand van ± 230 paar.

BIOTOOP

Bij de kolonisatie van ons land in de eerste plaats licht geëutrofiëerde vennen en daarna vooral op visvijvers en andere waters met een eutroof karakter. Voornaam zijn de aanwezigheid van een voldoende brede verlandingsgordel in verband met nestgelegenheid ; de Tafeleend broedt nl. veel meer aan de rand van het water dan de Kuifeend (*Aythya fuligula*). Ook mag de diepte de 1,5 à 2 m niet overschrijden. De soort adapteert zich in zijn broedgebied veel minder dan de Kuifeend aan recent ontstane artificiële middens.

P. Maes en H. Voet

AYTHYA FERINA

41

12

6

398

40

3

Witoogeend, *Aythya nyroca*

VERSPREIDING EN TALRIJKHEID

In 1976, werd te Geel (Antwerpen) het eerste zeker broedgeval van de Witoogeend in ons land gekonstateerd (Bosmans en Van Doninck, 1977).

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De soort is in gans West-Europa een zeer zeldzame broedvogel die sterk erratisch optreedt. In Oost-Europa en Europees Rusland is zij vooral in de laaglanden goed vertegenwoordigd. Aan de westflank van zijn areaal is de Witoogeend, na een eerdere toename in de tweede helft van de vorige en het begin van deze eeuw, later sterk afgenomen. Op de meeste plaatsen broedt zij nu nog slechts sporadisch. De laatste tien jaar worden terug wat meer broedgevallen vastgesteld; deze worden gedeeltelijk toegeschreven aan ontsnapte vogels maar of dit werkelijk zo is blijft onduidelijk bij een soort die aan zulke sterke fluctuaties onderhevig is. In West-Duitsland en Frankrijk kan de Witoogeend nog nauwelijks als een regelmatige broedvogel beschouwd worden. In Nederland wordt de populatie nu op 1-5 paar geschat. Het regelmatigst bezet zijn hier het Naardermeer en de Botshol. In 1974, nestelde een gemengd koppel Witoogeend x Tafeleend in de Groote Peel. Buiten het geval in 1976 werd wel een broedgeval vermoed te Moerbeke (Oost-Vlaanderen) in 1909 maar dit werd niet weerhouden hoewel het, vooral gezien de expansieperiode waarin het viel, zeker niet uit te sluiten is. Alle andere gevallen zijn te weinig gedocumenteerd en zeer twijfelachtig.

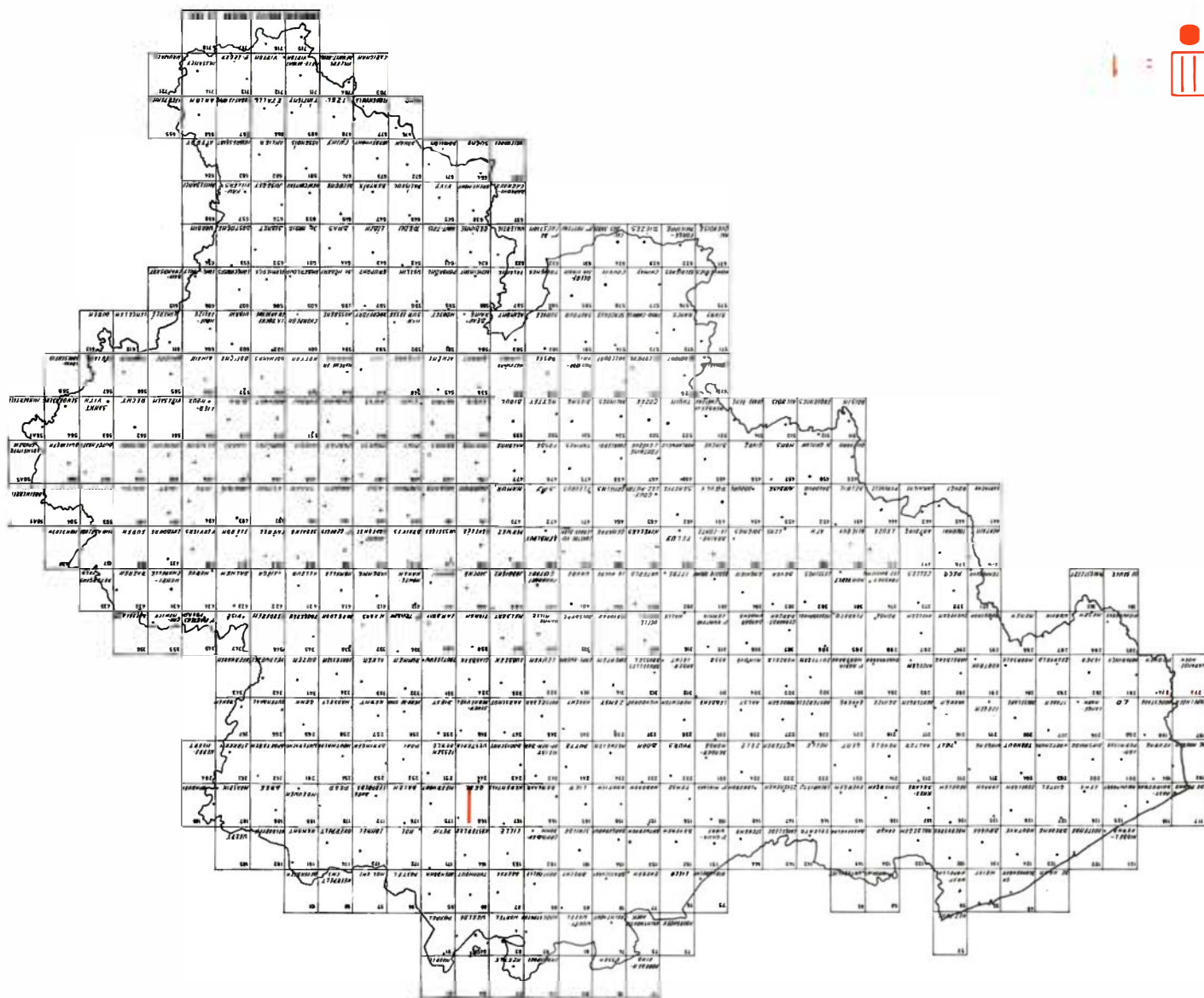
BIOTOOP

Het broedgeval te Geel vond plaats op een dichtbegroeide visvijver en het is dit biotoop dat ook in grote delen van Oost-Europa o.a. in de Pannonische vlakte en Balkan, geprefereerd wordt, hoewel de Witoogeend van oorsprong een vogel van steppemeren is.

BIBLIOGRAFIE

Bosmans, R. en K. Van Doninck. 1977. De Witoogeend, een eerste zeker broedgeval voor België in de Antwerpse Kempen? *Wielewaal* 43 : 14-16.

P. Maes en H. Voet

АҢҢҢА АҢҢҢА

Kuifeend, *Aythya fuligula*

VERSPREIDING

Het verspreidingspatroon van de Kuifeend is in ons land, ondanks de opvallende en plaatselijk zelfs spectaculaire toename, nog steeds zeer versnipperd. In zijn globaliteit vertoont het sterke overeenkomsten met dat van de Tafelend (*Aythya ferina*). Het belangrijkste broedgebied wordt gevormd door de benedenloop van de Schelde. In de Kempen komt de soort plaatselijk, maar in toenemend aantal voor. De laatste jaren neemt de Dijlevallei en haar omgeving in betekenis toe. Op andere plaatsen (Kustpolders, Gentse en Scheldevallei, Rupel- en Netevallei, Haine-depressie enz.) heeft de Kuifeend zich nu ook definitief gevestigd maar het aantal broedparen blijft er voorlopig beperkt.

TALRIJKHEID

Tijdens de atlasperiode moeten er omstreeks 1975 in ons land + 200 paren Kuifeend gebroed hebben, waarvan de helft aan de Beneden-Schelde. Dit aantal is sindsdien meer dan verdubbeld en thans (1980-1981) is het bestand gestegen tot min. 460 paar. Aan de hand van tellingen en na literatuuranalyse verdelen deze zich als volgt: Beneden-Schelde: 220; Antwerpse Kempen: 75; Dijlevallei, Haine-depressie, en Brabants plateau + 80; Kustpolders, Gentse en Scheldevallei: 30-40; Ruppel- en Netevallei en Mechelse: 20-25.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De Kuifeend vertoont in gans West-Europa een tendens tot uitbreiding en toename; vooral sinds de jaren zeventig doet deze evolutie zich ook in ons land sterk gevoelen. De soort broedde in 1947 voor het eerst in België. Tussen 1956 en 1965 werden de visvijvers te Zonhoven en Zolder vrijwel jaarlijks bezet tot max. zes paar en in 1958 en 1959 nestelden respectievelijk een en twee paar te Brecht. Na incidentele gevallen in 1947, 1952 en 1963 broedt de soort sinds 1966 in steeds toenemend aantal aan de Beneden-Schelde (prov. Antwerpen en Oost-Vlaanderen). Dit gebied vormt thans het « bolwerk » van de Kuifeend in België. Het broedbestand evolueerde er als volgt: 1966: een paar; 1971: 37 paar; 1976: 88 paar en 1981: 219 paar. Een gelijkaardige en even spectaculaire toename werd omstreeks dezelfde tijd op meerdere plaatsen in Nederland geregistreerd. Na de vroegere broedgevallen in de Kempen (zie boven) werd deze streek vanaf 1968, zij het in klein aantal, definitief gekoloniseerd. Vooral na 1975 is het aantal broedparen er op vele plaatsen bestendig gestegen. De belangrijkste centra zijn thans: St-Lenaarts-Rijkevorsel, Mol-Postel, Kalmthout en Midden-Limburg. Voor gans de Kempen kan thans met een populatie van min. 100 paar gerekend worden. Na 1970 werden steeds meer gebieden bezet: Dijlevallei in 1971; Haine-depressie in 1972; IJzervallei in 1974; Mechelse in 1975, enz. Op al deze plaatsen is de soort ondertussen verder toegenomen en heeft zij nieuwe biotopen ingenomen. Niettegenstaande het feit dat in de toekomst aan de Beneden-Schelde belangrijke broedgebieden van tijdelijke aard zullen verdwijnen, staan het groot aanpassingsvermogen, en de gunstige populatiedynamiek garant voor een verdere uitbreiding en toename.

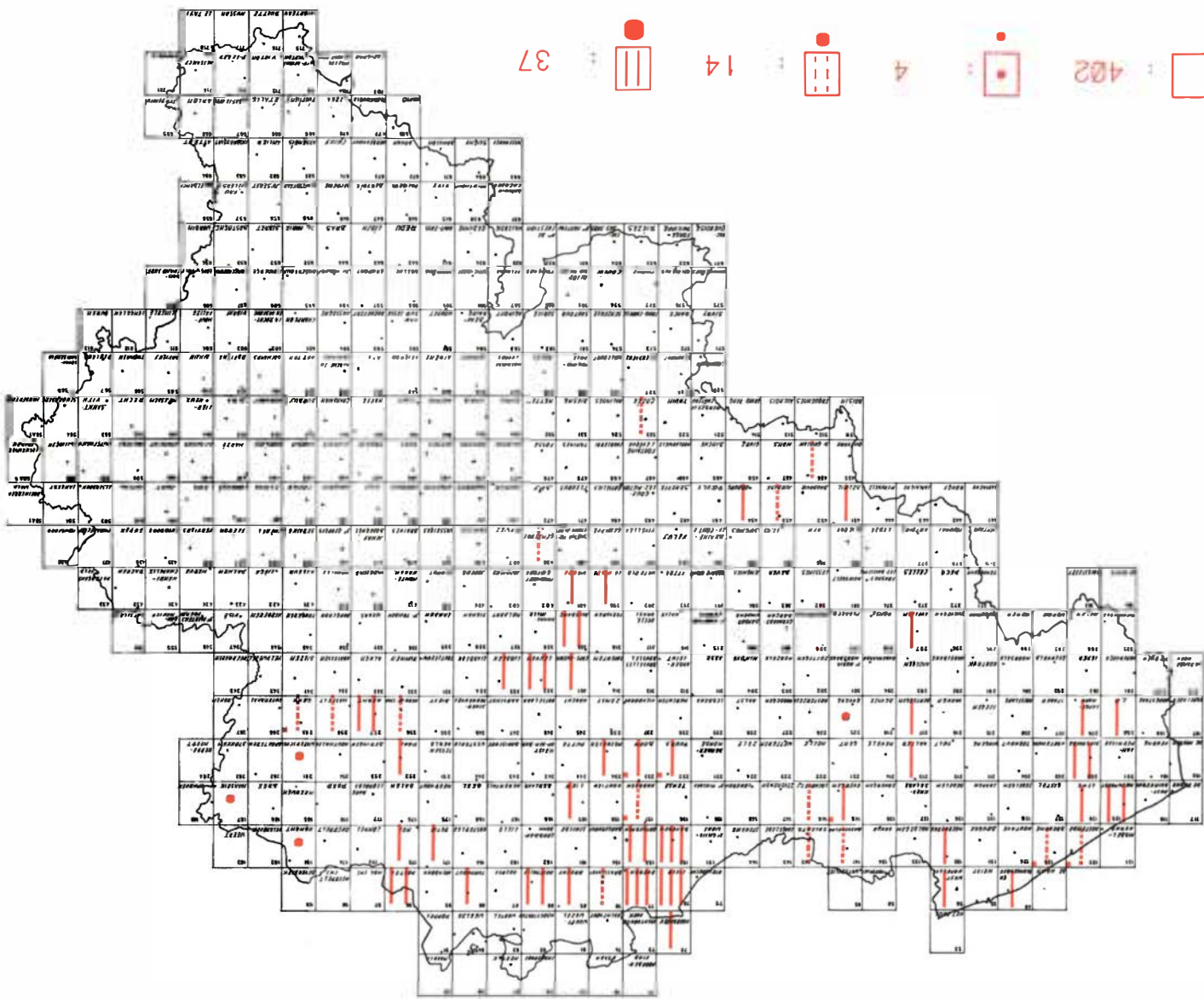
BIOTOOP

De Kuifeend kan als een werkelijke cultuurvolger beschouwd worden. De geweldige toename die zich in West-Europa vooral de laatste twee decennia heeft gemanifesteerd ging gepaard met het aannemen van allerlei soorten kunstmatige biotopen. Een groot deel van de Belgische populatie broedt thans op, of in de buurt van, opgespoten terreinen. In de polders nestelt de soort verder langs kreken en bredere watergangen. In de Kempen worden vooral verlaten klei- en zandwinningsputten alsook visvijvers geprefereerd; zelfs voedselarme vennen worden niet gemedend. In Midden-België zijn het vooral visvijvers en aanverwante aquatische middens die bezet worden. De Kuifeend stelt zich nu met alle soorten water - van eutroof tot mesotroof - tevreden, op voorwaarde dat er voldoende nestgelegenheid, hoe miniem ook, voorhanden is en dat het niet te diep is. Het broeden in stadsparken zoals in onze buurlanden (Nederland, Duitsland, Engeland) werd nog niet waargenomen. Vooral waar eilandjes voorhanden zijn treedt plaatselijk losse kolonievorming op (Beneden-Schelde).

BIBLIOGRAFIE

Arnhem, R. 1959. Le Fuligule morillon, *Aythya fuligula* (L.), nicheur en Belgique. Giervalk 49: 43-51.

P. Maes en H. Voet

AYTHYA FULIGULA

37

14

4

402

3

8

40

Wespendief, *Pernis apivorus*

VERSPREIDING

De soort broedt voornamelijk ten zuiden van de as Samber-en-Maas, maar ook daar lijkt haar verspreiding niet uniform. Dit is misschien gedeeltelijk te wijten aan haar onstandvastigheid, gezien het feit dat een vestiging op een bepaalde plaats sterk afhankelijk is van klimaats- en voedselfactoren. Vergeleken met de Condroz, de Fagne-Famenne en Lotharingen, schijnen de zuidelijke en centrale Ardennen slechts weinig bezet te zijn ; dit kan niet helemaal uitgelegd worden door het feit dat het onderzoek er minder volledig zou zijn doorgevoerd. In Laag- en Midden-België zien we een duidelijke puntverspreiding : enkel op het Kempens plateau en in Brabant treffen we meerdere paren aan. De beide Vlaanderen, Haspengouw en West-Henegouwen tellen slechts hier en daar een geïsoleerd broedpaar. Van alle prooivogels is de Wespendief de soort waarbij het aantal rechthoeken met waarschijnlijke broedbewijzen het hoogst is. Hieruit blijkt tevens dat het aantal geschikte broedbiotopen groter is dan dat van de gebieden waar ook werkelijk gebroed wordt. Hoogstwaarschijnlijk zal de soort dus in gunstige jaren wat meer verspreid zijn in Laag- en Midden-België.

TALRIJKHEID

Via de methode van de gemiddelden komen we tot een totaal bestand van 380 broedparen, met een minimum van 160. De Wespendief is nergens talrijk : het maximum bedraagt acht getelde broedparen in een rechthoek (Ardense hellingen ten zuiden van Samber-en-Maas), maar het merendeel van de schattingen overtreft de twee à drie paar per rechthoek niet.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De soort werd vroeger zeldzaam genoemd (o.m. Selys-Longchamps, 1842) en van Havre (1928) kende haar slechts van de Famenne, de Ardennen en de streek van Mons. Sindsdien breidde het areaal zich vanaf 1932 uit naar Brabant en de Kempen (Keyers, 1932 ; Wortelaers, 1933) en naar Vlaanderen sedert 1962 (Lippens en Wille, 1972). Broedgevallen in deze nieuwe gebieden blijven nochtans zeldzaam en zelfs onregelmatig. Ook de aanwezigheid van de soort in het Land van Herve zou recent kunnen zijn, want Ghilain (1954) vond haar slechts aanwezig ten zuiden van een lijn Werbomont-Stoumont-Eupen. De Avifauna van België (1967) geeft een totaal van 125-175 paar ; Lippens en Wille (1972) spreken van 130 paar, waarvan 90 % in Hoog-België. De atlas breidt het broedgebied een weinig uit (Noord-Henegouwen) en geeft een hogere totaalschatting. De hypothese van een toename dient nochtans voorzichtig geformuleerd, vooral in het licht van een mogelijke onderschatting door vroegere auteurs. Toch blijft een dergelijke toename mogelijk, zowel dank zij een betere bescherming als door een aantal gunstige jaren tijdens de atlasperiode.

BIOTOOP

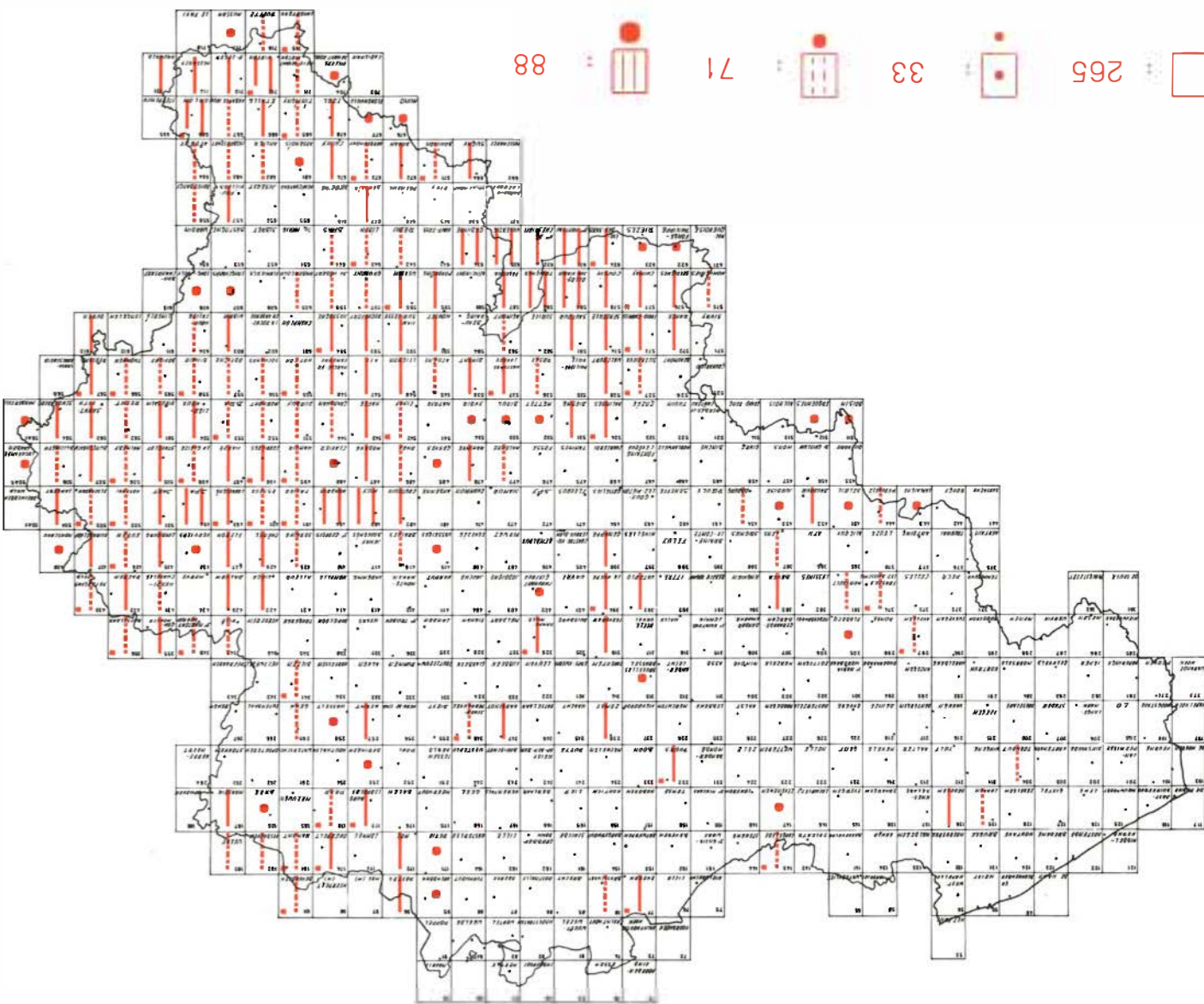
De Wespendief verkiest open, vrij uitgestrekte bossen met veel kaalkappingen en open ruimten waar hij nesten van vliesvleugeligen kan vinden. Sparreplantingen worden gemedend, maar de soort komt plaatselijk wel voor in Dennebossen met Heideondergroei.

BIBLIOGRAFIE

Ghilain, P. 1954. *Pernis apivorus* (L.). *Giervalk* 44 : 183-185.
Keyers, A. 1932. *Pernis apivorus apivorus* (L.). *Gerfaut* 22 : 31-32.
Wortelaers, F. 1933. *Pernis apivorus apivorus* (L.). *Gerfaut* 23 : 167.

E. Clotuche, A. Demaret en J.-P. Jacob*

PERNIS APIVORUS

88

71

33

265

10

149

Zwarte Wouw, *Milvus migrans*

VERSPREIDING EN TALRIJKHEID

Tussen 1973 en 1977 werden geïsoleerde broedgevallen opgetekend te Moerbeke in 1976 en te Wachtebeke en Sart-lez-Spa in 1977. Daarenboven was er een broedpoging te Anvaing in 1973 (Bastien, 1973) en een overzomerend paar in de Dijlevallei in 1977. In dit laatste jaar heeft de soort ook waarschijnlijk gebroed in Lotharingen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Broedgevallen werden vastgesteld te Bouillon in 1920 en 1921 (Galasse, 1920 en 1921) en 1963 (Lippens en Wille, 1972) en te Roly in 1963 (Lippens en Wille, 1972); geen enkel van deze gevallen is zeer goed gedocumenteerd maar ze zijn waarschijnlijk aanvaardbaar. Ledant *et al.*, 1981; P. Devillers, pers. med.; cf. Heim de Balzac, 1968). De toename van de Franse populatie ligt waarschijnlijk aan de oorsprong van de stijging van het aantal zomerwaarnemingen in België vanaf de zestiger jaren, van de broedpogingen sinds 1969 (bos van de Gileppe) en uiteindelijk van de geslaagde broedgevallen. Broedgevallen komen jaarlijks voor vanaf 1976 tot 1981 in Vlaanderen (Moerbeke 1976, Wachtebeke 1977, Deinze 1978, Bornem 1979, Bazel 1980-1981; Reygaert en Pollet, 1978; D'Hertefelt, 1980; Robinet *et al.*, 1981; Geers *et al.*, 1982) en sinds 1980 ook regelmatig in Belgisch Lotharingen (één - drie paar).

BIOTOOP

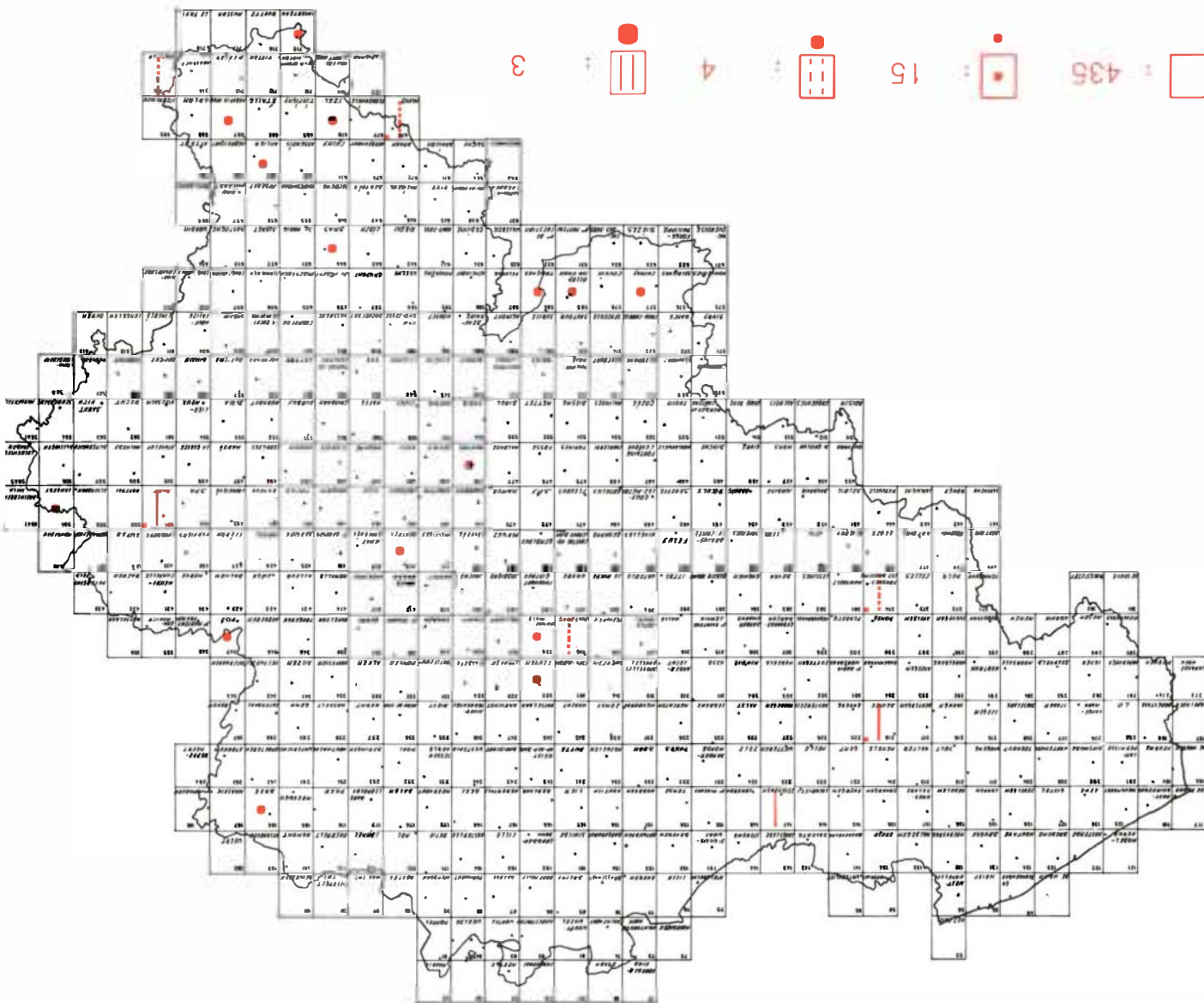
In Lotharingen bezet de soort een streek met weiden, kleinere bossen en enkele grote bosmassieven er omheen. Zij broedt in middelgrote loofbossen of in de bosrand. Een zekere voorkeur voor water is in Wallonië niet duidelijk, maar wel aanwezig in Vlaanderen en de Dijlevallei: polders met uitgestrekte Populierenaanplantingen waarin het nest zich bevindt, grachten en kreken nabij de Schelde (Bazel), broedgeval in een Plataan langsheen een oude Scheldearm (Bornem), kasteelpark omringd met weiden aan de Leie met het nest in de nabijheid van een reigerkolonie (Deinze), met vijvers en Populierenaanplantingen bezaaide vallei (Dijle).

BIBLIOGRAFIE

- Bastien, P. 1973. Une tentative de nidification du Milan noir (*Milvus migrans*) dans le nord-ouest de la province du Hainaut? Aves 10: 201-202.
- D'Hertefelt, H. 1980. Broedgeval van de Zwarte Wouw (*Milvus migrans*) in Bornem. Wielewaal 46: 72-74.
- Galasse, A. 1920. Nidification du Milan noir en Belgique. Gerfaut 10: 101-108.
- Galasse, I. 1921. Compte rendu de recherches nidicologiques faites dans la région de Bouillon. Gerfaut 11: 82-86.
- Geers, V., P. Van Sanden, L. Sagaert en H. Outtier. 1982. Ornithologische seizoenoverzichten in Vlaanderen, maart-april-mei 1981. Wielewaal 48: 193-200.
- Heim de Balzac, H. 1968. Précisions sur la distribution des rapaces en Lorraine. Alauda 36: 157-162.
- Reygaert, M. en J. Pollet. 1978. Een broedgeval van de Zwarte Wouw te Deinze (Bachte-Maria-Leerne). Wielewaal 44: 365-372.
- Robinet, F., W. Van Hoyweghen en T. Temmerman. 1981. Suksesvol broedgeval van de Zwarte Wouw (*Milvus migrans*) in 1980 te Bazel. Wielewaal 47: 444-447.

E. Clotuche, A. Demaret en J.-P. Jacob*

MILVUS MIGRANS

3

11

4

11

15

435

7

Rode Wouw, *Milvus milvus*

VERSPREIDING

Eén broedgeval in Oost-Vlaanderen uitgezonderd (Assenede), stammen alle andere uit drie streken in Hoog-België : Lotharingen, Hoge Venen en Oostkantons, het zuiden van Namen en het gebied tussen Samber-en-Maas.

TALRIJKHEID

Tijdens de atlasperiode werden jaarlijks één tot zes broedgevallen vastgesteld. Deze grote verschillen wijzen op een zekere onregelmatigheid inzake het bezetten van bepaalde territoria en streken ; dit verschijnsel is niet vreemd te noemen bij deze soort. Rekening gehouden met een aantal waarschijnlijke broedgevallen, kan de populatie tussen 1973 en 1977 op maximaal tien paar worden geschat.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

In Lotharingen en de streek tussen Samber-en-Maas is de soort regelmatig als broedvogel waargenomen sedert een tiental jaren, maar waarschijnlijk zijn broedgevallen onopgemerkt gebleven. Wat het noordoosten van de Ardennen betreft, is het waarschijnlijk dat dit overeenkomt met een hernieuwde aanwezigheid van de soort na een lange afwezigheid. De soort was er immers broedvogel op het einde van de vorige eeuw en het begin van deze eeuw (Wiesemes, 1976). In het algemeen wijzen de gegevens, verzameld gedurende de atlasperiode, op een toename van de soort in België.

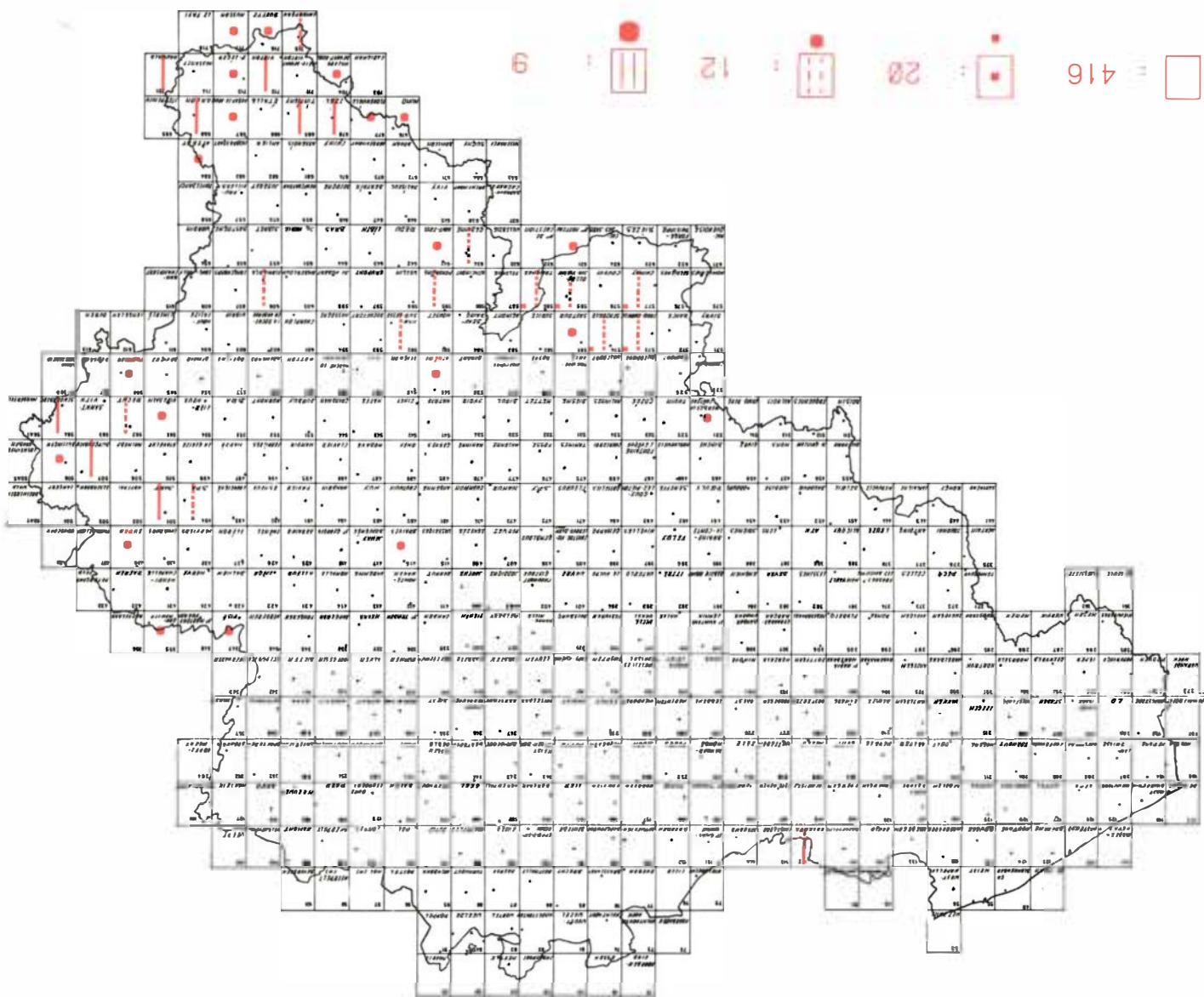
BIOTOOP

De Rode Wouw bezet een mozaïek van bossen (vooral loofbossen), bosjes en open terrein met voornamelijk weiden. Het nest bevindt zich dikwijls in loofhout dicht bij de bosrand, en slechts bij gelegenheid in sparren. In Assenede bevond het zich in een Populierenaanplanting temidden van de polders. Stortplaatsen bevinden zich geregeld nabij het broedgebied maar de aanwezigheid van water schijnt niet vereist te zijn. Zoals de Buizerd (*Buteo buteo*) begint de soort ook te broeden in open terrein, b.v. in de bomenrijen van de Oostkantons (Wiesemes, 1982).

BIBLIOGRAFIE

- De Lust, R. 1978. Rode Wouw (*Milvus milvus*) broedde in Oost-Vlaanderen. Wielewaal 44 : 33-40.
Wiesemes, H. 1976. Le Milan royal (*Milvus milvus*) niche à nouveau dans l'est de la Belgique. Aves 13 : 235-242.
Wiesemes, H. 1982. Nidification du Milan royal (*Milvus milvus*) en terrain découvert. Aves 19 : 91-97.

E. Clotuche en A. Demaret*

SNATIW SNATIW

Bruine Kiekendief, *Circus aeruginosus*

VERSPREIDING

De verspreiding van deze soort weerspiegelt haar voorkeur voor vochtige terreinen met rietvelden. De helft van het aantal broedparen is te vinden in de oostelijke Kempen, de andere helft aan de Antwerpse Beneden-Schelde, het Krekengebied, te Woumen, aan de Kust, te Virelles, in de valleien van de Haine en de Dijle en in de Gaume.

TALRIJKHEID

In de meeste rechthoeken waar de Bruine Kiekendief voorkomt, vinden we slechts één paar (tweemaal twee paar), hetgeen toelaat de totale populatie te schatten op ongeveer 25 paar. Indien we rekening houden met een lichte toename tijdens het verloop van het atlas-onderzoek, dient gezegd te worden dat dit totaal eerder de toestand op het einde van de onderzochte periode weergeeft.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Vroeger was de soort algemeen in de grote Kempische moerassen, maar zeldzaam elders (Selys-Longchamps, 1842 ; Deby, 1845). Zonder twijfel was rechtstreekse vervolging de voornaamste oorzaak van de achteruitgang van deze kiekendief in het begin van de 20ste eeuw (van Havre, 1928). Zoals in andere landen, werd een tijdelijke toename opgemerkt tussen 1940 en 1960. In deze periode verscheen de soort vanaf 1945 te Woumen (Vanpeperstraete, 1945) en vanaf 1946 te Harchies (Nef, 1959) terwijl onregelmatig broedgevallen werden gesignaleerd in het Doornikse (Delmée, 1952 ; Nef, 1954), in de Dijlevallei (Herroelen en De Fraine, 1975) en in 1954 Zandvliet (Huyskens, 1955). In Hoog-België werd voor het eerst een broedgeval waargenomen in 1957 te Virelles (Lippens en Wille, 1972). Na deze toename volgde dan een achteruitgang in de zestiger jaren zodat de vroeger op 30 paar geschatte populatie terugvalt op tien paar in 1972 (Lippens en Wille, 1972). Sindsdien werd deze tendens echter opnieuw omgekeerd onder de mogelijke invloed van een afname van de vervolging, van een daling van het vergiftigingsrisico door pesticiden en van de explosieve toename van de soort in het IJsselmeer. De soort keerde tussen 1973 en 1977 terug in de voorheen tijdelijk drooggelegde moerassen van Harchies, in het Krekengebied, aan de Beneden-Schelde en te Virelles ; in 1977 verscheen ze tevens in de Gaume en aan de Kust. Tijdens de laatste jaren begon ze ook jaarlijks te broeden in Brabant en breidde ze haar aanwezigheid uit in verschillende streken (vallei van de Haine, de Vlaamse Polders, de Beneden-Schelde en de Kempen). De Limburgse populatie bedroeg 15 à 20 paar in 1984 (J. Gabriëls, mond. med.) en daarnaast broeden nog een dertigtal koppels in de andere provincies zoals wordt aangegeven in een overzicht van de broedgevallen in 1981 : minimum acht in Antwerpen, 12 in de beide Vlaanderen, zes in Henegouwen, twee in Brabant en een in Luxemburg. De huidige Belgische populatie mag dus geschat worden op 40 à 50 paar, hetgeen een verdubbeling betekent in vergelijking met 1977.

BIOTOOP

Het over het algemeen beschreven broedbiotoop bestaat uit dichte, uitgestrekte en dikwijls vochtige rietvelden, terwijl het jachtgebied tevens moerassen, moerassige vijvers, kreken, vochtige weiden, heiden, schorren en landbouwgebieden omvat. Recent werd een broedgeval in Lotharingen vermeld in een zeggeveld en vroeger ook in hooiweiden.

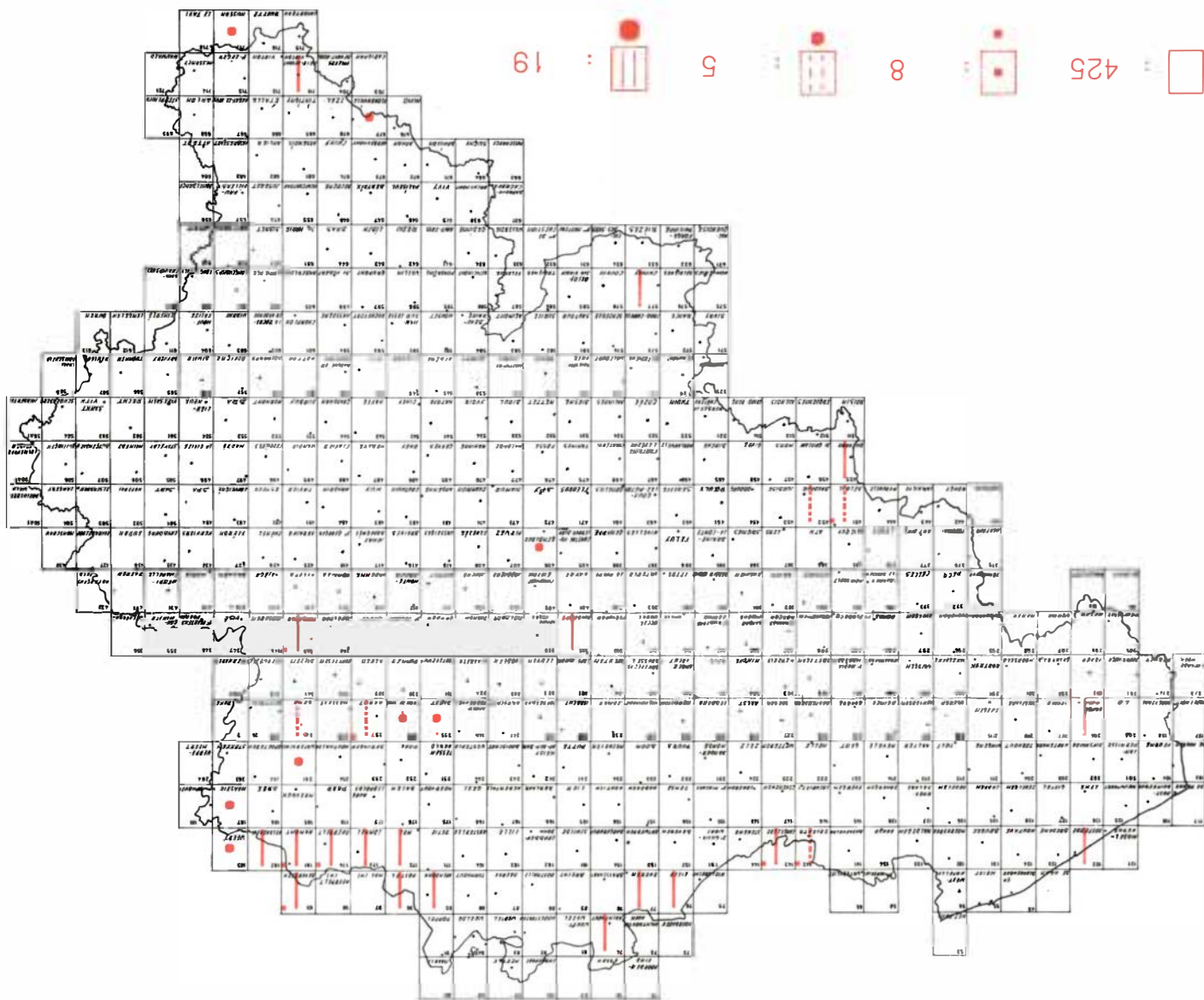
BIBLIOGRAFIE

Huyskens, G. 1955. *Circus aeruginosus* (L.). Giervalk 45 : 158.

Vanpeperstraete, A. 1945. Observations ornithologiques faites au lac de « Blankaert » et aux « Broeken » environnants de l'Yser, en 1945. Gerfaut 35 : 140-141.

E. Clotuche, J.-P. Jacob en A. Demaret*

CIRCUS AERUGINOSUS

19

5

8

425

24

Blauwe Kiekendief, *Circus cyaneus*

VERSPREIDING EN TALRIJKHEID

Een paar broedde met succes in de Ardennen in 1973 (verschillende waarnemers, vertrouwelijke atlasgegevens). Andere broedgevallen hadden misschien plaats in de streek van de kalkheuvels (Calestienne) : de rechthoeken met de vermelding « mogelijk » op de kaart hebben betrekking op eenmalige zomerwaarnemingen zonder verdere aanwijzingen voor een broedgeval.

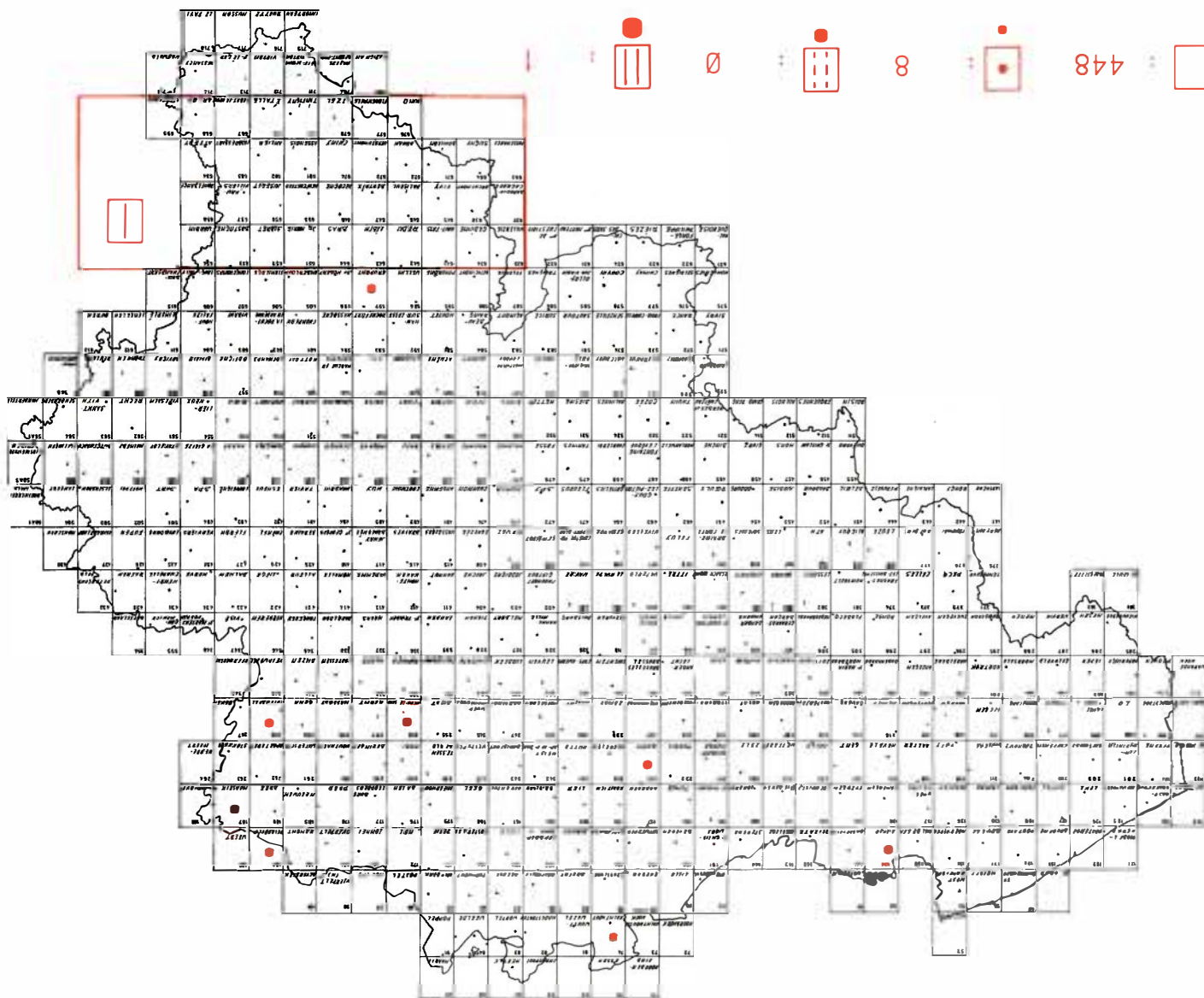
EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De vroegere status van de soort in België blijft vaag. Waarschijnlijk heeft ze in de Hoge Venen gebroed, maar het is onbekend tot op welke datum. Selys-Longchamps (1842), Ch. F. Dubois (1854), Fallon (1875) en Q. Dubois (1887) geven geen enkele precieze aanduiding, maar sluiten een broedvoorkomen niet uit. van Havre (1928) vermeldt zekere broedgevallen slechts « vroeger » in de Hoge Venen. Hiermee neemt hij waarschijnlijk de bewoordingen van Coopman (1921, 1927) over die ook spreekt van « vroeger » en tevens expliciet het volledig verdwijnen van deze kiekendief vermeldt. In de Kempen heeft de soort, ten minste sporadisch, gebroed tot 1964 (Lippens en Wille, 1972).

BIOTOOP

Het broedgeval van 1973 speelde zich af in een jonge aanplanting van naaldbomen met begroeiing van Wilgeroosjes (*fide* G. Decrem).

P. Devillers*

CIRCUS CYANEUS

Grauwe Kiekendief, *Circus pygargus*

VERSPREIDING

De Grauwe Kiekendief komt als broedvogel alleen voor in enkele terreinen van de Limburgse Kempen en van Belgisch Lotharingen.

TALRIJKHEID

In 1973 broedden vijf paar in Lotharingen, in 1974 één enkel en in de latere jaren één tot drie. In de Limburgse Kempen werd één broedgeval aangetoond en 1973 en 1977 en een tweede waarschijnlijk geacht in 1973.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De soort broedde in België in de 19de eeuw, maar haar voorkomen in Belgisch Lotharingen schijnt van recentere datum : twee paren broedden er waarschijnlijk in 1938 (Van Beneden, 1943). Te Vance zijn er waarnemingen vanaf 1955 en in 1966 zouden er zes broedgevallen geweest zijn (Moïs, 1974). In 1967 broedden er 15 à 20 koppels in deze streek, maar sindsdien stortte deze populatie (die zich aan de rand bevond van een veel grotere in Frans-Lotharingen) in mekaar : zeven paar in 1972, vijf in 1973, één tot drie sedert 1974 en geen enkel in 1984. Zowel verstoring als normale aantalschommelingen aan de rand van het broedareaal worden ter verklaring aangehaald ; het is echter niet onmogelijk dat ook een verslechtering van de toestand in het Afrikaanse winterkwartier een rol speelt. Er zijn geen aanwijzingen dat de soort zich elders in Hoog-België heeft gevestigd. In de Kempen daarentegen, was de soort vroeger vrij goed vertegenwoordigd. De afname begint hier vanaf de jaren vijftig omwille van aanzienlijke biotoopverliezen en gewijzigde landbouwmethodes. In 1958 werden nog een twaalfstal koppels geteld (Suetens, 1958), maar in 1970 geven Lippens en Wille (1972) nog slechts één paar aan in de Antwerpse en drie in de Limburgse Kempen. Elders broedde de soort aan de Kust tot 1927 en misschien opnieuw in 1944-1946 (Lippens, 1963), in 1942 of 1943 te Jurbise (Lippens, 1963), in 1943 en 1956 in de Dijlevallei (Wortelaers, 1945 ; Herroelen en De Fraine, 1975), tot 1946 in de IJzervallei (Lippens, 1946) en in 1984 nabij Antwerpen (G. Robbrecht, pers. med.).

BIOTOOP

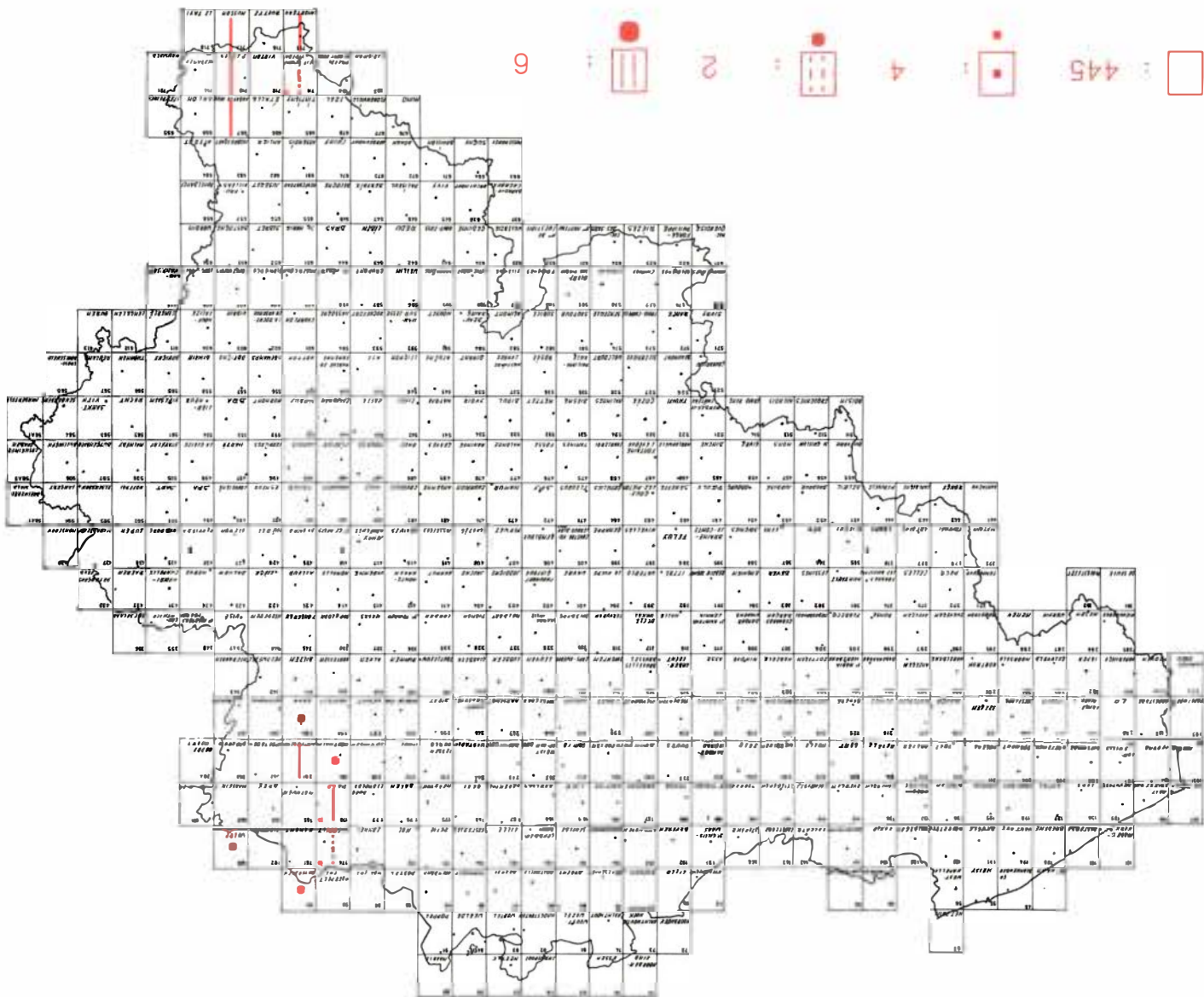
Vorige eeuw broedde de Grauwe Kiekendief in moerassen en graanvelden (rogge en tarwe) (Selys-Longchamps, 1842 ; Deby, 1845). Dit tweede biotoop vinden we slechts opnieuw terug in 1984 naar aanleiding van het broedgeval in het Antwerpse. In de Kempen broedt de soort in de met jonge boompjes bezette heide of in vochtige stukken met Gagel en zelfs in Rietvelden (o.m. Arnhem en Schietecatte, 1959 ; Rappe, 1962). In het begin van de eeuw waren er ook broedgevallen in de kustduinen. In de weidegebieden van Belgisch Lotharingen broedde deze kiekendief in moerassen (met zegge, bies, soms Riet), in vochtige hooivelden en eenmaal zelfs in een heideveldje met Struikheide.

BIBLIOGRAFIE

Arnhem, R. en O. Schietecatte. 1959. *Circus pygargus* (Linné). *Giervalk* 49 : 415-416.
Lippens, L. 1946. Quelques observations ornithologiques en printemps 1946. in Dupond, C. Observations ornithologiques saisonnières et locales. *Gerfaut* 36 : 41-67 (54-57).
Petrement, B. 1967. La nidification du Busard cendré (*Circus pygargus*) en Lorraine belge en 1967. *Aves* 4 : 80-87.
Suetens, W. 1958. De Grauwe Kiekendief (*Circus pygargus*). Verspreiding in België en broedbiologie. *Wielewaal* 24 : 257-268.

E. Clotuche, J.-P. Jacob en A. Demaret*

CIRCUS PYGARGUS

6

2

4

445

8

Havik, *Accipiter gentilis*

VERSPREIDING

De Havik is duidelijk geconcentreerd ten zuiden van de as Samber-en-Maas met tevens tijdens de atlasperiode enkele broedgevallen in het noordoosten van de Kempen en in Brabant. Een zone die zich uitstrekt tussen de lijn Huy-Rochefort in het westen en de Duitse grens in het oosten is zeker goed bezet, alsook het zuiden van de streek tussen Samber-en-Maas en het woud van Anlier. In het overige gedeelte van Hoog-België zijn er blijkbaar een aantal onbezette gebieden, hetgeen mogelijk kan verklaard worden door de onvolledigheid van het onderzoek.

TALRIJKHEID

Omwille van de uitgestrektheid van het territorium, zijn hoge dichtheden bij deze soort uiteraard uitgesloten. Dit verklaart de afwezigheid van schattingen van meer dan vijf paar per rechthoek. Indien nauwkeurige cijfers per rechthoek worden gegeven, overschrijden deze over het algemeen de één à twee paar niet, met maxima tot vier à vijf paar. Op deze basis zou men de totale populatie kunnen schatten op 80 à 100 paar. Gezien het feit dat de Havik gemakkelijk onopgemerkt blijft indien er geen speciale aandacht aan besteed wordt, achten wij het verantwoord in Hoog-België ook rekening te houden met de waarschijnlijke en zelfs met de mogelijke broedgevallen. Dit levert ons een schatting van minimaal 130 paar en een waarschijnlijke populatie van 180 à 200 broedparen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Zoals in andere landen, lijkt een vroegere afname van de Havik waarschijnlijk : de soort was zeldzaam in de Ardennen rond 1850 (Selys-Longchamps, 1842 ; De la Fontaine, 1865) en ze verminderde in het begin van deze eeuw (van Havre, 1928). Buiten Hoog-België broedde ze in het Zoniënwood en het Meerdaalwood in het begin van de twintigste eeuw (van Havre, 1928). Tijdens de tweede wereldoorlog noteerde men een toename, hetgeen o.m. gepaard ging met broedgevallen in de Kempen vanaf 1940 (Lippens en Wille, 1972) en met een terugkeer in het Brabantse Meerdaalwood na dertig jaar afwezigheid (Wortelaers, 1959). Vanaf 1955 stelt men dan een algemene afname overal in Europa vast : vervolging en het effect van pesticiden en hun stofwisselingsprodukten zijn er de belangrijkste oorzaken van. De Avifauna van België (1967) schatte het bestand op 100-150 paar, Lippens en Wille (1972) op 130. Het hier naar voor gebrachte totaal toont een toename aan die waarneembaar werd vanaf de jaren zeventig en die zich in de Kempen (35-40 broedparen, J. Gabriëls, mond. med.) en Hoog-België nog voortzet. Bovendien neemt het aantal waarnemingen in Brabant en meerdere gebieden in Midden-België toe.

BIOTOOP

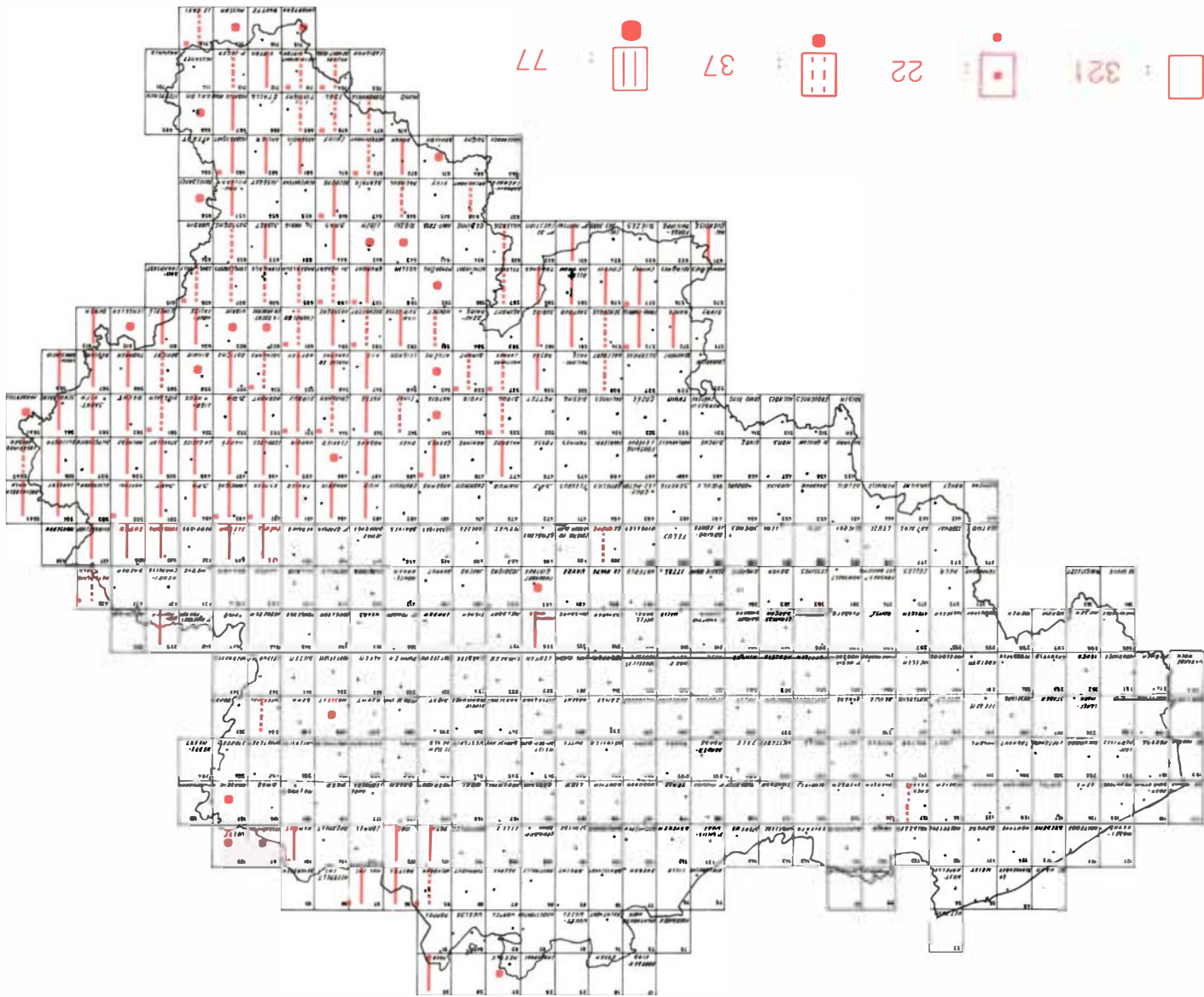
Uit de verspreiding komt de duidelijke voorkeur van de soort voor bossen van een zekere oppervlakte naar voor en daaruit voortvloeiend het feit dat ze nagenoeg afwezig is in Laag- en Midden-België. De spreiding van de aantallen toont geen speciale voorkeur voor de aard van de bossen (loof- of naalldhout). Toch is het algemeen gekend dat de soort graag milieus inneemt met een afwisseling tussen bossen met open plaatsen, bosranden en weiden.

BIBLIOGRAFIE

Wortelaers, F. 1959. De Havik, *Accipiter gentilis* (L.), in Meerdaelwood. Giervalk 49 : 363-368.

E. Clotuche, J.-P. Jacob en A. Demaret*

ACCIPITER GENTILIS

77

37

22

321

114

Sperwer, *Accipiter nisus*

VERSPREIDING

De Sperwer komt als broedvogel voor in het grootste gedeelte van Hoog-België, maar voornamelijk in de Condroz, de Famenne, de streek van de kalkheuvels (Calestienne), in Lotharingen en de provincie Luik. Zijn afwezigheid in het westen van de streek tussen Samber-en-Maas is opmerkelijk. De moeilijkheid om het nest te vinden verklaart misschien het voorkomen van vele rechthoeken met « mogelijke » broedgevallen in de Ardennen, waar het onderzoek niet altijd in detail kon plaatsvinden, maar de afwezigheid van de soort in grote delen, vooral in de centrale Ardennen, suggereert toch ook een relatieve zeldzaamheid in de atlasperiode. Op dat ogenblik kwam de Sperwer praktisch niet voor in Laag-België en broedde hij slechts op enkele plaatsen in Midden-België, meer bepaald op het Kempens plateau.

TALRIJKHEID

Bijna enkel de categorie één tot vijf paar wordt vermeld, en in de meeste gevallen gaat het dan over één of twee paren. Het grootste gedeelte van de populatie bevindt zich in Hoog-België. Via de methode van de gemiddelden kan het totaal aantal broedparen geschat worden op 300, hetgeen waarschijnlijk een maximum is.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Vroeger was de Sperwer een algemene broedvogel in gans België (Selys-Longchamps, 1842 ; Deby, 1845). In de eerste helft van de twintigste eeuw broedde hij nochtans weinig buiten Hoog-België en de graad van vervolging waaraan hij blootstond maakte dikwijls zijn installatie onmogelijk. In Brabant broedde hij in het Meerdaalwoud (Wortelaers, 1951), onregelmatig in het Zoniënwoud (de Bournonville, 1955) en af en toe in het Hageland (Herroelen, 1951). Bovendien waren er waarschijnlijk geregeld broedgevallen in de Kempen en sporadisch in Vlaanderen en het Doornikse (Delmée, 1952 ; Lippens en Wille, 1972). In de Kempen begon de afname vanaf 1945 in de streek van Herentals (Cuypers, 1956), terwijl Lippens en Wille (1972) integendeel van een toename in België gewagen na de tweede wereldoorlog. Het is nochtans zeker dat de Sperwer, zoals elders in Europa, in ons land erg terugliep sinds de periode 1950-1955. De voornaamste oorzaken hiervoor zijn een hoge gevoeligheid aan organische chloorwaterstoffen en de voortdurende vervolging, zelfs na het verkrijgen van een wettelijke bescherming van de soort. In 1967 (Avifauna van België) bleven nog 300-400 paren over, maar nog slechts 190 enkele jaren later (Lippens en Wille, 1972). De resultaten van het atlasonderzoek tonen een begin van toename en tekenen van de uitbreiding van het broedareaal in Midden-België. Gezien de belangrijkste oorzaken van de afname zich nu minder doen gevoelen, is een algemene toename thans waarneembaar en het huidig bestand is zeker beduidend hoger dan de cijfers die hier naar voor worden gebracht.

BIOTOOP

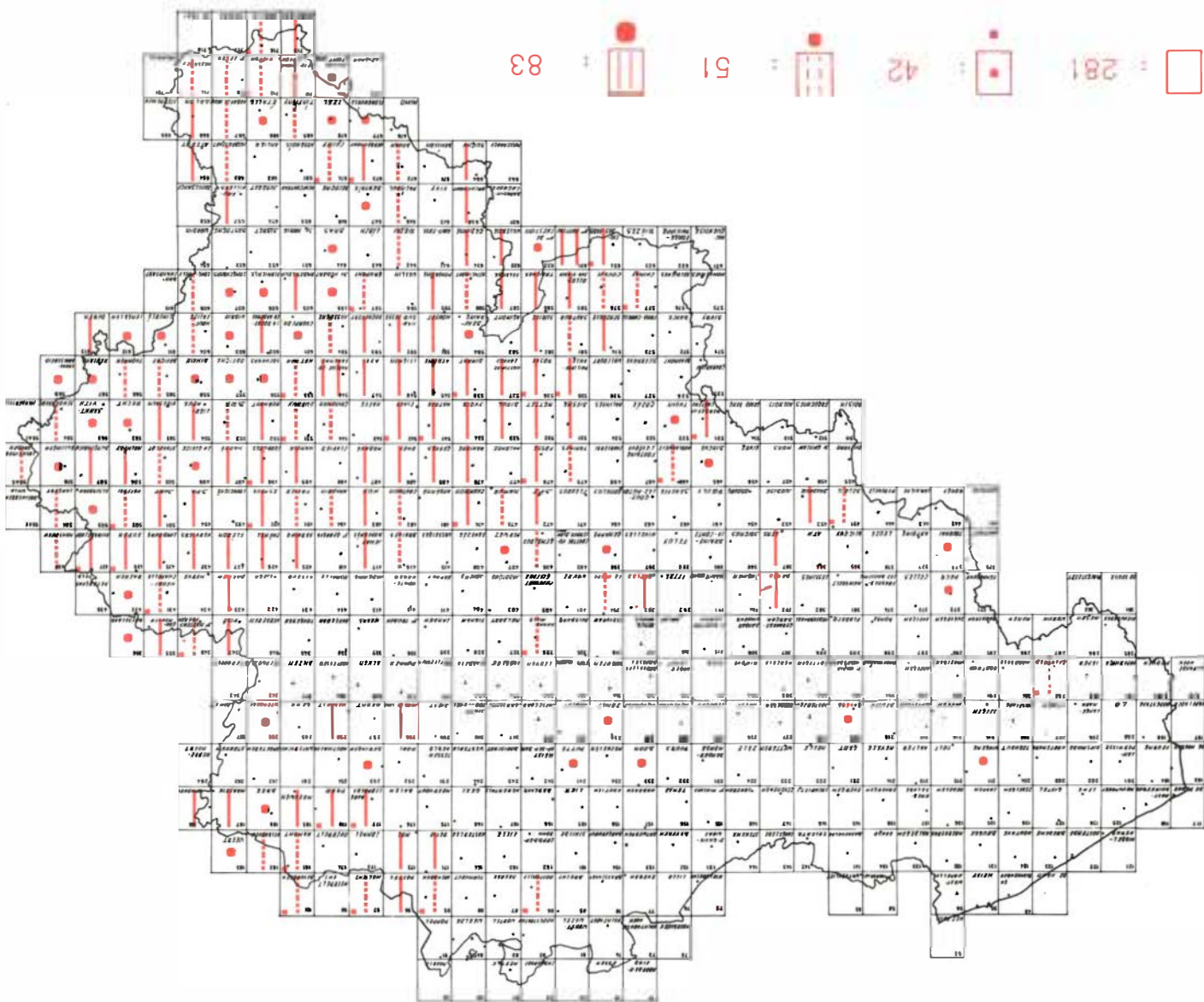
Het broedbiotoop vertoont meestal een gemengde structuur die tegelijk aangepast is aan de jachtwijze en het broeden zelf. Dit vereist de aanwezigheid van een voldoende dicht bos om het nest te verbergen (dikwijls een naaldbos) maar een eerder open milieu waarin gejaagd wordt ; vaak omvat het bosjes, hagen en boomgaarden zodat de soort dikwijls nabij menselijke nederzettingen aangetroffen wordt, ten minste daar waar de ruilverkaveling niet al te erg heeft toegeslagen.

BIBLIOGRAFIE

Wortelaers, F. 1951. *Accipiter nisus* (L.). Giervalk 41 : 168.

E. Clotuche, J.-P. Jacob en A. Demaret*

ACCIPITER NISUS

83

51

42

281

132

2

Buizerd, *Buteo buteo*

VERSPREIDING

Ten zuiden van de as Samber-en-Maas is de Buizerd overal aanwezig. Ten noorden ervan broedt hij onregelmatiger in het noorden en het westen van de Kempen, alsook in Brabant, Haspengouw en Henegouwen mits er voldoende bossen aanwezig zijn. In de beide Vlaanderen treffen we slechts enkele geïsoleerde broedparen aan.

TALRIJKHEID

90-95 % van de Belgische populatie is geconcentreerd in Hoog-België. De hoogste dichtheid wordt bereikt in het oosten van de Ardennen waar sommige tellingen tot 30-45 paren per rechthoek aangeven. Ook in de rest van de Ardennen en in Lotharingen blijft de dichtheid betrekkelijk hoog. Ze neemt geleidelijk af in Condroz, in de streek van Thuin en het Land van Herve en nog verder in Midden-België. In Laag-België komt er zelden meer dan één paar per rechthoek voor, zelfs in de Kempen waar de soort nochtans uniformer voorkomt. Op basis van hetgeen voorafgaat, kunnen we de Belgische populatie redelijkerwijze schatten tussen een absoluut minimum van 1100 paar en de 1800 paar die we via de methode van de gemiddelden bekomen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Rond 1850 broedde de Buizerd in klein aantal in Hoog-België (Selys-Longchamps, 1842 ; Deby, 1845). In het begin van de twintigste eeuw voegt van Havre (1928) hier enkele broedgevallen aan toe in het Zoniënwoud en in het noorden van het land. Erna blijven broedgevallen in Laag- en Midden-België echter zeldzaam en onregelmatig. Er wordt zelfs geen enkel geval gesignaleerd tussen 1933 en 1942 ; deze periode komt trouwens overeen met een tijdelijke verdwijning uit het Meerdaalwoud (Herroelen, 1952). De Avifauna van België (1967) schat het aantal broedparen op 1000. Een weining later spreken Lippens en Wille (1972) van 700 paar en onderstrepen ze een recente uitbreiding in het noorden en het oosten van de Kempen en in Brabant. Deze uitbreiding wordt bevestigd door de atlasgegevens en is ook waarneembaar in Condroz en Haspengouw. Ze wordt nog versterkt door een algemene toename van de soort door de verminderde vervolging (wettelijke bescherming sinds 1962), en misschien door een lange reeks zachte winters en door het verbod om een aantal organische chloorwaterstoffen nog te gebruiken. In sommige streken heeft de Buizerd echter nog wel te lijden van het leggen van vergiftigd lokaas. Broedgevallen in industriële en extensieve landbouwgebieden blijven meestal uit, temeer omdat bossen er weinig voorkomen en de soort geen gebruik schijnt te maken van Populieren-aanplantingen. De praktisch volledige afwezigheid van de soort in Vlaanderen sluit aan bij haar afwezigheid in Frankrijk (Yeatman, 1976) en in het westen van Nederland (Teixeira, 1979).

BIOTOOP

Hoewel hij voornamelijk in een open omgeving jaagt (weiden, velden, heiden, brandlanen, enz.), is de Buizerd toch aangewezen op de aanwezigheid van grote bomen (bosjes, bossen, wouden) waarin hij broedt en rust. Er is een vrij goede overeenkomst tussen zijn voorkomen en dat van nogal beboste streken waar ook aan veeteelt wordt gedaan. In Laag- en Midden-België is de aanwezigheid van bossen en ten miste enkele weiden bepalend. De aard van het bos (loof- of naaldbout) heeft ongetwijfeld slechts weinig belang : de aanwezigheid van veel naaldbossen in het oosten van het land is er in elk geval geen beletsel voor het bereiken van hoge dichtheden. Broedgevallen in kleine bosjes en op geïsoleerde bomen schijnen minder zeldzaam in streken waar de soort in hoge dichtheden voorkomt.

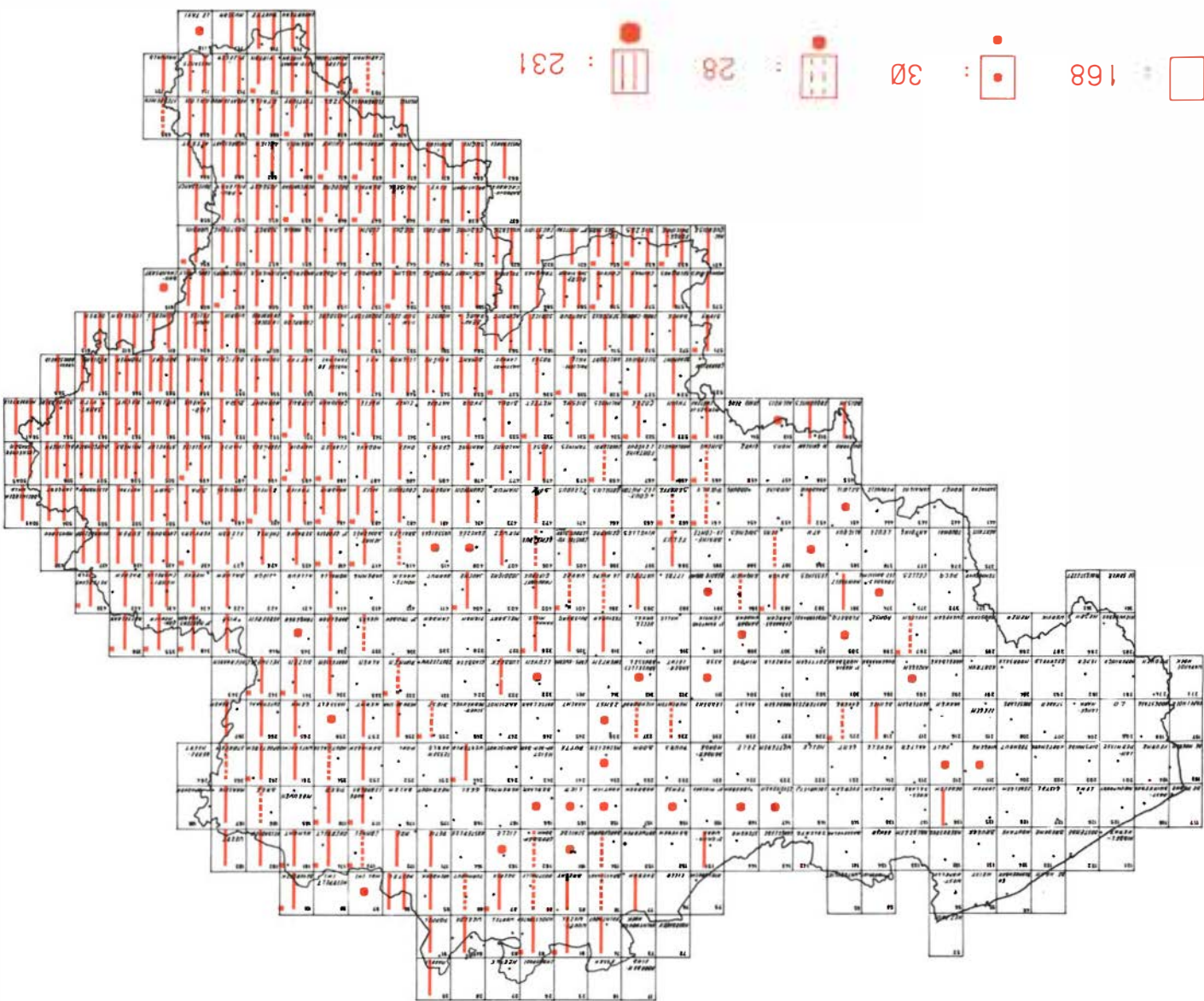
E. Clotuche, J.-P. Jacob en A. Demaret*

Visarend, *Pandion haliaetus*

De Visarend zou vroeger en regelmatige broedvogel geweest zijn in de Ardennen en in de Maasvallei (van Havre, 1928 ; Avifauna van België, 1967).

J.-P. Jacob*

BUTEO BUTEO

231 : 231

28 : 28

30 : 30

168 : 168

107 : 107

142 : 142

Torenvalk, *Falco tinnunculus*

VERSPREIDING

De Torenvalk is bijna overal in België aanwezig. Toch komt ze minder voor en is ze plaatselijk zelfs afwezig in een deel van het zuiden van West-Vlaanderen en van het westen van Henegouwen.

TALRIJKHEID

Via de methode van de gemiddelden wordt de totale populatie geschat op 1400 paar. De dichtheden liggen meestal onder de 10 koppels per rechthoek, maar dit cijfer wordt enkele malen overtroffen in de Kempen ; bijna 20 paar per rechthoek werden gemeld op enkele plaatsen van de Condroz, de Famenne en vooral in de oostelijke Ardennen. Over het algemeen vinden we de categorie van 6 tot 25 paar per rechthoek het meest terug in de Ardennen, de Condroz, Fagne-Famenne, het Land van Herve en in mindere mate in de Kempen en Brabant. Kleinere aantallen, komen voor langsheen de bosgordel van de zuidelijke Ardennen, in Lotharingen, in Haspengouw, in West-Henegouwen en in de beide Vlaanderen, vooral dan in West-Vlaanderen waar de Torenvalk zeldzamer is.

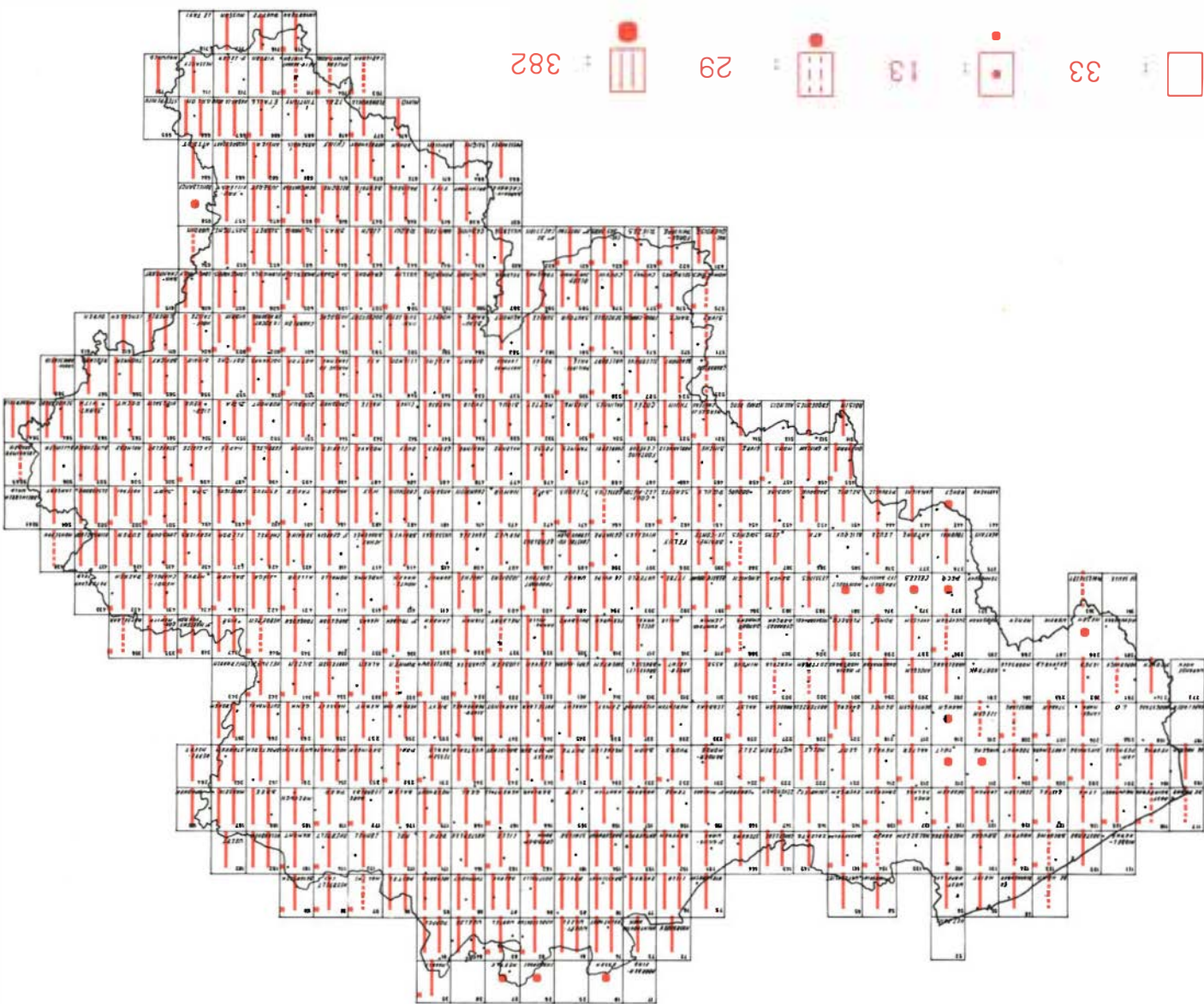
EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Sinds Selys-Longchamps (1842), wordt de soort geregeld geciteerd als de meest algemene dagprooivogel. Dit is echter niet meer het geval in sommige streken van Hoog-België, vooral in Lotharingen, waar de Buizerd (*Buteo buteo*) nu talrijker is. In de beide Vlaanderen en het Doornikse werd zijn relatieve zeldzaamheid reeds opgemerkt in verschillende regionale avifauna's (Delmée, 1952 ; De Maerschallck, 1952 ; Lippens, 1963 ; Van den Steen, 1979). Ook in het westen van Zeeland is de soort trouwens afwezig (Teixeira, 1979). Zelfs na zijn wettelijke bescherming werd de Torenvalk nog geregeld vervolgd. Zoals andere prooivogels heeft hij verder ook nog steeds te lijden van vergiftiging door biociden, vooral in streken met intensieve teelten, en van de modernisering van de landbouwtechnieken (zonder nog te spreken van de invloed van strenge winters). De soort werd vrij zeldzaam (250-2500 paar) genoemd door de Avifauna van België (1967), terwijl Lippens en Wille (1972) het aantal broedparen schatten op 500 paar, hetgeen misschien een lichte onderschatting betekende. De toename die uit het atlasonderzoek blijkt, lijkt reël, maar sedertdien tekent zich opnieuw een afname af in Hoog-België.

BIOTOOP

Vermits de Torenvalk weinig kieskeurig is bij zijn biotoopkeuze, kunnen we hem zowat overal aantreffen van de Kust tot de Hoge Venen en zelfs in sommige steden (b.v. Brussel, Liège, Antwerpen). Hij is nochtans minder vertegenwoordigd in de boomarme en intens bebouwde vlakten van Haspengouw en de beide Vlaanderen (gebrek aan nestgelegenheid en verhoogd risico op vergiftiging door pesticiden). Ook binnen grote bosmassieven komt de soort niet voor. Het nest bevindt zich meestal aan de bosrand, maar ook in geïsoleerde bomen, op rotsen (Maasvallei), in steengroeven, kerktorens, oude gebouwen of onder bruggen. Nestkasten worden gemakkelijk aangenomen. Plaatselijke concentraties langsheen autowegen hebben mogelijk de indruk gewekt van een algemene toename.

E. Clotuche, J.-P. Jacob en A. Demaret*

FALCO TINNUNCULUS

382

29

19

33

166

245

Boomvalk, *Falco subbuteo*

VERSPREIDING

De Boomvalk is voornamelijk verspreid in de Kempen waar het grootste gedeelte van de Belgische populatie te vinden is. Ook elders worden echter op verschillende plaatsen broedgevallen gesignaleerd : Vlaanderen, Brabant (in het bijzonder in het Zoniënwood en in het Meerdaalwood), Henegouwen, het Land van Herve, het oosten van de provincie Luik (Elsenborn, streek van Spa, Sankt-Vith) en Lotharingen. In andere streken werden tevens nog mogelijke broedgevallen gesignaleerd.

TALRIJKHEID

Zestig percent van de rechthoeken waarin een zeker broedgeval werd aangegeven, herbergen slechts één paar en in slechts één rechthoek van de Antwerpse Kempen werd categorie 2 opgegeven : 7 broedparen werden er opgetekend in 1976. Elders in de Kempen is het voorkomen van 2 à 3 paar per rechthoek geen zeldzaamheid. In de beide Vlaanderen en Hoog-België broeden praktisch steeds geïsoleerde paren. In Brabant is de soort op enkele plaatsen talrijker, b.v. in het Zoniënwood waar meerdere koppels zich jaarlijks voortplanten. Rekening houdend met een aantal « waarschijnlijk » broedgevallen (de Boomvalk valt weinig op in zijn broedgebied), mag de totale populatie op ongeveer 70-100 paar geschat worden.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

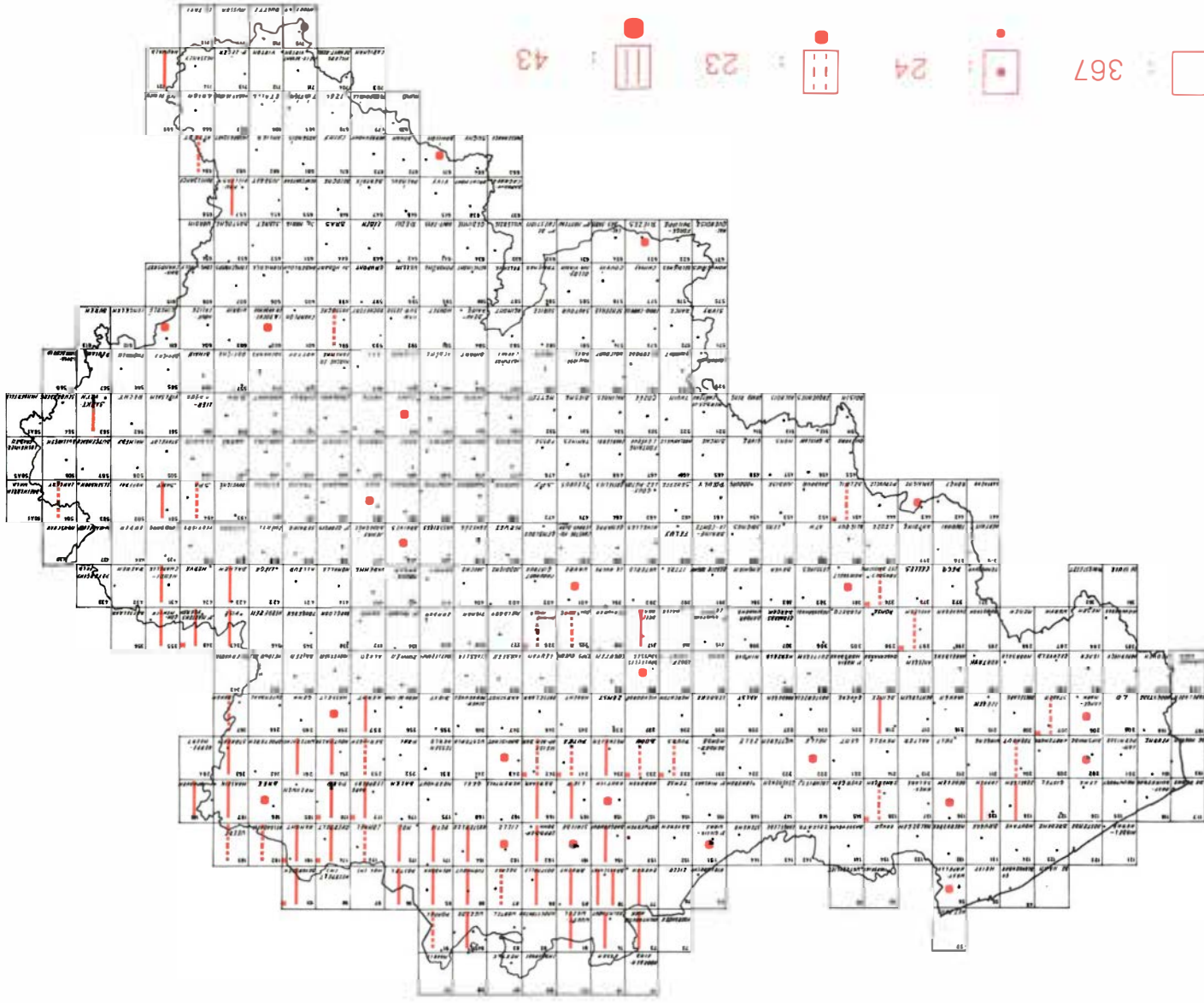
Vóór 1850 was de Boomvalk slechts een zeldzame doortrekker in België (Selys-Longchamps, 1842 ; Deby, 1845). In 1875 vermoedt Fallon voor het eerst zijn voorkomen als broedvogel. In het begin van de twintigste eeuw trof van Havre hem weinig aan in de Ardennen, Henegouwen en Brabant en zelden elders. In deze streken schijnt het statuut van de soort niet opvallend te zijn gewijzigd. De Kempen hebben zich daarentegen opgeworpen tot belangrijkste broedgebied in België. In het algemeen werd de toename duidelijk tijdens de jaren 1940 en 1950. Sindsdien liggen de opeenvolgende schattingen van 75-100 paar (Avifauna van België, 1967), 65 paar (Lippens en Wille, 1972) en 70-100 paar (atlasgegevens) vrij dicht bij elkaar. De Limburgse populatie telt op dit ogenblik ongeveer 35 paar (J. Gabriëls, pers. med.) en de Brabantse omvat een tiental koppels. Elders blijft de soort de laatste jaren vrij stabiel of neemt ze lichtjes toe.

BIOTOOP

De Boomvalk broedt meestal in de rand van het bos, op de licht beboste heide, in bosjes, bomenrijen en zelfs in geïsoleerde bomen in landbouwstreken of in gebieden met voldoende open ruimte. Hij vestigt zich bij voorkeur aan de rand van vochtige biotopen, zo b.v. in de Kempen, de Dijlevallei en Henegouwen. Het nest staat geregeld in Dennen (Kempen) of Populieren. De soort broedt ook geregeld in de Beukenbestanden van het Zoniënwood, dit in de nabijheid van belangrijke wegen en bewoonde zones.

E. Clotuche, J.-P. Jacob en A. Demaret*

FALCO SUBBUTEO

43

23

24

367

65

Slechtvalk, *Falco peregrinus*

VERSPREIDING EN TALRIJKHEID

In 1973 bezette een laatste exemplaar nog een territorium te Waulsort, waar trouwens ook de laatste Belgische broedgevallen opgetekend werden.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De Slechtvalk broedde vroeger op de rotsen van de valleien van de Maas (vooral stroomopwaarts Namur), de Ourthe, de Amblève en in mindere mate van de Semois, de Lesse en de Vesder. Tot in 1912 waren er ook regelmatig broedgevallen in de Kempen (van Havre, 1928). Er was reeds een afname merkbaar in het begin van de eeuw (van Havre, 1928), maar de achteruitgang versnelde vooral na 1945 : nog ca. 35 paar in 1945, 15-20 in 1955, 4 in 1965 en één enkel vruchtbaar koppel tussen 1966 en 1972 (Avifauna van België, 1967 ; Kesteloot, 1977). De verdwijning van de Slechtvalk in ons land kadert in de snelle en algemene teruggang van de soort in Europa na 1950. Ze wordt voornamelijk verklaard door de bewezen inwerking van de gechloreerde koolwaterstoffen, gecombineerd met het afschot van een aantal exemplaren en het geregeld roven van de nesten ten behoeve van de valkerij en de eierversamelingen.

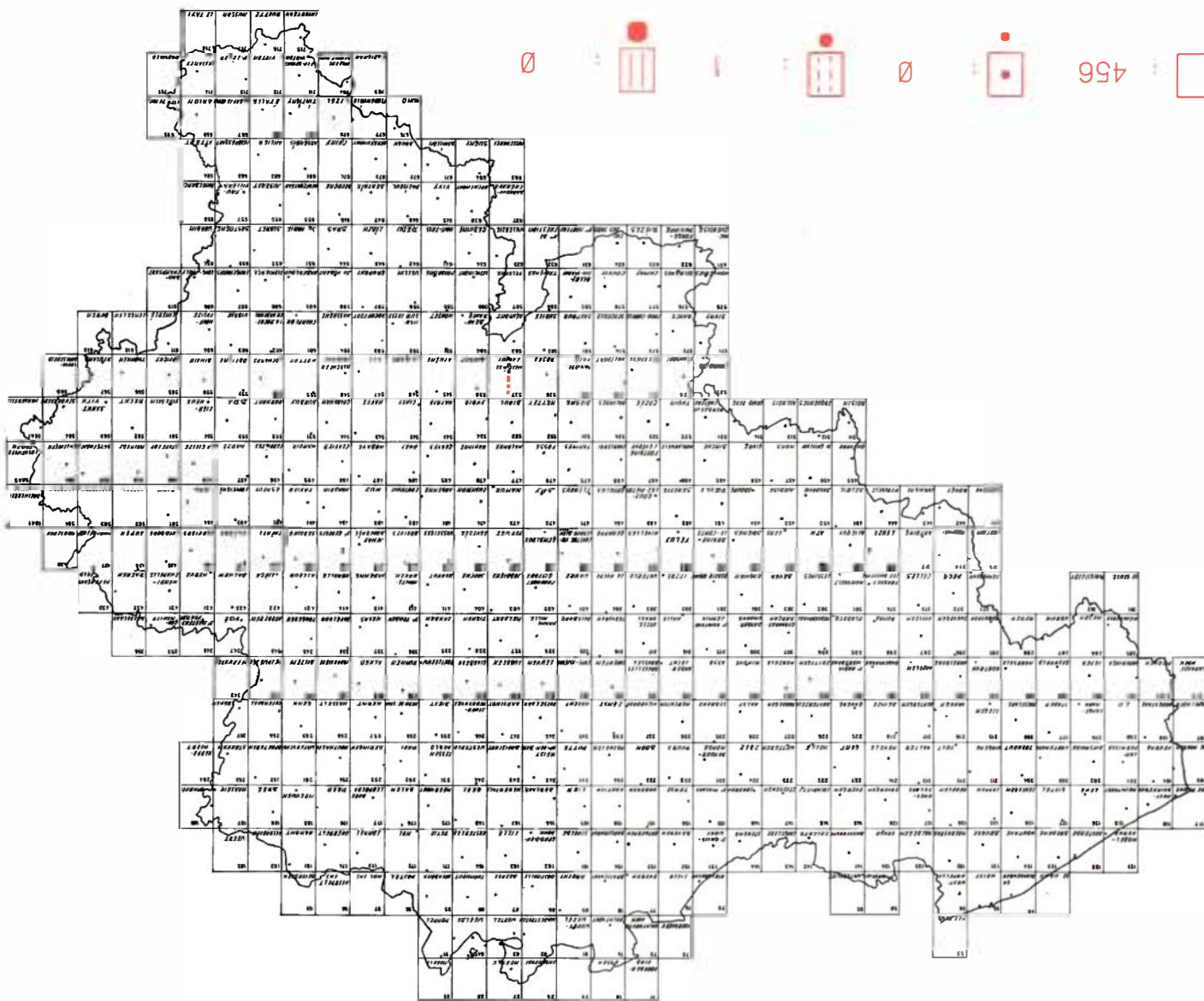
BIOTOOP

De soort broedde op de steile rotsen van de grote valleien van Hoog-België, maar kwam in deze streek ook voor in steengroeven. Vroeger werden broedgevallen in bomen opgemerkt in de Kempen (van Havre, 1928).

BIBLIOGRAFIE

Kesteloot, E. 1977. Present situation of birds of prey in Belgium. Proc. World Conf. Birds of Prey. Vienna 1975 : 85-87.

J.-P. Jacob*

FALCO PEREGRINUS

Hazelhoen, *Bonasa bonasia*

VERSPREIDING

De verspreiding van het Hazelhoen valt samen met deze van de grote loofwouden die zich uitstrekken van de Famenne tot Lotharingen. Binnen dit gebied zijn het vooral de Eikbestanden die ingenomen worden. De soort is dus voornamelijk aanwezig in de Famenne, in de westelijke Ardennen en op de hellingen van een aantal ingesloten Ardense valleien : Semois, Houille, Lesse, Ourthe, Our, Amblève, Gileppe, beneden-Sûre. Ondanks de ecologische affiniteiten met de Famenne en de nabijheid van bezette gebieden in de westelijke Ardennen, schijnen de Hoge Venen vermeden te worden. Een continu verspreidingsgebied loopt dwars door de laars van Givet (Frans grondgebied) van het uiterste zuiden van Henegouwen tot het bosmassief van Bouillon-Herbeumont en misschien zelfs via het Franse bos van Messincourt tot in Lotharingen. Meer naar het noorden en het oosten en meer bepaald in de grote bossen van de Famenne en de Ardense valleien is het areaal sterk verbrokken en krimpt het in : volgens de bosarbeiders verdween de soort onlangs uit het woud van Anlier. De aanwezigheid van het Hazelhoen in het uiterste westen van Thiérache werd slechts na de atlasperiode (1980) vastgesteld door M. Ittelet via een onderzoek bij de bosbeambten. De soort vindt er misschien zijn uiterste westelijke grens. Vroeger trof men ze ook aan nabij Luik (van Havre, 1928) en Huy (Willems, 1951).

TALRIJKHEID

De hoogste dichtheden worden aangetroffen aan weerszijden van de laars van Givet, in het westen van de Ardennen. De verklaring hiervoor ligt aan het uitgebreid voorkomen van gunstige biotopen (schaarhout) in deze streek, en dit zowel op Frans grondgebied als in België. De schattingen liggen er binnen de categorie 2 (6-25 paar per rechthoek), hetgeen nergens wordt overtroffen. Aan de rand van dit gebied en in andere streken werden alleen dichtheden tot vijf paar per rechthoek opgetekend. Via de methode van de gemiddelden kan de totale populatie geschat worden op 230 paar met nochtans een aanzienlijke schattingsfout gezien de moeilijkheid om deze soort te inventariseren. Vermits het hier een echte standvogel betreft, werden in dit cijfer ook de mogelijke en waarschijnlijke broedgevallen opgenomen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Hoewel van Havre (1928) van een zekere toename spreekt, schijnt het Hazelhoen toch reeds een lange periode van afname te kennen (Coopman, 1921 ; Van Beneden, 1943 en 1952 ; Avifauna van België, 1967 ; Lippens en Wille, 1972). Recent onderzoek bij de bosbeambten bevestigt deze tendens en toont er zelfs een versnelling van aan. De indruk van status quo die kan ontstaan bij vergelijking van de cijfers van Lippens en Wille (1972), die 200 paar schatten, met die van de atlasgegevens, is dus waarschijnlijk vals. Sinds het verbod van de lijstervangst met strikken en de afschaffing van de jacht op de soort, heeft het Hazelhoen vooral te lijden van het verdwijnen of de veroudering van hakhoutbestanden, van de omvorming van loofbossen in naaldbossen, van een overpopulatie aan grootwild in sommige bossen, van verstoring die vaak in de hand wordt gewerkt door het asfalteren van boswegen, en misschien van de toename van het vossenbestand.

BIOTOOP

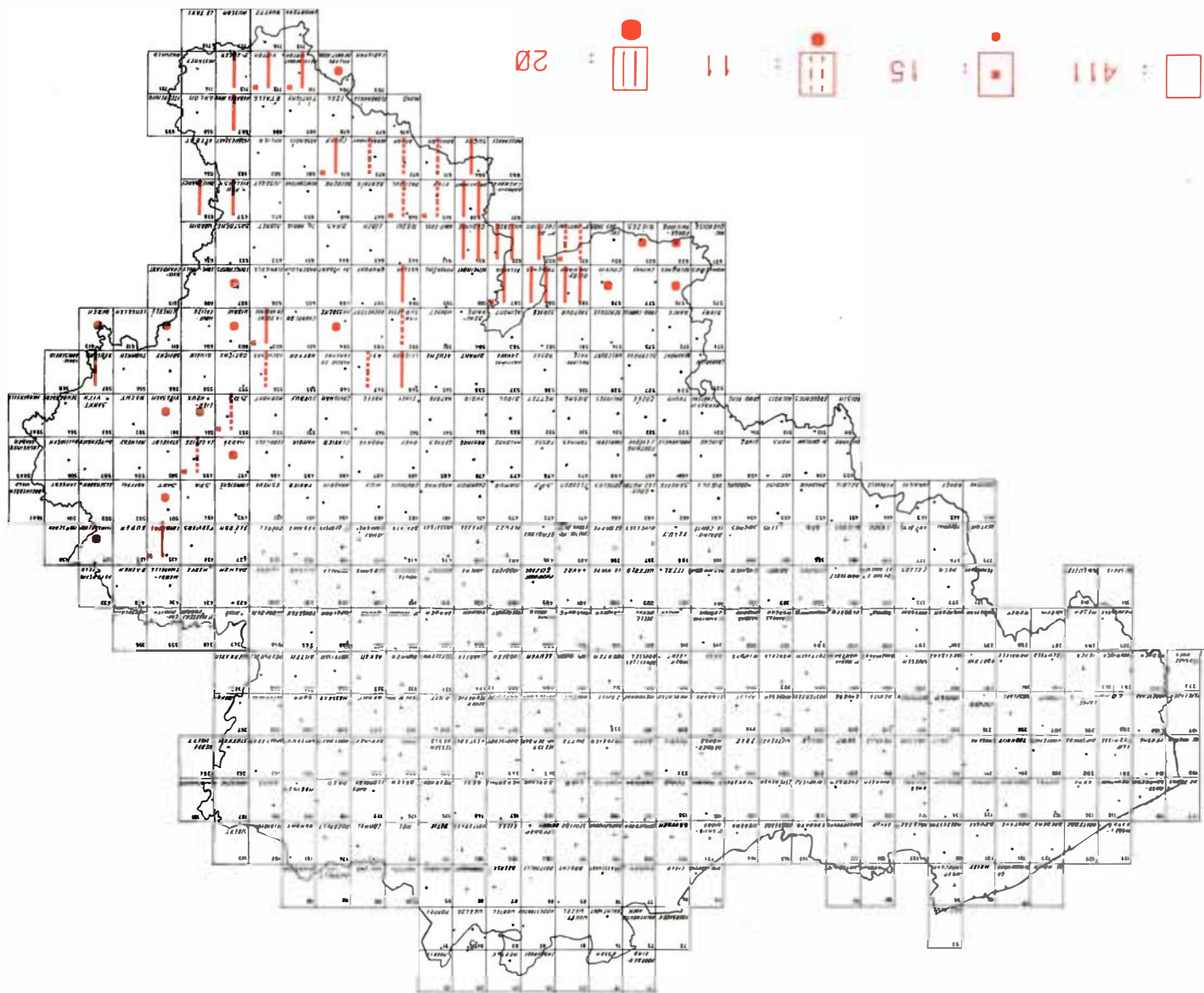
Het Hazelhoen bewoont grote, rustige bossen met een uitgebreide struiklaag : zuivere hakhoutbestanden of onder jonge of weinig krachtige hoogstammige bomen (Eik- of Eik-Haagbeukbestanden), hoogstammige bossen met overvloedige natuurlijke regeneratie of struiken als onderbegroeiing : Eikbestanden, naaldbossen, sommige niet te donkere of gemengde Beukbestanden op vruchtbare bodem (Lotharingen), alluviale bossen of valleibossen. Misschien omwille van de vegetatie schijnt de soort een voorkeur te hebben voor de nabijheid van water. Hoge boombestanden met weinig bodembedekking en zonder natuurlijke regeneratie, zijn ongunstig. Dit geldt in het bijzonder voor de zuivere Beukbestanden waar weinig licht doordringt of die een overmaat aan grootwild tellen, en ook voor dichte naalddhoutaanplantingen (b.v. van Douglasspar).

BIBLIOGRAFIE

Willems, J. 1951. *Tetrastes bonasia* (L.). *Giervalk* 41 : 75.

J.-P. Ledant*

BONASA BONASIA

20

11

15

411

6

25

Korhoen, *Tetrao tetrix*

VERSPREIDING

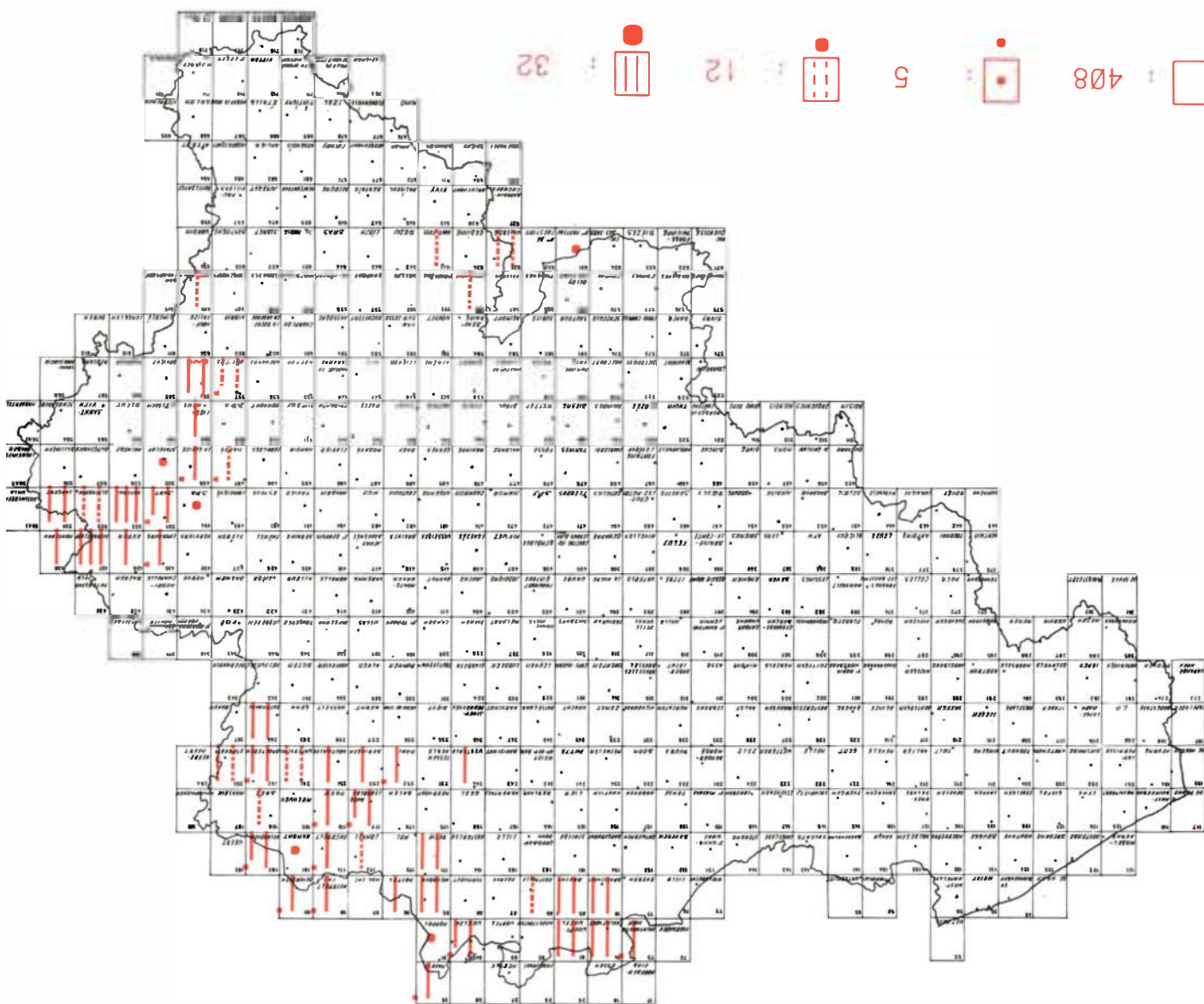
De soort broedt in de Kempense heidegebieden van de boorden van de Schelde in het noordwesten tot het Kempens plateau dat de Maas domineert in het noordoosten. Het areaal van deze populatie van het noorden van de provincie Antwerpen en van Noord- en Midden-Limburg strekt zich verder uit in het zuiden van Nederland. Voeger was dit verspreidingsgebied continu, maar nu is het erg verbrokken geworden : de soort kon zich slechts handhaven in enkele grote gebieden : de Kalmthoutse heide en het schietveld van Brasschaat in het noordwesten, de omgeving van Turnhout (Weelde, Arendonk, Retie), het noorden van Limburg (Lommel, Overpelt, Neerpelt, Beverbeek), de grote militaire terreinen en schietvelden van Midden-Limburg (Leopoldsburg, Hechtelse heide, Helchteren, Houthalen) en het reservaat van Maasmechelen op het Kempens plateau. Elders komt de soort slechts voor in periode van hoge densiteiten. Een andere populatie bevindt zich in de venen waar ze de Ardense hoogten bezet boven de 500 meter van Croix-Scaille in het zuidwesten tot de bronnen van de Vesder en Hoscheit in het noordoosten. Het bebossen van het merendeel van deze hoogten heeft ook hier het vroegere broedgebied van de soort doen inkrimpen en verbrokken. Een kleine relictpopulatie die zich voor tweederden op Frans grondgebied bevindt, komt nog voor in de omgeving van Croix-Scaille en een belangrijkere populatie wordt bedreigd op het Plateau des Tailles (Odeigne-Bihain). Op de andere hoogten naar het plateau van de Hoge Venen toe komt de soort slechts onregelmatig voor en dit enkel in perioden van hoge densiteit (Lierneux, Bra, Harzé, La Gleize, Stavelot). Het 4000 ha grote blok gevormd door het reservaat van de Hoge Venen (Baraque Michel, Fagne wallonne, Brackvenn, Reinartzhof, Steinley), het veen van Malchamps (Sart) en het militair terrein van Elsenborn, vormt het beste en zekerste toevluchtsoord voor de Belgische populatie.

TALRIJKHEID

Via de methode van de gemiddelden, komen we tot een schatting van 300 hanen. Het bekomen cijfer kan opgesplitst worden in 160 hanen in de Kempen en 140 in de Ardennen, waarvan 80 in de Hoge Venen (bronnen van de Vesder, Baraque Michel, militair kamp van Elsenborn). De streek van de Hoge Venen was trouwens gedurende de atlasperiode het voorwerp van nauwkeurige tellingen van de hanen op de bolderplaatsen (Ruwet en Fontaine, 1978). Per jaar werden hier de volgende resultaten bekomen : 118 hanen in 1973, 95 in 1974, 51 in 1975, 41 in 1976 en 80 in 1977. Voor de jaren 1967-1981, die een periode van hoge dichtheid in 1970-1971 omvatten, ligt het jaargemiddelde bij 100 hanen. Indien men rekening houdend met dit gegeven en in de veronderstelling dat de andere populaties een zelfde trend volgen, de cijfers voor België aanpast, komen we tot 375 hanen, d.w.z. 200 voor de Kempen en 175 voor de Ardennen. Lippens en Wille (1972) van hun kant schatten de Belgische populatie op 400 nesten of hennen, waarvan 130 in de Ardennen. Het censuswerk in de Hoge Venen heeft tevens aangetoond dat het Korhoenbestand natuurlijke schommelingen vertoont die het resultaat zijn van klimaatsfactoren, het plantendek en de verhouding prooi-predator, en die kunnen gaan van het eenvoudige naar het vijfvoudige. Ons steeds baserend op de cijfers van de Hoge Venen (de uiterste waarden tussen 1967 en 1981 bedroegen 41 en 198 hanen), zouden we, door extrapolatie, voor het gehele land komen tot een minimum van 150 hanen (80 in de Kempen en 70 in de Ardennen) en een maximum van 750 (respectievelijk 400 en 300). Toch kan het uiteraard betwijfeld worden of deze cijfers zo maar mogen geëxtrapoleerd worden. In een periode van lage dichtheid kunnen de Korhoenders volkomen verdwijnen in geïsoleerde en kleinere gebieden ; indien de omstandigheden gunstiger worden op het niveau van het broedsucces, b.v. droge zomers, dan is het in de grootste broedgebieden dat het Korhoen weer zijn aantallen opbouwt om dan van daaruit opnieuw tijdelijk de geïsoleerde broedplaatsen te koloniseren. De Hoge Venen kunnen deze rol in de Ardennen vervullen. In de Kempen schijnt de toestand echter veel kwetsbaarder te zijn.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Door de systematische bebossing met naaldhout van het biotoop waar het Korhoen voorkomt, is er sinds het begin van de eeuw een gestadige afname in de Ardennen (Ruwet, 1982). In de Kempen heeft de soort bij het begin van deze eeuw geprofiteerd van de diversifiëring van het milieu waardoor zij meer voedselmogelijkheden kreeg. Hierbij kan vooral worden gedacht aan de uitbreiding van bebouwde percelen en weiden die de monotonie van de heidevelden verbrak (De Bont, 1947). Sedert de jaren veertig werd dit evenwicht tussen onbebouwde terreinen en landbouw- of boszones verbroken, met als gevolg een regelmatige achteruitgang van de soort. De economische ontwikkeling van de Kempen heeft dan vanaf de jaren zestig gezorgd voor de verbrokkeling van de voor het Korhoen bewoonbare gebieden. Rekening houdend met recent onderzoek (1978-1981), is het duidelijk dat de toestand nog verslechterd is sinds de atlasperiode. De natuurlijke schommelingen die de Ardense populatie mag vertonen schijnen op dit ogenblik te liggen tussen de 50 en de 250 hanen ; deze cijfers schijnen echter te optimistisch voor de Kempen, waar de toestand (vervolg blz. 96)

TETRAO TETRIX

(vervolg van blz. 94)

duidelijk slechter is (Niewold, 1981). Het niveau van de Belgische populatie schijnt in elk geval op dit ogenblik dicht bij het minimum te liggen, en het risico is dus groot dat elke nieuwe aanslag op het milieu of verstoring door het toerisme een definitief einde stellen aan de natuurlijke schommelingen van de soort in België. Vermits de periode van deze natuurlijke schommelingen lager schijnt te zijn dan deze van het onderzoek, is het dus niet uitgesloten dat we binnenkort de aantallen weer zien stijgen. Het komt er, in afwachting hiervan, op aan de opvangmogelijkheden van de overgebleven potentiële broedgebieden te behouden door een goed beheer en door er de nodige rust te verzekeren.

BIOTOOP

Het Korhoen bezet twee verschillende biotopen in België. In de Kempen komt de soort voor op droge heiden op zandige bodem met Struikheide en bezaaid met enkele Berken, Dennen en geïsoleerde Eiken. In de Ardennen bezet ze de venen, hoogveen, heiden met Struikheide en Bosbes en met een meer gevarieerde begroeiing, bezaaid met Berken, Wilgen, Elzen en zelfs enkele Sparren. Bij gelegenheid komt ze ook voor op grote open plekken met varens en bramen. Dichte en donkere bossen of hoge bosranden met Sparren en Dennen worden gemedend. Dit biotoop heeft een gemengd karakter met een combinatie van open ruimten waar de soort foerageert, baltst en broedt en delen met struiken of bosjes waar gerust wordt. Beide elementen kunnen in mozaïekvorm of naast mekaar voorkomen. Een dergelijk biotoop is steeds een overgangsbiootoop dat vroeger plaatselijk in stand werd gehouden door traditionele landbouwtechnieken (beweiden, hooien, afslaggen, branden). Het behoud van de opvangmogelijkheden van de biotopen impliceert hun beheer in de richting van een dergelijk gemengd en gevarieerd karakter.

BIBLIOGRAFIE

Niewold, F.J.J. 1981. Les Tétrasy lyre disparaissent de nos bruyères et de nos fagnes. Bulletin R.N.O.B. 28 : 9-15.

Ruwet, J.-C. en S. Fontaine. 1978. Inventaire des arènes de parade et dénombrement des Tétrasy lyre sur le plateau des Hautes-Fagnes de Belgique : 101-135 in Colloque Université de Liège 1975 : Problèmes liés à l'étude et à la gestion de la Faune des Hautes-Fagnes et de Haute Ardenne. Mont Rigi. Station Scientifique de l'Université de Liège.

Ruwet, J.-C. en L. Hanon. 1980. Les arènes de parade des Tétrasy lyre dans les Hautes-Fagnes de Belgique. Film 16 mm, couleurs, 30 minutes. Université de Liège.

Ruwet, J.-C. 1982. Statut et Evolution, dans le contexte européen, des populations de Tétrasy lyre, *Tetrao tetrix* L. dans les Ardennes belges. Cahiers d'Ethologie appliquée 2 : 81-104.

J.-C. Ruwet*

Schots Sneeuwhoen, *Lagopus lagopus scoticus*

VERSPREIDING

Tijdens de atlasperiode en gedurende vijftien jaar onderzoek (1966-1981) werd het Schots Sneeuwhoen slechts éénmaal waargenomen op het plateau van de Hoge Venen waar de soort in de vorige eeuw uitgezet : één roepend mannetje in april 1974 in de Fagne des Potalles te Brocheville. Dit gebied ligt op een hoogte van meer dan 670 meter nabij de Baraque Michel. De waarneming werd bevestigd door verschillende ornithologen (F. Lemaire, S. Fontaine, J.-C.L. Ruwet) en betreft de eerste zomerwaarneming sinds een halve eeuw.

TALRIJKHEID

De soort is uiterst zeldzaam en het door de beschreven waarneming bewezen feit dat nog steeds enkele exemplaren overblijven is verbazingwekkend. Het dient echter gezegd dat de soort erg onopvallend is, zodat tientallen jaren kunnen verlopen tussen twee waarnemingen : een vogel werd gezien in 1943 in de Fagne de Bihain (Plateau des Tailles), terwijl de vorige waarneming er dateerde van 1891 (Lippens en Wille, 1972).

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De eerste pogingen om de soort in te voeren gebeurden in 1870. Ze kenden weinig succes, maar werden door andere gevolgd die meer resultaat hadden. In het begin van de eeuw noemde L. Frédéricq haar tussen 1910 en 1920 talrijk in de nu grotendeels verdwenen venen tussen Hockai en de Baraque Michel. Vanaf deze periode stortten de aantallen snel in mekaar. Van Beneden (in Verheyen, 1950) signaleerde het Schots Sneeuwhoen nog in de venen van de Baraque Michel, van Stoumont en van La Gleize, maar na 1950 werd de soort bijzonder zeldzaam. De laatste gepubliceerde waarnemingen stammen uit de streek van de Hoge Venen (van Spa tot Robertville) en liggen alle tussen september en januari (Lippens en Wille, 1972).

BIOTOOP

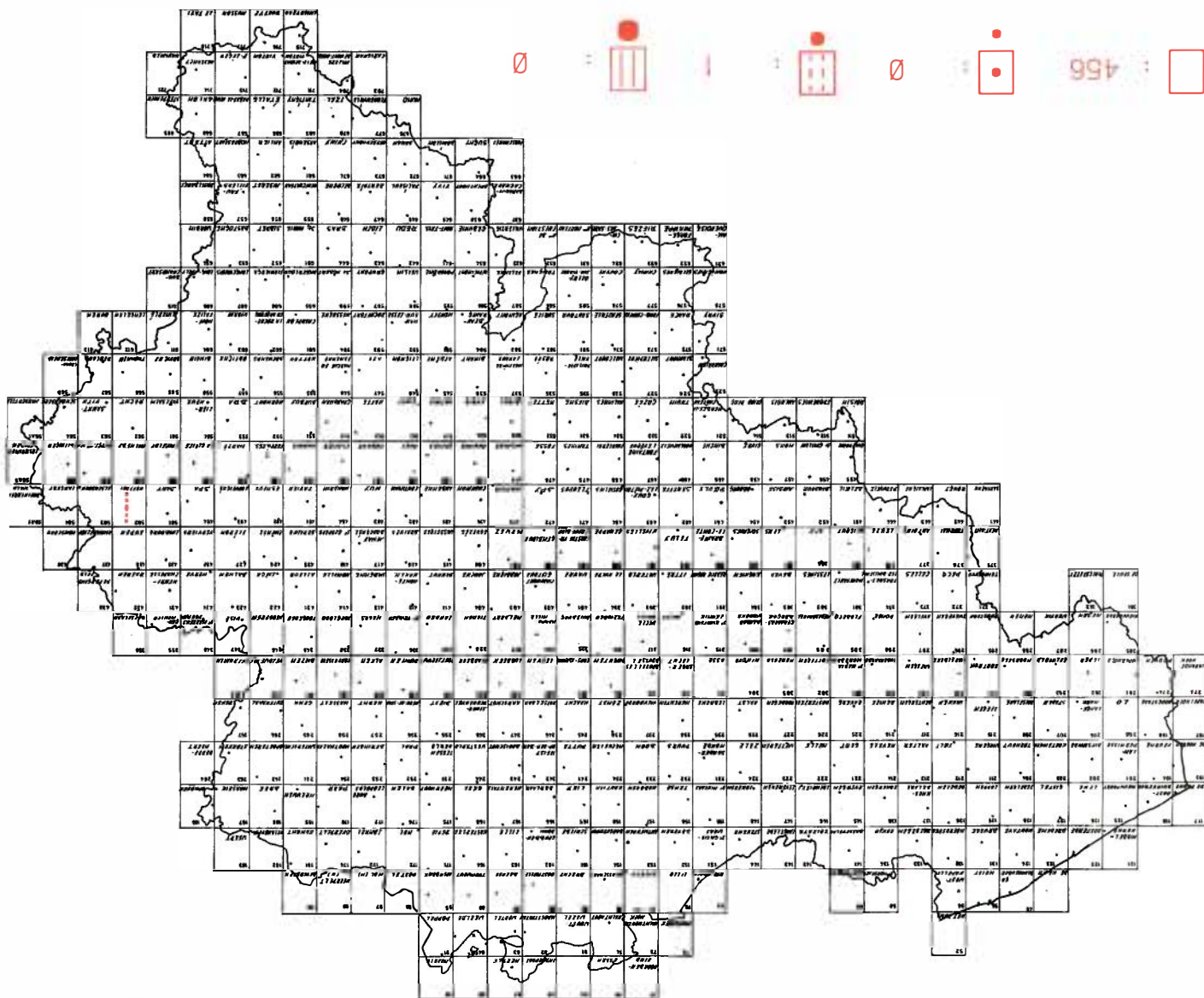
Hoogten met ruw klimaat, bedekt met heiden met Struikheide en Bosbes, hoogveen gemengd met rots- en steenpartijen en bezaaid met kleine groepjes Berken en Wilgen. Om zich te voeden heeft de soort percelen met jonge heidescheuten nodig. Haar behoud is dus gebonden aan de verjonging van de heide door het in stand houden van oude vormen van landbouwgebruik.

J.-C.L. Ruwet*

Auerhoen, *Tetrao urogallus*

De soort broedde vorige eeuw in de Ardense bossen en het Hertogenwald. Ze verdween in de loop van de eerste helft van de 19e eeuw, waarschijnlijk omstreeks 1820 (van Havre, 1928) : nadien zijn nog enkele zeldzame vermeldingen bekend waaronder een laatste vangst te Libramont in 1890 (KBIN) of in 1895 (Verheyen, 1950). De in de 20e eeuw gedane waarnemingen zijn het resultaat van wederinvoeringspogingen in het buitenland (Avifauna van België, J.-C. Ruwet, 1893, Cahiers d'Ethologie appliquée 3 : 89-104). De afname en het verdwijnen van de soort in de 19e eeuw zijn waarschijnlijk tegelijkertijd het gevolg van de jacht en van de achteruitgang van de Beukenbossen in de hoge Ardennen.

J. Tricot en P. Devillers*

LAGOPUS LAGOPUS

Patrijs, *Perdix perdix*

VERSPREIDING

De soort is in het grootste gedeelte van België vertegenwoordigd. In de Ardennen, Lotharingen en het Land van Herve is ze nochtans afwezig of zeer zeldzaam : ze werd er niet waargenomen in een veertigtal rechthoeken en in een dertigtal andere blijft ze onder een dichtheid van vijf paren per rechthoek. Ondanks voldoende onderzoek komt ze blijkbaar niet voor in enkele rechthoeken van de zandige Kempen en is ze slechts zwak vertegenwoordigd in de aangrenzende rechthoeken.

TALRIJKHEID

Zowel in de tijd als in de ruimte is de dichtheid van de Patrijs zeer onregelmatig : ze is enerzijds functie van de klimatologische omstandigheden (zowel in de winter als in de zomer), en anderzijds ook van de plaatselijke landbouwmethoden en van het beheer van sommige jachtgebieden. Het talrijkst komt de soort voor in Midden-België op de zwaarste bodems rond de as Doornik-Luik. De densiteit bereikt er vaak de 125 tot 625 paren per rechthoek, en soms overtreft ze zelfs deze laatste grens. In de streken met meer weiden van Fagne-en-Famenne daalt de densiteit tot 6-25 paar per rechthoek, ze bereikt minder dan zes paar in de omgeving van het Ardens massief en de soort verdwijnt volledig in de beboste en weide-rechthoeken van de Ardennen. In de Kempen is de meest voorkomende densiteit deze van zes tot 25 paar per rechthoek, terwijl we in Vlaanderen een mozaiek aantreffen van de dichtheden zes tot 25 en 26 tot 125 paar, met rechthoeken van 125 tot 625 paar in de Polders. De oorzaken van deze verschillen binnen de landelijke gebieden zijn te zoeken in de positieve of negatieve wisselwerking tussen landbouwers en jagers. Tevens valt het op dat de snelle verstedelijking in Vlaanderen een ongunstige factor is voor de Patrijs, vooral in rechthoeken waar de bevolkingsdichtheid van de mens het grootst is. In het algemeen zou het voorkomen van de soort tijdens de broedperiode door de waarnemer kunnen onderschat worden, want de vogels gedragen zich in deze periode erg onopvallend tussen de vegetatie en de paren blijven gevestigd op enkele hectaren temidden van de akkers. Daar de patrijzen op dat ogenblik ook weinig vliegen, kunnen ze slechts gelokaliseerd worden door de roep die het meest gehoord wordt bij het vallen van de nacht. Via de methode van de gemiddelden kan de populatie geschat worden op 27000 paar met een minimale waarde van 13000 paar.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

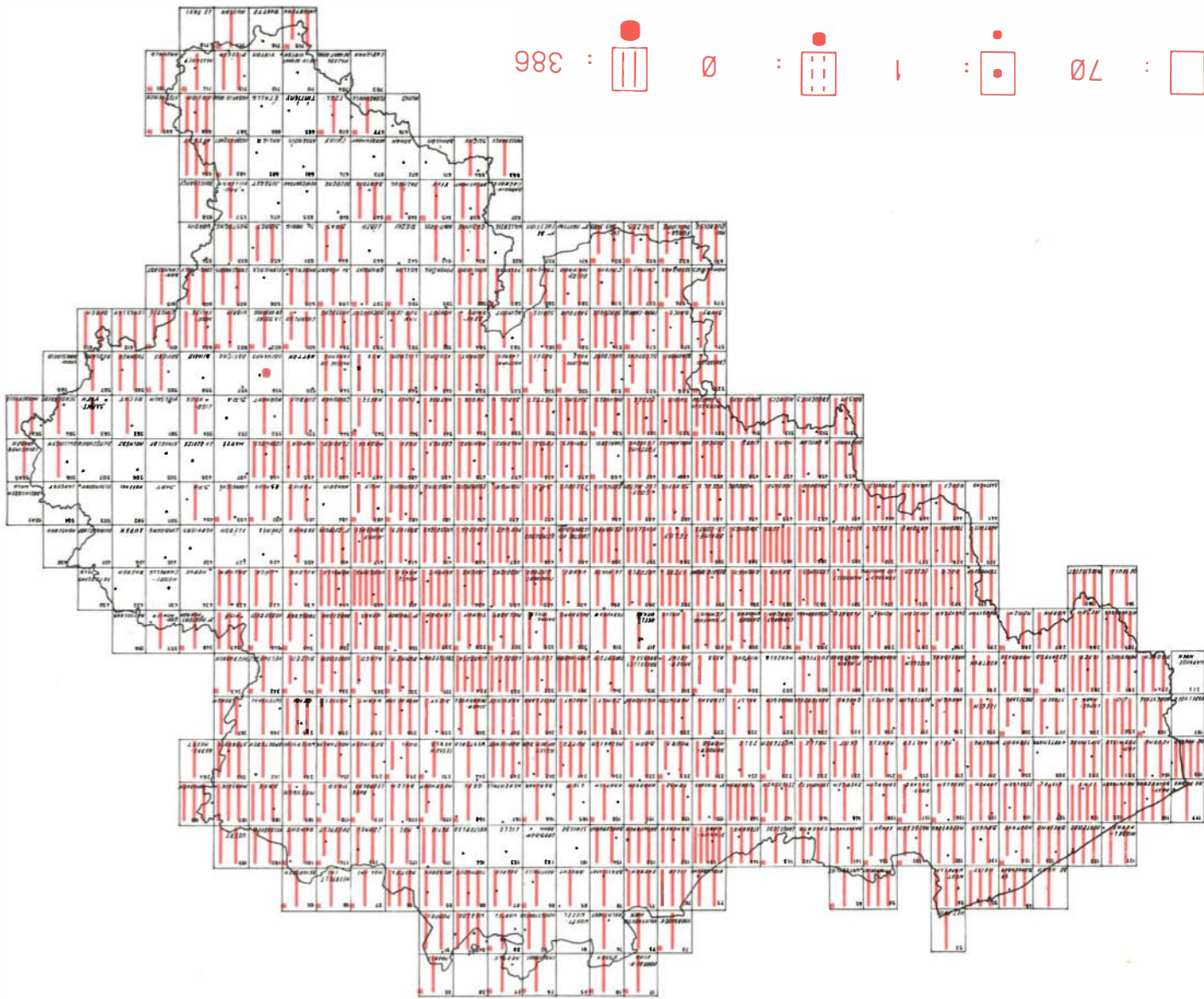
Lippens en Wille (1972) schatten de populatie op 40000 paar. De afname is significant, temeer gezien de tellingen voor de atlas gebeurden tijdens een reeks jaren die gunstig waren voor het bestand (b.v. 1976). De populatie evolueerde inderdaad op een hoog niveau tot 1978. In onze streken kent de Patrijs sterke jaarlijkse schommelingen, enerzijds te wijten aan het wisselend broedsucces, anderzijds aan een hoge mortaliteit tijdens strenge winters. Zo verdween de soort de laatste dertig jaar in sommige streken. Elders dragen het kweken en het uitzetten bij tot het tijdelijk in stand houden van hoge dichtheden. Vermits de levensomstandigheden voor de soort overal verslechteren, gaan de gemiddelde dichtheden in het gehele land tragsgewijze achteruit. Slechts enkele gebieden blijven permanent goed bezet, terwijl voor de tweede wereldoorlog hoge dichtheden overal algemeen waren. De koudeperiode van januari 1979 die gepaard ging met een dikke sneeuwlaag en die volgde op de tellingen voor de atlas heeft zeker de patrijzenpopulatie op één maand herleid tot een tiende van het bestand 1973-1977. Vermits meerdere negatieve factoren meer en meer in haar nadeel spelen, ziet de toekomst er somber uit voor deze soort.

BIOTOOP

De Patrijs houdt zich bij voorkeur op in akkergebieden met kleine percelen in mozaiek, doorsneden met onbebouwde stukjes, hagen en extensieve weiden. Hij is zeldzaam in grote weidegebieden die te arm zijn aan plantaardig (graan en adventiefplanten) en dierlijk (bladluizen, kevers) voedsel. In het bos blijft hij afwezig. De moderne landbouwtechnieken zijn nefast voor de soort : monoculturen op grote oppervlakken, vernietiging van het dierlijk voedsel (vooral voor de jongen in juni en juli) door gebruik van insecticiden, verdelging van het plantaardig voedsel (adventiefplanten) door het gebruik van herbiciden, verdwijnen van hagen en braakliggende en onbebouwde stukken. Sedert een dertigtal jaren heeft de toenemende verbouwing van maïs (tot een derde van het bebouwde areaal !) hetzelfde effect als dat van het ontstaan van een biologische woestijn met catastrofale gevolgen voor de dichtheden van de Patrijs. Gelukkig schijnt thans een einde te zijn gekomen aan de uitbreiding van deze teelt. Hier en daar spannen jagers zich in om in het midden van hun jachtgebied enkele toevluchtsoorden van een paar are te behouden bestaande uit braakliggend terrein of uit gewassen die in staat zijn de aangepaste dekking, een zekere bescherming en voedsel te verschaffen tijdens ongunstige perioden. Dank zij de bewaking van jachtgebieden tegen de stroperij en de vijanden van de Patrijs, handhaaft de soort zich hier en daar goed in Midden-België.

G. Schnock en J. Tahon*

PERDIX PERDIX

: 70 : 1 : 0 : 386

: 75 : 121 : 129 : 58 : 3

Kwartel, *Coturnix coturnix*

VERSPREIDING

De Kwartel is het best vertegenwoordigd in de Haspengouwse velden met hun grootschalige teelten van bieten en graangewassen. Ze is afwezig of komt slechts zelden voor in de streken waar weiden, bosjes of wouden overheersen : de westelijke Kempen, het zuidwesten van de streek tussen Samber-en-Maas, de hoge Ardennen en het Land van Herve. Tussen deze beide uitersten schijnt een voorkeur voor warme en droge milieus naar voor te komen. Dit blijkt uit de relatieve zeldzaamheid van de soort in het merendeel van de bebouwde gebieden van de Ardennen en uit haar voorkomen in de hoge Kempen en het bekken van de Belgische Boven-Maas waar ze amper beneden de meiisotherm van 13°C voorkomt. Een concentratie wordt nochtans ook gevonden in het oosten van de centrale Ardennen, en het lijkt waarschijnlijk dat de uit de kaart blijkende afwezigheid van de soort op de rest van het Ardens plateau waar graangewassen worden verbouwd (Bastogne-Gedinne) gedeeltelijk te wijten is aan de onvolledigheid van het onderzoek aldaar. Deze heterogeniteit van het onderzoek en de onderzoeksmethodes legt misschien ook de concentratie van bezette rechthoeken uit in de streek van de Boven-Maas. In het noordwesten van het land is de verspreiding zeer heterogeen. Een tendens om in Laag-België de grote valleien te volgen is merkbaar langsheen IJzer, Schelde, Beneden-Leie, Rupel en de benedenloop van zijn bijrivieren. Anderzijds worden grote bevolkingscentra gemeden : Antwerpen en omgeving, de streek van Charleroi, het Centrum en de Borinage, Kortrijk en Brugge. In het algemeen kan gesteld worden dat de verspreidingskaart van de Kwartel slechts overeenkomt met deze van haar ecologische levensvoorwaarden. Dit is gedeeltelijk te wijten aan de ongelijke verdeling van het onderzoek bij deze soort, maar ook omwille van de lage aantallen die de beschikbare plaatsen niet alle innemen.

TALRIJKHEID

Slechts voor een zeer beperkt aantal rechthoeken werden schattingen uitgevoerd, zodat een globale schatting zeer hypothetisch te noemen is. Via de methode van de gemiddelden, maar met een optelling van de resultaten van de vijf jaar van het onderzoek en indien zowel zekere als waarschijnlijke broedgevallen in rekening worden gebracht, komen we aan 700 mannetjes. In Haspengouw werden slechts zeer weinig schattingen naar voor gebracht. Nochtans komen daar waarschijnlijk de hoogste dichtheden voor, gezien de verspreiding van de soort er vrij continu is. Deze situatie kan uitgelegd worden door de hoeveelheid aanwezige biotopen, die misschien de middelmatige kwaliteit ervan (intensieve landbouw) compenseert. Sterk verschillende dichtheden werden aangetroffen in aangrenzende rechthoeken die nochtans vrij analoog zijn qua uitzicht. Deze verschillen kunnen te wijten zijn aan het geconcentreerd voorkomen van de soort (slaande mannetjes trekken soortgenoten aan), aan de ongelijke intensiteit van het onderzoek, of aan het feit dat de schattingen niet alle tijdens hetzelfde jaar werden gedaan. Tijdens het onderzoek was 1977 het jaar waarin de meeste Kwartels werden opgemerkt.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De soort werd zeldzamer in het begin van de eeuw, ze nam toe na 1930 en weer af na 1950 (Dupont, 1950 ; Tricot, 1966). In feite schijnen deze fluctuaties vooral het voorkomen van jaren met hoge aantallen weer te geven zonder dat men het verloop kent van de gemiddelde aantallen, noch van de uiterste waarden. De soort kwam zeer talrijk voor in 1922, 1931, 1937, 1945, 1947, 1952, 1953 en 1964 ; van deze jaren waren vooral 1947 en 1964 gekenmerkt door ware invasies, die men volgens Tricot (1966) in verband kan brengen met de temperatuur van de maand mei. Tijdens de atlasperiode was mei 1976 nochtans opvallend warm zonder dat dit gevolgd werd door hoge aantallen Kwartels tijdens het broedseizoen, en in 1983 waren er veel Kwartels ondanks een regenachtige meimaand. Anderzijds is het zeker zo dat ook klimatologische omstandigheden in zuidelijker landen en deze in het vorige broedseizoen via het broedsucces bepalend kunnen zijn voor de vastgestelde schommelingen. De afname op lange termijn van de soort schijnt eerder te wijten aan menselijke factoren : sterke jachtdruk rond de Middellandse Zee, intensieve landbouw in de broedgebieden, verdwijnen van braakland en ruigten, chemische onkruidbestrijding in de velden, insectenverdelging in de aardappelvelden, verarming van de weideflora, hogere begrazingsdruk, mechanisatie, vroegtijdig maaien van hooiweiden, daling van het aandeel van de graangewassen in de bebouwde oppervlakte. Ook de uitbreiding van de woestijn en de overbegrazing in de Sahel zijn ongunstig voor de Kwartel.

BIOTOOP

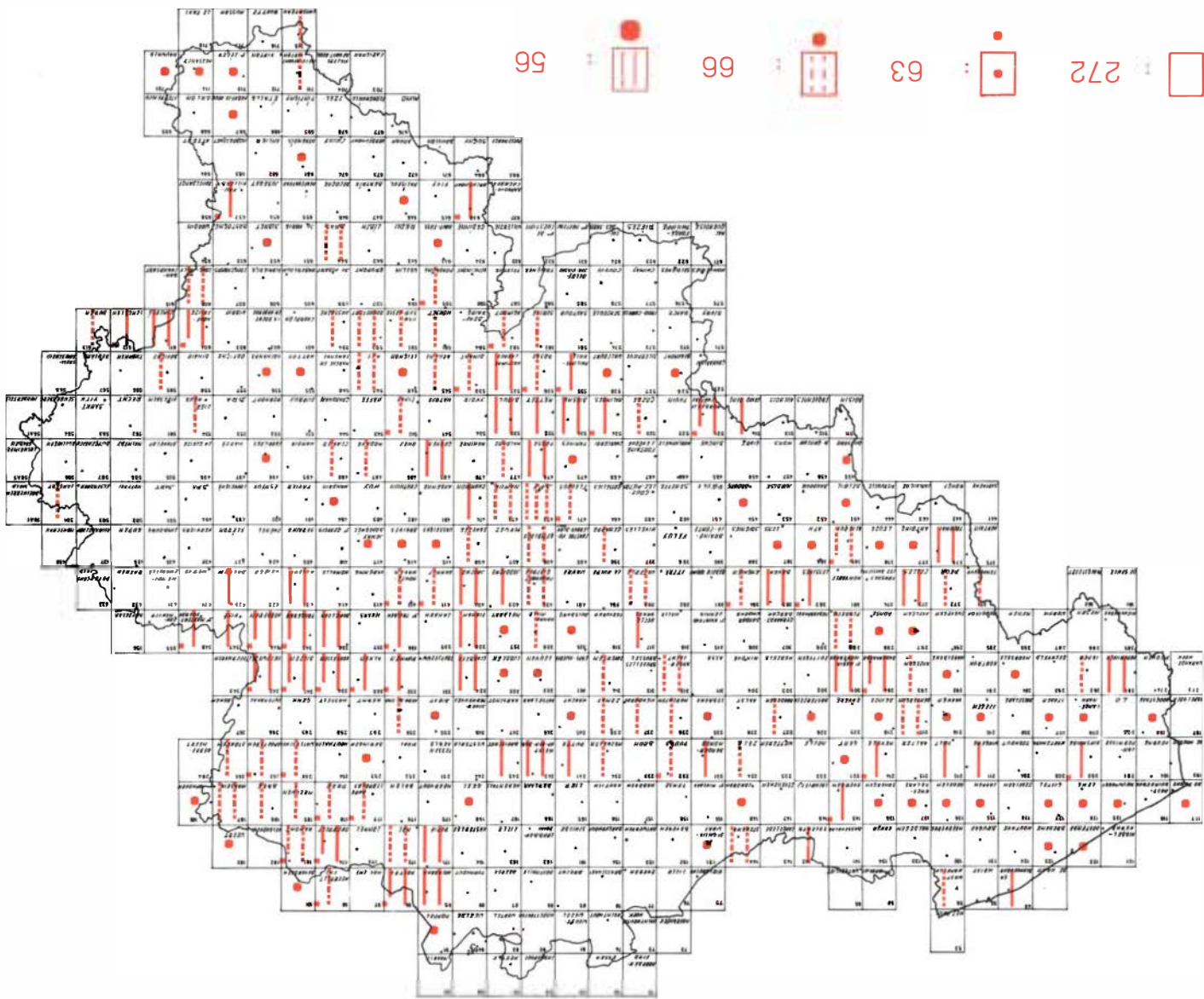
De soort bezet verschillende, meestal droge en hoger gelegen biotopen met kruidachtige begroeiing zonder bomen en struiken : graan, aardappelen, bieten, klaver, vlas, luzerne, verlaten weiden of weiden met kleine bezetting door vee, braakliggende terreinen en zelfs sommige heidevelden. Bebouwde gronden worden meestal eerder ingenomen dan weiden, misschien omdat ze over het algemeen op drogere bodems, minder hoog en in meer open landschappen voorkomen. Hoewel de Kwartel misschien aangetrokken wordt door het uitzicht van sommige monoculturen, is het toch waarschijnlijk dat ze zich het best kan voortplanten in streken met extensieve landbouw : velden die slechts weinig bewerkt worden en die vaak tussenliggende stroken met onkruiden omvatten, weinig bemeste weiden met gevarieerde flora en laattijdige hooioogst, verwaarloosde graasweiden met weinig vee.

BIBLIOGRAFIE

Tricot, J. 1964. Invasion 1964 et statut général de la Caille en Belgique. Aves 3 : 79-97.

J.-P. Ledant*

COTURNIX COTURNIX

56

66

63

272

45

76

Fazant, *Phasianus colchicus*

VERSPREIDING

In een groot gedeelte van het land komen in vrijheid broedende Fazanten voor. Toch zijn ze minder talrijk in de polders, het land van Herve, Lotharingen en de Ardennen, behalve dan op de westelijke rand ervan. De beperkte verspreiding in het oosten en het zuidoosten van het land kan enerzijds worden toegeschreven aan het feit dat de jacht er meer op het grof wild is gericht, anderzijds aan de lange winters met sneeuwdek die het de fazanten moeilijk maken aan voedsel te geraken buiten de kunstmatig ingerichte voederplaatsen.

TALRIJKHEID

Het totaal van ongeveer 60000 « paar » (vermoedelijk = territoriale hanen) dat wij verkrijgen via de methode van de gemiddelden, is slechts een aanduiding, want de soort blijft afhankelijk van het permanent uitzetten van talloze exemplaren alsook van het kunstmatig bijvoederen. De Fazant komt talrijk voor in de bebouwde vlakten van Midden-België (behalve in het droge Haspengouw en de fruitstreek), in Condroz, Fagne-Famenne, de streek van Ronsse, de zuidelijke rand van de Kempen en plaatselijk ook elders. In de rest van het land, vooral in de polders en Hoog-België, zijn de dichtheden kleiner.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Van in het begin van onze tijdrekening werd de Fazant in West-Europa als siervogel ingevoerd. Uitzettingen omwille van de jacht schijnen in België slechts plaats te hebben gevonden vanaf het midden van de 18e eeuw, eerst in Brabant en vervolgens in Henegouwen (Selys-Longchamps, 1842; van Havre, 1928). In de 19e eeuw vermenigvuldigden deze uitzettingen zich (o.m. 1860 nabij Antwerpen, 1890 aan de Kust- van Havre, 1928; Lippens, 1980). In het begin betrof het steeds *Phasianus c. colchicus* maar vervolgens werden ook andere ondersoorten ingevoerd. Recente schattingen van 150000 nesten (Lippens en Wille, 1978) en 60000 territoriale hanen (atlas), zijn slechts aanduidingen gezien de jaarlijkse injectie van jachtvogels.

BIOTOOP

De Fazant zoekt een gevarieerd landschap op dat steeds een fractie struiken of bomen omvat (hagen, bosjes, parken, loof- of gemengde bossen), dicht bij een waterloop, grachten, vijvers of vochtige depressies gelegen is en meestal omringd is met weiden of akkers. Het nest wordt bij voorkeur geplaatst in delen met struiken, bramen, adelaarsvaren maar, misschien bij gebrek aan een betere dekking, ook in gewassen nabij de bosrand. Men vindt de soort weinig binnen de grote bosmassieven en ze is zeldzaam in de venen en weinig talrijk in heiden, duinen (waar ze onder de Duindoorn nestelt), en boomarme polders. In vele streken kunnen fazanten zich waarschijnlijk niet op een natuurlijke wijze handhaven, vooral dan in Hoog-België waar de winters te streng zijn.

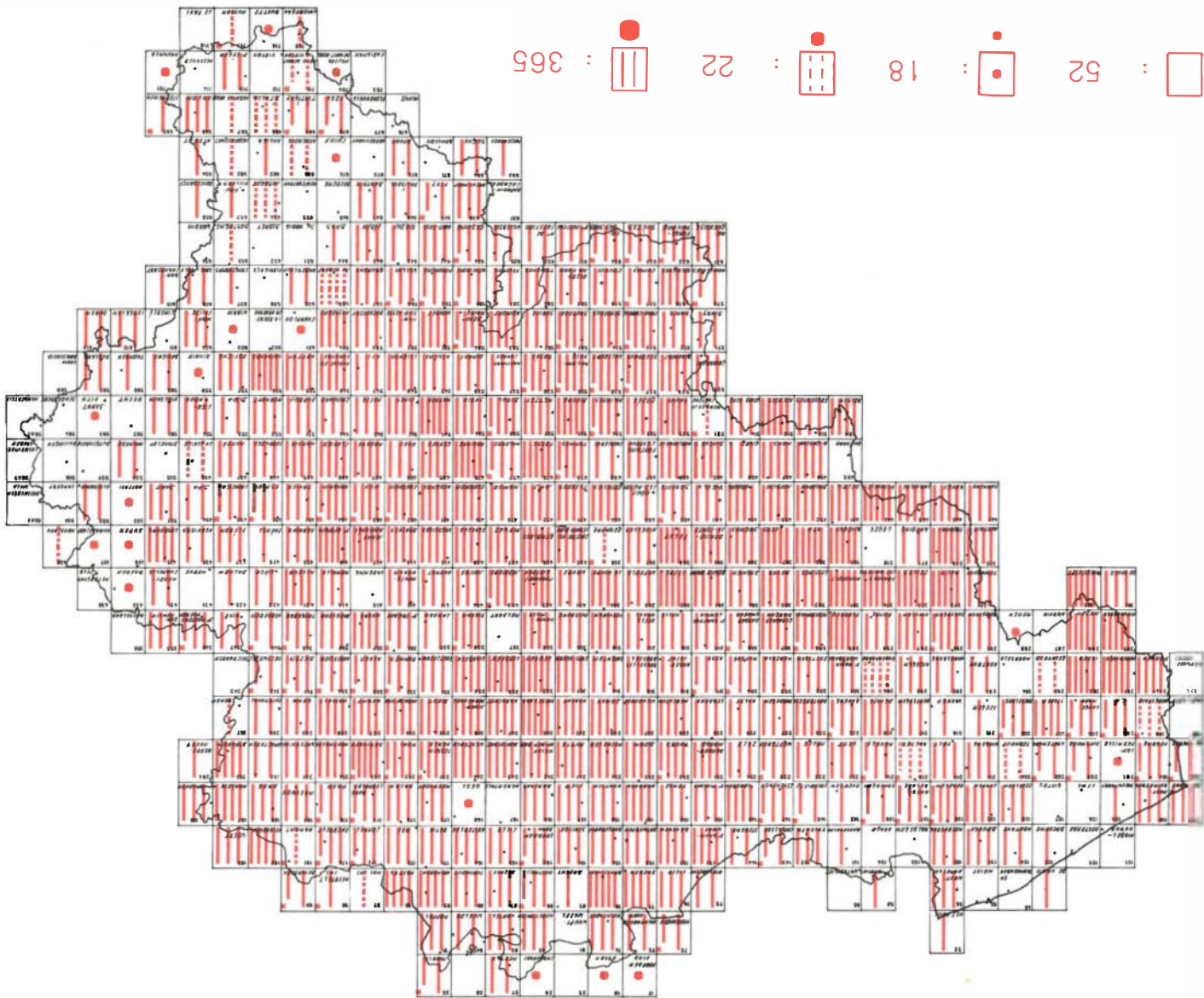
J.-P. Jacob*

Boomkwartel, *Colinus virginianus*

Deze soort werd vanaf 1956 ingevoerd (Avifaune de Belgique, 1967) in Condroz. Ze schijnt er zich niet te hebben gevestigd.

J. Tricot en P. Devillers*

PHASIANUS COLCHICUS

Waterral, *Rallus aquaticus*

VERSPREIDING

Discontinue verspreiding die gebonden lijkt aan het voorkomen van goed ontwikkelde verlandingszones. De best bezette streken zijn te vinden aan de randen van het Kempens plateau, in de bekkens van de Rupel en van de Haine, langsheen de middenloop van de Schelde en in de Polders.

TALRIJKHEID

De dichtheden in de verschillende rechthoeken hangen uiteraard af van het aantal gunstige biotopen, maar zeer geschikte terreinen kunnen soms aanleiding geven tot lokale concentraties ; dit wordt aangetoond door de waargenomen dichtheden in gebieden die gelegen zijn in rechthoeken waar de geschatte aantallen de 25 paar overtreffen : Landbruch (27 paar op 46 ha ; Guiot, 1969), Kasterlee (25 paar op 50 ha ; Paulussen, 1955), Zegge (250 paar op 600 ha ; Cuypers, 1956).

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Selys-Longchamps (1843) noemt de soort verspreid en klaarblijkelijk algemeen in het ganse land ; uit van Havre (1928) blijkt veeleer een meer beperkte verspreiding voornamelijk in Vlaanderen en de Polders. Lippens (1954) vermeldt de Kempen als belangrijk broedgebied en signaleert tevens enkele paren in het Doornikse. Hoge aantallen, ten minste in de Kempen, worden aangegeven tijdens de jaren 1952-1956 (Paulussen, 1955 ; Cuypers, 1956). Deze klaarblijkelijke schommelingen kunnen te wijten zijn aan de moeilijkheden bij het nauwkeurig onderzoeken van deze soort, maar ze kunnen ook een afname weergeven die te wijten is aan het verdwijnen van vochtige biotopen in het algemeen en gordels met oevervegetatie in het bijzonder. Een dergelijke daling kan in bepaalde terreinen gevolgd worden door een toename ten gevolge van eutrofiëring die de ontwikkeling van verlandingszones, Rietvelden en Elzenwilgenbroeken in de hand werkt. Zo lijken o.m. massale optredens in Virelles en Lotharingen van recente datum te zijn. Lippens en Wille (1972) vermelden een zeer sterke achteruitgang van ca. 1000 paar in 1955-1957 tot ca. 150 paar in de jaren 1960. Het veel hogere cijfer (580) dat wij via de methode van de gemiddelden bekomen voor de periode 1973-1978 kan zeker verklaard worden door de moeilijkheid voor één enkele waarnemer om deze soort exact te schatten, door de opeenvolging van zachte winters voor en tijdens de atlasperiode, door het opnieuw creëren van gunstige biotopen (Zegge, vallei van de Haine) en door de evolutie van sommige terreinen in Hoog-België (Virelles, Landbruch).

BIOTOOP

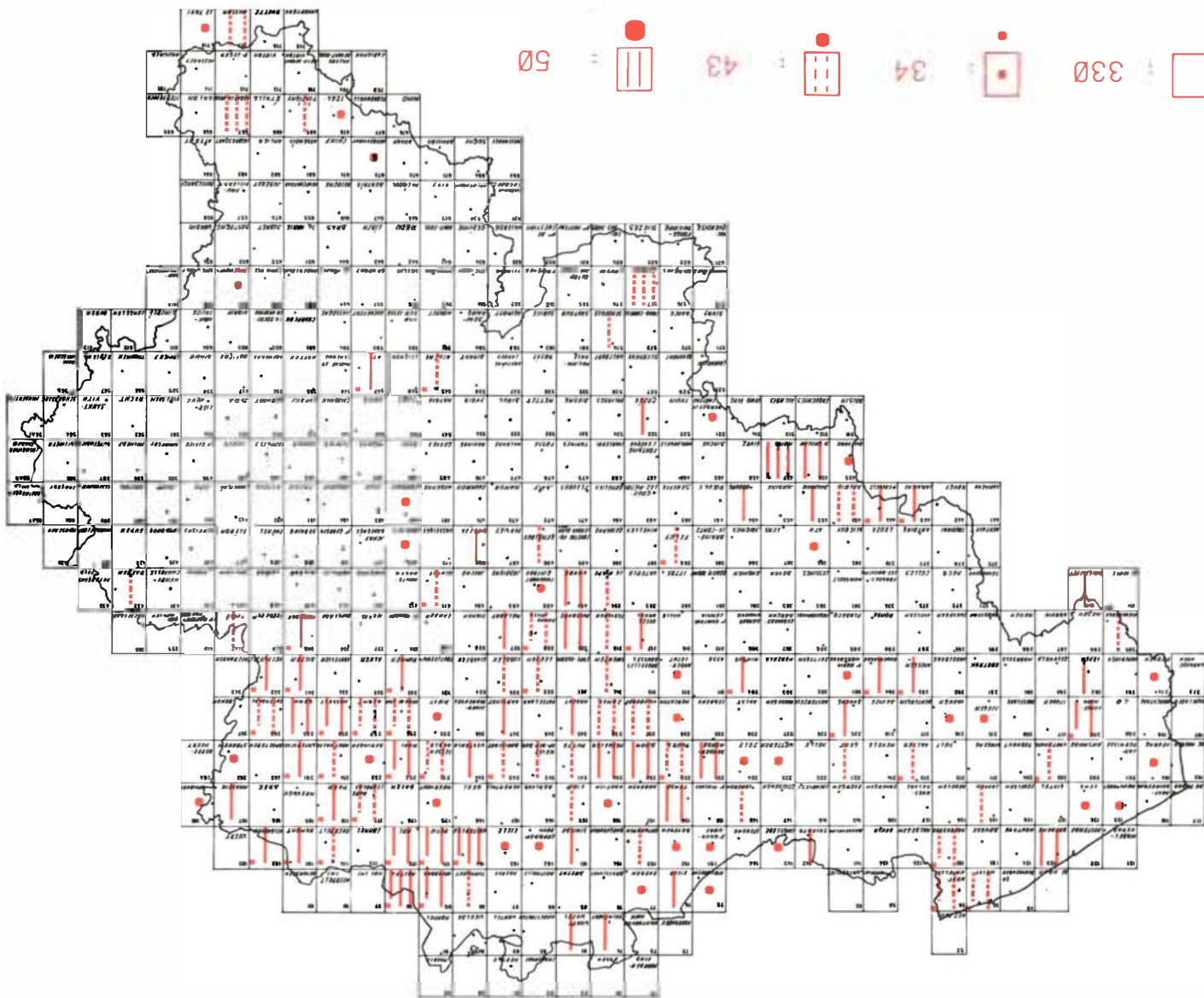
Gordelvegetaties, vooral Riet- en Biezenvelden, Zeggevegetatie, moerassige Elzenbroeken met goed ontwikkelde en dichte kruiden- en struiklaag (Zegge, Wilg).

BIBLIOGRAFIE

Paulussen, W. 1955. *Rallus aquaticus* L. *Giervalk* 45 : 311-313.

P. Devillers, W. Roggeman en J. Vandervelden*

RALLUS AQUATICUS

50

43

34

330

5

29

59

Porseleinhoen, *Porzana porzana*

VERSPREIDING

Sterk gelokaliseerd. Het atlasonderzoek kon de soort slechts aantonen in een klein aantal moerassen van de provincie Antwerpen, van het noordoosten van Limburg, Brabant, Lotharingen en onregelmatig te Gozée (Henegouwen). Bepaalde vochtige gebieden worden slechts tijdelijk ingenomen. Omwille van de moeilijkheden om deze soort op te sporen is het mogelijk dat haar aanwezigheid niet overal werd opgemerkt, maar anderzijds is het ook mogelijk dat eenmalige waarnemingen slechts betrekking hadden op doortrekkers.

TALRIJKHEID

Zeldzame soort. Slechts in vijf à zeven rechthoeken werd ze tussen 1973 en 1977 jaarlijks vastgesteld. De verborgen levenswijze verklaart waarom slechts één broedbewijs werd gevonden, maar anderzijds is het weinig waarschijnlijk dat het Porseleinhoen jaarlijks op dezelfde plaatsen « zingend » zou aangetroffen worden zonder dat de soort er broedt.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Sedert het einde van de vorige eeuw kent het Porseleinhoen in Europa een sterke teruggang die gepaard gaat met grote aantalsschommelingen waarbij gunstige jaren gekenmerkt worden door hoge neerslagwaarden in het voorjaar (Glutz *et al.*, 1973). In België noemt De la Fontaine (1865) de soort in Luxemburg meer voorkomend dan de Waterral (*Rallus aquaticus*). Gezien ze er op dit ogenblik duidelijk minder voorkomt dan deze laatste wijst dit dus op een vroegere afname. De smalle ecologische niche die het Porseleinhoen inneemt beperkt de soort een klein aantal gebieden die vooral te vinden zijn in Laag-België. Volgens van Havre (1928) broedde ze in de polders, in de Kempense en Vlaamse moerassen en in de vallei van de IJzer. In dit areaal blijven latere vermeldingen zeldzaam : de Zegge (25 paar in 1958), Kalmthout, Nieuwmoer, het Turnhoutse (Huyskens en Van Weesenbeeck, 1959), Knokke (Lippens, 1954), Geel (talrijk- De Bont, 1948), Dendermonde (De Maerschalck, 1952). Elders broedde de soort in de Dijlvallei (Herroelen, 1953), misschien in het Doornikse (Delmée, 1952), te Harchies (Huyskens en Van Weesenbeeck, 1959) en in 1967 in de moerassen van de Boven-Semois (Lippens en Wille, 1972). Deze laatste auteurs schatten de Belgische populatie op 20 paar in gunstige jaren. De atlas bevestigt het zeldzamer worden van het Porseleinhoen : o.m. quasi verdwijning in Vlaanderen en Henegouwen, afname in de Zegge. De soort lijdt vooral onder het verdwijnen van haar biotopen : drooglegging van moerassen, ongunstige evolutie door verlanding via wijzigingen in flora en fauna. Uit recente gegevens blijkt dat ze amper stand houdt in Laag-België, en geïsoleerd ook in de Gaume en Brabant. In Harchies verscheen ze opnieuw in 1981 (J.-P. Verhaegen, pers. med.).

BIOTOOP

Het Porseleinhoen broedt in de dichte vegetatie van eutrofe laagveenmoerassen met modderige bodem, ondiep water of slijkstrandjes en gangetjes in de begroeiing. De vegetatie waarin de soort voorkomt omvat zeggevelden (Kempen, Gaume) en in mindere mate ook Pijpestrootje (noorden van Antwerpen) en Paardestaart; Waterral-biotopen zoals dichte massieven Riet, Lisdodde of Struisriet worden slechts ingenomen als ze op een beperkte oppervlakte als secundaire elementen voorkomen. In België komt de soort vooral voor in moerassen, turfputten, ondergelopen weiden, sterk begroeide vijverranden of verlandende waters. Dergelijke vochtige biotopen zijn soms vrij uitgestrekt hetgeen het Porseleinhoen toelaat zijn ecologische behoeften te vinden ondanks schommelingen van het waterpeil. De dichtheid blijft over het algemeen laag : drie paar op 75 ha in het noorden van de provincie Antwerpen, 25 paar op 600 ha in de Zegge (Huyskens en Van Weesenbeeck, 1959), drie paar op 17 ha in de Gaume. Een gedetailleerde beschrijving van de biotopen in het Antwerpse komt voor in Huyskens en Van Weesenbeeck (1959).

BIBLIOGRAFIE

De Bont, A. 1948. *Porzana porzana* (L.). *Gerfaut* 49 : 183-184.

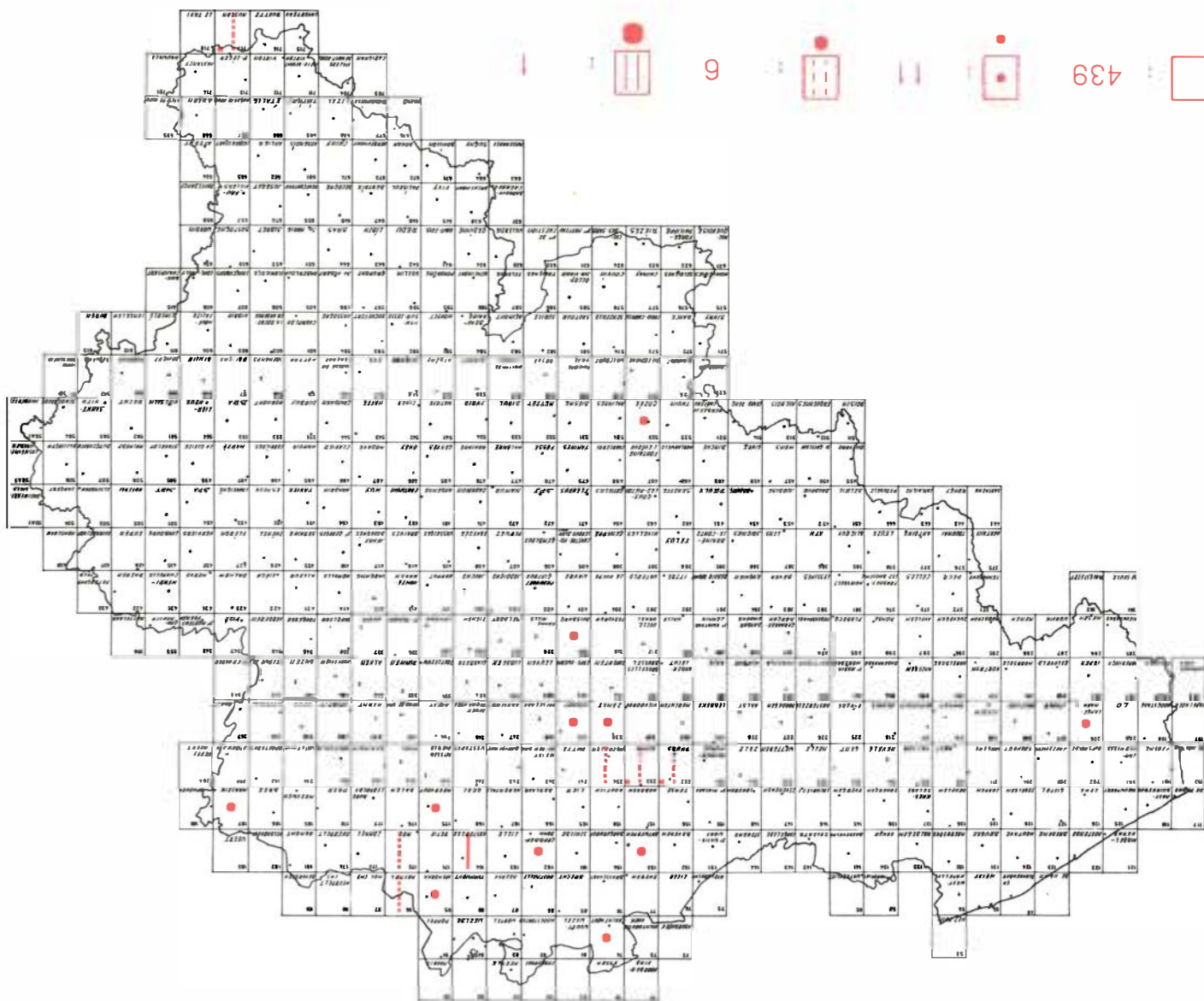
Huyskens, G. en J. Van Weesenbeeck. 1959. Enige broedgegevens over het Groot Porseleinhoen. *Giervalk* 49 : 31-41.

J.-P. Jacob*

Kleinst Waterhoen, *Porzana pusilla*

Toevallige broedvogel. In 1965 werd in het gebied « De Maatjes », gelegen op het grondgebied van de gemeenten Kalmthout (België) en Zundert (Nederland) één broedgeval vastgesteld in België en twee in Nederland. Het terrein omvat rietvelden met grachten en moerassige weiden. Deze broedgevallen waren misschien mogelijk door een uitzonderlijk hoge waterstand (G. Huyskens en J. De Ridder, *Giervalk* 56 : 13-17, 1966).

J.-P. Jacob*

PORZANA PORZANA

7

6

439

Kwartelkoning, *Crex crex*

VERSPREIDING EN TALRIJKHEID

Tussen 1973 en 1977 was de soort zeer zeldzaam. Broedgevallen konden enkel aangetoond worden in de rechthoeken Dalhem (Beneden-Maas) en Deinze (Leievallei). Acht aanduidingen « waarschijnlijk » komen verspreid voor in Vlaanderen, de Kempen, de Beneden-Maas, Famenne en Lotharingen en hebben betrekking op de aanwezigheid van « zingende » mannetjes die een zekere tijd gekantonneerd waren. De vier aanduidingen « mogelijk » stemmen overeen met eenmalige waarnemingen, misschien van doortrekkers. Uitgezonderd Deinze (waarnemingen in 1973, 1976 en 1977) en Stokkem (van 1973 tot 1975) werd het merendeel van de terreinen slechts tijdelijk bezet.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

In de loop van de twintigste eeuw greep een opmerkelijke afname plaats. De Kwartelkoning was eertijds vrij algemeen in Haspengouw, in de valleien van Schelde, Rupel en de Limburgse Maas en in het Land van Herve; elders in het land kwam hij plaatselijk en weinig talrijk voor (Coopman, 1921; van Havre, 1928). In Haspengouw verdween de soort rond het begin van deze eeuw; vervolgens eveneens in het noorden van Brabant en de Kempen, maar ze bleef langer broedvogel in het Scheldebekken en aan de Beneden-Maas. In de valleien van de Dender en van de Schelde tussen Gent en Dendermonde broedden ± 200 paar in 1929; in 1944 was de soort er veel zeldzamer geworden en ondanks een tijdelijke toename in de streek van Grembergen, verdween ze in 1962 volledig (De Maerschallck, 1948 en 1963). Ook in het Doornikse, waar de soort vroeger algemeen was, werd de Kwartelkoning plaatselijk en zeldzaam en hij wordt niet meer vermeld na 1947 wanneer hij nochtans nog vrij algemeen was in de pas drooggelegde moerassen van de Schelde (Delmée, 1952). Een analoge teruggang werd waargenomen aan de Beneden-Maas met een sterke afname in de jaren 40, jaarlijkse waarnemingen tot 1966 en onregelmatige sindsdien. Tijdens de jaren 1943 tot 1948 was er waarschijnlijk een tijdelijke onderbreking in dit proces van afname, want de soort wordt dan ook gesignaleerd in de polders (Lippens, 1963), in Lotharingen (Van Beneden, 1943), in de Dijlevallei (Herroelen, 1952) en in de Kempen (Cuypers, 1956). Zeker is in elk geval dat de Kwartelkoning sinds twintig en misschien zelfs sinds dertig jaar, erg zeldzaam is geworden. Deze zeldzaamheid wordt nog geaccentueerd door een zekere onregelmatigheid in het bezetten van de territoria en door het feit dat de soort waarschijnlijk onvoldoende wordt opgemerkt. Kleine « invasies » worden sporadisch gemeld: b.v. zes paar in 1959 te Polleur waar de Kwartelkoning slechts in 1964 opnieuw verscheen (Rappe en Herroelen, 1966). Dergelijke « invasies » in 1966 en 1967 (o.m. Tricot, 1967) hebben zeker de schatting van Lippens en Wille (1972) beïnvloed die 25 paar aangeven voor het gehele land. Recent liet het atlasonderzoek de soort slechts aantreffen in veertien rechthoeken tijdens een periode van vijf jaar. Sinds 1979 liggen opnieuw meer waarnemingen voor in Wallonië waar bepaalde streken nu jaarlijks bezet worden: een dertigtal roepende mannetjes werden geteld in 1983 en een vijftiental in 1984 (o.a. P. Ryelandt, M. Lambert, M. Paquay, pers. med.). In Vlaanderen ontbreken recente gegevens behalve het ontdekken van 23 roepende mannetjes in juni 1984 in Limburg (Berghmans *et al.*, 1985). Omdat deze resultaten sterk beïnvloed worden door het al of niet zoeken naar deze soort, is het moeilijk te stellen dat het hier om een reële toename gaat. De afname tijdens deze eeuw wordt grotendeels verklaard door de mechanisatie van de landbouw, het vroegtijdig hooien, de recente ontwikkeling van het inkuilen van gras en door het verdwijnen en het ingrijpend veranderen van de biotopen (bemesting, wijzigingen in het gebruik van de hooiweiden).

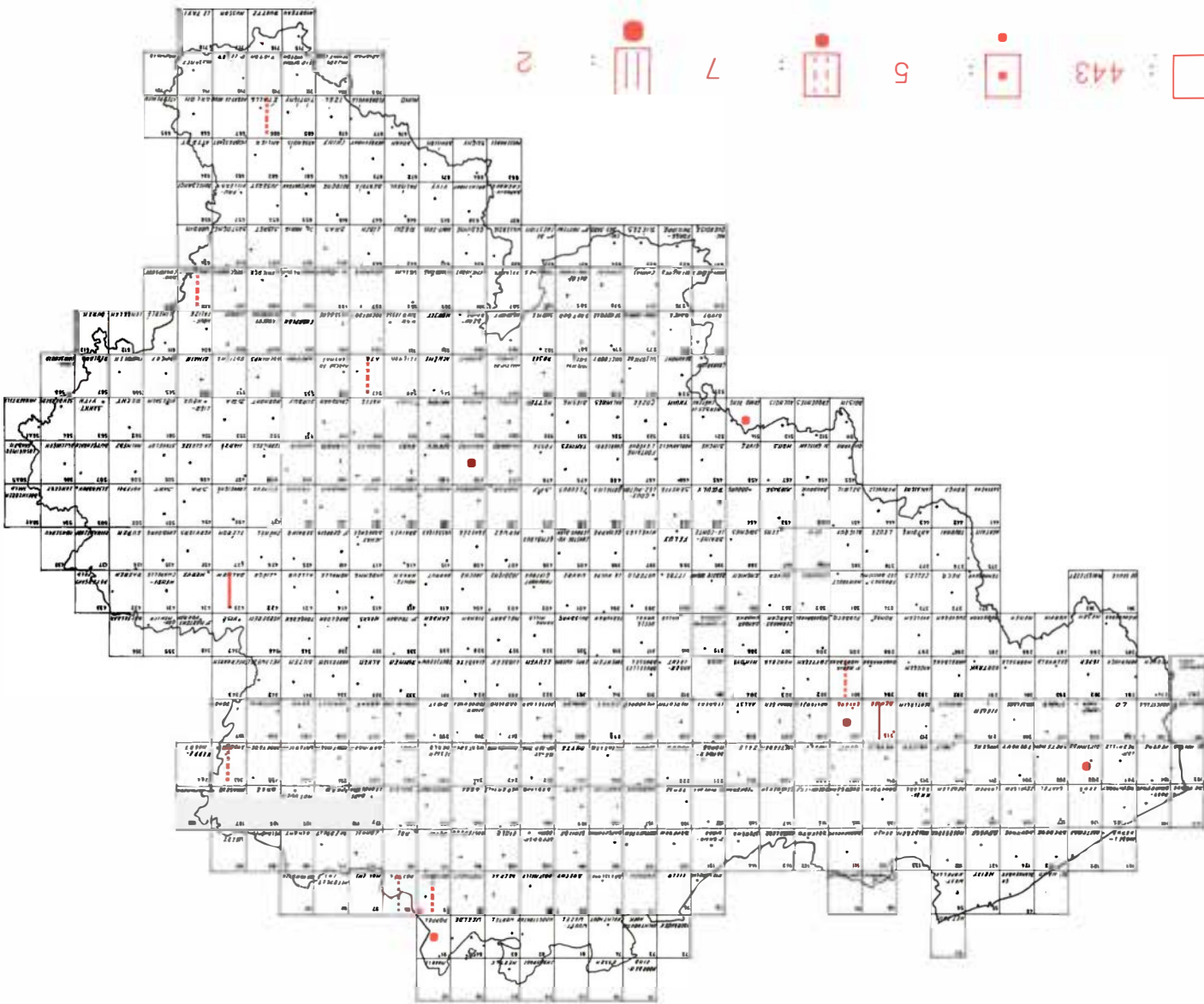
BIOTOOP

De Kwartelkoning is een soort van de traditionele, weinig bemeste hooiweiden met hun rijke flora en hun vrij dicht plantendek en die meestal laat gemaaid werden. In het Scheldebekken merkte De Maerschallck (1948) op dat zij vooral voorkwam in vrij grote, niet onderverdeelde weiden (ten minste drie tot vier ha) en dat zij moerassen en velden vermijdt. De soort schijnt inderdaad niet voor te komen in moerassen, zelfs indien hij aan de rand ervan wel aanwezig is. Verschillende auteurs vermelden haar in klavervelden, maar zij was er niet talrijk zoals trouwens ook in vlas-of graanvelden (o.m. Dupond, 1948; Verheyen, 1948). In het Doornikse kwam ze dikwijls rond 1947 voor in de weiden van de drooggelegde Scheldemoerassen en soms ook in bebouwde percelen (Delmée, 1952).

BIBLIOGRAFIE

- Berghmans, H., K. Leysen en J. Volders. 1985. Ontdekking van een belangrijke broedconcentratie van de Kwartelkoning *Crex crex* in België. *Wielewaal* 51: 36-40.
- Braaksma, S. 1962. Voorkomen en levensgewoonte van de Kwartelkoning (*Crex Crex*). *Limosa* 35: 230-254.
- De Maerschallck, J. 1948. Quelques notes au sujet du Rôle des genêts *Crex crex* (L.). *Gerfaut* 38: 81-86.
- De Maerschallck, J. 1963. *in* Rappe en Herroelen. Broedperiode - Période de nidification 1961 et/en 1962. *Giervalk* 53: 275-315 (286-287).
- Dupond, C. 1948. Mes deux premières rencontres avec le Rôle des genêts. *Gerfaut* 38: 86-88.
- Rappe, A. en P. Herroelen. 1966. Migration de printemps 1964 et données sur la période de nidification suivante. *Giervalk* 56: 18-45.

J.-P. Jacob*

2

7

5

443

9

Waterhoen, *Gallinula chloropus*

VERSPREIDING

De soort is bijna overal aanwezig ; ze ontbreekt slechts in een dertigtal rechthoeken hetgeen vooral overeenstemt met de venen van de hoogplateaus (Hoge Venen, Plateau des Tailles) of met bijna volledig beboste of sterk heuvelachtige streken met steile hellingen op de niet beboste delen. Waar ze elders niet voorkomt kan dit te wijten zijn aan onvoldoende onderzoek. Haar afwezigheid in meerdere rechthoeken in het oosten van het land (omgeving van Sankt-Vith) waar geschikte biotopen nochtans voorhanden zijn, kan te wijten zijn aan de hoogteligging.

TALRIJKHEID

Gezien de talrijkheid van het Waterhoen gebonden is aan de aanwezigheid van natte biotopen waarvan de verspreiding dikwijls onregelmatig is, zijn er belangrijke verschillen van de ene rechthoek tot de andere. In Laag- en Midden-België ligt de gemiddelde dichtheid rond de honderd paar per rechthoek. De Polderstreek, de Scheldevallei, de laaggelegen gebieden van het westen en het zuiden van de Kempen, de Dijlevallei, de streek van de Boven-Dender en de depressie van Harchies-Hensies zijn hier de bevoorrechte plaatsen ; anderzijds zijn het Kempens plateau, de heuvelachtige streken van het zuiden van Brabant en Henegouwen en de gebieden met extensieve landbouw zoals Haspengouw, minder geschikt. In Hoog-België ligt het gemiddelde bij ca. 25 paar per rechthoek in de Maasstreek, Condroz en Famenne en rond de vijf paar per rechthoek in de Ardennen en Lotharingen met nochtans lokale maxima (vallei van de Semois). In alle hooggelegen gebieden van het oosten is de soort opmerkelijk zeldzaam (één tot vijf paar in nagenoeg alle rechthoeken), hetgeen de waarschijnlijkheid verhoogt dat ze er plaatselijk zelfs afwezig is.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Lippens en Wille (1972) schatten de populatie op 20000 paar. Via de methode van de gemiddelden komen we weliswaar tot een hoger cijfer (41000 paar) dat echter toch van dezelfde grootteorde is : het verschil is kleiner dan de onnauwkeurigheid van beide methodes. Toch is het mogelijk dat er tussen deze twee bestandsopnamen een lichte toename plaats had ; deze kan toegeschreven worden aan de reeks zachte winters die de atlasperiode voorafgingen.

BIOTOOP

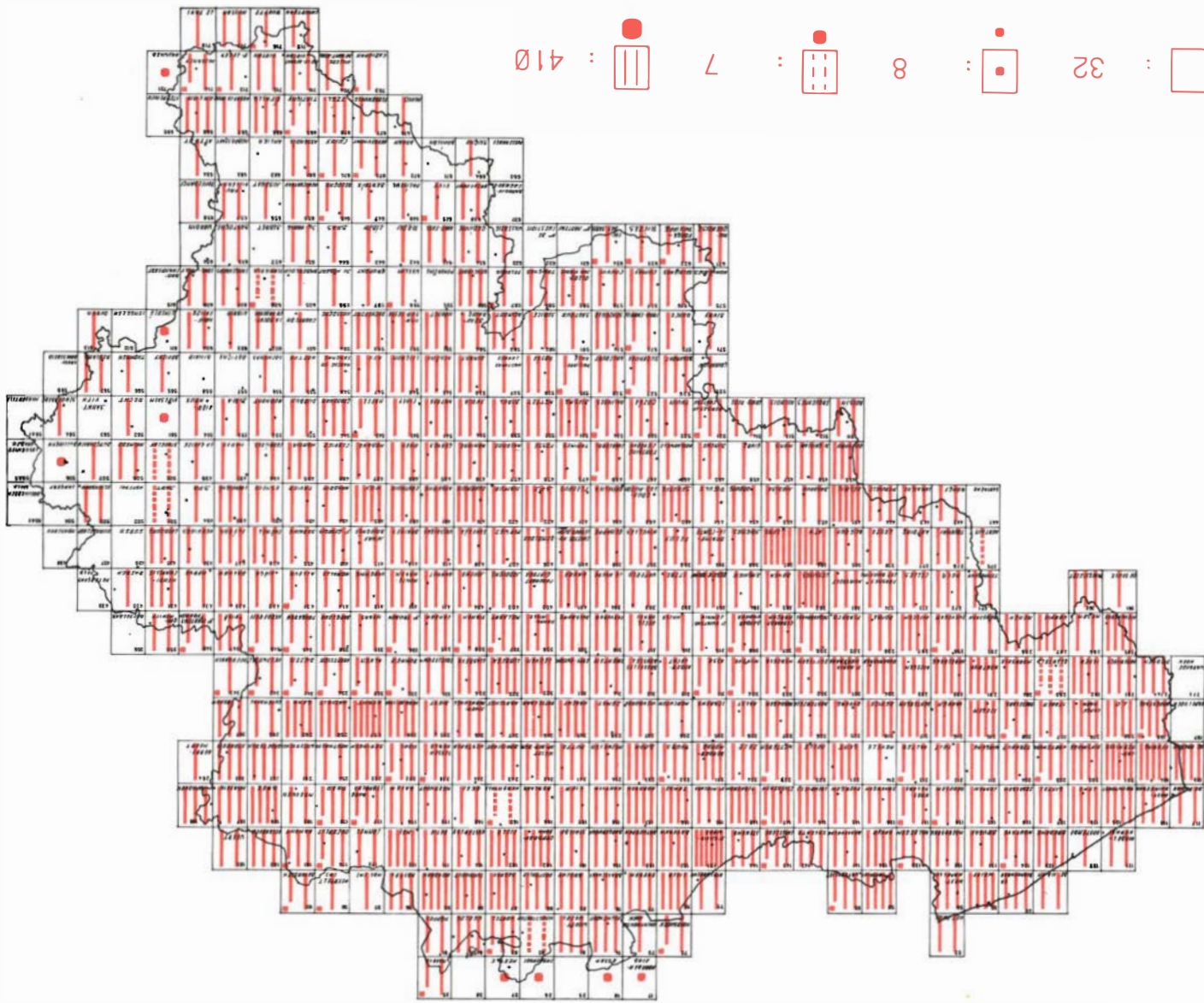
Bijna alle vochtige biotopen : vijvers, meren, moerassen, kanalen, grachten, zelfs betrekkelijk snelstromende waterlopen. De aanwezigheid van een uit het water opstijgende begroeiing of van struiken die over het wateroppervlak hangen is essentieel. Het Waterhoen komt ook voor op betrekkelijk oligotrofe waters en in Hoog-België stelt de soort zich zelfs tevreden met zeer kleine vijvertjes met streek beboste oevers. Haar grootste densiteit bereikt ze op enkele parkvijvers en langs smalle kanalen of irrigatiekanaaltjes.

BIBLIOGRAFIE

Stevens, J. en A.F. De Bont. 1978. Populatiedichtheid van het Waterhoen (*Gallinula chloropus*) in de streek van Diest in verband met de aard van het biotoop. *Giervalk* 68 : 683-691.

P. Devillers*

GALLINULA CHLOROPUS

Meerkoet, *Fulica atra*

VOORKOMEN

Komt voor in Limburg, het westen van de provincie Antwerpen, het noorden van Oost-Vlaanderen, de valleien van de Schelde en van haar bijrivieren (o.a. de Nete, de Dender, de Dijle en de Haine), in de Polders en de vallei van de IJzer. De soort komt meer gelokaliseerd voor in de rest van Laag- en Midden-België, nl. in het midden van West-Vlaanderen, van het westen van Brabant tot aan het Doornikse, in het oosten van Brabant en in het Luikse Haspengouw. In Hoog-België komt zij regelmatig voor in het westen van de streek tussen Samber-en-Maas, maar is overal elders zeer gelokaliseerd en uiterst zeldzaam in de provincie Luik.

TALRIJKHEID

De methoden van de gemiddelden geeft een totale schatting van 4100 paar, waarvan 70 % geconcentreerd in de provincies Limburg, Antwerpen, Brabant en het noorden van Oost-Vlaanderen. De grootste dichtheid wordt vastgesteld in de poldervlakten van de Beneden-Schelde, in het noorden van Oost-Vlaanderen en in Limburg van Genk tot Herk-de-Stad. In Hoog-België komen amper 220 paar voor.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Sinds een eeuw is het verspreidingsgebied van de Meerkoet uitgebreid. Volgens Selys-Longchamps (1842) kwam de soort alleen voor in de beide Vlaanderen en de Kempen ; na hem vermeldde De la Fontaine (1865) haar op de grotere vijvers van Luxemburg. Sindsdien heeft ze zich verspreid in Midden-België en plaatselijk in Hoog-België. van Havre (1928) noemt haar verspreid in Laag- en Midden-België, talrijk in de polders, zeldzaam in de Kempen, plaatselijk in de Ardennen, in Virelles en Torgny. Vervolgens wordt hier en daar achteruitgang gemeld : vermindering in het Doornikse door uitdrijving van de Scheldemoerassen, verdwijning in Hofstade rond 1950 (Suetens, 1956) en teruggedrongen in de omgeving van Herentals, waar hij vroeger algemeen was, door het achteruitgaan van zones met open water (Cuypers, 1956). Over 't algemeen gaat de soort echter vooruit : duidelijke toename in de omgeving van Brussel (Toussaint en de Bournonville, 1948 ; de Bournonville, 1955), vestiging in de Dijlevallei dank zij het aanleggen van een reeks vijvers vanaf 1935. (Wortelaers, 1945 ; Herroelen, 1953), broedgevallen vanaf 1959 in de Netevallei (Franckx, 1960), sinds 1961 in Brasschaat (Arnhem, 1962), enz. De Avifauna van België (1967) schat de aantallen op 250-2500 paar, Lippens en Wille (1972) op 2000 paar, waarvan 1450 in de provincies Limburg, Antwerpen en Oost-Vlaanderen. De atlas geeft een zelfde verspreiding aan als in de zestiger jaren, maar de populatie, meer dan 4000 paar, is blijven toenemen in alle gebieden. Gezien deze schatting volgde op een reeks zachte winters, is het echter waarschijnlijk dat de populatie zich toen op een hoog niveau bevond. De toename van de soort werd bevorderd door een vermindering van de vervolging, hetgeen trouwens gepaard ging met een toenemende vertrouwelijkheid. Vermits ze weinig eisen stelt kan ze vele gebieden bezetten, zelfs vijvers in de voorsteden. De Meerkoet heeft ook geprofiteerd van de aanleg van een groot aantal voedselrijke en ondiepe vijvers.

BIOTOOP

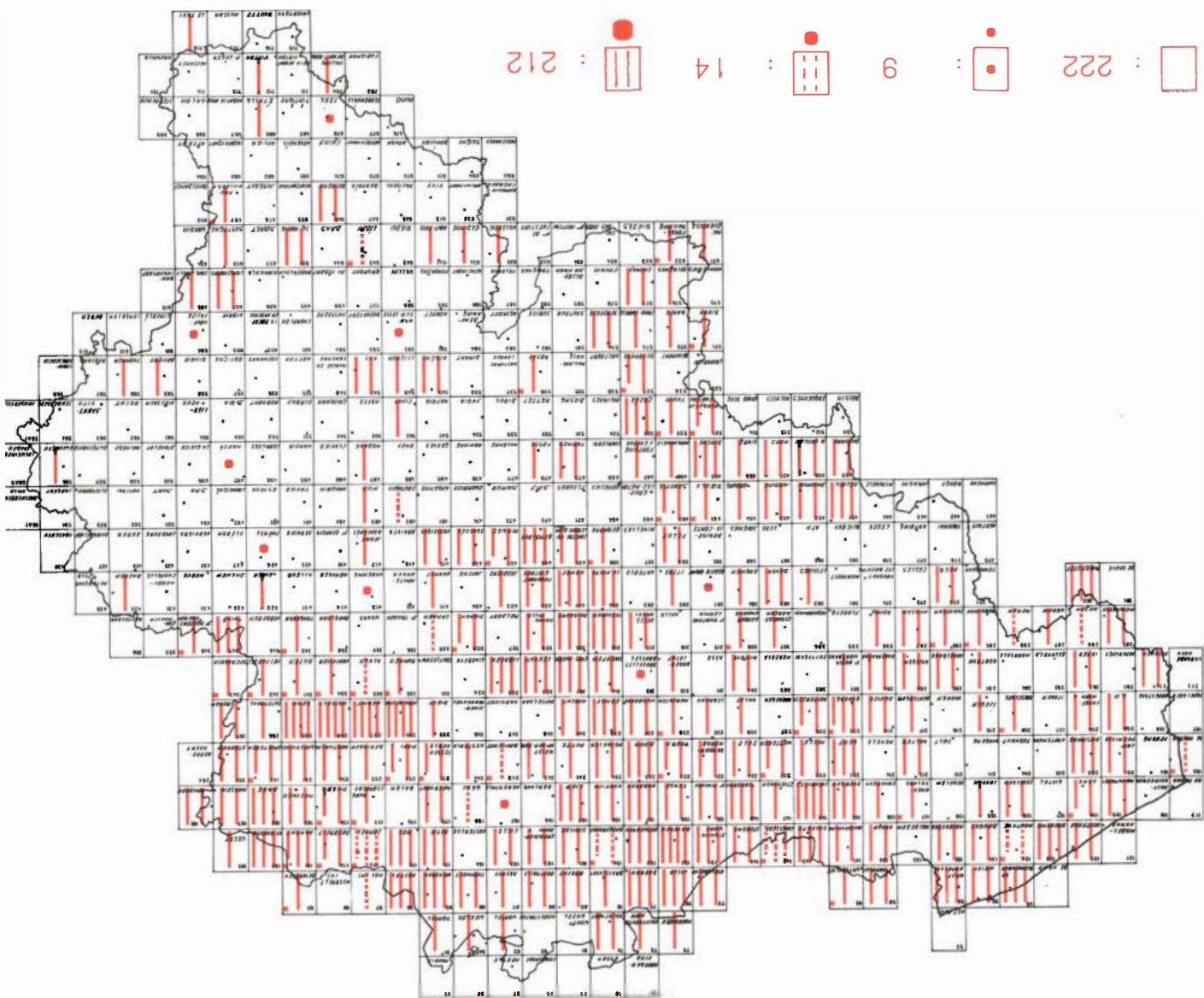
De soort vestigt zich op vijvers met zoet, stilstaand water, rijkelijk voorzien van waterplanten en met ten minste een tiental aren open water. Vroeger waren een gordel van moerasplanten en struikgewas in het moeras een noodzaak. Weinig vervolgd, wordt de soort vertrouwelijk en vestigt zich ook op waters met weinig begroeide of zelfs gebetonnerde oevers (vijvers van stadsparken). Ze bouwt dan haar nest niet meer tussen de moerasplanten, maar op ondergedompelde boomstronken, op bomen die op het water liggen, en zelfs op de oever. De Meerkoet nestelt momenteel in een grote verscheidenheid van moerassen, vijvers, dode rivierarmen, waterbekkens, terreinen die ten gevolge van grote werken overstromden (vooral voor havenwerken en autowegen) en ook in klein aantal op decantatieputten, kasteelgrachten, ondergelopen steengroeven en stuwmeren. Hij nestelt niet langs rivieren maar wel langs kanalen met een zekere breedte en begroeide oevers, zoals deze in de streek van Damme. Zure vennen en vijvers worden weinig bezet.

BIBLIOGRAFIE

Arnhem, R. 1962. Ornithologische nota's uit Brasschaat. Giervalk 52 : 214-227.
Toussaint, J. en D. de Bournonville. 1948. Foulque macroule *Fulica a. atra* L. Gerfaut 38 : 81.

J.-P. Jacob*

FULICA ATRA

□ : 222 □ : 9 □ : 14 □ : 212

□ : 93 □ : 88 □ : 39 □ : 6

Scholekster, *Haematopus ostralegus*

VERSPREIDING

Thans broedt de soort in het gehele noorden van het land. De Kuststreek wordt stilaan volledig bezet, met de grootste densiteit in het noordoosten van dit landsdeel. In Oost-Vlaanderen dringt de soort in het Gentse ver naar het zuiden door. Het Beneden-Scheldegebied bezit een goede populatie en het noordelijk deel van de Antwerpse en Limburgse Kempen vormen één aaneengesloten broedgebied. De kaart geeft aanduiding over verdere uitbreiding in zuidwaartse richting.

TALRIJKHEID

In de Kuststreek broedden omstreeks 1977 een 90-100 paren en in Oost-Vlaanderen (linker Scheldeoever niet inbegrepen) een 20-tal. Langs de Beneden-Schelde werd de populatie op een 50-tal geschat. De Antwerpse Kempen werd dat jaar bezet door 80 à 90 paar en de Limburgse naar schatting door een 20-tal broedparen. We kunnen dus in 1977 van een totale populatie van omstreeks 260-280 paar gewagen. Tellingen in 1981 wijzen op een verdere aanzienlijke toename tot waarschijnlijk een 360-380 paar (Kustgebied : ± 120 -130 paar ; Beneden-Schelde : ± 90 paar ; Antwerpse Kempen : 110-120 paar ; Limburg : 25 paar, enz.).

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

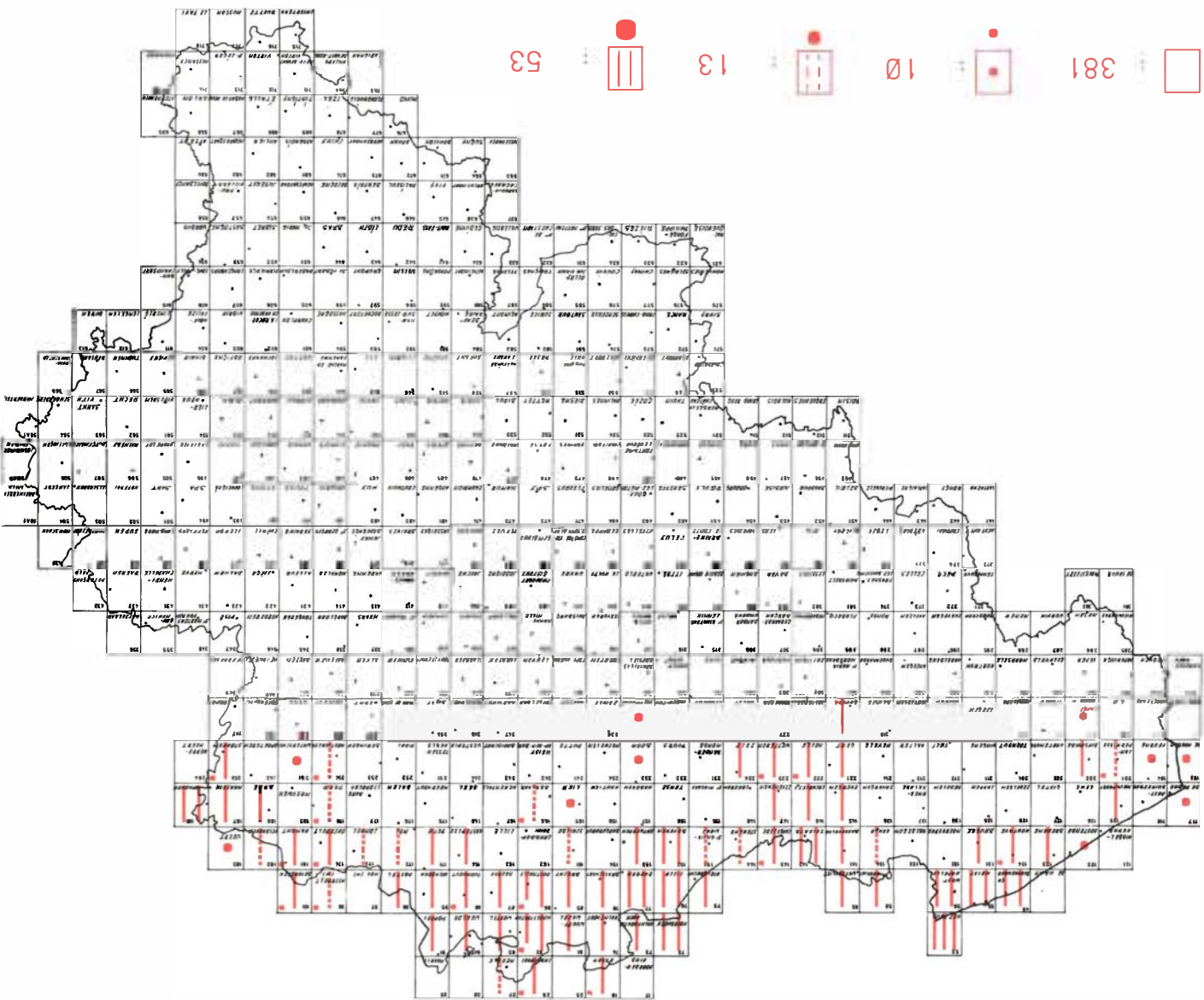
Soort met een sterke tendens tot toename en een groot aanpassingsvermogen. Was in het begin van deze eeuw een zeer zeldzame broedvogel in het Kustgebied (vooral Zwin). Hier volgt later een lichte toename die zich vooral omstreeks 1960 doorzette. Gelijktijdig vestigde de soort zich in toenemende mate in de Kustpolders. Deze evolutie houdt aan. De opspuitterreinen van het Beneden-Scheldegebied werden in 1951 gekoloniseerd en sindsdien is de Scholekster er stelselmatig toegenomen. Een gelijkwaardige evolutie doet zich sinds 1960 in het Gentse voor. De meest spectaculaire toename is waar te nemen in de Kempen. Vanaf 1950 broedt de soort er onregelmatig en neemt vanaf 1960 geleidelijk toe. De Scholekster is nu (vooral in de Antwerpse Kempen) een vrij gewone broedvogel. Het best kan de evolutie van het aantal broedparen in ons land geschetst worden aan de hand van de verschillende vroegere populatieschattingen : 1956 : 16-20 paar ; 1968 ± 65 paar ; 1977 : 260-280 paar en 1981 : 360-380 paar.

BIOTOOP

De Scholekster was oorspronkelijk broedvogel van estuaria met jonge duinen, strandvlakten en schorren. Nu is ze, zoals in gans Noordwest-Europa geëvolueerd tot weidevogel en zelfs tot akkervogel. Tijdens de beginfase van de landinwaartse uitbreiding broedde ze nog uitsluitend op opgespoten gronden maar later in toenemende mate in agrarisch gebied. In de Kempen maakt de soort nu, zoals de Kievit (*Vanellus vanellus*), optimaal gebruik van de maïsakkers voor zover ze in de buurt van open weilanden liggen en van zandige stukken in de nabijheid van klei- en zandwinningsputten.

P. Maes en H. Voet

HAEMATOPUS OSTRALEGUS

53

13

10

381

54

11

Steltkluut, *Himantopus himantopus*

VERSPREIDING

De Steltkluut is in ons land een onregelmatige broedvogel die in zijn optreden zeer erratisch is. De meeste broedgevallen werden vastgesteld aan de Beneden-Schelde en in de Antwerpse Kempen. Ook in de Kuststreek werd reeds herhaaldelijk gebroed.

TALRIJKHEID

Tijdens de atlasperiode werd slechts één broedgeval vastgesteld en wel in 1975 te Zandvliet (drie jongen grootgebracht). Op dezelfde plaats werd ook in 1981 een mislukte broedpoging ondernomen. Het hoogste aantal broedparen dat ooit in ons land werd genoteerd bedraagt 21 (1967).

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Algemeen wordt aangenomen dat de Zuidwest-Europese populatie in de loop van deze eeuw is toegenomen en tegelijkertijd heeft zich een noordwaartse areaaluitbreiding voorgedaan waarbij meerdere plaatsen in Zuid-Frankrijk werden bezet (Camargue in het begin van deze eeuw ; Dombes in 1937 ; Ile d'Oléron in 1961, enz.). Het is dan ook begrijpelijk dat invasies in Noordwest-Europa, veroorzaakt door droogte in het hoofdareaal van de soort, zich frequenter en in grotere omvang voordoen dan voorheen. De Steltkluut is nu in ons land een jaarlijkse gast in zeer klein aantal maar tot broeden komt hij slechts onregelmatig. De volgende broedgevallen werden vastgesteld : (tussen de haakjes het aantal broedparen) Kalmthout : 1907 (2), 1913 (1), 1929 (1), 1935 mogelijk 1, 1949 (1), 1965 (1) ; Beneden-Schelde : 1958 (2), 1965 (7), 1966 (1-2), 1967 (21), 1968 (1), 1970 (1), 1981 waarschijnlijk 1 ; Kustgebied : 1919 (meerdere), 1922 (mogelijk), 1925 (1), 1944 (3), 1965 (1). Verder ook bij Turnhout (1935) en te Itegem/Antwerpen (1949).

BIOTOOP

Buiten de broedgevallen aan heidevennen in de Kempen die niet typisch zijn voor de soort, werden alle andere gevallen waargenomen in biotopen die volledig beantwoorden aan de gestelde eisen. De meeste broedgevallen werden vastgesteld op opgespoten terreinen met veel ondiep en voedselrijk brak water en bredere slikranden. Het stadium van begroeiing speelt hierbij blijkbaar een ondergeschikte rol. Tijdelijk en ondiep overstroomd grasland en brakwaterkreken met slijkerige oevers voldoen eveneens.

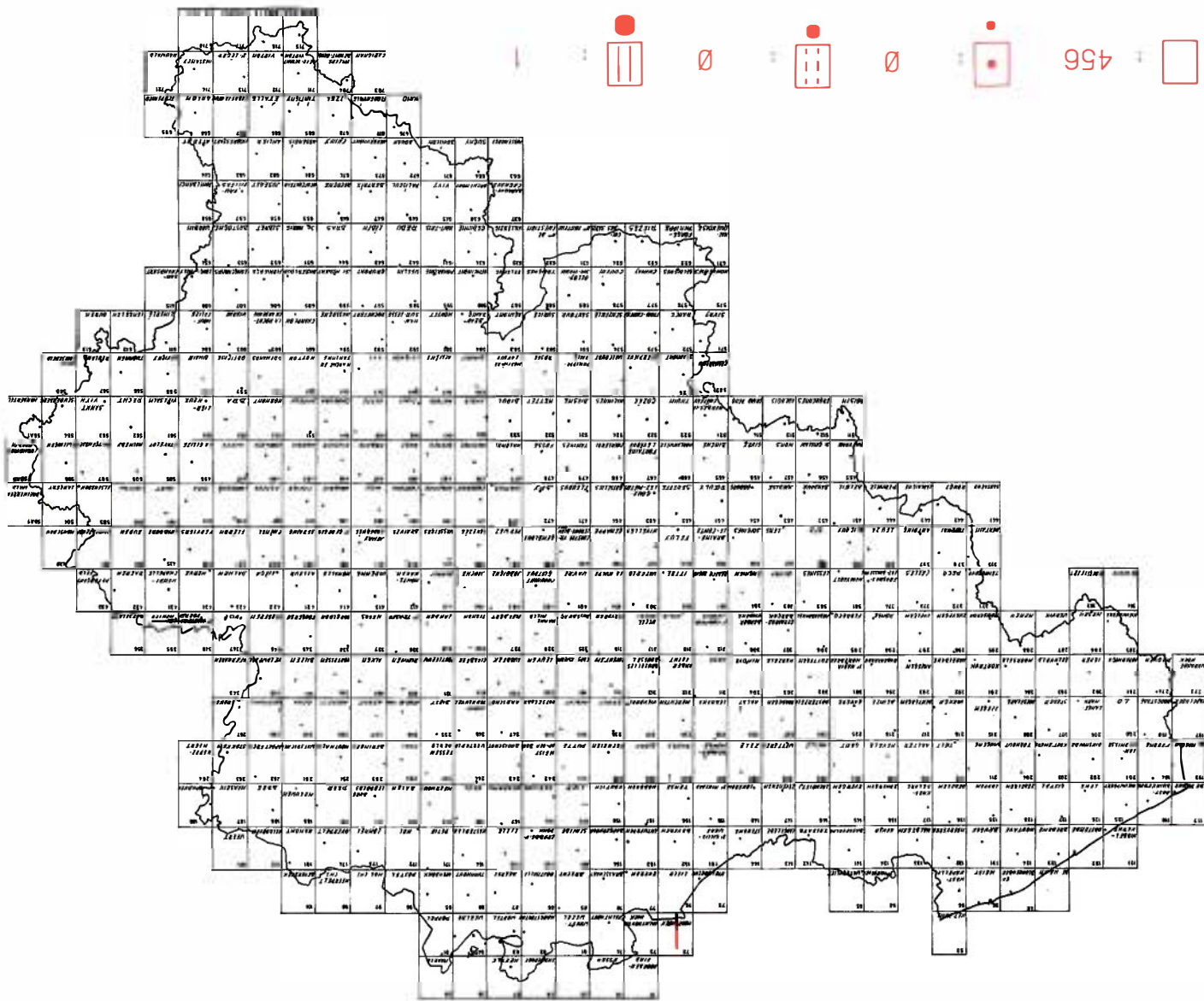
BIBLIOGRAFIE

Lippens, L., P. Maes en H. Voet. 1966. De Steltkluteninvasie - *Himantopus himantopus* - 1965 in België en Nederland. Giervalk 56 : 135-161.

Voet, H. 1969. Een nieuwe beduidende vestiging van de Steltkluut, *Himantopus himantopus*. In 1967 aan de Beneden-Schelde, in verband met een kleine invasie in Europa. Giervalk 59 : 3-30.

P. Maes en H. Voet

HIMANTOPUS HIMANTOPUS

456

Kluut, *Recurvirostra avosetta*

VERSPREIDING

De Kluut is in België een plaatselijke broedvogel. Momenteel zijn er drie verspreidingscentra die alle aansluiten bij de meer belangrijke Nederlandse Delta-broedplaatsen. In volgorde van belangrijkheid zijn dit op het ogenblik : de Beneden-Schelde (Oost-Vlaanderen en Antwerpen), het Kustgebied (vooral Zwin van continue betekenis) en ten noorden van Gent de Kanaalzone en het Oostvlaamse Krekengebied. Occasionele broedgevallen van geïsoleerde paren op andere plaatsen o.a. in de Scheldevallei wijzen de laatste jaren op een verdere lichte tendens tot uitbreiding.

TALRIJKHEID

Waarschijnlijk is de soort nu op haar hoogtepunt met 470-480 paar (1981). Hetzelfde aantal werd ook in 1978 bijna bereikt. Bij het begin van het atlasonderzoek lagen de aantallen nog aanzienlijk lager, tussen 1972-1977 gemiddeld slechts een 200-250 paar.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Vóór 1934 broedde de soort niet jaarlijks in het Zwin en slechts zeer uitzonderlijk aan de Beneden-Schelde. Daarna begon ze in het Zwin regelmatig te nestelen en nam er geleidelijk toe ; ook werden de omliggende polderkreken bezet. Bij het ontstaan van de havenuitbreidingswerken werden de opgespoten gronden spontaan in gebruik genomen (o.a. te Zeebrugge). De totale kustpopulatie schommelt nu sinds een 10-tal jaren rond de 80-100 paar, waarvan een 40-70 in het Zwin en de onmiddellijke omgeving. De Kluut broedt sinds 1951 regelmatig aan de Beneden-Schelde, bijna uitsluitend op opgespoten terreinen. In de eerste fase gebeurde dit uitsluitend op de rechteroever maar sinds het midden van de jaren 70 nestelt veruit het grootste deel van de populatie op de linkeroever (Oost-Vlaanderen). De soort is aan de Schelde, dank zij het groot aanbod aan broedbiotoop (meerdere duizenden ha), op een explosieve manier vooruit gegaan wat blijkt uit de volgende gegevens : 1951 : 3 paar ; 1961 : $\pm$ 60 paar ; 1971 : 113 paar ; 1981 : 358 paar. Sinds 1963 broedt ze ook regelmatig ten noorden van Gent, zowel in het Krekengebied, waar ze ook reeds vroeger onregelmatig voorkwam, als op de opspuiterreinen van de Kanaalzone. Er werden nooit meer dan 20 paar vastgesteld (1972 : 16 paar in de Kanaalzone ; 1981 : 15-20 paar voor het ganse gebied). Uit wat voorafgaat blijkt duidelijk dat de Kluut in ons land enorm is toegenomen, dit dank zij het ontstaan van uitgestrekte industrieterreinen in de nabijheid van het Schelde-estuarium. Dat het ontstaan van deze kunstmatige biotopen dan nog viel in een periode waarin de soort in gans Noordwest-Europa in expansie was, heeft de toename nog meer geaccentueerd. De recente evolutie van de Belgische populatie kan als volgt geschetst worden : 1965 : 55-60 paar ; 1969 : 180 paar ; 1977 : 245 paar ; 1981 : 470-480 paar. Voor de toekomst is te verwachten dat de Kluut zich moeilijk op dit hoog niveau zal weten te handhaven. Daar de soort zich echter in tegenstelling tot de Strandplevier (*Charadrius alexandrinus*) ietwat beter weet aan te passen, is zij als dusdanig minder bedreigd.

BIOTOOP

Sterk aan zout- en vooral brakwatermilieus gebonden en dus in ons land uitsluitend broedend aan de Kust en in de nabijheid van de Schelde. Natuurlijke en halfnatuurlijke biotopen zijn hoge zeeschorren en strandvlakten (Zwin), brakwaterkreken en lage, zilte weilanden (Kustpolders en Krekengebied Oost-Vlaanderen). In deze middens broedt thans slechts een 15 % van de totale populatie. De rest is aangewezen op opspuiterreinen van uiteenlopende aard. Bij een voortschrijdende verzoeting die gepaard gaat met een opschietende begroeiing worden deze terreinen na korte tijd reeds minder aantrekkelijk hoewel andere, b.v. deze met veel schelpenbanken, jarenlang attractief kunnen blijven. Gunstige opspuiterreinen kunnen gedurende jaren kolonies van 20-25 en de laatste tijd in het Scheldegebied zelfs van 40-50 paar herbergen.

P. Maes en H. Voet

Kleine Plevier, *Charadrius dubius*

VERSPREIDING

De kaart maakt alvast duidelijk dat de Kleine Plevier in de noordelijke helft van het land een grotere verspreiding heeft dan tot nu toe werd aangenomen. Hij werd in niet minder dan 126 rechthoeken vastgesteld. Buiten Lotharingen werden ten zuiden van Samber-en-Maas geen broedgevallen geconstateerd. Dat de kaart een te optimistisch beeld zou geven door cumulatie van gegevens over verschillende jaren is bij deze soort niet te vrezen daar het aantal plaatsen dat verdwijnt gecompenseerd wordt door het ontstaan van nieuwe biotopen. Het Beneden-Scheldegebied dient op dit ogenblik als het belangrijkste verspreidingscentrum aangestipt. Verder is de soort in alle natuurlijke streken ten noorden van Samber-en-Maas vertegenwoordigd maar wel dungezaaid. In zijn totaliteit is het Scheldebekken van primordiale betekenis.

TALRIJKHEID

Het is vrijwel uitgesloten het juiste aantal broedparen te bepalen maar een benaderende omschrijving van de populatie is wel degelijk mogelijk. Vanaf Antwerpen broeden langs de Schelde, zowel op Antwerps als op Oostvlaams grondgebied, sinds meerdere jaren gemiddeld 110-120 paar. In de grotere omgeving van Gent en Deinze kan de populatie tijdens de atlasperiode op minimum 50-60 en in de Kuststreek op 35 paar geraamd worden. In het westelijk deel van de provincie Henegouwen broeden 20-35 koppel. In de Antwerpse Kempen komt de Kleine Plevier plaatselijk voor met in totaal een 25-30 paar. In de Limburgse Kempen is hij talrijker met een populatie van gemiddeld een 70-tal koppel. In Midden-België (stroomgebied van Rupel, Zenne, Demer, Dijle, omgeving Brussel en enkele rechthoeken in Waals Brabant) broeden waarschijnlijk een 60-70 paar. De weinige andere paren die niet in de hierboven beschreven gebieden voorkomen inbegrepen, kan de populatie op een 400 paar geschat worden.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

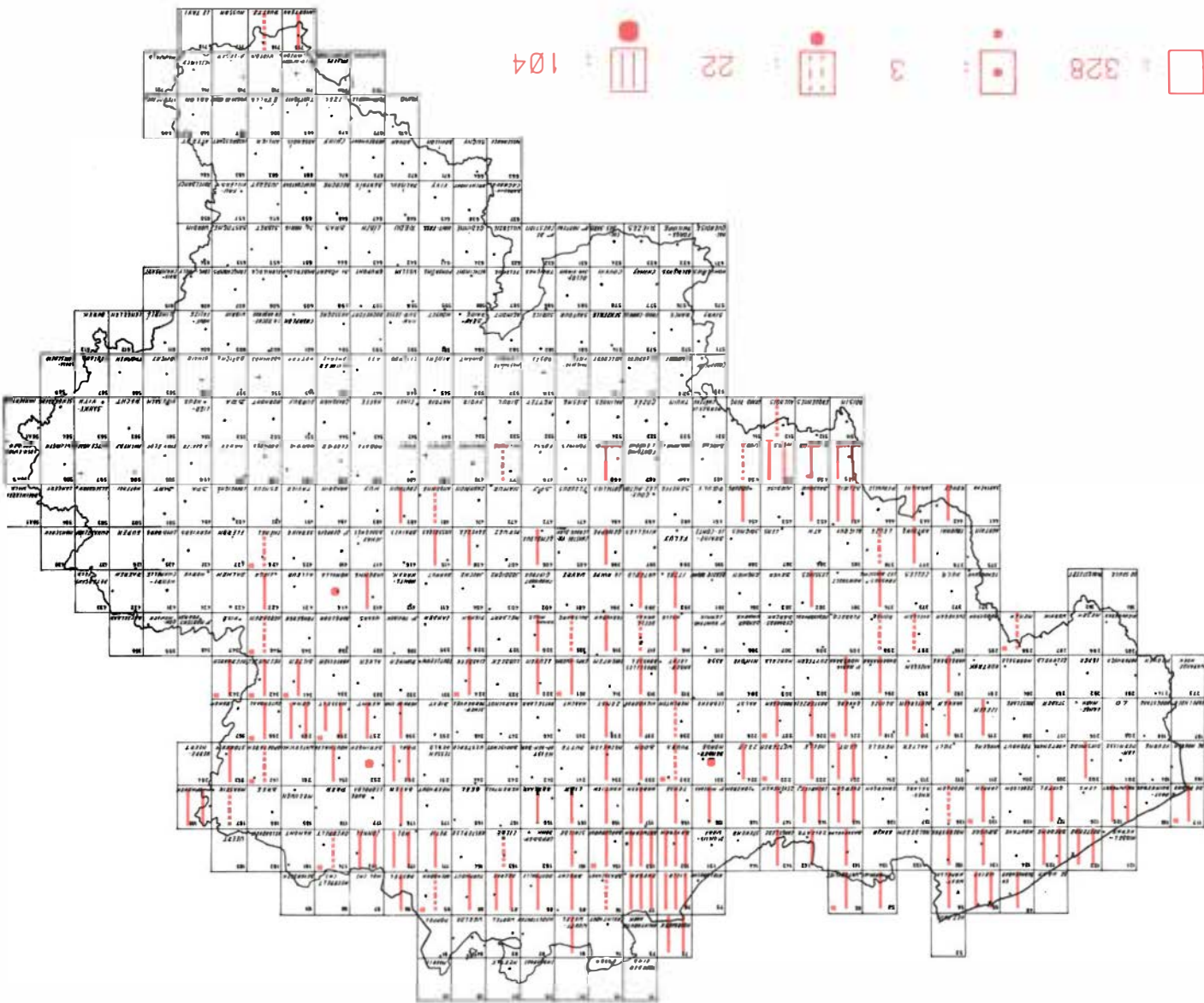
De Kleine Plevier, die vóór de tweede wereldoorlog een weinig talrijke en zeer plaatselijke broedvogel was, heeft zich nadien sterk kunnen uitbreiden. Vooral na 1950, periode van massale industrialisatie, ontstonden op grote schaal opspuitterreinen die al snel door deze pioniersoort werden bezet. Dit leidde tijdens de jaren zestig en zeventig in het Antwerps havengebied tot een explosieve toename. Hetzelfde verschijnsel werd in de Gentse Kanaalzone waargenomen. Tot op heden blijven deze gebieden belangrijk. Ook in vele andere streken hebben infrastructuurwerken zoals wegenaanleg, uitbouw van kleine industrieterreinen, zandwinningsputten, enz. voor geschikte, zij het meestal tijdelijke, broedplaatsen gezorgd. Eenvoudig kan gesteld dat de populatieaangroei volledig bepaald wordt door het aanbod aan geschikt biotoop. De indruk bestaat dat er zich de laatste jaren een zekere saturatie heeft voorgedaan. Herhaaldelijk werden in het verleden pogingen ondernomen om tot een populatieschatting te komen : 1954 : ± 100 paar; 1956 : 85-100, 1969 : 150-175; 1972 : 180, 1977 : 250-255 paar. Zelfs wanneer men aanneemt dat de vroegere schattingen, bij gebrek aan volledige gegevens te laag waren, kan niet ontkend worden dat de Kleine Plevier een spectaculaire toename heeft gekend.

BIOTOOP

Zeer verscheiden maar wel, zoals nu in gans West-Europa, van antropogene aard. De Kleine Plevier broedt vooral op opspuitterreinen voor zover ze niet teveel begroeid zijn. Nochtans kunnen vegetatierijke terreinen met enkele kale schelpenruggetjes en slijkerige poeltjes jarenlang bezet blijven. Volledig kale terreinen met veel zandopstuiving worden enigszins gemedend. Verder worden stortplaatsen, open klei- en zandwinningsputten, grotere bouwervens, afgelaten visvijvers, uiterwaarden, enz. bezet. In natuurlijk biotoop broedt de soort nog slechts in de duinen van De Panne.

P. Maes en H. Voet

CHARADRIUS DUBIUS

104

22

3

328

19

103

Bontbekplevier, *Charadrius hiaticula*

VERSPREIDING

De Bontbekplevier is in België nog steeds een onregelmatige broedvogel. Vroeger broedde de soort uitsluitend langs de Kust maar sinds 1961 werden aan de Beneden-Schelde tijdens meerdere jaren broedgevallen vastgesteld. De kaart geeft een goed beeld van de huidige situatie met Nieuwpoort, Knokke-Heist en de Beneden-Schelde die onregelmatig bezet zijn.

TALRIJKHEID

Er werden nooit méér dan 2 à 3 paar in ons land gevonden zodat, gezien het onregelmatig optreden, in geen geval van een vaste populatie kan gesproken worden. Het volgende overzicht bevat tot 1981 alle gekende broedgevallen, waarschijnlijke inbegrepen, die tot dan toe vastgesteld werden (tussen haakjes aantal broedparen): - *Kust*: De Panne 1947 (1); Nieuwpoort 1922 (1), 1925 (2), 1946 (1), 1955 (2), 1956 (1), 1973 (1), 1974 (1 waarschijnlijk); Knokke-Heist 1933 (1), 1935 (1), 1936 (1), 1949-1956 (1), 1957 (2), 1961 (1), 1962 (1), 1967 (1), 1968 (1), 1969 (1), 1973 (1) en 1981 (1). De broedgevallen te Oostende in 1968 (1) en te Zandvoorde in 1952 (2) zijn dubieus. - *Beneden-Schelde*: Oosterweel 1961 (2); Zandvliet 1962 (1), 1965 (1), 1966 (1), 1968 (1 waarschijnlijk), 1969 (1), 1979 (1 waarschijnlijk); Kallo 1977 (1 waarschijnlijk), 1979 (1, mogelijk 2), 1980 (1 mogelijk), 1981 (1); Doel 1979 (1), 1980 (1), 1981 (1).

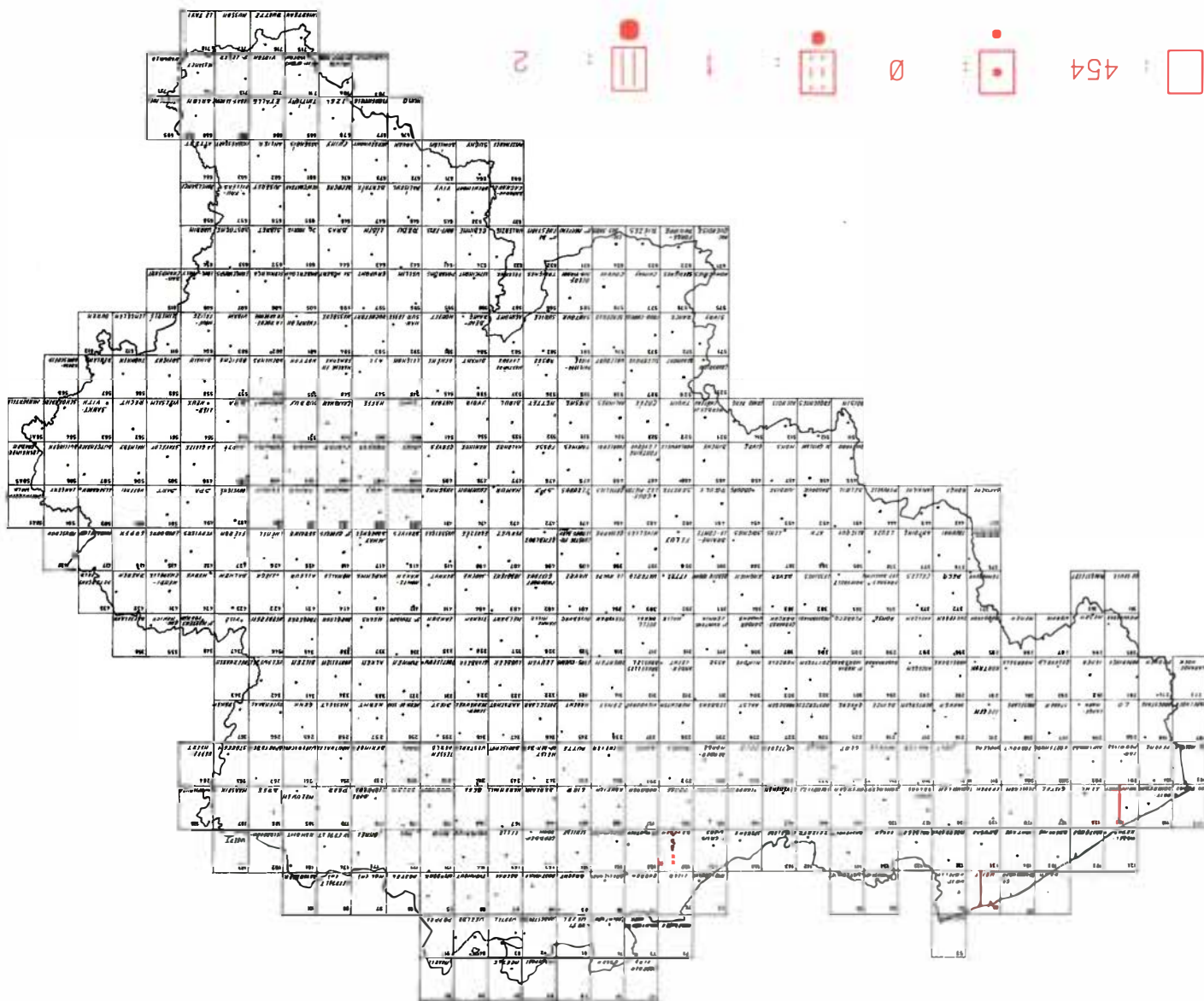
EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Er vallen weinig veranderingen te bespeuren en alhoewel de Bontbekplevier in Nederland enigszins is toegenomen, heeft deze evolutie zich in ons land nog niet vertaald in regelmatig broeden, ondanks de tijdelijke beschikbaarheid van voldoende biotoop. Uit het bovenstaande overzicht blijkt dat de soort regelmatig in ons land gebroed heeft tussen 1949-1957, van 1965-1969 en opnieuw van 1979-1981; in de tussenliggende periodes was ze dikwijls gedurende meerdere jaren afwezig.

BIOTOOP

Zeestrand, jonge duinen, hoge zanderige schorren met schelpenruggetjes, enz. De laatste tijd broedt de Bontbekplevier vooral op opgespoten terreinen waarbij een zekere tolerantie t.o.v. een niet te hoge begroeiing te onderkennen is. Merkwaardig is dat aan de Beneden-Schelde alle positieve broedgevallen op opspuitterreinen vlakbij de stroom werden geconstateerd; meer landinwaarts gelegen en even geschikte biotopen werden tot nu toe gemedan.

P. Maes en H. Voet

CHARADRIUS HIATICULA

Strandplevier, *Charadrius alexandrinus*

VERSPREIDING

De Strandplevier is in ons land een zeer plaatselijke broedvogel en werd slechts in 14 rechthoeken vastgesteld. Er zijn nu drie verspreidingscentra te onderkennen: de Kuststreek, het Beneden-Scheldegebied en de Gentse Kanaalzone. Hij was tot vóór 1950 uitsluitend broedvogel op het strand en in het Zwin. Latere uitbreidingen zijn van tijdelijke aard en uitsluitend toe te schrijven aan het ontstaan van uitgestrekte opspuitterreinen.

TALRIJKHEID

Blijkbaar is er de laatste decennia sprake van een stabiele populatie gezien de kleine verschillen die bij de onderscheiden landelijke tellingen opgetreden zijn: 1954: ± 100 ; 1956: ± 80 ; 1968: ± 100 ; 1972: ± 115 ; 1977: ± 105 . De meest recente inventarisaties (1981) wijzen eveneens in de richting van een populatie van ± 120 paar.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Twee ingrijpende factoren hebben de evolutie van het broedbestand van de Strandplevier in ons land bepaald. Enerzijds het massatoerisme aan de Kust in negatieve en anderzijds het ontstaan van omvangrijke opspuitterreinen in voornoemd gebied en langs de Beneden-Schelde in positieve zin. Op zijn natuurlijke broedplaatsen aan de kust moet de Strandplevier in de eerste helft van onze eeuw een talrijke broedvogel geweest zijn. Nog in 1953 broedden alleen tussen De Panne en Nieuwpoort een 45-tal paren. Dit aantal was in 1968 reeds gedaald tot nauwelijks 15 en in 1981 tot minder dan 10. Even drastisch was de achteruitgang in het Zwin van een 30-tal paren omstreeks 1960 tot nog slechts 3 in 1978; intussen hebben beheersmaatregelen ervoor gezorgd dat er in 1981 terug 12 paar gebroed hebben. Van het totaal aantal paren in ons land broedt thans nog slechts een 20-tal in natuurlijke biotopen. Opspuitterreinen kunnen aan de Kust (bv. Zeebrugge, Nieuwpoort) tijdelijk sterk bezet worden. Na broedgevallen in 1951 en 1952 broedt de Strandplevier sinds 1959 regelmatig aan de Beneden-Schelde. Aanvankelijk werd slechts de rechteroever bezet maar in de loop van de jaren 70 heeft de linkeroever (Oost-Vlaanderen) steeds meer aan betekenis gewonnen. In de atlasperiode varieerde de populatie tussen 22 en 39-42 paar en door verdere uitbreiding van de industriegronden heeft de soort er in 1981 een (voorlopig) maximum van 63-70 broedparen bereikt. De Gentse Kanaalzone werd in 1961 gekoloniseerd. Sindsdien broedt de Strandplevier er vrij regelmatig tot max. een 7-tal broedparen. (1972). In 1981 waren er 4 koppels. Eens alle industriegronden hun uiteindelijke bestemming hebben gekregen zal de soort zich in ons land waarschijnlijk slechts in zeer klein aantal weten te handhaven. Ze is in dit opzicht door haar selectiviteit nog kwetsbaarder dan de Kluut (*Recurvirostra avosetta*).

BIOTOOP

Oorspronkelijk in ons land jonge duinen, stranden en hoog, zandig zeeschor. Nu hoofdzakelijk op opgespoten gronden in de buurt van de Kust en de Zeeschelde. Open, kale terreinen met veel zandopstuiving worden niet gemeden. Bij een opschietende begroeiing van o.a. Zeebies en Zeeaster houdt de soort minder lang stand dan Kleine Plevier (*Charadrius dubius*) en Bontbekplevier (*Charadrius hiaticula*). Tijdelijk kunnen optimale mini-biotopen een groot aantal broedparen herbergen (tot 6 à 7/ha).

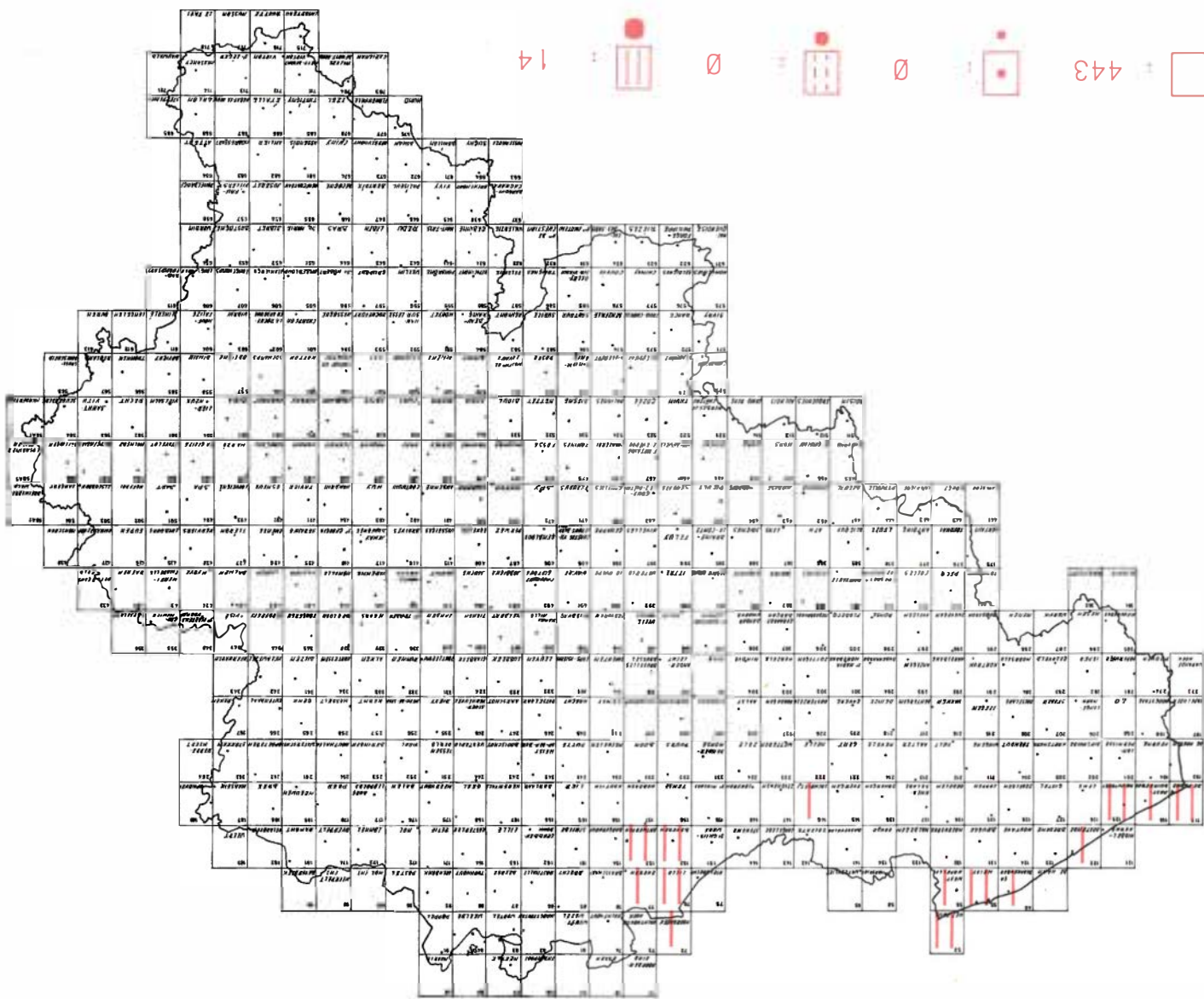
P. Maes en H. Voet

Goudplevier, *Pluvialis apricaria*

Zowel in 1980 als in 1981 werd van de Goudplevier een succesvol broedgeval vastgesteld in de provincie Limburg (A. Geuens; Wiclewaal 47: 181-182, 1981). Dit is des te merkwaardiger daar *Pluvialis a. apricaria* de meeste van zijn zuidelijke broedplaatsen in de loop van deze eeuw heeft opgegeven en aanzienlijk in aantal is teruggelopen. Het is niet onmogelijk dat de Goudplevier ook vroeger in Limburg heeft gebroed; zeker is dat de soort tot omstreeks 1900 tussen Hunsel en Stramproij vlakbij de Belgische grens heeft gebroed en dat er omstreeks die tijd en zelfs later nog een goed bestand aanwezig was in de Peel (24 paar in 1924). Op laatstgenoemde plaats werden tot 1932 broedgevallen geconstateerd. In dezelfde periode werden ook de andere Nederlandse broedplaatsen verlaten (Groningen, Drente). Het laatste geval werd in 1937 bij Fochtelo in Friesland waargenomen. In het Belgisch-Duits grensgebied van de Hoge Venen heeft de soort tot omstreeks 1910 genesteld. De dichtstbijgelegen en nu nog regelmatig bezette broedgebieden bevinden zich in de resterende veenlandschappen van Nedersachsen (BRD) waar in 1972 nog een 30-35 paar aanwezig waren. Een geval in 1974 te Budel (NL) vlakbij de grens en het broeden in 1980 en 1981 bewijzen dat in de toekomst verder incidenteel nestelen, vooral na koude en vochtige voorjaren, niet uitgesloten lijkt. Rekening houdend met de teruglopende trend in zijn hoofdareaal en het klein biotoopaanbod is een permanente vestiging niet te verwachten. De Goudplevier is een broedvogel van schraal begroeide toendra's, heidevelden en hoogvenen. In Limburg bestond het biotoop uit een afgebrande open heidevlakte.

P. Maes en H. Voet

CHARADRIUS ALEXANDRINUS

14

0

0

443

7

7

11

Kievit, *Vanellus vanellus*

VERSPREIDING

De Kievit broedt thans over het ganse land in afnemende dichtheid van noord naar zuid. Talrijk is hij in het noordelijk deel, meer plaatselijk en in veel kleiner aantal in het centrum en nog steeds zeer gelocaliseerd in het uiterste zuiden en oosten. De soort ontbreekt nu nog slechts volledig in de zeer reliëf- en bosrijke rechthoeken van de Ardennen. Opvallend is ook de totale afwezigheid van gegevens in grote delen van Noordwest-Henegouwen.

TALRIJKHEID

Via de methode van de gemiddelden zouden er in ons land minimum 10000 paar Kievit broeden. Het lijkt ons dat dient rekening gehouden met sterke onderschattigen vooral in gebieden waar de soort algemeen voorkomt. Met de ons ter beschikking staande gegevens, die ongetwijfeld minimumwaarden vertegenwoordigen, komen we tot een volgend overzicht : uit recent onderzoek blijkt dat in de Kustpolders wel een 2250-3000 paar Kievit broeden (gemiddeld 150-200 per rechthoek) en in de ganse provincie West-Vlaanderen minimum 3000-3500 paar. De populatie van de Beneden-Schelde wordt op 1000 paar geraamd. In de Antwerpse Kempen komen plaatselijk, naar Belgische normen, zeer hoge dichtheden voor (400-600 paar per rechthoek). De totale populatie voor de provincie Antwerpen kan op ± 5000 paar berekend worden. In de provincie Limburg broeden gezien de landschapsstructuur waarschijnlijk niet meer dan 1000-1500 koppel en in Oost-Vlaanderen (buiten de Scheldepolders in het oosten) een 1500-2000 paar. Alleen in de vier meest noordelijke provincies kan dus met een populatie van minimum 11500-13000 paar gerekend worden. In werkelijkheid ligt ze waarschijnlijk tussen de 13000-15000 paar. In het centrum van het land is de Kievit nu plaatselijk goed vertegenwoordigd o.a. Dijle-vallei, Haine-depressie, Brabants plateau, Condroz, Fagne en Famenne. In de eigenlijke Ardennen en Belgisch Lotharingen blijft de densiteit zeer laag. In gans het centrum van het land kunnen wel een 1500 paar broeden. De Ardense populatie, Lotharingen inbegrepen, is kwantitatief te verwaarlozen. De totale Belgische populatie zou dus om en bij de 15000-17000 paar kunnen liggen. Een maximum van 20000 koppels is niet uit te sluiten.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De Kievit is niet alleen sterk in aantal toegenomen maar heeft zijn verspreidingsgebied in ons land, zoals in gans West-Europa trouwens, aanzienlijk kunnen uitbreiden. Daar waar hij vroeger slechts tot broeden kwam langs de Kust, aan de Beneden-Schelde en in de Kempen, nestelt de soort thans practisch over het ganse land. Hierbij heeft zijn recent aanpassingsvermogen een primordiale rol gespeeld. De Kievit is niet langer aangewezen op vochtig wei- en hooiland met trage grasgroei in het voorjaar maar maakt nu als opportune soort meer en meer gebruik van akkerland. Een zuidwaartse uitbreiding heeft zich vooral vanaf het midden van de jaren vijftig gemanifesteerd, wanneer het Brabants plateau en aangrenzende gebieden werden ingenomen. Merkwaardig is dat de Haine-depressie reeds omstreeks de jaren 1940 bezet schijnt geweest te zijn. Vanaf 1962 breidt de soort zich verder uit in Condroz en Famenne ; de Ardennen en Lotharingen worden nog later gekoloniseerd. Gelijktijdig met deze evolutie in het centrum en het zuiden nam de populatie in het noordelijk deel van het land aanzienlijk toe. Hoewel de huidige schatting van 15000-17000 paar niet de reële toename aangeeft t.o.v. vroegere ramingen o.a. 1956 : 1300-1500 en 1968 : min. 4000 paar, illustreert zij toch duidelijk de markante densiteitsverhoging en tevens toont de kaart de verdere tendens tot uitbreiding in het zuidoostelijk deel van het land. Verdere intensivering van de landbouw kan de soort, zoals alle weide- en akkervogels trouwens, in de nabije toekomst voor ernstige problemen stellen. Plaatselijke gegevens wijzen op een laag broedsucces maar dit schijnt tot op heden niet met een verlaging van het broedbestand gepaard te gaan.

BIOTOOP

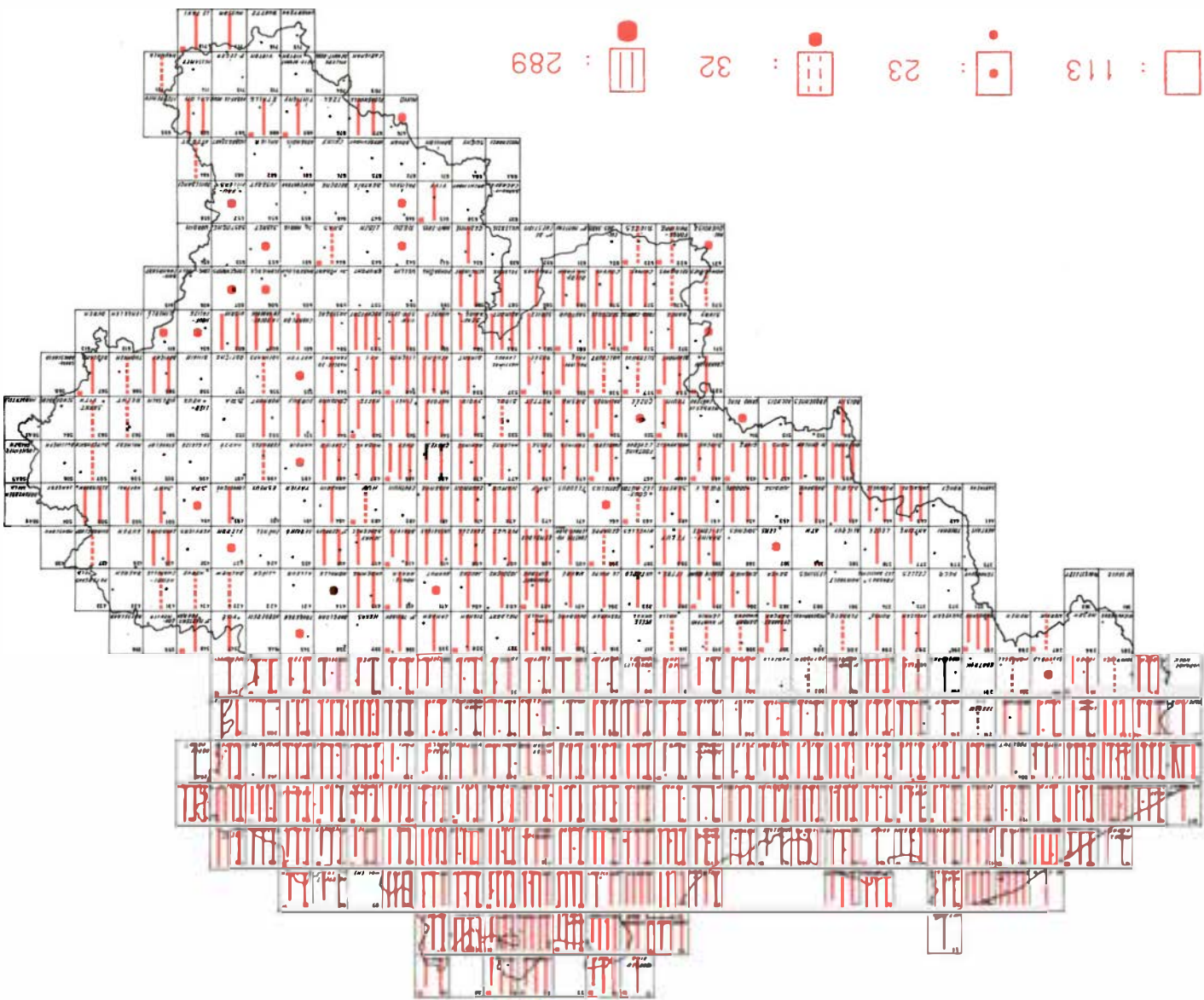
De Kievit broedt nu in ons land in zeer uiteenlopende biotopen. Allerlei soorten open landbouwgebieden met wei-, hooi- en akkerland worden bezet en verder broedt de soort in duinpannen, op opspuitterreinen, stortplaatsen, enz. De soort broedt nog slechts in zeer klein aantal in heidegebieden. Het open karakter van het landschap bepaalt in grote mate de densiteit. Blijkbaar stelt de Kievit van al onze steltlopers de minste ecologische eisen.

BIBLIOGRAFIE

Tricot, J. 1968. Les zones de nidification du Vanneau (*Vanellus vanellus*) en Belgique. Aves 5 : 113-124.

P. Maes en H. Voet

VANELLUS VANELLUS

Kemphaan, *Philomachus pugnax*

VERSPREIDING

De Kemphaan is nu nog slechts een onregelmatige broedvogel in ons land. De soort neemt sterk af op gans de zuidflank van zijn uitgebreid areaal ; hierbij worden in de eerste plaats de binnenlandse broedplaatsen opgegeven. De Kemphaan is nu volledig uit de Kempen verdwenen en de enige plaatsen waar nog bij gelegenheid en met zekerheid gebroed wordt zijn de laaggelegen en rijke weidevogelgebieden van het komgrondtype te Uitkerke (1976) en de brakwaterschorren in het Scheldegebied (1977).

TALRIJKHEID

De Kemphaan is de meest moeilijke van onze steltlopers om te inventariseren. Na 1970 werden nog slechts twee positieve broedgevallen vastgesteld maar er zijn aanwijzingen (o.a. te Uitkerke en aan de Beneden-Schelde) dat de soort zelfs nu nog wel eens aan de aandacht zou kunnen ontsnappen en dat een enkel broedgeval gemakkelijk over het hoofd kan worden gezien. Het is nochtans duidelijk dat de Kemphaan niet langer als een jaarlijkse broedvogel kan beschouwd worden en dat zelfs in de meest gunstige omstandigheden (nat voorjaar) slechts met hoogstens enkele broedende hennen moet gerekend worden.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Tot omstreeks het midden van deze eeuw was de Antwerpse Noorderkempen een regelmatig bezet broedgebied voor de soort. Door het op grote schaal in cultuur brengen van de uitgestrekte vochtige heidevelden, vooral ten noorden van Turnhout, is de Kemphaan hier omstreeks 1947 verdwenen. Te Kalmthout hield de soort ietwat langer stand (waarschijnlijk regelmatig broedend tot 1950). Vrijwel zeker heeft de Kemphaan vroeger ook regelmatig in klein aantal in de Kustpolders en langs de Beneden-Schelde gebroed. Vanaf 1950 werden nog slechts broedgevallen vastgesteld op volgende plaatsen : Kempen : Kalmthout 1961 (2) ; Beneden-Schelde : Melsele 1950 (1), Lillo 1965 (2), Antwerpen 1966 (1), Doel 1977 (1) ; Kuststreek ; Uitkerke 1967 (1), 1969 (2) en 1976 (1). Herhaaldelijk werd melding gemaakt van het broeden van de Kemphaan in het noorden van de provincie Limburg maar het staat vrijwel vast dat de meeste, zoniet alle gevallen, op Nederlands grondgebied hebben plaatsgegrepen.

BIOTOOP

De Kemphaan was vroeger een typische vertegenwoordiger van de uitgestrekte en vochtige heidelandschappen in het noordelijk deel van de Antwerpse Kempen. In polder-en kweldergebieden is hij aangewezen op die plaatsen waar de Tureluur (*Tringa totanus*) zijn hoogste dichtheid haalt : extensief beweid, vochtig en veelal onbemest gransland met veel poeltjes en slijkranden ; belangrijk hierbij is een oneffen en laag vegetatiedek met polvorming.

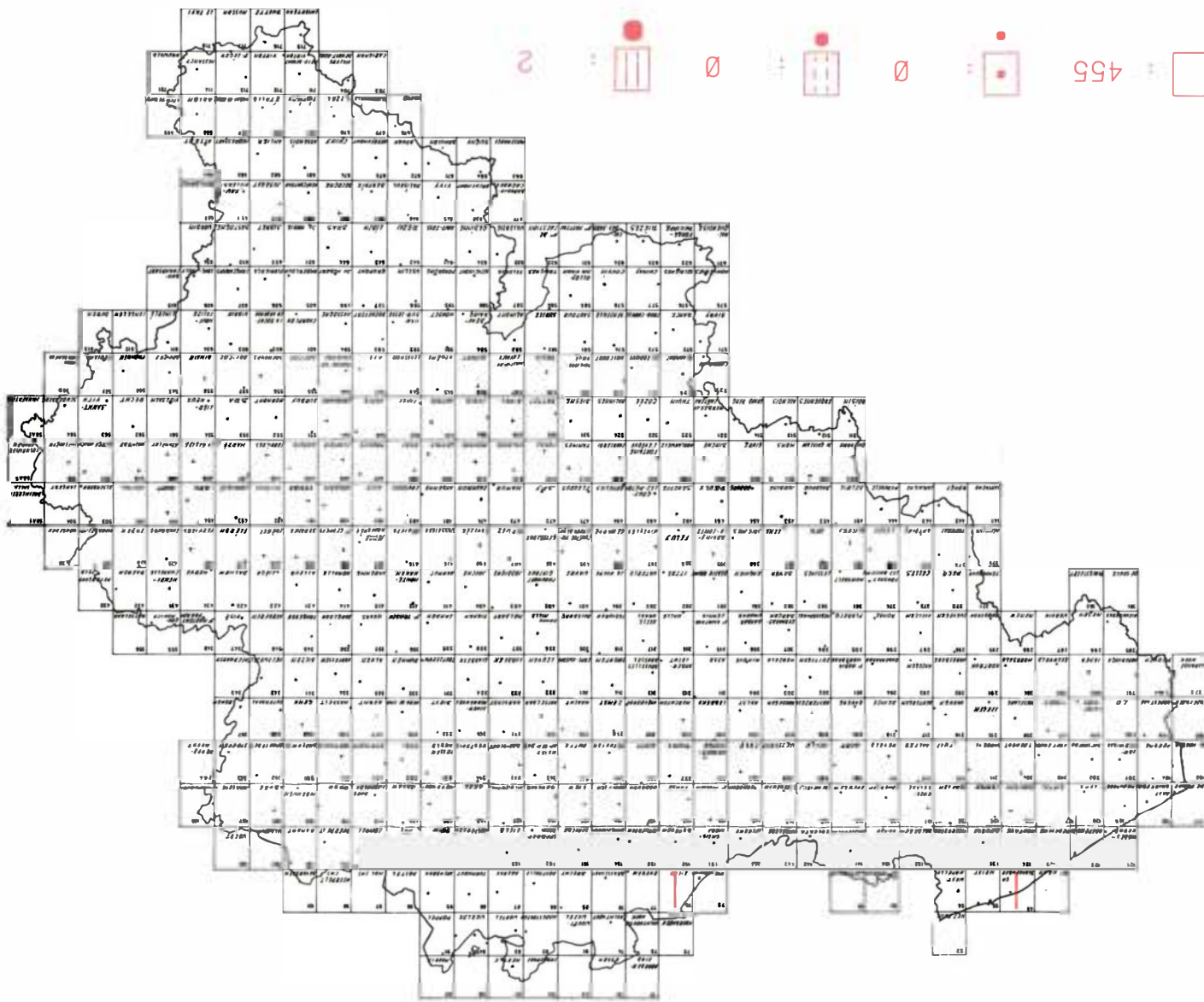
P. Maes en H. Voet

Bonte Strandloper, *Calidris alpina*

De Bonte Strandloper heeft in 1982 voor het eerst in België gebroed : een paar bracht twee jongen groot te Doel aan de Beneden-Schelde (J. Van Impe en G. Bulteel, Wielewaal 49 : 333-337, 1983). Het biotoop is een opgespoten terrein gelegen boven een oud poldergebied. Het broeden van de soort werd reeds het jaar voordien voor mogelijk gehouden ; sedertdien hebben nogmaals twee paar gebroed in 1983 (C. Steeman, Wielewaal 49 : 338-340, 1983) en in 1984 (J. Van Impe, J. De Ridder, C. Steeman en V. Dupont, pers. med.) en één of enkele paren de jaren erna.

J.-P. Jacob*

PHILOMACHUS PUGNAX

455

2

0

0

2

Watersnip, *Gallinago gallinago*

VERSPREIDING

De kaart geeft duidelijk een te optimistisch beeld van de huidige situatie ; niet alleen zijn vele rechthoeken slechts onregelmatig bezet maar ook blijft de vraag in hoeveel waarschijnlijke rechthoeken de Watersnip in werkelijkheid tot broeden is gekomen. Door de voortdurende ontwatering zijn ondertussen reeds verschillende biotopen verdwenen en andere sterk bedreigd. De Limburgse- en het oostelijk deel van de Antwerpse Kempen vormen thans en waarschijnlijk ook voorheen het belangrijkste broedcentrum van de soort. In het zuiden zijn vooral de brongebieden van de Semois van betekenis. Verder kunnen als regelmatig bezet beschouwd worden : de IJzermeersen- thans niet meer, de middenloop van de Schelde en de valleien van Demer en Gete. Op vele andere plaatsen kan de Watersnip bij gelegenheid broeden, vooral bij een gunstige voorjaarswaterstand, maar het voorkomen draagt er een onregelmatig karakter. De kaart wijst op een regelmatig en meer verspreid voorkomen ten oosten van de Maas en buiten de gekende plaatsen dan tot nu toe werd vermoed.

TALRIJKHEID

Tijdens de atlasperiode moet de populatie in gunstige jaren om en bij de 120-150 paar gelegen hebben, verdeeld als volgt : 7-10 paar in de Westkustpolders (vooral IJzermeersen), een 10-tal paar in het Gentse en langs de middenloop van de Schelde, 10 paar in het oosten van de Antwerpse Kempen en volgens recente schattingen 70—90 paar in de provincie Limburg. Tevens moeten er gemiddeld minimum 10 paar in het stroomgebied van Nete, Zenne, Dijle en Demer gebroed hebben. De populatie ten zuiden van Samber-en-Maas bedroeg waarschijnlijk gemiddeld een 15-20 paar met alleen al in de moerassen van Vance en Sampont tot een 10-tal koppel. In de rest van het land kunnen nog 5-10 paar genesteld hebben. Ondertussen zijn er veel aanwijzingen voor een verdere afname, vooral in de provincies West-Vlaanderen en Antwerpen en het is zeer wel mogelijk dat er thans in ons land nog slechts een 110 paar broeden. Een groot percentage van de populatie nestelt nu in reservaten (Zegge, Midden-Limburg, Vance, Sampont, enz.). De Watersnip zal zich buiten deze gebieden zeer moeilijk weten te handhaven.

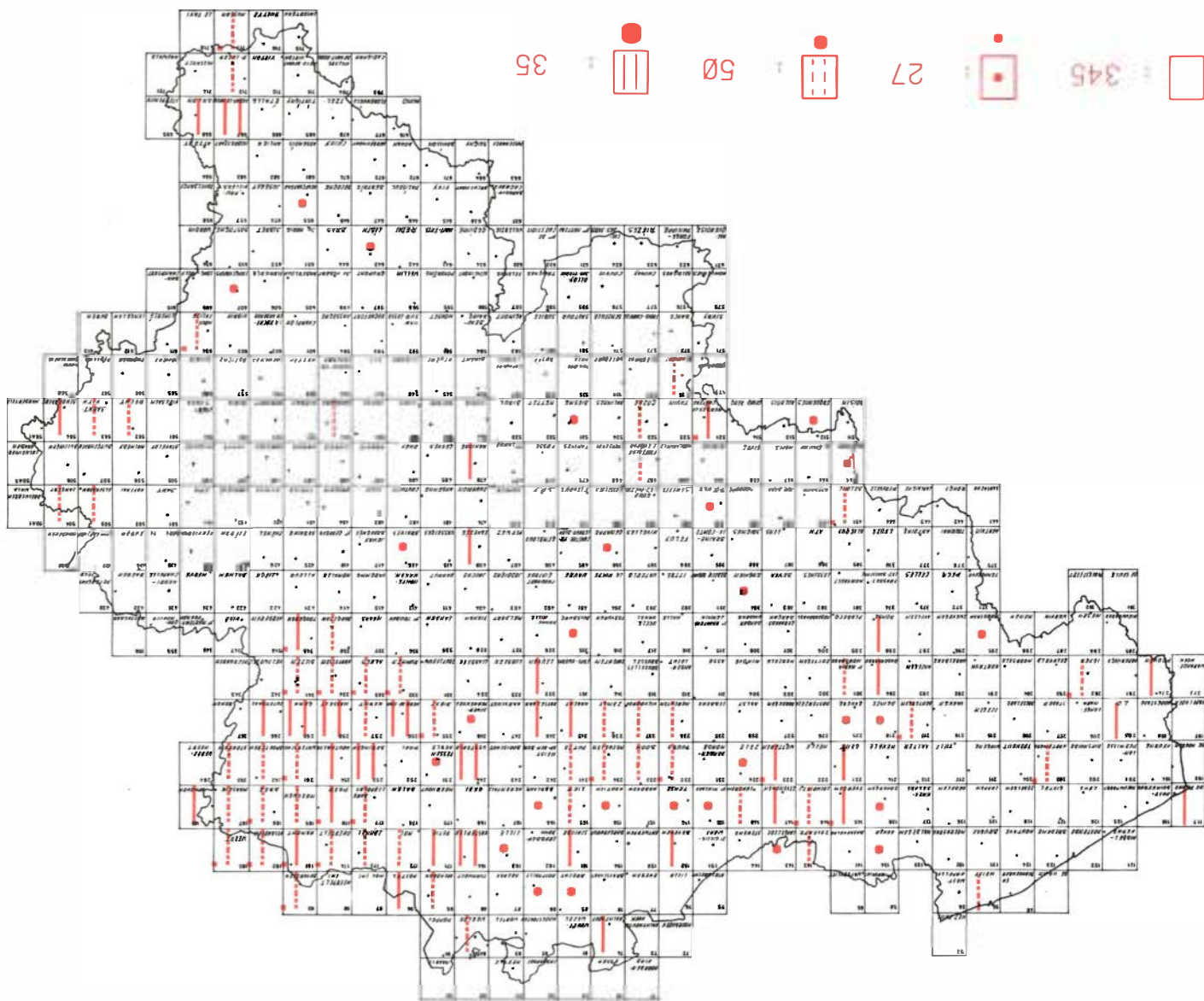
EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De Watersnip is, evenals de Kemphaan (*Philomachus pugnax*), een uitgesproken cultuurvluchter, die door de voortdurende ontwaarding van moerassige biotopen, steeds verder wordt terruggedrongen. Dat hij zich beter heeft weten te handhaven dan de Kemphaan is hoofdzakelijk toe te schrijven aan het feit dat hij zich ietwat beter weet aan te passen aan de resterende mini-biotopen en ook omdat zijn biotoopkeuze veelzijdiger is. Uit het verleden zijn weinig kwantitatieve gegevens beschikbaar. In 1956 werd de populatie op minimum 60, in 1968 op ± 45 en in 1972 op ± 80 geschat, maar het is duidelijk dat al deze aantallen gebaseerd werden op onvolledig materiaal en dat de werkelijke populatie vooral omstreeks 1956 nog aanzienlijk hoger moet gelegen hebben. De achteruitgang is waarschijnlijk reeds decennialang aan de gang en is nog steeds niet tot stilstand gekomen. De soort broedt thans niet meer in de IJzermeersen en ook in de Turnhoutse Kempen wordt een sterke achteruitgang gemeld. In de Scheldevallei treedt de Watersnip nog slechts sporadisch op en in Henegouwen is hij zeer zeldzaam geworden. Onverhoopt veel broedende Watersnippen werden bij recente inventarisaties in Limburg gevonden (70-90 paar).

BIOTOOP

De Watersnip is in ons land, zoals in gans West-Europa, aangewezen op laagvenen, verlandingszones van allerlei aard, zegge- en biezeneiden, vochtige meersen, drassige heide, open en vochtige broekbossen, enz. De hoogste dichtheid haalt hij in *Carex*-gemeenschappen.

P. Maes en H. Voet

GALLINAGO GALLINAGO

35

50

27

345

7

78

Houtsnip, *Scolopax rusticola*

VERSPREIDING

De verspreiding van de Houtsnip in België komt min of meer overeen met deze van de halfnatuurlijke bossen. De soort is aanwezig in de bosgordel die langsheen de noordzijde van de vallei van de Haine loopt, in Brabant, Condroz, Fagne, Famenne en in sommige delen van de Ardennen en Lotharingen. Ze komt weinig voor in gebieden waar naalddhout domineert (het centraal en oostelijk Ardens plateau, de Kempen en zandig Vlaanderen), en ze is zeer zeldzaam in sterk ontboste of met Populieren beplante streken (Land van Herve, Haspengouw en het grootste gedeelte van het gebied gelegen ten westen van de Zenne). Bovenop deze tegenstelling tussen halfnatuurlijke bossen en andere milieus komt in de Ardennen verder het feit dat Beukenbestanden min of meer gemeden worden ten voordele van Eikenbossen: de soort komt vooral voor aan weerszijde van de laars van Givet en langsheen ingesloten valleien (Semois, Lesse, Ourthe, Amblève, Our, Midden-Sûre). Voor wat de Ardennen, bepaalde delen van de Condroz en de verst van Namen gelegen gedeelten van de streek tussen Samber-en-Maas betreft, zijn de gegevens echter waarschijnlijk niet volledig.

TALRIJKHEID

Via de methode van de gemiddelden kan de totale populatie geschat worden op 1500 paren. Vooral in Hoog-België komt de densiteit van zes tot 25 paar per rechthoek het meest voor. In het ganse noordwesten van het land domineert de schatting van één tot vijf paar per rechthoek, en deze van 26 tot 125 paar, die hier en daar wordt aangegeven in Hoog-België, is algemeen in het zuiden van Brabant. De Brabantse zone waar we de soort continu als broedvogel aantreffen, is dus gesplitst in twee duidelijk onderscheiden delen: de vlakte in het noorden, met een lage dichtheid en het beboste en met valleien doorsneden plateau van het zuiden, met een hoge densiteit. De lage dichtheden die het noorden en het westen van het land kenmerken, vallen samen met het feit dat daar slechts weinig rechthoeken bezet zijn en dat loofbossen er zeer verspreid voorkomen en klein zijn. Voor de Ardennen daarentegen, waar de verspreiding nochtans niet continu is, worden dichtheden aangegeven die even hoog zijn als in de Condroz. Dit gebrek aan overeenstemming tussen dichtheid en aantal bezette rechthoeken vloeit voort uit de verdeling van de geschikte broedbiotopen: in de Ardennen zijn deze gegroepeerd in massieven zodat geen enkele Ardense rechthoek een bebossingsindex heeft die representatief is voor de streek. Deze index is meestal zeer hoog in de bezette rechthoeken in de Ardennen, en in elk geval hoger dan in de Condroz. Hieruit kan worden afgeleid dat alhoewel de aangegeven dichtheden van dezelfde grootte-orde zijn, de densiteit per eenheid beboste oppervlakte hoger is in de Condroz dan in de Ardennen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

In Europa zou de Houtsnip achteruitgaan (Glutz *Et al.*, 1977), maar voor België zijn er aanwijzingen van het tegenovergestelde, van Havre (1928) noemde de soort een plaatselijke broedvogel in het zuiden van de provincie Namen en uitzonderlijk in Brabant waar ze thans algemeen voorkomt. Verder was hij van oordeel dat de Houtsnip zich in het oosten en het noorden van het land uitbreidde. Lippens en Wille (1972) bevestigen een lichte toename in Brabant en de Kempen en schatten de populatie op 600 paar. Indien de cijfers juist zijn, zou het aantal broedvogels dus sindsdien meer dan verdubbeld zijn. Ook de verspreiding schijnt gewijzigd te zijn: de soort broedt nu waarschijnlijk in het Houtland, maar is verdwenen in delen van de Antwerpse Kempen en van de Ardennen. Verschillende waarnemers spreken inderdaad van een recente afname in de Ardennen (H. Wiesemes, A. Petitjean, F. Scheuren, pers. med.). Gedurende de laatste jaren schijnt de evolutie dus gekenmerkt te worden door tegenstrijdige tendensen die kunnen verklaard worden enerzijds door een verminderde jachtdruk en anderzijds door een degradatie van de biotopen.

BIOTOOP

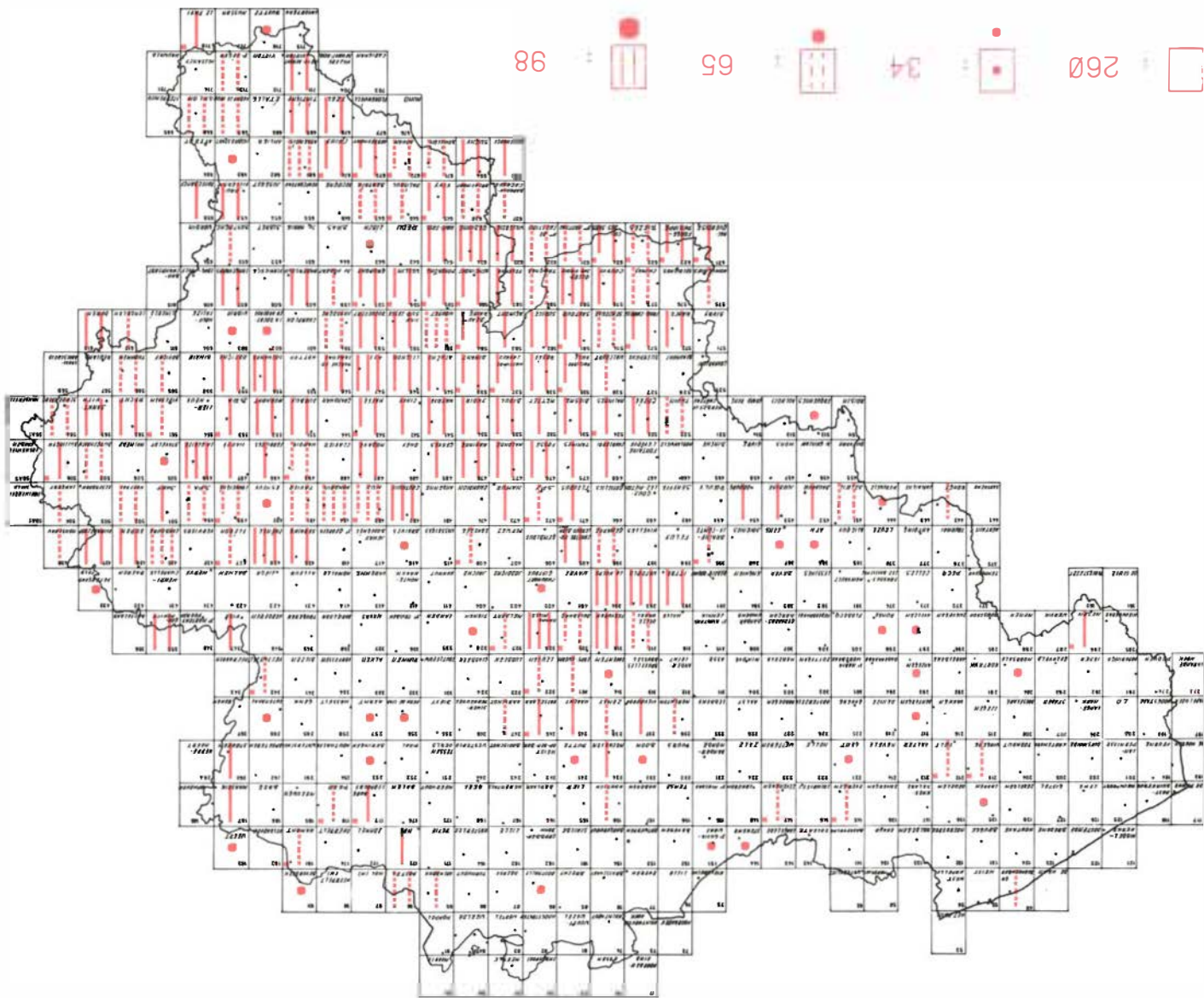
Bij voorkeur bezet de Houtsnip vrij grote bossen op vochtige bodems met goed ontwikkelde lagen en met een struiklaag of jonge percelen (Nementschek, 1975: Sellin, 1979). Een eerder zachte humuslaag is voordelig omdat ze de ondergroei bevordert en tevens borg staat voor een rijke en toegankelijke bodemfauna waarmee de soort zich voedt. De Houtsnip mijdt dus bestanden met een zure strooisellaag (naaldbomen, Ardense Beukenbossen met Klaverzuring), dichte hoogstammige bossen zonder ondergroei (Sparrebossen, dichte Eikenbossen met zure bodem en overpopulatie van herten), de meeste productiebossen met naalddhout en Populieren en te kleine bosjes. Ze houdt daarentegen wel van schaarhout en onderbegroeiing (Eikenbossen, gemengde Eikenhaagbeukbestanden), van hoogstammige bossen met overvloedige natuurlijke regeneratie, van alluviale bossen met verschillende houtsoorten.

BIBLIOGRAFIE

Nementschek, G. 1975. Beitrag zu den Balz- und Brutbiotopen der Waldschneppe (*Scolopax rusticola*) in Niedersachsen. Beitr. Naturk. Niederschs. 28: 1-0.
Sellin, D. 1979. Zum Vorkommen der Waldschnepfe bei Greifswald auf Grundlage der Erfassung der Balzreviere. Falke 26: 150-153.

J.-P. Ledant*

SCOLOPAX RUSTICOLA

98

65

34

260

16

84

63

Grutto, *Limosa limosa*

VERSPREIDING

De Grutto bereikt in België de zuidwestelijke grens van zijn aaneengesloten areaal. Hij is dan ook nergens zeer talrijk hoewel plaatselijk relatief hoge dichtheden kunnen voorkomen. Vrij algemeen is de soort in de Antwerpse en minder talrijk in de Limburgse Kempen. Het sterkst bezet zijn hier alleszins de noordelijke delen die aansluiten bij Nederland. Een tweede duidelijk omlijnd broedgebied vormt de Kuststreek, hier vooral de Oostkustpolders en de IJzermeersen. Aan de Beneden-Schelde is, zowel linker- als rechteroever tot aan de Nederlandse grens nu regelmatig bezet. De vestiging in het Gentse (Uitbergen/Kalken) is waarschijnlijk van vrij recente datum (ook broedgeval te St-Margriete in 1981). Het broeden te Harchies in 1977 en een broedpoging aldaar in 1979 zijn een alleenstaand feit.

TALRIJKHEID

Na recent systematisch onderzoek (1980-1981) in het westelijk deel van de Antwerpse Kempen werden aldaar onverhoopt veel broedende Grutto's aangetroffen nl. ± 385 paar. In rechthoeken in het Turnhoutse die tijdens dit onderzoek door ons niet onderzocht werden, moeten nog min. 120 paar gebroed hebben zodat de totale populatie van de Antwerpse Kempen in 1981 op min. 500 paar kan geraamd worden. Dit aantal zal zeker ook tijdens de atlasjaren gebroed hebben. Van de Limburgse Kempen zijn recente kwantitatieve gegevens bekend ; er broedden een 70-tal paar. De totale Kempische populatie kan dus op min. 570 geschat worden en bedraagt waarschijnlijk ca. 600 paar. In de Kuststreek broedden het laatste decennium 80-90, aan de Beneden-Schelde 30-50, en in het Gentse nooit meer dan 5 paar. De totale Belgische populatie kan dus in 1981 op ± 750 paar geschat worden en dit is het aantal dat ook in de voorgaande 10 jaar bij benadering in ons land moet gebroed hebben.

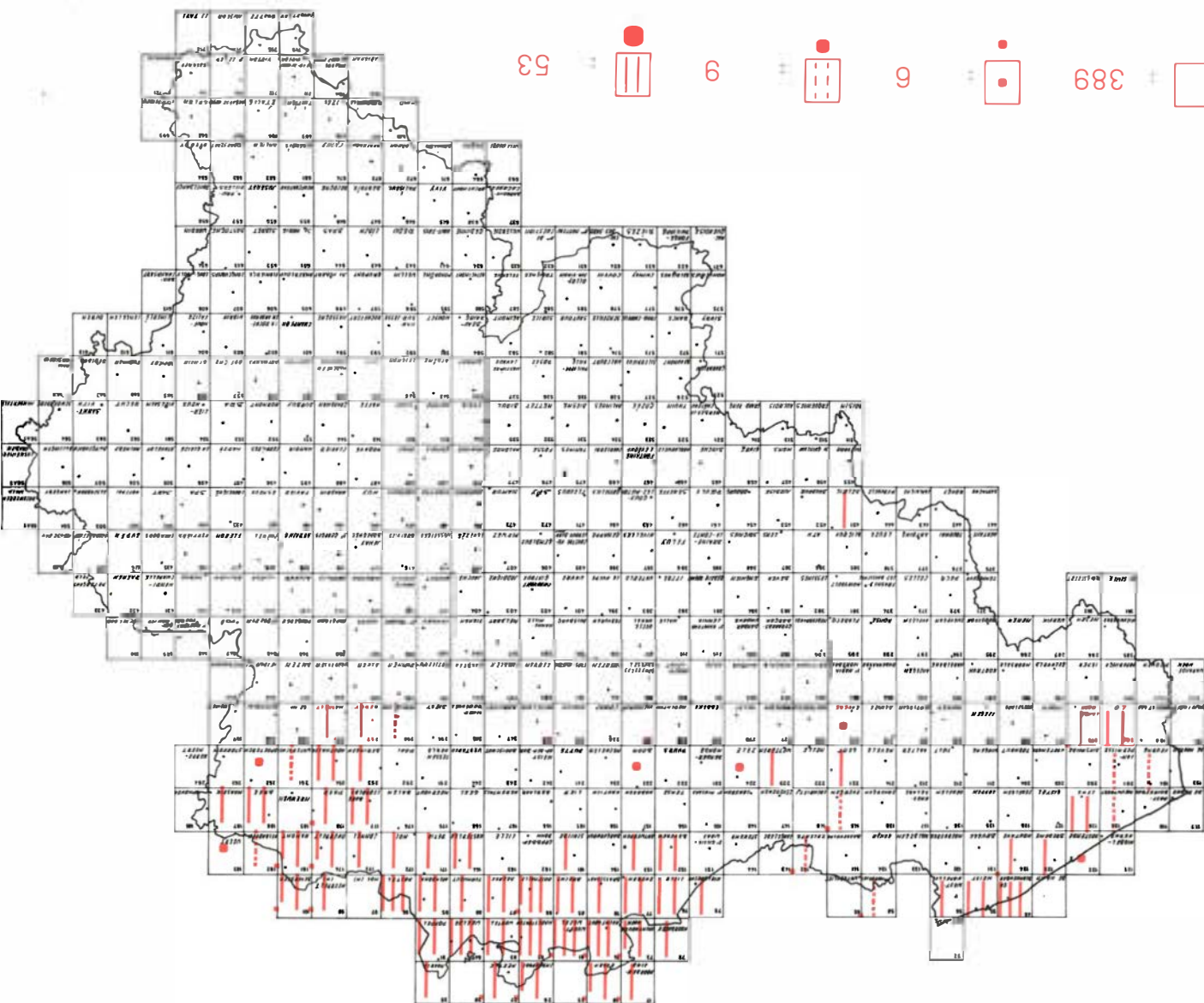
EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Kwantitatieve gegevens uit het verdere verleden zijn nauwelijks bekend. Duidelijk is dat zich in ons land eenzelfde evolutie heeft voorgedaan als in Nederland. Belangrijk is dat de Grutto zich sinds de tweede helft van deze eeuw heeft weten aan te passen aan de grootschalige landschapswijzigingen die zich in de Kempen hebben voorgedaan. Niet alleen heeft hij zich snel weten aan te passen door de omschakeling van heidecomplexen naar de ontstane weilandgebieden, maar de toenemende stikstofbemesting van deze laatste heeft door het groter voedselaanbod voor een verdichting en uitbreiding gezorgd. Het is denkbaar dat deze evolutie zich door de verdere intensifiëring van de landbouw de laatste jaren niet meer doorzet en eerder zien wij plaatselijke verschuivingen waarbij toe- en afname mekaar compenseren. In het Kustgebied kunnen wij het laatste decennium na een eerdere toename nu ook van een stabiele populatie spreken. Aan de Beneden-Schelde neemt de soort nog steeds lichtjes toe. Bij voorgaande inventarisaties werd de populatie in 1956 op ± 150 ; in 1968 op ± 230 en in 1977 op min. 400 paar geschat. De ± 750 paar die in 1981 gevonden werden geven niet de werkelijke toename met bijna 100 % tegenover 1977 weer. Deze vermeerdering is volledig toe te schrijven aan de ontdekking van de grote populatie in de noordwestelijke Kempen die tot voor kort zeer sterk onderschat werd, en verder lagen in 1956 en 1968 de aantallen kennelijk te laag.

BIOTOOP

Nu in gans zijn Belgisch verspreidingsgebied beperkt tot wei- en hooiland van uiteenlopende aard. De Grutto broedt nog slechts zeer uitzonderlijk op lage heide. In de Kempen meestal in losse kolonies op vochtig tot matig droog grasland in de nabijheid van poelen, beekdalen en drassige depressies. Aan de Kust broedt hij vooral in graslanden van het komgrondtype met hoge grondwaterspiegel en veel slijkerige grachten en poeltjes. Aan de Beneden-Schelde worden nu in toenemende mate begroeide en braakliggende opspuiterreinen bezet en verder allerlei soorten slecht ontwaterd grasland in de nabijheid van de industrieterreinen. Broeden op akkerland werd bij ons nog niet waargenomen.

P. Maes en H. Voet

LIMOSA LIMOSA

53

9

6

389

21

34

7

Wulp, *Numenius arquata*

VERSPREIDING

De Wulp broedt in België uitsluitend in de Kempen. Hij is er een verspreide, zij het niet zeer talrijke broedvogel die in vrijwel alle rechthoeken ten noorden van de lijn Brasschaat-Rekem nestelt. De soort broedde bij ons nooit in de duinen, en de Hoge Venen werden reeds rond de eeuwwisseling als broedplaats verlaten.

TALRIJKHEID

De huidige populatie in de provincie Antwerpen kan aan de hand van twee tellingen in het Turnhoutse en recent populatie-onderzoek (1980-1981) in de Antwerpse Kempen op minimum 300 paar getaxeerd worden en bedraagt in werkelijkheid waarschijnlijk ca. 350 koppel. In de Limburgse Kempen broeden gemiddeld een 170 paar zodat de totale Belgische populatie schommelt rond de 500 koppel. Rekening houdend met plaatselijke onderschattingen kan ze evenwel dichter bij de 550 paar liggen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

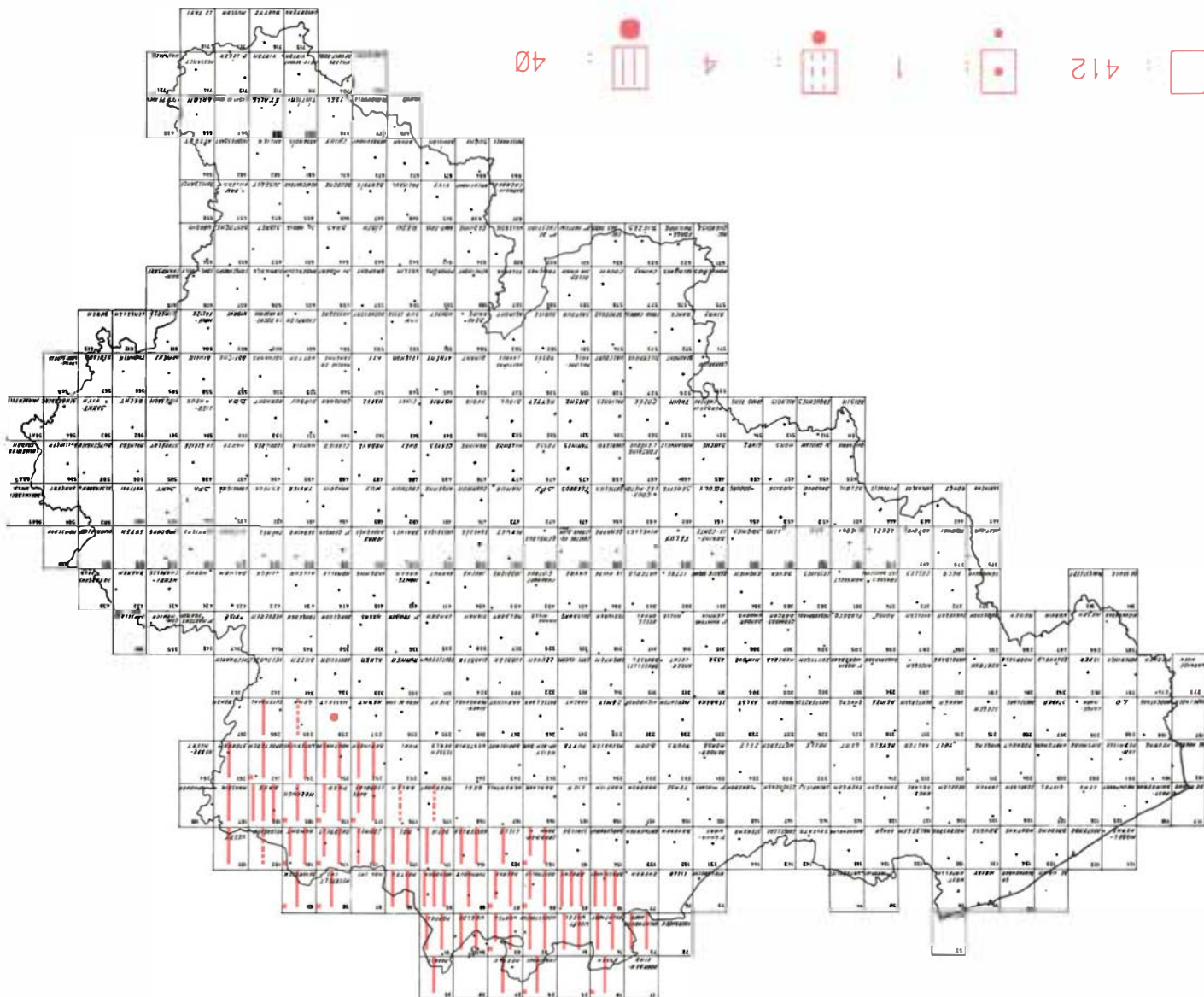
Het is niet duidelijk of de Wulpen-populatie de laatste decennia enige uitgesproken verandering heeft ondergaan. Door de sterke inkrimping van het heideareaal is veel waardevol biotoop verloren gegaan, maar de soort heeft zich, evenals de Grutto, sterk aan de veranderende omstandigheden aangepast en broedt thans vooral in wei- en hooilanden. In de Turnhoutse Kempen werd tussen 1973 en 1978 een achteruitgang van 13 % vastgesteld maar deze is te klein om definitieve conclusies te trekken, temeer daar de beide inventarisaties niet steeds door dezelfde waarnemers en op dezelfde wijze werden doorgevoerd. Voor de Antwerpse Kempen zijn, buiten de resterende heidegebieden, uit het verleden geen grootschalige en grondige inventarisaties voorhanden. Bij recent onderzoek is echter gebleken dat de Wulp ook hier goed vertegenwoordigd was in de agrarische gebieden met plaatselijk densiteiten die deze van de heidevelden benaderen. De indruk bestaat dat de soort zich hier in zijn totaliteit weet te handhaven t.o.v. de jaren vijftig en zestig en dit ondanks het feit dat de heide-populaties een teruglopende tendens vertonen. Globaal kan gesteld dat de geleidelijke toename die bij de onderscheiden Belgische ramingen (1956 : 230-270 ; 1968 : 300-310, 1981 : 500-550) is opgetreden vermoedelijk bijna uitsluitend is toe te schrijven aan volledigere en efficiëntere inventarisatietechnieken.

BIOTOOP

Tot omstreeks 1950 was de Wulp in de Kempen exclusief gebonden aan heidevelden met vennen en vochtige depressies. Sindsdien heeft hij zich, gedeeltelijk uit noodzaak maar ook vrijwillig, gevestigd in wei- en hooilanden. Deze dienen niet noodzakelijk zeer vochtig te zijn maar de aanwezigheid van water in de buurt is wel noodzakelijk voor de jongen. De territoria in agrarisch gebied bevinden zich meestal in de buurt van bosranden, heiderestanten, houtwallen, jonge aanplant enz. In heidegebieden worden zowel Dophei- als Struikhei-associaties aangenomen met een duidelijke voorkeur voor het eerste biotooptype.

P. Maes en H. Voet

NUMENIUS ARQUATA

40

412

22

18

Tureluur, *Tringa totanus*

VERSPREIDING

Globaal bekeken heeft het verspreidingspatroon van de Tureluur zich tijdens deze eeuw nauwelijks gewijzigd. De soort broedt bij ons nog steeds hoofdzakelijk in de Kuststreek, in het Meetjesland en langs de Beneden-Schelde. In de Antwerpse Kempen komt hij nu zeldzaam en zeer plaatselijk voor met nog slechts een valabele populatie op de Kalmthoutse Heide. In de Limburgse Kempen is de soort van oudsher zeldzaam. In 1977 werd te Mechelen een incidenteel broedgeval gekonstateerd.

TALRIJKHEID

De huidige populatie kan redelijkerwijze op ca. 210 paar worden geschat (1975 : 190 paar ; 1981 : 210 paar). In de Kuststreek broeden thans een 85-tal koppel, waarvan alleen al 70-75 in het uiterste noordoosten. (Zwin en omgeving, weilanden van Uitkerke, Ramskapelle, Dudzele, enz.). Het Meetjesland is dunbezet : 5-10 paar. Vrij talrijk is de soort ten noorden van Antwerpen aan de Beneden-Schelde. Recente (1981) en systematisch uitgevoerde tellingen wijzen op een broedbestand van 94-97 paar. Tijdens het midden van de jaren zeventig nestelden hier echter waarschijnlijk niet meer dan 60-65 paar. In de Antwerpse Kempen broedden omstreeks 1975 nog slechts een 30-tal en in Limburg niet meer dan enkele paren.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Voor zover er gegevens beschikbaar zijn, is de Tureluur in België nooit een talrijke broedvogel geweest. Het huidige verspreidingspatroon stemt ook nog volledig overeen met wat vroegere bronnen vermelden. Het huidige bestand van ca. 210 broedparen wijst in vergelijking met en na interpretatie van voorgaande ramingen (1956 : 160, 1968 : 180-190) op een zekere stabiliteit, hoewel een lichte afname niet uit te sluiten is omdat de vorige bestandsopnamen vrijwel zeker onvolledig waren. Merkwaardig is de verschillende tendens in evolutie in de onderscheiden regio's. In de Kuststreek kunnen we de laatste decennia nauwelijks van enige toe- of afname gewagen, lichte schommelingen niet te na gesproken. Het Meetjesland heeft sterk aan belang ingeboet ; bij een grondige inventarisatie in 1968 werden aldaar nog 29-30 broedparen vastgesteld waar dit nu nog slechts een 5-10 bedraagt. Duidelijke toename werd vastgesteld aan de Beneden-Schelde. Hier is de populatie van 30-35 koppel (1956 en 1968) over een 60-tal tijdens de atlasperiode gestegen tot 94-97 broedparen in 1981. Hierbij dient nochtans opgemerkt dat de toename kleiner is dan uit de cijfers blijkt daar vroegere inventarisaties minder intensief werden doorgevoerd. In de Antwerpse Kempen is sinds een tiental jaar een uitgesproken afnametendens merkbaar en deze zet zich nog steeds door. Niet alleen is het aantal broedparen er sterk teruggelopen maar ook werden meerdere rechthoeken die tijdens de atlasperiode nog bezet waren, verlaten. Het huidige broedbestand (1981) kan op 18-19 paar worden gesteld waarvan 13 op de Kalmthoutse heide. In de Limburgse Kempen broedt nog slechts één enkel paar. Het verlaten van binnenlandse broedplaatsen is een fenomeen dat zich in gans Midden-Europa manifesteert en waarschijnlijk is het niet uitsluitend te wijten aan het verdwijnen van geschikt biotoop hoewel deze factor zeker een belangrijke rol speelt.

BIOTOOP

In België bestaat het broedbiotoop van de Tureluur uit brak- en zoutwaterschorren, zilte lage weilanden met een hoge grondwaterspiegel en slijkerige poeltjes en grachten, weilanden nabij krekens en recent ook in toenemende mate op begroeide opspuitterreinen (Beneden-Schelde). In de Kempen broedt de soort vooral in heidegebieden met vennen en hoogveen en nog slechts in zeer klein aantal op slecht ontwaterd grasland. De Tureluur is door zijn specifieke biotoopkeuze gelimiteerd en als dusdanig als broedvogel min of meer bedreigd.

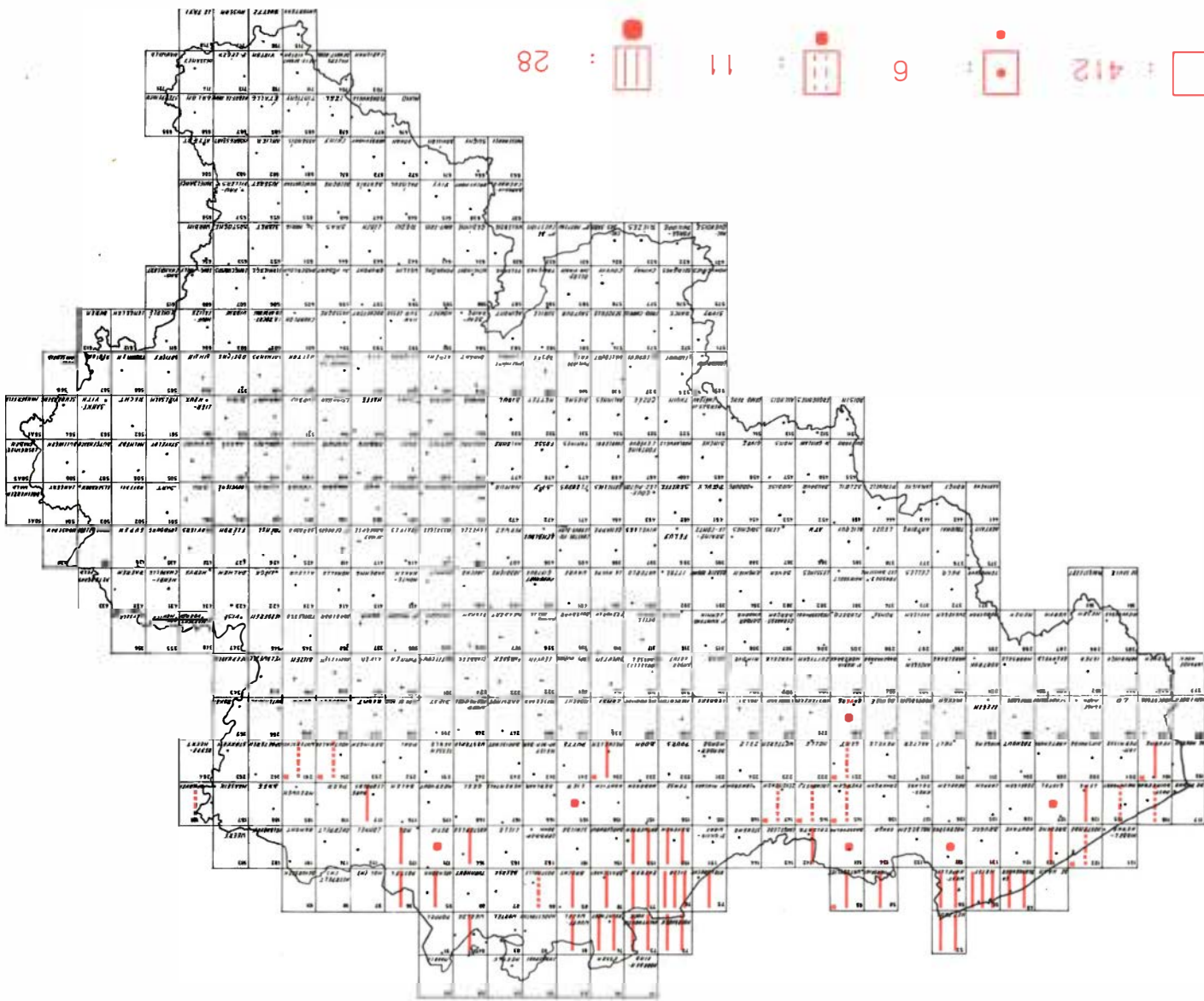
P. Maes en H. Voet

Oeverloper, *Actitis hypoleucos*

Op het einde van de negentiende of het begin van de twintigste eeuw zou de Oeverloper in België gebroed hebben (van Havre, 1928). Deze gegevens zijn niet nauwkeurig gedocumenteerd, maar zijn waarschijnlijk juist : ze stammen inderdaad uit een periode waarin de rivierbeddingen nog een natuurlijker uitzicht hadden. Een broedgeval in 1943 te Ferrières (E.H. Gabriëls, Wielewaal 10 : 240, 143) waarbij « jonge vogels » werden gezien, werd later betwijfeld (J. Tricot in Glutz von Blotzheim *et al.*, 1977). Tijdens het verloop van het atlasonderzoek werden enkele « mogelijke » en « waarschijnlijke » gevallen opgetekend ; geen enkel ervan is echter overtuigend ; de laattijdige waarneming van adulten op voorjaarsstrek of van juvenielen in de zomer kan immers tot verwarring leiden, vooral in biotopen waar de soort zou kunnen broeden.

P. Devillers*

TRINGA TOTANUS

Zwartkopmeeuw, *Larus melanocephalus*

VERSPREIDING EN TALRIJKHEID

Tijdens de periode 1973-1977 broedde de soort op twee verschillende plaatsen : het Zwin (1974 : een zuiver paar en een gemengd broedpaar met *Larus ridibundus* ; 1975 en 1977 : een zuiver paar) en de Snepkensvijver te Lichtaart (1974 : een paar ; 1975 : twee paar en 1976 : een paar).

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De eerste broedgevallen in België vonden plaats in 1964 te Lichtaart en in 1967 te Knokke. De soort broedde opnieuw te Lichtaart in 1969, 1970 (twee paar) en 1971 en te Knokke in 1969 en 1970. Na de atlasperiode broedt ze jaarlijks in het Zwin sinds 1979 met een langzame toename van de aantallen : een zuiver en een gemengd broedpaar in 1979, drie paar in 1981, zes in 1982 en 1984 (Lippens en Wille, 1972 ; Lippens, 1980 ; Meeus, 1980 ; Lippens *et al.*, 1982 ; G. Burggraeve, pers. med.).

BIOTOOP

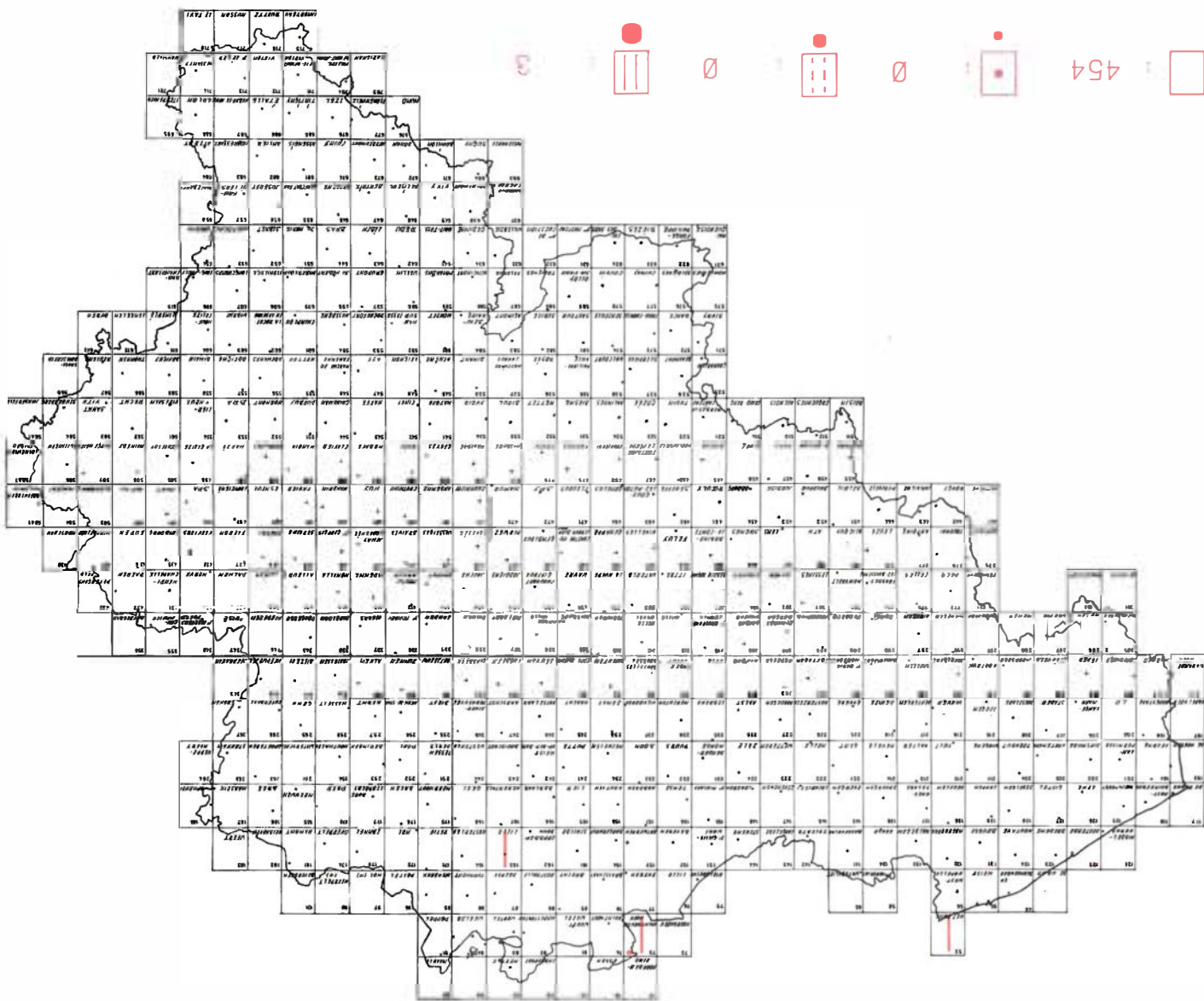
Alle broedgevallen betreffen geïsoleerde broedparen temidden van kokmeeuwenkolonies die gevestigd waren ofwel op lage eilandjes halofiele vegetatie (Zwin), ofwel in een zoetwatermoeras (Lichtaart).

BIBLIOGRAFIE

Meeus, H. 1980. De Zwartkopmeeuw (*Larus melanocephalus*) in België. *Wielewaal* 46 : 115-123.

Lippens, L., G. Burggraeve en R. Trio. 1982. Natuurreservaat Het Zwin. Belangrijke ornithologische waarnemingen in 1981. *Wielewaal* 48 : 321-323.

P. Devillers*

LARUS MELANOCEPHALUS

Kokmeeuw, *Larus ridibundus*

VERSPREIDING

De Kokmeeuw broedt in ons land hoofdzakelijk in heidevennen in de provincies Antwerpen en Limburg. Aan onze kust komt de soort slechts voor in het Zwin. Naast deze natuurlijke gebieden hebben de Kokmeeuwen in de jaren zeventig gebieden gekoloniseerd die door de mens gecreëerd werden. Zo zijn er broedkolonies op spoelbekkens van suikerfabrieken (Tienen, Moerbeke-Waas), op ondergelopen grint- (Maasvallei) en mijnputten (Harchies, Houthalen), alsook op opgespoten industrieterreinen in het Antwerpse (Linkeroever, Oorderen).

TALRIJKHEID

Daar Kokmeeuwen grote verschuivingen naar potentiële broedgebieden kennen binnen eenzelfde geografisch areaal, en dit tussen opeenvolgende broedseizoenen, kan men verwachten dat aan de rand van oudere gevestigde en vaak ook grotere kolonies, er kleine nieuwe vestigingen worden waargenomen. Deze verschuivingen tussen kolonies komen vaak over zulke geringe afstanden voor dat ze niet registreerbaar zijn in het kader van de aantalsfluctuaties binnen de rechthoeken. De totale populatie kan met de methode van de gemiddelden berekend worden op 8600 koppels.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Lippens en Wille (1972) schatten het aantal broedparen op 32000, waarbij ze melding maken van een enorme uitbreiding de laatste jaren met zelfs 25000 broedparen op de Snepkensvijver. De resultaten van de inventarisatie van de broedvogels van België geeft 8600 broedparen, wat beduidend lager is dan de gegevens megedeeld door Lippens en Wille. Dit zeer grote verschil kan gedeeltelijk verklaard worden door de manier van weergeven van de gegevens. In deze atlas wordt gewerkt met de methode van het gemiddelden, waarbij voor categorie 6 een minimum aantal van 3000 wordt aangerekend zonder daarom het exacte aantal van een grote kolonie in rekening te brengen. De kolonie Snepkensvijver is nu ver voorbij haar maximaal aantal, daar er in 1978 nog slechts 1400-4500 broedparen voorkwamen. Met deze nieuwe gegevens rekening houdend, alsook met de verdere gebiedsuitbreiding op andere plaatsen kunnen we stellen dat de soort nu toeneemt. In 1980 vinden we zelfs een aantal van 14866 met de methode van de gemiddelden, wat een jaarlijkse toename van 18 % betekent t.o.v. 1977. Uit deze vergelijking (1980-1977) blijkt duidelijk dat niettegenstaande de aantallen rechthoeken waar met zekerheid broedgevallen werden waargenomen kleiner is (19 tegenover 25) er toch een groter aantal broedparen wordt aangetroffen (14866). De aantallen bekomen met de methode van de gemiddelden voor 1980 komen goed overeen met de waarden verkregen uit een uitvoerige census (14086).

BIOTOOP

De Kokmeeuw is in ons land een algemene broedvogel in de heidevennen, waar de nesten op de pollen van o.a. *Molinia caerulea*, *Scirpus sp.*, *Carex sp.*, *Juncus sp.* en zelfs in de afgestorven *Myrica gale* struiken worden gebouwd. In slikke- en schorreggebieden worden de nesten op de grond gebouwd in de aanwezige vegetatie van o.a. *Obione sp.*, *Halimione sp.*, en *Agropyron sp.* zoals in de kolonie van het Zwin kan worden waargenomen. Verlandende vijvers, ondergelopen grint- en mijnputten, spoelbekkens van suikerfabrieken en opgespoten terreinen worden steeds meer en meer als broedplaats ingenomen. Deze kolonisatie van nieuwe broedbiotopen wordt duidelijk aangetoond in de vergelijking tussen de biotopen ingenomen in 1970 en 1980. In 1970 waren nog 86 % van de kolonies in heidevennen gelegen, tegenover 68 % in 1980. Hieruit blijkt dat de Kokmeeuw een zeer groot aanpasingsvermogen heeft voor het koloniseren van nieuwe biotopen als broedplaatsen.

BIBLIOGRAFIE

Cuypers, J. 1979. De Snepkensvijver. Bulletin B.N.V.R. 26 : 75-77.
Huygens, J. 1953. Kokmeeuw en Zwarte stern. Wielewaal 21 : 125-133.
Paulussen, J. en A.F. De Bont. 1982. A census of the Black-headed Gull. (*Larus ridibundus* L.) in Belgium. Giervalk 72 : 355-366.

J. Paulussen

Stormmeeuw, *Larus canus*

VERSPREIDING

De soort broedt aan de kust in het Zwin en in het binnenland in de vallei van de Haine. Waarnemingen van rondzwervende vogels in de Kempen zijn misschien de voorbode van nieuwe vestigingen van deze meeuw waarvan het verspreidingsgebied in Europa zich uitbreidt.

TALRIJKHEID

In 1980 was het Belgische broedvogelbestand (14 paar) als volgt samengesteld : Zwin : twee paar ; Obourg : tien paar ; Saint-Ghislain : één paar en Bernissart : één paar. Obourg herbergt dus de enige kolonie terwijl de andere vestigingen slechts geïsoleerd paren betreffen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

In 1924 broedde een paar in het Zwin en dit was het eerste gekende broedgeval in ons land (Lippens, 1924). Vervolgens broedde de soort niet meer tot in 1970 wanneer geïsoleerde paren zich achtereenvolgens vestigden te Saint-Ghislain in het moeras van Baudour (1970), te Obourg (1972), te Bernissart in het moeras van Harchies-Pommeroeul (1974) en ten slotte opnieuw in het Zwin (1976). Al deze plaatsen waren nog steeds bezet in 1980, maar telkens slechts door één of twee paar behalve te Obourg waar tien paar broedden in 1980. Het is zeer waarschijnlijk dat deze kolonie nog verder zal toenemen.

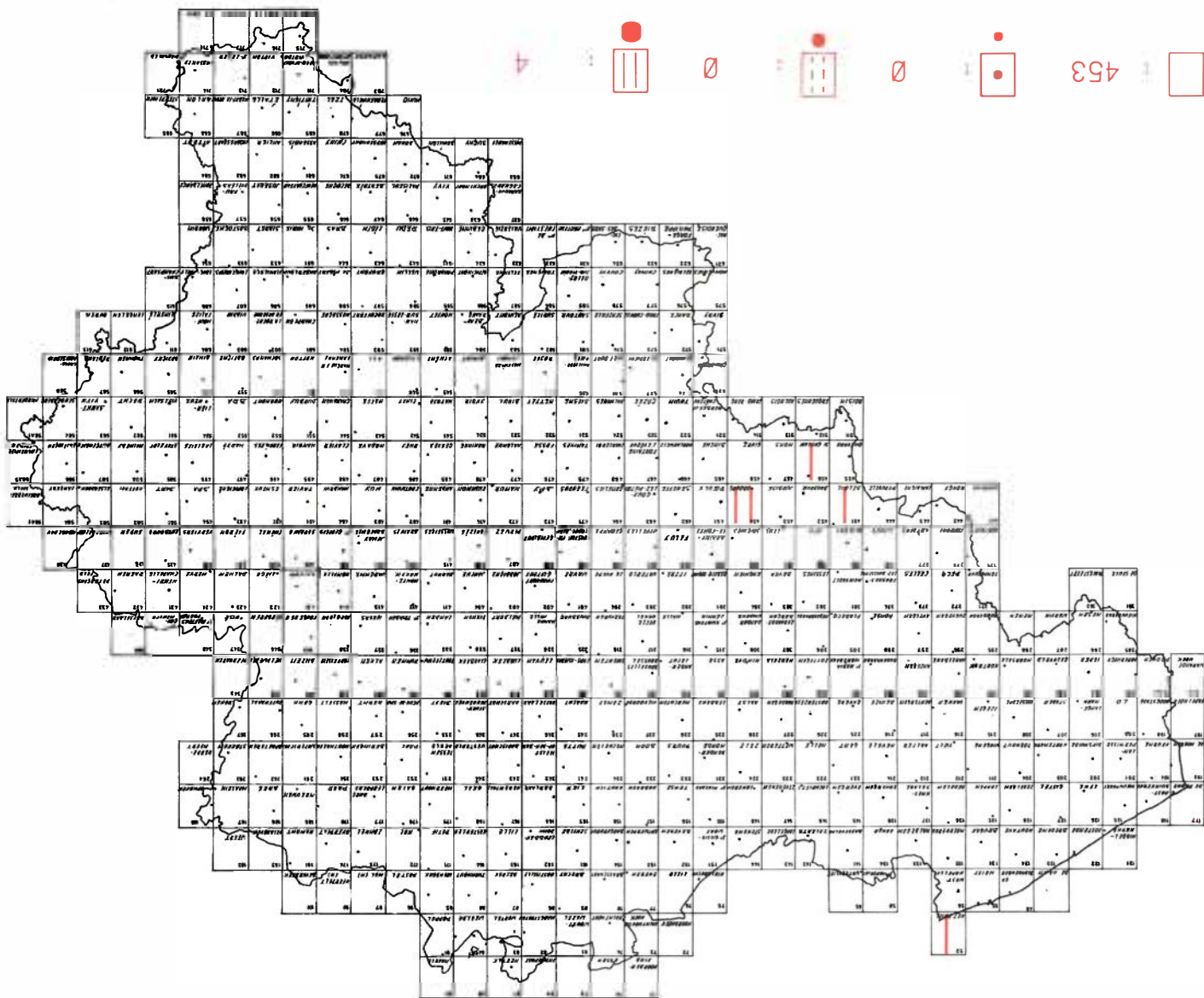
BIOTOOP

In het Zwin broedt de soort aan de rand van een kolonie Kokmeeuwen (*Larus ridibundus*). Te Obourg vestigde de kolonie zich op de boorden van een ondergelopen mergelgroeve die nog steeds uitgebaat wordt. De vogels broeden er op de bodem. In Saint-Ghislain en Bernissart broedt de Stormmeeuw daarentegen in moerassen die ontstaan zijn door mijnverzakkingen en bevinden de nesten zich op uit het water oprijzende dode bomen of palen.

BIBLIOGRAFIE

Amory, B. 1981. La nidification du Goéland cendré (*Larus canus*) dans la vallée de la Haine de 1970 à 1980. Aves 18 : 97-107.
Tricot, J. 1971. La nidification, en 1970, du Goéland cendré (*Larus canus* L.) en Belgique, dans le cadre de l'expansion européenne de l'espèce. Aves 8 : 37-40.

B. Amory*

LARUS CANUS

Zilvermeeuw, *Larus argentatus*

VERSPREIDING

De soort broedt slechts op één plaats, nl. in het Zwin te Knokke (op de grens van twee rechthoeken).

TALRIJKHEID

Een paar in 1973, vier in 1974, zes in 1975, acht in 1976 en tien in 1977.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Het eerste Belgische broedgeval dateert uit 1960 in het Zwin. Een paar broedde opnieuw in 1962 en vervolgens in 1968. Vanaf 1972 is deze plaats permanent bezet. De aantallen worden er binnen bepaalde perken gehouden, een maatregel die noodzakelijk is omwille van de te kleine oppervlakte van het gebied en van de bescherming van andere broedvogels. De kolonie groeit nochtans traag aan en omvat 15 paar in 1984 (Lippens en Wille, 1972 ; Lippens, 1980 ; Burggraeve, 1984). Een paar broedde te Sint-Kruis-Winkel (Oost-Vlaanderen) in 1984 (V. Geers, pers. med.).

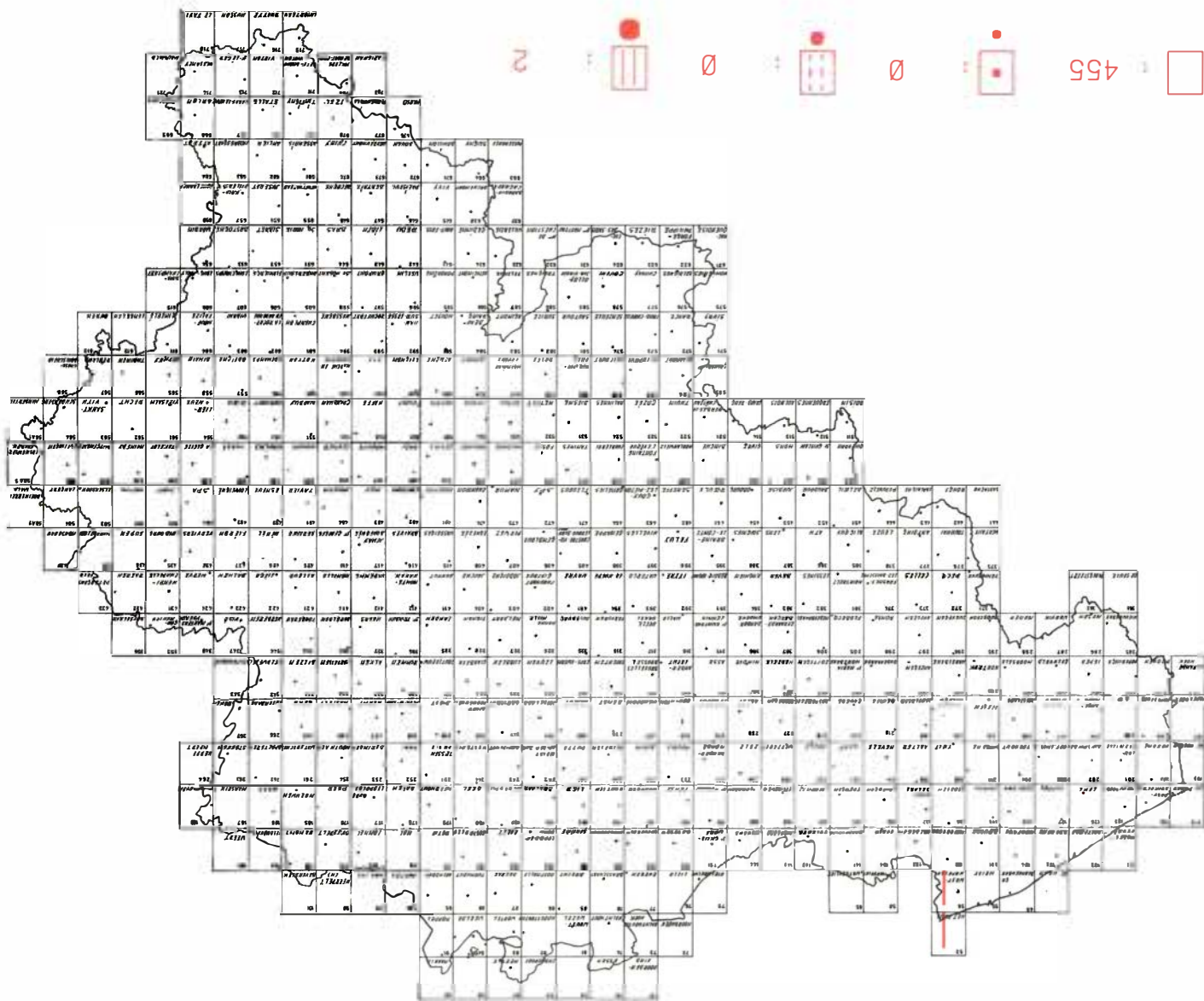
BIOTOOP

De nesten bevinden zich op lage eilandjes die zich in een kustcomplex bevinden met schorren, kanaaltjes, plassen en zoute slikken, dit alles gescheiden van het strand door een smalle duingordel.

BIBLIOGRAFIE

Burggraeve, G. 1984. Zilvermeeuw *Larus argentatus*. in Anon. (= H. Meeus). Opmerkelijke ornithologische waarnemingen. Wielewaal 50 : 374-376 (375).

P. Devillers*

LARUS ARGENTATUS

Visdiefje, *Sterna hirundo*

VERSPREIDING EN TALRIJKHEID

In België is er slechts een grote kolonie : deze van het Zwin. In de periode 1973-1977 nam ze toe van 120 tot 196 paar. Geïsoleerde broedgevallen of kleine, dikwijls tijdelijke, kolonies komen voor in het Scheldebekken van het Gentse tot het Antwerpse (havenwerken, krekens). Het totaal aantal broedparen ervan bedraagt vier tot 13. Bovendien broedde in elk van de jaren van de atlasperiode een paar (twee in 1973) in de Limburgse Kempen. Een broedgeval werd in de Antwerpse Kempen opgetekend in 1977.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De kolonie in het Zwin ontstond in 1960 ; ze nam geleidelijk toe en telde 380 paar in 1984 (Lippens, 1980 ; G. Burggraeve, pers. med.). De gevallen in de Scheldevallei, in het Gentse en het Antwerpse, dateren van 1962, enkele vroegere sporadische broedgevallen niet te na gesproken (Lippens en Wille, 1972 ; van den Steen, 1979). Deze populaties hielden stand zonder echter spectaculair toe te nemen. Dit ging echter wel soms gepaard met wijzigingen in de inplanting van de vestigingen. In de Kempen broedde de soort tot ongeveer 1956 ; de recente broedgevallen zijn sporadisch gebleven.

BIOTOOP

In het Zwin is de kolonie gevestigd op vlakke eilandjes met een lage zoutminnende vegetatie. De andere kolonies bevinden zich eveneens op eilandjes in terreinen die in het grootste gedeelte van de gevallen ontstonden bij infrastructuurwerken voor haven-, wegen- of waterwegenbouw.

P. Devillers*

Dougalls Stern, *Sterna dougallii*

Een exemplaar dat klaarblijkelijk gepaard is met een Visdiefje, *Sterna hirundo*, bevond zich in de sternenkolonie van het Zwin vanaf 1976 ; het was er nog aanwezig in 1984. In sommige jaren schijnen jongen te zijn grootgebracht, maar hun kenmerken werden nooit nagegaan en geen enkele hybride vogel werd waargenomen (Burggraeve, Giervalk 67 : 75-80, 1977 ; Lippens, 1980 ; G. Burggraeve, pers. med.).

P. Devillers*

Noordse Stern, *Sterna paradisaea*

VERSPREIDING EN TALRIJKHEID

In de periode 1973-1977 broedde de soort slechts eenmaal in België : een paar in 1976 in het Zwin (Burggraeve, 1978).

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Het vermelde broedgeval was het eerste voor ons land. Een tweede had, opnieuw in het Zwin, plaats in 1982 (Burggraeve, 1983).

BIOTOOP

De broedparen sloten zich aan bij de kolonie Visdiefjes, *Sterna hirundo*, van het Zwin.

BIBLIOGRAFIE

Burggraeve, G. 1978. Waarnemingen en eerste broedgeval voor België van de Noordse Stern, *Sterna paradisaea*, te Knokke. *Giervalk* 68 : 99-106.

Burggraeve, G. 1983. *in* Outtier *et al.* Ornithologische Seizoenoverzichten in Vlaanderen juni - juli - augustus 1982. *Wielewaal* 49 : 324-332 (330).

P. Devillers*

Dwergstern, *Sterna albifrons*

VERSPREIDING EN TALRIJKHEID

In 1973 broedde de soort op twee plaatsen : het Zwin (één paar) en Nieuwpoort (twee paar). Het broedgeval in het Zwin mislukte door het roven van het legsel door eierverzamelaars (Lippens, 1980).

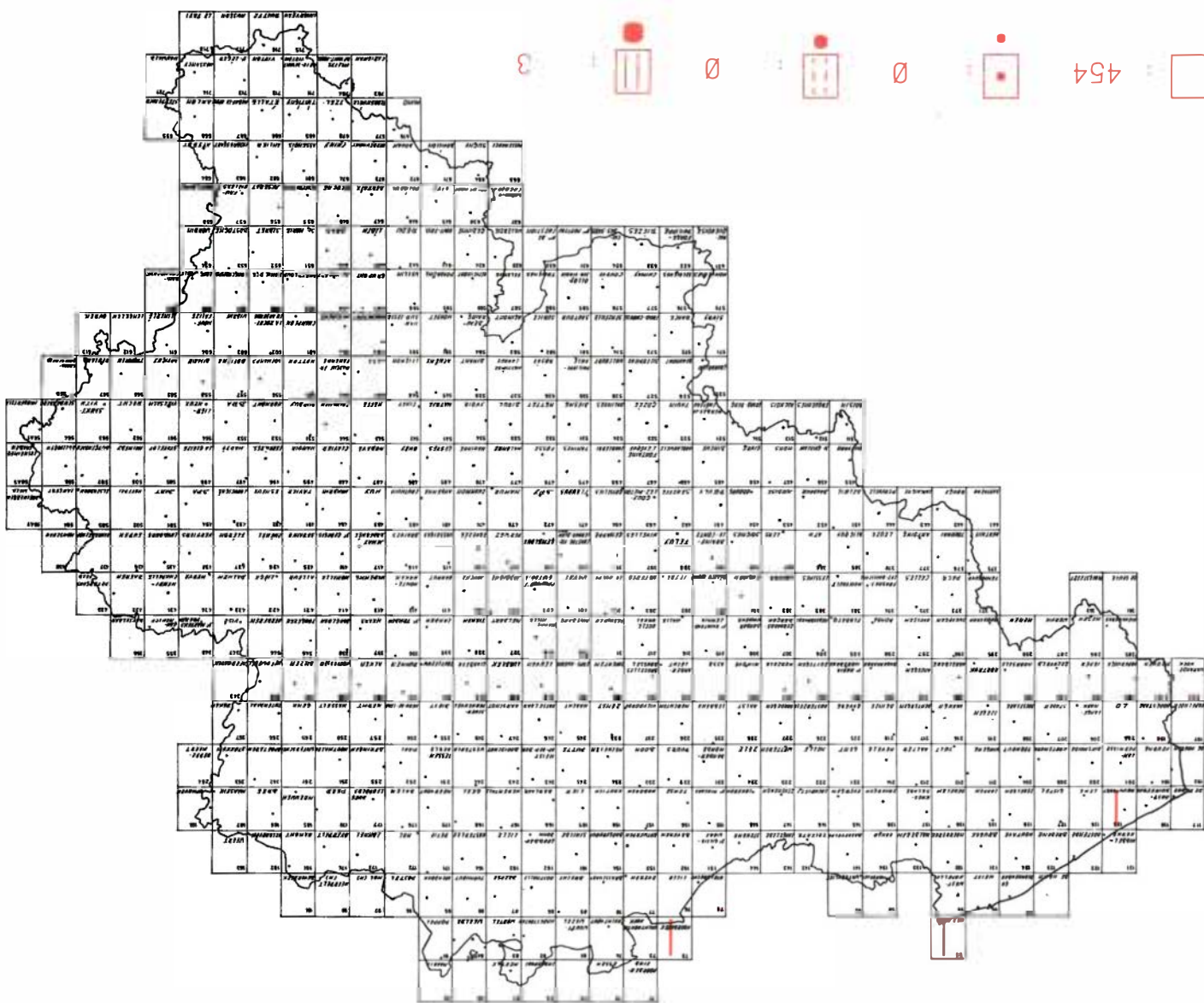
EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN *

Tot 1963 broedde de Dwergstern regelmatig in België. Hij verdween door de uitbouw van het kusttoerisme. Sedert 1964 zijn enkel de broedgevallen bekend van 1973 en één te Zandvliet in 1979 (twee paar in de rechthoek « Noordhoek ») dat geen succes kende.

BIOTOOP

Voor haar verdwijning broedde de soort vooral in de duinen en op het hoge strand. De recente broedgevallen grepen plaats op opgespoten terreinen of op kunstmatige eilandjes.

P. Devillers*

STERNA ALBIFRONS

Zwarte Stern, *Chlidonias niger*

VERSPREIDING

Buiten de Antwerpse en Limburgse Kempen is er in België slechts een broedgeval van de Zwarte Stern gekend, nl. te Zwijndrecht in 1947. De kaart geeft een duidelijk beeld van de zeldzaamheid van de soort tijdens het laatste decennium. Slechts in vijf rechthoeken werden positieve broedgevallen vastgesteld en in drie daarvan is ze zeer onregelmatig of nu zelfs afwezig. De Zwarte Stern staat op het punt in ons land te verdwijnen en het is zeer de vraag of alleen intensere bescherming dit proces zal kunnen tegenhouden.

TALRIJKHEID

Tijdens de atlasperiode en daarna werd op de onderscheiden plaatsen het volgend aantal broedparen (tussen haakjes) genoteerd : St. Lenaarts-Rijkervorsel : 1973 (8), 1974 (1 ?), 1975 (3-4), 1976 (10), 1977 (9), 1978 (11), 1979 (8-9), 1980 (6-7), 1981 (5) ; Beerse : 1974 (4) ; Mol-Postel : 1974 (27), 1975 (22), 1976 (25), 1977 (?), 1980 (waarschijnlijk 3), 1981 (?) ; Mol : 1976 en Beverbeek : 1974. De populatie bedroeg dus tijdens de atlasperiode nog steeds een 30-tal paar maar is ondertussen verder geslonken tot minder dan 10 paar.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De Zwarte Stern was vóór de grote heide-ontginningen in de Kempen een gewone broedvogel die in vele tientallen kolonies moet gebroed hebben. Zo nestelden er tijdens de oorlogsjaren alleen al te Kalmthout een 50-tal paar, en de soort broedde toen nog zeer verspreid over grote delen van de Kempen zodat mag aangenomen worden dat de populatie toen nog enkele honderden paar kan omvat hebben. Daarna heeft zich een sterke achteruitgang doorgezet die weliswaar weinig gedocumenteerd is. Zo werden in 1954 nog slechts 115 broedparen vastgesteld op een 7-tal plaatsen met hierbij de opmerking dat dit blijkbaar nog een gunstig jaar was. Dit negatief verloop heeft zich daarna versneld zodat er in het begin van de jaren zestig nog slechts een 50-tal en tijdens de jaren zeventig slechts gemiddeld een 30-tal paar aanwezig waren. Tevens nam het aantal broedplaatsen onrustbarend af. De laatste jaren is nog slechts één plaats regelmatig en een tweede onregelmatig bezet. De oorzaken van dit catastrofaal teruglopen zijn zeer complex en het fenomeen doet zich trouwens niet alleen in ons land maar in gans West-Europa voor. Meer bepaald wat België betreft is het duidelijk dat het massaal in cultuur brengen van geschikte gebieden een zeer voorname factor is maar ook op plaatsen die schijnbaar weinig of geen verandering ondergaan hebben (bv. Kalmthout) is de soort in de jaren zestig zonder enige aanwijsbare oorzaak plotseling verdwenen en ondanks meerdere jaren met een uitermate gunstige waterstand niet meer teruggekeerd. De Zwarte Stern stelt hoge ekologische eisen en misschien speelt een mogelijke verandering in het voedselaanbod een niet onbelangrijke rol.

BIOTOOP

In ons land aangewezen op lage vochtige heide met vennen. De Zwarte Stern broedt daar hoofdzakelijk in de verlandingszones tussen russen en op veenmostapijen. Een tweede belangrijk biotoop wordt gevormd door oude en verlaten ondiepe kleiputten. Tot voor kort ook nog regelmatig in open weidegebieden met heide- en venrestanten, ook in oude turfputten. Te Postel heeft de soort regelmatig op speciale daartoe geplaatste rietmatten gebroed en ook te Nieuwmoer werd enkele malen op afgemaaid riet genesteld.

BIBLIOGRAFIE

Huygens, J. 1953. Kokmeeuw en Zwarte Stern. Wielewaal 19 : 125-133.

P. Maes en H. Voet

Witvleugelstern, *Chlidonias leucopterus*

Onregelmatige broedvogel : een paar te Weelde in 1937 (Avifauna van België, 1967).

P. Devillers*

Witwangstern, *Chlidonias hybridus*

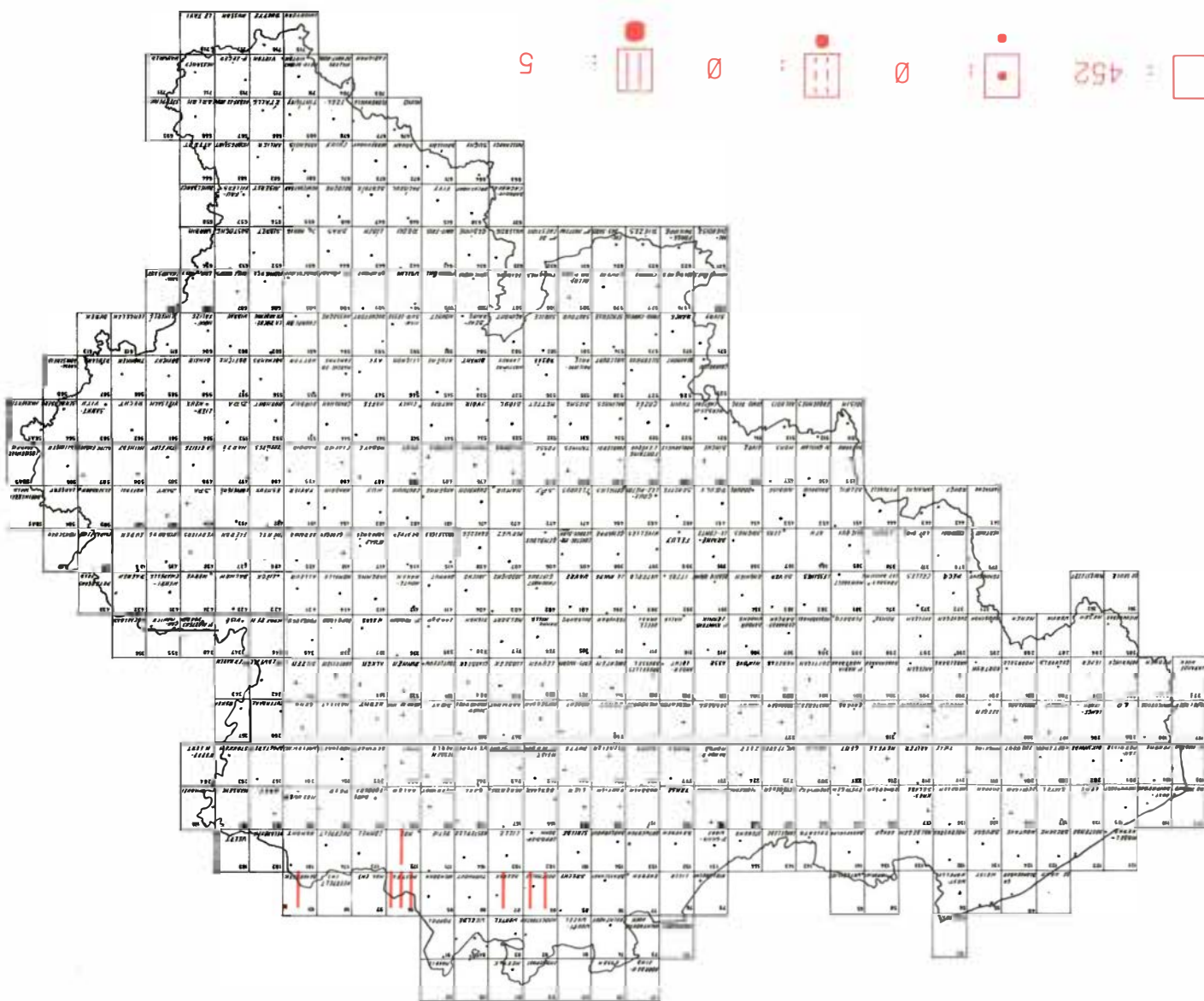
Onregelmatige broedvogel : drie paar te Turnhout in 1950 en twee paar te Genk in 1957 (Avifauna van België, 1967).

P. Devillers*

Steppenhoen, *Syrhaptes paradoxus*

Volgend op de invasie in 1888, werden in het noordelijk deel van het land verschillende broedpogingen vastgesteld in 1889 (van Havre, 1928).

J.-P. Jacob*

CHLIDONIAS NIGER

Reisduif, *Columba livia*

VERSPREIDING, TALRIJKHEID EN EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

In België bestaan er geen Rotsduiven van wilde oorsprong. Op verschillende plaatsen leven populaties reisduiven die uit gevangenschap afkomstig zijn en die niet altijd de aandacht van de waarnemers genieten. Het is trouwens moeilijk om een onderscheid te maken tussen duiven die tijdelijk hun hok verlaten en vogels die zich in wilde staat voortplanten, temeer gezien deze laatste categorie voortdurend aangevuld wordt door ontsnapte exemplaren.

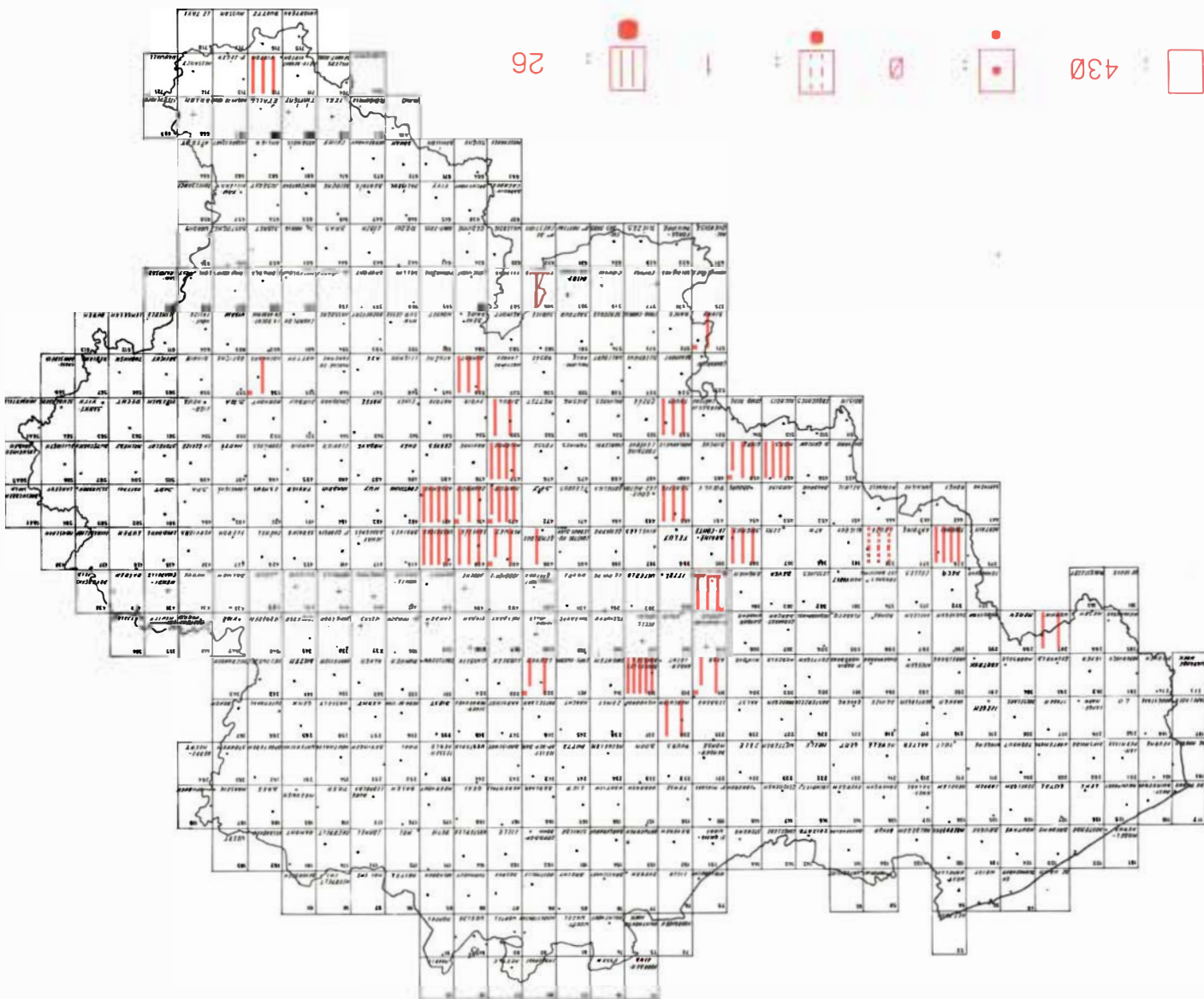
Enkel de populatie die rotsen bewonen, zowel deze van de rotsen van de Maas als van de steengroeven van Henegouwen, werden steeds opnieuw gesignaleerd, hetgeen niet het geval was voor de stadsduiven, enkele uitzonderingen niet te na gesproken (Brussel). Het is dus onmogelijk meer te halen uit de ruwe gegevens zoals die op de kaart voorkomen, vooral daar beperkende maatregelen een aanzienlijke en onregelmatige invloed uitoefenen op de aantallen. De populatie die de rotswanden langs de Maas bewoont sinds 1927 was in het begin afkomstig van vogels bestemd voor de duivenschielingen (Lippens en Wille, 1972). Ze werd in belangrijke mate aangevuld door niet naar hun hok teruggekeerde exemplaren en haar aantallen liggen duidelijk hoger dan de schatting van Lippens en Wille (100 paar).

BIOTOOP

Vooral gebouwen, maar ook in steengroeven en op rotsen (Maasvallei).

P. Devillers*

COLUMBA LIVIA

26

430

6

10

6

4

Holenduif, *Columba oenas*

VERSPREIDING

Hoewel tegenwoordig aanwezig in het grootste gedeelte van het land (70 % van alle rechthoeken), is de soort ongelijk verdeeld tussen het noorden en het zuiden. Daar waar ze, behalve enkele onbezette eilandjes in West-Vlaanderen en Haspengouw, geheel Laag- en Midden-België inneemt, komt ze in Hoog-België enkel voor in de westelijke helft en in de Hoge Venen. In Lotharingen is de Holenduif praktisch afwezig.

TALRIJKHEID

Ook de populatiedichtheid is verschillend in het noorden en het zuiden van het land : ze is hoger in het noorden met enkele belangrijke concentraties (125 tot 625 paar per rechthoek in het Brusselse en het Gentse) en lager in het zuiden. Deze verschillen zijn functie van het aantal beschikbare nestholten. Via de methode van de gemiddelden komen we tot een totale schatting van ongeveer 6100 paar, d.w.z. tot een gemiddelde van 14 paar per bezette rechthoek. Dit aantal ligt beduidend lager dan de schatting van 16000 paar die werd naar voor gebracht door Lippens en Wille (1972). Het verschil kan gedeeltelijk worden verklaard door een algemene achteruitgang van de soort in West-Europa tijdens de laatste jaren.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Komende van Centraal-Europa heeft de Holenduif zich in België in het begin van deze eeuw gevestigd. Deze inplanting gebeurde gelijktijdig met die van de Zwarte Specht (*Dryocopus martius*) waarvan hij de holten gebruikte om te broeden. Dank zij haar grote aanpassingsmogelijkheden ging de soort echter weldra sneller vooruit dan de Zwarte Specht, en ze bezette het gehele noorden van het land tot aan de Kust in 1925. Vanaf dit ogenblik nam de populatie snel toe om een maximum te bereiken rond 1950. Sindsdien wordt echter weer een afname vastgesteld waarvan de oorzaken onduidelijk zijn ; onder degene die aangehaald worden kan vergiftiging door met pesticiden behandeld zaaigraan worden vermeld. In het Doornikse schijnt de soort sinds 1980 opnieuw toe te nemen.

BIOTOOP

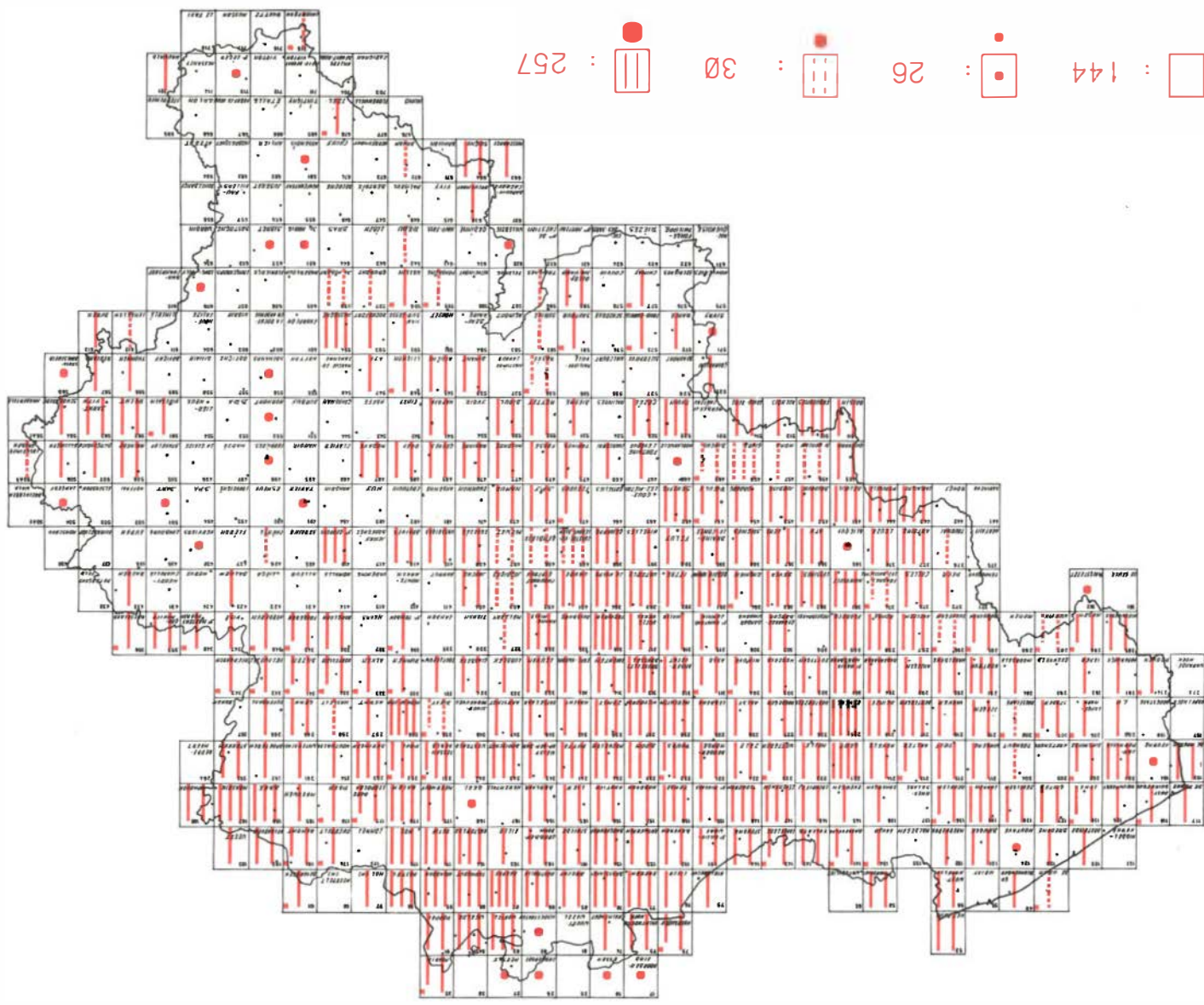
De meest verschillende biotopen worden ingenomen ; ze omvatten gelijktijdig holten waarin gebroed wordt en open ruimten, vooral in streken met graanteelten waar de soort allerlei zaden vindt om zich te voeden en holten om zich voort te planten (knotwilgen, oude Populieren, enz.). Daar waar ze oorspronkelijk slechts voorkwam in de bossen waar ze holten bezette die door de Zwarte Specht werden uitgehakt, vinden we de soort tegenwoordig vooral in oude parken met holle bomen, zelfs in de steden. Haar groot aanpassingsvermogen laat haar toe in elk duister hoekje te broeden : nestkasten, rotsholten in al of niet verlaten steengroeven, konijnholten in de kustduinen en de Kempen en recent zelfs tussen hooibalen op de zolder van een onbewoonde hoeve (P. Simon, pers. med.). Wanneer vele holten op een beperkte ruimte beschikbaar zijn, past de soort zich ook aan aan het leven in kolonieverband (Delmée, 1954).

BIBLIOGRAFIE

Delmée, E. 1954. Douze années d'observations sur le comportement du Pigeon colombin (*Columba oenas*). Giervalk 44 : 193-259.

E. Delmée*

COLUMBA OENAS

: 144
• : 26
⋮ : 30
 : 257

: 86
⋮ : 129
⋮ : 66
⋮ : 6

Houtduif, *Columba palumbus*

VERSPREIDING

De soort is overal in België aanwezig.

TALRIJKHEID

De soort komt overal in België talrijk voor. Ze houdt van landbouwstreken met mozaïekstructuur (bossen-gewassen), waar ze dichtheden bereikt van 625 tot 3000 paar per 80 km². Een enkele rechthoek telt meer dan 3000 paar : het betreft de rechthoek Lochristi (146) die doorsneden wordt door het kanaal Gent-Terneuzen. De staal- en olieindustrieën die langsheen dit kanaal gevestigd zijn, nemen grote oppervlakken onbebouwde grond in die bezaaid zijn met bosjes waar niet gejaagd wordt. In en rond de steden zijn dichtheden tussen 125 en 3000 paar per 80 km² algemeen ; de soort heeft inderdaad sinds een honderdtal jaar parken, lanen, stadstuinen en Sparreplantingen ingenomen. In weidegebieden komt dikwijls een dichtheid van 125 tot 625 paar / 80 km² voor. Waar het Ardens woud meer oppervlakte inneemt, daalt de dichtheid onder de 125 paar per rechthoek. Hetzelfde verschijnsel doet zich voor in streken van Laag-België waar weinig bomen voorkomen ; de plaatsen waar kan gebroed worden zijn hier zeldzamer en de verdelgung van de Houtduiven door de landbouwers gemakkelijker. In de streek van Hasselt-Sint-Truiden, waar de dichtheid eveneens laag is, wordt de soort systematisch verdelgd door de fruitkwekers omdat de vogels veel groene kersen eten, omwille van de pitten die dienst doen in de spiermaag. Dikwijls zijn er tot drie broedsels per jaar hetgeen aantalsschattingen bemoeilijkt. Via de methode van de gemiddelden kan de totale populatie geschat worden op 150000 paar met een minimale waarde van 67000 paar.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Lippens en Wille (1972) schatten de Belgische populatie op 116000 paar. De atlasresultaten geven een hoger cijfer maar er dient gezegd dat het van dezelfde grootteorde is : het verschil is kleiner dan de onnauwkeurigheid van de twee methoden. Sinds het begin van deze eeuw is de soort aanzienlijk toegenomen. Dit is te wijten aan het massaal bezetten van stedelijke en voorstedelijke milieus alsook aan het op vele plaatsen aanplanten van kleine bosjes naaldbout die tegelijkertijd geschikte broedplaatsen en gunstige winterslaapplaatsen vormen en zo de soort toelieten meer en meer standvogel te worden. Op dit ogenblik schijnen de aantallen stabiel te zijn of een lichte toename te vertonen onder invloed van verschillende factoren. Onder de gunstige factoren vermelden we de overvloed aan voedsel achtergelaten door de mens (graangewassen, erwten, boontjes, kolen), het verdwijnen van nestroof, de verdraagzaamheid van de stedeling voor vogels en de daling van de mortaliteit in de winter. Deze laatste factor is vooral te wijten aan het bestaan van slaapplekken in Sparren die de vogels beschermen tegen de koude, aan de overvloed aan voedsel die hen ter beschikking gesteld wordt in de steden in de winter, aan de gemorste granen rondom silos, aan het laattijdige oogsten van sommige maïsvelden en aan de wintervoeding van het wild in bos en veld. Onder de ongunstige factoren vermelden we daarentegen de jachtdruk en de verdelgung van landelijke populaties door de landbouwers, epidemieën (o.m. trichomonose, een bacteriële infectie van de neusslijmvliezen), massale sterfte van standvogels bij hevige en langdurige koudgolven en nogmaals de jacht (voornamelijk in het zuidwesten van Frankrijk) voor het gedeelte van de populatie dat wegtrekt.

BIOTOOP

De Houtduif komt vooral voor in streken met een afwisseling tussen bebouwde en kleine tot middelgrote beboste stukken. Ze is duidelijk minder talrijk binnen grote bosmassieven, vooral in naaldbossen. Graag vestigt ze zich echter aan de randen ervan en ze verkiest loofbossen met afwisselende samenstelling en aldus rijk aan voedsel. Sedert enkele decennia koloniseert de soort ook parken en boompartijen in onze steden. Het nest wordt gewoonlijk in een boom gebouwd die zowel geïsoleerd als midden in een bos kan staan. Bij gebrek aan bomen kan het echter ook in een dichte struik geplaatst worden. De Houtduif voedt zich voornamelijk met granen en vruchten. In bebouwde en weidestroken worden vooral de bladeren van kruidachtige planten gegeten : (Klaver, Kamille, Boterbloemen, Paardebloem en Vogelmuur) maar ook zaden van graangewassen, erwten, kersen, enz. Verder staan ook eikels en beukenootjes, blaadjes van es, bloemknoppen van Populieren en Beuken, knolletjes van Speenkruid, enz. op het menu. Het is dan ook duidelijk dat de soort zich overal, zowel op het platteland als in de stad, thuisvoelt.

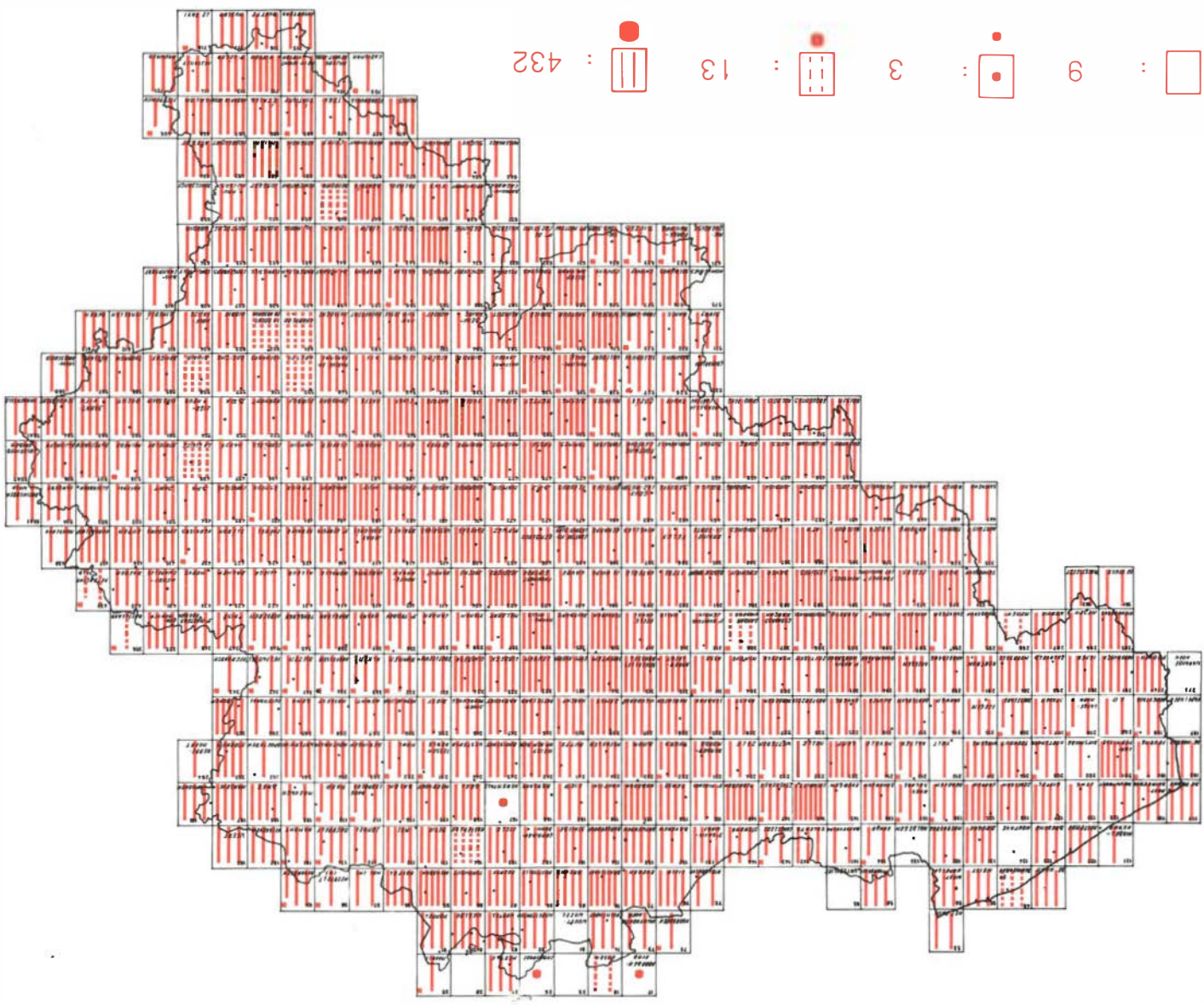
BIBLIOGRAFIE

Schnock, G. en E. Seutin. 1973. Contribution à l'étude écologique du Pigeon ramier (*Columba palumbus*) en Belgique. Aves 10 : 182-192.

Schnock, G. en E. Seutin. 1981. Incidence des cultures de pois verts sur la composition du régime alimentaire du Pigeon ramier (*Columba palumbus*). Bull. Rech. Agron. Gembloux 16 : 35-58.

G. Schnock en J. Tahon*

COLUMBA PALMBUS

 : 9
 : 3
 : 13
 : 432

 : 12
 : 29
 : 144
 : 203
 : 56
 : 1

Turkse Tortel, *Streptopelia decaocto*

VERSPREIDING

De Turkse Tortel komt nagenoeg overal voor ; ze ontbreekt inderdaad slechts in een dertigtal rechthoeken. In ongeveer twee derden ervan betreft het grensrechthoeken waarbinnen zich slechts een klein gedeelte Belgisch grondgebied bevindt en in de andere gevallen hebben we te doen met rechthoeken waar onvoldoende onderzoek gebeurde. De rechthoeken waar de soort werkelijk ontbreekt zijn te vinden in bijna volledig beboste of hooggelegen streken van de Ardennen.

TALRIJKHEID

Via de methode van de gemiddelden kan de totale populatie op ongeveer 60000 paar geschat worden. Gezien de talrijkheid van de soort gebonden is aan deze van de mens, vinden we de hoogste dichtheden in Laag- en Midden-België waar, vooral nabij middelgrote en grote agglomeraties, soms meer dan 625 paar per rechthoek worden aangetroffen (Antwerpse, Brusselse en Luikse agglomeratie, Gent, Beringen, Leuven, Genappes, Ath, Tournai, Mons, enz.). In de polders en het noorden van de Kempen overtreft de soort slechts zelden de categorie 3, en dit dan nog enkel waar bebouwde kommen voorkomen. In Hoog-België liggen de dichtheden meestal beneden de 125 paar per rechthoek, hoewel de soort plaatselijk talrijker is in de nabijheid van belangrijke woonkernen (b.v. Neufchâteau). Tijdens de atlasperiode was de Turkse Tortel eerder zwak vertegenwoordigd in Lotharingen en de hoge Ardennen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De Turkse Tortel is een recente aanwinst van de Belgische avifauna. Ze broedde voor het eerst in 1955 te Knokke. In het begin nam de soort vooral toe langsheen de kust, in de Maasvallei en doorheen de Kempen. In Brabant werd het eerste broedgeval gesignaleerd in 1958 (Brussel), in Henegouwen in 1959 (Kain) en in Luik in 1960. Tijdens de jaren zestig verspreidde de de soort zich zeer snel zodat Lippens en Wille (1972) haar reeds in het ganse grondgebied aangeven. De vestiging van de Turkse Tortel in de Ardennen is niet nauwkeurig gedateerd, maar op het einde van de atlasperiode schijnt de soort er nog steeds zowel haar expansie als haar aantalstoename voort te zetten. De toename waaruit men kan besluiten door vergelijking van de cijfers van Lippens en Wille (40000 paar) en deze van de atlas 60000 paar) is zeker reëel, zelfs als dit niet duidelijk blijkt uit de cijfers gezien het verschil kleiner is dan de onnauwkeurigheid van beide methoden. Op dit ogenblik schijnen de aantallen vrij stabiel te zijn na de reeds geciteerde vooruitgang in Hoog-België waar de meeste geschikte biotopen nu ingenomen zijn.

BIOTOOP

De Turkse Tortel is een antropofiele soort die de nabijheid van menselijke nederzettingen opzoekt mits er enkele bomen voorkomen en er overvloedig voedsel ter beschikking is (in de winter). De meest gunstige omstandigheden voor de soort zijn dus aanwezig in de niet te dichte bevolkingscentra en in de voorsteden van grootsteden. Bosmassieven van enige omvang worden gemeden. Na de oogst komt de soort veel voor in de velden om er achtergebleven granen te zoeken en grote concentraties worden vaak aangetroffen nabij silo's en mouterijen. De vorming van winterslaapplaatsen in aanplantingen van naaldbomen die de vogels beschermen tegen koude en predatoren, is een gekend feit.

BIBLIOGRAFIE

Franckx, H. 1969. De verspreiding van de Turkse tortel. *Wielewaal* 35 : 71-79, 129-136.

R.-M. Lafontaine*

STREPTOPELIA DECACTO

□ : 15 : 61 : 194 : 121 : 21

□ : 30 : 15 : 16 : 396

Tortel, *Streptopelia turtur*

VOORKOMEN

Misschien in enkele polderrechthoeken en sommige delen van de Hoge Venen uitgezonderd, is de soort nagenoeg in elke rechthoek als broedvogel aanwezig.

TALRIJKHEID

Grosso modo komen hoge dichtheden (overwicht van de categorieën 2 en 3) voor in alle provincies met uitzondering van een deel van West-Vlaanderen (Polders) en van Luik (Hoge Venen). Plaatselijk treffen we tevens dichtheden aan van meer dan 125 paar per rechthoek. Dit is het geval in noord-Henegouwen, Haspengouw, een deel van de Condroz en enkele rechthoeken in de Antwerpse Kempen. Waarschijnlijk bij gebrek aan voldoende nestgelegenheden en foeragemogelijkheden zijn de densiteiten lager in de Polders en in het grootste gedeelte van Hoog-België : hier overwegen dichtheden van minder dan 25 paar per rechthoek of is de soort zelfs plaatselijk afwezig.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

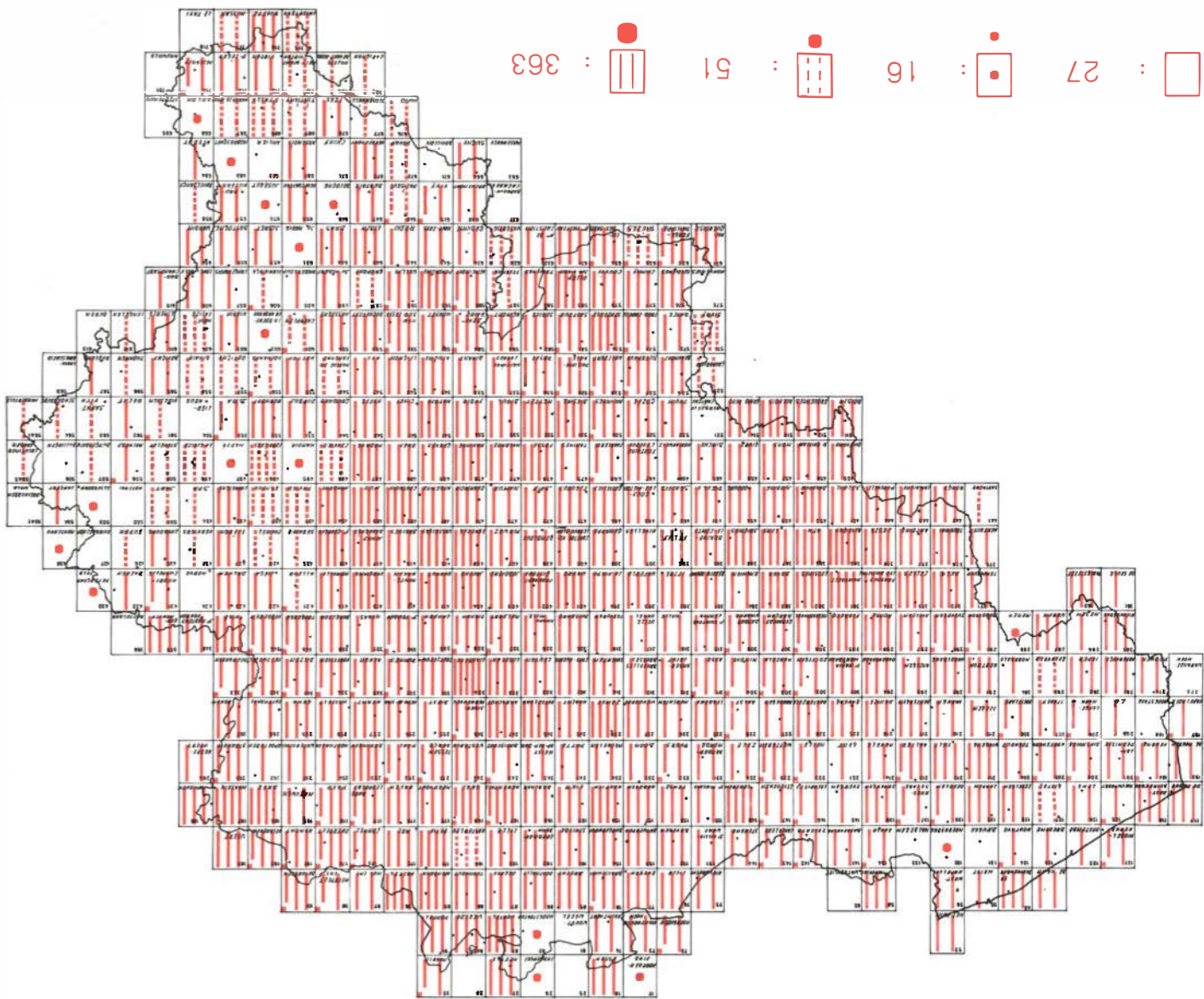
Het is moeilijk aan de hand van gepubliceerde gegevens een duidelijke evolutie vast te stellen in de aantallen van deze soort. Selys-Longchamps (1842) noemt de Tortel vrij algemeen, van Havre (1928) betitelt ze als « algemeen verspreid in bossen en parken, zelfs in de steden, met nochtans een afname in de bossen aan de randen van de Hoge Venen ». Het is echter niet zeker dat dit laatste verschijnsel te wijten is aan een reële achteruitgang in dit gebied dan wel aan een gebrek aan vroegere belangstelling voor de soort. Ook Lippens en Wille (1972) stellen vast dat de Tortel minder talrijk is in Hoog-België, maar spreken niet van een afname. Het cijfer van ca. 29000 paar dat we via de methode van de gemiddelden bekomen, wijkt niet significant af van de schatting van deze auteurs. Toch lijken een aantal factoren het leefmilieu van deze soort, althans partieel, zo ingrijpend te beïnvloeden, dat we op termijn zeker tot een afname moeten besluiten : omzetting van weiland in akkerland, grootschaligheid van de moderne landbouw met de ermee gepaard gaande verdwijning van hagen, veldbosjes, holle wegen, beekkanten en andere lineaire elementen in het landbouwareaal waarvan de Tortel graag gebruik maakt. Het is dan ook meer dan waarschijnlijk dat er heden ten dage minder Tortels in ons land broeden dan rond de eeuwwisseling. Parken in steden, die nog vermeld worden door van Havre (1928), schijnen thans b.v. nog slechts weinig als broedbiotoop in aanmerking te komen.

BIOTOOP

De soort lijkt niet erg veeleisend voor zijn omgeving. Ze komt vooral voor in veldbosjes, hagen, bosranden, vochtige Elzenbroeken, duinstruweel, maar ook in jonge Dennenaanplantingen, grotere bossen mits er voldoende onderbegroeiing en/of klimplanten in voorkomen, en, in mindere mate, ook in grote tuinen, rustige parken en boomgaarden. Hoogstammige bossen zonder ondergroei worden gemedan. Vermits de Tortel zich hoofdzakelijk voedt met onkruidzaden, is de nabijheid van landbouwgebieden een belangrijk element in het broedbiotoop.

W. Roggeman

STREPTOPELIA TURTUR

□ : 27 : ● : 16 : ■ : 51 : 363

▮ : 41 : ▮ : 125 : ▮ : 192 : ▮ : 54 : ▮ : 2

Halsbandparkiet, *Psittacula krameri*

VERSPREIDING

Tijdens de atlasperiode is de Halsbandparkiet zich beginnen te vestigen in het Brusselse. Bovendien hebben vogels die vrijgelaten werden te De Panne in de nabijheid van hun losplaats gebroed van 1974 tot 1976. Andere waarnemingen uit deze periode werden niet op kaart gebracht : ze betreffen telkens geïsoleerde vogels of kleine groepjes (uitzonderlijk 50 exemplaren in 1973 te Bevekom) die hier en daar werden gezien.

TALRIJKHEID

In De Panne broedden enkele paren en de Brusselse populatie telde enkele tientallen individuen waarvan de aantallen in de loop der jaren toenamen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

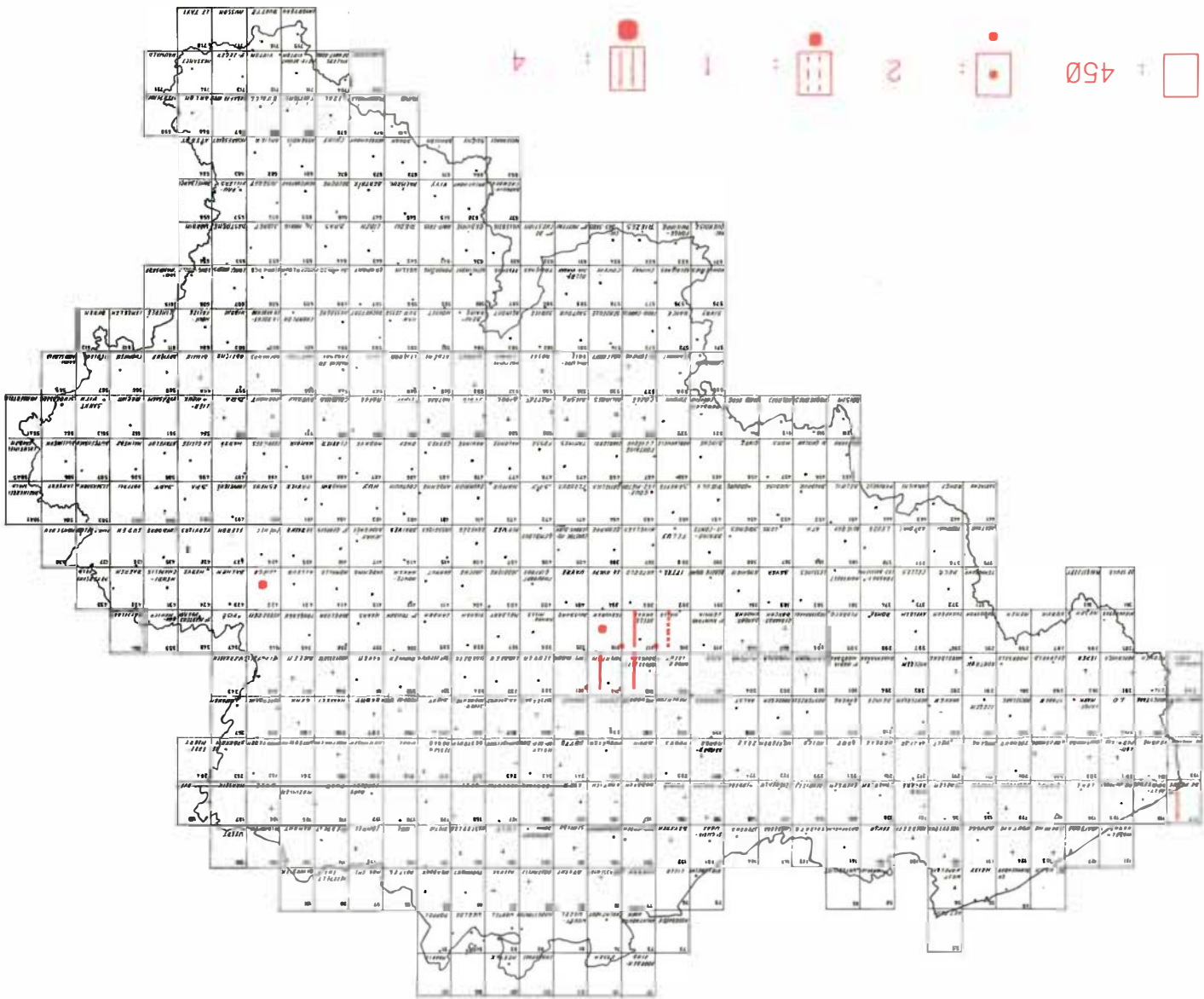
De eerste waarnemingen van vrij vliegende Halsbandparkieten werden in België ongeveer twintig jaar geleden verricht. Sinds het begin van de jaren 70 zijn er jaarlijks gegevens, vooral in het Brusselse, waar de oorspronkelijke kern samengesteld was uit vrijwillig geloste vogels uit een dierenpark te Laken. De eerste broedgevallen die in vrijheid werden waargenomen in het noorden van Brussel dateren van 1974-1975. Sindsdien, en vooral tijdens de laatste jaren, is deze populatie sterk uitgebreid. In 1984 telde ze na het broedseizoen meer dan 250 individuen en het verspreidingsgebied breidde zich uit in de richting van de Dijlevallei en Waals-Brabant (R. de Schaetzen en J.-P. Jacob). Buiten deze populatie stammen geïsoleerde waarnemingen uit de meeste delen van het land, maar uitgezonderd in Liège, wijst tot op heden nog niets op permanente vestigingen. In deze stad komt een kleine populatie (enkele paren) voor sinds 1978. Het verspreidingsgebied van de Halsbandparkiet omvat een deel van tropisch Afrika en het Indisch subcontinent. De soort werd met wisselend succes ingevoerd in verschillende delen van de wereld. In Europa vestigden zich vrij levende populaties die aanvankelijk ofwel uit ontsnapte ofwel uit vrijwillig uitgezette exemplaren bestonden, in Engeland, Nederland, de Duitse Bondsrepubliek en nu ook in België. In ons land vertonen de vrij levende vogels meestal de kenmerken van de ondersoort *P. k borealis*, die afkomstig is van het Indisch subcontinent. De vestiging van deze soort kan zeker standhouden, vermits ze hopen vindt om te broeden, voldoende voedsel en gezien ze perioden van strenge vorst (1979, 1985) heeft doorstaan.

BIOTOOP

Grote parken in de stad of in de omgeving, voldoende uitgestrekte tuinen met oude bomen die holten en een deel van het voedsel leveren, struiken en vruchtdragende boompjes. Behalve vruchten, knoppen en verschillende bloemen, voedt de Halsbandparkiet zich in belangrijke mate op voedertafels ; sporadisch wordt ook gefocageerd in maïsvelden. Het broeden in hopen maakt de soort tot concurrent van andere soorten zoals de Holenduit (*Columba oenas*) en de Steenuil (*Athene noctua*). In de waargenomen gevallen verliep deze concurrentie steeds in het voordeel van de Halsbandparkiet.

J.-P. Jacob*

PSITTACULA KRAMERI

450

5

Koekoek, *Cuculus canorus*

VERSPREIDING

De soort komt vooral in België voor.

TALRIJKHEID

Bij deze soort zijn alle schattingen gebaseerd op tellingen van het aantal « zingende » mannetjes. De totale populatie dient waarschijnlijk geschat tussen een minimum van 5900 territoria en de 9300 die we bekomen via de methode van de gemiddelden. Gezien de uitgestrektheid van de territoria, lijken schattingen van meer dan 125 paar per rechthoek bijzonder hoog te zijn. In het algemeen schijnen de dichtheden vrij uniform ; de soort zou nochtans wat minder talrijk zijn in de Ardennen (uitbreiding van naalddhoutaanplantingen), in Haspengouw (extensieve teelten), in sommige streken van de Kempen en in stedelijke gebieden. Elders kan het voorkomen van een groot aantal rechthoeken met de vermelding « waarschijnlijke broedvogel » in Hoog-België vermoedelijk verklaard worden omwille van het feit dat het relatief moeilijk is een nest te vinden, zeker als een rechthoek niet meermaals kan bezocht worden.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

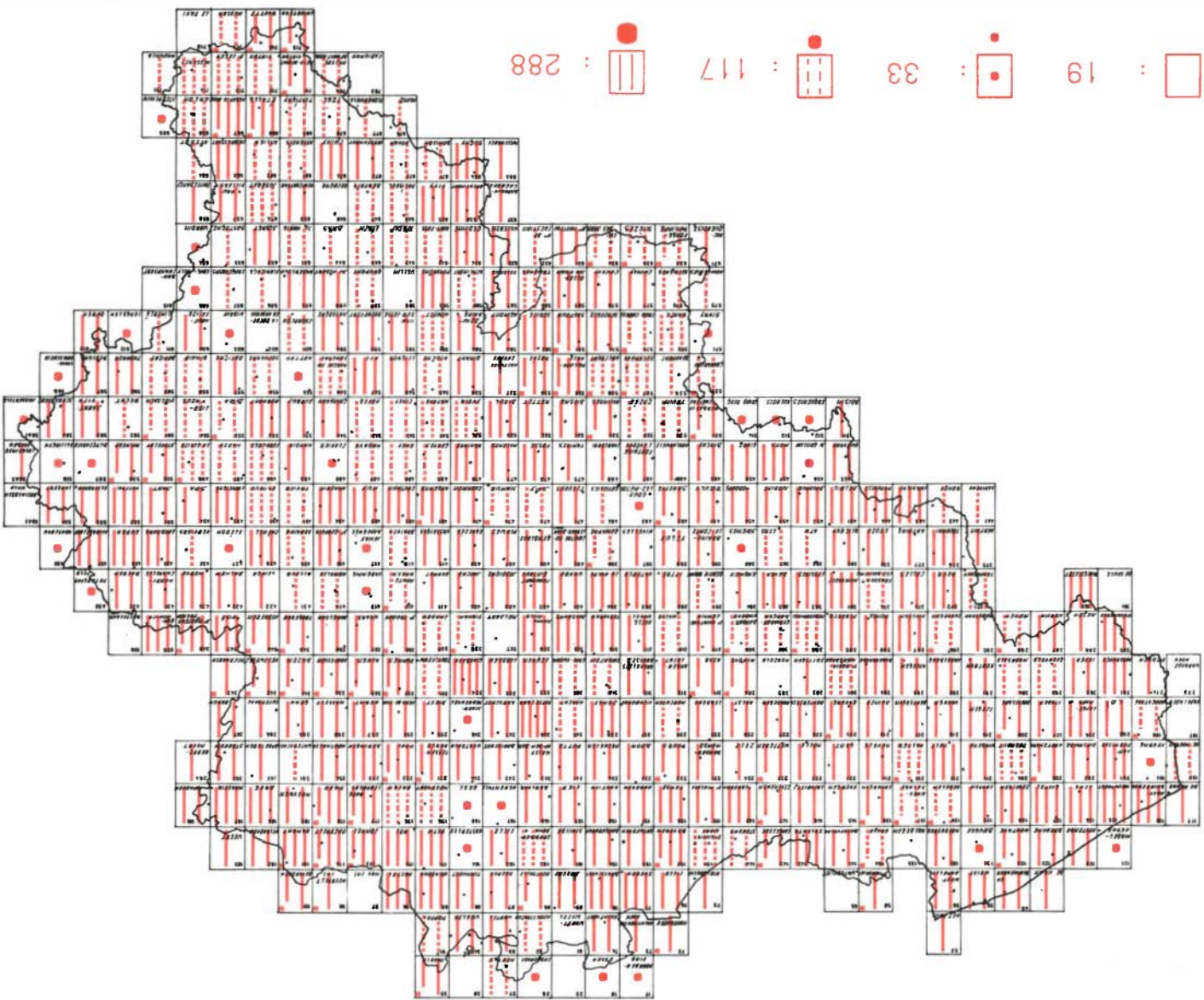
De Koekoek wordt meestal verspreid en algemeen genoemd. De enige andere aanduidingen over zijn voorkomen zijn 2500 tot 10000 « paar » volgens de Avifauna van België (1967) en $\pm$ 14000 nesten volgens Lippens en Wille (1972). Deze waarden zijn van dezelfde grootteorde als de resultaten van het atlasonderzoek. Vooral in Laag-België is het echter mogelijk dat de aantallen afnemen zonder dat dit echter werkelijk kan aangetoond worden met de ter beschikking staande gegevens.

BIOTOOP

De Koekoek komt nagenoeg in elk biotoop voor dat bomen omvat behalve in dichte naalddhoutaanplantingen (Sparren, Douglas) en in parken in het centrum van stadscentra. Hij vertoont een zekere voorkeur voor half beboste landbouwstreken, heiden, open stukken tussen bossen, terrils met zich ontwikkelende bomen alsook voor de vegetatiegordels rond vochtige biotopen. In de bossen komt hij in de verschillende successiestadia voor met blijkbaar de hoogste dichtheden nabij de randen en open plekken in Eikenbestanden van verschillende leeftijdsopbouw. In kleinere aantallen komt de Koekoek ook voor in voldoende grote Populierenaanplantingen, in naalddhout met onderbegroeiing, in parken, duinen en Polders. In België zijn een 40-tal soorten waardvogels bekend (zie bijzonderheden in Verheyen, 1943 ; Lippens en Wille, 1972). In de bossen is het de Roodborst (*Erithacus rubecula*) die het meest geparasiteerd wordt ; de Heggemus (*Prunella modularis*) kent dit lot in tuinen en biotopen met verspreide bosjes, de Graspieper (*Anthus pratensis*) en de Gele Kwikstaart (*Motacilla flava*) in meer open gebieden en de Kleine Karekiet (*Acrocephalus scirpaceus*) in moerassen. Soms kan op zeer verrassende plaatsen een ei worden gelegd : zo b.v. in een nest van een Zwarte Roodstaart (*Phoenicurus ochruros*) in een stal.

J.-P. Jacob*

CUCULUS CANORUS

288

117

33

19

233

56

114

2

Kerkuil, *Tyto alba*

VERSPREIDING

De soort komt voor in 359 rechthoeken, d.w.z. in ongeveer 80 % van het grondgebied. Ze is vooral afwezig in sterk beboste streken van de Ardennen, in de Kempen langsheen de Belgisch-Nederlandse grens en op het Kempens plateau, en in West-Vlaanderen, behalve in de Kuststreek. Verder schijnt ze sterk geurbaniseerde streken zoals Brussel, Antwerpen, Mons, Namur en hun voorsteden te mijden.

TALRIJKHEID

Hoewel algemeen verspreid over het ganse land, is de Kerkuil nergens talrijk : in meer dan 82 % van de gevallen komen niet meer dan vijf paar per rechthoek voor en in de achttien andere rechthoeken komen zes tot 25 paar voor. Het talrijkst is de soort in het westen van Henegouwen (Doornikse en streek van Ath), in de omstreken van Deinze en Oudenaarde in Oost-Vlaanderen, in de Condroz ten zuiden van Namur en in de Famenne van Beauraing tot Nassogne. Via de methode van de gemiddelden kan de totale populatie op iets meer dan 1000 paar geschat worden, d.w.z. slechts drie per rechthoek, hetgeen duidelijk minder is dan de draagkracht van de biotopen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De Avifauna van België (1967) noemt de Kerkuil « vrij schaars » (250 tot 2500 paar) ; Lippens en Wille (1972) schatten de populatie op 1500 paar en stellen dat België niet ontsnapt aan de algemene teruggang van de soort in West-Europa, vooral merkbaar na 1955. Tijdens dezelfde periode constateerden Van der Straeten en Asselberg (1973) tijdens een uitgebreid landelijk onderzoek dat een belangrijk aantal broedplaatsen door de soort waren verlaten. Zowel de ene als de andere schreven deze afname o.m. toe aan de toenemende invloed van de pesticiden hetgeen bevestigd werd door Joiris *et al.* in een onderzoek van eieren en prooivogels. Deze intoxicatie zou nochtans de laatste jaren langzaam teruglopen (Joiris *et al.*, 1979). Vergeleken met vroeger zijn de aantallen echter nog steeds laag.

BIOTOOP

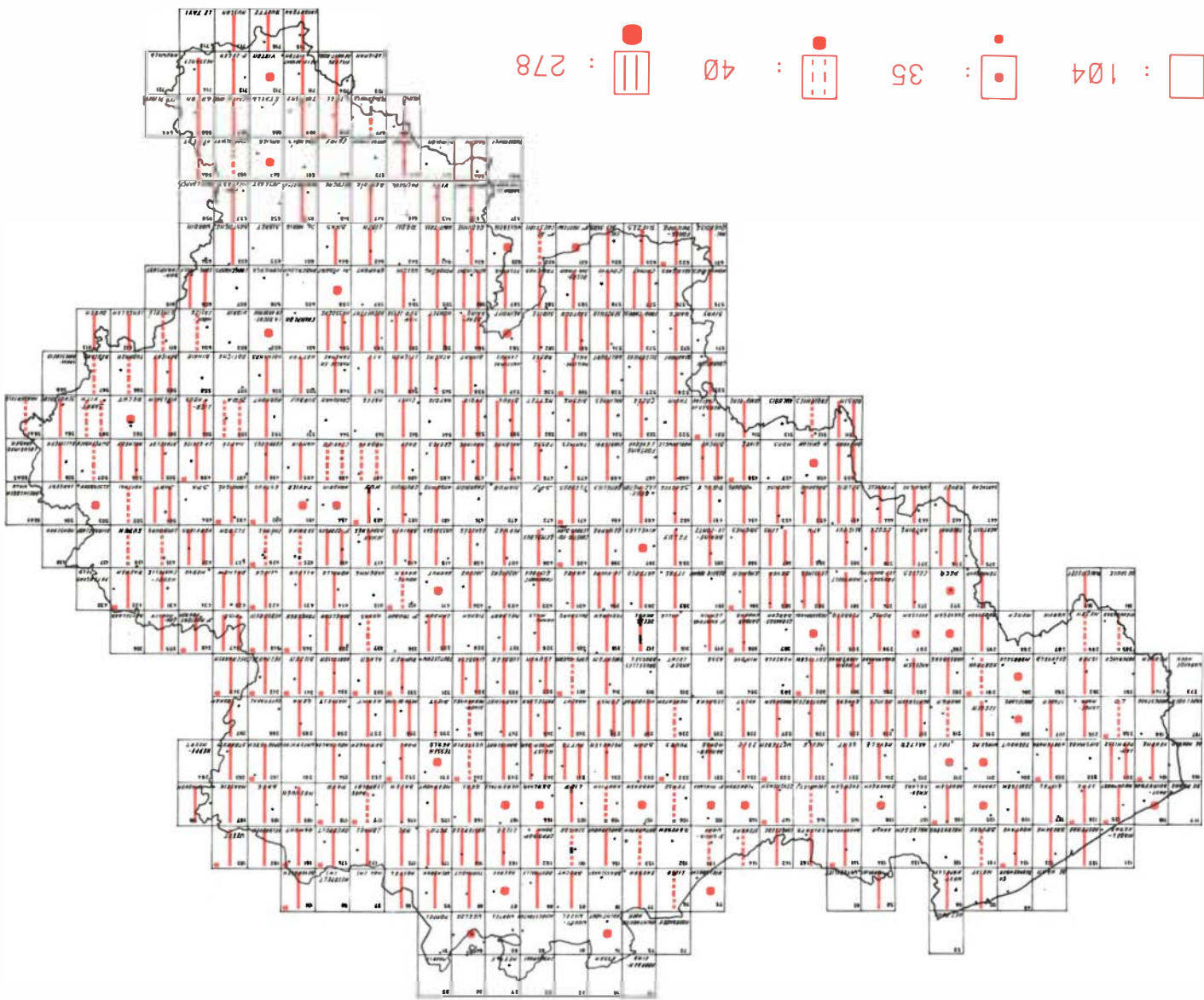
Van alle nachtprooivogels komt de Kerkuil het dichtst bij de mens voor. Normalerweise vermijdt hij de bossen en bewoont steden en platteland. Hij broedt in gebouwen, uitzonderlijk ook in een holle boom, en vestigt zich op rustige plaatsen, meestal in torens en kerkzolders maar ook in schuren en bergplaatsen van hoeven, in oude gebouwen, en in verlaten fabrieken en molens, steeds in de onmiddellijke nabijheid van een gunstig jachtterrein (bebouwde landerijen en elke open ruimte van welke aard ook).

BIBLIOGRAFIE

Van der Straeten, E. en R. Asselberg. 1973. Het voedsel van de Kerkuil, *Tyto alba*, in België. *Giervalk* 63 : 149-160.

E. Delmée*

TYTO ALBA

□ : 104 : 35 : 40 : 278

□ : 259 : 59

Steenuil, *Athene noctua*

VERSPREIDING

De Steenuil komt in praktisch alle streken van het land voor. Hij bezet 390 rechthoeken (86 %) en ontbreekt in een zestigtal waarvan twee derden gelegen is in Hoog-België : enerzijds in de streken met grote boscomplexen bij gebrek aan open ruimten, anderzijds op de hoge plateaus in het oosten en dit misschien wegens de langdurige sneeuwbedekking in de winter. Opvallend is ook zijn afwezigheid in het zuiden van het land (Lotharingen).

TALRIJKHEID

De categorie van zes tot 25 paar per rechthoek komt het meest voor, met 230 rechthoeken (60 %). Hogere dichtheden komen echter geregeld voor in Midden-België en kunnen zelfs plaatselijk nog sterker zijn (meer dan 125 paar per rechthoek), meer bepaald in het zuidwesten van Oost-Vlaanderen (omgeving van Oudenaarde) en in het oosten van Brabant (omgeving Tienen-Jodoigne). In het noorden van de Kempen schijnt de dichtheid lager te zijn en ligt ze dikwijls beneden de vijf paar per rechthoek. De totale populatie kan geschat worden op 7300 paar hetgeen dus betekent dat de soort in ons land de meest voorkomende uilesoort is.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De schatting van 7300 paar roept vragen op. Lippens en Wille (1972) schreven dat de Belgische populatie, zoals in de andere landen van Europa, sterk was afgenomen sinds 1940 en dat er slechts ongeveer 4000 paar overbleven waar er vroeger misschien driemaal meer zouden geweest zijn. Deze afname werd toegeschreven aan de vernietiging van een groot aantal broedbiotopen (voornamelijk knotwilgen) en aan het toenemend gebruik van toxische producten die de prooien vergiftigden. Het is moeilijk met zekerheid aan te tonen dat we nu een spectaculaire terugkeer zien. Van hun kant menen Joiris *et al.* (1979) dat de intoxicatie van de prooivogels, waaronder die van de Steenuil, sedert kort een lichte teruggang vertoont.

BIOTOOP

De Steenuil is vooral een gast van open terrein met wat bomen. Hij kan er jagen en tegelijkertijd vindt hij er een holte om te broeden. In landbouwgebieden bewoont hij vooral de knotwilgen die weiden en velden omzomen. Tevens treft men de soort zowat overal aan in boomgaarden waar nog een enkele holle boom is overgebleven. Nabij een gunstig jachtterrein installeert de Steenuil zich soms in een muurholte of in een spleet in de rotswand van een verlaten steengroeve. In de kustduinen broedt hij soms in een konijnepijp en hij bezet ook speciaal voor hem gemaakte nestkasten.

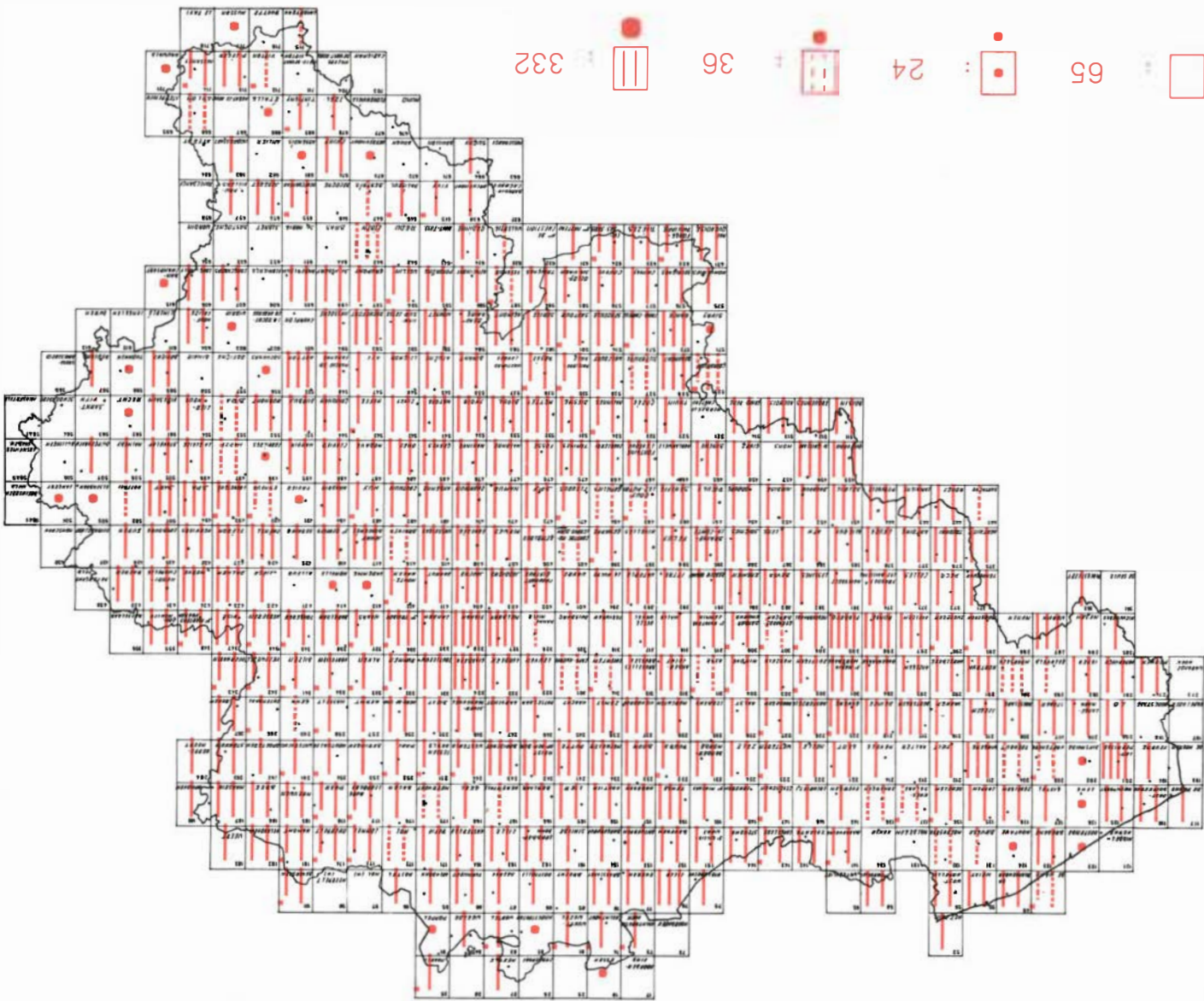
E. Delmée*

Oehoe, *Bubo bubo*

Tot het begin van de twintigste eeuw broedde de Oehoe in België : de laatste zekere broedgevallen dateren van 1905 te Poupchan en 1907 te Eupen. De aanwezigheid van de soort werd nochtans nog vastgesteld tot in 1913 (van Havre, 1928). Nadien zijn er nog enkele onregelmatige waarnemingen ten oosten van de Maas (Lippens en Wille, 1972). De soort wist zich nochtans vrij lang te handhaven ten oosten van onze landsgrens, namelijk tot 1968 in het Eifelgebergte (Ledant *et al.*, 1983). De verdwijning van de soort in België was vooral te wijten aan de vervolgingen waaraan deze prooivogel blootstond. Recent werden reïntroductiepogingen op grote schaal gedaan in verschillende landen en vooral in de Duitse Bondsrepubliek. Het lijkt geen twijfel dat dergelijke uitgezette vogels of hun afstammelingen aan de oorsprong liggen van de sinds enkele jaren in België waargenomen vogels (o.m. D. van der Elst en R. Potvlieghe, Aves 20 : 30-45, 1983 ; P. Collette en S. Lhoest, Aves 20 : 199-211, 1983). Sedert 1982 werden opnieuw broedgevallen gesignaleerd (J. Doucet, J.P. Francotte en R. Rosoux, Aves 19 : 212-213, 1982).

J.-P. Jacob*

ATHENE NOCTUA

7

68

218

75

332

36

24

65

Bosuil, *Strix aluco*

VERSPREIDING

De Bosuil is in meer dan 63 % van het land (288 rechthoeken) aanwezig, maar hij is vanouds gebonden aan de wouden en grote bossen van Hoog-België met nochtans een onverklaarbare afwezigheid in de streek Neufchâteau-Bastogne. De soort komt nu ook in grote aantallen ten noorden van de as Samber-en-Maas voor : ze bezet niet alleen de rest van de provincie Namen maar ook het grootste gedeelte van Brabant (waar het Meerdaalwoud en het Zoniënwoud reeds vroeger werden ingenomen) en het zuiden van de provincie Antwerpen waar ze opgerukt is tot de lijn Puurs-Heist-op-den-Berg. Naar het westen veroverde ze het centrum en het westen van Henegouwen tot in het Doornikse. Verder zijn er nog enkele eilandjes in de streek van Gent en in het oosten van Limburg.

TALRIJKHEID

In Hoog-België vallen de meeste aantalsschattingen in de categorieën van zes tot 25 of 26 tot 125 paar per rechthoek, hetgeen een gemiddelde geeft van 10 paar per rechthoek. In de beboste streken van Brabant en westelijk Henegouwen domineren daarentegen de categorieën van één tot vijf paar en van zes tot 25 paar per rechthoek, terwijl in de afgezonderde verspreidingszones van Oost-Vlaanderen en Limburg de dichtheid lager is : één tot vijf paar per rechthoek. Via de methode van de gemiddelden kan de Belgische populatie op 2600 paar geschat worden waarvan twee derden zich in Hoog-België bevinden.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Zoals elders in West-Europa, kent de soort ook in België sinds het begin van de eeuw een uitbreiding ; dit blijkt duidelijk uit de Belgische literatuur. In 1928 noemde van Havre haar weinig algemeen in de Ardennen en in de grote bossen van de provincies Luik en Namen. In 1943 voegde Verheyen hier Brabant aan toe waar hij haar zeldzaam noemde. In 1950 citeerden Dupond en Maus de eerste waarnemingen in de Kempen. De Avifauna van België (1967) noemde de Bosuil vrij algemeen in het midden en het westen van Henegouwen. Lippens en Wille (1972) schatten de Belgische populatie op 6000 paar en vermelden een recente toename door het plaatsen van nestkasten. Op dit ogenblik schijnt deze uitbreiding vertraagd te zijn, zoniet onbestaande geworden, behalve misschien in de Kempen en in Vlaanderen (Delmée *et al.*, 1978). De huidige schatting van 2600 paar schijnt dicht bij de werkelijkheid te liggen terwijl deze van 6000 paar die door Lippens en Wille wordt naar voor gebracht overdreven lijkt door de gebruikte censusmethode.

BIOTOOP

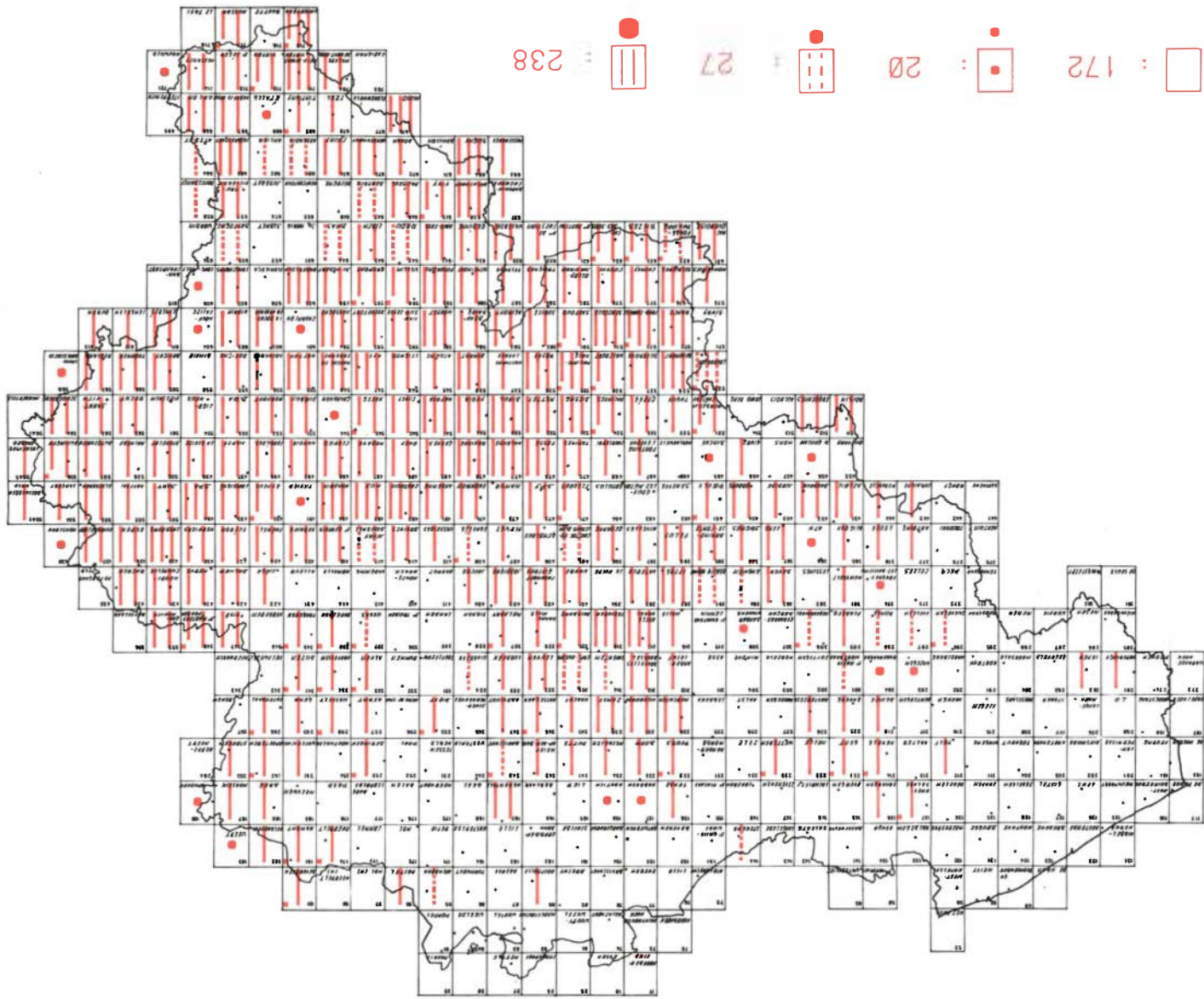
Alle soorten wouden en grote bossen met een voorkeur voor gemengde bossen waar hij de schaduw en de beschutting van de naaldbomen verkiest. De Bosuil heeft tegelijkertijd open ruimten nodig om te jagen (boswegen, open plekken in het bos, kaalkappingen) en holten om te broeden. Hij komt ook voor in voldoende grote oude parken maar is zeldzaam binnen steden en dorpen. Bij gebrek aan natuurlijke holten broedt hij vooral in oude horsten van prooivogels of kraaienesten en uitzonderlijk ook in een verlaten gebouw. De soort neemt graag nestkasten aan die waarschijnlijk bijgedragen hebben tot haar uitbreiding in ons land.

BIBLIOGRAFIE

Delmée, E., P. Dachy en P. Simon. 1978. Quinze années d'observations sur la reproduction d'une population forestière de Chouettes hulottes (*Strix aluco*). Giervalk 68 : 590-650.

E. Delmée*

STRIX ALUCO

238

38

123

104

172

20

27

Ransuil, *Asio otus*

VERSPREIDING

De Ransuil is een vogel van half-beboste streken met een voorkeur voor naaldbomen. Hij komt voor in het merendeel van de rechthoeken (81 %) en is vooral verspreid in Hoog-België en de Kempen. In de landbouwstreken van Midden-België is hij daarentegen opvallend afwezig. In Hoog-België treft men hem overal aan uitgezonderd in een strook van een 15-tal rechthoeken langsheen een as die van Stavelot tot Bouillon verloopt en het hoogplateau « des Tailles », een zone tussen de westelijke Ourthe en de vallei van de Semois omvat, en zich ten slotte uitstrekt langsheen de sterk beboste Semois van Bouillon tot Etalle. In Laag-België is de soort goed vertegenwoordigd in de Kempen maar minder in Vlaanderen waar ze niet werdesignaleerd in een aantal rechthoeken langsheen de Kust en in het noordwesten en het zuidoosten van Oost-Vlaanderen. In Midden-België komt ze onregelmatiger voor, vooral dan in de landbouwgebieden van westelijk Henegouwen en van Haspengouw waar geschikte biotopen zeldzaam zijn omwille van het intensieve bodemgebruik voor de teelten. Dit beeld van de verspreiding stemt goed overeen met dit gegeven door Lippens en Wille (1972).

TALRIJKHEID

Voor 345 van de 369 rechthoeken (d.i. 93 %) waarin de soort werdesignaleerd, werden de categorieën die gaan van één tot vijf of van zes tot 25 paar per rechthoek opgegeven. Hogere schattingen komen zelden voor en moeten betrekking hebben op bijzonder gunstige omstandigheden. Het is in de Dennenaanplantingen in de Kempen dat de soort het talrijkst voorkomt. Via de methode van de gemiddelden kan de Belgische populatie geschat worden op ca. 4000 paar, wat dus een gemiddelde betekent van tien paar per rechthoek. Dit aantal ligt waarschijnlijk iets onder de werkelijkheid die zich tussen de 4000 en de 5000 paar kan bevinden.

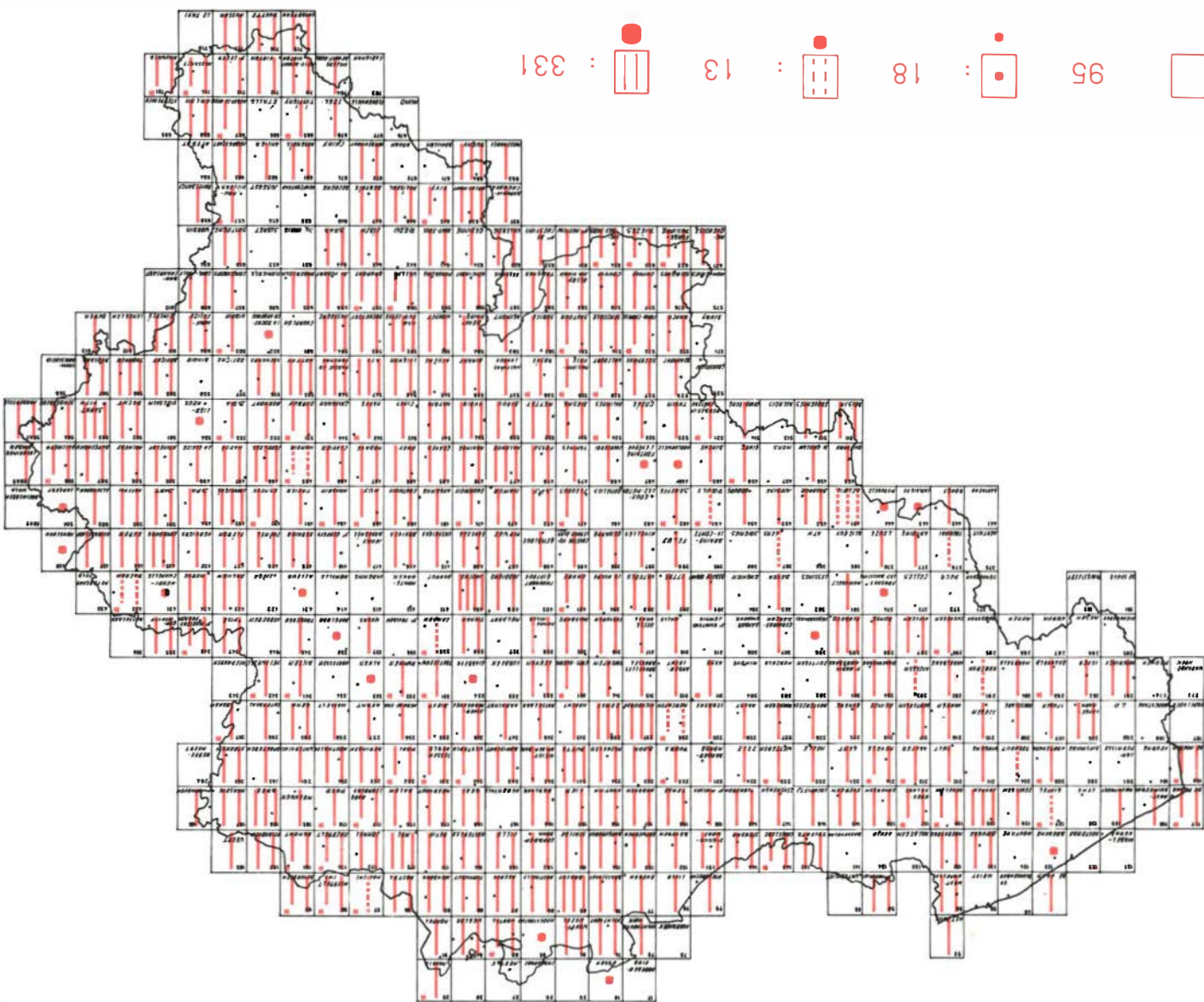
EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Het is moeilijk besluiten te trekken uit de verschillende gegevens. De Avifauna van België (1967) noemt de soort « vrij schaars » (minder dan 2500 paar) ; Lippens en Wille (1972) schatten de populatie op 7000 paar en onze gegevens bedragen 4000-5000 paar. Deze duidelijke verschillen kunnen het resultaat zijn van de moeilijkheid om broedgevallen van deze soort te tellen maar ook van belangrijke aantalsschommelingen in de populatie ten gevolge van de guurheid van de winters en het beschikbare voedsel.

BIOTOOP

Half-beboste gebieden waar de soort tegelijkertijd beschikt over open ruimte om te jagen (velden, weiden, braakland) en over bosjes, vooral naaldbout, waar ze beschutting vindt en oude nesten van vogels of eekhoorns om er te broeden. Zelden broedt de Ransuil op de bodem onder een struik. Hij vestigt zich niet graag binnen grote bossen behalve in jaren waarin de kleine knaagdieren bijzonder talrijk zijn.

E. Delmée*

95 : 18 : 13 : 331

133 : 187 : 23 : 1

Velduil, *Asio flammeus*

VERSPREIDING

De helft van het aantal gesignaleerde gevallen bevonden zich in de Kempen, waar de soort ook vroeger het meest gebroed heeft en waar gunstige biotopen nog het meest voorkomen. De andere broedgevallen kwamen voor in West-Vlaanderen en Wallonië.

TALRIJKHEID

Tussen 1973 en 1977 werden 12 broedgevallen opgetekend. In alle bezette rechthoeken werd slechts eenmaal gebroed, behalve te Couvin (van 1977 tot 1979). In verschillende andere rechthoeken werden meermaals waarschijnlijke gevallen aangegeven zonder dat nochtans een werkelijk broedbewijs voorligt. Tijdens de atlasperiode omvatte de Belgische populatie nooit meer dan vijf paar in één enkel jaar.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Soort van heiden en steppen die in België als broedgeval steeds zeldzaam en onregelmatig voorkwam als reactie op plaatselijke aantalspieken van kleine knaagdieren. Toch vallen de relatief frequente broedgevallen in de Kempen en de Hoge Venen op. In deze laatste streek broedde de Velduil in het begin van deze eeuw, maar hij verdween er door vervolging (Coopman, 1921). In dezelfde periode broedde hij onregelmatig in de Ardennen, in de Kempen en aan de Kust (van Havre, 1928). Het merendeel van de recentere broedgevallen waren te vinden in de Kempen (Molenbeersel, Arendonk, Geel, Neerpelt, Genk, Zolder, enz.). De soort broedde ook te Knokke in 1957, tussen Samber-en-Maas in 1967 (Doucet, 1968) en in de Hoge Venen in 1968 (Fontaine, 1969). Na de atlasperiode werden nog verschillende broedgevallen opgetekend, o.m. in de Hoge Venen in 1983 en 1984 (gegevens Aves).

BIOTOOP

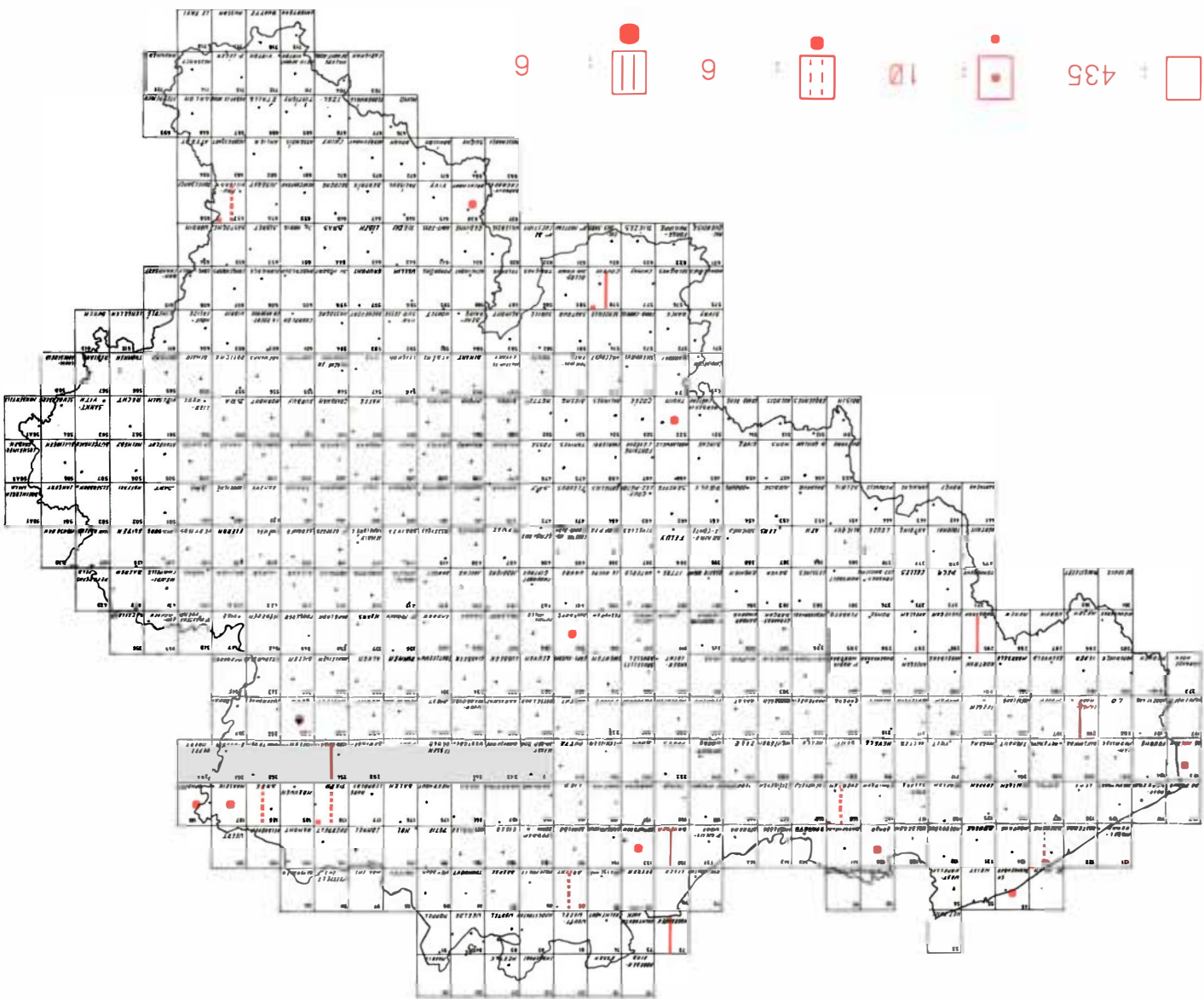
De Velduil broedt in open, droog of vochtig, rustig terrein : heidevelden (b.v. zuivere natte Pijpestrootjes-bestanden in de venen), ontboste stukken aan de rand van vochtige weiden (tussen Samber-en-Maas), duinen, jonge aanplantingen van naaldbout, moerassige weiden, enz. Het nest bevindt zich op de grond, onder een struik of in een pol (b.v. Pijpestrootje).

BIBLIOGRAFIE

Doucet, J. 1968. Un cas de nidification du Hibou des marais dans l'Entre-Sambre-et-Meuse (1967). Aves : 69-74.
Fontaine, S. 1969. Nidification du Hibou des marais en Hautes-Fagnes. Aves 6 : 143-147.

M. Peero*

ASIO FLAMEUS

6

6

10

435

12

Ruigpootuil, *Aegolius funereus*

VERSPREIDING

Tussen 1973 en 1977 was de Ruigpootuil beperkt tot enkele grote bosmassieven in de hoge Luikse Ardennen (Hoge Venen, streek van Bütgenbach-Sankt-Vith en Wanne). Tijdens deze periode werd hij niet waargenomen in Thiérache waar hij wel broedde in 1972 en 1980.

TALRIJKHEID

De soort is zeer zeldzaam. In 1973 werden zes paar gevonden en tussen 1974 en 1977 van drie tot vijf. Vooral in het begin van deze periode lagen de werkelijke aantallen misschien een weinig hoger.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Slechts een twintigtal jaar geleden werd het broeden van de Ruigpootuil in België ontdekt : de eerste gevallen werden gesignaleerd in 1963 te Arbrefontaine (Jottrand en Tricot, 1969), in 1965 te Werbomont (Francotte, 1965) en in 1966 te Neu-Attlich in de Hoge Venen (Tricot, 1971). Voordien waren slechts vier vroegere vangsten bekend. Zoals in de massieven van Boergondië en Lotharingen lijkt de hypothese van een kolonisering of herkolonisering waarschijnlijk juist. Ze werd misschien beoordeeld door de uitbreiding van de Zwarte Specht, *Dryocopus martius*. Ten gevolge van het massaal ophangen van nestkasten, werden vanaf 1968 regelmatig broedgevallen waargenomen, maar steeds in klein aantal : 64 gevallen opgetekend tussen 1968 en 1980 waarvan 12 in 1969 en 10 in 1972 (Tricot, 1977 ; Simon *et al.*, 1980). Het broedgebied omvatte toen de Hoge Venen, een deel van de Luikse Ardennen en Thiérache waar een broedend paar in 1972 en 1980 werd ontdekt te Oignies. Deze laatste boszone loopt verder in Frankrijk ; het is mogelijk dat ze een kleine populatie herbergt die tot op heden slechts onregelmatig wordt waargenomen. Sinds 1975 kan men een zekere teruggang opmerken, maar de soort blijkt aanwezig in de Ardennen (ten minste drie territoria in 1985 - P. Goffart, pers. med.).

BIOTOOP

Als soort van koele wouden, broedt de Ruigpootuil in het Ardens massief tussen de 350 en de 650 meter hoogte. Hij bezet rustige bossen met een mozaïek van loofbomen (Beuk, Berk, Eik) en naaldhout (vooral Sparren), of ten minste loofhoutenclaves (meestal Beuken) in grote naaldbossen. In Oignies omvat het broedbiotoop schaarhout onder hoogstammige bomen (*Luzulo-Quercetum*) afgewisseld met naaldhoutbestanden. De soort voedt zich essentieel met een bosbewonende fauna die vooral bestaat uit woelmuizen en spitsmuizen (Destexhe *et al.*, 1984). Ze broedt in hollen en bezet meestal de nestholten van de Zwarte Specht ; bij gebrek eraan broedt ze geregeld in nestkasten. Kort na het plaatsen van nestkasten was de dichtheid plaatselijk hoog nabij Sankt-Vith : vijf paar op 200 ha in 1969 (Tricot, 1977).

BIBLIOGRAFIE

Dambiermont, J.L., A. Demaret en J.P. Francotte, 1967. A propos de la première nidification en Belgique de la Chouette de Tengmalm, *Aegolius funereus*. Essai d'interprétation de la distribution géographique actuelle en Europe. *Giervalk* 57 : 43-49.

Destexhe, P., R.M. Libois en P. Gailly. 1984. Sur le régime alimentaire de la Chouette de Tengmalm (*Aegolius funereus*) en Belgique. *Aves* 21 : 57-59.

Fontaine, S. 1968. Nidification de la Chouette de Tengmalm (*Aegolius funereus* L.) sur les hauts-plateaux de l'est de la Belgique en 1968. *Aves* 5 : 124-136.

Fontaine, S. 1969. Nouvelles de la Chouette de Tengmalm (*Aegolius funereus*). *Aves* 6 : 64-65.

Francotte, J.P. 1965. Première observation en Belgique de la nidification de la Chouette de Tengmalm (*Aegolius funereus* L.) *Aves* 2 : 43-45.

Jottrand, L. en J. Tricot. 1969. Un cas de nidification en 1963 de la Chouette de Tengmalm (*Aegolius funereus*) en Belgique. *Aves* 6 : 29-30.

Simon, P., E. Delmée en P. Dachy. 1980. Nouveau cas de nidification de la Chouette de Tengmalm (*Aegolius funereus*) sur le plateau ardennais de l'Entre-Sambre-et-Meuse. *Aves* 17 : 87-94.

J.-P. Jacob*

Nachtzwaluw, *Caprimulgus europaeus*

VERSPREIDING

De Nachtzwaluw komt vrij heterogeen voor in het geheel van de bosrijke streken van het land. In het noorden bestaat er een goede gelijkenis tussen het voorkomen van de soort en dat van bossen en heiden. Deze verspreiding is ook deze van Dennebossen en zandige podsolbodems. De Nachtzwaluw komt aldus continu voor in de Kempen en op eilandjes in zandig Vlaanderen : omgeving van Lokeren en het Houtland. In het zuiden van het land komt ze hier en daar voor in bosrijke streken met overwegend naalddhout of Eiken (schaarhout, schaarhout onder hoogstammige bomen), en in resten droge heide (Lagland, Spa-Malchamps). In de uitgestrekte hoogstammige bosgebieden met schaarhout van de Fagne schijnt ze nochtans niet voor te komen : het betreft hier wel biotopen waarvan de bodems in de lente zeer vochtig zijn. Anderzijds is de soort zeldzaam in de Ardennen, waarschijnlijk omdat ze warmteminnend is. In de centrale Ardennen valt een belangrijke zone op waar ze niet voorkomt, en waar nochtans veel Sparren aangeplant werden. Dit ligt gedeeltelijk aan het klimaat maar ook aan het feit dat het naalddhout er nog vrij jong is, zodat er nog geen kaalkappingen voorkomen.

TALRIJKHEID

In de meeste rechthoeken worden minder dan zes paar aangegeven. De categorie van zes tot 25 paar werd toegekend aan 20 % van de rechthoeken en aan een slechts weinig hoger percentage van de Kempense rechthoeken. Daar waar de densiteit het hoogst is, stemt dit dus niet overeen met grote aaneengesloten verspreidingsgebieden. In twee rechthoeken zouden ten minste gedurende één jaar meer dan 25 paar zijn voorgekomen : één in de Condroz en één in het midden van Lotharingen (heide van Lagland). Twee Kempense rechthoeken bereiken bijna de grens van 25 paar : Leopoldsburg en Zutendaal (Matthé, 1982). Via de methode van de gemiddelden kan de totale populatie geschat worden op 480 paar.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Lippens en Wille (1972) schatten de populatie op 750 paar en vermelden een sterke teruggang sinds 1950. Deze afname houdt nog steeds aan : onze schatting ligt 30 % lager dan deze van Lippens en Wille en deze van Matthé (1982) ligt er 85 % onder voor de provincie Antwerpen. Vooral in het westen van het land kromp het verspreidingsgebied sterk in na 1977. In 1982 broedde de soort niet meer aan de Kust (Matthé, 1982) en in 1980 ook niet meer in de streek van Ath. De mogelijke oorzaken van deze achteruitgang zijn talrijk (b.v. het nachtelijk verkeer, gebrek aan nachtvlinders na koude voorjaren, door de pesticiden en zelfs door kunstmatige lichtbronnen, droogte en woestijnvorming in Afrika), maar het lijkt geen twijfel dat gunstige biotopen verdwijnen of sterk verstoord worden door wandelaars, motorrijders, honden of voorjaarswerken in bosaanplantingen.

BIOTOOP

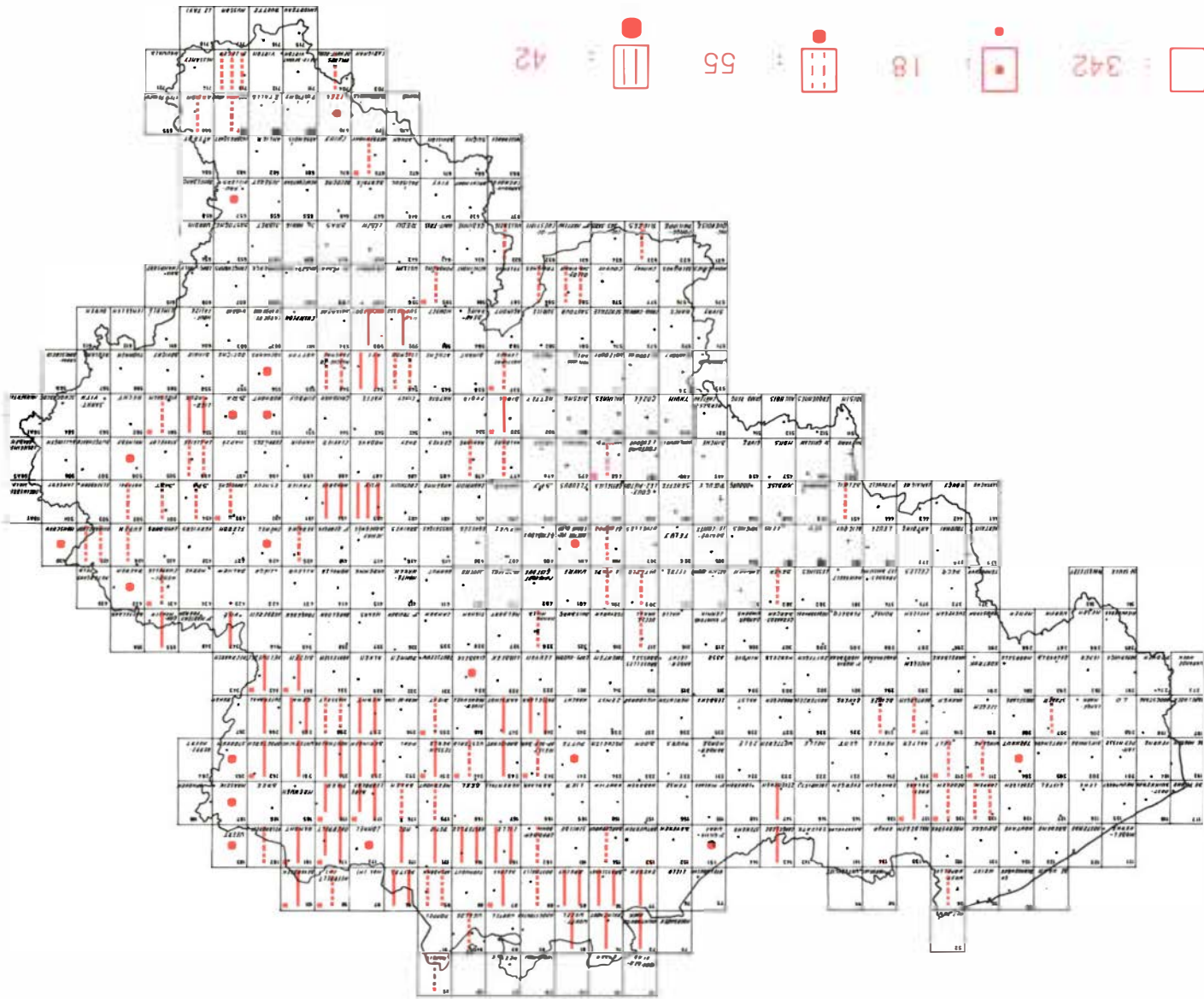
De Nachtzwaluw komt vooral voor op met Dennen of Berken begroeide heidevlakten met een onregelmatige begroeiing van heide, in terreinen met een mozaïek van bos en heide, in dunbeplante bossen nabij heidevlakten, op sommige rotshellingen in de Ardennen, in verlaten steengroeven, in kaalkappingen vooral indien enkele bomen overgelaten worden (kapping van schaarhout onder hoogstam, uitdunningen om de natuurlijke regeneratie te bevorderen) alsook in jonge aanplantingen op deze kaalkappingen mits ze niet te dicht zijn en hun hoogte de drie meter niet overtreft. Dergelijke biotopen zijn gekenmerkt door een zeer heterogene vegetatiestructuur : bomen, struiken en hoge kruidachtige gewassen. Daarenboven schijnt een doorlatende of droge bodem gunstig te zijn : dit blijkt ten minste uit de verspreiding van de soort op de Kempense zanden, in zandig Vlaanderen en in het centraal gedeelte van Lotharingen. In al deze biotopen schijnt de aanwezigheid van onbegroeide plekken, vooral aan de voet van bomen, essentieel te zijn (Matthé, 1982). In schist-zandsteenstreken zoals de Ardennen heeft de soort een voorkeur voor gekapte percelen en met Adelaarsvaren (*Pteridium aquilinum*) overwoekerde aanplantingen op doorlatende bodems die geen andere onbegroeide plekken hebben dan de wegen. Het is mogelijk dat de Adelaarsvaren er de ondoorlaatbaarheid van de bodem compenseert door de vorming van een dikke strooisellaag (die isoleert t.o.v. de bodemvochtigheid). Door het voorkomen van open plekken onder het bladerdak en van een grote uitstraling kan trouwens een microklimaat ontstaan dat analoog is aan dat van naakte zanden. Bovendien is de Adelaarsvaren een voedselplant van de spanner *Lithina chlorosata* (C. Verstraeten, pers. med.) waarmee de Nachtzwaluw zich waarschijnlijk voedt.

BIBLIOGRAFIE

Matthé, L. 1982. Nachtzwaluwen, *Caprimulgus europaeus*, in Vlaanderen in 1981 : verspreiding, biotoopkeuze, oorzaken van achteruitgang. Wielewaal 48 : 243-255.

J.-P. Ledant*

CAPRIMULGUS EUROPAEUS

42

55

18

342

2

24

71

Gierzwaluw, *Apus apus*

VERSPREIDING

Volledig afhankelijk van het voorkomen van gebouwen die haar nestgelegenheid verschaffen, is deze soort aanwezig in 402 rechthoeken, d.w.z. op ongeveer 89 % van het grondgebied. Ze is bijzonder talrijk in de Maasvallei, vooral in het Luikse, maar ook in grote steden zoals Brussel, Antwerpen, Gent en Brugge. Ze is daarentegen afwezig in bepaalde delen van West-Vlaanderen, in het zuidoosten van Oost-Vlaanderen en in Haspengouw.

TALRIJKHEID

De dichtheid van de populatie is recht evenredig met het aantal beschikbare nestholten, die natuurlijk het meest voorkomen in oude gebouwen. De categorieën van zes tot 25 en van 26 tot 125 paar werden geschat in 307 van de 402 rechthoeken d.w.z. in 76 % van het verspreidingsgebied. De hoogste dichtheden (625 tot 3000 paar per rechthoek) zijn als volgt gespreid : vijf rechthoeken in het Luikse (waar dus de meeste Gierzwaluwen van België voorkomen), twee in Brussel, één in Huy en één in Arlon. Uit de methode van de gemiddelden blijkt dat er ongeveer 29000 broedparen in België zouden voorkomen, hetgeen overeenstemt met de 30000 paar berekend door Lippens en Wille (1972). Het gaat hier vanzelfsprekend om een maximaal getal, vermits tellingen fel bemoeilijkt worden door de aanwezigheid van talrijke eenjarige vogels die zich nog niet voortplanten (Dachy, 1954) en door de uitgestrektheid van het foerageergebied.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Hoewel de populatie op dit ogenblik vrij stabiel lijkt, mag men zich aan een afname van de soort verwachten in de steden waar oude gebouwen vervangen worden door moderne bouwsels uit beton en staal. Dit fenomeen werd vastgesteld in Zwitserland. Het plaatsen van aangepaste nestkasten aan de voorgevels zou dit verlies aan nestplaatsen kunnen compenseren (Weitnauer, 1980).

BIOTOOP

Het leefmilieu van de Gierzwaluw is het luchtruim. Insekten worden buitgemaakt in de vlucht en dit dikwijls in een omgeving van meerdere tientallen kilometer. Het enige vaste punt voor deze soort is de nestholte. Meestal wordt er gebroed in kleine kolonies in kerken en grote gebouwen, en dit vooral in de stad waar talloze holten te vinden zijn om er te broeden. Plaatselijk komt de soort ook voor in dorpen waar ze broedt onder daken van huizen die een gepaste beschutting bieden.

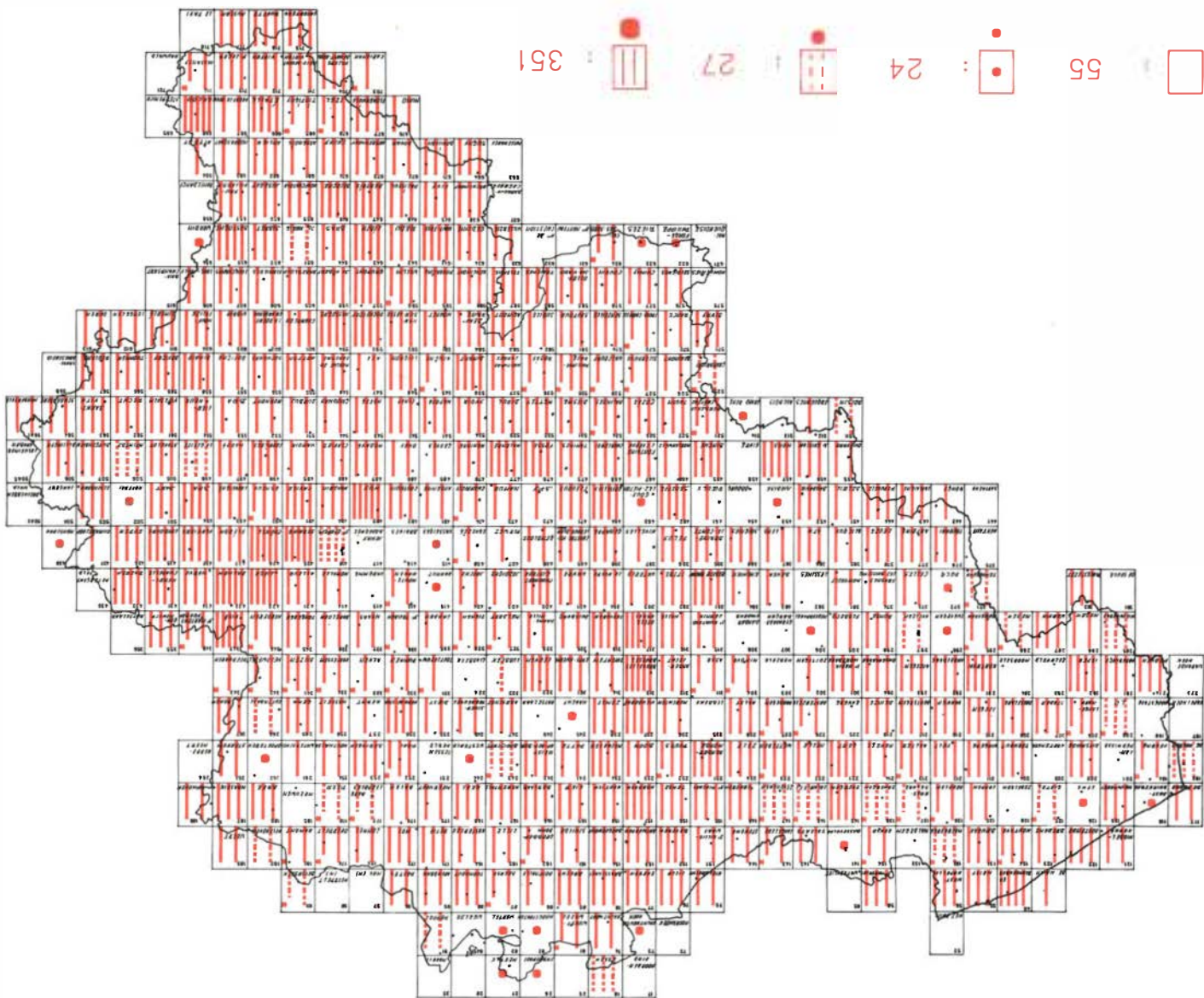
BIBLIOGRAFIE

Dachy, P. 1954. Contribution à la biologie du Martinet noir (*Apus apus*). *Giervalk* 42 : 96-173.

Weitnauer, E. 1980. *Apus apus* in A. Schifferli et al. Atlas des oiseaux nicheurs de Suisse. Sempach, Station ornithologique de Sempach.

E. Delmée*

APUS APUS

9

42

184

123

20

351

27

24

55

Ijsvogel, *Alcedo atthis*

VERSPREIDING

De Ijsvogel is als broedvogel vrij algemeen verspreid in België. Bepaalde gebieden zijn echter amper geschikt omwille van het onvolgende voorhanden zijn van voedselbronnen : de plateaus van de Hoge Venen, van Les Tailles en van Recogne (streken met oligotrofe waterlopen), de as Sambre-en-Maas, Haspengouw, het zuiden van Brabant, het noorden van Henegouwen en het westen van het Heuvelland (streken met ingedijkte en vervuilde waterlopen). Verder bieden de Polders en het Houtland weinig mogelijkheden om nestgangen te graven (kleiachtige en verticale oevers).

TALRIJKHEID

De soort komt in België weinig talrijk voor (over het algemeen minder dan 5 paar/80 km²). Hogere dichtheden (6-25 paar) worden aangetroffen langs grote visrijke rivieren (Lesse, Ourthe-Philippart en Vranken, 1983) en in streken met veel vijvers en waterlopen (het oosten van binnen-Vlaanderen en van de Kempen). Via de methode van de gemiddelden komen we tot ongeveer 950 broedparen, hetgeen meer is dan het totaal voor gans België (450 paar) van Lippens en Wille (1972) en dan het cijfer (100-150 paar) aangegeven voor het gebied ten zuiden van de as Sambre-en-Maas door Hallet en Doucet (1982). De Ijsvogelpopulatie vertoont sterke schommelingen in functie van de klimatologische omstandigheden. Het is dan ook van belang om aan te stippen dat het atlasonderzoek samenviel met een periode van hoge dichtheden : zo werd in de streek van de Lesse een maximum vastgesteld in 1975-1977.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De populatiedynamica van de Ijsvogel hangt sterk af van het klimaat en meer bepaald van de temperatuur en de neerslag. Een koudegolf in de lente veroorzaakte grote sterfte bij de eerste broedsels en, tijdens strenge winters, wanneer de waterlopen dichtvriezen, worden de populaties gedeclineerd door voedselgebrek. De neerslag speelt een belangrijke rol door het feit dat het plots wassende water het verlies van nesten veroorzaakt. Bovendien bemoeilijkt de troebelheid die met een hoge waterstand gepaard gaat het zoeken naar prooi. Indien dergelijke nefaste klimatologische omstandigheden de aantallen Ijsvogels sterk doen dalen, stellen we toch vast dat twee tot drie jaren met een behoorlijke voortplanting volstaan om de populatie op haar vroeger niveau te brengen. Sinds enkele jaren brengt de door de mens uitgeoefende druk op het milieu echter mee dat we een versnelde vernieling van het biotoop en gelijktijdig van de voedselbronnen van de soort vaststellen (vervuiling, rechttrekken van waterlopen). Het resultaat hiervan op dit ogenblik is belangrijke afname van de populatie die onafhankelijk verloopt van de natuurlijke schommelingen. (Hallet en Doucet, 1982). Het valt dus te vrezen dat er, na een periode van slechte klimatologische omstandigheden, zo weinig overlevenden zullen zijn dat een herstel van de populatie twijfelachtig wordt. Ten gevolge van deze degradatie van zijn biotoop, is ook de verspreiding van de Ijsvogel als broedvogel de laatste jaren gewijzigd en is de soort verdwenen in streken waar de waterlopen ingedijkt of vervuild zijn.

BIOTOOP

De Ijsvogel voedt zich met waterorganismen ; zijn aanwezigheid is dus gebonden aan water. Hij komt voor op vijvers, plassen, meren, rivieren, stromen en kanalen die niet of weinig vervuild zijn. Vooral buiten de voortplantingsperiode wordt hij ook waargenomen langs de Kust en aan stroommondingen. Tijdens het broedseizoen vestigen de adulte vogels zich langsheen visrijke waterlopen of vijvers nabij geschikte plaatsen om hun nestgang te graven.

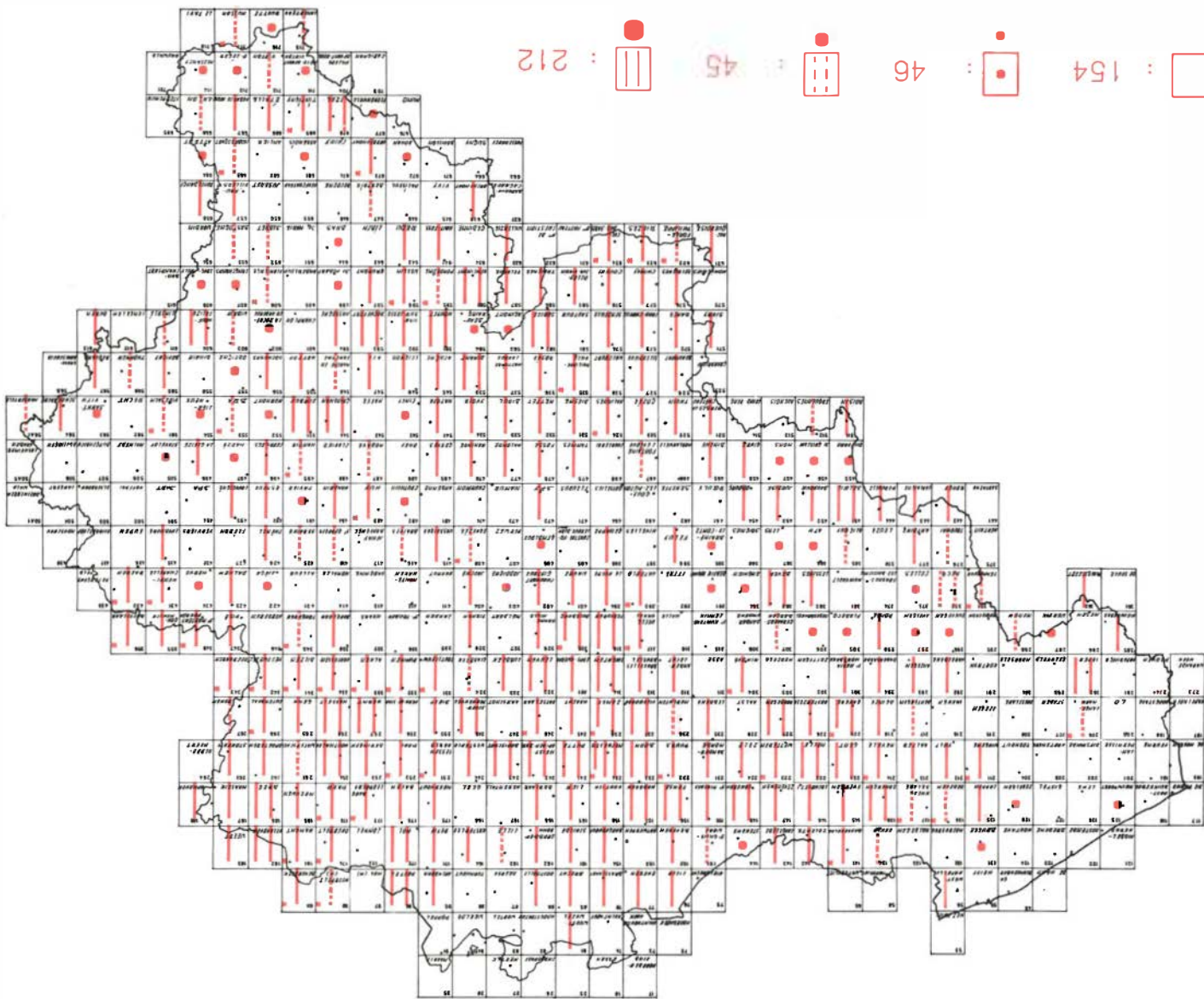
BIBLIOGRAFIE

Hallet, C. en J. Doucet. 1982. Le Martin-pêcheur en Wallonie : Statut des populations et mesure de protection. Aves 19 : 1-12.
Philippart, J.C. en M. Vranken. 1983. Atlas des poissons de Wallonie. Distribution, écologie, éthologie, pêche, conservation, Cahiers d'Éthologie appliquée 3, suppl. 1-2 : 1-395

C. Libois-Hallet*

De auteur meent dat de voor deze atlas opgestelde schaal van broedbewijzen niet kan toegepast worden op de Ijsvogel omwille van de specifieke gewoonten en broedbiologie van de soort (lange broedperiode, dispersie van jonge vogels vanaf de maand mei, transport van prooi gedurende het hele jaar. ...). Hij stelde voor om de broedbewijzen als volgt te herschikken : mogelijk : codes 1,2,3,6,7,12,13,14 ; waarschijnlijk : 4,5,8 alsook 3,7,13 en 14 indien twee opeenvolgende jaren of door twee verschillende waarnemers aangegeven, zeker : 9,11,15,16. Hij stelde eveneens voor om « inzake de talrijkheid alle schattingen in de categorieën hoger dan 1 (1 tot 5 broedparen) te elimineren indien niet tevens een nestvondst (11, 15 of 16) werd aangegeven, dit gezien het feit dat het tellen van de nesten bij de Ijsvogel de enige geldige censustechniek is ». De samenstellers hebben gemeend hem hierin niet te kunnen volgen zodat de kaart de gegevens weergeeft zoals ze door de waarnemers werden ingestuurd.

ALCEDO ATTHIS

212

45

46

154

39

217

Bijencter, *Merops apiaster*

Deze soort broedt af en toe ten noorden van zijn normaal verspreidingsgebied. In België waren er broedpogingen in 1933 te Warcoing (E. Delmée, Gerfaut 24 :139-140, 1934) en in 1956 te Stamburges (P. Bastien, Giervalk 47 :45-56, 1957). Dit tweede geval maakt deel uit van een kleine invasie : andere broedpogingen waren dat jaar mogelijk (b.v. te Assebroek - W. de Brouwer, Giervalk 46 :321, 1956).

J.-P. Jacob*

Hop, *Upupa epops*

VERSPREIDING

Tussen 1973 en 1977 werd de soort als broedvogel slechts waargenomen op de klassieke plaatsen in de Westhoek (De Panne-Oostduinkerke), bij Brecht (Antwerpse Kempen), in het Land van Herve (omgeving van Visé, Dalhem en Limbourg), bij Tamines (Centrum) en te Arlon (Luxemburg).

TALRIJKHEID

Tijdens de atlasperiode kan nog slechts gesproken worden van een relictpopulatie. Slechts acht rechthoeken waren bezet waarvan enkele tijdens opeenvolgende jaren (Westhoek, Land van Herve). Voor het gehele land was het totaal aantal paren zeker niet meer dan vijf. De enkele overblijvende paren bezetten telkens vroegere « bastions » van de soort.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De Hop, die vroeger in de moerassige bossen aan de boorden van de Maas en in de Kempen broedde (Selys-Longchamps, 1842) nam eerst af en vervolgens toe in de loop van de 19e eeuw (Ledant *et al.*, 1983) maar was omstreeks de eeuwwisseling toch eerder zeldzaam in België (Verheyen, 1950). Tussen 1910 en 1920 was een algemene teruggang merkbaar in Centraal- en West-Europa zodat van Havre (1928) van de soort schreef dat ze in België aan het verdwijnen was. Een lichte toename deed zich voor in het begin van de jaren 1930 (Dupond, 1950). Vanaf 1938 verscheen de Hop opnieuw in een groot gedeelte van Europa en, profiterende van het jachtverbod tijdens de tweede wereldoorlog, nam ze nadien nog toe om een maximale dichtheid te bereiken tussen de jaren 1952 en 1957 (Herroelen, 1979). Tussen deze twee jaren werden niet minder dan ca. 80 broedgevallen gesignaleerd ; deze situeerden zich voornamelijk in de Kempen, het noorden van Henegouwen, Brabant en West-Vlaanderen, terwijl de soort opvallend zeldzamer bleef in Hoog-België. Sedertdien is de afname algemeen en de Hop verdween uit nagenoeg alle gebieden die hij gekoloniseerd had. Tot 1970 hielden een tiental paren stand in de Westhoek en Lippens en Wille (1972) schatten op dat ogenblik het totaal voor België op 20 paar. Na 1977 bleef het bestand achteruitgaan, en het lijkt er op dat de soort niet meer jaarlijks broedt. Daar waar de vroegere aantalsfluctuaties zeker te wijten zijn aan klimaatsschommelingen (koude en natte voorjaren zijn erg nadelig, vooral in het noorden van het verspreidingsgebied), zijn thans helaas een aantal nieuwe mogelijke oorzaken voor de afname aan te wijzen : verdwijnen van oude holle bomen, ruilverkavelingen, afbraak van oude gebouwtjes, concurrentie voor een nestholte vanwege de Spreeuw (*Sturnus vulgaris*) die vroeger broedt, jacht in de doortrekgebieden, droogte en het verdwijnen van bomen in de Sahel, pesticiden die het aantal grote bodembewonende insecten sterk doen dalen (o.m. de Veenmol, *Gryllotalpa gryllotalpa*, het geliefkoosde voedsel van de Hop). Hierbij komt dan nog de recente atlantisering van het klimaat, die eveneens een invloed heeft op de hoeveelheid beschikbare insecten (Ledant *et al.*, 1983). Indien de huidige afname niet enkel te wijten zou zijn aan klimaatsfactoren, valt te vrezen dat een nieuwe toename in de toekomst moeilijk zal zijn, dit gezien de invloed van de andere factoren.

BIOTOOP

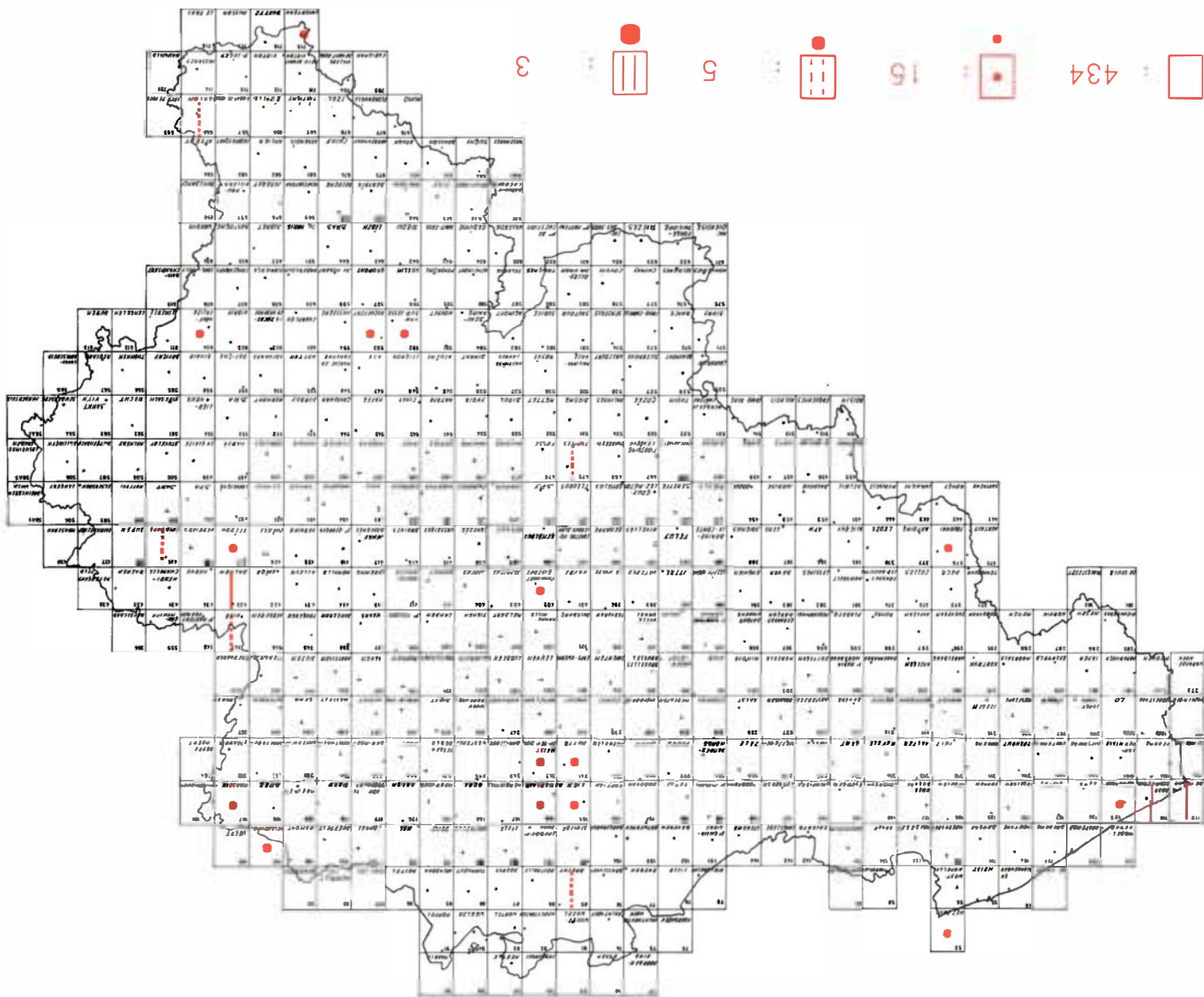
In het noorden van zijn verspreidingsgebied zoekt de soort vooral warme en droge plaatsen op. In België vestigt ze zich vooral in zandstreken waar de Veenmol voorkomt (Vlaanderen en de Kempen). Tijdens de atlasperiode was ze in deze streken nochtans niet talrijker dan elders, feit dat reeds werd opgemerkt door Misonne (1949) : in een periode van de toename vestigt de Hop zich eerst opnieuw op zandige terreinen maar hij houdt in een periode van afname stand in « toevluchtsoorten » die dikwijls weinig typisch zijn voor het normale broedbiotoop (b.v. in Henegouwen in een kalkvallei waar de Veenmol niet voorkomt).

BIBLIOGRAFIE

Herroelen, P. 1979. De Hop (*Upupa epops*) broedt niet meer in België. Mens en Vogel 17:84-85 ; 108-110
Misonne, X. 1949. La Huppe, *Upupa e. epops* Linné, et les variations actuelles de sa dispersion géographique. Bull. Inst. R. Sc. Nat. Belg. 25 N° 20.

M. Peero*

UPUPA EPOPS

3

5

15

434

8

Draaihals, *Jynx torquilla*

VERSPREIDING

Broedgevallen in de Kempen, in de Maasvallei, in Lotharingen en nabij Lierneux en Han-sur-Lesse. Aanwezig in de Hoge Venen, waar het broeden niet werd aangetoond maar zonder twijfel kan aanvaard worden, en in het noorden van de provincie Brabant.

TALRIJKHEID

Per geval één of uitzonderlijk twee broedparen ; in de Hoge Venen bedraagt de populatie waarschijnlijk niet meer dan vijf koppels.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De soort heeft waarschijnlijk niet, of in zeer lage aantallen in België gebroed in het begin van de vorige eeuw (Selys-Longchamps, 1842). In de tweede helft van de vorige eeuw was de soort aanwezig, maar zeldzaam (Fallon, 1875). Gedurende de eerste 25 jaar van de 20e eeuw broedde de soort hier en daar, met een concentratie in de Kempen (van Havre, 1928) waar zij voordeel haalde uit de naaldhoutaanplantingen die een landschap van afwisselend gesloten bos en open heidevlakten deden ontstaan. Deze duidelijke toename, die overeen komt met een periode van klimaatverbetering, misschien gedeeltelijk te wijten aan een accumulatie van CO₂ door het gebruik van fossiele brandstoffen, valt echter samen met een algemene trend van achteruitgang van de Draaihals in Europa. We kunnen ons dus afvragen of deze 'lokale' toename van broedgegevens niet het resultaat is van een verhoogde waarnemingsfrequentie, of hetgeen waarschijnlijker is, van verplaatsingen van populaties binnen het verspreidingsgebied te wijten aan een verschillende evolutie van biotopen. In het midden van de 20e eeuw broedde de soort ongeveer in alle streken van ons land (met uitzondering van het uiterste westen en de Ardennen), met een totale populatie van 150-200 koppels (zie Lippens en Wille, 1972), vooral geconcentreerd in de Kempen (Franckx, 1975), het Antwerpse, in Lotharingen en in de Famenne, dus in alle xerothermofiele milieus. Vanaf dan is er een sterke achteruitgang van deze thermofiele populaties, vooral te wijten aan biotoopverlies. In 1970 schatten Lippens en Wille (1972) de populatie op 35 broedparen, maar in 1973, bij het starten van de inventarisatie van de atlas, bleven slechts enkele broedgevallen over, waarvan geen enkele permanent. Een zeer geringe toename werd waargenomen na de zeer warme zomers van 1975 en 1976, en de totale populatie in 1977 bedroeg ten minste 10 en misschien 15 broedparen. Na 1979 blijft er in Wallonië, buiten de Hoge Venen, geen enkel broedpaar meer over (Dowsett-Lemaire, 1978). Vanaf 1981 wordt een voorzichtige herkolonisatie waargenomen in Lotharingen (vier tot vijf broedparen in 1983, R.-M. Lafontaine, pers. med. ; pers. wnm. ; J.-P. Jacob, 1984), waarschijnlijk te wijten aan de ontwikkeling van de kapvlakten nabij Latour. Onafhankelijk van deze evolutie wordt in de Hoge Venen de aanwezigheid van de soort genoteerd vanaf 1974 in de omgeving van Eupen, verder nabij Elsenborn, zonder dat men zeker weet of de Draaihals er onopgemerkt permanent is blijven broeden, of indien het nieuwe vestigingen betreft. De populatie heeft er zich tot nu toe, echter zonder toename, kunnen handhaven. Deze kolonisatie van meer boreale milieus verliep parallel met de eveneens vrij recente kolonisatie die zich in Schotland voltrok, een verschijnsel dat misschien is teweeggebracht door Scandinavische trekvogels. Daartegenover gaat in het overige grondgebied van Groot-Brittannië de Draaihals echter catastrofaal achteruit.

BIOTOOP

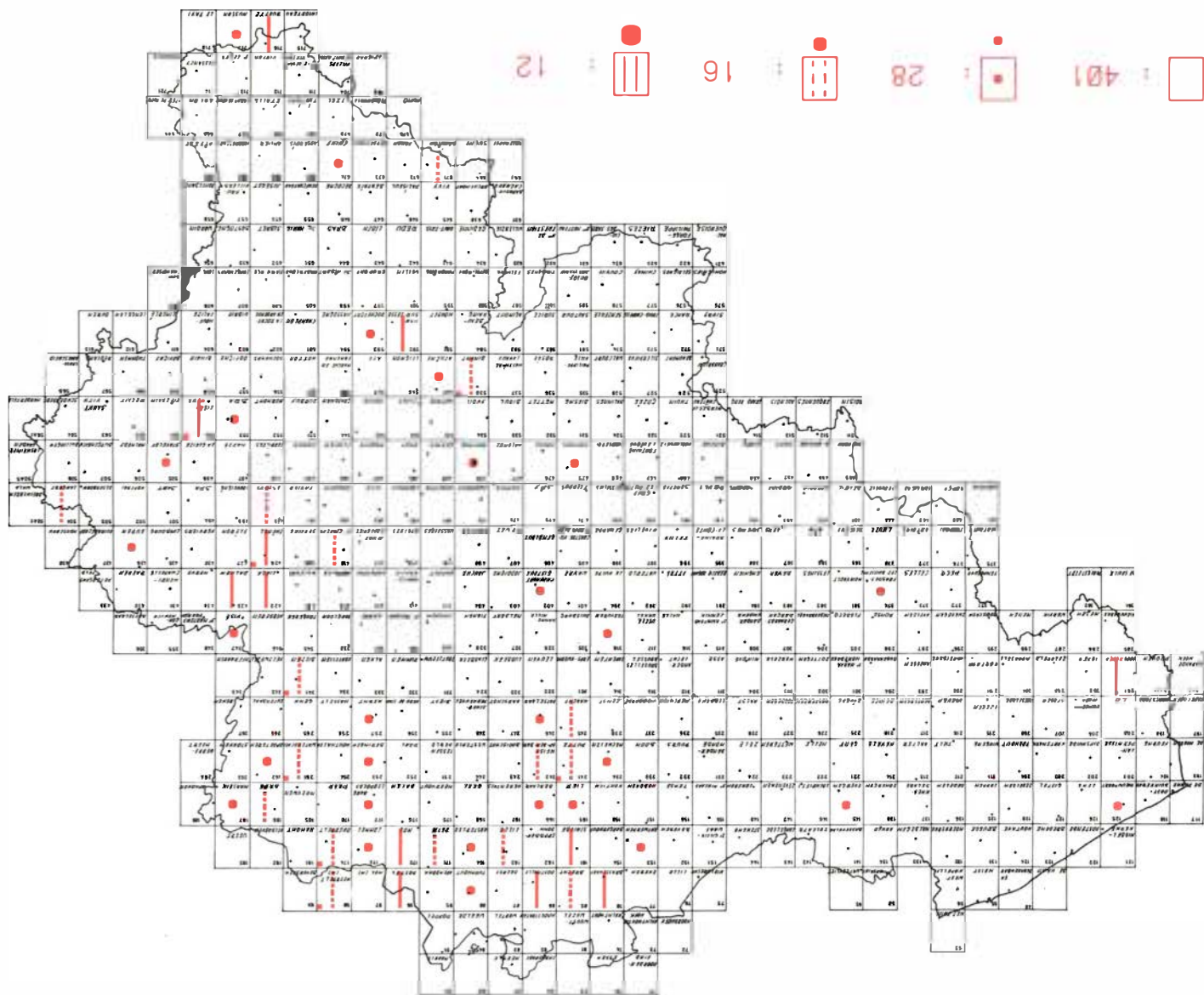
De aanwezigheid van mierenhopen (waarvan de keuze van de vestigingsplaats nog niet volledig verklaard is), beïnvloedt het voorkomen van de Draaihals, en eveneens dat van de Groene Specht (*Picus viridis*) en de Grijskopspecht (*P. canus*). Naaldbossen met aanliggende heidevelden, met kale plekken of met zeer korte vegetatie zijn voor de Draaihals bijzonder geschikt, terwijl eveneens, maar misschien wel in mindere mate, gelijkaardige milieus zoals open bos en kalkhellingen of terreinen in kolonisatie met vochtige zones verkozen worden. De soort komt ook voor in sterker beboste milieus, zoals Essensbossen langs rivieren, en in meer kunstmatig ontstane gebieden, in het bijzonder in oude boomgaarden, parken, en zones met opgevoerde aarde die worden geherkoloniseerd. De populatie in de Hoge Venen broedt in jonge aanplantingen op zeer vochtige bodem, naast oude beukenbestanden, weinig dense aanplantingen van Fijnspar en *Molinea*-heide naast gedeeltelijk afgebrande Fijnspar-aanplantingen (J.P. Ledant, pers. med.). Deze milieus grenzen aan deze van de Grijskopspecht.

BIBLIOGRAFIE

Dowsett-Lemaire, F. 1978. Annual turnover in a Belgium population of Marsh Warblers, *Acrocephalus palustris*. *Giervalk* 68 : 519-532.
Franckx, H. 1975. Natuurhistorisch plakboek 1974-II. De Draaihals. *Wielewaal* 41 : 77-81.

P. Devillers*

JYNX TORQUILLA

12

16

28

401

28

Grijskopspecht, *Picus canus*

VERSPREIDING

In België komt de Grijskopspecht enkel voor op het plateau van de Hoge Venen en in Lotharingen.

TALRIJKHEID

Tijdens een systematisch onderzoek dat in de periode 1972-1975 samen met J. Temple Lang en J. Devillers-Terschuren werd uitgevoerd, konden ongeveer acht territoria worden gelokaliseerd op het plateau van de Hoge Venen en werd een permanente aanwezigheid verondersteld. Een succesvol broedgeval werd op één van deze plaatsen aangetoond. De aanwezigheid van de soort in Lotharingen schijnt daarentegen onregelmatig te zijn en betreft één, misschien uitzonderlijk twee territoria, die dan nog vermoedelijk dikwijls verdedigd worden door ongepaarde vogels. In 1973 en 1974 werd nochtans een paar gezien en in dat laatste jaar was er bijna zeker een broedgeval (Moïs, 1974).

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De marginale aanwezigheid van de Grijskopspecht in Lotharingen (samengevat door Moïs, 1974) schijnt een vast gegeven te zijn in deze eeuw : sporadische aanwezigheid, misschien onregelmatige broedvogel. De schommelingen van de populatie in de Venen zijn moeilijk te volgen omwille van moeilijkheden bij het waarnemen van de soort : Selys-Longchamps (1842) vermeldt haar niet ; van Havre (1928) spreekt van « enkele paren in het Hertogenwald » ; Coopman (1927) vermoedt dat de soort « minder zeldzaam is dan wordt vermoed » ; Franck (1928) vindt één paar op 6800 ha bos in het Hertogenwald en Fontaine (1971) geeft enkele waarnemingen op. Na de periode 1973-1977 werd een forse achteruitgang opgetekend die zonder twijfel te wijten is aan de strenge winter 1978-1979 maar ook aan de verloedering van het milieu op verschillende broedplaatsen. De soort kwam mogelijks ook in andere streken voor waar het samen voorkomen van oude Beukenbestanden met turf- of heidevelden nu verdwenen is : plateau van Saint-Hubert (Selys-Longchamps, 1842), Zoniënwood (verz. K.B.I.N.).

BIOTOOP

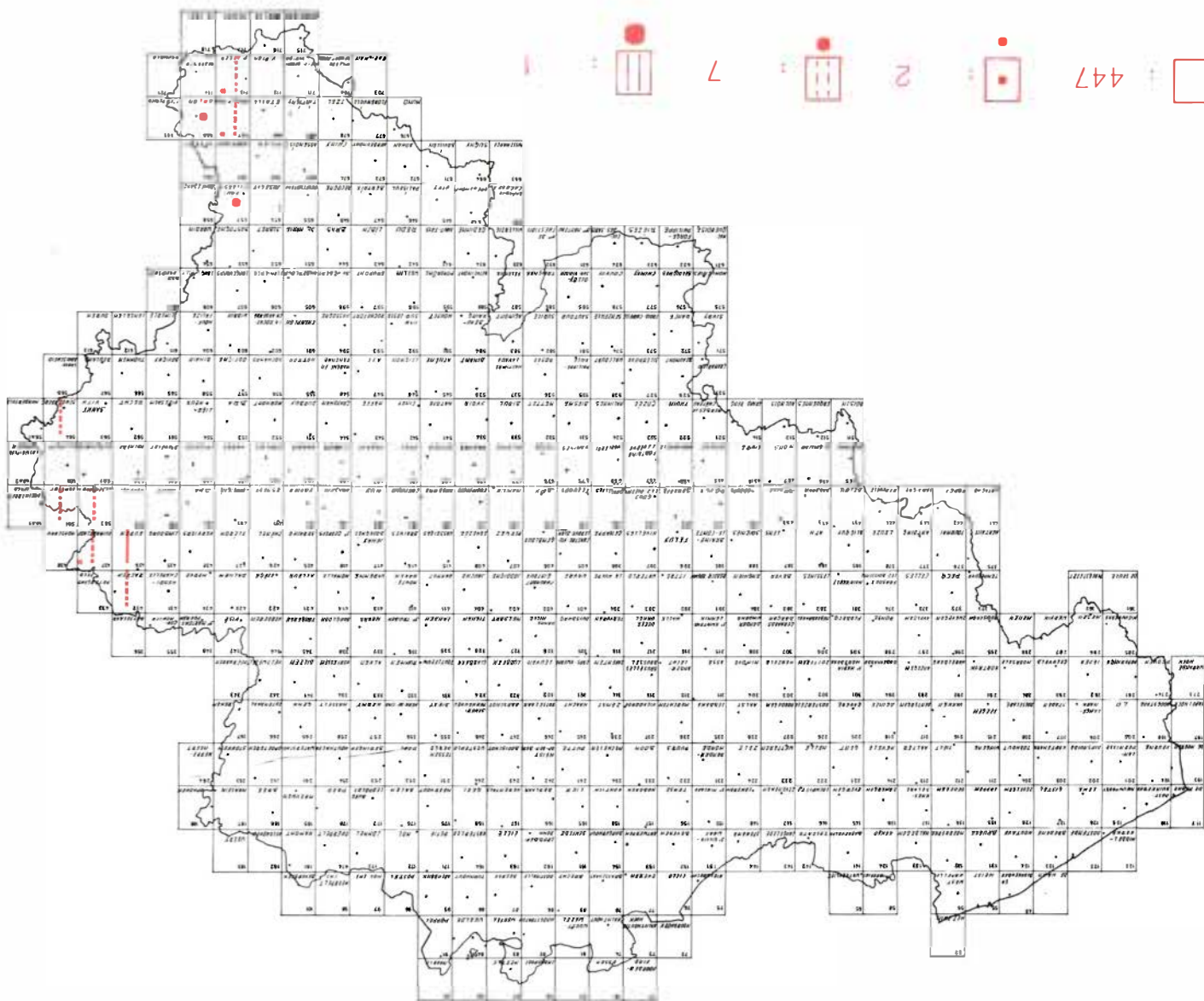
In de Hoge Venen komt de Grijskopspecht voor in relict-Beukenbestanden voorzover ze vele bomen, stronken en dode stammen omvatten, en ze in de nabijheid van venen of uitgestrekte kaalkappingen liggen. In Lotharingen liggen de meeste recente territoria in gemengde bossen, in de nabijheid van de heide van Lagland en het moeras van Landbruch waar het moerassige Elzenbroek werd bezet (Guiot, 1969). Op een andere plaats van de Sinemuriaan-cuesta werd de soort aangetroffen (zonder dat een broedbewijs werd geleverd) in een zeer open Elzen-Essen-associatie van een vallei omringd met Beukenbestanden en Eiken-Haagbeuken-associaties.

BIBLIOGRAFIE

Franck, G. 1928. La population ailée de l'est de la Belgique. Bull, mensuel de la ligue nationale belge des tendeurs et amateurs d'oiseaux, 10, 4.

P. Devillers*

PICUS CANUS

Groene Specht, *Picus viridis*

VERSPREIDING

Behalve in enkele boomarme polderstreken, op de hoge Ardense plateaus en in streken met continue bossen, komt de Groene Specht in het gehele land voor.

TALRIJKE

De densiteit is het hoogst in streken met versnipperde bossen, aanplantingen, heiden en parken van het centrum van het land, het noorden van het Antwerpse, de omtrek van het Kempens plateau, Condroz, het Land van Herve en van het bekken van de Haine. Ze is het kleinst in de dicht bebouwde- of extensieve landbouwstreken in Vlaanderen, het noorden van Henegouwen en Haspengouw en in de sterk beboste gebieden van de Ardennen en Lotharingen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

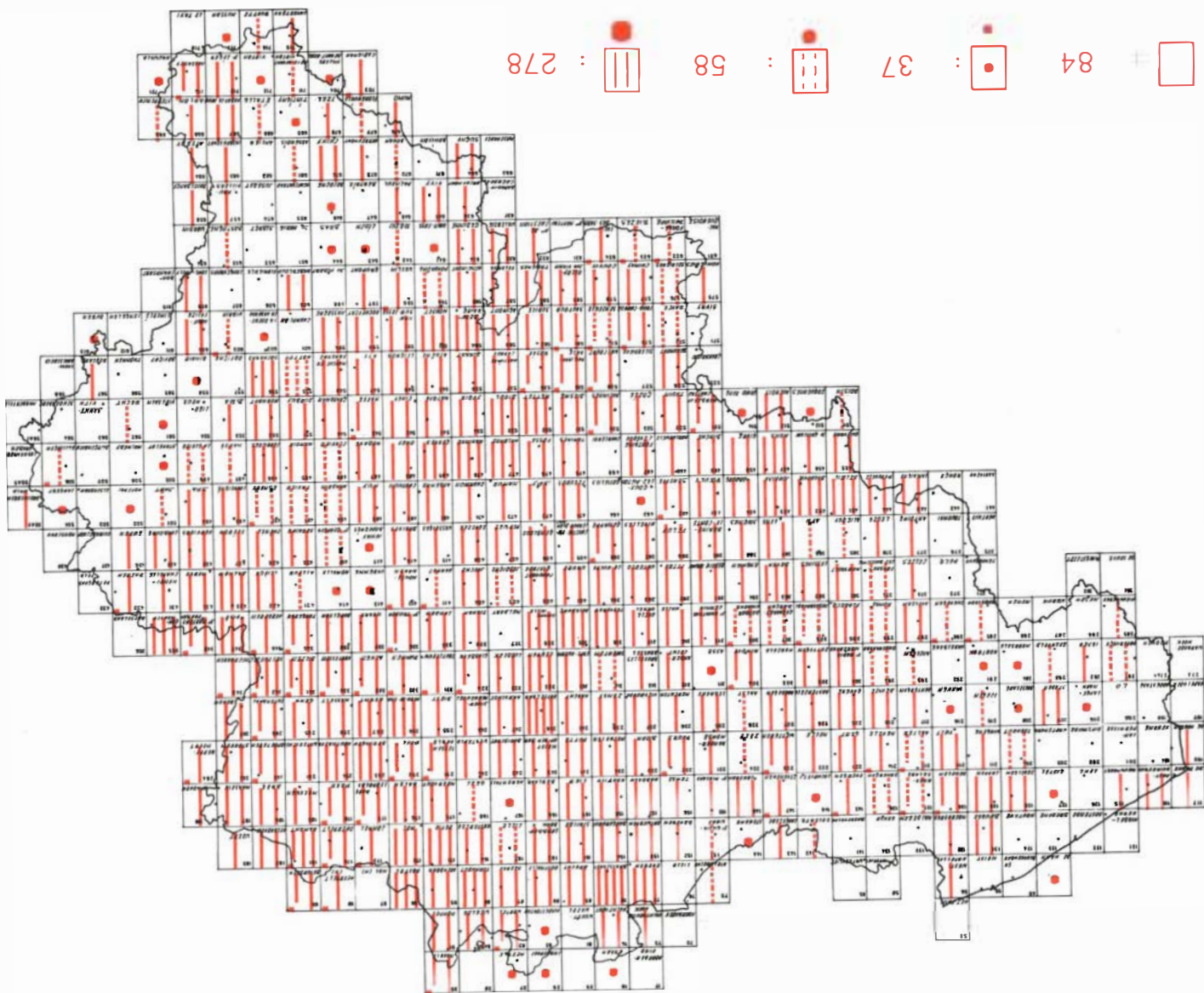
Het cijfer dat we via de methode van de gemiddelden bekomen (4700 paar) ligt beduidend lager dan de 7500 paar opgegeven door Lippens en Wille (1972), en dit ondanks het feit dat de periode van de aantalsschattingen voor deze atlas volgde op een reeks zachte winters. Het is mogelijk dat het verschil terug te voeren is op de onnauwkeurigheid van beide methodes, maar het is veel waarschijnlijker dat er sprake is van een afname op lange termijn die trouwens ook subjectief wordt waargenomen in vele streken en bevestigd wordt door de indruk van talrijkheid die men b.v. opdoet bij het lezen van de tekst van Selys-Longchamps (1842). Afhankelijk als hij is van het samengaan van mogelijke broedgelegenheden en foerageerplaatsen rijk aan mieren, is de Groene Specht waarschijnlijk slachtoffer van de structurele en fytosociologische verarming van de landelijke omgeving.

BIOTOOP

De Groene Specht is een soort van het veelsoortige alluviale woud en van oude hoogstambestanden met veel open ruimte. Als dusdanig komt hij dus praktisch niet voor in de Belgische bossen behalve in specifieke gunstige omstandigheden (zeer oude hoogstambestanden van het Zoniënwoud). Sedert lang heeft hij vervangende milieus gevonden in streken met bossen, grote parken indien ze relatief rustig en weinig onderhouden zijn, bosjes omringd met open ruimten en aanplantingen grenzend aan heidevelden. Zijn aanwezigheid is steeds gebonden aan het voorkomen van mieren waarmee hij zich voedt en oude bomen waarin hij broedt.

P. Devillers*

PICUS VIRIDIS

84 : 37 : 58 : 278

100 : 198

36

2

Zwarte Specht, *Dryocopus martius*

VERSPREIDING

De soort is aanwezig in 41% van de rechthoeken die nagenoeg alle gelegen zijn in het oostelijk deel van het land, ten oosten van een lijn die bij benadering loopt van Antwerpen tot Chimay. De Zwarte Specht is homogeen verspreid ten noorden en ten zuiden van de as Samber-en-Maas : in het noorden in de Antwerpse en de Limburgse Kempen en in de grote Brabantse bossen ; in het zuiden in de bossen van Hoog-België. Enkele zeldzame paren broeden in de bosmassieven van west-Henegouwen : een nest werd in 1975 ontdekt in het bos van Stambruges (Delmée en Godart, 1976).

TALRIJKHEID

Vermits een paar meerdere honderden hectaren bos nodig heeft is de soort nergens talrijk. Volgens de methode van de gemiddelden omvat de Belgische populatie ongeveer 375 paar, d.w.z. ongeveer twee paar per bezette rechthoek. Dit resultaat is mogelijks iets te hoog. De Avifauna van België (1967) schat de populatie inderdaad op 50 à 250 paar en Lippens en Wille (1972) op 275. Vermits een broedpaar een zeer groot territorium heeft, kan het dus in verschillende rechthoeken worden waargenomen en zo de gegevens vervalsen. Jonge vogels die soms ver van hun geboorteplaats rondzwerven kunnen anderzijds de vermeldingen « mogelijke broedvogel » doen toenemen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Op het einde van vorige eeuw kende de Zwarte Specht in West-Europa een sterke expansie naar het westen. Zijn eerste verschijning in België dateert van 1882 maar hij kende een snelle opmars. Een eerste overzicht in 1913 (Visart de Bocarmé, 1913) onthulde zijn aanwezigheid reeds in de meeste bossen waar men hem nu ook aantreft : Ardennen, Kempen, Midden-Brabant. In de hieropvolgende jaren schijnt deze inplanting zich te hebben bestendigd, maar sinds 1967 (Avifauna van België, 1967) schijnt er een halt te zijn toegevoegd aan de expansie.

BIOTOOP

De soort heeft grote bossen nodig met hoge loofhoutbestanden (vooral van Beuken) waar hij zijn nest uithakt, en met vele naaldhouteilandjes waarvan hij de stronken en de schors afspeurt op zoek naar voedsel dat vooral bestaat uit houtvretende insecten.

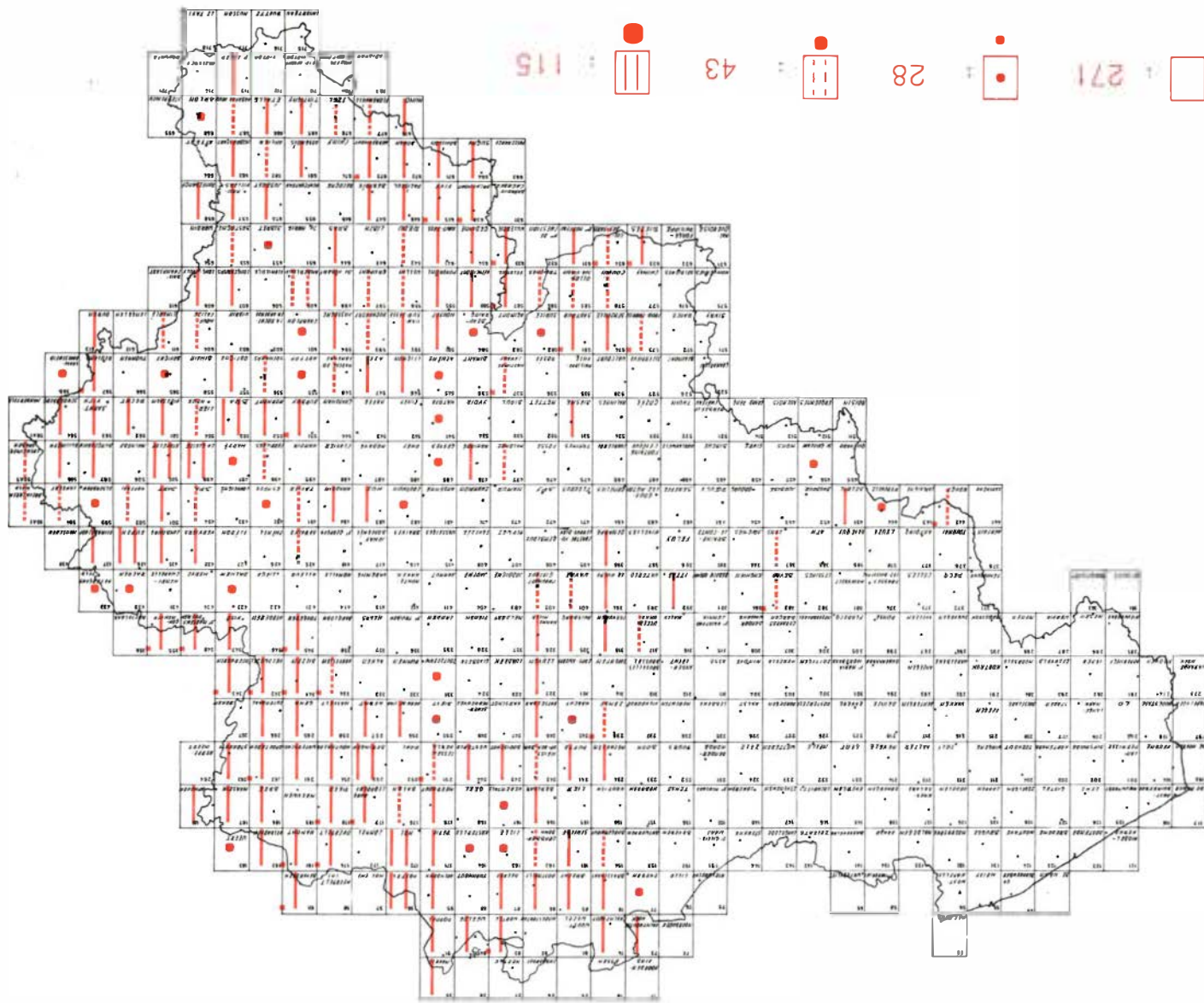
BIBLIOGRAFIE

Delmée, E. en P. Godart. 1976. Première nidification du Pic noir (*Dryocopus martius*) dans le Hainaut occidental et sa cohabitation avec un Etourneau (*Sturnus vulgaris*). Aves 13 : 229-234.

Visart de Bocarmé, F. 1913. Le Pic noir (*Dryocopus martius*). Gerfaut 3 : 6-11, 17-21, 34-40, 49-56, 68-73, 85-89, 97-102.

— E. Delmée*

DRYOCOPUS MARTIUS

115

43

28

271

150

8

Grote Bonte Specht, *Dendrocopos major*

VERSPREIDING

De soort komt in het hele land voor, maar ontbreekt in enkele Polderrechthoeken met een zeer open en bijna boomloos landschap.

TALRIJKHEID

Het aantal vogels per rechthoek is in direct verband te brengen met de hoeveelheid beboste oppervlakte die er voorkomt. De hoogste dichtheden vinden we in de grote bosmassieven (meer dan 125 broedparen per rechthoek).

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

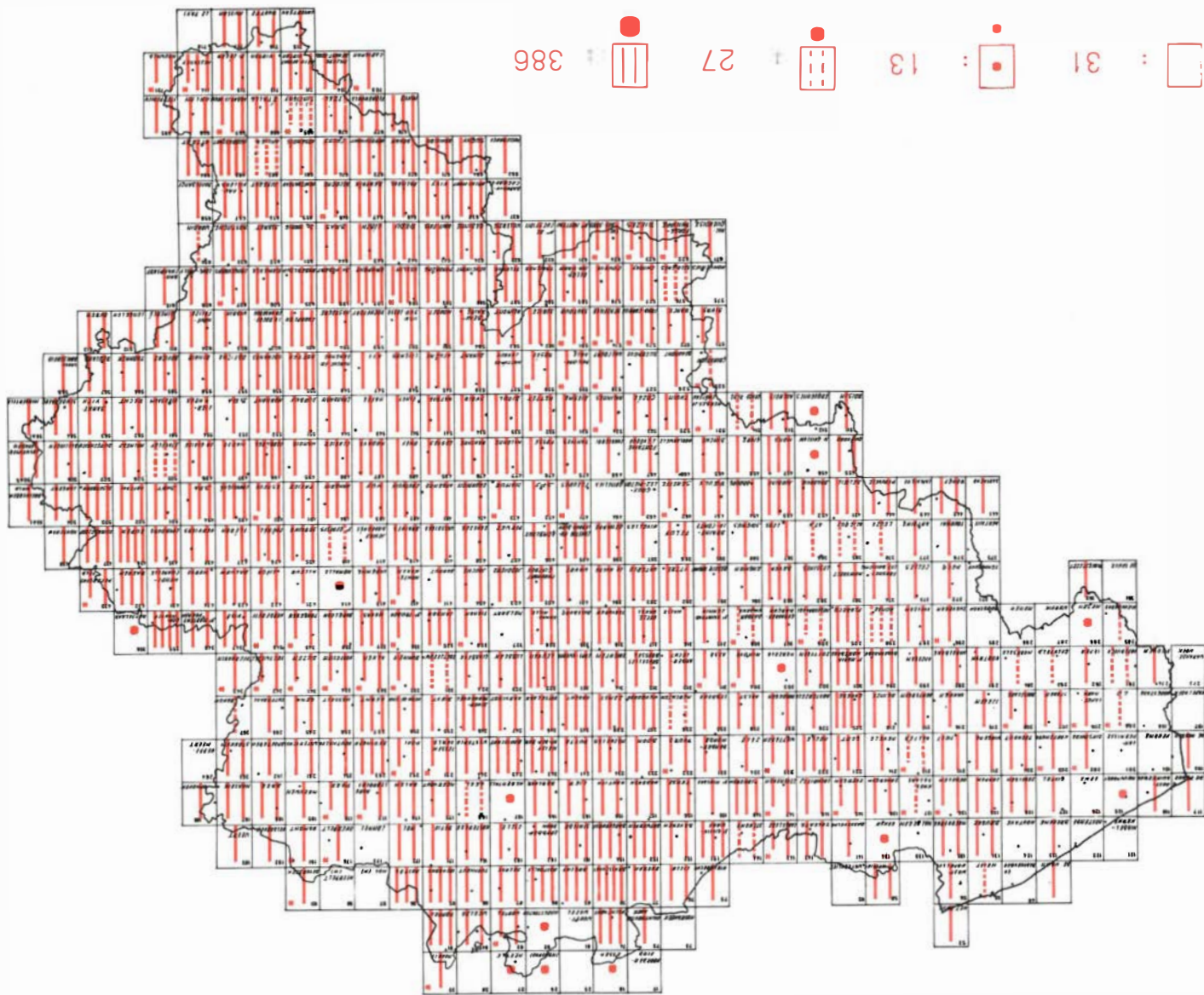
In het begin van de 19e eeuw (Selys-Longchamps, 1842), was de soort duidelijk strikter gebonden aan echte bosbiotopen. Vanaf het einde van de vorige eeuw echter (Dubois, 1887), zijn er waarnemingen bekend die het gebruik van kleinere bosjes als broedplaats aantonen. De populatie, geschat aan de hand van de methode van de gemiddelden, bedraagt ongeveer 11000 broedparen. Dit verschilt niet veel van het cijfer gegeven door Lippens en Wille (1972), nl. 16000. Het is mogelijk dat de populatie momenteel stabiel is.

BIOTOOP

Alle milieus die voldoende bebost zijn worden ingenomen : bossen, aanplantingen, kleinere bosjes, stadsparken, boomgaarden en hagen. De hoogste densiteiten worden bereikt in uitgestrekte loofbossen.

P. Devillers*

DENDROCOPOS MAJOR

386

27

13

31

11

139

182

81

Middelste Bonte Specht, *Dendrocopos medius*

VERSPREIDING

De Middelste Bonte Specht komt nagenoeg overal voor in de bosgordels van de drie Lotharingse cuesta's (Sinemuriaan, Midden-Lias en Bajociaan) en van de zuidelijke Ardennen. De streek van Saint-Hubert omvat twee belangrijke populaties, de ene rond Daverdisse, de andere nabij Fourneau-Saint-Michel. Tevens werden broedgevallen opgetekend tussen Samber-en-Maas, in de Famenne en aan de rand van de Hoge Venen. Na de onderzoeksperiode voor de atlas bleek ook nog een kleine populatie in deze laatste streek te bestaan (L. Schmitz, mededeling aan de franstalige Homologatiecommissie). Een andere populatie, die niet gevonden werd tijdens het atlasonderzoek, werd in 1984 ontdekt in Condroz (eigen waarn.).

TALRIJKHEID

Een systematische telling die samen met J. Terschuren tijdens de gehele periode 1973-1977 werd uitgevoerd en die volgde op het onderzoek van J. Tricot (Tricot 1967, 1977) liet toe de populatie van de vijf voornaamste bosgordels te schatten op ongeveer 250 paar. De soort is het talrijkst in de streek van Daverdisse, van Dohan, in het stroomgebied van de Rulles in het Woud van Anlier en in de Sinemuriaan-gordel vooral ten noorden van Virton. Op de Bajociaan-cuesta is ze niet algemeen en slechts plaatselijk aanwezig.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Het is onmogelijk in Hoog-België een trend op lange termijn aan te geven. Selys-Longchamps (1842) noemt deze specht zeer zeldzaam in de Ardense Eikenbossen; van Havre (1928) schrijft: « zeldzame broedvogel die waargenomen wordt in de grote Ardense bossen... waar enkele paren tot broeden komen ». De Avifauna van België (1967) daarentegen noemt de soort een toevallige broedvogel. Deze atlas komt dus essentieel tot dezelfde status als deze beschreven door Selys-Longchamps en van Havre. Het is mogelijk dat men de Middelste Bonte Specht vroeger zo zeldzaam noemde omdat hij niet werd opgemerkt: anderzijds is het moeilijk aan te nemen dat een uitstekend waarnemer zoals Van Beneden die vooral tussen 1935 en 1955 bijzonder veel in de Ardense bossen vertoefde (Ruwet en Rappe, 1967) hem niet zou gezien hebben. Een andere verklaring ligt in schommelingen van de oppervlakte van het voorkeursbiotoop van de soort in functie van de bosexploitatieplannen en in de opeenvolging van strenge winters rond 1940. Na de onderzoeksperiode voor het atlasproject was, vooral in de Ardennen, een daling van de aantallen merkbaar; deze was misschien gedeeltelijk te wijten aan de strenge winter 1978-1979 maar zeker ook aan het verdwijnen van een aantal gunstige biotoop-enclaves zonder dat deze door andere werden vervangen. In Laag- en Midden-België laten enkele vangsten in de vorige en het begin van deze eeuw (van Havre, 1928) een mogelijke bezetting uitschijnen die misschien een einde nam door het verdwijnen van de korstmossen door luchtvervuiling.

BIOTOOP

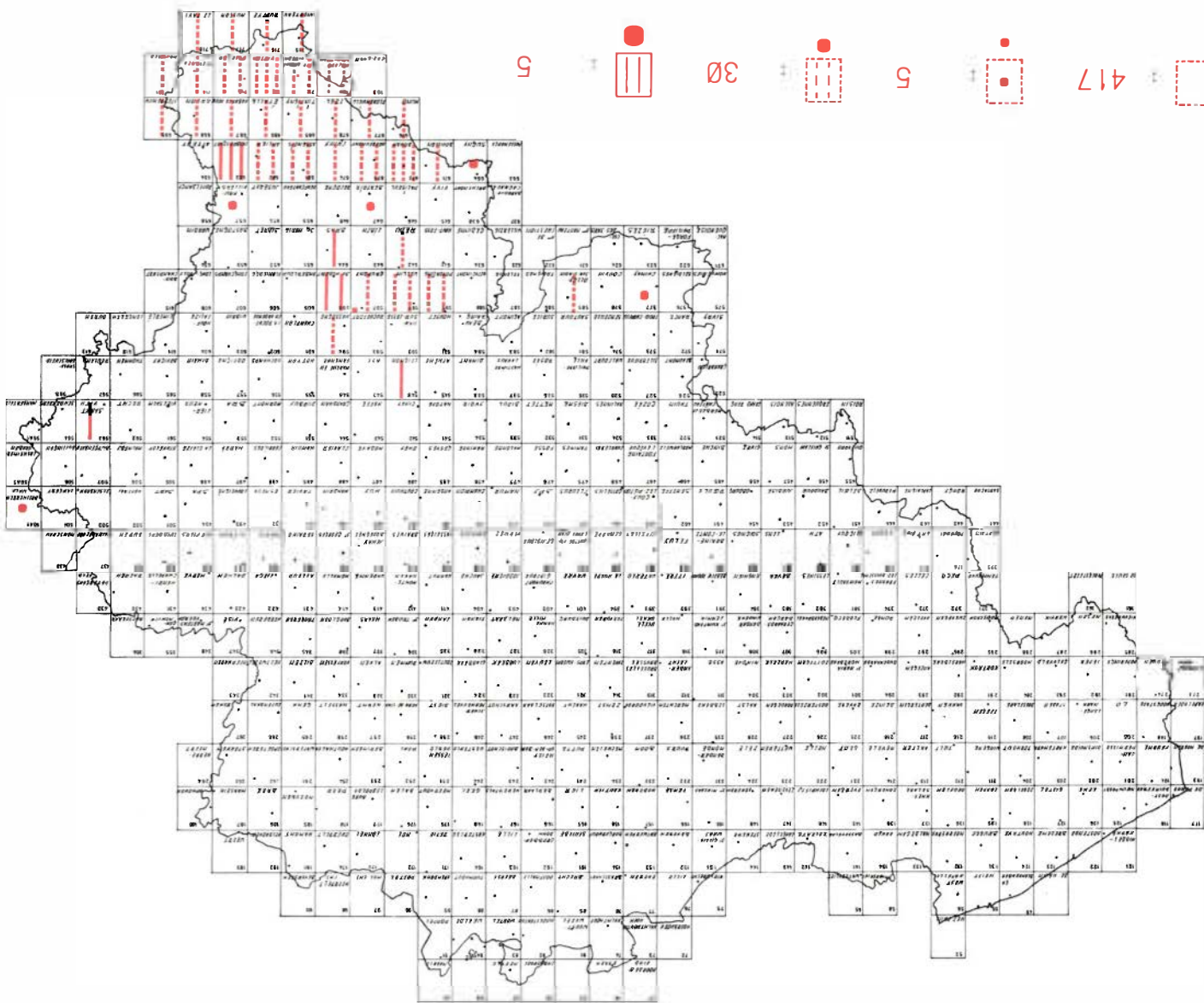
De Middelste Bonte Specht voedt zich met mieren en snuitkevers die hij vindt op takken en takjes. Aldus is hij gebonden aan het continue bladerdak, aan dichte boomkruinen, aan de aanwezigheid van bomen met een ruwe schors, aan een hoog percentage dood hout in de kruin en voornamelijk aan goed ontwikkelde korstmossen, vooral van het *Parmelion* (*Parmelietum furfuraceae*). De soort is veel meer warmteminnend en is kenmerkend voor optimale eikenbestanden van het *Carpinion*, inbegrepen vervangingsbestanden van het *Asperulo-Fagion* en het *Luzulo-Fagion* op voedzame bodems in massieven waar historisch steeds hoogstambestanden voorkwamen. Ze is afwezig in betrekkelijk lage bestanden van het *Carpinion* op weinig voedzame bodems (bossen met Zeegroene Zegge in Fagne-Famenne, droogteminnende bossen), in bosmassieven die in het verleden slecht onderhouden werden of waarvan het beheer de vorming van mooie hoogstambestanden in de weg stond, en in atlantische *Carpinion*-bestanden (misschien meer omwille van hun versnippering en wegens de graad van vervuiling dan om intrinsieke redenen).

BIBLIOGRAFIE

Ortman, W. 1978. Eine Gelungene Brut des Mittelspechtes (*Dendrocopos medius*) in Hertogenwald, 1977. *Giervalk* 68 :111-114.
Ruwet, J.-C. en A. Rappe. 1967. Alfred Van Beneden (1899-1967). Notice bibliographique. *Giervalk* 57 :466-469.

P. Devillers*

DENDROCOPOS MEDIUS

Kleine Bonte Specht, *Dendrocopos minor*

VERSPREIDING

De soort is vrij goed verspreid : haar aanwezigheid werd vastgesteld in 244 rechthoeken, d.w.z. op 57% van de oppervlakte die door de Grote Bonte Specht wordt ingenomen. Het belangrijkste aaneengesloten broedgebied bevindt zich in het centrum van het land en correspondeert min of meer met het stroomgebied van de Rupel. Andere belangrijke verspreidingsgebieden vindt men in de valleien van de Maas en de Vesder, rondom het Kempens bekken, in Fagne-Famenne, in Condroz en in het bekken van Boven- en Beneden-Schelde. Deze laatste kern is praktisch geïsoleerd van de meer oostelijke gebieden. Meer versnipperde populaties bezetten het bekken van de Samber, de randen van de Ardennen, Lotharingen en, sterk geïsoleerd, het bosgebied ten zuiden van Brugge en duinbossen van de Westhoek. Over het algemeen is de soort afwezig in de Vlaamse vlakte ten westen van de Schelde, op het Kempens plateau en in de Hoge Ardennen.

TALRIJKHEID

De dichtheid is overal zeer laag; slechts in 31 rechthoeken, d.w.z. in 13% van de bezette, worden meer dan vijf paar op 80 km² aangetroffen. Ze zijn ongeveer gelijk verspreid in de depressie van Fagne-Famenne en omgeving, langs de as van de Maas en de benedenlopen van zijn bijrivieren, en langs de middenloop van de Dijle en de Zenne (streek Brussel-Leuven). Deze streken vormen duidelijk de drie zwaartepunten in de verspreiding van de soort.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Het aantal van 510 paar dat we via de methode van de gemiddelden verkrijgen is van dezelfde grootteorde als de 350 paar van Lippens en Wille (1972) ; dit is zeker zo vermits een moeilijk waarneembare en diffuus verspreide soort automatisch meer wordt gesignaleerd door een net van lokale medewerkers dan door één enkele waarnemer die verschillende plaatsen bezoekt. Het lijkt dus dat de Kleine Bonte Specht zich op een laag maar constant niveau handhaaft, hetgeen overigens ook blijkt uit het feit dat er een goede overeenkomst is tussen de belangrijkste verspreidingszones van de studie van Lippens en Wille (1972) en de onze. De soort schijnt toegenomen te zijn in het begin van deze eeuw (Visart de Bocarmé, 1932 ; Delmée, 1952 ; Van Beneden, 1952 ; Ledantet *al.*, 1983) wanneer ze waarschijnlijk vervangingsbiotopen heeft gekoloniseerd die op dat ogenblik ontstonden (parken rondom de steden, populierenaanplantingen) terwijl het verdwijnen van natuurlijke biotopen ophield.

BIOTOOP

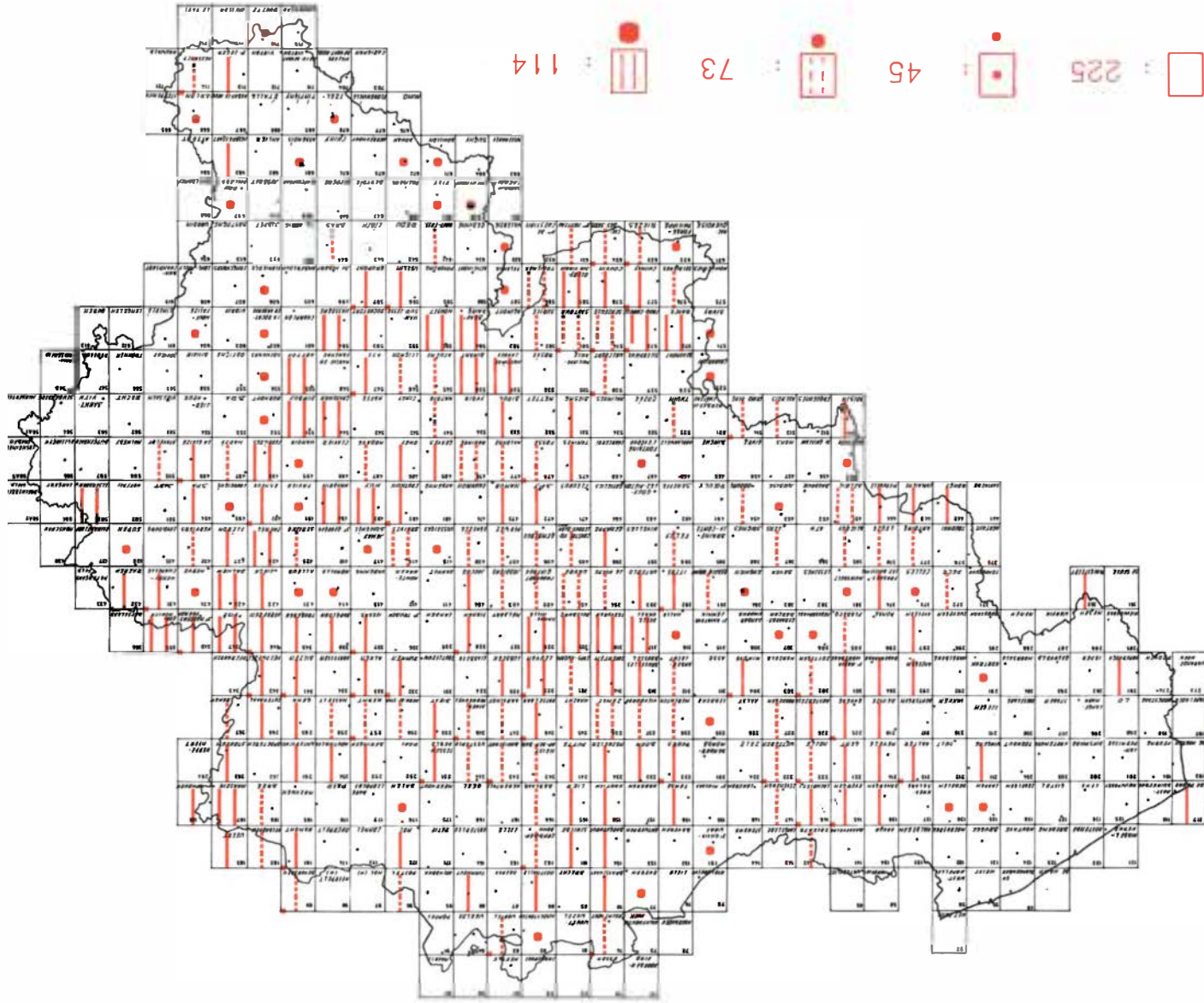
Het natuurlijk biotoop wordt vermoedelijk gevormd door alluviale bossen, vooral dan veelsoortige bestanden van het *Alno-Padion* en zeer oude bestanden van het *Carpinion*. De aanwezigheid van Populieren, *Populus sp.* is waarschijnlijk essentieel in bestanden van middelbare leeftijd. In ons land, waar de alluviale bossen in de vlakte grotendeels verdwenen zijn, stemt de verspreiding van de Kleine Bonte Specht vermoedelijk nog overeen met het voorkomen in het verleden van dit biotoop : Boven- en Midden-Schelde, het stroomgebied van de Rupel, de as van de Maas (Yon en Tendron, 1981). In deze streken heeft de soort vervangingsbiotopen gevonden die bijna alle gekenmerkt worden door de aanwezigheid van Populieren van een zekere leeftijd : parken in en rondom de steden, verwaarloosde Populierenculturen. Plaatselijk neemt ze ook oude boomgaarden in, maar het aandeel van dit biotoop daalt waarschijnlijk. De enige bospopulatie van België bezet een Eiken-Haagbeukenbestand met *Carex flacca* in de depressie van Fagne-Famenne, een associatie die vrij rijk is aan vruchtdragende bomen. Ze schijnt er vooral voor te komen in de vochtige valleien en geassocieerd te zijn aan de Trilpopulier, *Populus tremula* (J.F. Timmers, M.S. en pers. med.). Elders komt ze slechts bij gelegenheid voor in continue bossen (Anlier, hoogstambestand van het *Luzulo-Fagion*, pers. waarn. ; tussen Samber-en-Maas, *Quercion*, J.F. Timmers, pers. med.)

BIBLIOGRAFIE

Van Spaendonck, W. 1975. De Kleine Bonte Specht (*Dendrocopos minor*). Wielewaal 41 : 166-169.
Visart de Bocarmé, M.F. 1932. *Dryobates minor bacmeisteri* (Kleinschm.) ? Pic petit épeiche. Gerfaut 22 : 137.
Yon, D. en G. Tendron, 1981. Les forêts alluviales en Europe. Strasbourg, Conseil de l'Europe.

P. Devillers*

DENDROCOPOS MINOR

114

73

45

225

34

153

Kuifleeuwerik, *Galerida cristata*

VERSPREIDING

De twee hoofdiverspreidingsgebieden van de soort in ons land zijn de Kuststreek en de Kempen. Daarbuiten zijn er nog een aantal kleinere, lokale populaties, in of nabij grote bewoningscentra of geïndustrialiseerde zones : de stedelijke agglomeraties van Brussel en Antwerpen, de omgeving van Leuven, de Rupelstreek, het Gentse havengebied, het zuiden van West-Vlaanderen en rond Moeskroen.

TALRIJKHEID

In de twee belangrijkste gebieden ligt het aantal broedparen per rechthoek meestal tussen de zes en de 25, en ze benaderen althans in het Kustgebied, eerder het klassemaximum dan het minimum. De kleinere populaties bestaan meestal uit ongeveer vijf broedparen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De Kuifleeuwerik die een mediterrane soort is, had Midden - en West- Europa reeds vanaf de 13e eeuw bezet. In de loop van de 14e eeuw nam hij toe, waarschijnlijk dank zijn een aantal zachtere winters, maar verdween als gevolg van een verkoeling van het klimaat in de 17e en 18e eeuw (Pätzold, 1971). Nadien heeft de Kuifleeuwerik zich rond het midden van de 19e eeuw op vele plaatsen opnieuw gevestigd, in het noorden zelfs in Zweden. In België broedde hij rond 1840 enkel in de duinen van de Kuststreek nabij Oostende (Selys-Longchamps, 1842). Op het einde van de 19e eeuw heeft de soort waarschijnlijk zijn grootste verspreiding gekend. Dubois (1876) signaleert ze aan de Kust, in de Kempen en in het Brusselse. Dit komt ongeveer overeen met de verspreiding gegeven door van Havre (1928) : Kust, Kempen, kleiputten van steenbakkerijen nabij Brussel, Boom en omgeving, zandig Vlaanderen en de provincie Luik. Zeker sinds het midden van de 20e eeuw gaat de soort overal in Europa langzaam achteruit. Het aantal broedparen, bekomen door de methode van de gemiddelden, 380, is iets lager dan het cijfer vooropgesteld door Lippens en Wille (1972), nl. 400 broedparen. Deze schijnbare status quo maskeert waarschijnlijk een sterkere achteruitgang dan men vermoedt voor deze relatief onopvallende soort, vooral daar waar ze minder talrijk is. De twee belangrijkste populaties schijnen echter in die tien jaar goed stand te houden. Zo geven Lippens en Wille voor de Kust 80 broedparen op, de atlas 100. Na de onderzoekssperiode voor de atlas schijnt de afname nog steeds verder te gaan, althans in de kleinere populaties, die gemakkelijker te volgen zijn. Zo is de Brusselse populatie van 10-15 broedparen in 1973, afgenomen tot 1-2 in het begin van de jaren tachtig. Momenteel zijn ze waarschijnlijk volledig verdwenen.

HABITAT

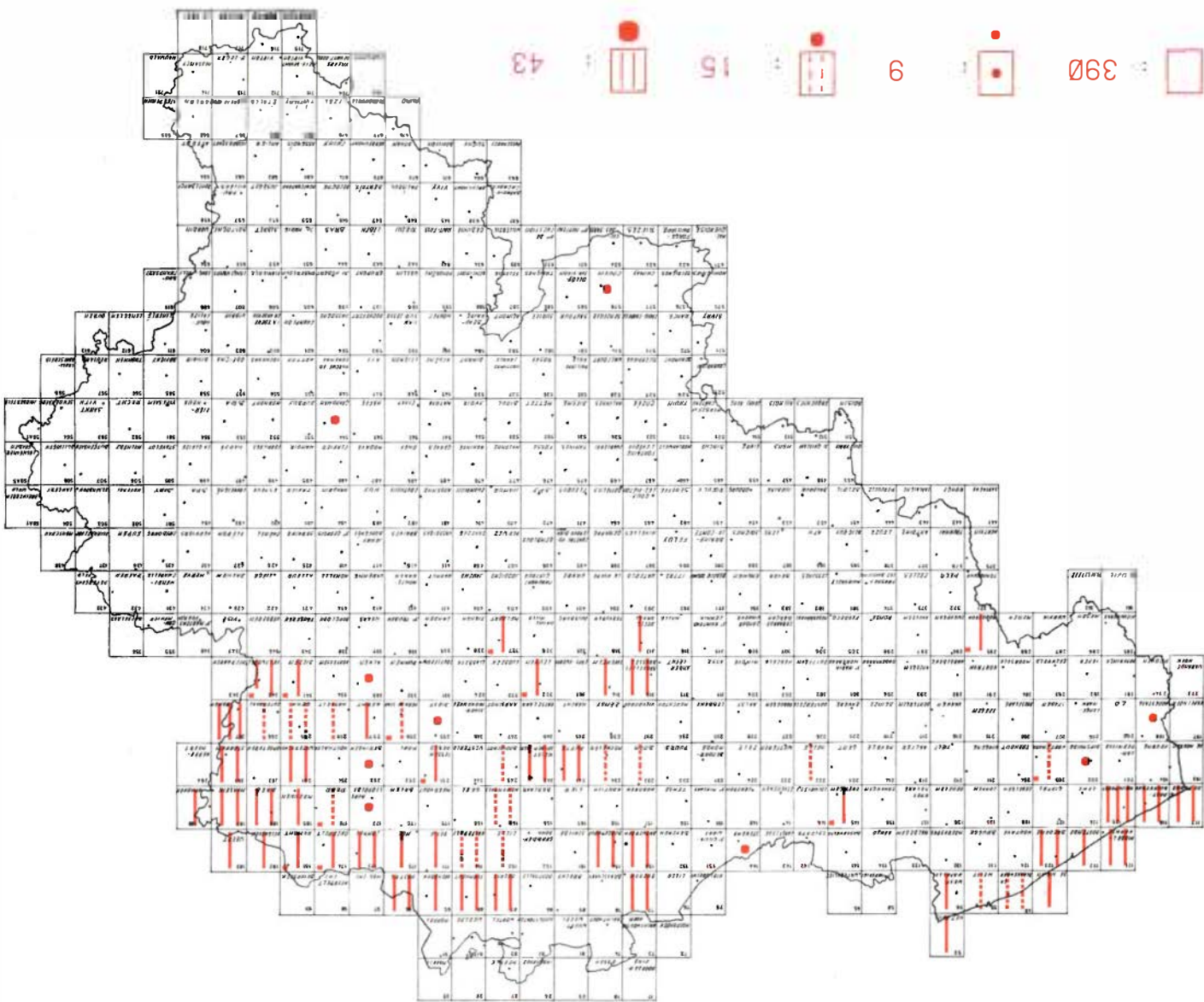
Duinen, open terreinen (zandig of stenig). Open zandige delen schijnen essentieel, maar de soort broedt (tijdelijk) ook in stedelijke of industriële zones met grote open terreinen.

BIBLIOGRAFIE

Pätzold, R. 1971. Heidelerche und Haubenlerche. Wittenberg Lutherstadt. Die Neue Brehm-Bücherei.

B. Chiwy en P. Devillers*

GALERIDA CRISTATA

43

15

9

390

2

23

33

Boomleeuwerik, *Lullula arborea*

VERSPREIDING

Door haar specifieke biotoopvereisten is de Boomleeuwerik als broedvogel enkel te vinden in weinig intensieve landbouwgebieden, op eerder arme en droge gronden. Enkel de Kempische populatie bezit een continue verspreiding. Ook minder uitgestrekte zandige streken worden door de soort bezet : zandig Vlaanderen, de Kustduinen en Lotharingen. Een uitzondering hierop vormt de streek ten zuiden van Ath, waar de biotopen waarschijnlijk te klein zijn en veel verstoring door wandelaars optreedt. De soort komt eveneens, maar veel meer verspreid voor op de kalk- en leistehellingen in Hoog-België. Ze broedt op een aantal kalkhellingen in de Calestienne (Frasnes-lez-Couvin, Nismes, Wellin, Chanly, Jemelles), in bosmassieven, in het bijzonder de Ardense hakhoutbestanden (hellingen van de Aine, de Ourthe, de streek van Sugny), in droge heidegebieden in de Hoge Ardennen (Elsenborn, Malchamps) en in het zuidelijk deel van Lotharingen (heidegebieden in Lagland en Châtillon, hellingen in Torgny, Villers-la-Loue, Meix-devant-Virton, Ruetten). Elders broedt de soort sporadisch.

TALRIJKHEID

De meest voorkomende dichtheidsklasse per rechthoek is deze tussen de één en de vijf broedparen. De hoogst geschatte dichtheden zijn nooit hoger dan zes tot 25 broedparen per rechthoek, en komen voor in het centraal deel van de Kempen, in het centraal deel van Lotharingen (heide van Lagland), rond Stekene in zandig Vlaanderen en in Elsenborn in Hoog-België. Deze laatste populatie bereikt slechts af en toe een dichtheid van 5 broedparen en is verspreid over een zeer groot gebied. In het algemeen zijn de dichtheden het hoogst in zandige streken. Met de methode van de gemiddelden wordt de totale populatie geschat op ongeveer 210 broedparen, waarvan 110 in de Kempen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Er zijn geen vroegere populatieschattingen, maar het is zeker dat er vroeger meer geschikte biotopen voor de Boomleeuwerik voorkwamen dan nu. De Bont (1942) geeft een toename aan in de Kempen, na een periode van afname. Herroelen en Rappe (1965) geven een toename van de aantallen te Brasschaat tussen 1953 en 1963. Deze waarnemingen wijzen echter niet noodzakelijk op continue en algemene veranderingen. Volgens Lippens en Wille (1972) was de soort in achteruitgang in de Kempen, maar bleven in België nog 1400 broedparen over, dit is ongeveer zeven maal het aantal aangegeven in de atlas. Recentere gegevens bevestigen echter deze achteruitgang sinds begin zeventig, alhoewel de populatie stabiel zou zijn gebleven in Hoog-België en in de Kempen zelfs lichtjes zou vooruitgaan. De populatie in Hoog-België werd in 1979 op 55 broedparen geschat (Ledant en Jacob, 1979), deze in de Kempen op 290 in de periode 1980-1983 (Meeus, 1982, Maes *et al.*, 1984). Deze schommelingen zijn echter niet in tegenstelling met de hypothese dat de soort op lange termijn achteruitgaat, gedeeltelijk door het verdwijnen van geschikte biotopen (o.a. dichtgroeien van open hellingen door het wegvallen van een regelmatige begrazing) en het toenemen van verstoring door wandelaars.

HABITAT

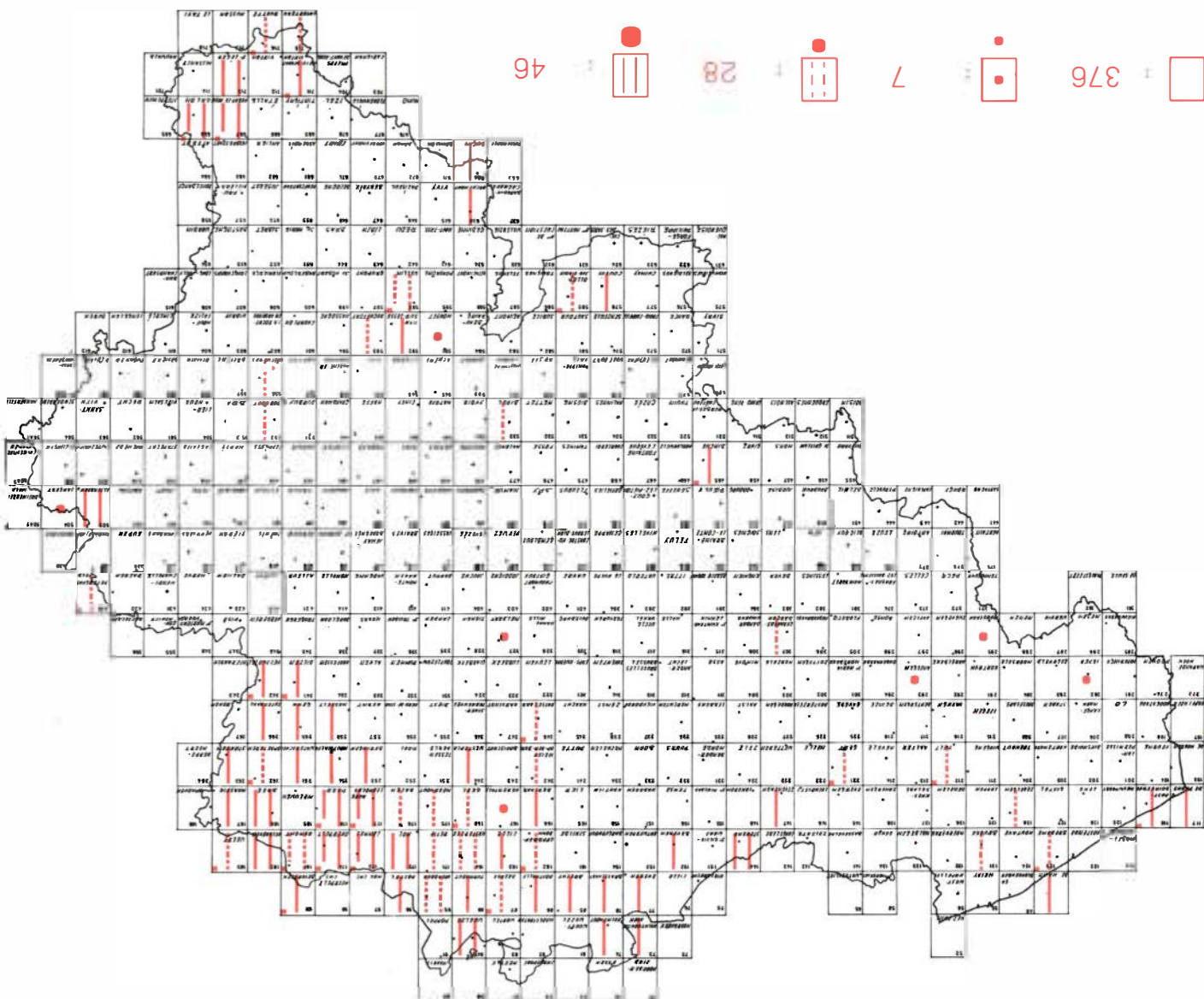
De Boomleeuwerik prefereert droge milieus met extensieve menselijke activiteit, met struiken of bomen afgewisseld met een open, korte vegetatie. Dergelijk biotopen kunnen ontstaan na een brand, een kaalkapping in een bos, op tijdelijk braakliggende akkers of op terreinen die regelmatig worden begraaasd door schapen of konijnen. De soort broedt in heidegebieden en op licht beboste, open kalkhellingen, nieuwe kaalkappingen en zonnige hellingen met een afwisseling van braakland, bosjes en arme landbouwgronden. Al deze biotopen zijn in ons land sterk in aantal verminderd, door de afname van de schapenteelt, de uitbreiding van de intensieve landbouw, de herbosching van heidegebieden, de uitbreiding van de bebouwing, het verdwijnen van hakhoutuitbating en de myxomatose (vermindering van konijnenpopulaties).

BIBLIOGRAPHIE

De Bondt, A. 1942. *Lullula a. arborea* (L.)- Alouette lulu. Brèves communications. Gerfaut 32 : 109.
Herroelen, O. en A. Rappe. 1965. Période de nidification 1963 - Broedperiode 1963. Giervalk 55 :72-95.
Ledant, J.P. en J.P. Jacob. 1980. Statut et conservation de l'Alouette lulu en Haute Belgique. Giervalk 70 :95-103.
Maes, P., H. Meeus en H. Voet. 1984. Het huidig voorkomen van de Boomleeuwerik, *Lullula arborea* als broedvogel in Vlaanderen. Wielewaal 50 :209-218.
Meeus, H. 1982. Inventaris van de broedparen van de Boomleeuwerik, *Lullula arborea*, in de Turnhoutse Kempen. Wielewaal 48:43-47.

J.-P. Ledant.*

LULLULA ARBOREA

Veldleeuwerik, *Alauda arvensis*

VERSPREIDING

De Veldleeuwerik broedt in heel het land.

TALRIJKHEID

De meest voorkomende dichtheidsklasse voor de soort is deze tussen 125 en 625 broedparen per rechthoek. In sommige streken komen echter wel hogere densiteiten voor, o.a. in een gedeelte van de Westvlaamse Polders, in de Antwerpse Kempen, het noorden van Henegouwen en enkele verspreide rechthoeken waar een gunstig biotoop voor de soort voorkomt. In één geval (de rechthoek Leke), zou er een dichtheid zijn van meer dan 3000 broedparen. Gezien de voorkeur van de Veldleeuwerik voor open terreinen, is het normaal dat de laagste densiteiten (26-125 broedparen per rechthoek) te vinden zijn in de meest stedelijke en bosrijke gebieden (Antwerpse agglomeratie, Lotharingen, Ardennen).

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

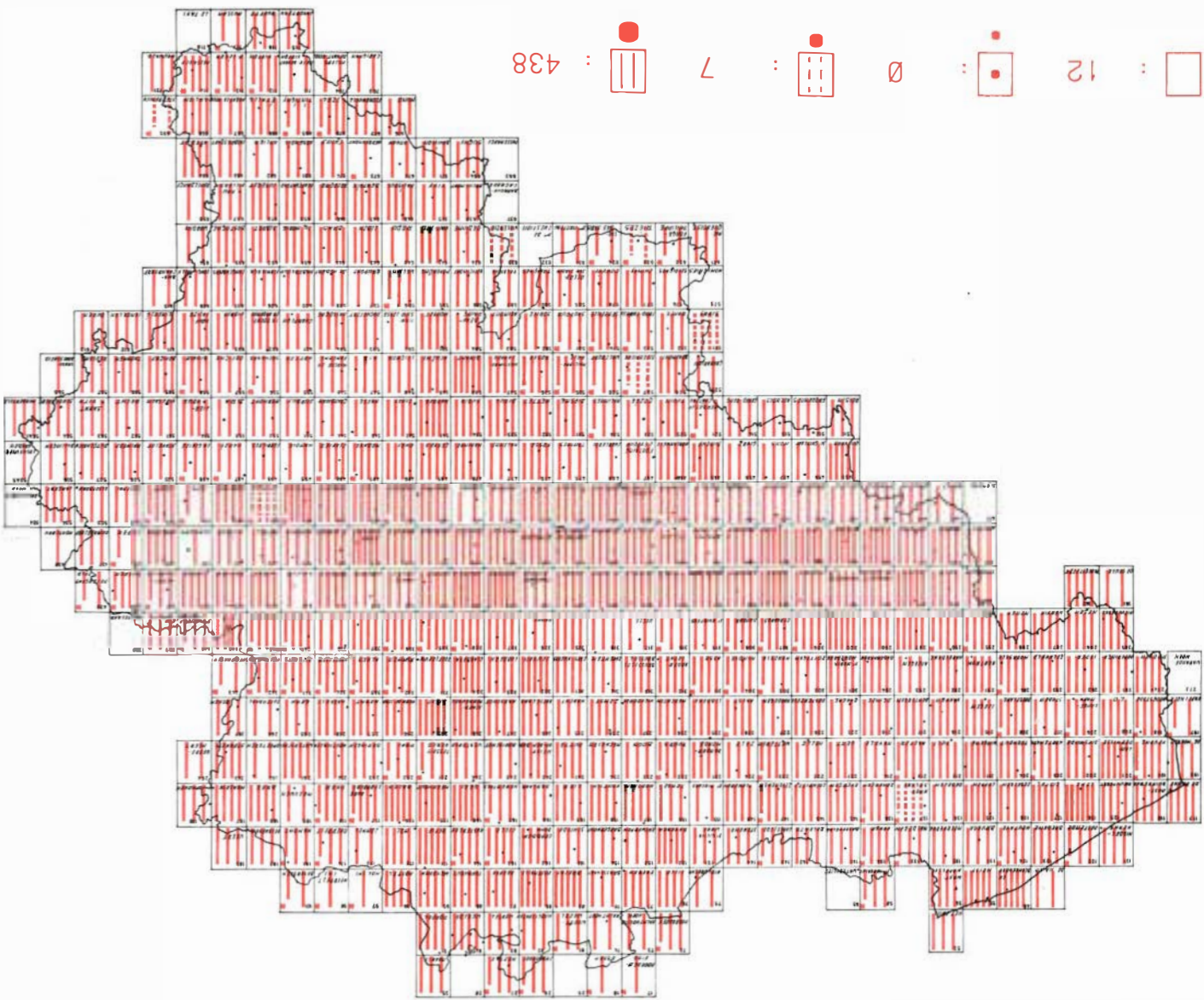
van Havre (1928) beschouwt de Veldleeuwerik als een tamelijk algemene broedvogel, alhoewel hij op meerdere plaatsen achteruitgaat. Lippens en Wille (1972) schatten de Belgische populatie op ongeveer 350000 broedparen. Ze vermelden eveneens een sterke achteruitgang tijdens de jaren die hun onderzoek voorafgingen. Met de methode van de gemiddelden bekomen we 115000 broedparen, hetgeen de nog steeds verdergaande achteruitgang bevestigt. De intensificatie van de landbouw, het gebruik van insecticiden en pesticiden en de uitbreiding van de maïscultuur die een bodembewerking vereist in volle reproductieperiode van de Veldleeuwerik, zijn factoren die zeker een rol gespeeld hebben in deze achteruitgang. Een directe invloed van sproeimiddelen op het voedsel van de soort uit zich zowel in de broedperiode (insecticiden) als erbuiten (herbiciden). De hoogste dichtheden van de Veldleeuwerik komen bijgevolg voor in uitgestrekte weidegebieden, waar deze invloeden lager zijn.

BIOTOOP

De Veldleeuwerik is oorspronkelijk een steppevogel, wat haar voorkeur voor open ruimte verklaard. Men kan hem zowel vinden in graslanden (graasweiden of hooilanden), in akkergebieden, heidegebieden, schorren en drooggelegde zones in havengebieden. De soort is aanwezig, alhoewel in lagere aantallen, in gebieden waar de bebouwde percelen kleiner zijn en afgezoomd door hagen en bosjes.

W. Roggeman

ALAUDA ARVENSIS

□ : 12 : □ : 0 : □ : 7 : 438

□ : 9 : □ : 44 : □ : 155 : □ : 203 : □ : 33 : □ : 1

Oeverzwaluw, *Riparia riparia*

VERSPREIDING

Het voorkomen van de Oeverzwaluw wordt bepaald door de aanwezigheid van afbrokkelende wanden waarin ze haar nestgangen kan graven. Meestal komt dit milieu voor in zandgroeven en in oevers van kanalen of andere waterlopen ; de verspreiding van deze landschapselementen bepaalt deze van de Oeverzwaluw die vooral voorkomt ten noorden van de as Samber-en-Maas en meer bepaald in de provincies Antwerpen en Brabant. Vooral in de vallei van de Ourthe komt de associatie met rivieroevers goed naar voor.

TALRIJKHEID

Via de methode van de gemiddelden wordt de totale populatie geschat op ca. 9000 paar. In de periode van het atlasonderzoek broedden de meeste hiervan in de provincies Antwerpen, Oost-Vlaanderen en Brabant. In Hoog-België bedroeg het totaal ongeveer 1000 paar en in West-Vlaanderen ca. 700.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Alhoewel het aanbod aan geschikte broedbiotopen niet de enige beperkende factor is, bepaalt het toch de evolutie van de status. In de 19e eeuw kwam de soort bijna uitsluitend voor in de oevers van waterlopen ; Fallon (1875) vond haar plaatselijk ook in kleigroeven. In de loop van de 20e eeuw breidde ze zich uit in Midden- en Laag-België waar ze voordien zeldzaam was (van Havre, 1928). Hier bovenop deed zich nog een recente toename voor in West-Vlaanderen en Henegouwen. Deze vooruitgang is volledig te wijten aan het scheppen van kunstmatige broedgelegenheden en in de eerste plaats aan de aanzienlijke uitbreiding van het aantal zandafgravingen. Zo is de Brabantse populatie bij voorbeeld, die ongeveer 2600 paartelde in 1980 (de Wavrin, 1980), volledig afhankelijk van deze groeven en van het voortzetten van hun uitbating vermits oudere hellingen dikwijls snel verlaten worden. Hier tegenover is het voorkomen van rivieroevers, sterk gehypothekeerd door het rechtekken van de meeste waterlopen. De laatste vijftien jaar werden er verschillende regionale tellingen georganiseerd : ongeveer 5000 paar in de beide Vlaanderen in 1968 (Kuyken en Roggeman, 1969), ca 4000 paar in de zuidelijke helft van het land in 1972-73 (Billen en Tricot, 1977), 2600 paar in Brabant in 1980 tegenover 1550 in 1972-73 (de Wavrin, 1980). Van hun kant schatten Lippens en Wille (1972) de Belgische populatie op ongeveer 15000 paar. Het vergelijken van deze cijfers met deze van de atlas suggereert een daling, en dit ondanks de methodologische verschillen. Deze veronderstelling wordt versterkt door de effectieve daling die waargenomen wordt in andere landen en die samenvalt met opvallende droogteperiodes in de Sahel tussen 1968 en 1974. Een nieuwe daling in 1984 (o.m. een terugval op de helft van de aantallen van 1983 in Belgisch Lotharingen - Pierre, 1985) schijnt eveneens gebonden aan een droogteperiode in de overwinteringsgebieden.

BIOTOOP

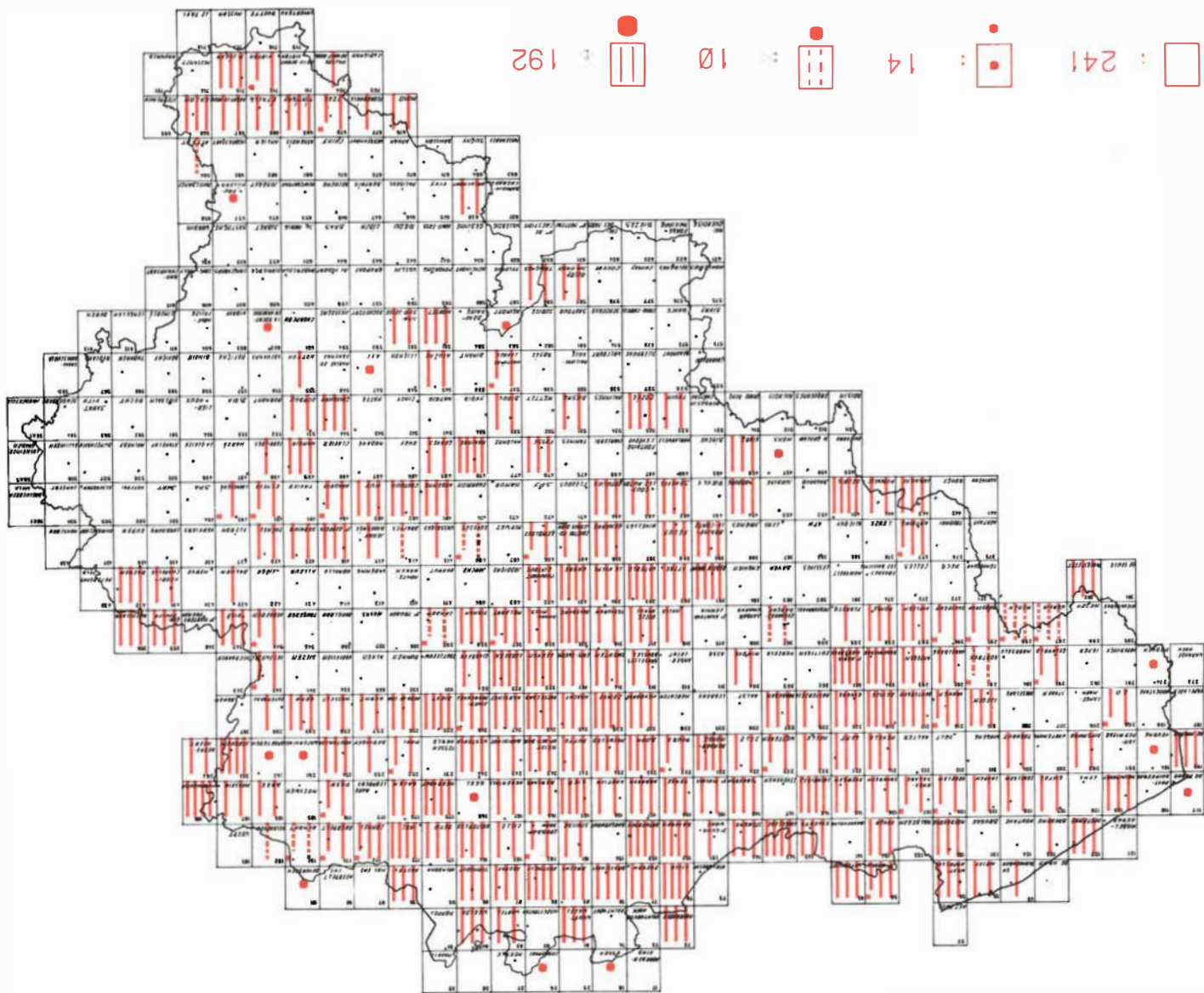
De Oeverzwaluw graaft haar nestgangen in steile aarden of losse stenen wanden, vooral in zand of leem. Het traditionele broedbiotoop zijn afgekalfde oevers langsheen waterlopen waar nu echter nog slechts een kleine minderheid van de vogels broedt. Zeer eclectisch heeft de soort zich aangepast aan diverse door de mens geschapen milieus : zand-, klei- en mergelgroeven, dijken, kanaaloevers, taluds van spoorwegen, nieuw gegraven grachten bij bouwwerken, zelfs terrils en uitzonderlijk voegen van metselwerk en omgewaaide boomstronken. De nabijheid van water schijnt daarbij niet noodzakelijk te zijn vermits sommige kolonies zich op grote afstand bevinden van wateroppervlakken.

BIBLIOGRAFIE

Billen, G. en J. Tricot, 1977. Recensement des Hirondelles de rivage (*Riparia riparia*) dans la partie sud de la Belgique en 1972 et 1973. Aves 14 : 101-113.
de Wavrin, H. 1980. Recensement des Hirondelles de rivage (*Riparia riparia*) dans le Brabant en 1972/1973 et 1980. Aves 17 : 72-86.
Kuyken, E. en W. Roggeman. 1969. Broedkolonies van oeverzwaluwen (*Riparia riparia*) in 1968. Wielewaal 35 : 136-141.
Pierre P. 1985. Evolution récente du statut de l'Hirondelle de rivage en Lorraine Belge. Aves 22 : 107-115.

J.-P. Jacob*

RIPARIA RIPARIA

27

86

72

17

192

10

14

241

Boerenzwaluw, *Hirundo rustica*

VERSPREIDING

Uitgezonderd in enkele zeldzame volledig beboste grensrechthoeken, worden broedende Boerenzwaluwen overal in België aangetroffen.

TALRIJKHEID

De hoogste dichtheden werden aangegeven in de Antwerpse Kempen, in het Hageland, in Haspengouw en in de streek van Thuin. In de beide Vlaanderen komen rechthoeken met 26 tot 125, 125 tot 625 en 625 tot 3000 paar afwisselend voor als getuigen van hun heterogeen landschap. In het zuiden van het land overweegt de categorie van 125 tot 625 paar duidelijk, maar in sterk beboste rechthoeken daalt de dichtheid tot minder dan 125 paar. Voor het geheel van de Ardennen benadert de dichtheid drie koppels/km². De totale Belgische populatie kan op ongeveer 125000 paar geschat worden.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De populatie van de Boerenzwaluw blijft opmerkelijk stabiel. Dit is waarschijnlijk te wijten aan het bestaan van een reserve van niet-broedende vogels die een bufferende rol spelen bij massale sterfte. Zo waren in 1974 de klimatologische omstandigheden van die aard dat het de vogels nagenoeg onmogelijk was om weg te trekken. Dit bleek nochtans geen invloed te hebben op de aantallen broedvogels in enkele in 1975 speciaal daartoe gevolgde rechthoeken. Verschillende studies over de populatiedynamica van de soort (zie Hemery *et al.*, 1977) hebben geen enkele significante evolutie van de aantallen kunnen aantonen. Ook in België is het cijfer dat door Lippens en Wille (1972) geciteerd wordt (200000 paar) van dezelfde groote-orde als de door ons berekende. De daling van het aantal kleine landbouwbedrijven (een vrij algemeen verschijnsel in ons land) heeft nochtans zeker een invloed op de populaties (al was het maar via een wijziging van de ruimtelijke structuur), maar het is momenteel nog onmogelijk er de juiste betekenis voor de evolutie van de aantallen van in te schatten.

BIOTOOP

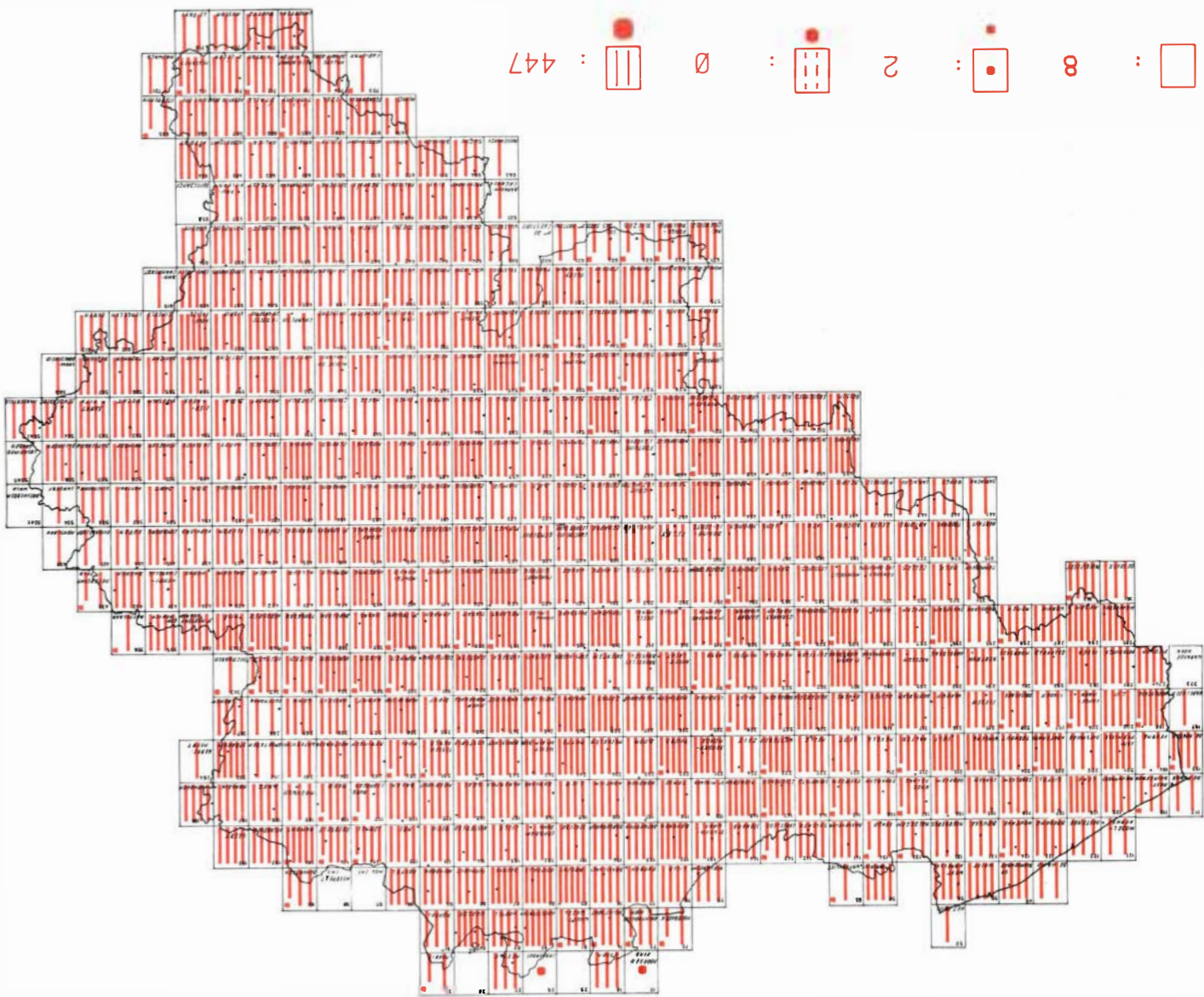
De soort heeft een grote voorkeur voor tijdelijk of permanent door vee ingenomen gebouwen (in volgorde: varkensstallen, koei-stallen, paardenstallen, schaapsstallen). Elke permanente open ruimte kan echter als nestplaats dienen. Ook de kwaliteit van het omringende milieu speelt een rol bij de nestplaatskeuze. Zo is de aanwezigheid van beschutte plaatsen (bosranden b.v.) waar bij regenweer nog prooien kunnen gevonden worden, een belangrijke factor. Er bestaat nochtans geen verband tussen de aanwezigheid van landschapselementen zoals rivieren, moerassen, bossen, vijvers, enz... en de dichtheid van de broedparen. Broedgevallen aan de buitenzijde van gebouwen zijn niet zeldzaam (1 % van de nesten in Waals-Brabant).

BIBLIOGRAFIE

Hemery, G., P. Nicolau-Guillaumet, en J.-C. Thibault. 1977. Introduction à l'étude de la dynamique des populations françaises d'Hirondelles de cheminée (*Hirundo rustica*). Paris. C.R.B.P.O.- Publication interne P.N.R.O. O4/77.

C. Vansteenwegen*

HIRUNDO RUSTICA

□ : 8 : ■ : 2 : □ : 0 : □ : 447

□ : 14 : □ : 19 : □ : 79 : □ : 261 : □ : 74

Huiszwaluw, *Delichon urbica*

VERSPREIDING

De soort komt in België overal als broedvogel voor.

TALRIJKHEID

De schattingen in de categorieën van 26 tot 125 en van 125 tot 625 paar komen het meest voor. Hogere dichtheden (625 tot 3000 paar) werden vooral aangegeven in Haspengouw, Condroz en enkele rechthoeken in het Doornikse en de Ardennen. Globaal schijnt de soort minder talrijk voor te komen in de Vlaamse provincies en in Lotharingen dan elders in het land. Het talrijker voorkomen van de Huiszwaluw in streken met zware bodems (Haspengouw, Condroz) kan zeker gedeeltelijk verklaard worden door het voorkomen van geschikt materiaal voor de nestbouw, voldoende nestplaatsen (o.m. grote boerderijen) en goede foerageermogelijkheden (open landbouwgebieden). Ook meer beboste rechthoeken zoals in de Ardennen, herbergen gemiddeld nog meer paren dan polderrecht-hoeken, ongetwijfeld omwille van een rijker voedselaanbod.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Het is duidelijk dat de Huiszwaluw steeds een talrijke broedvogel in ons land is geweest. In streken zoals Lotharingen noemde Van Beneden (1943) haar zelfs talrijker dan de Boerenzwaluw (*Hirundo rustica*), hetgeen in 1984 echter niet meer het geval was (Jacob, 1985). Anderzijds is de soort zeker onderhevig aan sterke aantalsschommelingen. Dit kan een verklaring zijn voor het relatieve verschil tussen de aantallen geschat door Lippens en Wille (1972) op basis van tellingen tussen 1961 en 1968 (34000) en onze schatting (1972-1977) van 100000 broedparen. Voor een aantal gebieden in het Brusselse geven Walravens en Langhendries (1985) tussen 1966 en 1978 inderdaad een toename aan van 51% op basis van tellingen van het aantal intacte nesten. De schattingen ten behoeve van deze atlas vielen dus zeker samen met een maximum van de Huiszwaluwenpopulatie. Sindsdien zien we echter een gestadige achteruitgang die in dezelfde studie voor het Brusselse op 61% geschat wordt tussen 1978 en 1982. Sinds 1982 zet deze negatieve trend zich bovendien nog verder door (J.-P. Jacob, pers. med.).

BIOTOOP

Rond grote, alleenstaande boerderijen, in plattelandsdorpen, maar ook in grote steden (hoewel daar meestal in kleinere kolonies), gemeenten en soms onderbruggen. De kolonies bevinden zich meestal aan de buitenzijde van gebouwen of onder inrijpoorten. Vooral in Haspengouw, maar ook elders in Wallonië (Jacob en Gée, 1985) en in Vlaams-Brabant (eigen waarn.) komen geregeld belangrijke kolonies voor in stallen, eventueel zelfs in concurrentie met de Boerenzwaluw.

BIBLIOGRAFIE

Jacob, J.-P. 1985. A propos de l'Hirondelle de fenêtre (*Delichon urbica*) en Gaume. Aves 22 :46.

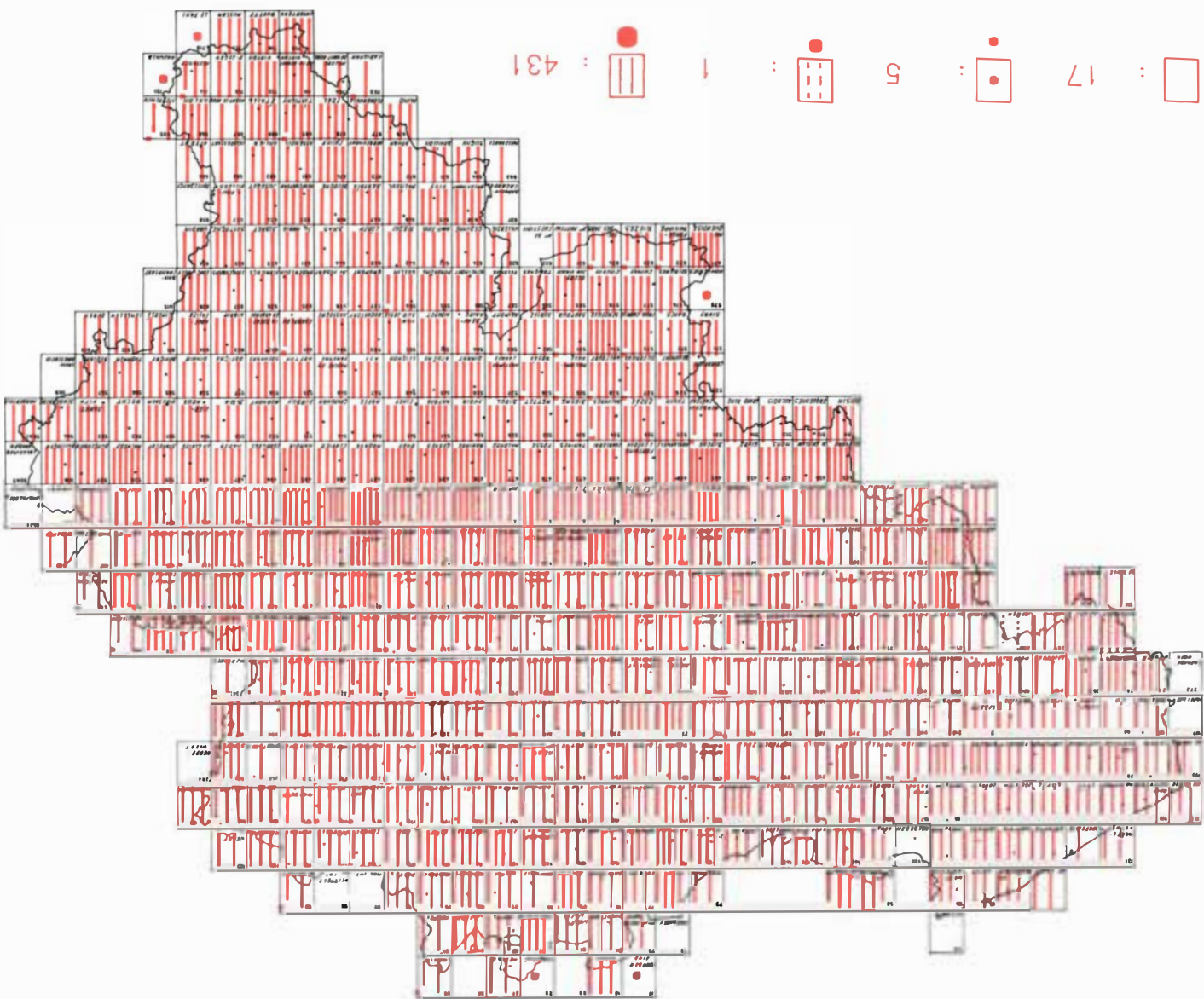
Jacob, J.-P. en L.-H. Gée. 1985. A propos de la nidification de l'Hirondelle de fenêtre (*Delichon urbica*) à l'intérieur des bâtiments. Aves 22:46-49.

Van Beneden, A. 1943. Contribution à l'étude de la dispersion des oiseaux nicheurs en Lorraine belge. Giervalk 33:1-31.

Walravens, M. en R. Langhendries. 1985. Nidification de l'Hirondelle de fenêtre (*Delichon urbica*) dans le sud et l'est de la région bruxelloise. Aves 22:3-34.

W. Roggeman

DELICHON URBICA

Duinpieper, *Anthus campestris*

VERSPREIDING

Limburgse Kempen, de omgeving van de militaire kampen Leopoldsburg-Hechtel en nabij Tessenderlo ; Antwerpse Kempen (militair kamp van Brasschaat), maar broedgevallen niet bewezen.

TALRIJKHEID

In geen enkele rechthoek werden meer dan 5 broedgevallen vastgesteld. De totale populatie in de periode 1973-1977 bedraagt 15-20 koppels.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Deze soort kent ten minste al vanaf het begin van deze eeuw een catastrofale achteruitgang (De Bont, 1941), te wijten aan het in zeer snel tempo verdwijnen van 'woeste gronden'. In 1953 broedden er enkel op de heide van Lommel (Limburg) 100 koppels (Henderickx, 1955). In 1970 schatten Lippens en Wille (1972) de Belgische populatie op 150 koppels, verspreid over het noorden van de provincie Antwerpen en een groot deel van Limburg. Deze cijfers zijn waarschijnlijk niet meer actueel, vermits gedurende de inventarisatieperiode 1973-1977, niet meer dan een 15-tal koppels genoteerd werden, met voor de provincie Antwerpen enkel gegevens uit het kamp van Brasschaat, maar zonder zekere broedgevallen. Sinds 1977 is de soort als broedvogel verdwenen uit de provincie Antwerpen en de omgeving van Tessenderlo, en blijft enkel gehandhaafd in de omgeving van Leopoldsburg (Geuens, 1983 ; R. Arnhem, pers. med.), met een populatie van slechts een vijftal koppels (Maes *et al.*, 1985). De Duinpieper broedde in de vorige eeuw in de Ardennen (Selys-Longchamps, 1842), en in de loop van deze eeuw werden nog drie broedgevallen genoteerd in Hoog-België (Ledant *et al.*, 1983).

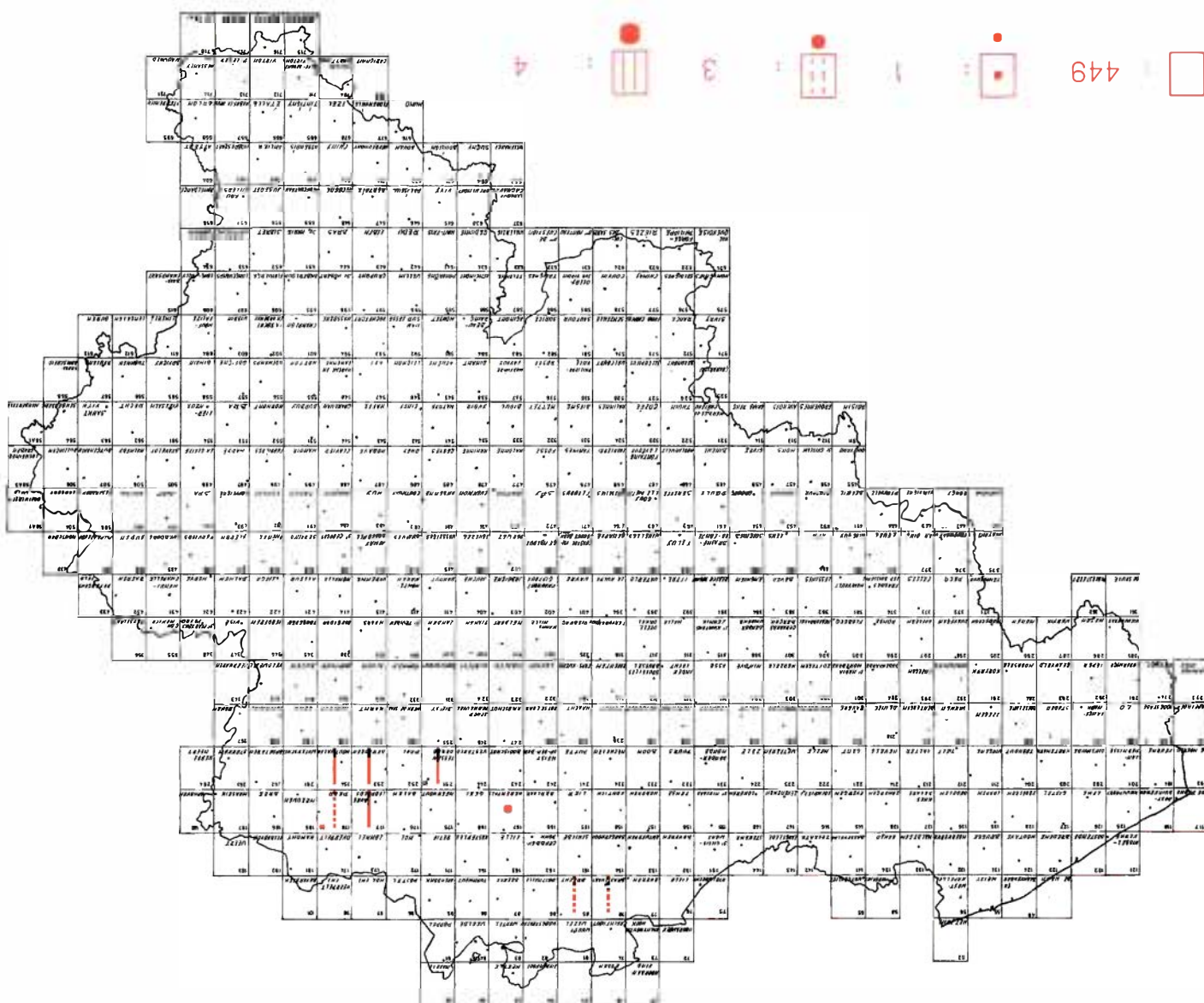
BIOTOOP

Heidegebieden met open zandvlakten of brandplaatsen, binnenduinen.

BIBLIOGRAFIE

De Bont, A. 1941. *Anthus campestris*-Pipit rousseline. Gerfaut 31 :63.
Geuens, A. 1983. Bedreigde planten en dieren in Vlaanderen, ed. De Wielewaal.
Henderickx, J. 1955. *Anthus campestris*. Giervalk 45 :73-76.

P. Devillers*

Boompieper, *Anthus trivialis*

VERSPREIDING

De Boompieper is zeer verspreid in ons land en komt voor in 83% van de rechthoeken. Ten zuiden van de as Samber-en-Maas is zijn verspreidingsgebied nagenoeg aaneengesloten ; hij ontbreekt daarentegen in oost-Haspengouw, in een gedeelte van het Doornikse, in enkele rechthoeken ten westen van Brussel (Pa jottenland) en vooral in West-Vlaanderen waar hij het minst algemeen is. Deze streken omvatten dikwijls enkel milieus van open landerijen die voor de Boompieper ongeschikt zijn als broedgebied ; anderzijds kunnen sommige witte vlekken op de kaart zeker verklaard worden door onvoldoende onderzoek.

TALRIJKHEID

De hoogste dichtheden (meer dan 125 paar per rechthoek) komen bijna uitsluitend voor in de Famenne, in de streek van de cuesta's, in de Ardennen en in Lotharingen. In deze streken zijn er maar weinig rechthoeken die minder dan 125 paar herbergen. In Condroz, in de Kempen en in de provincies Brabant en Henegouwen is de dichtheid meestal begrepen tussen zes en 125 paar per rechthoek, terwijl in de beide Vlaanderen de categorie van zes tot 25 paar per 80 km² meest voorkomt. Dichtheden van minder dan vijf paar komen minder voor (Kust, Haspengouw) ; het voorkomen van één enkel geschikt terrein volstaat inderdaad dikwijls om meer dan vijf paar aan te trekken. Via de methode van de gemiddelden kan de totale populatie op zowat 27000 paar worden geschat.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

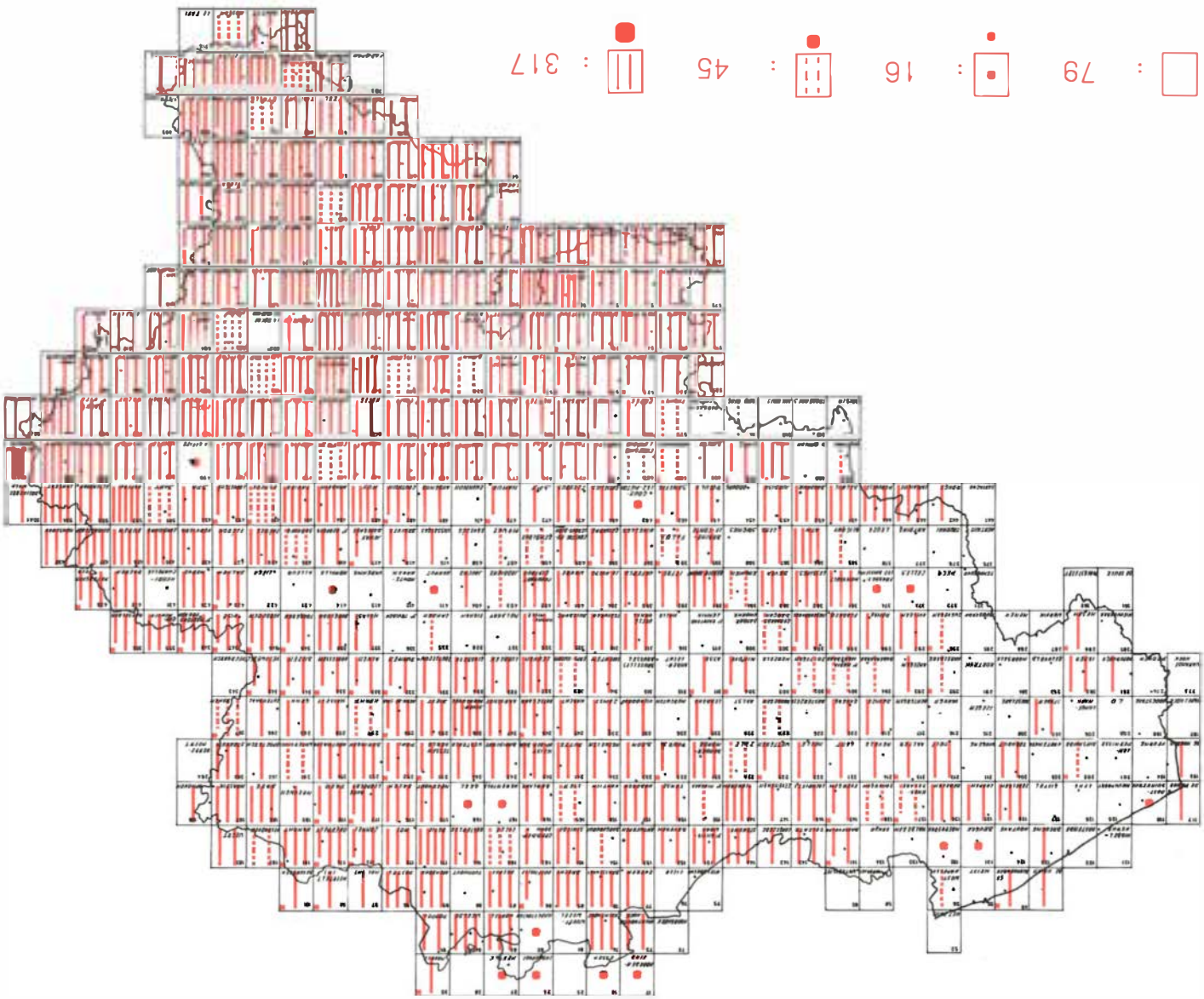
van Havre (1928) en Verheyen (1947) beschouwden de Boompieper als een algemene en regelmatig verspreide broedvogel. De enige vroegere aantalsschattingen waarover we beschikken zijn deze van Lippens en Wille (1972) die 30000 paar aangeven, hetgeen laat veronderstellen dat de soort sindsdien geen grote aantalsschommelingen onderging. Ook de spreiding van de dichtheden is grosso modo dezelfde gebleven. In Nederland merkt men daarentegen een gestage achteruitgang op die te wijten is aan de teruggang van kleine bosjes en heiden alhoewel het droger worden van deze laatste aanvankelijk een gunstig effect had (Teixeira, 1979). In het bijzonder in de Kempen deed een gelijkaardig fenomeen zich waarschijnlijk ook bij ons voor. Anderzijds levert het aanplanten van coniferen (Kempen, Hoog-België) tijdens de eerste jaren een gunstig milieu.

BIOTOOP

Het typisch biotoop bestaat uit een associatie van open ruimten met hoge kruidachtige vegetatie en enkele alleenstaande bomen van verschillende hoogte. Bomen, zelfs al zijn ze niet hoog, zijn essentieel als zangpost of als uitkijk. Oppervlakken met lage begroeiing en met naakte bodem zijn geschikt als foerageer- en nestplaats. De soort houdt van een gevarieerde omgeving : zij is het talrijkst waar veldbosjes, bossen en heiden afwisselend voorkomen. Men vindt hem aan de randen, op open plekken en kaalkappingen (zelfs al zijn ze eerder klein) in alle bostypen, maar ook op onbebouwde stukken, terreinen met verspreide houtopslag, jonge aanplantingen, kleine bosjes en bomenrijen, met hagen omringde weiden, heiden, venen, soms in parken en boomgaarden in de nabijheid van velden, weiden en braakliggende terreinen, en op taluds met kruidachtige begroeiing mits er ten minste enkele grote struiken op voorkomen.

M. Peero*

ANTHUS TRIVIALIS

5 : 48 : 157 : 105 : 47 :

$317 : \boxed{\begin{array}{|c|c|c|} \hline \text{III} \\ \hline \end{array}}$
 $45 : \boxed{\begin{array}{|c|c|} \hline \text{II} \\ \hline \end{array}}$
 $16 : \boxed{\begin{array}{|c|} \hline \cdot \\ \hline \end{array}}$
 $79 : \boxed{}$

Graspieper, *Anthus pratensis*

VERSPREIDING

Komt in het gehele land voor.

TALRIJKHEID

De hoogste dichtheid (meestal meer dan 125 en soms meer dan 625 paar per rechthoek) treffen we aan in de Polders. Dichtheden van 125 tot 625 paar per rechthoek komen vooral voor ten noorden van de as Samber-en-Maas (Kempens plateau, stroomgebied van de Rupel, Scheldevallei), in het oosten van Condroz, in het Land van Herve en in de Hoge Venen. De soort is iets minder talrijk in het zuiden van België. Dichtheden van zes tot 25 en van 26 tot 125 paar per rechthoek komen daar het meest voor, wat trouwens het gemiddelde is voor het hele land. Het totaal aantal paren kan via de methode van de gemiddelden op 35000 worden geschat.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

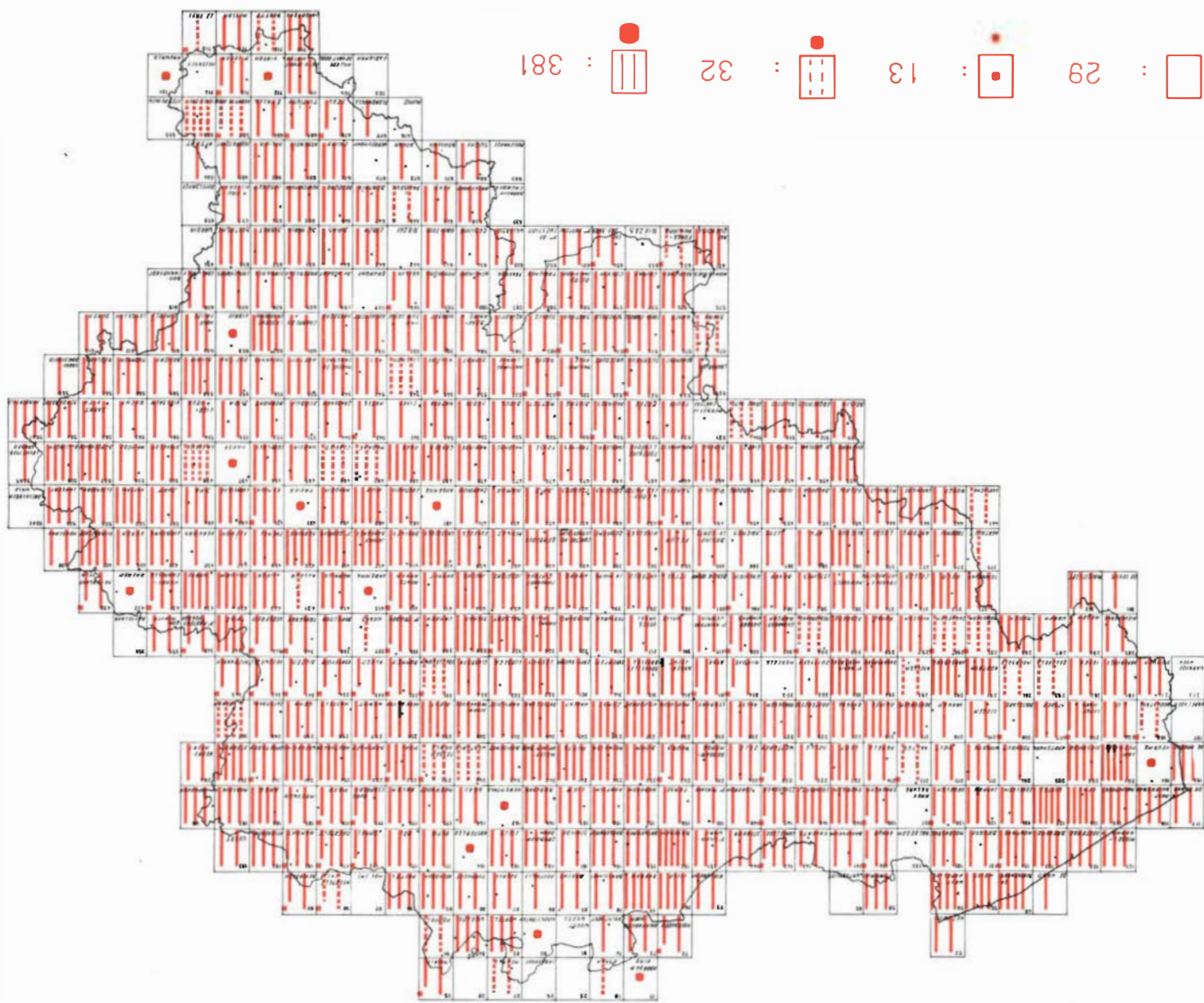
In de eerste helft van de 19e eeuw broedde de Graspieper, die zich waarschijnlijk niet lang daarvoor in ons land als broedvogel vestigde, slechts in de Polders (Selys-Longchamps, 1842). Nadien breidde zijn verspreidingsgebied uit en van Havre (1928) vermeldt de soort in de heidevelden in de Kempen, in de Ardennen en in de Hoge Venen, in de Polders en de meersen langsheen waterlopen. Haar aanpassing aan verbeterde en bemeste weilanden (zoals dit ook recent bij een aantal steltlopers in Nederland gebeurde), en vervolgens aan akkers en terrils, liet de soort toe deze economisch marginaal geworden en in snel tempo verdwijnende biotopen te verlaten en het grootste gedeelte van Laag- en Midden-België in te nemen. De grootste dichtheden vinden we echter nog steeds in de streken waar ze zich heteerst vestigde : Polders, Kempen, Hoge Venen, bekkens van Schelde en Rupel. Verheyen (1947) en Dupond (1950) spreken van een opvallende toename en van het bezetten van akkers. Zoals de cijfers het aanduiden (resp. 30000 en 35000 paar) kon tussen het tijdstip van de schatting van Lippens en Wille (1972) en deze voor de atlas geen nieuwe toename worden vastgesteld.

BIOTOOP

In Laag- en Midden-België en in Lotharingen komt de soort in ongeveer alle types weiden voor, maar ook in heidevelden, kaalkappingen en sommige akkers. Er bestaat een duidelijke voorkeur voor vochtige polderweiden en heiden. In de Ardennen is ze gebonden aan veel minder kunstmatige biotopen : enerzijds heiden, anderzijds halfnatuurlijke hooilanden langs beekvalleien.

M. Peero en P. Devillers*

ANTHUS PRATENSIS

Gele Kwikstaart, *Motacilla flava*

VERSPREIDING

Geheel Midden- en Hoog België met uitzondering van sterk geurbaniseerde zones en de tuinbouwgebieden in het oostelijk deel van West-Vlaanderen, het westelijk deel van Brabant en een gedeelte van de Antwerpse Kempen ; in Hoog-België is de soort beperkt tot de oostelijke Ardennen, de westelijke Condroz en enkele zones in de Fagne-Famenne en Lotharingen.

TALRIJKHEID

De hoogste densiteiten worden bereikt in de Polderstreek, in de valleien van de Schelde, de Leie en de IJzer, in het Rupelbekken, in de Turnhoutse Kempen, in het uiterste oosten van België en in het westelijk deel van de Leemstreek.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De sterke achteruitgang waaraan de soort momenteel onderhevig is wordt duidelijk geïllustreerd door het verschil tussen de schattingen van Lippens en Wille (1972), namelijk 19000 broedparen, en de resultaten van de methode van de gemiddelden voor de inventarisatieperiode van de atlas : 6100 broedparen. Omstreeks het midden van deze eeuw werd reeds een achteruitgang waargenomen (Van Beneden, 1952 ; Noulard en Carolus, 1960 ; Loison en Godin, 1976), maar deze heeft zich tijdens de jaren zeventig sterk gemanifesteerd voornamelijk als gevolg van grondwaterverlaging en het gebruik van herbiciden (Herroelen en De Fraine, 1975 ; Herroelen, 1983 ; Ledant *et al.*, 1983).

BIOTOOP

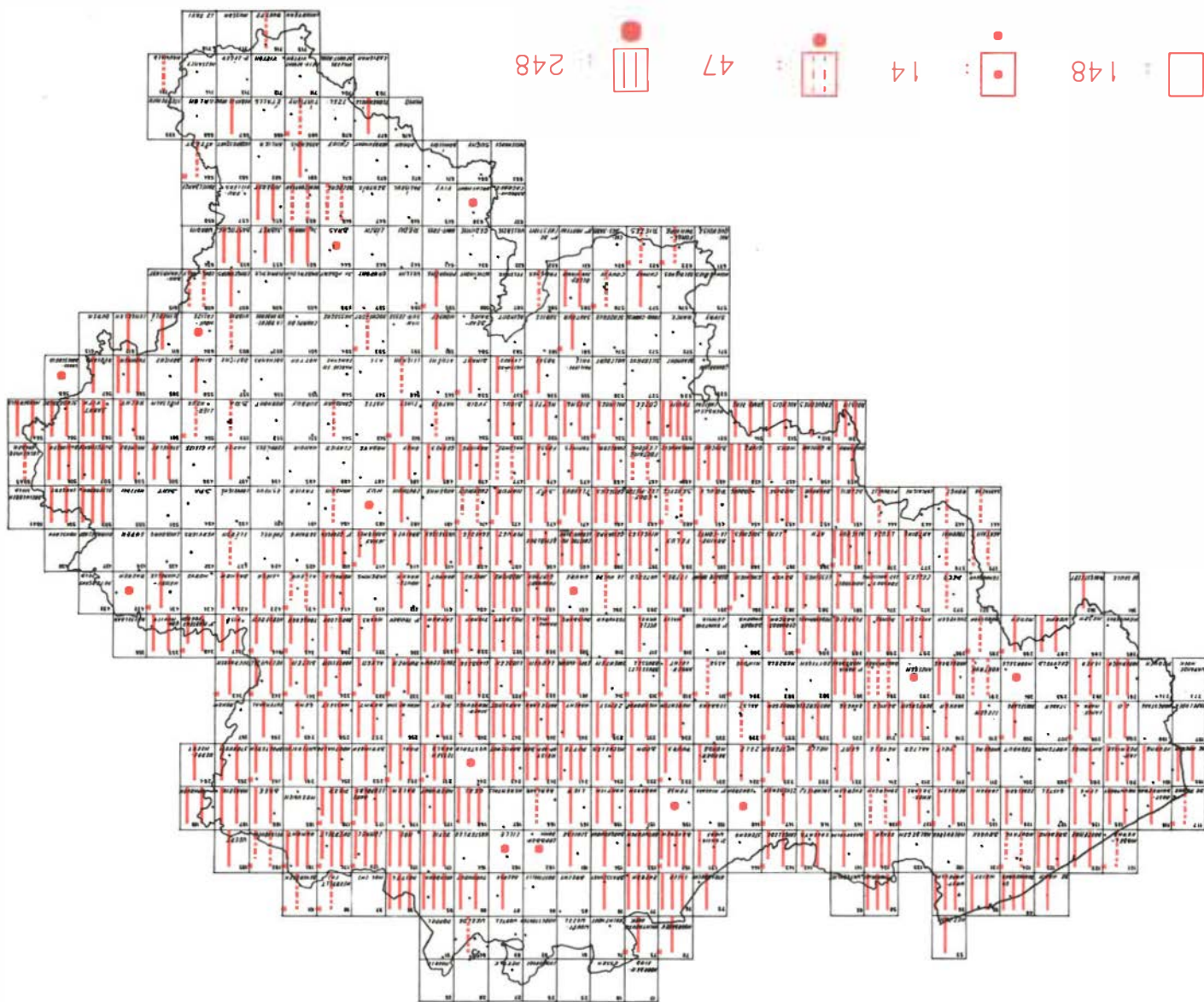
In Laag- en Midden-België komt de soort bij voorkeur voor in vochtige (zelfs aangerijkte) weilanden in de nabijheid van water (rivieren, kanalen, vijvers, moerassen enz.). Ze broedt eveneens in uitgestrekt akkerland (o.a. aardappelteelten), in heidevelden, duinpannen en industrieterreinen met een geringe vegetatiebedekking. In de Ardennen daarentegen is de soort samen met het Paapje (*Saxicola rubetra*) de meest typische soort van vochtige, halfnatuurlijke hooilanden.

BIBLIOGRAFIE

Herroelen, P. 1983. in Bedreigde plante en dieren in Vlaanderen, uitg. De Wielewaal.
Noulard, L. en J. Carolus. 1960. Korte mededeling : *Motacilla flava flava* L.. Giervalk 50 :310.

P. Devillers en P. Herroelen*

MOTACILLA FLAVA

Engelse Gele Kwikstaart, *Motacilla flavissima*

VERSPREIDING EN TALRIJKHEID

Tijdens de inventarisatieperiode van de atlas werden in Oost-Vlaanderen twee broedgevallen genoteerd : in juni 1975 te Overmere en in juni 1976 te Denderbelle (Herroelen, 1978). In Overmere was het mannetje zeker, het wijfje waarschijnlijk een *Motacilla flavissima* (pers. wnm., pers. med.). Van het broedpaar te Denderbelle zijn geen details bekend. In juni 1978 was er een gemengd broedgeval van een mannetje *M. flavissima* en een wijfje *M. flava* te Oostende (R. François in Herroelen, 1980).

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

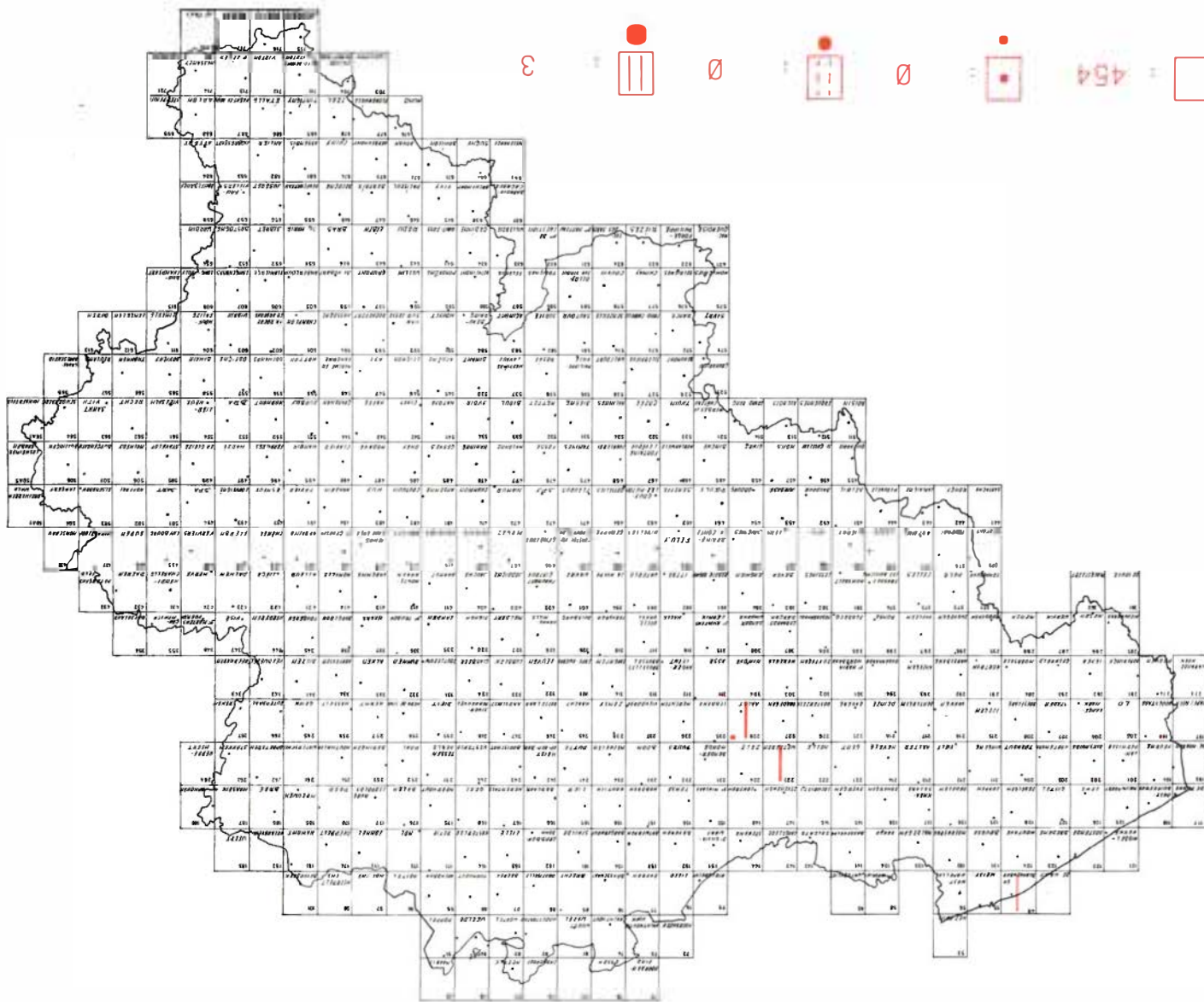
Zekere broedgevallen zijn bekend uit Nieuwpoort in 1923 en 1952 (Avifauna van België, 1967) ; een mogelijk broedgeval werd genoteerd te Zeebrugge in juni 1967 (Van Impe, 1970).

BIOTOOP

De broedgevallen van 1975 en 1976 werden beide genoteerd in vochtige hooilanden, waarin ook verschillende koppels Gele Kwikstaart (*Motacilla flava*) en Paapje (*Saxicola rubetra*) voorkwamen.

P. Devillers, W. Roggeman en P. Herroelen*

MOTACILLA LUTEA

3

11

0

11

0

11

454

11

3

11

Grote Gele Kwikstaart, *Motacilla cinerea*

VERSPREIDING

De Grote Gele Kwikstaart broedt langsheen de meeste waterlopen, van Hoog-België, zelfs al zijn het kleine bijriviertjes. Hij ontbreekt nochtans langs een groot gedeelte van de Maas. Ten noorden van de as Samber-en-Maas wordt zijn verspreiding beperkt door het weinig voorkomen van geschikte waterlopen : Vlaamse Ardennen, lokaal in het Denderbekken, nabij vijvers en rivieren op het laagplateau van Midden-België en meer algemeen in Brabant. Langsheen de Geer en in het westen van Henegouwen zijn broedgevallen niet met zekerheid aangetoond. In het noorden en het noordwesten van het land broedt de soort niet, een kleine kern nabij Antwerpen uitgezonderd.

TALRIJKHEID

De totale populatie kan via de methode van de gemiddelden geschat worden op zowat 2600 paar waarvan ongeveer 80% voorkomt in Hoog-België. De Grote Gele Kwikstaart is daar bijzonder goed vertegenwoordigd langs de voornaamste rivieren van de bekkens van de Ourthe, de Lesse, de Ardense Semois, de Bocq, de Hoyoux, de Berwinne, de Geule en de Our. Hij komt relatief minder voor langsheen de Vesder, op het hoogplateau van de Venen, in de centrale Ardennen, in het zuidwesten van de provincie Luxemburg en tussen Samber-en-Maas. Aan de Maas en de Beneden-Samber komt de soort weinig voor. Meer naar het noorden is ze vrij goed vertegenwoordigd in Brabant (naar schatting 250 paar), en in mindere mate langsheen de bijrivieren van de Maas en in de streek van Ronse-Geraardsbergen. Elders broeden slechts enkele paren.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Tijdens de vorige eeuw wordt de Grote Gele Kwikstaart enkel opgemerkt in Hoog-België (o.m. Selys-Longchamps, 1942). De klaarlijklijke uitbreiding die de soort tijdens de 20ste eeuw in België kende, kadert in een meer algemene toename in de laaggelegen streken van noordwest-Europa ; deze toename wordt toegeschreven aan het minder voorkomen van strenge winters (Yeatman, 1971 ; W.O. Fellenberg in Peitzmeier, 1979 ; Teixeira, 1979). In België vermeldt van Havre (1928) de soort voor het eerst in Brabant en te Wijnegem. Later breiden Verheyen (1947) en Dupond en Maus (1950) het broedgebied uit tot Limburg en de Boven-Schelde. In het Doornikse wordt nochtans slechts onregelmatig gebroed (Delmée, 1952). In die periode loopt de noordelijke grens van het verspreidingsgebied over een lijn Tournai-Brussel-Diest met daarbuiten nog enkele toevallige broedgevallen in het noorden van Brabant en nabij Antwerpen (Nef, 1953). De atlasgegevens wijzen op tegenstrijdige wijzigingen van dit areaal : een uitbreiding in het zuiden van Oost-Vlaanderen en het noorden van Brabant, maar onzeker broedvoorkomen in het Doornikse, toevallige broedvogel in de Kempen en verdwijnen langs de Beneden-Maas. Het blijvend voorkomen van de soort rond Wijnegem is anderzijds opvallend. Lippens en Wille (1972) brengen een totale schatting van 1500 broedparen naar voor. De populatie kan misschien tussen 1975 en 1977 talrijker geweest zijn dank zij een opeenvolging van zachte winters. Plaatselijk gaat de soort achteruit door watervervuiling, rechttrekking en kanalisering van beken en door het beplanten van de oevers met naalddhout.

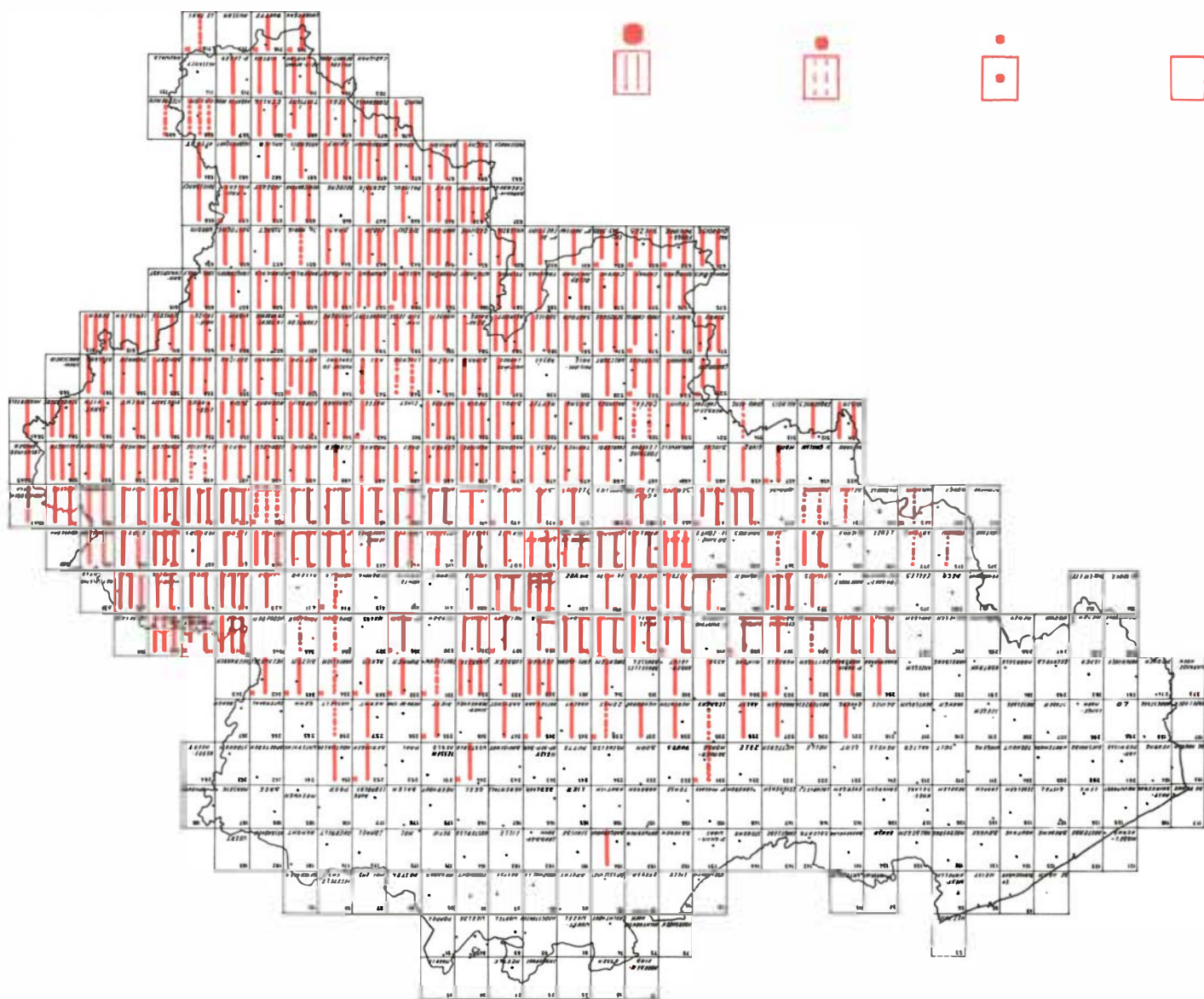
BIOTOOP

In Hoog-België broedt de Grote Gele Kwikstaart langs de meeste beken en rivieren behalve in sommige sterk vervuilde sectoren of waar de oevers te steil zijn of al te zeer werden rechtgetrokken. Zijn voorkeur gaat uit naar beken met oude stenen bruggen, rotsen, oude molens of andere bouwwerken langsheen de oevers waarin het nest kan gebouwd worden. Een deel van de paren vestigt zich ofwel aan de rand van het water ofwel is een gedeelte water in het territorium begrepen. In geschikte sectoren zijn de dichtheden hoog : drie paar per kilometer rivier nabij Spa (Nef, 1953), 0,6 tot 14,7 paar per 10 km bij een telling op een twintigtal rivieren (de Liedekerke, 1980), gemiddeld 6,6 paar per 10 km rivier in het uiterste oosten van het land (Wiesemes, 1977). Ten noorden van de as Samber-en-Maas broedt de soort zelfs nog aan de rand van vijvers en langsheen traag stromende en vervuilde waterlopen (b.v. Dijle, Dender, Mehaigne, Orneau). Op de meeste traag stromende rivieren, kanalen en wateroppervlakken van het noorden van het land blijft de soort nochtans afwezig.

BIBLIOGRAFIE

de Liedekerke, R. 1980. Recensement des Cincle plongeur (*Cinclus cinclus*), Bergeronnette des ruisseaux (*Motacilla cinerea*) et Martin-pêcheur (*Alcedo atthis*) sur des rivières wallonnes en 1978 et 1979. Aves 17 : 57-71.
Nef, L. 1953. Dispersion de la Bergeronnette des ruisseaux *Motacilla c. cinerea* (Tunst.) en Belgique. Giervalk 43 : 38-52.
Peitzmeier, J. (ed). 1979. Avifauna von Westfalen. Abh. Landesmuseum für Naturkunde Münster 41 (Heft 3-4).
Wiesemes, H. 1977 Der Bestand von Wasserramsel (*Cinclus cinclus*) und Eisvogel (*Alcedo atthis*) im Flussbecken der Our (Erfassung März 1977). Natur und Umwelt 8, nr.4 : 14-16.

J.-P. Jacob*

MOTACILLA CINEREA

Witte Kwikstaart, *Motacilla alba*

VOORKOMEN

De soort komt overal in België als broedvogel voor.

TALRIJKHEID

De grootste dichtheden (125 tot 625 broedparen per rechthoek) werden voornamelijk opgetekend ten zuiden van Samber-en-Maas (enkele sterk verstedelijkte gebieden en homogene beboste rechthoeken uitgezonderd), in Limburg, in de Antwerpse Kempen en in de Vlaamse Ardennen. Elders komt categorie van 26 tot 125 paar het meest voor en dalen de aantallen beneden de 25 paar per rechthoek vooral in Polders, agglomeraties en dichte boscomplexen. Voornamelijk langs de kust is de soort opvallend minder talrijk geschat dan elders in het land.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

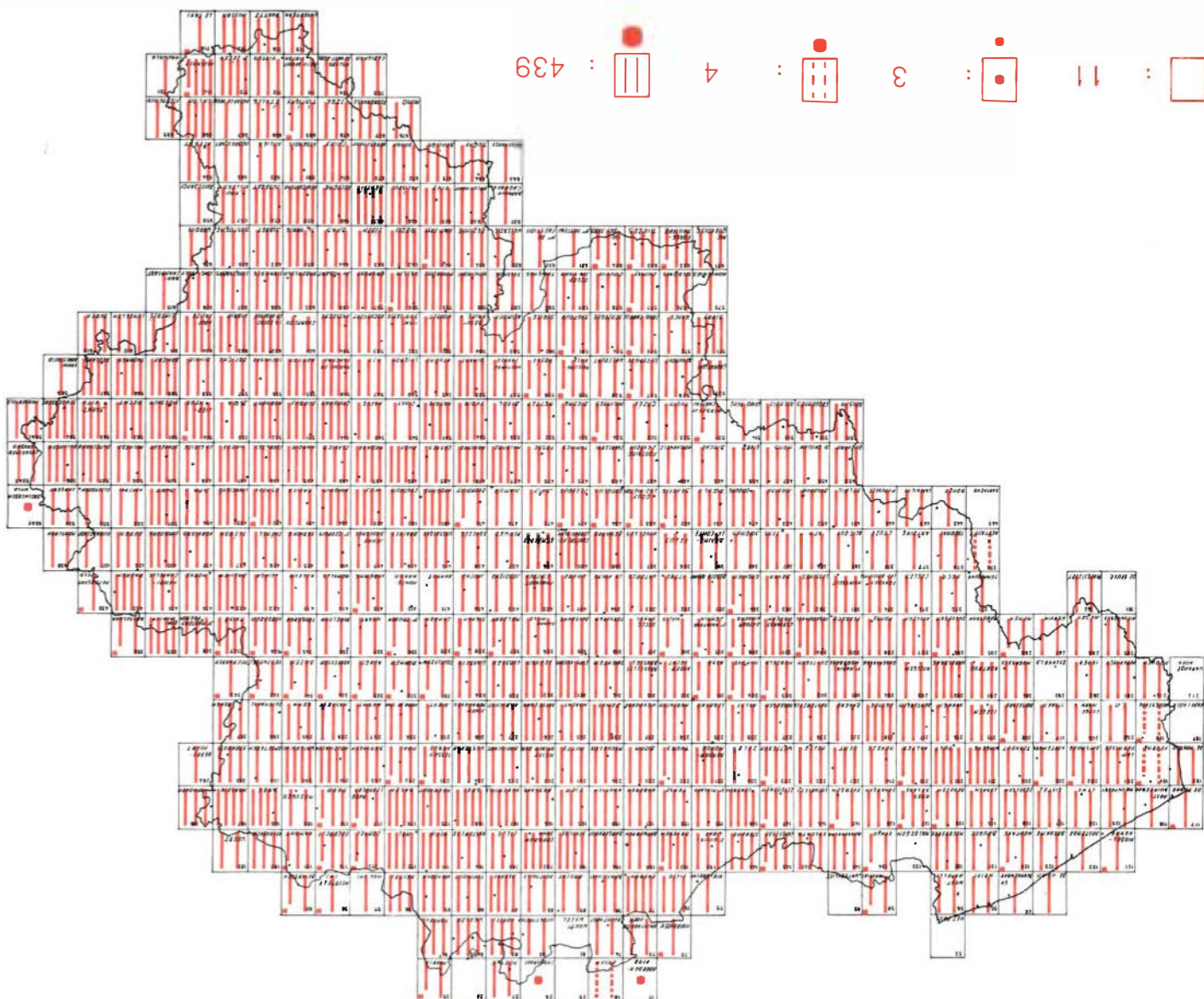
van Havre (1928) noemt de Witte Kwikstaart een algemeen verspreide broedvogel die in alle provincies voorkomt. Wij beschikken echter niet over voldoende gegevens om belangrijke wijzigingen in het broedbestand van deze soort aan te tonen. Wel kan gezegd worden dat de toenemende grootschaligheid van de landbouw de beschikbare foerageergebieden heeft doen afnemen. Anderzijds heeft de soort zich toch vrij goed aangepast aan de toegenomen bebouwing in het landelijk milieu en kan men ze zelfs aan de randen van steden en gemeenten nog in behoorlijke aantallen aantreffen. We kunnen dus stellen dat er geen aanduidingen zijn die wijzen op een sterke af- of toename gedurende de laatste decennia. Toch zou uit het opvallende verschil tussen onze berekening van 25000 paar en die van Lipens en Wille (1972) van 70000 paar een recente achteruitgang kunnen blijken. Gezien de situatie in Nederland globaal bekeken als gunstiger moet beschouwd worden en vermits de geschatte aantallen (Teixeira, 1979) er tussen de 50000 en de 75000 paar liggen, menen we dat onze bepaling, hoewel misschien lichtjes onderschat, het dichtst bij de werkelijke aantallen ligt.

BIOTOOP

De Witte Kwikstaart is een vogel van open landschap. Hij zoekt voedsel op akkers, in weiden en langs wegranden. Om te broeden is de soort weinig kieskeurig : zowel op de grond, in houtstapels, in oude gebouwen, schuilplaatsen voor het vee, onder daken of in muurholten, zelfs in oude nesten van Boerenzwaluwen en verlaten nestgangen van Oeverzwaluwen kan het nest zich bevinden. Kleinschalige landbouwgebieden maar ook niet te grote dorpen en gemeenten en zelfs stadsranden zijn dan ook geschikte broedbiotopen.

Walter Roggeman

MOTACILLA ALBA

□ : 1
 □ : 1
 □ : 3
 □ : 4
 □ : 439

□ : 30
 □ : 100
 □ : 220
 □ : 93

Waterspreeuw, *Cinclus cinclus*

VERSPREIDING

De Waterspreeuw komt practisch alleen voor op de rivieren van Hoog-België waar hij algemeen is ; enkele plaatselijke afwezigheden zijn te wijten aan een gebrek aan geschikte of onaangetaste biotopen, b.v. in het Land van Herve en het zuidoosten van Lotharingen. In Midden-België komt de soort slechts zeer plaatselijk voor : beek van Les Awirs, Mehaigne, Hoyoux, Grande Honnelle, misschien op de Dender. Bovendien werd ze waargenomen nabij Hamme-Mille.

TALRIJKHEID

Via de methode van de gemiddelden komen we tot een totaal van 740 broedparen. Een derde daarvan bevindt zich in het bekken van de Ourthe, bijna 15% in dat van de Lesse en 15-20% tussen Samber-en-Maas, vooral in de bekkens van Viroin, Hermeton en Mollignée. De Waterspreeuw is algemeen op de Bocq, de Samson, de Hoyoux, de Our en een aantal van hun bijriviertjes. Hij komt daarentegen minder voor in de bekkens van Semois, Sûre, Chiers en op de rivieren van het Land van Herve (Berwinne, Geule). Hij is zeer zeldzaam in Midden-België.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Volgens van Havre (1928) en Verheyen (1947) broedde de Waterspreeuw in klein aantal en vrij dungezaaid in Hoog-België. Van Beneden (1952) spreekt van een toename in de Ardennen. Sindsdien deed de vervuiling de soort op sommige rivieren verdwijnen (b.v. Vesder, Warche stroomafwaarts Malmédy, zeldzamer worden in Lotharingen, verdwijning op de Hante in 1981), maar het opnieuw verschijnen van gunstige omstandigheden liet hem soms terugkeren (b.v. terugkeer op de Hoyoux en de beek van Oxhe in 1982 - E. de Mévius en J. Fouarge, pers. med.). De totale populatie wordt door Lippens en Wille (1972) op 1200 paar geschat tegenover 740 uit de atlasgegevens, maar de cyclische aantalsschommelingen en de onnauwkeurigheden eigen aan beide methoden laten niet toe tot een reële afname te besluiten. Tijdens de laatste jaren schijnt de populatie op de meeste rivieren stabiel en zou ze zelfs toenemen tussen Samber-en-Maas en in het bekken van de Our : 32 paar op 78 km in 1977 (Wiesemes, 1977) en 48 in 1982 (H. Wiesemes, pers. med.). In 1978-1979 gaf een gedeeltelijke telling op een aantal rivieren lineaire densiteiten van 1,8 tot 10 paar/ 10 km (de Liedekerke, 1980). Plaatselijk is de soort echter nog talrijker : vijf paar op drie km op de Crupet (M. Rifflet, pers. med.). In Midden-België omvat het gebied waar geregeld gebroed wordt slechts enkele bijrivieren van de Maas. Elders, en in tegenstelling tot hetgeen Lippens en Wille (1972) laten veronderstellen, is de soort slechts onregelmatige broedvogel : Bossut-Gottechain 1934 en misschien 1950 (Wortelaers, 1950), Quévy-le-Petit 1937-1945, waarnemingen te Montignies-Saint-Christophe in 1945 (Verheyen, 1947) en op twee plaatsen nabij Maaseik (Van Beneden, 1947), in 1955 en te Terhulpen (Herroelen en De Fraine, 1975), in 1960-1961 te Villers-la-Ville (Leclercq, 1961) waar hij opnieuw waargenomen werd in 1967, en waarschijnlijke broedvogel in de vallei van de Train van 1960 tot 1963 (Ledoux, 1963).

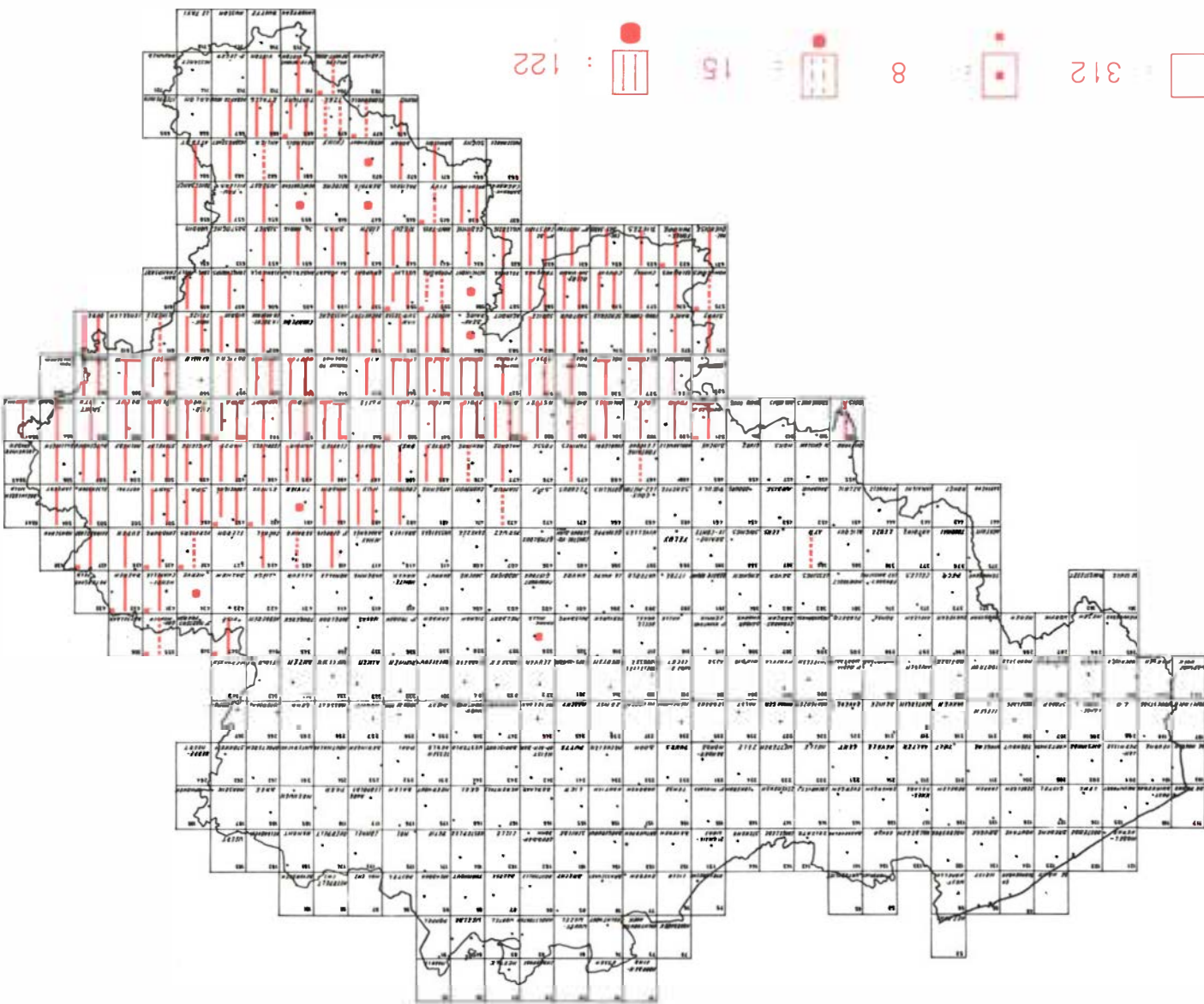
BIOTOOP

De Waterspreeuw vestigt zich langsheen rivieren met zuurstofhoudend water en een eerder stenige bodem ; meestal zijn er stroomversnellingen, een weinig ontwikkelde vegetatie van waterplanten en een graad van vervuiling die dermate beperkt is dat hij de invertebratenfauna niet merkkelijk beïnvloedt of het water niet al te troebel maakt. Deze vereisten beletten dat hij voorkomt op de meeste laaglandrivieren op de benedenloop van een aantal bijrivieren van de Maas. Bezette rivieren hebben meestal een breedte van drie tot acht meter ; bepaalde smallere waterlopen bezoekt de soort slechts vanaf bredere rivieren. Waar het water door het bos loopt komt ze minder voor, vooral indien het naaldbout betreft of als er een aantal hindernissen in het water voorkomen. Ook op sommige rivieren waarvan de pH van het water te laag is wanneer ze het plateau van de Hoge Venen verlaten, zijn de aantallen kleiner. De Waterspreeuw betoont zich weinig kieskeurig wat de nestplaats betreft (holten onder stenen bruggen of andere oeverconstructies, rotsen, boomstronken, nestkasten, kabels of buizen die onder de bruggen doorlopen, ...) maar de zeldzaamheid ervan langsheen sommige waterlopen (betonning of bepleistering van oude stenen bruggen) draagt er toch toe bij dat hij verdwijnt indien hem geen nieuwe mogelijkheden geboden wordt om het nest te bevestigen.

BIBLIOGRAFIE

- de Liedekerke, R. 1980. Recensement des Cincle plongeurs (*Cinclus cinclus*), Bergeronnettes des ruisseaux (*Motacilla cinerea*) et Martin-pêcheur (*Alcedo atthis*) sur des rivières wallonnes en 1978 et 1979. Aves 17 : 57-71.
Leclercq, A. 1961. *Cinclus cinclus* (L.) Giervalk 51 : 411.
Ledoux, L. 1963. Waterspreeuw, *Cinclus cinclus* (L.) Wielewaal 29 : 336.
Van Beneden, A. 1947. Notes sur le Cincle plongeur. Giervalk 37 : 21-25.
Wiesemes, H. 1977. Der Bestand von Wasseramsel (*Cinclus cinclus*) und Eisvogel (*Alcedo atthis*) im Flussbecken der Our (Erfassung März 1977). Natur um Umwelt 8 : 14-16.
Wortelaers, F. (1950). *Cinclus cinclus*. Gerfaut 40 : 239.

J.-P. Jacob*

122 : 15

8

312

SANTO DOMINGO

Winterkoning, *Troglodytes troglodytes*

VERSPREIDING

De soort komt in het ganse land als broedvogel voor.

TALRIJKHEID

Behalve in de Polders, waar geschikte broedbiotopen minder voorkomen, werden in de meeste rechthoeken dichtheden van 125 tot 625 paar of van 625 tot 3000 paar aangegeven. Zelfs in de uitgesproken landbouwgebieden van Haspengouw en het noorden van Henegouwen blijken toch nog voldoende landschapselementen aanwezig te zijn om slechts zelden onder de 125 paar per rechthoek te dalen. Alleen in een aantal rechthoeken met uitgesproken extensief weide- of landbouwkarakter in de beide Vlaanderen komen geregeld dichtheden van 26 tot 125 paar voor.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

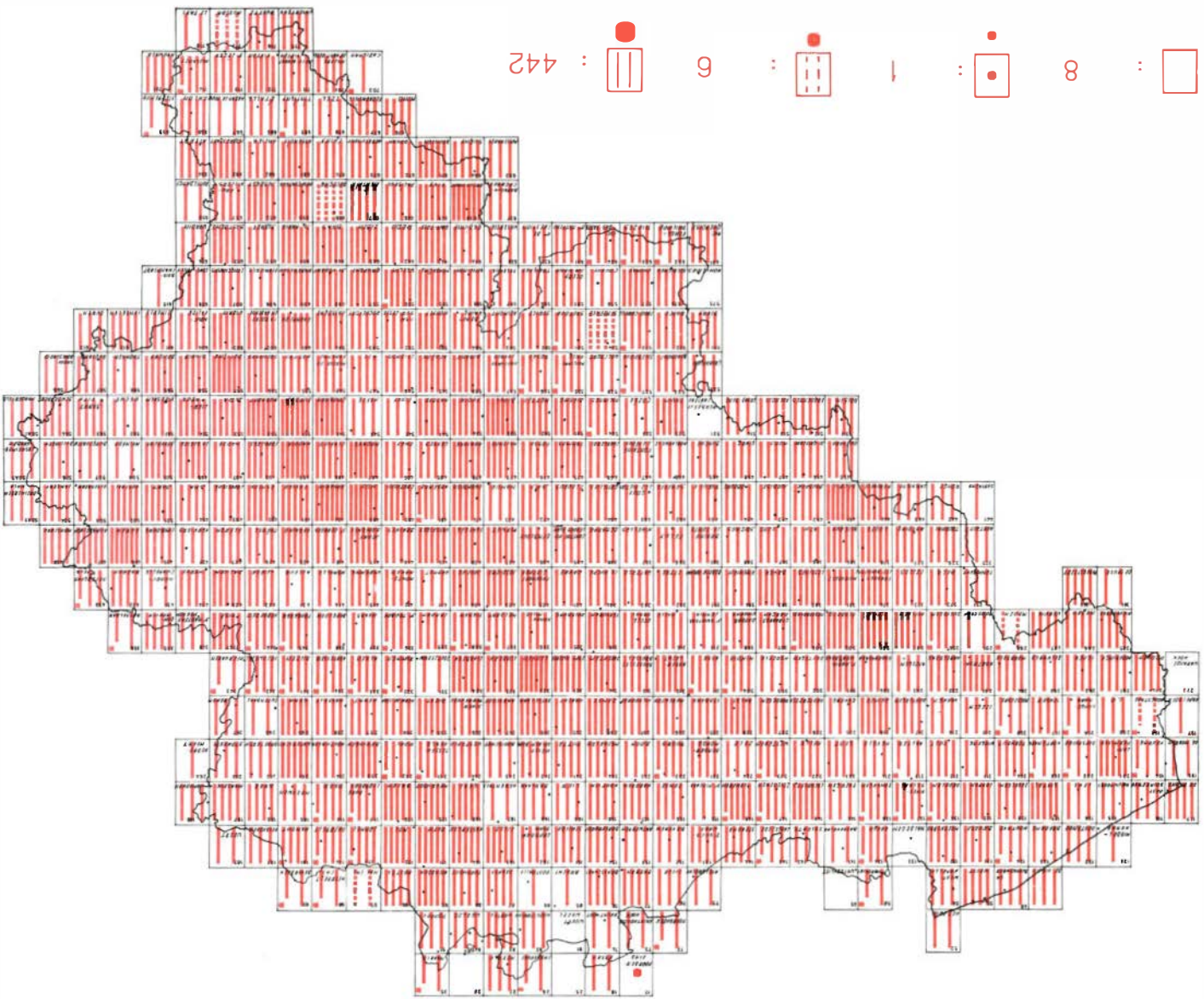
van Havre (1928) noemt de soort algemeen, vooral in bosrijke streken. Zoals voor nog een aantal andere « gewone » soorten heeft het ontbreken van gegevens uit het verleden voor gevolg dat het onmogelijk is met zekerheid te bepalen of de populatie van de Winterkoning toe- of afneemt. Het is uiteraard zo dat het verdwijnen van een groot aantal lijn- of puntvormige landschapselementen uit de open ruimte (hagen, holle wegen, kleine bosjes in landbouwgebieden) een negatieve invloed op de aantallen zal gehad hebben. Anderzijds kan het aanplanten van Populieren (met onderbegroeiing) en het innemen door de soort van parken en grotere tuinen wel voor enige compensatie gezorgd hebben. Ook voor de bekende fluctuaties (o.m. Teixeira, 1979) ten gevolge van strengewinters, liggen in België geen exacte gegevens voor. De uit de atlasgegevens berekende totale populatie van 240000 paar (na een reeks zachte winters) stemt goed overeen met deze van Lippens en Wille (1972) van 200000 paar.

BIOTOOP

Behalve in open weide- en akkergebieden en in stadskernen zonder voldoende grote groenvoorzieningen, komt de Winterkoning in een groot aantal biotooptypes voor : het noodzakelijke element hierbij schijnt de aanwezigheid van voldoende dekking te zijn. De soort komt dan ook talrijk voor in bossen met veel onderbegroeiing (bramen, varens), langsheen beken en rivieren met sterk begroeide oevers, holle wegen, duinstruwelen, hakhoutbestanden, enz. Ook oudere parken, grote tuinen, boerderijen, begroeide spoorwegbermen en met Wilgen en Riet begroeide schorregebieden komen als broedgebied in aanmerking.

W. Roggeman

TROGLODYTES

Heggemus, *Prunella modularis*

VERSPREIDING

De Heggemus komt overal in het land voor en de gemakkelijk te leveren broedbewijzen werden nagenoeg overal aangetoond.

TALRIJKHEID

De methode van de gemiddelden geeft een totale schatting van ca. 210000 paar. De geschatte dichtheden van 26 tot 125 paar en van 125 tot 625 paar per rechthoek komen het meest voor. In het westen van het land schijnt de soort wat minder talrijk te zijn, terwijl hoge schattingen (meer dan 625 paar per rechthoek) vooral naar voor gebracht werden in Brabant (in een strook gaande van Oudenaarde tot Erquennes) en in het zuidoosten van het land (vooral in de provincie Luik en de aangrenzende gedeelten van de provincies Namen en Luxemburg).

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

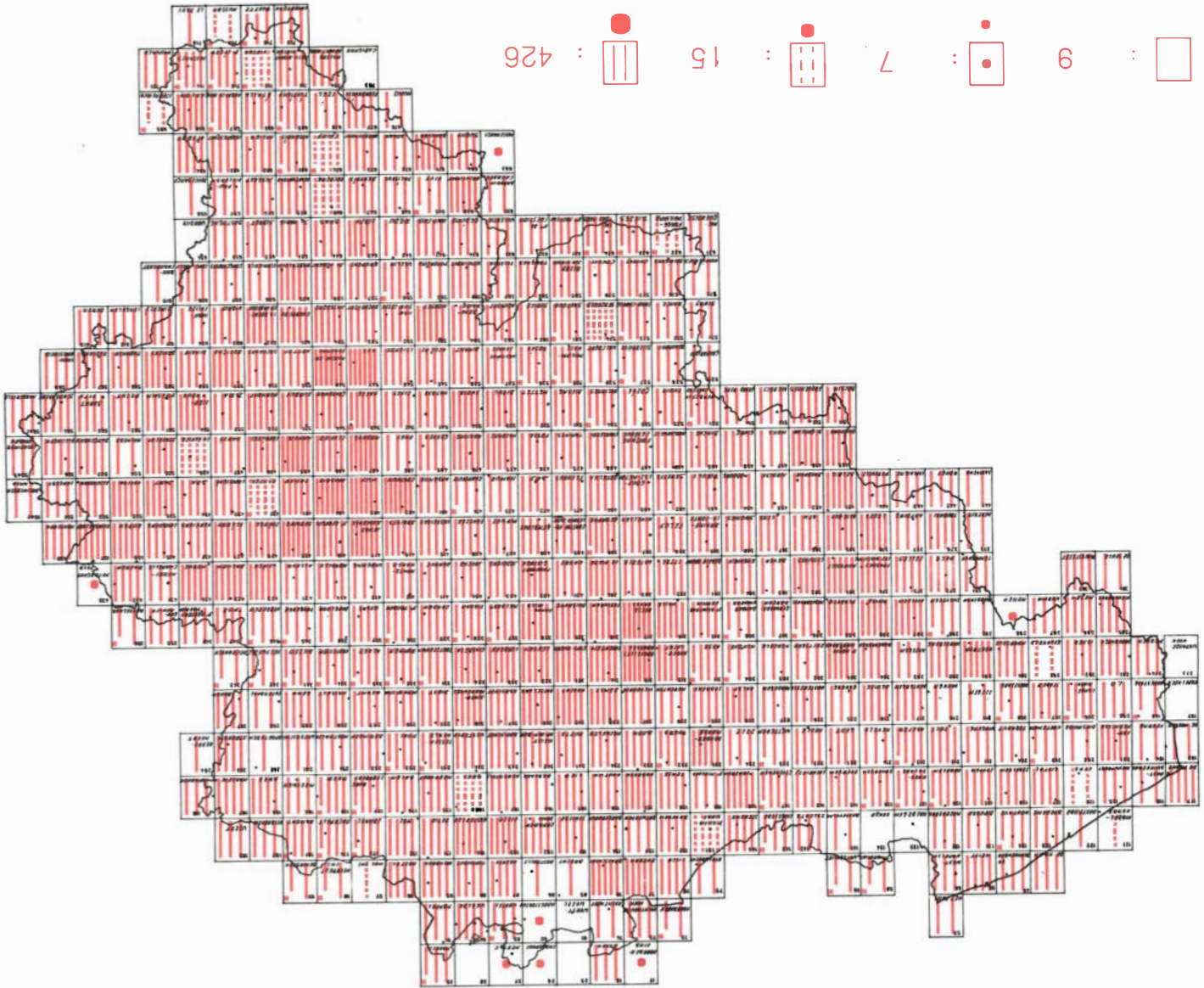
De Heggemus wordt overal beschouwd als een algemene broedvogel. Behalve de onze is de enige aantalschatting die voorligt deze van Lippens en Wille (1972) : 120000 broedparen. De twee schattingen zijn van dezelfde grootteorde en de onnauwkeurigheden die aan beide methoden eigen zijn, laten niet toe te besluiten tot een toename van het bestand. Toch kan worden aangestipt dat de soort in Hoog-België talrijker schijnt dan Lippens en Wille dit vermoedden.

BIOTOOP

De soort komt vooral voor in laag dicht struikgewas dat een relatief open bodem bedekt. De aard van het houtig gewas is van weinig belang, maar een zekere diversiteit lijkt de voorkeur te genieten. De beperkte eisen die gesteld worden zijn van die aard dat men de soort aantreft in de meeste biotopen die struiken of jonge boompjes, zowel naald- als loofhout, bevatten. In de stad stelt ze zich tevreden met kleine groene zones, en soms zelfs met enkele struiken temidden van een volkomen bebouwde omgeving.

J.-P. Jacob

PRUNELLA MODULARIS

Roodborst, *Erithacus rubecula*

VERSPREIDING

De Roodborst komt over het ganse grondgebied voor. Slechts in een beperkt aantal rechthoeken van het noordwesten van het land, waar de soort duidelijk minder voorkomt en dus moeilijker te vinden is, werden geen broedbewijzen gevonden.

TALRIJKHEID

Via de methode van de gemiddelden kan de totale populatie geschat worden op ca. 210000 broedparen. De meerderheid daarvan bevindt zich in Hoog-België waar ze nochtans vrij heterogeen verspreid zijn ; de hoogste dichtheden worden bereikt in meerdere voldoende beboste streken van Condroz, Famenne, de Ardennen en Lotharingen. In het westen van het land herbergen het Doornikse en de beide Vlaanderen een aanzienlijk kleinere populatie (slechts van de orde van 4-5% van het Belgische totaal). Elders in het land treffen we intermediaire dichtheden aan die wel iets hoger zijn in een deel van de Kempen en van Brabant, in de heuvels rond Ronse en plaatselijk in de vrij beboste delen van de Laagplateaus van Midden-België.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

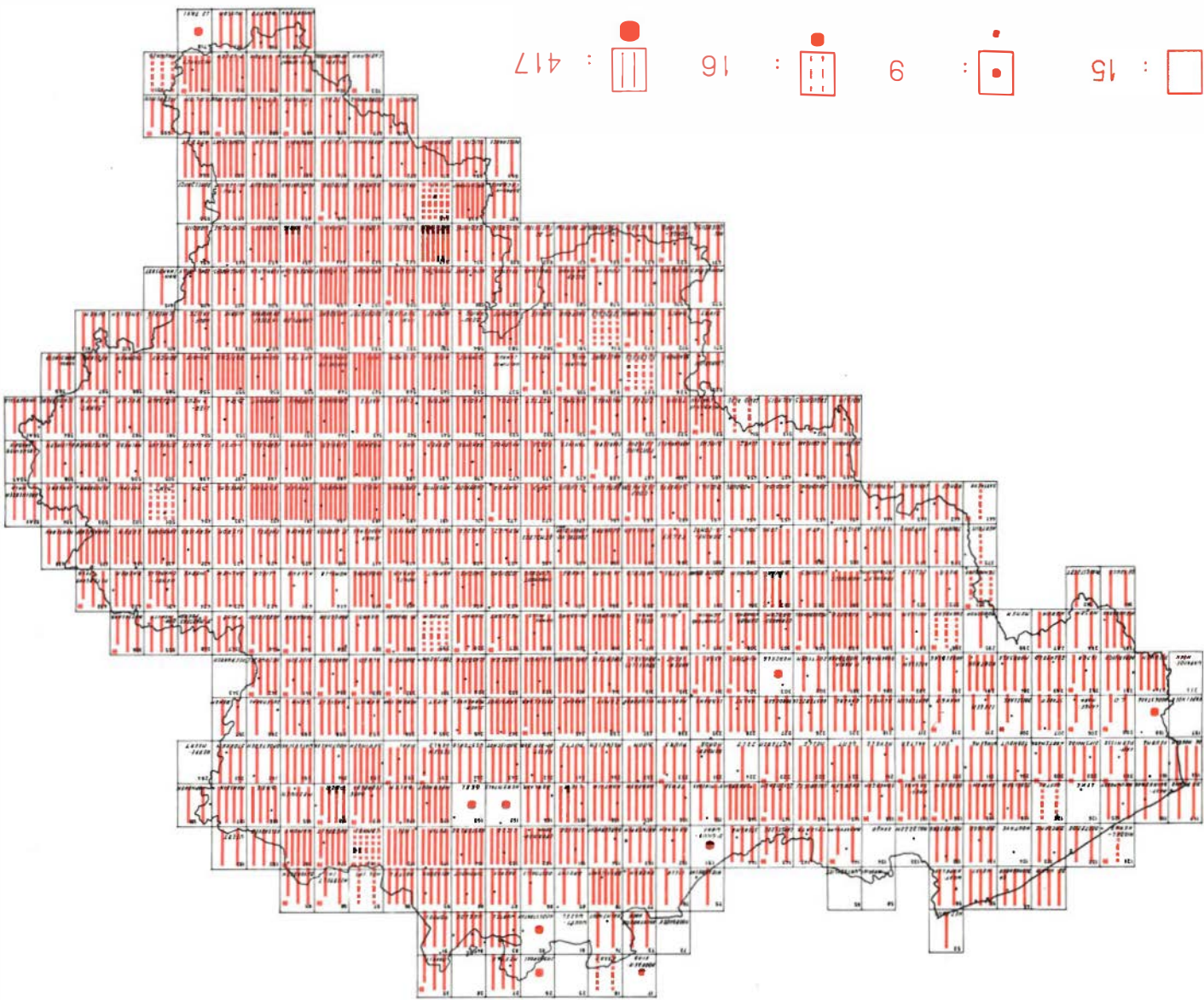
Zoals voor de meeste gewone soorten is het onmogelijk de evolutie van de status van de Roodborst te beschrijven bij gebrek aan voldoende exacte gegevens. Het feit dat de soort minder talrijk is in het westen van het land werd reedsesignaleerd in lokale fauna's en door Lippens en Wille (1972) die het Belgisch totaal schatten op 260000 paar. De onnauwkeurigheden die eigen zijn aan de beide methoden laten uiteraard niet toe om te verklaren dat de soort achteruitgaat. Deze mogelijkheid lijkt echter waarschijnlijker in Vlaanderen waar de schattingen verder uiteenliggen (30000 paar volgens Lippens en Wille ; ca. 9000 paar volgens de atlasgegevens). Een afname blijft toch mogelijk indien men rekening houdt met de achteruitgang van een aantal gunstige biotopen (hakhout, hagen, verdwijnen van de onderbegroeiing in bossen, enz.), met het toegenomen gebruik van pesticiden en de toename van het aantal katten nabij bewoonde kernen.

BIOTOOP

Deze bosbewonende soort bezet hakhout, bosranden en de schaduwrijke, frisse en dichte onderbegroeiing van bossen waar meestal stroken droge bladeren of humus voorkomen en de kruidenlaag slechts beperkt aanwezig, of afwezig is. De Roodborst komt ook voor op open plekken in het bos en in opschietend hout na kaalkapping in jonge aanplantingen. Naalddhoutaanplantingen worden bezet in de jonge stadia en later nog aan de randen ; men treft hem tevens aan in Dennen- en Lorkenaanplantingen indien er zich een onderbegroeiing heeft weten te ontwikkelen. Hetzelfde geldt trouwens voor Populierenaanplantingen. Misschien dank zij een meer beschermde houding van de mens, heeft de soort zich algemeen verspreid in parken, tuinen en begroeide begraafplaatsen, zelfs in de stad. Op het platteland is ze gebonden aan de aanwezigheid van struikmassieven, hoge hagen en bosjes. Men vindt ze eveneens in duinstruwelen, in heiden, braakliggende terreinen, graslanden en venen met opslag van hout.

J.-P. Jacob*

ERITHACUS RUBECULA

□ : 15

◻ : 9

◻ : 16

◻ : 417

□ : 10

◻ : 39

◻ : 109

◻ : 184

◻ : 77

◻ : 14

Blauwborst, *Luscinia svecica*

VOORKOMEN

Scheldevallei, Limburgse en Antwerpse Kempen en het aangrenzende deel van Brabant en de depressie van de Haine. Een geval in het noorden van West-Vlaanderen.

TALRIJKHEID

In de meeste rechthoeken waar de soort broedt, worden dichtheden in de categorieën 5 paar of 6 tot 25 paar aangegeven. Talrijker (meer dan 25 paar per rechthoek) is de Blauwborst in een aantal Limburgse moerasgebieden en in het Antwerpse. Op basis van de gegeven schattingen en via de methode van de gemiddelden, kan het aantal broedparen ten tijde van het atlasonderzoek op ruim 600 bepaald worden. Uit recente gegevens (o.m. Maes *et al.* 1985) blijkt dat het werkelijk aantal waarschijnlijk nog iets hoger kan liggen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

In de 19de eeuw vermeldt Selys-Longchamps (1842) de soort als broedvogel op de eilanden van de Maas en in de Kempen. van Havre (1928) daarentegen spreekt slechts van de Antwerpse en de Limburgse Kempen, maar voegt er aan toe dat de Blauwborst er weinig talrijk is. Verheyen (1947) noemt echter ook de streken ten zuiden van de Kempen, de Scheldevallei van Baasrode tot Antwerpen, de Demervallei en de moerassen van Vance in Lotharingen. Hij voegt er tevens aan toe dat de soort sedert het begin van de eeuw aanzienlijk is toegenomen in de Antwerpse Kempen. De laatste decennia is de Blauwborst op sommige plaatsen verdwenen (o.m. Berg, vallei van de Woluwe, P. Devillers, pers. med.) Anderzijds zien we nu broedgevallen in Klein-Brabant en de streek Boom-Hoboken (o.m. rond kleiputten), en het opnieuw verschijnen van de soort na een kortstondig verdwijnen omwille van drooglegging) in de Hainedepressie. Deze laatste populatie telde in 1978 zelfs ca. 50 paar (Ledant *et al.*, 1983) en sluit aan bij een Noordfranse die schijnt toe te nemen (Godin en Loison, 1978). Tegenover deze duidelijke aanwijzingen van een toename staat het feit dat onze berekening (600 paar) duidelijk lager ligt dan deze van Lippens en Wille (1972) die ca. 900 paar aangeven. Door een mogelijke onderschatting van de atlasgegevens in Limburg, moet het werkelijke aantal ook tijdens de atlasperiode vermoedelijk wel tussen beide cijfers in gelegen hebben. Sedertdien wist de soort zich zeker op dit niveau te handhaven.

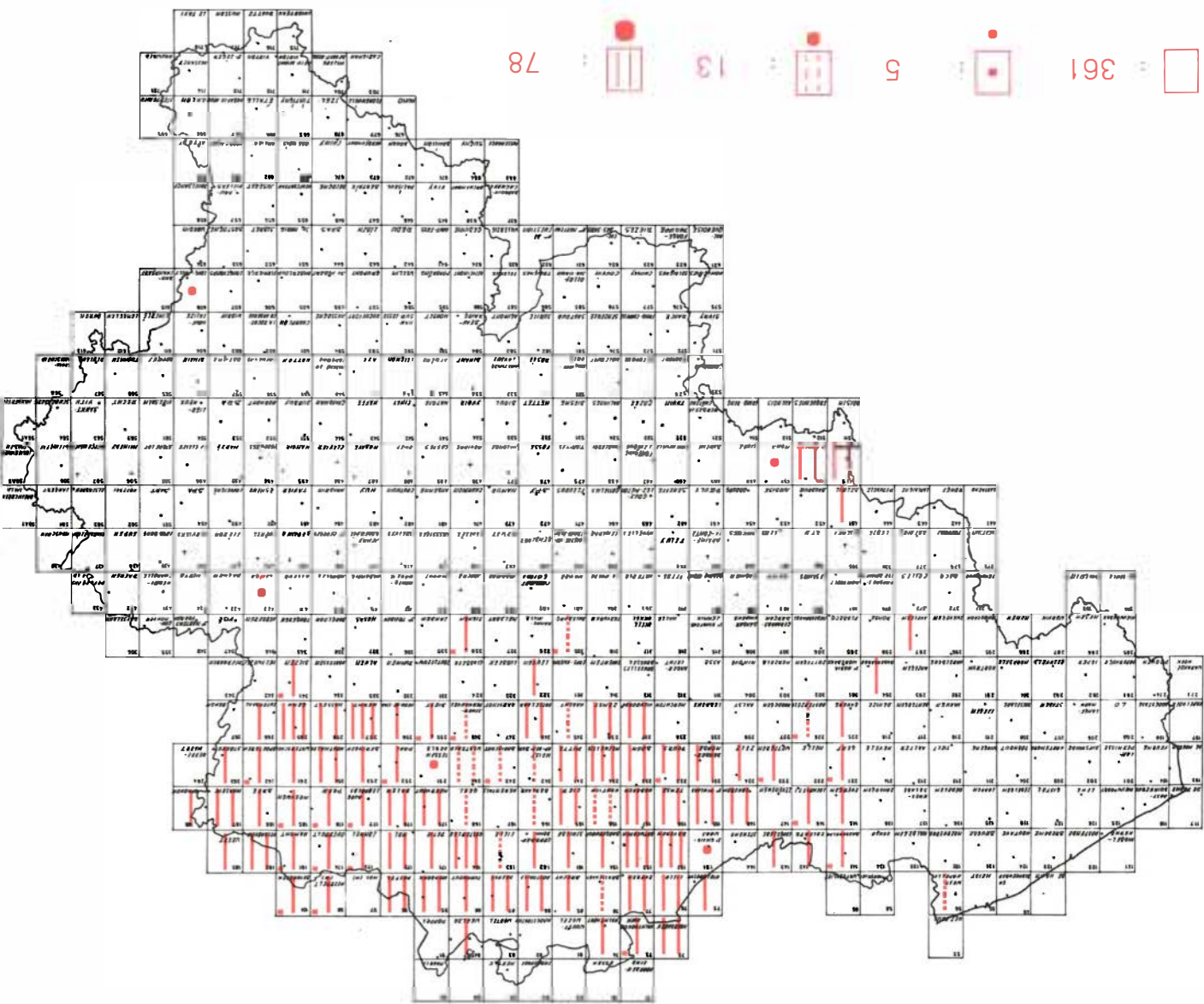
BIOTOOP

Vooraf in laagveenmoerassen, maar ook in schorren langs rivieren (Schelde, kleiputten en mijnverzakkingen). Omwille van het territoriaal gedrag (zangposten) schijnt het voorkomen van struiken in de vegetatie essentieel. Ook de aanwezigheid van modderstroken (foeragegedrag) valt op in de meeste bezette biotopen (Godin en Loison, 1978).

BIBLIOGRAFIE

Godin, J. en M. Loison. 1978. Notes sur la Gorgebleue à miroir blanc (*Luscinia svecica cyanecula*) dans le Nord, le Pas-de-Calais et le Hainaut belge. Le Héron 4 : 55-73.
Maes, P. H. Meeus en H. Voet. 1985. Broedvogels in Vlaanderen, 1980-1982. Wielewaal 51 : 185-202.

W. Roggeman

78

13

5

361

7

29

55

11

Nachtegaal, *Luscinia megarhynchos*

VERSPREIDING

De soort is vooral geconcentreerd in twee grote gebieden : de eerste bevindt zich ten oosten van de lijn Brussel-Antwerpen, inbegrepen een streek die van Leuven naar Mechelen en de Kempen loopt ; de tweede strekt zich uit langsheen een as Esneux-Dinant-Couvin. Ook in twee andere, kleinere streken komt ze ook talrijk voor : enerzijds langsheen de Kust, anderzijds tussen Obourg en Rongy, in het noorden van Henegouwen. In gebieden met min of meer intensieve landbouw waar gunstige biotopen vernield werden, is de Nachtegaal onregelmatig verspreid en weinig talrijk : dit is het geval in de beide Vlaanderen, in de streek ten westen van Brussel, in Haspengouw en het Land van Herve. Op de hoge plateaus van het oosten (Venen) en in de beboste streken in het zuiden van het land ontbreekt de soort volkomen. Toch bevindt er zich een kleine populatie in Lotharingen, in het uiterste zuiden van België.

TALRIJKHEID

De talrijkheid van de soort is opvallend gebonden aan de zandleem- en leemkalkgronden met struikbegroeiing en een eruit voortvloeiend zeer warm zomerklimaat. De soort bereikt haar maximale dichtheid in de zandleemstreken van Leuven-Mechelen en Maaseik, ten noorden van de Limburgse Kempen. Ze blijft vrij talrijk in de gehele Kempen waar de bodem licht zandleemhoudend of zandgrindhoudend is, maar wordt toch zeldzamer in het noorden van de Antwerpse Kempen op zuivere zandbodems. In de andere zone waar de soort talrijk voortkomt en die zich uitstrekt van Esneux tot Couvin, is de bodem leemkalkhoudend. Dezelfde talrijkheid treffen we ook in een vrij smalle zone tussen Obourg en Rongy en langsheen de kust vooral in de Westhoek op zandige bodems met een dichte begroeiing, vooral van Duindoorn (*Hippophae rhamnoides*). In Lotharingen is de dichtheid begrepen tussen de zes en de 25 paar per rechthoek. Het onregelmatig voorkomen van de Nachtegaal in de uitgestrekte Vlaamse zandleemstreek die van Kortrijk naar Torhout loopt is te verklaren door het verdwijnen en de vernietiging van gunstige biotopen. In het oosten en het zuiden van het land op leisteen- en lesteenzandsteenbodems, is de soort volkomen afwezig. Het valt op te merken dat de hoogste dichtheden bijna steeds samenvallen met de streken met de hoogste juni-juli-temperaturen. Via de methode van de gemiddelden kan de totale populatie geschat worden op 5100 paar met een minimum van 2700 paar.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

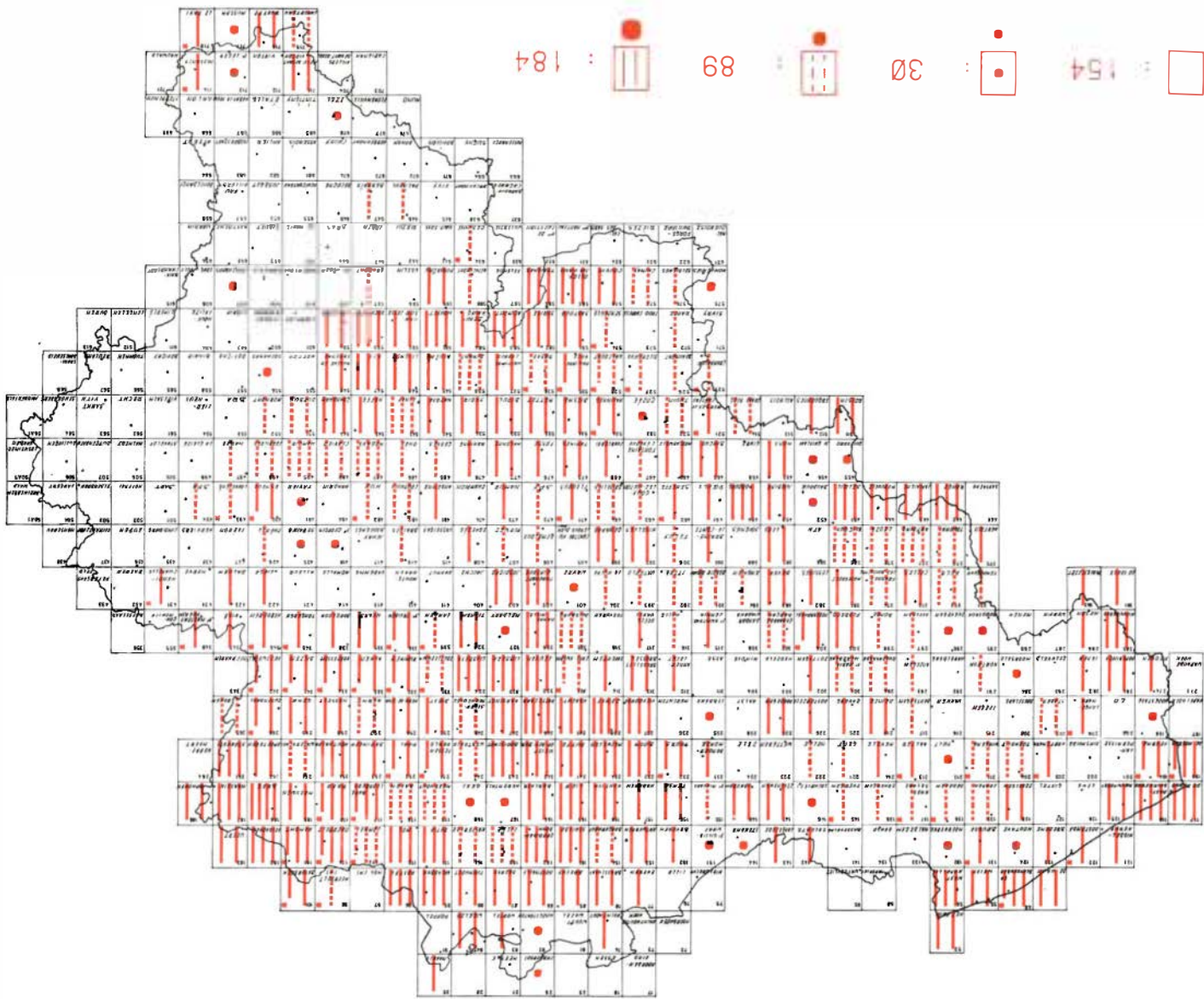
Lippens en Wille (1972) schatten de populatie op 3000 paar. De atlasgegevens geven een lichtjes hoger cijfer dat nochtans van dezelfde grootteorde is ; het verschil is trouwens kleiner dan de onnauwkeurigheid van de beide schattingsmethoden. Het lijkt dan ook waarschijnlijk dat de aantallen over het algemeen stabiel blijven.

BIOTOOP

De Nachtegaal eist een humusrijke bodem die beschaduwd wordt door relatief dicht en laag struikgewas. Dit staat dikwijls onder hogere bomen, die dan voldoende licht doorlaten om de ontwikkeling van een dichte struiklaag toe te laten. In de duinen komt de soort voor in beboste of struikmassieven.

P. Collette*

LÚSCINIA MEGARHYNCHOS

89 : 184

30

154

1

99

1

114

1

57

1

3

Zwarte Roodstaart, *Phoenicurus ochruros*

VERSPREIDING

De Zwarte Roodstaart broedt in bijna gans België. In de beide Vlaanderen is zijn verspreiding ten noorden van een lijn Zelzate-Nieuwkerke nochtans niet homogeen. Elders zijn de zeldzame witte vlekken op de kaart zonder twijfel te wijten aan onvoldoende onderzoek. Deze soort is voornamelijk gebonden aan agglomeraties, maar ze broedt ook in steengroeven, op terrils, in sommige rotsige streken van het Maasbekken en, ten minste in Hoog-België, in verspreide gebouwen op het platteland.

TALRIJKHEID

Via de methode van de gemiddelden kunnen we een totaal aantal broedparen berekenen van 15000 ; de helft daarvan is geconcentreerd in de provincies Luik, Namen en Luxemburg. In Hoog-België zijn de schattingen vrij uniform (26 tot 125 paar per rechthoek). Dichtheden die misschien wat hoger liggen werden opgetekend rond Sankt-Vith en in het Luikse industriebekken ; in tegenstelling hiermee is de soort minder talrijk in sommige streken van de Ardennen, meer bepaald op het hoogplateau van de Venen. In Laag- en Midden-België komt de categorie van 26 tot 125 paar geregeld voor in de meest bevolkte streken van het land. De soort is daarentegen zeldzaam (minder dan 25 paar per 80 km²) in het noorden van de Kempen en in een groot gedeelte van Vlaanderen waar haar discontinu voorkomen nog meer de nadruk legt op haar zeldzaamheid. In feite is de Zwarte Roodstaart vooral een vogel van dorpskernen met gebouwen in natuursteen zoals we die aantreffen in Hoog-België. Biotopen zoals we die in Vlaanderen aantreffen en die sterk verspreid zijn in een dikwijls ongunstige omgeving (b.v. groententeeltstreken) waar meestal met bakstenen wordt gebouwd, zijn minder geschikt.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

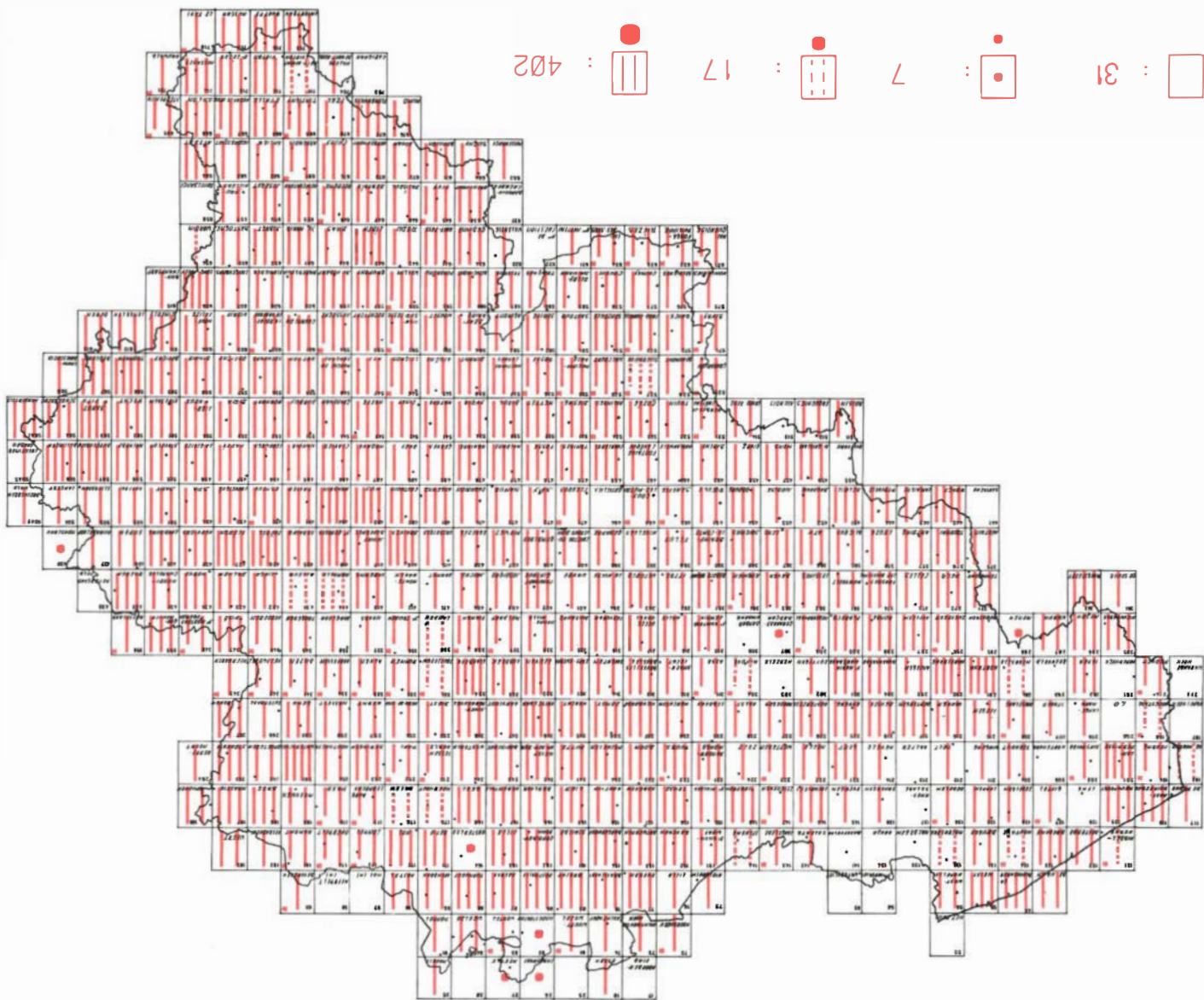
Door zijn aanpassing aan bouwsels, vooral in natuursteen, kon de Zwarte Roodstaart zich langzamerhand in de lagere streken van West-Europa vestigen. In de 19e eeuw kwam de soort verspreid voor in Luxemburg (De la Fontaine, 1865), was ze algemeen in de rotsachtige streken van Hoog-België en in sommige steden zoals Luik, Namur en Brussel (Selys-Longchamps, 1842 ; Fallon, 1875). In deze periode kwam ze enkel voor in het zuidoosten van Nederland (Teixeira, 1979) en verscheen ze rond 1880 in het departement van de Marne in Frankrijk (Yeatman, 1976). De verschillende stadia van de vestiging van de Zwarte Roodstaart in het noorden van België kunnen jammer genoeg niet meer achterhaald worden ; vóór 1950 blijven expliciete waarnemingen er in elk geval zeldzaam : van Havre (1928) en Verheyen (1947) noemen de soort slechts een plaatselijke broedvogel. Enkele gevallen van toename wordenesignaleerd, b.v. in het Doornikse (Delmée, 1952) en te Knokke (Lippens, 1945 en 1963). Het is mogelijk dat deze uitbreiding nog niet beëindigd is, zoals een vergelijking van de schatting van 1500 paar (Lippens en Wille, 1972) met de minimum 1900 tot gemiddeld 3800 paar (atlasgegevens) aanduidt voor de vier noordelijke provincies. Dezelfde vergelijking, toegepast op de drie zuidoostelijke provincies, zou daarentegen wijzen op een afname (Lippens en Wille : 25000 paar ; atlas : 7500 paar). De negatieve invloed van verschillende factoren kan inderdaad tot een dergelijke daling geleid hebben : toegenomen gebruik van pesticiden in de buurt van bewoonde kernen, opknappen van gebouwen, gebrek aan mogelijkheden tot nestbouw in nieuwe huizen, concurrentie met de Spreeuw (*Sturnus vulgaris*), verarming van de entomofauna, enz...

BIOTOOP

De Zwarte Roodstaart zoekt een rotsige of ten minste gedeeltelijk bebouwde omgeving op die vrij droog is en vele uitstekende uitkijkposten omvat. In agglomeraties geeft hij de voorkeur aan dominante gebouwen en instaleert hij zich tot in de stadskernen, zelfs waar praktisch geen groene ruimten voorhanden zijn (b.v. $\pm$ 25 paar in het hartje van Brussel in 1970). Intense menselijke activiteit hindert hem niet, want hij bewoont even goed oude woonkernen als stations en hun omgeving, fabrieken, opslagplaatsen, enz... Ook in ruïnes en gebouwen die in opbouw of verlaten zijn komt de soort voor. Boerderijen en geïsoleerde bouwsels worden o.m. ingenomen omwille van hun omgeving (weiden met vele uitkijkposten). Als nestplaats stelt de Zwarte Roodstaart zich tevreden met een holte, bij voorkeur met grote opening, of met een balk of een ander steunpunt. Een nis of een holte in een muur worden eveneens aangenomen ; in feite nestelt deze weinig kieskeurige soort op een grote verscheidenheid van plaatsen gaande van verlaten zwaluwnesten, konijnepijpen en nestkasten tot autowrakken, enz.

J.-P. Jacob*

PHOENICURUS OCHRURUS

□ : 31 □ : 7 □ : 17 □ : 402

□ : 54 □ : 153 □ : 192 □ : 20

Gekraagde Roodstaart, *Phoenicurus phoenicurus*

VERSPREIDING

De Gekraagde Roodstaart broedt zowat overal in België maar de kaart vertoont toch witte vlekken, vooral in de Leemstreek met haar uitgestrekte boomloze landbouwgronden. Aldus ontbreekt hij in een deel van Haspengouw (tussen Alleur en Wasseiges), in het noorden van Henegouwen (tussen Gosselies en Blicquy) en in het zuiden van West-Vlaanderen. In het verlengde van deze streken maar ook daarbuiten schijnen nog enkele rechthoeken onbezet (Maldegem en Eeklo, Nalinnes en Walcourt, Haut-Fays, Champlon, Sibret en Bastogne). Het merendeel van deze blanco-rechthoeken zijn misschien slechts schijn en verklaarbaar door onvoldoende onderzoek of onderzoek tijdens jaren waarin de aantallen laag waren.

TALRIJKHEID

Via de methode van de gemiddelden kunnen we de populatie schatten op 4600 paar. De dichtheden zijn zeer ongelijk, van minder dan vijf paar tot meer dan 25 paar per 80 km², en zo onregelmatig verspreid dat ze niet overeen komen met de traditionele aardrijkskundige indelingen. Het is mogelijk dat deze « wanorde » te wijten is aan gebrekkig onderzoek of aan de spreiding van de onderzoekers, maar toch zijn de voor deze (nochtans alomtegenwoordige) soort gunstige factoren merkbaar: aanwezigheid van oude boomgaarden (Marlagne, Land van Herve), tuinen rond grootsteden (Luik, Charleroi, Brusselse voorsteden, Antwerpen), gebruik van natuursteen bij het bouwen (Hoog-België), veel geschikte bossen en bosranden (Kempen, Zoniënwoud, heuvelstreek rond Ronse, Hoog-België), villabouw en tweede verblijven in bossen (Kempen en Luikse Ardennen). Zo komen hoge dichtheden (meer dan 25 jaar per 80 km²) voor in de westelijke en centrale Kempen, de Vlaamse Ardennen, beboste delen van Brabant, Marlagne, Famenne, het oosten van Condroz, op de noordelijke helling van de Luikse Ardennen, in het Land van Herve en nabij grote steden.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Op grond van veldwerk tussen 1961 en 1968 schatten Lippens en Wille (1972) de populatie op 45000 paar, d.w.z. tienmaal talrijker dan onze bepaling. Verschillende auteurs maken gewag van een sterke daling rond 1970, tijdens de droogteperiode in het overwinteringsgebied van de soort in de Sahel (Winstamley *et al.*, 1974). Na 1970 werd een licht herstel van de aantallen waargenomen in het Zoniënwoud (Aerts, 1979), maar elders lijdt de soort in het algemeen onder de verloedering van zijn biotoop door het verwijderen van dode bomen, het rooien van oude boomgaarden, het dichtmaken van holten en de mode van intensief onderhouden prestige- en siertuinen.

BIOTOOP

De Gekraagde Roodstaart vestigt zich in beboste biotopen waarin holten voorkomen (boom- en muurholten, nestkasten, houtstapels). We vinden hem dus in tuinen, parken, boomgaarden, bosranden en loof- of naaldbosjes. In grotere bossen mijdt hij naaldbestanden, kreupelhout en jonge aanplantingen zonder holten. Zijn aanwezigheid wordt daarentegen bevorderd door de aanwezigheid van oude bomen, lichte plekken of openingen in het bladerdak en door het voorhanden zijn van nestkasten of gebouwen (b.v. jachtpaviljoenen). Hij komt zelden voor in de grote Ardense bosmassieven waar hij nochtans wel schrale Eikenbestanden bezet. De soort is veel beter vertegenwoordigd in sommige bossen van Laag- en Midden-België. Zo werd een dichtheid van ca. 1.6 paar / 10ha opgetekend in een oud perceel Beuken van het Zoniënwoud (Bilcke en Joiris, 1979) en in Dennenaanplantingen te Kalmthout in de Antwerpse Kempen (Bilcke, 1980). In schaarhout onder hoogstam (Eik, Eik-Haagbeuk) komt de Gekraagde Roodstaart enkel voor waar open plekken zijn en nestkasten hangen. Oude en hoogstammige boomgaarden zijn gunstig voor de soort en bevinden zich meestal rond huizen en boerderijen. Ze komt ook voor in sommige stadstuinen en in bosjes en oude geïsoleerde bomenrijen temidden van landerijen (b.v. knotwilgen).

BIBLIOGRAFIE

Winstamley, D., R. Spencer et K. Williamson. 1974. Where have all the Whitethroats gone? Bird Study 21 : 1-14.

J.-P. Ledant*

PHOENICURUS PHOENICURUS

☐ : 73
☐ : 26
☐ : 341

☐ : 108
☐ : 153
☐ : 106

Paapje, *Saxicola rubetra*

In het noorden van het land komt het Paapje voor in de Polders en de grote valleien : Haine, Schelde, Demer, Rupel en Beneden-Maas (Maasland). Deze verspreiding komt overeen met deze van vochtige laagvlakten met alluviale of kleibodems die gunstig zijn voor hooiweiden. In Hoog-België komt de soort voor van Lotharingen tot de oostelijke Ardennen, in Famenne, in de Venen, in Thiérache en in de Naamse Condroz. De aanwezigheid van de soort in deze laatste streek is raadselachtig want de populatie schijnt er niet gebonden aan een bepaalde ekologische eigenschap typisch voor de streek. Projecten voor villabouw en tweede verblijven hebben er enkele tijdelijk gunstige biotopen geschapen doordat een aantal weiden enkele jaren ongebruikt bleven vooraleer men er begon op te bouwen. Het is echter niet zeker dat dergelijke toestanden meer voorkwamen in de provincie Namen dan in gelijkaardige, aanpalende streken zoals de Luikse Condroz. Deze verklaring is dan ook slechts een hypothese ; misschien waren de Naamse veldornithologen wel bijzonder opmerkzaam of werden bepaalde gunstige landbouwtechnieken hier langer gebruikt dan elders. In elk geval is deze populatie in het Naamse momenteel compleet verdwenen. In het zuiden van de provincie Namen is de aanwezigheid van het Paapje beter te verklaren, nl. door de uitgestrekte vochtige graasweiden in de Fagne-Famenne depressie. Deze populaties niet te na gesproken, loopt de verspreiding van de soort in Hoog-België vooral langsheen de scheidingslijn van Maas- en Rijnbekken, over Lotharingen en het Ardens plateau, waarvan de steile hellingen en de beboste randen nochtans worden gemeden. De valleien die ontspringen op het centraal en het oostelijk Ardens plateau zijn zeer breed, de rivieren stromen traag en zijn rijk aan meanders. Ze overstromen bij hevige regenval of bij het smelten van de sneeuw en zorgen voor de vochtigheid van de weilanden waar het Paapje zich vestigt.

TALRIJKHEID

De populatie kan geschat worden op 1100 paar. In de grootste gedeelten van het continu verspreidingsgebied is de dichtheid het hoogst. De Ardense populatie is de dichtste en talrijkste met ongeveer 470 paar. De dichtheid is er maximaal in de streken van Recogne - Juseret en Thommen - Bullange. In Laag- en Midden-België komen anderzijds dichtheden van minder dan vijf paar per rechthoek het meest voor, de vallei van de Haine en enkele rechthoeken in de Polders of de Scheldevallei uitgezonderd. De modernisering en de intensivering van de landbouw in het noorden van het land verklaren deze verschillen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Vroeger was de soort zeer algemeen (van Havre, 1928). Tien jaar geleden schatten Lippens en Wille (1972) reeds dat de aantallen gedaald waren tot 1000 paar, maar het belang van de Ardense populatie was hen klaarblijkelijk ontgaan. Ondanks onze schatting van 1100 paar bleef de achteruitgang dan ook voortduren. In het bekken van de Schwalm telde men 25 paar in 1965, 10 in 1969 en 15 in 1979 (J. Van Esbroeck in Demaret, 1969 en pers. med.). Nabij Sankt-Vith daalden de aantallen van 80 tot 5-8 paar tussen 1973 en 1977 (Wiesemes, 1977). Sinds 1977, en ondanks de lichte toename in de Schwalmvallei, werd een verdere sterke afname opgemerkt in de Ardennen, in Lotharingen, in de streek van de Haine en in het Naamse waar de soort zonder succes werd gezocht in 1979-1981. Indien bepaalde schommelingen het gevolg kunnen zijn van de klimaatwijzigingen in Europa of in Afrika (droogte in de Sahel), dan dient de afname op lange termijn van het Paapje toch eerder toegeschreven te worden aan het verdwijnen en het wijzigen van zijn biotopen, in het bijzonder aan draineringen en intensiever bodembebruik, de verarming van de flora en het vroegtijdig maaien.

BIOTOOP

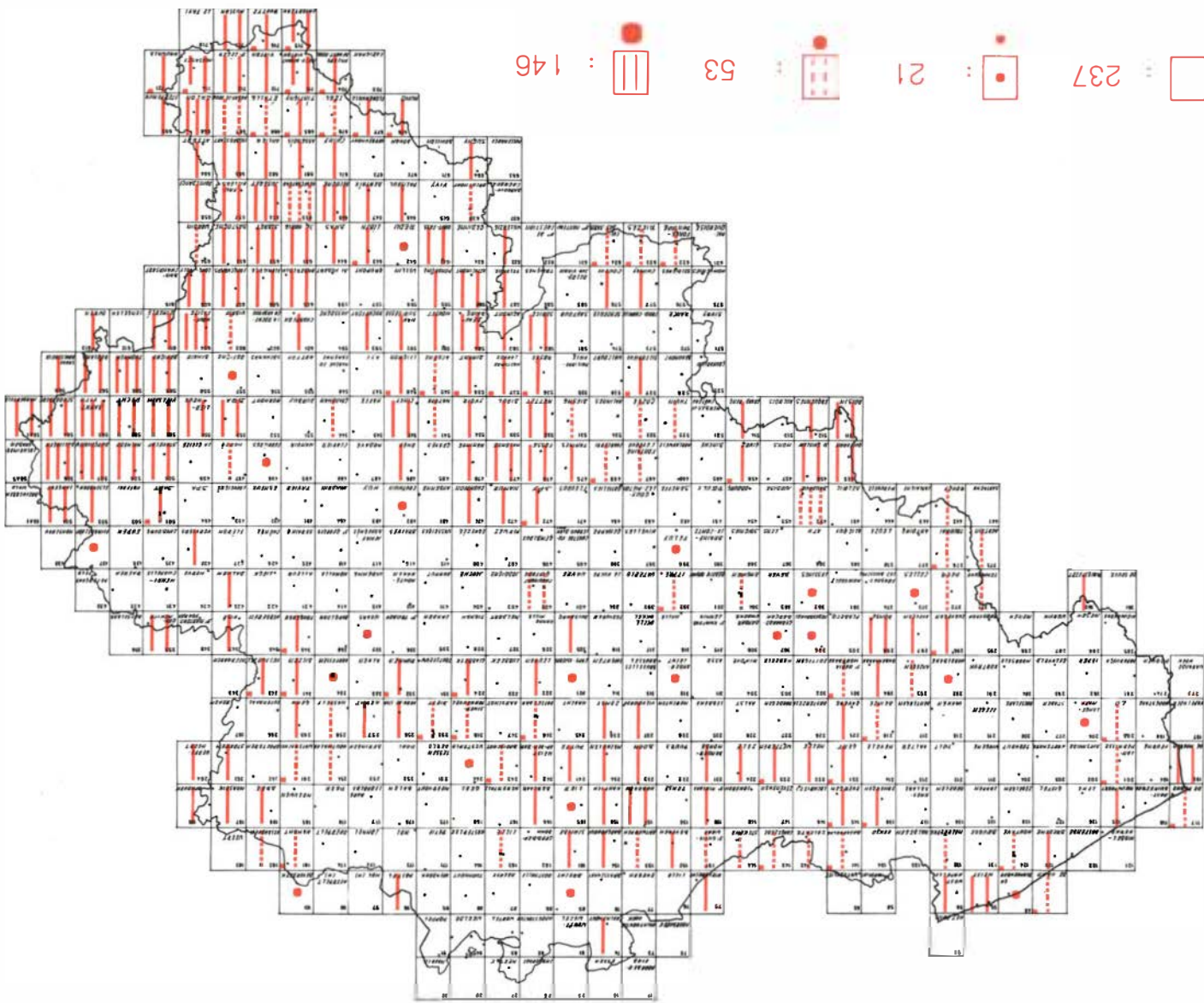
Het Paapje bewoont hoge en dichte graslanden met gevarieerde flora, meestal vochtig en met talrijke uitkijkposten. In de Ardennen, komt de soort vooral voor in vochtige, verlaten maaibeiden met Moerasspirea en Adderwortel of in de omgeving daarvan. Zoals elders in België bezet ze er echter ook weiden die wat minder vochtig zijn en nog in gebruik zijn, mits er een rijke flora op groeit en er overvloedig uitkijkposten voorhanden zijn. Meestal zijn dit hooibeiden, maar soms ook verwaarloosde weiden met weinig vee en veel onbegraasde stukken. De tendens om voor te komen in vochtige milieus wordt ongetwijfeld versterkt door het feit dat het juist daar is dat dikwijls maaibeiden liggen terwijl de landbouwexploitatie er vaak extensief of onbestaande is. Als uitkijkposten worden struiken, opschietende planten (schermbloemigen, distels) of paaltjes gebruikt. In de echte venen ontbreekt de soort, misschien omdat de vegetatie te homogeen is. Vele biotopen die gunstig waren voor het Paapje werden grondig gewijzigd door drainering, bemesting, selectieve herbiciden en vroegtijdig maaien (opkomst van het silovoedsel). In de Ardennen werden vele broedplaatsen bovendien ingenomen door Fijnsparaanplantingen, in het noorden van het land door de urbanisatie en de Populierenaanplantingen.

BIBLIOGRAFIE

Wiesemes, H. 1977. Das Braunkehlchen (*Saxicola rubetra*). Natur und Umwelt 8 : 8-10.

J.-P. Ledant en J.-P. Jacob*

SAXICOLA RUBETRA

01

145

53 : 146

21

23 /

Roodborsttapuit, *Saxicola torquata*

VERSPREIDING

De Roodborsttapuit broedt in alle streken van het land. Zijn verspreiding is aaneengesloten in de Ardennen en vertoont hiaten van zandig Vlaanderen tot de Leemstreek (inbegrepen de streek van Thuin en de Haut-Pays). De onbezette rechthoeken in het noordwesten en het centrum van het land zijn toe te schrijven aan de intensieve landbouw die in deze streken overheerst. De soort komt er enkel voor in de grote valleien en de industriezones (Brugge, Kortrijk, het kanaal Gent-Terneuzen, Scheldevallei, Borinage), in heterogene of met valleien doorsneden gebieden (Brabant, het Heuvelland rond Ronse), in de kustduinen en heidegebieden in zandig Vlaanderen. Hoewel de Roodborsttapuit continu voorkomt in de Hoge Venen, waar zijn biotoop veelvuldig aanwezig is, kan zijn zeldzaamheid in de Ardennen wellicht verklaard worden door de langdurige vochtige koude op het einde van de winter. De invloed van deze klimaatsfactor (Géroutet, 1967) kan eveneens de discontinue verspreiding van de soort in de westelijke Ardennen verklaren, alsook de kleinere « leegten » die merkbaar zijn in het midden van de Condroz en het noorden van Lotharingen (cf. isothermen van februari en maart volgens Poncelet en Martin, 1947).

TALRIJKHEID

De totale populatie kan bepaald worden op ca. 2600 paar. De dichtheid per rechthoek varieert als volgt : in streken waar de soort niet overal voorkomt, blijft ze meestal beneden de vijf paar per rechthoek. Omgekeerd zijn dichtheid en talrijkheid het hoogst in de Kempen, het Hageland en de sterk geïndustrialiseerde en geurbaniseerde zone die zich uitstrekt van Brussel en Leuven naar Antwerpen. Elders vinden we de hoogste dichtheden in de kustduinen en in de geïndustrialiseerde streken (Brugge, Mons-Borinage, Seraing). In Midden- en Hoog-België vermindert de densiteit met de hoogtelegging met maxima in de Fagne-Famenne-depressie, in het zuiden van Lotharingen en in de valleien van Maas en Sambre. In de Hoge Venen is de soort nochtans niet zeldzaam.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De vorige eeuw kwam de Roodborsttapuit verspreid voor op de onbebouwde gronden van Hoog-België (Selys-Longchamps, 1842 : De la Fontaine, 1865) en was hij zelfs talrijk in het Naamse en tussen Sambre-en-Maas (Fallon, 1875). Selys-Longchamps en Fallon achtten hem echter zeldzaam in Brabant en Vlaanderen. Rond het midden van de eeuw bleef dezelfde situatie geldig in Lotharingen (Van Beneden, 1943 en 1952), en in het zuiden van Brabant (de Bournonville, 1955 ; Leclercq, 1955), maar niet in de rest van Laag- en Midden-België, noch in de Ardennen. In deze laatste streek was de soort eerder zeldzaam (Van Beneden, 1952). In Laag- en Midden-België daarentegen was de soort eerder algemeen rond Dendermonde (De Maerschallck, 1952) en Herentals (Cuypers, 1956), in de Dijlevallei (Wortelaers, 1946), in het Doornikse (Delmée, 1952) en te Genk (Ruwet, 1959). Deze gegevens, samen met deze van Knokke (Lippens, 1980), wijzen op een duidelijke afname sinds deze periode. Indien we de schattingen van Lippens en Wille (1972) vergelijken met de onze, was de meest recente fase van deze evolutie het duidelijkst in de zuidelijke provincies van het land, waar de teruggang van de orde van 50% zou zijn in één decade. Deze sterke afname begint ongeveer in 1960 (Lippens en Wille, *op. cit.*). Dit jaar komt overeen met een wijziging in de klimatologische omstandigheden van het voorjaar : de regenval van de maanden maart tot juni was uitzonderlijk laag van 1952 tot 1959 ; hij liep van 1960 tot 1963 op tot abnormaal hoge waarden en bleef nadien schommelen rond een normaal peil. Hier bovenop kwam dan nog het effect van de strenge winter 1962-1963. Waarschijnlijk hebben deze klimaatsvariabelen slechts de populatieafname versneld : deze afname is een gevolg van een meer continu en irreversibel verschijnsel, nl. het zeldzamer worden en degraderen van het biotoop van de soort : verdwijnen van heiden, kaalkappingen, onbebouwde akkers en terrils, ruilverkaveling, afgraven van taluds en bermen van landelijke wegen, te frequent maaien en behandelen met herbiciden van wegbermen.

BIOTOOP

Het biotoop omvat uitkijkposten, zones met korte vegetatie afgewisseld met zones met dichte, dikwijls op een helling staande, struiken (taluds). De bodem is over het algemeen doorlatend. Zoals het verkiezen van hellingen en bepaalde bodems, wijst ook de geografische verspreiding op een voorkeur voor droge en warme milieus. Deze komen voor op spoorwegbermen, sommige wegbermen of andere vegetatiestroken in landbouwzones, industrieterreinen, onbebouwde terreinen, baggeropspuitingen, terrils, kleinschalige weiden, duinen en heiden en soms in jonge boomaanplantingen.

BIBLIOGRAFIE

Géroutet, P. 1967. Etudes sur le Traquet pâtre *Saxicola torquata*. 2. Distribution des nicheurs en Suisse, leurs biotopes et leurs fluctuations. Nos oiseaux 29 : 1-13.

J.-P. Ledant en J.-P. Jacob*

Tapuit, *Oenanthe oenanthe*

VERSPREIDING

De soort is grotendeels beperkt tot de Kempen en de Kustduinen. Daarnaast houdt een kleine populatie stand in het westelijk deel van het mijnbekken Haine-Samber-Maas. Enkele occasionele broedgevallen werden gemeld in het zuidwesten van Henegouwen, Hoog-België en (hoewel onzeker), in de omgeving van Gent en Mechelen. Het is mogelijk dat op de verspreidingskaart van de soort alle als 'mogelijke' of 'waarschijnlijke' aangetekende broedgevallen, betrekking hebben op late doortrekkers. Om overschattingen te vermijden, werden voor de Tapuit de categorieën 3 : broedpaar ; 4 : langdurige aanwezigheid, en 6 : bezoek aan één vaste plaats, als norm gebruikt, voor 'mogelijk broedgeval' in de plaats van 'waarschijnlijk broedgeval', en 13 : bezoek aan een nest, voor 'waarschijnlijk broedgeval'.

TALRIJKHEID

De hoogste dichtheden vinden we in de meest intacte duinen van het Kustgebied en in de grote militaire domeinen in de Kempen. Volgens de methode van de gemiddelden bedraagt de populatie 280 broedparen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De Tapuit ondergaat een constante achteruitgang die overeen komt met het verdwijnen van onbebouwde, open terreinen. Ten oosten van de Maas ging tussen 1846 en 1959 niet minder dan 98% van de onbebouwde oppervlakte verloren. Dit betekende dat hun aandeel daalde van 22% tot nog nauwelijks 2% (Schnock, 1962). In de 19e eeuw was de Tapuit algemeen in de Ardennen en in het Maasgebied « op droge hellingen waar hij broedde in de heide » (Fallon, 1875). Hij was er duidelijk gebonden aan heidegebieden, die in stand werden gehouden door begrazing met schapen, een activiteit die nu bijna volledig verdwenen is (Noirfalise, 1984). In 1928 signaleert van Havre de Tapuit nog in de « hoge veengebieden, de rotsen van de Ourthe, Ardennen », maar vanaf 1921 vermeldt Coopman voor de Hoge Venen : « voordien bijzonder algemeen, maar zeldzaam geworden ». In 1947 geeft Verheyen de Tapuit niet meer op in de Ardennen en in 1952 vermeldt Van Beneden de soort nog enkel op enkele kunstmatige terreinen zoals steengroeven en terrils. De weinige overgebleven heidegebieden waren waarschijnlijk niet meer geschikt voor de soort, wegens het ontbreken van oppervlakten kort grasland, vroeger instandgehouden door een regelmatige begrazing (Noirfalise, *loc. cit.*). In de Kempen kon de soort langer standhouden door de aanwezigheid van open zandvlakten als gevolg van heideontginningen. Na de tweede wereldoorlog werd er zelfs een lokale toename van de populatie waargenomen (De Bondt, 1947). Daarna is er echter een continue achteruitgang van de soort, wegens het verdwijnen van zijn biotoop door grootschalige aanplantingen en landbouw- en woonuitbreiding (Verheyen, 1947). Lippens en Wille schatten de populaties in de provincie Antwerpen en Limburg op ongeveer 360 broedparen, terwijl de atlas ongeveer 140 paren geeft. In het Kustgebied hebben verregaande verkavelingen van de duinen en hun sterke verstoring, een gelijkaardig negatief effect gehad. Van de 160 broedparen, opgegeven door Lippens en Wille, vinden we voor de atlas nog 90 broedparen. In beide gebieden gaat de achteruitgang nog steeds verder. De broedvogelpopulatie van de terrils in het mijngebied Haine-Samber-Maas, 'ontdekt' in het midden van de 20e eeuw (Wayembergh in Verheyen, 1947 ; Van Beneden, 1952, Nef, 1954, 1959), is sterk afgenomen door het herkoloniseren van de terrils door vegetatie. Enkel in het westelijke deel van het mijnbekken komt de Tapuit nu nog als broedvogel voor (Ledant en Jacob, 1982). De soort heeft tot het midden van deze eeuw sporadisch gebroed in enkele verspreide heidegebieden in Lotharingen (Van Beneden, 1943) en in Brabant (Nef, 1954 ; Leclercq, 1955). De achteruitgang van de soort is overal in de hand gewerkt door een drastische daling van de konijnenpopulaties door myxomatose. Dit had zowel een vermindering van het aantal konijnenholen (broedplaats van de Tapuit), als een versneld dichtgroeien van kort, open grasland voor gevolg.

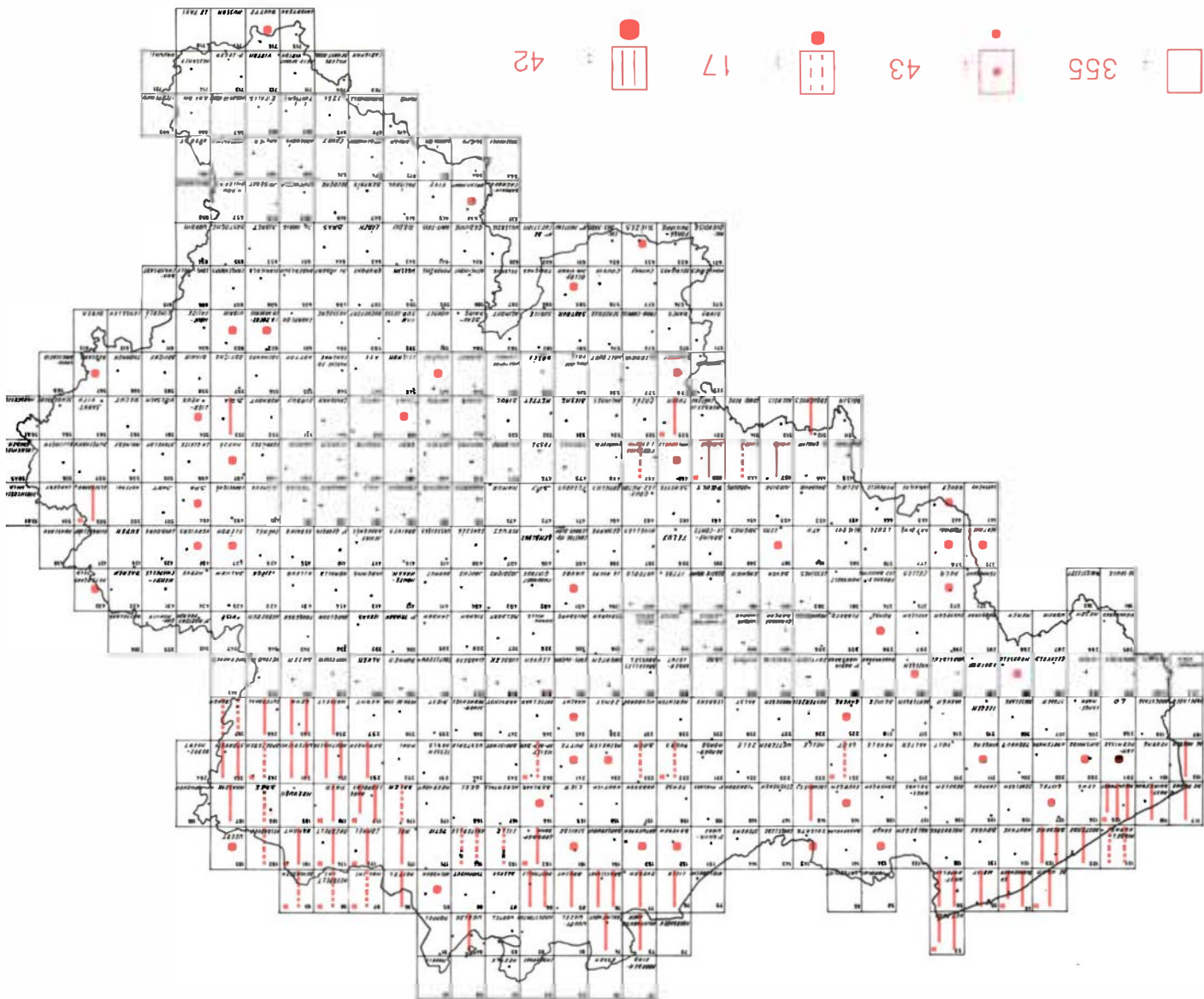
BIOTOOP

Momenteel broedt de Tapuit in duin- en heidegebieden, open brandplaatsen, zandvlakten en terrils.

BIBLIOGRAFIE

Ledant, J.-P. en J.-P. Jacob. 1982. La nidification du Traquet motteux sur les terrils de charbonnages wallons. Aves 19 :85-90.
Nef, L. 1954. *Oenanthe oenanthe*. Giervalk 44 :54-55.

P. Devillers en W. Roggeman*

42

17

43

355

OENANTHE OENANTHE

Beflijster, *Turdus torquatus*

VERSPREIDING EN TALRIJKHEID

Tussen 1973 en 1977 werd driemaal een broedgeval aangetoond te Robertville in de Hoge Venen : een paar in het bos van Stellerholz in 1973 (Scheuren, 1975), een paar in het bos van Sourbrodt in 1975 (Fontaine, 1975) en een paar bij het Bovelsvenn in 1976 (S. Fontaine in Herman, 1977). Bovendien werd de soort nog in drie aangrenzende rechthoeken waargenomen tijdens de broedtijd.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De Ardense hoogplateaus vormen een uitgelezen pleisterplaats voor Beflijsters op doortrek ; men treft er zeer dikwijls trekkende vogels aan, ze pleisteren er graag en verschillende malen werden er exemplaren gezien tijdens de broedperiode (van der Elst, 1983). Buiten de hierboven aangehaalde broedgevallen werd nog een nest gevonden in 1901 op de Baraque Michel en twee andere waarschijnlijke gevallen te Dolhain (Coopman, 1921) en een nabij Malmedy (Le Roi in van Havre, 1928) ; een broedpoging (aanvoer van nestmateriaal) werdesignaleerd te La Gleize (Van Beneden, 1952). Het blijkt dus dat de soort in de Hoge Venen ten minste af en toe broedt. Elders in het land werden vroeger broedgevallen of pogingen gemeld te Waver, Meeuwen en Merkem (van Havre, 1928 ; Segers en Gabriëls, 1961) zonder dat deze gevallen goed gedocumenteerd waren. In 1985 werden twee nieuwe broedgevallen waargenomen aan de rand van de Hoge Venen (Schmitz, 1985).

BIOTOOP

In de Hoge Venen broedde de soort in Fijnsparbossen omringd door weiden of venen en op hoogten van om en nabij de 600 m of hoger.

BIBLIOGRAFIE

- Fontaine, S. 1975. Une nidification du Merle à plastron (*Turdus torquatus*) en Hautes-Fagnes. Aves 12 : 160-161.
Herman, R. 1977. Nouvelles observations du Merle à plastron (*Turdus torquatus*) en Hautes-Fagnes. Aves 14 : 86-87.
Scheuren, F. 1975. Première nidification du Merle à plastron (*Turdus torquatus*) en Belgique. Aves 12 : 35-36.
Schmitz, L. 1985. Nouvelles nidifications du Merle à plastron (*Turdus torquatus*) sur le plateau des Hautes-Fagnes. Aves 22 : 214-216.
Segers L., J. en M. Gabriëls, 1961. Beflijster. *Turdus torquatus*. Wielewaal 21 : 54-55.
van der Elst, D. 1983. Le Merle à plastron en Wallonie et en Brabant. Aves 21 : 65-77.

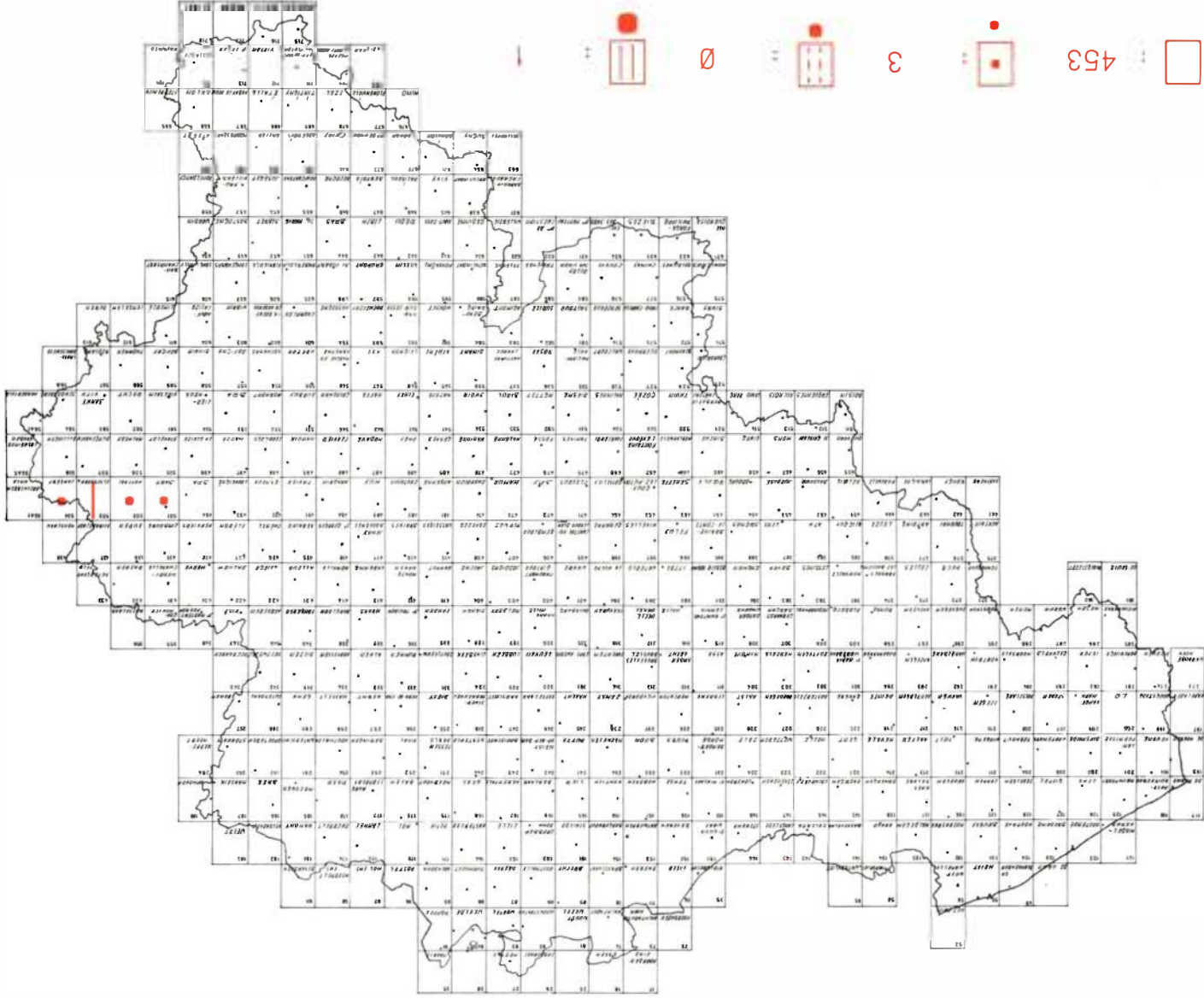
J.-P. Jacob*

Rotslijster, *Monticola saxatilis*

In de loop van de tweede helft van de 19e eeuw vermeldt De la Fontaine (in van Havre, 1928) dat de Rotslijster nog geregeld werd waargenomen in de Ardennen, nl. in de rotsachtige streken van de Boven-Ourthe waar ze zou broeden nabij La Roche. Elders in het land zijn vijf meldingen gekend tussen 1841 en 1868 ; een laatste zangpost werd waargenomen in 1905 aan de stuw van de Gilleppe te Jalhay en een exemplaar gezien in de herfst 1913 te Stembert (Verviers-van Havre, 1928). De soort bevond zich in de Ardennen op de noordwestelijke rand van haar verspreidingsgebied. Haar verdwijning uit België valt samen met een inkrimping van haar areaal, in andere streken in het noorden een verschijnsel dat vooral werd waargenomen tussen 1850 en 1920 (Midden-Duitsland, noorden van de Karpaten, noordoost-Frankrijk-Yeatman, 1976).

J.-P. Jacob*

TURDUS TORQUATUS

453

3

0

Merel, *Turdus merula*

VERSPREIDING

De Merel komt voor in heel het land.

TALRIJKHEID

De meest voorkomende dichtheidsklasse is deze van 625-3000 broedparen per rechthoek, met daarna deze van 125-625 broedparen. De hoogste dichtheden (meer dan 3000 broedparen) vinden we in Brabant, in het noorden van Henegouwen en in de Condroz. Rechthoeken met minder van 125 broedparen zijn zeldzaam. Indien er minder dan 25 paren gevonden werden, betreft het rechthoeken die ofwel onvoldoende onderzocht zijn, of, grensrechthoeken waarvan slechts een kleine oppervlakte in ons land ligt. In het geheel genomen is de verspreiding van de Merel tamelijk homogeen. De soort lijkt iets minder algemeen in beide Vlaanderen en rondom de Hoge Venen. De hoogste concentraties treffen we aan in de randgemeenten van de grote steden. De totale populatie kan geschat worden op ongeveer 540000 broedparen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

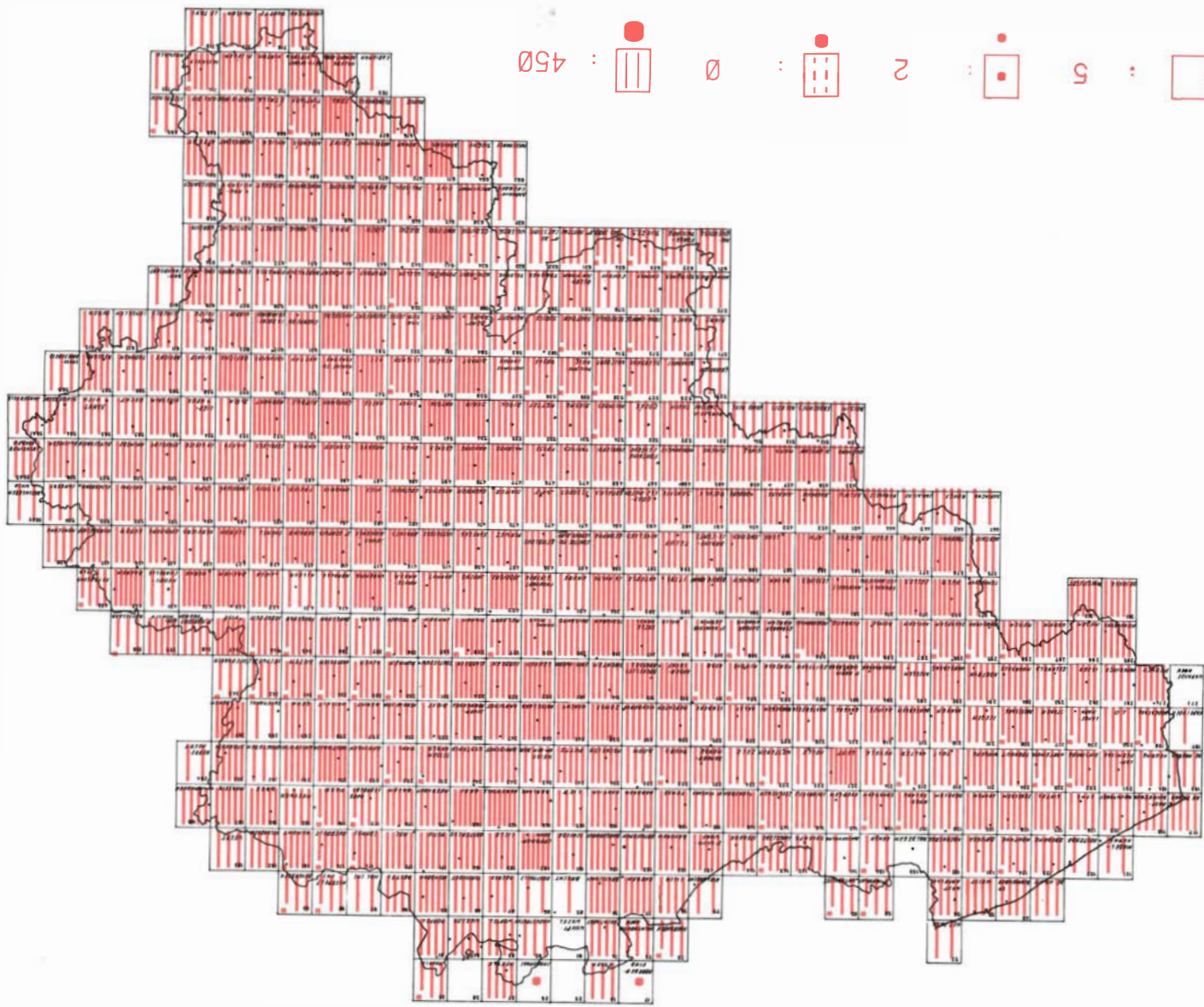
In het begin van de 19e eeuw was de Merel een typische bosvogel. Langzamerhand heeft hij echter opener milieus gekoloniseerd en zich aan de menselijke omgeving aangepast, eerst aan halfopen bebouwing en uiteindelijk zelfs aan het stedelijk milieu. Deze evolutie heeft zich in Europa voorgedaan van zuid (in Frankrijk reeds rond 1800), naar noord (in Zweden vanaf 1900). Alhoewel in ons land hierover geen enkel specifiek onderzoek is verricht, kunnen we deze veranderingen situeren rond 1820, dit is iets vroeger dan in Nederland. Deby (1845) vermeldt immers dat de Merel een algemene vogel is in bossen, maar ook in tuinen. Alhoewel de Merel frequent in de stad voorkomt, zou volgens van Havre (1928) zijn voorkeur voorlopig nog uitgaan naar vochtige bossen. Nadien echter, is zijn gedrag als cultuurvolger steeds meer uitgesproken. Deze aanpassing heeft een snelle toename van de aantallen in de stedelijke -en landbouwgebieden voor gevolg gehad, met dichtheden die veel hoger zijn dan in de bossen. In deze oorspronkelijke biotoop zijn de dichtheden waarschijnlijk onveranderd gebleven. Het ontstaan van uitgestrekte randgemeenten met veel tuinen en parken, met goed onderhouden grasperken waar de soort gemakkelijk haar voedsel vindt, heeft deze evolutie zeker in de hand gewerkt. In de halfstedelijke omgeving heeft men een inkrimping van de territoriumgrootte, een verlenging van de broedperiode en een verhoogde neiging tot permanente vestiging waargenomen. De hogere sterfte als gevolg van het wegverkeer of predatie door katten en kraaiachtigen, lijkt op de populatie geen waarneembare invloed te hebben (Teixeira, 1979). Lippens en Wille (1972) geven een schatting van 500000 broedparen voor België. Het verschil met het aantal bekomen in de atlas is niet significant, en we mogen de populatie als stabiel beschouwen.

BIOTOOP

De Merel zoekt zijn voedsel voornamelijk op de grond tussen dode bladeren, in weilanden of op (zelfs kleine) grasperken in de stad. Om een voldoende hoge dichtheid aan aardwormen (zijn belangrijkste voedsel) te waarborgen, moet de bovenste bodemlaag redelijk vochtig zijn. Tijdens droge zomers kan door uitdroging van de bodem voedselgebrek de ontwikkeling van de nestjongen verhinderen (Verheyen, 1947). Het nest wordt meestal gebouwd in dicht struikgewas, maar soms ook op allerlei steunpunten zoals balken, vensterbanken, houtstapels, enz... dikwijls op grote hoogte. De Merel broedt in een uiteenlopend aantal biotopen : bossen, boomkwekerijen, dichte hagen, struikgewas langs holle wegen, bosjes, begroeide duinen, parken, tuinen, moerasbossen, enz.

M. Peero*

TURDUS MERULA

Kramsvogel, *Turdus pilaris*

VERSPREIDING

De Kramsvogel breidt zijn broedgebied snel uit naar het westen ; het areaal is dan ook aanzienlijk gewijzigd tussen 1973 en 1977. In 1973 was de soort nog beperkt tot het oosten van de provincie Luik, het noorden van Luxemburg, ze kwam slechts plaatselijk voor in het zuiden van de Ardennen en ze begon zich te vestigen in Lotharingen en het Land van Herve. De kaart geeft de verspreiding weer zoals ze was in 1977 : op dat ogenblik kwam de Kramsvogel nagenoeg overal voor ten oosten van de Maas en rukte hij verder op tussen Samber-en-Maas en naar de Kempen in het noordwesten.

TALRIJKHEID

Via de methode van de gemiddelden kan de totale populatie bepaald worden op ca. 3700 paar met de hoogste dichtheden in de Ardennen. Deze schatting ligt echter hoogstwaarschijnlijk beneden de werkelijke aantallen in 1977.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

In zijn expansie naar het westen bereikte de Kramsvogel België in 1967 : de eerste broedgevallen werden toen opgetekend te Elsenborn in de Hoge Venen (Arnhem, 1967). Dank zij een snelle expansie veroverde de soort in enkele jaren tijd achtereenvolgens de hogere delen van de Hoge Venen en van het plateau des Tailles, vervolgens Lotharingen vanaf 1971 (Moïs, 1971) de Famenne en het Land van Herve vanaf 1973 en Condruz vanaf 1975 (atlasgegevens : de Liedekerke, 1976). Na een eenmalig broedgeval in 1970 vestigde ze zich vanaf 1976 tussen Samber-en-Maas. Naar het noordwesten toe werd het Zuiden van Limburg bereikt in 1974 ; in 1977 broedde de Kramsvogel tot in het noorden van deze provincie alsook in het noordoosten van de provincie Antwerpen. Meer naar het westen zijn er waarnemingen tijdens de broedperiode vanaf 1973 (« mogelijke » aanduidingen in Vlaanderen en Brabant). De eerste broedgevallen werden opgetekend in 1980 in Brabant (Tienen, Ezemaal) en in Oost-Vlaanderen te Rupelmonde (Outtier *et al.*, 1981). In 1981 komt hij reeds voor in de valleien van Geer en Demer en broedt hij te Rijkervorsel (Spannenburg en Vleugels, 1981), Testelt (Bekaert *et al.*, 1982), Boutersem en bereikt hij de streek van Bergen (gegevens Aves). Naams Haspengouw wordt gekoloniseerd in 1982. De bezette gebieden kennen dikwijls gedurende enkele jaren slechts een klein aantal broedgevallen, vaak zelfs slechts sporadisch, gevolgd door een snelle toename en een veralgemeende aanwezigheid (de Liedekerke, 1976 ; Jacob, 1982). Momenteel is de Belgische populatie zeker talrijker dan in 1977. In Wallonië werd ze in 1982 op ongeveer 10000 paar geschat (Leprince, 1985).

BIOTOOP

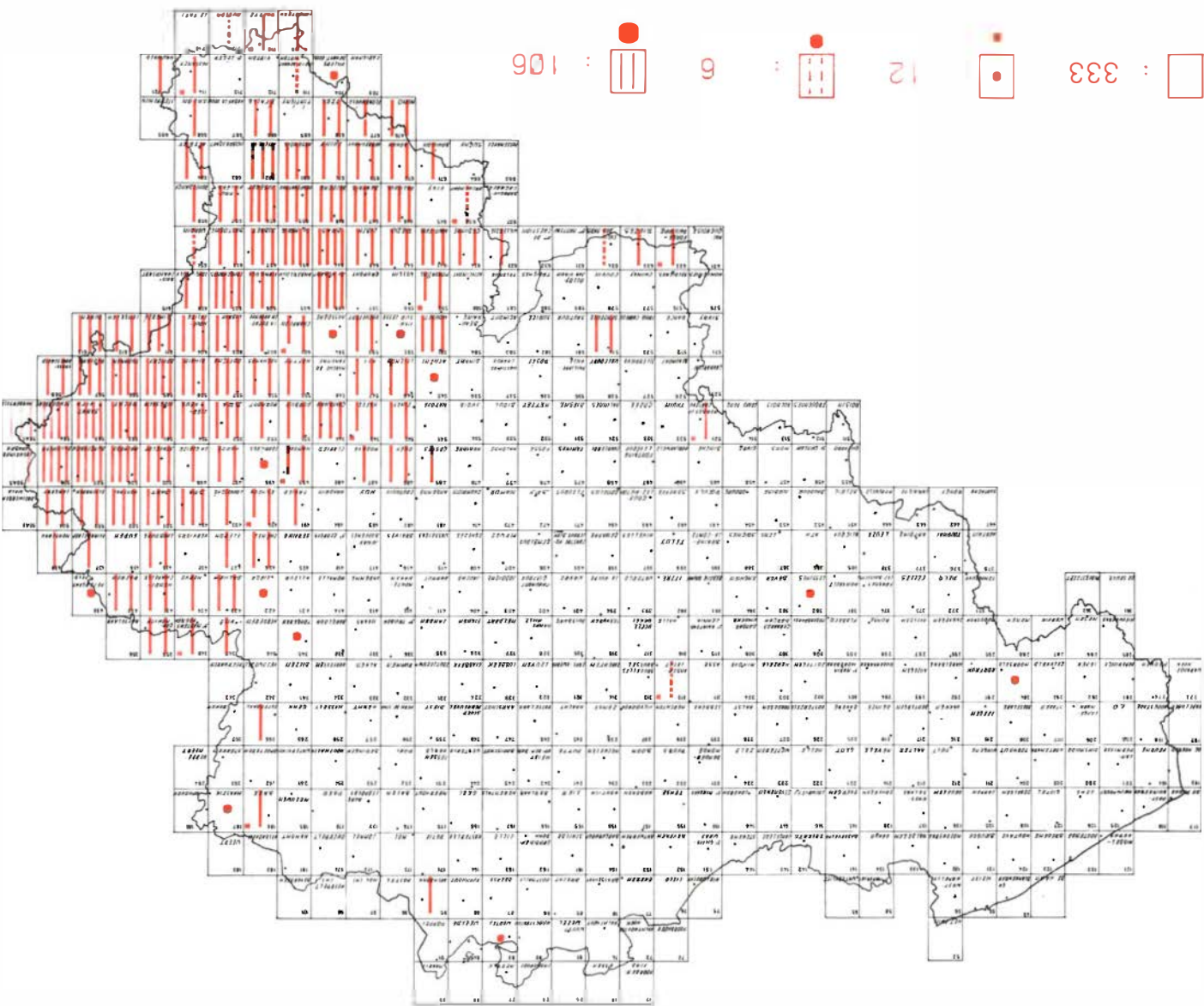
De Kramsvogel zoekt het open landschap op met een vrij korte begroeiing (grasweiden), pas gemaaide weiden, grasvelden van parken en tuinen) en met bomen in de nabijheid. Hij dringt niet binnen in de bosmassieven, broedt weinig in bosranden en installeert zich eerder in kleine bosjes, bomenrijen, boomgaarden, hoge hagen of zelfs in geïsoleerde bomen of struiken te midden van een landelijke omgeving. In de Ardennen broedt een meerderheid in Fijnsparren en Beuken, in het Land van Herve in hoogstamboomgaarden en elders in Populieren of andere loofbomen. In feite schijnt er geen voorkeur te bestaan voor een of andere boomsoort als nestplaats maar wordt deze laatste eerder ingenomen in functie van haar nabijheid tot de foerageerplaatsen. Zelfs in loodsen en op electriciteitspylonen werden nesten gevonden. De soort broedt tevens in dorpen en in groene ruimten van sommige steden, maar haar expansie is beperkt in grote landbouwgebieden. In heiden en venen komt de Kramsvogel weinig als broedvogel voor. In streken waar de soort algemeen voorkomt noteert men een toenemend aantal broedgevallen van geïsoleerde paren.

BIBLIOGRAFIE

Arnhem, R. 1967. Première découverte en Belgique d'une colonie de Grives litorines (*Turdus pilaris*). Aves 4 : 117-122.
de Liedekerke, R. 1976. L'extension de l'aire de nidification de la Grive litorne (*Turdus pilaris*) en Belgique, de 1967 à 1975. Aves 13 : 243-256.
Leprince, P. 1985. La Grive litorne en Wallonie. Progression récente et choix des milieux de reproduction. Aves 22 : 190-200.
Moïs, C. 1971. Nidification de la Grive litorne (*Turdus pilaris*) en Lorraine belge. Aves 8 : 28.
Spannenburg, J. en L. Vleugels. 1981. Een broedkolonie Kramsvogels (*Turdus pilaris*) te Rijkervorsel in 1981. Wielewaal 47 : 477-478.

J.-P. Jacob*

TURDUS PILARIS

□ : 333 ■ : 106 □ : 12 □ : 6

□ : 34 □ : 39 □ : 25 □ : 14

Zanglijster, *Turdus philomelos*

VERSPREIDING

De soort komt verspreid voor over het hele land.

TALRIJKHEID

De aantallen zijn vrij hoog en uniform over het verspreidingsgebied. Maxima vinden we in gebieden met vochtige bosjes in het noorden van Brabant, in de Leemstreek, in de oostelijke Condroz en in de Ardense bosgordel rond St-Hubert. Minima vinden we in de Polderstreek.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

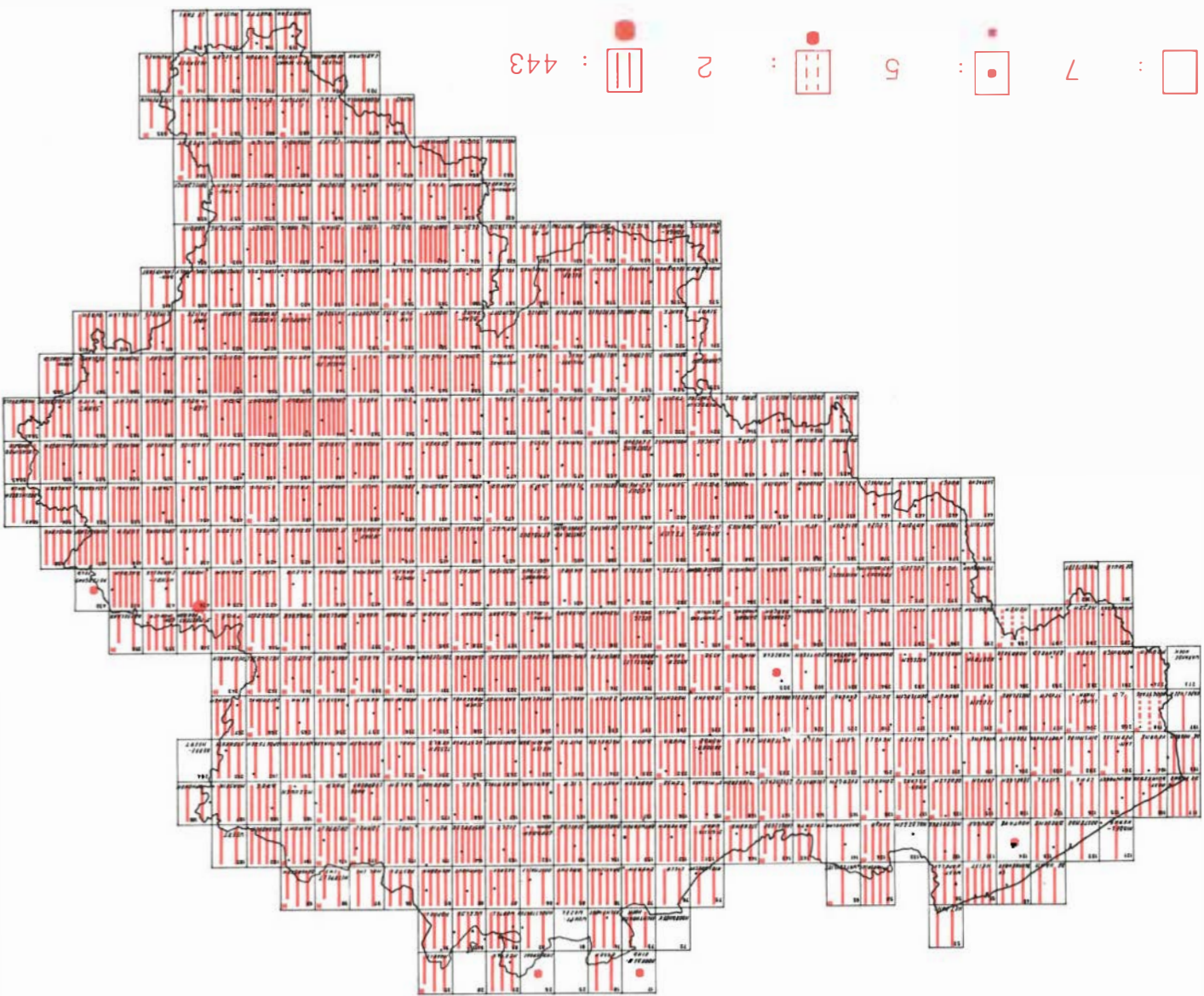
In het begin van de vorige eeuw was de Zanglijster, alhoewel een zeer verspreide doortrekker, als bosbroeder weinig algemeen. Selys-Longchamps (1842) noteerde : « een zeker aantal verblijven en broeden in uitgestrekte bosgebieden, vooral in de Ardennen ». Het is zeer waarschijnlijk dat de Zanglijster, zoals de Merel, *Turdus merula*, zijn vroegere bosbiotoop gedeeltelijk heeft verlaten en een typische cultuurvolger is geworden in een steeds meer door mensen beïnvloedde omgeving met 'kunstmatige' biotopen als parken en tuinen. Deze evolutie is reeds goed begonnen in de tweede helft van de 19e eeuw en hoewel A. Dubois (1887) nog de voorkeur van de soort voor (vooral vochtige) bosgebieden opgeeft, signaleert hij hem « zelfs in tuinen » ; van Havre (1926) vindt de Zanglijster « in toenemend aantal in vochtige bossen en bosjes in het bijzonder in de nabijheid van woonkernen... » en vermeldt dat « hij zich zelfs in steden vestigt ». Deze evolutie heeft zich verdergezet. Momenteel lijkt de situatie min of meer gestabiliseerd te zijn. De vergelijking van de schattingen van Lippens en Wille (1972), nl. 150000 broedparen, met de informatie van de atlas, nl. 200000 broedparen (rekening houdend met de schattingsfouten van beide methodes), schijnt dit te bevestigen.

BIOTOOP

Hoofdzakelijk vochtige bossen, naalddhoutaanplantingen, parken, struikgewas.

P. Devillers*

TURDUS PHILOMELUS

□ : 7 : ■ : 5 : □ : 2 : □ : 443

□ : 6 : □ : 31 : □ : 78 : □ : 239 : □ : 86 : □ : 5

Grote Lijster, *Turdus viscivorus*

VERSPREIDING

Gans het land.

TALRIJKHEID

De zones met de hoogste dichtheden (125 tot 625 en 625 tot 3000 paar per rechthoek) bevinden zich in de hoge Ardennen (rand van de Hoge Venen en van het plateau des Tailles), in het oosten van Condroz en Famenne en in de bosgordels van het zuidoosten van het land (Saint-Hubert, zuidelijke Ardennen en in mindere mate op de Sinemuriaan-rug in Lotharingen). Verder worden maxima waargenomen in de heuvelachtige streken van Midden-Brabant en van het zuiden van Oost-Vlaanderen, alsook in Zuid-Limburg. Minimale dichtheden zijn terug te vinden in de polders, in de heidestreken of vroegere heidestreken van de Kempen, in de vlakte van West-Henegouwen, het westen van Brabant, in Haspengouw, tussen Samber-en-Maas en in Lotharingen. Over het algemeen is de soort talrijker in het oosten dan in het westen en komt ze in de Ardennen ten oosten van de Maas meer voor dan om het even waar elders. Een vergelijking met de verspreidingskaart van de Maretak (*Viscum album* - Van Rompaeyen Delvosalle, 1972), voedselplant van de soort in de herfst en misschien in de late winter, laat een zekere correlatie vermoeden met plaatselijke centra met hoge dichtheden, behalve dan in de Ardennen. Hier komt de Maretak niet voor en is er een duidelijke binding met Beukenbestanden van het *Luzulo-Fagion* en de naaldbossen die ze vervangen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

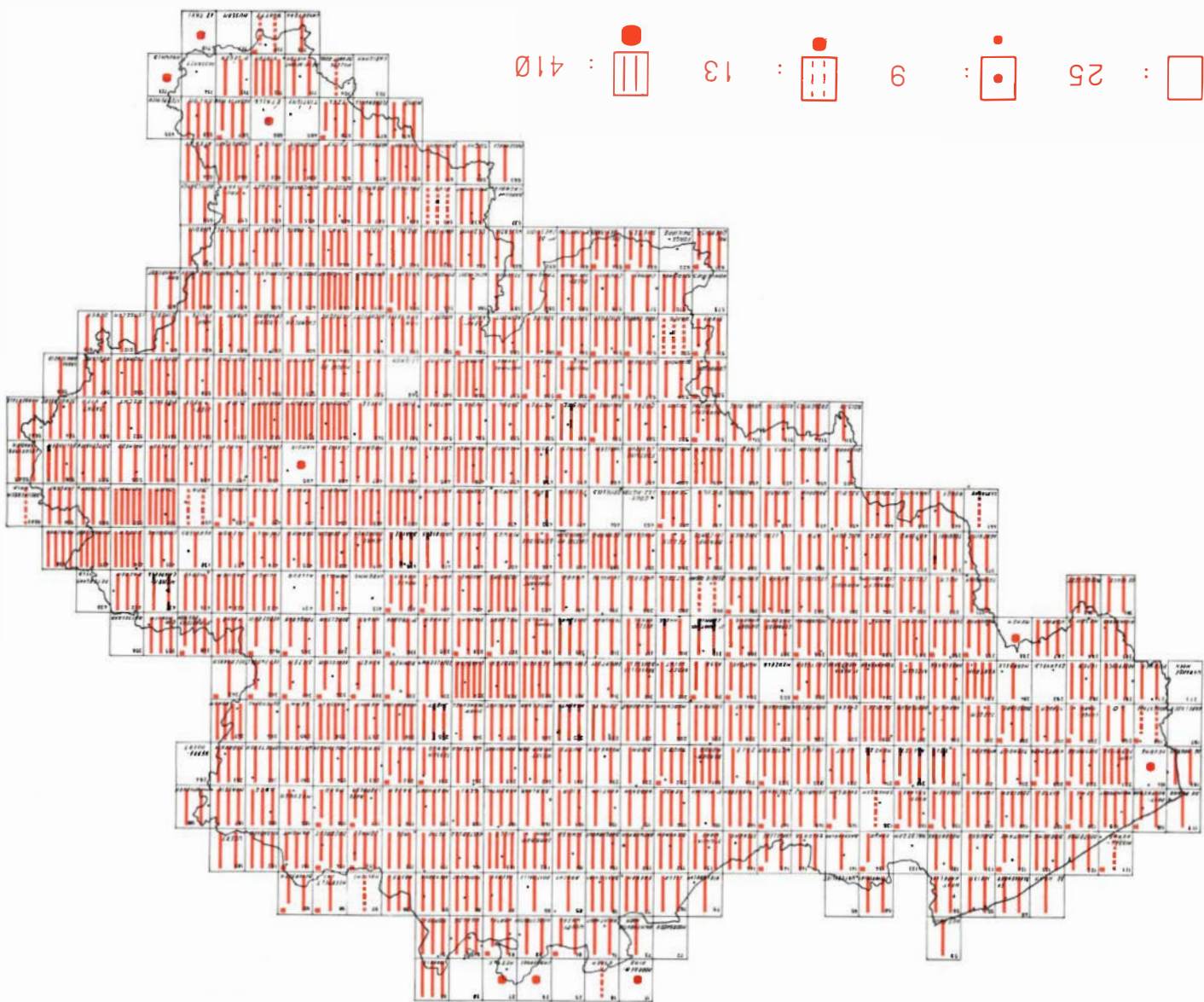
Selys-Longchamps (1842) vermeldt de soort niet bij de Belgische broedvogels ; Ch. F. Dubois (1854) meldt een eerste broedgeval nabij Antwerpen in 1849. De la Fontaine (1865), Fallon (1875) en A. Dubois (1887) geven broedgevallen in zeer klein aantal aan in de bossen ; de laatste vermeldt het Zoniënwood als zekere broedplaats. We kunnen dus de vestiging van de soort in België, ten minste wat de goed onderzochte gebieden betreft, bepalen in de tweede helft van de 19e eeuw. Het is uiteraard mogelijk dat de bosbewonende populatie van de Ardennen aan de aandacht van de waarnemers is ontsnapt en dat al de geciteerde gegevens betrekking hebben op « antropofiele » populaties (Géroudet, 1954) die, zoals thans de Kramsvogel (*Turdus pilaris*), bevoordeeld werden door het aanplanten van bomen (Populieren) rond de weiden en, zoals de Merel (*Turdus merula*) in de 19e eeuw, door een meer beschermende, natuurvriendelijke houding van de mens. van Havre (1928) vermeldt de soort in elk geval nog « in toename ». Op dit ogenblik kunnen we waarschijnlijk spreken van een status quo gezien de aantallen die we verkrijgen via de methode van de gemiddelden (35000 paar) weinig verschillen van deze van Lippens en Wille in 1972 (42000 paar).

BIOTOOP

In de Ardennen komt de soort regelmatig voor in continue hoogstambestanden van Beuken of Eiken-Beukenbossen van het *Luzulo-Fagion* met een arme kruidenlaag en met aanwezigheid van Bosbessen. In het *Asperulo-Fagion* en de rijkere vormen van deze associatie (Bajotiaan-rug) alsook in continue Eikenbestanden is ze zeldzamer. Ze bezet Fijnsparaanplantingen in de nabijheid van weiden maar ook betrekkelijk continue massieven van dit type. Elders is de Grote Lijster vooral gebonden aan een landelijk milieu met een afwisseling van weiden, velden, boomgaarden, bosjes en bomenrijen. Ze komt eveneens voor in grote parken met gazons en hoge bomen, zowel loof- als naaldbomen.

P. Devillers*

TURDUS VISCIVORUS

 : 25 : 104 : 232 : 53 : 9
 : 25 : 9 : 13 : 410

Grauwe Vliegenvanger, *Muscicapa striata*

VERSPREIDING

Over het geheel van het land bekeken komt de soort vrij homogeen voor. Des te opvallender is dan ook het feit dat ze in een aantal streken niet als broedvogel werd gesignaleerd : het westelijk deel van de Kustpolders, het westen van de Fagne, een deel van de Calestienne-cuesta, de zuidelijke Ardennen en een deel van Lotharingen.

TALRIJKHEID

In het grootste gedeelte van zijn broedgebied in België werden voor de Grauwe Vliegenvanger dichtheden tussen de 6 en de 125 paar (categorieën 2 of 3) aangegeven. In de duinen en de Kustpolders, op het Kempens plateau en in de Ardennen en Lotharingen, is de soort gemiddeld iets minder frekwent. De dichtheid stijgt er slechts uitzonderlijk uit boven de 25 paar per rechthoek. In de meeste gevallen grenzen deze streken ook aan gebieden waar de soort niet als broedvogel schijnt voor te komen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

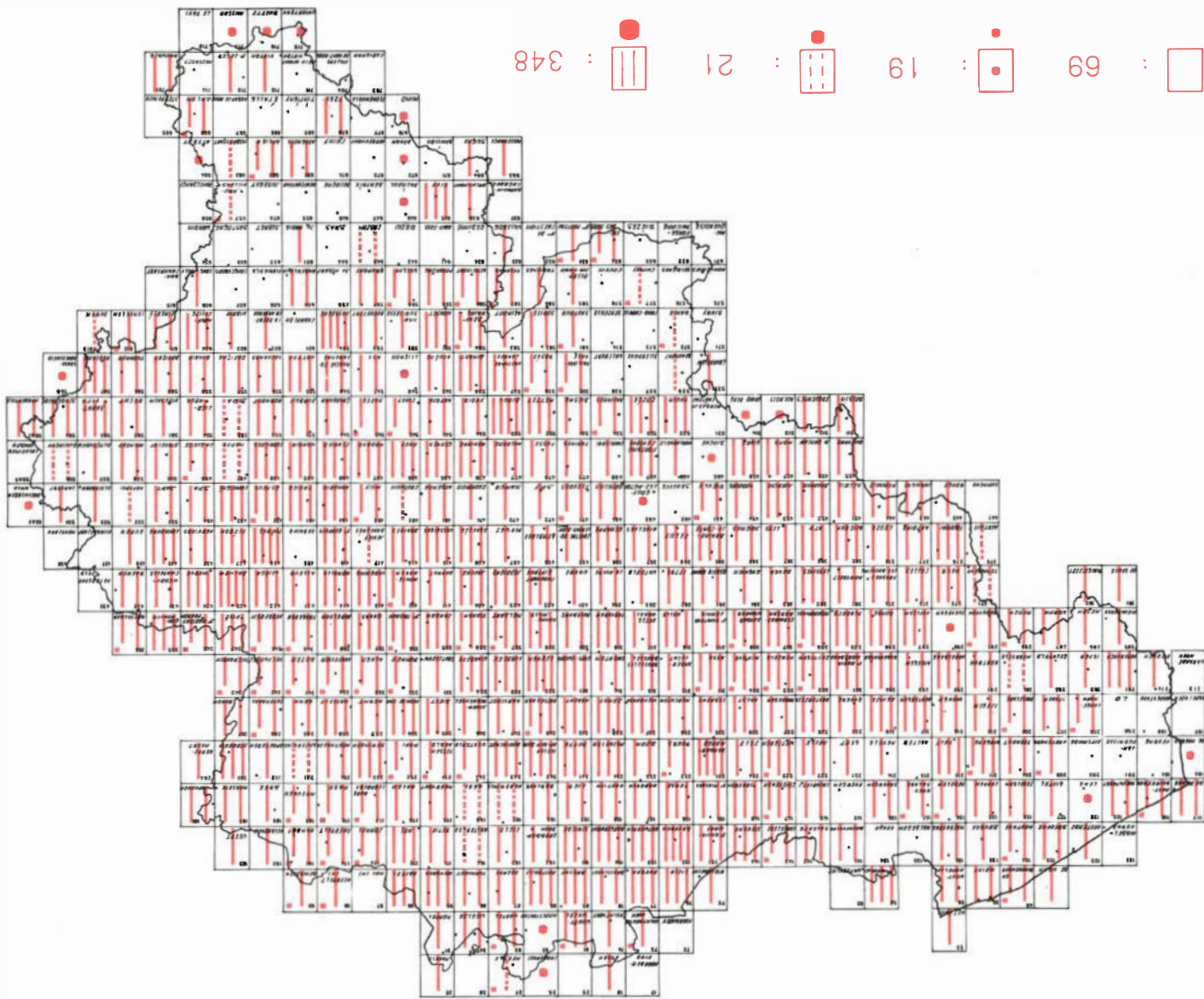
Zoals bij nog een aantal andere algemene soorten, is het bij de Grauwe Vliegenvanger moeilijk om over gegevens uit het verleden te beschikken. Selys-Longchamps (1842) schrijft dat de soort voorkomt in tuinen, terwijl van Havre (1928) haar zeer algemeen noemt en algemeen verspreid in alle provincies. Via de methode van de gemiddelden bekomen we uit de atlasgegevens een totaal aantal broedparen van ca. 9500, hetgeen beduidend beneden het cijfer van 14.500 ligt dat naar voor gebracht wordt door Lippens en Wille (1972). Een gestage teruggang van de aantallen lijkt dan ook waarschijnlijk. Dit werd trouwens ook door de Common Bird Census in Groot-Brittannië aangetoond (50 % achteruitgang tussen 1965 en 1975, Sharrock 1976). Het verdwijnen van een aantal kleinschalige landschapselementen (hagen, holle wegen, boomgaarden) en de intensieve behandeling met pesticiden in groentetuinen nabij woningen, kunnen hier een zekere rol gespeeld hebben. Anderzijds moeten de meeste aantalsschattingen als minimaal beschouwd worden : zeker in rechthoeken die slechts vluchtig werden bezocht kan de soort gemakkelijk onderschat worden.

BIOTOOP

Open landschap, parken, tuinen, bosranden en open plaatsen in het bos. Door de typische manier van voedselzoeken, vermijdt de Grauwe Vliegenvanger dichte, gesloten bossen en komt hij uiteraard ook niet voor in het grootschalig cultuurlandschap. De vele mogelijkheden die een open of landelijke bebouwing hem biedt om het nest te bouwen, worden dankbaar aangegrepen. Dat het hier trouwens niet om een recent verworven gedrag gaat, wordt bewezen door het feit dat reeds Selys-Longchamps (1842) hem citeert in tuinen waar hij zijn nest bouwt in latwerken tegen de muren.

W. Roggeman

MUSICAPA STRIATA

 : 69 : • : 19 : ⋮ : 21 : ⋮ : 348
 : 73 : : 170 : : 119 : : 7

Bonte Vliegenvanger, *Ficedula hypoleuca*

VERSPREIDING EN TALRIJKHEID

Belangrijke en dichte populaties zijn gevestigd in de bosgordels van Saint-Hubert en van de zuidelijke Ardennen. Elders komen broedgevallen slechts geïsoleerd en sporadisch voor, met uitzondering van een zekere concentratie ten oosten van Antwerpen en misschien in het uiterste oosten van het land (vooral mogelijke en waarschijnlijke broedgevallen).

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Sporadische broedgevallen werden reeds aangegeven door van Havre (1928) ; hij vermeldt ze vooral in het Antwerpse, Brabant, de Kempen en het uiterste oosten van de provincie Luik, een verspreiding die ook terug te vinden is in Lippens en Wille (1972) en deze atlas. Klaarblijkelijk staan we dus voor een toestand die slechts weinig evolueert. Toch kunnen we van een lichte toename gewagen (atlas, Chronique Aves) die waarschijnlijk, behalve een opvallende invasie in 1980 (36 broedgevallen in Vlaanderen tegenover 20 tussen 1972 en 1979 - Reygaert, 1981), overeenstemt met een toename van het aantal waarnemers en van de beschikbare nestkasten. De broedpopulatie van de Ardense wouden, die reeds werd vermeld door Selys-Longchamps (1842) is daarentegen geweldig toegenomen door het massaal ophangen van nestkasten vanaf 1964 (Wille, 1967). De bijzondere gevoeligheid van de soort hiervoor is trouwens bekend door talrijke experimenten in het buitenland. Met ten hoogste 200 paar geschat in 1967 en 600 rond 1970 (Lippens en Wille, 1972), is de totale populatie gestegen tot 1300 broedparen gedurende de periode van de atlas, dit vooral door een toename in de Ardennen. Indien op dit ogenblik de totale verspreiding gelijk blijft dank zij het gebruik van natuurlijke holten, lijken de aantallen wel gedaald en dit door de afname van de hoeveelheid nestkasten die nog in voldoende goede staat zijn om broeden toe te laten.

BIOTOOP

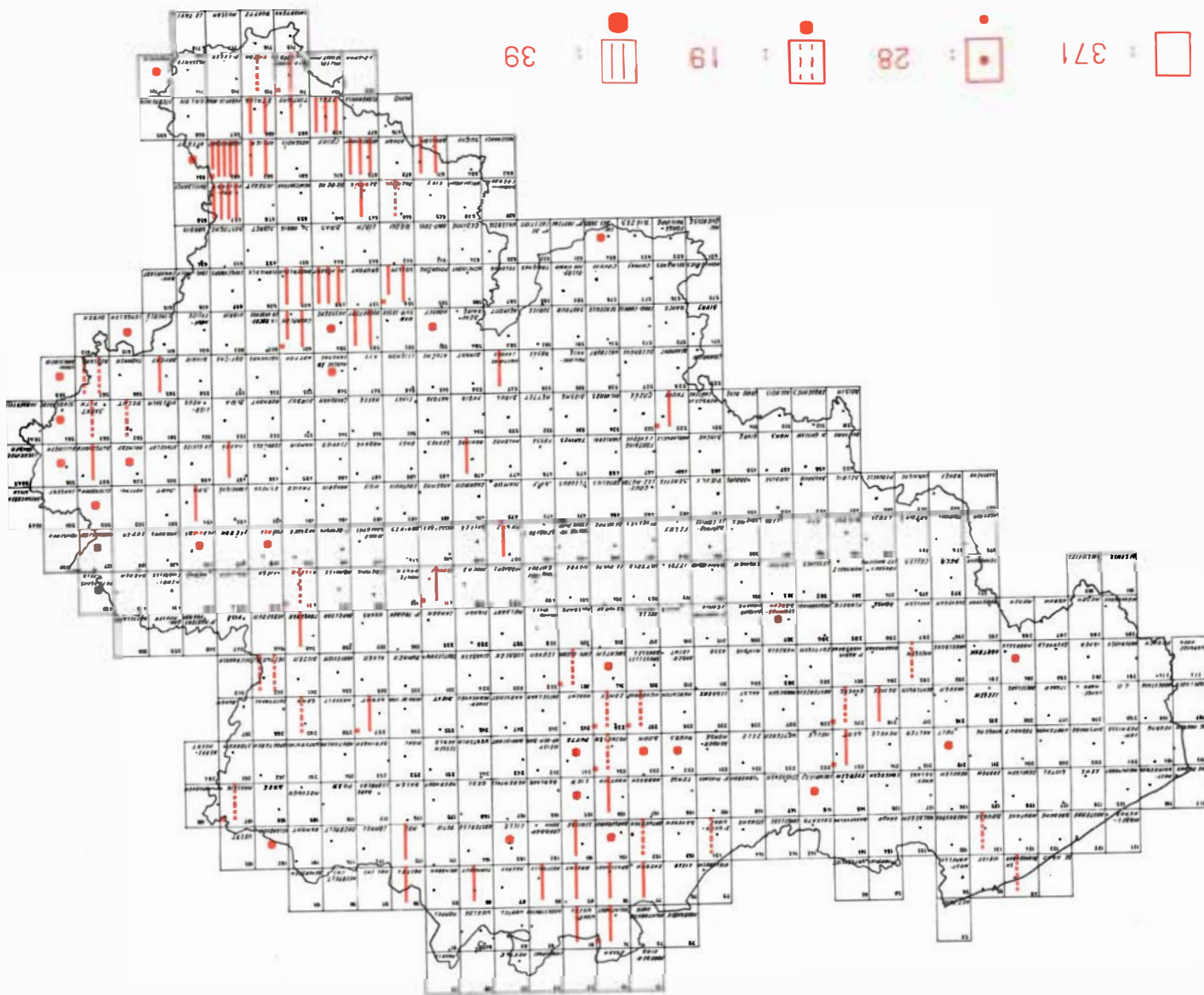
De populaties die in de bossen leven, bezetten Beukenbestanden van het *Luzulo-Fagion*, gekenmerkt door veel open ruimte onder het bladerdak. Geïsoleerde broedgevallen worden meestal aangetroffen in parken of groepjes oude bomen, dikwijls in zones die overeenstemmen met de vroegere acidofiele Atlantische bossen waar de soort misschien een meer continue verspreiding kende vóór de massale ontbossingen.

BIBLIOGRAFIE

Reygaert, M. 1981. Opmerkelijk aantal broedgevallen van de Bonte vliegenvanger (*Ficedula hypoleuca*) in Vlaanderen in 1980. Wielewaal 47:154-156.

P. Devillers*

FICEDULA HYPOLEUCA

39

19

28

371

9

44

3

Cetti's zanger, *Cettia cetti*

VERSPREIDING

De periode 1973-1977 valt samen met een van de meest dynamische fazen van de expansie van deze soort. De kaart toont dan ook ongeveer alle streken in België waar Cetti's zangers werden aangetroffen tijdens het broedseizoen. We merken het bijna geheel ontbreken van waarnemingen op in Haspengouw en vooral in Condroz en het Ardens massief, streken waar geen geschikte biotopen voor de soort voorhanden zijn. De duidelijke concentratie langsheen enkele waterlopen (valleien van Haine, Dijle, Schelde, Rupel, Ieperlee, enz.) geeft dan ook eerder de concentratie van beschikbare biotopen aan dan lijnen langswaar het oprukken van deze soort verloopt. Het feit dat de expansie in 1977 en 1978 nog volop aan de gang was, verklaart ontgetwijfeld het ontbreken van de Cetti's zanger in heel wat streken van Laag- en Midden-België.

TALRIJKHEID

Via de methode van de gemiddelden komen we aan een cijfer van 240 paar. Een gedeelte (ten minste één derde en in sommige streken zoals Brabant bijna 100%) van de getelde vogels werden slechts één enkel jaar, soms slechts enkele weken, waargenomen. Op één en hetzelfde ogenblik bedroeg het Belgisch totaal dan ook waarschijnlijk nooit meer dan 180 paar en misschien amper 140 paar. Vermits duidelijke gegevens ontbreken moeten zelfs deze cijfers nog als speculatief worden beschouwd. Het aandeel van ongepaarde, zingende mannetjes in dit totaal is volkomen onbekend.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Sedert de jaren 20 koloniseert de Cetti's zanger progressief West-Europa vanuit het Middellandse Zeegebied (Bonham en Robertson, 1975). De eerste waarneming in België dateert van mei 1962 te Saint-Denis (Hachez, 1963). Vervolgens werd een exemplaar in november 1963 aangetroffen te Woumen (Desender en Houwen, 1979) en was er een broedgeval te Saint-Denis in 1964 (Hachez, 1964). Te Harchies verscheen de soort in mei 1965. Het is bekend dat de Cetti's zanger erg gevoelig is aan strenge winters. Deze van 1962-1963 decimeerde de Franse populatie en vertraagde de verdere expansie gedurende vele jaren. Aldus bleef de soort in België tot 1970 praktisch beperkt tot de moerassen van Harchies (een broedgeval) te Sint-Truiden in 1968 en drie andere lentewaarnemingen waarvan één te Serinchamps in de Famenne in 1968 ; dit is de enige waarneming ten oosten van de Maas voor 1975). De vooruitgang verliep vooral sneller vanaf 1971. De Cetti's zanger breidde zich toen uit in de vallei van de Haine en de streek van Péruwelz, hij koloniseerde de Kempen in 1972, vestigde zich te Assenede en te Woumen en vervolgens aan de Kust tijdens een algemene toename van de aantallen in 1973 en 1974. Na een nieuwe opmars in 1974 scheen de soort een weinig te lijden gehad te hebben van de koude winter 1975-1976 maar breidde zich opnieuw uit in 1977 na de warme zomer 1976 : verschillende nieuwe broedplaatsen, toename rond Temse, « massaal » verschijnen (12 zangposten) in Lotharingen. Deze laatste populatie is in verband te brengen met deze van de Franse Ardennen. De strenge wintertemperaturen van begin 1979 waren of wel fataal voor de meeste populaties of wel verminderen hun aantallen zeer drastisch. Deze grote lijnen van de expansie van de soort in België zijn vooral gebaseerd op voorjaarswaarnemingen van zingende mannetjes. Talrijke eenmalige vangsten en herfstwaarnemingen kaderen hier niet in ; ze zijn meestal terug te voeren tot een dispersie van jonge vogels die dikwijls een latere vestiging voorafgaan (b.v. Ekeren met vangsten in juli en september 1966). De manieren waarop een streek gekoloniseerd wordt, zijn verschillend : langzame uitbreiding van vrij belangrijke populaties in geschikte gebieden (Borinage), aankomst van groepjes (Lotharingen in 1977) of, meer nog, van geïsoleerde individuen. Dit laatste mechanisme schijnt gewoonlijk te leiden tot onstabiele vestigingen die na verloop van tijd weer verdwijnen (b.v. Dijlevallei).

BIOTOOP

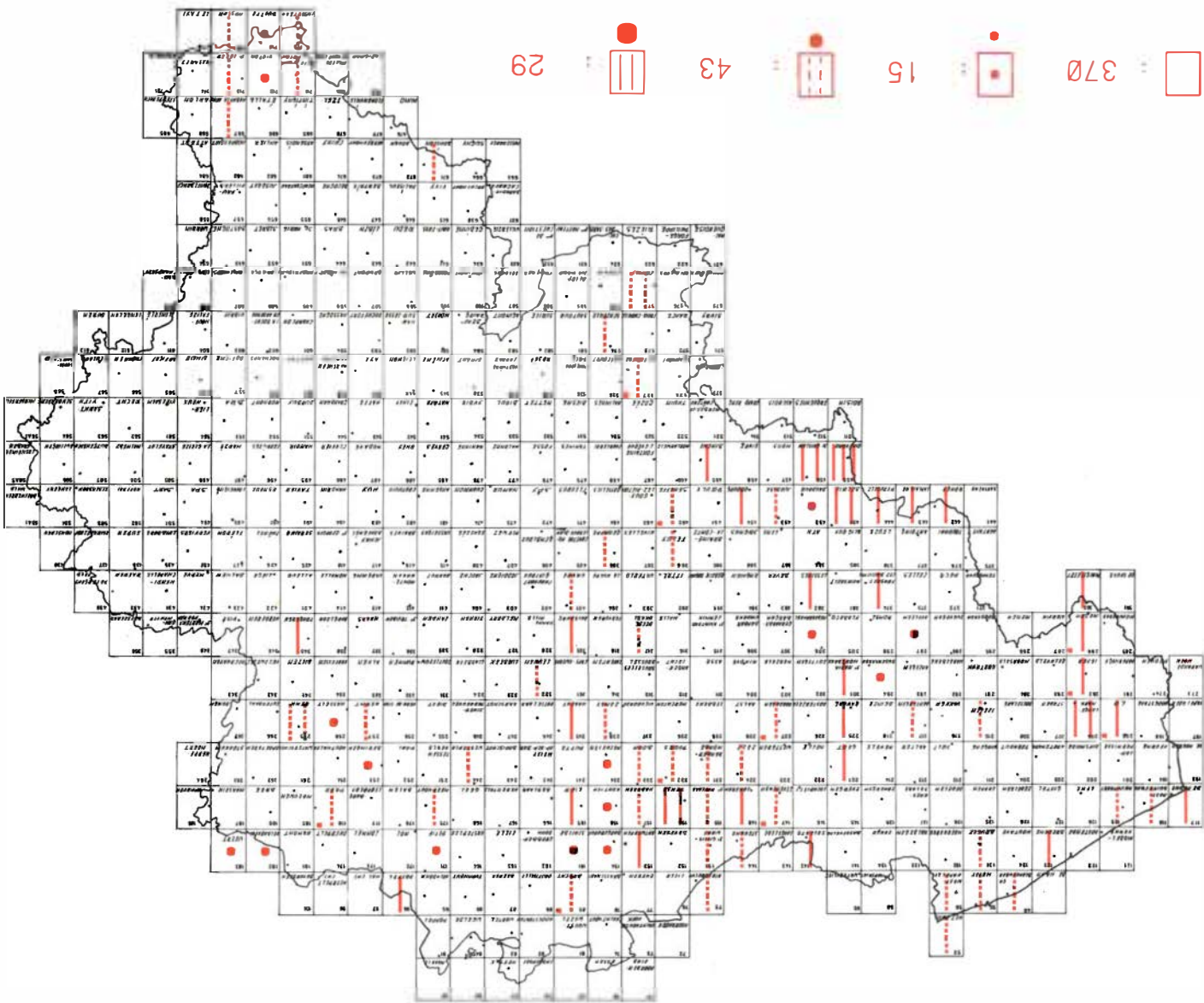
In vochtige gebieden in elke vorm van struikachtige begroeiing, soms zelfs in open plekken van ondergelopen bos met onderbegroeiing (Virelles). Een boomlaag is meestal afwezig maar steeds is er een dichte bedekking van Riet, Bramen, Brandnetels, enz. De nabijheid van open water schijnt noodzakelijk zonder dat het daarbij van belang is of dit stilstaand of stromend, zoet of brak is.

BIBLIOGRAFIE

Bonham, P.F. en J.C.M. Robertson. 1975. The spread of Cetti's Warbler in north-west Europe. *British Birds* 68:393-408.
Desender, K. en P. Houwen, 1979. De Cetti's zanger in het Blankaartreservaat. *Wielewaal* 45:144-146.
Hachez, L. 1963. Première observation de la Bouscarle de Cetti, *Cettia cetti* (Temminck), en Belgique. *Giervalk* 53:37-39.
Hachez, L. 1964. La Bouscarle de Cetti a niché en Belgique. *Aves* 1:49-50.
Tombeur, F.L.L. 1978. Het voorkomen van Cetti's Zanger in Oost-Zeeuwschvlaanderen van 1972 tot 1976. *Veldornith. Tijdschr.* 1:53-65.

R.Potvliege*

CETTIA CETTI

29

43

15

370

65

6

Waaierstaartrietzanger, *Cisticola juncidis*

VERSPREIDING EN TALRIJKHEID

Tijdens de periode van het atlasonderzoek werd één enkel broedgeval gemeld. Het had plaats in 1977 in de polders van Wenduine-Uitkerke ; misschien waren er twee paar aanwezig.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

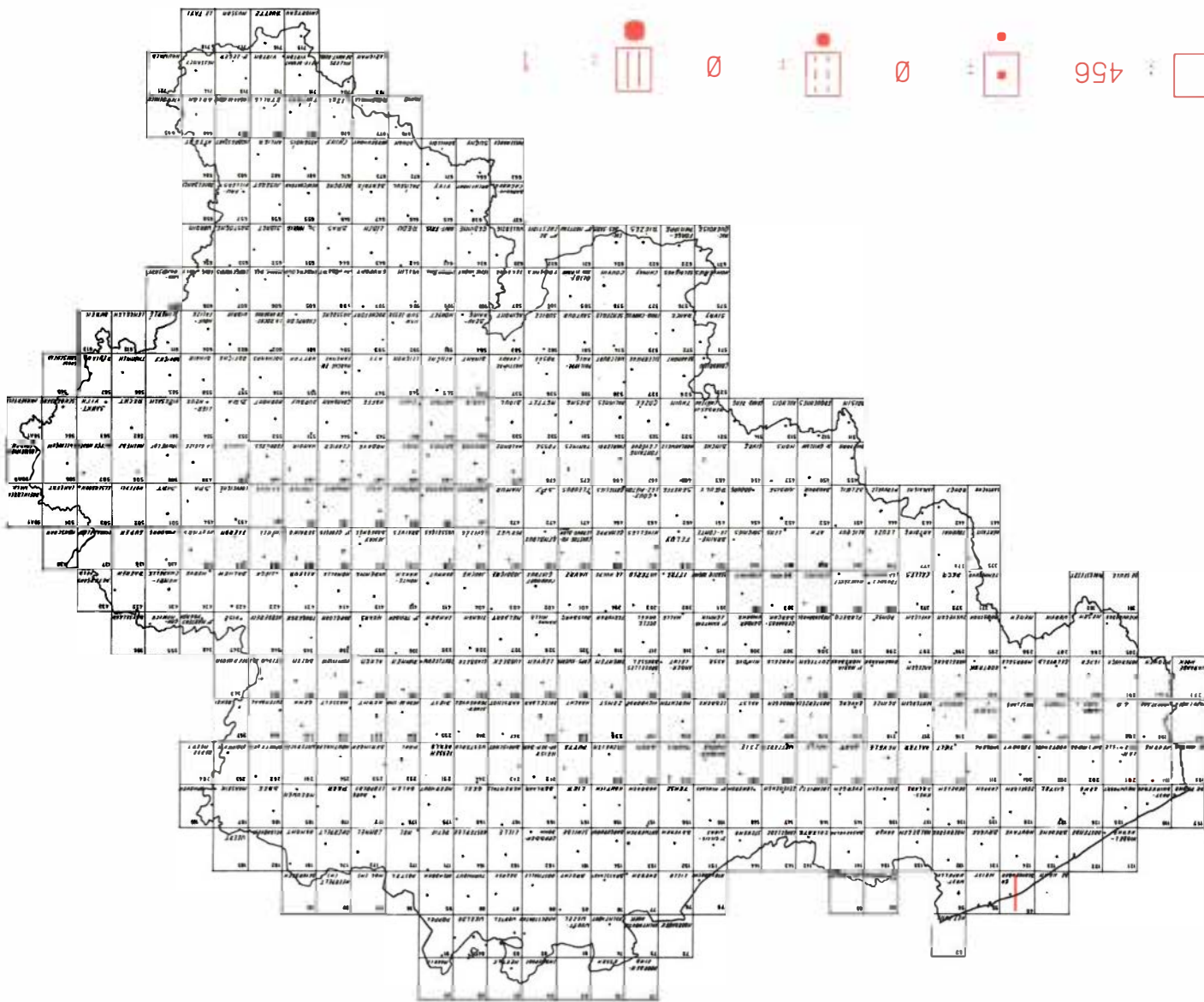
De Waaierstaartrietzanger is een recente aanwinst van de Belgische avifauna die voor het eerst werd waargenomen in 1975. Hij is slechts een onregelmatige gast die zich soms als broedvogel vestigt. De gesignaleerde broedgevallen schijnen pioniervogels te zijn, misschien zelfs jonge vogels, die hetzelfde jaar geboren werden ; de meeste broedgevallen bij ons vallen laat in het seizoen (augustus-september). Strengere winters zijn bijzonder nadelig voor de soort die zich waarschijnlijk niet definitief in België zal kunnen vestigen.

BIOTOOP

Het broedgeval van 1977 vond plaats in een droog rietveld in de kustpolders, nabij een eendenkooi. De soort plant zich dikwijls voort in tuinen en in verlaten kustweilanden die overwoekerd worden door een hoge, kruidachtige en niet te dichte vegetatie.

R.-M. Lafontaine*

CISTICOLA JUNCIDIS

456

0

0

Sprinkhaanrietzanger, *Locustella naevia*

VERSPREIDING

De Sprinkhaanrietzanger is een broedvogel die gebonden is aan lage, dichte, droge of vochtige vegetatietypes. Hij werd gevonden in 248 rechthoeken (54% van het totaal). De soort is goed vertegenwoordigd in de provincie Limburg, in een deel van de provincie Antwerpen, het oostelijk deel van Condroz, van Famenne en van de Ardennen, in Lotharingen en rond de laars van Givet. Elders is ze eerder dungezaaid ; ze is afwezig in het oosten van Brabant en het zuiden van West-Vlaanderen, maar telt een kleine populatie langsheen de Scheldevallei. Sommige witte vlekken op de kaart, vooral ten zuiden van de as Samber-en-Maas en in de vallei van de Haine zijn zeker te wijten aan de discrete gedragingen van de Sprinkhaanrietzanger die dikwijls onopgemerkt broedt. Zijn voorkomen wordt trouwens meestal slechts waargenomen door de zang, die door sommigen echter niet gehoord wordt omwille van zijn hoge tonaliteit. In dit verband valt het trouwens op dat slechts een derde van de gevallen werdesignaleerd als zekere broedgevallen.

TALRIJKHEID

Meestal broeden er minder dan vijf paar per rechthoek. De hoge dichtheden (26 tot 125 paar per rechthoek) liggen practisch alle ten zuiden van de as Samber-en-Maas, waar de populatie het talrijkst is. Via de methode van de gemiddelden komen we tot een schatting van 1300 paar. De moeilijkheden bij het tellen van deze soort leiden echter bijna steeds tot een systematische onderschatting van de aantallen. Anderzijds kunnen ook vergissingen worden begaan door rekening te houden met doortrekkende vogels. De trek verloopt tot laat in de maand mei en soms zelfs tot in juni (Géroutet, 1954).

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

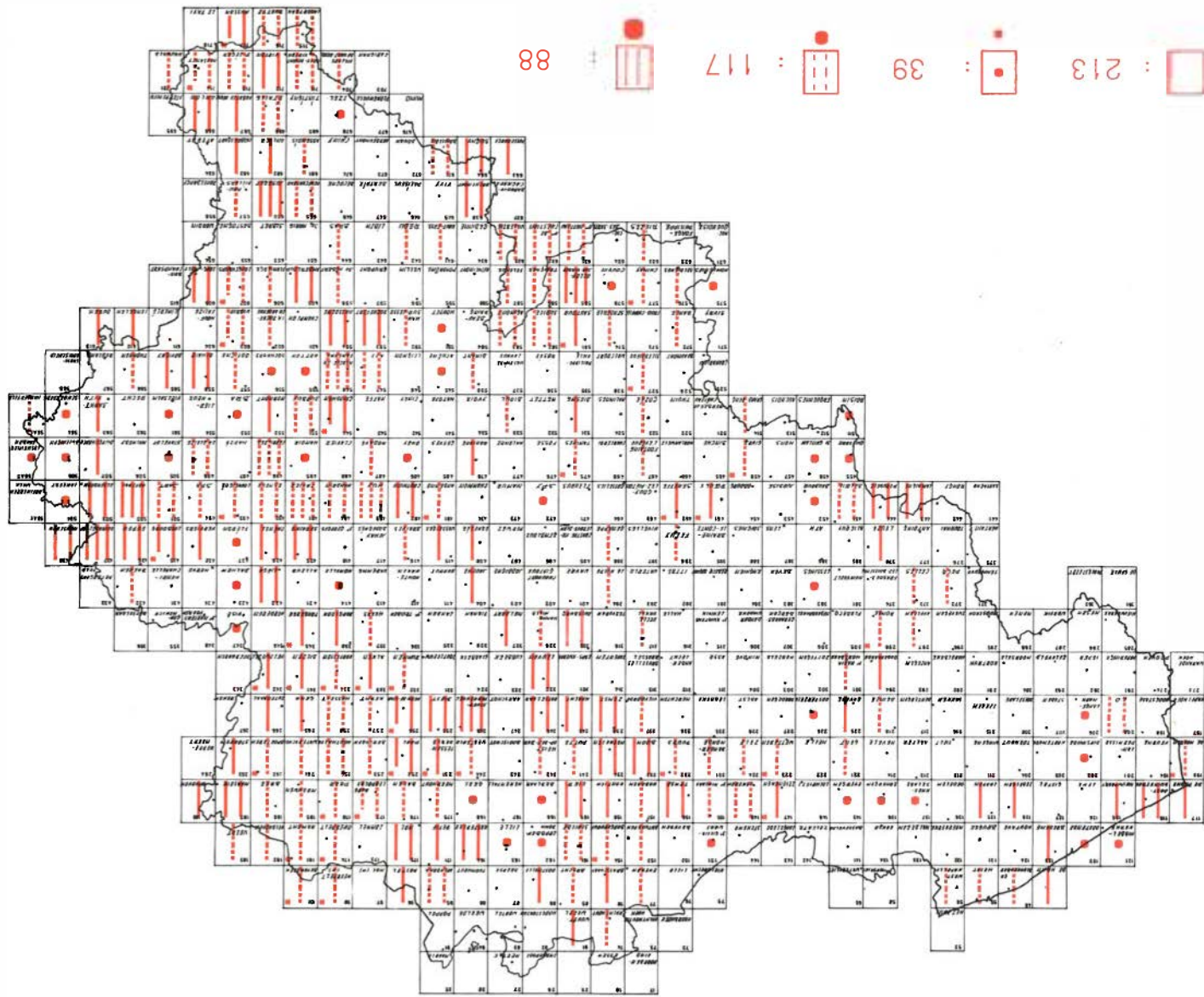
van Havre (1928) en Verheyen (1947) noemen de Sprinkhaanrietzanger een plaatselijke, vrij talrijke broedvogel die wel in elke provincie voorkomt maar toch het regelmatigst is in de Venen, de Ardennen, de Kempen en Vlaanderen. Lippens en Wille (1972) geven een totaal van 900 paar voor gans België, hetgeen echter, in het bijzonder voor Wallonië, beneden de werkelijkheid lag ; tevens zouden er 2 à 3000 paar in België gebroed hebben tijdens de periode 1944-1948 ten gevolge van de aanwezigheid van gunstige biotopen (na de massale ontbossingen tijdens de tweede wereldoorlog). Door plaatselijke biotoopswijzigingen kunnen de aantallen soms belangrijk schommelen van jaar tot jaar. Tevens is het mogelijk dat er zich verschuivingen van de populatie voordoen naargelang de tijdelijke beschikbaarheid van gunstige biotopen. Dit alles maakt het moeilijk om conclusies naar voor te brengen betreffende bestandswijzigingen van deze soort. Het aanplanten van naalddhout in Hoog-België schept, ten minste tijdens de eerste jaren, een ideale bodembedekking die zeker het biotoopverlies door drainering compenseert (cf. Groot-Brittannië - Sharrock, 1976). In het algemeen stelt de Sprinkhaanrietzanger zich met drogere biotopen tevreden dan in het verleden, en schijnt de huidige populatie vrij stabiel te zijn.

BIOTOOP

De aanwezigheid van een dichte kruidenlaag met enkele struiken is noodzakelijk. Het zeer moeilijk te vinden nest bevindt zich op maximum 15 cm of op de grond, en is zeer goed verstopt onder of tegen een struik in een wirwar van opklimmende plantendelen, enz. De soort komt in België in twee verschillende milieus voor : droog (jonge coniferenaanplantingen, kaalkappingen die dichtgroeien met een dicht plantendek en Bramen, struikmassieven, heiden met Brem of met geïsoleerde bomen, Duindoorn in de duinen) of vochtig (moerasranden, zeggevelden, vochtig hakhout, wijmen, wilgenopslag, Pijpestrootje in de Hoge Venen) maar niet in rietvelden (Dupont, 1950). Het kaalkappen van een bos kan b.v. enkele jaren een gunstig biotoop scheppen.

M. Peero*

LOCUSTELLA NAEVIA

88

: 117

39

: 213

9

67

129

Snor, *Locustella luscinioides*

VERSPREIDING

De Snor is gebonden aan vochtige gebieden en is hoofdzakelijk aanwezig in het noorden van het land (Kempen en Polders). In het centrum van het land werd één waarschijnlijk broedgeval opgetekend in de Dijlevallei. In het zuiden broedt hij enkel in de vallei van de Haine (moerassen van Harchies, enz.) en rond het meer van Virelles (Chimay). Een waarschijnlijk broedgeval werd aangegeven in de moerassen van de Haute-Semois (Arlon).

TALRIJKHEID

De methode van de gemiddelden geeft een totale schatting van ongeveer 100 paar. We merken een duidelijke tendens op om geïsoleerd te broeden : op een totaal van 39 bezette rechthoeken (8% van het totaal), herbergen er 34 tussen één en vijf paar en slechts vijf tussen zes en 25 paar. Hierbuiten werd de soort nog op 19 andere plaatsen, alle in de onmiddellijke nabijheid van bezette rechthoeken, als waarschijnlijke broedvogel aangegeven. Dichtheden van zes tot 25 paar werden enkel opgetekend in de Kempen en Henegouwen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Het totaal van 100 paar valt binnen de categorie van 50 tot 250 paar die voor de Avifauna van België (1967) geldt voor de zeldzame broedvogels. In 1950 bedroeg de schatting van het totaal aantal broedparen nog rond de 400 (Lippens en Wille, 1972). In 1969 kwam men nog tot een maximum van 250 paar (Rappe, 1969). Vergeleken met deze laatste studie hield de soort tijdens de periode van het atlasonderzoek stand in de Kempen, Vlaanderen en Henegouwen, maar dan wel in veel kleinere aantallen (zo b.v. waren er in 1954 nog 100 paar in de vallei van de Kleine Nete, 50 te Hollain en 30 te Harchies - Cuypers en Nef in Rappe, 1969). De laatste schatting (die trouwens gebaseerd is op vroegere auteurs), is die van Lippens en Wille (1972) die een minimum van 200 en een maximum van 250 paar opgeven. De toestand tussen 1973 en 1977 (100 paar) wijst op een verdere daling vergeleken met deze van 1969 die helaas reeds significant was voor het vernietigen van het typisch biotoop van de soort : verdwijnen van de Snor in Brabant (Waver en de vallei van de Woluwe), te Mechelen en te Harchies. De vestiging te Harchies verdient de speciale aandacht : na haar verdwijning herstelde de soort er zich gedeeltelijk. De geleidelijke afname geeft goed de verdwijning of de inkrimping weer van natuurlijke vochtige terreinen door diverse ingrepen (zogenaamde landbouwtechnische ingrepen, ruilverkavelingen, aanleg van autowegen, « wild » toerisme, verkeerde ingrepen van de gemeenten, productief maken van zgn. onproductieve terreinen). Al deze ingrepen hebben als gemeenschappelijke noemer een banalisering van het milieu. Mogen wij hier even aan een Frans gegeven herinneren : in het moeras van Saint-Gond kwamen 6500 paar voor in 1960 ; in 1965 werd dit moeras drooggelegd ! Elders kent men onvoldoende de invloed van de bestrijdingsmiddelen op de *Sylvidae* (verminderen van de hoeveelheid ter beschikking staand voedsel, directe of indirecte giftigheid). Indien men deze soort de gelegenheid wil geven om te overleven of om eventueel weer toe te nemen, dienen onverwijd alle beschikbare biotopen als reservaat te worden beheerd om hen in hun bestaande toestand te vrijwaren. Bovendien zal men overigens degene die reeds verdwenen zijn opnieuw dienen te creëren.

BIOTOOP

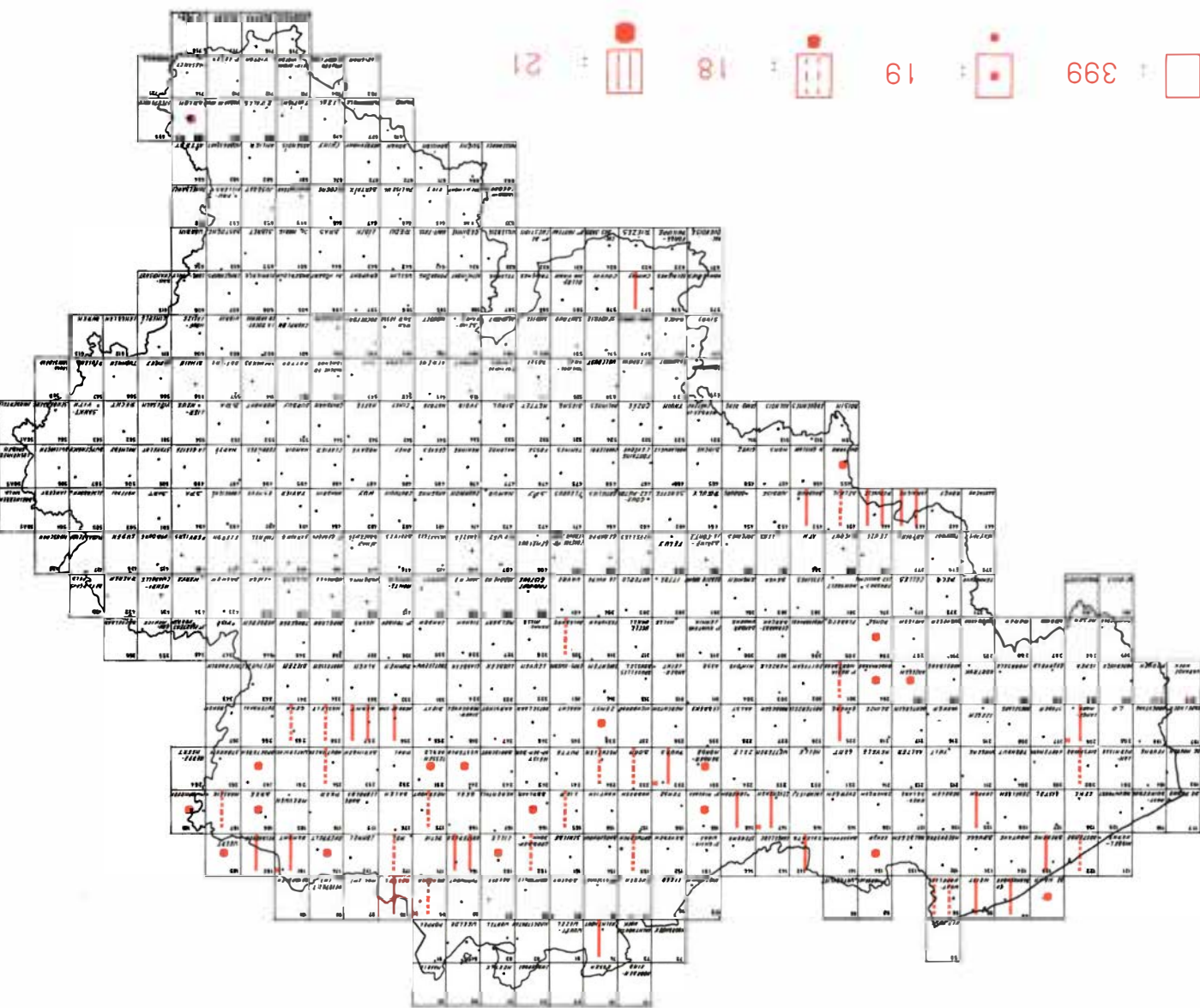
Tijdens de broedtijd vindt men de Snor in een dichte moerasvegetatie van ongeveer twee meter hoog, op een overstroomde bodem met of zonder open water. Men kan hem aantreffen in een homogeen Rietveld of gemengd met andere soorten, zelfs struiken (*Salix*, *Myrica gale*, *Typha*, *Carex*). De soort komt niet voor op droge terreinen, natte weiden of in het elzenbroek : ze bezet dus een andere niche dan deze van de Sprinkhaanrietzanger (*Locustella naevia*). Deze laatste soort houdt zelfs stand (indien de omgeving gunstig is) aan de rand van grote agglomeraties : een paar in de vallei van de Woluwe rond 1962-1963). Identieke of bijna identieke biotopen (b.v. inzake dichtheid en hoogte van de vegetatie) worden op trek ingenomen (b.v. schorren).

BIBLIOGRAFIE

Rappe, A. 1969. Notes sur la Locustelle de Savi (*Locustella luscinioides*) en Belgique. Aves 6 : 148-155.

Rappe, A., J. Stenuit en M.L. Van Hammée, 1978. Curage et rectification des cours d'eau. Doc. Bureau Service Protection Aves 6/78.

A. Rappe*

LUSCINIODES

5

34

21

18

19

399

Rietzanger, *Acrocephalus schoenobaenus*

VERSPREIDING

Tijdens de inventarisatieperiode van het atlasproject was de soort beperkt tot de Polders, het bekken van de IJzer, de valleien van de Leie en de Schelde, de Dijle, de benedenloop van de Nete, de randen van het Kempens plateau en de Hainevallei. Relikten en lokale populaties werden aangetroffen in de Semoisvallei, in de streek van Thuin, in Haspengouw, in de vallei van de Vire, de omgeving van Ath en de Henegouwse 'Haut Pays'.

TALRIJKHEID

De hoogste aantallen vinden we in de Kustvlakte, de laagste rondom het Kempens plateau. Buiten de Kuststreek zijn er lokale concentraties in de valleien van de Schelde en de Haine.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

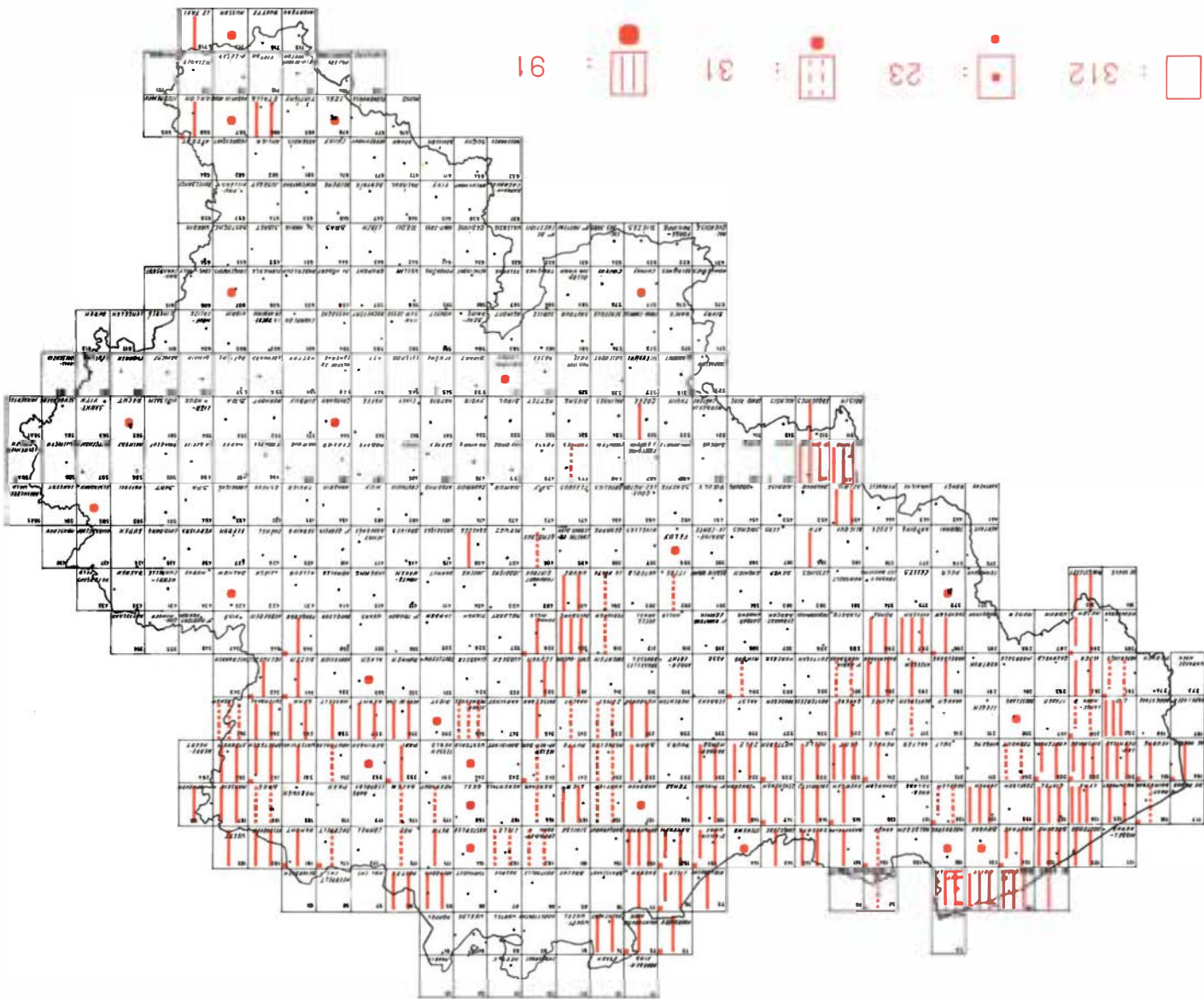
De Rietzanger heeft een sterke achteruitgang gekend, die tot uiting komt zowel in een inkrimping van het verspreidingsgebied als in een sterke daling van de aantallen. Op het ogenblik van de inventarisatie voor de atlas, was de soort reeds verdwenen uit verschillende broedgebieden waar ze voordien voorkwam, namelijk in de Maasvallei, het Denderbekken, het Brusselse en de streek tussen Samber en Maas (Selys-Longchamps, 1842 ; van Havre, 1928 ; Lippens en Wille, 1972 ; pers. wnm.). Een vergelijking van de aantalsschattingen door Lippens en Wille voor de zestiger jaren (7000 broedparen), met deze verkregen door de methode van de gemiddelden (986 broedparen), toont duidelijk de omvang van deze achteruitgang aan, die zich overal in West-Europa manifesteert. Na 1978 zijn nog meerdere lokale populaties verdwenen, en zeer waarschijnlijk is de soort ook in de Semoisvallei niet meer aanwezig, wat ons doet vermoeden dat deze achteruitgang nog steeds verdergaat. De achteruitgang verloopt differentiërend en beïnvloedt het minst de meest westelijke populaties. In de jaren zestig vertegenwoordigde de broedvogelpopulatie in West-Vlaanderen maar 8,5% van de totale Belgische, in de atlas echter zien we dat dit gestegen is tot 50%, hetgeen duidelijk het huidige westelijk overwicht aantoont.

BIOTOOP

Verlandingszones van Rietvelden, verruigde Rietvelden, Wilgenstruwelen in moerassen, vochtige hooilanden, slootkanten.

P. Devillers en W. Roggeman*

ACROCEPHALUS SCHOENOBÆNUS

91

19

49

54

312

23

31

Bosrietzanger, *Acrocephalus palustris*

VERSPREIDING

De soort is algemeen verspreid in België ; men vindt ze overal waar ze haar biotoop - dichte kruidachtige vegetatie met dikke stengels en enkele struiken - aantreft. Ze ontbreekt of is zeldzaam in de Polders van het westen, is afwezig in de Hoge Venen en in de bossen in het oosten en het zuiden van het land.

TALRIJKHEID EN BIOTOOP

De Bosrietzanger bereikt zijn hoogste dichtheden (26 tot 125 paar of 126 tot 625 paar per rechthoek) in het noordelijk deel van het centrum van het land, ten noordwesten van de as Samber-en-Maas : landbouw- en industriële gebieden waar hij braakliggende terreinen, wegranden en opgehoogde gronden bezet met de Brandnetel (*Urtica dioica*) als dominerende soort in de kruidlaag. Het type-biotoop van de soort wordt beschreven in Dowsett-Lemaire (1978). In deze vooral kunstmatige milieus kan de dichtheid meer dan 10 paar per hectare bedragen (Dowsett-Lemaire, 1980). Aan de kust broedt de soort in de duinen met Duindoorn- (*Hippophae rhamnoides*) en Vlierbegroeiing (*Sambucus nigra*) en met een kruidenlaag van Brandnetels (Lemaire, 1975) ; dit biotoop komt niet veel voor, en de dichtheden zijn er dus laag (minder dan 25 paar per rechthoek). In de Ardennen komen Bosrietzangerbiotopen slechts zeer plaatselijk voor, ze zijn beperkt tot kleine vochtige valleien met Moerasspirea (*Filipendula ulmaria*), Brandnetels en Wilgen van het *Salix cinerea*-type. Dit laatste biotoop lijkt het best op het natuurlijke biotoop van de soort. Via de methode van de gemiddelden kan de totale populatie geschat worden op ca. 19000 paar met een minimaal aantal van 7400 paar.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Lippens en Wille (1972) schatten de populatie van 17000 paar. In het midden van het land, waar de soort het algemeenst is, beschikken wij over geen enkele aanduiding betreffende eventuele aantalschommelingen. De beschikbaarheid van de kunstmatige milieus waarin ze voorkomt, varieert sterk : bij toenemende bebossing zijn ze niet meer geschikt voor de Bosrietzanger. Elders worden veel braakliggende gronden ingenomen voor bebouwing, vooral rond de steden (Liège b.v.). Anderzijds worden nieuwe opgehoogde terreinen, eens ze begroeien, snel ingenomen. De enige exacte gegevens die we beschikken over aantalschommelingen zijn afkomstig uit de provincie Luxemburg en zijn des te interessanter omdat het hier een betrekkelijk natuurlijk biotoop betreft : in het centrum van de provincie (valleien van de Boven-Ourthe en de Boven-Sûre), kwam de Bosrietzanger voor in 13 terreinen, tegenover zes in 1970 ; overal was het aantal paren toegenomen.

BIBLIOGRAFIE

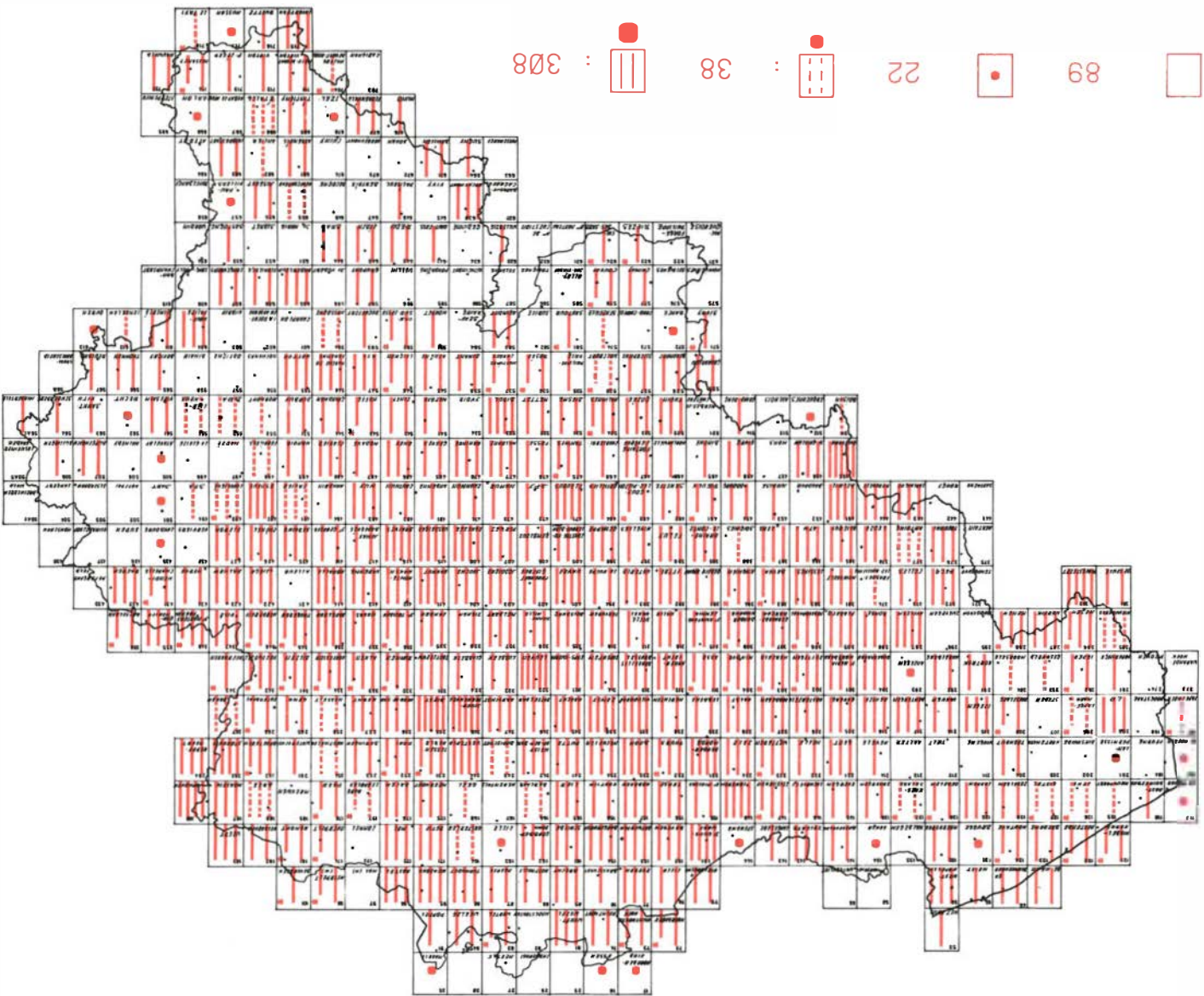
Dowsett-Lemaire, F. 1978. Annual turnover in a Belgian population of Marsh Warblers, *Acrocephalus palustris*. *Giervalk* 68 : 519-532.

Dowsett-Lemaire, F. 1980. La territorialité chez la Rousserolle verderolle, *Acrocephalus palustris*. *Terre et Vie* 34 :45-67.

Lemaire, F. 1975. Dialectal variation in the imitative song of the Marsh Warbler (*Acrocephalus palustris*) in western and eastern Belgium. *Giervalk* 65 :95-106.

F. Dowsett-Lemaire*

ACROCEPHALUS PALUSTRIS

Kleine Karekiet, *Acrocephalus scirpaceus*

VERSPREIDING

De soort is onregelmatig verspreid in Laag- en Midden-België, voornamelijk in de Polderstreek, de valleien van de Schelde en de Leie, het stroombekken van de Rupel, in de Kempen en in de Hainevallei. Ze komt sporadisch voor in Hoog-België, vooral in het gebied tussen Samber en Maas, in de valleien van de Maas en de Semois en in de benedenloop van de Lesse.

TALRIJKHEID

De hoogste aantallen worden vastgesteld in gebieden met goed ontwikkelde Rietvelden en Rietkragen langs sloten of grote waterpartijen: de Polderstreek (sloten en de Moeren, kreken), het Mechelse, het zuidelijk deel van het Kempens plateau en het mijnverzakkingsgebied van Harchies-Hensies.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

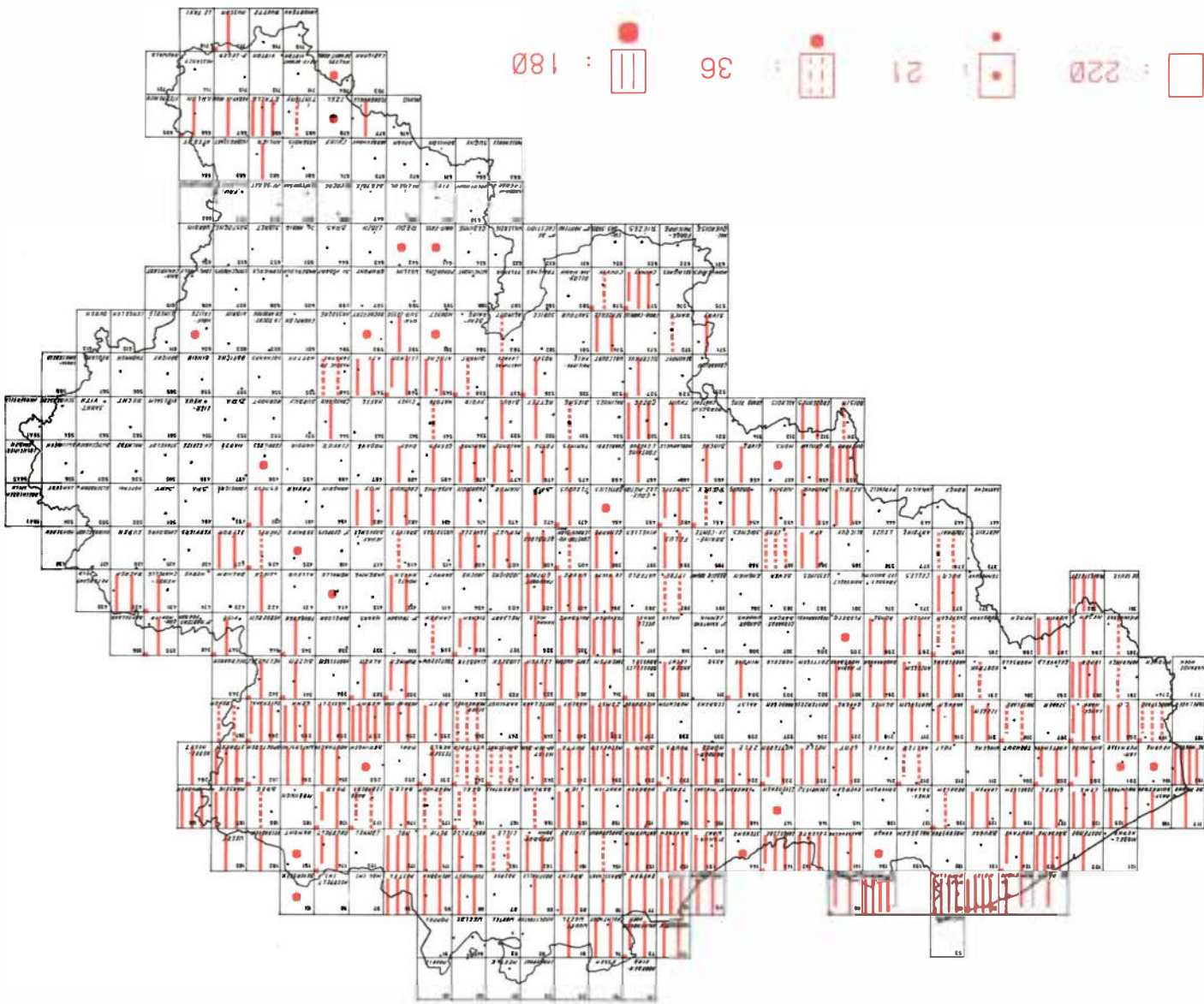
Het is mogelijk dat de soort in de 19e eeuw minder algemeen was dan tegenwoordig. Selys-Longchamps (1842) twijfelde aan haar voorkomen als broedvogel, Fallon (1875) meldt dat de soort « tamelijk algemeen was in Frankrijk... maar zeldzaam in België ». Alhoewel Ch. Dubois (1854) de Kleine Karekiet als algemeen opgeeft, worden slechts twee vindplaatsen bijzonder aangehaald, namelijk de oevers van de Schelde en die van de Maas (« zeer algemeen »). Misschien hebben determinatiemoeilijkheden het bepalen van de werkelijke status onduidelijk gemaakt. In ieder geval is de soort sinds het begin van deze eeuw verspreid (van Havre, 1928). Lippens en Wille (1972) veronderstellen een duidelijke achteruitgang. Dit wordt bevestigd door vergelijking van hun populatieschatting (9000 broedparen), met het door de methode van de gemiddelden bekomen aantal enkele jaren later, namelijk 4700 broedparen. Deze achteruitgang kan lokaal zeer uitgesproken zijn. Zo waren de Kleine Karekietpopulaties van de Rietvelden langs de Ourthe, -enkele tientallen broedparen in de vijftiger jaren (pers. wnm.)-, bijna volledig verdwenen op het ogenblik van de inventarisatie in het kader van de atlas. Hetzelfde geldt voor de populatie van Overmere en Hofstade.

BIOTOOP

Rietvelden van vijvers, rivieroevers, in irrigatiekanalen of verlandende moerassen. De hoogste densiteiten worden bereikt in vochtige tot zeer vochtige goed ontwikkelde en dichte Rietvelden (overstroomd), in het bijzonder deze in sloten en aan rivieroevers.

P. Devillers en W. Roggeman*

ACROCEPHALUS SCIRPACEUS

180

36

21

220

39

87

79

Grote Karekiet, *Acrocephalus arundinaceus*

VOORKOMEN

Ten tijde van het veldonderzoek ten behoeve van deze atlas broedde de Grote Karekiet nog langsheen de Oostkust, in het Krekengebied, in de Scheldevallei, de Rupelstreek, een deel van de Limburgse Kempen, Midden- en Noord-Limburg, de Dijlevallei en de Hainevallei. Daarbuiten werden nog enkele geïsoleerde broedgevallen opgetekend.

TALRIJKHEID

In de meeste rechthoeken waar de soort nog broedde, werden minder dan vijf paar aangegeven. In Midden-Limburg werden uniform tussen zes en 25 broedparen per bezette rechthoek geteld. Ook op enkele andere, vanouds bekende broedplaatsen (o.m. Overmere, Postel, Harchies) was dit het geval. Via de methode van de gemiddelden kunnen we stellen dat de totale populatie ongeveer 130 paar bedroeg.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Selys-Longchamps (1842) noemt de soort als broedvogel in de uitgestrekte rietmoerassen en wateroppervlakken van Vlaanderen en de Kempen. van Havre (1928) vermeldt haar langs de Schelde, in Vlaanderen, de Kempen en langs de Maas. Volgens Lippens en Wille (1972), die zich baseerden op tellingen tussen 1961 en 1968, omvatte het bestand op dat ogenblik ca. 1000 paar. Het is duidelijk dat de Grote Karekiet sindsdien een spectaculaire achteruitgang kent, die ook elders waargenomen wordt (o.m. Teixeira, 1979). De aantallen van deze atlas (130 paar) zijn dan ook slechts als een momentopname in deze achteruitgang te beschouwen, want sindsdien is de soort nog verder afgenomen. Zo broedden in 1981 in Wallonië nog slechts 6-7 paar (Ledant *et al.*, 1983) tegenover nog ca. 25 paar tijdens het atlasonderzoek, en was de populatie in Vlaanderen tot 15 à 20 paar gedaald in 1982 (Maes *et al.*, 1985). In 1985 is in deze toestand zeker nog geen positieve trend waar te nemen, zodat het totale Belgische broedbestand thans beneden de 20 paar zal liggen. Het verdwijnen van geschikte broedbiotopen kan, althans in ons land, zeker gedeeltelijk voor deze afname verantwoordelijk gesteld worden. In Nederland, waar de soort ook achteruitgaat, noteerde men in 1973-1977 een afname van ruim 50% (Teixeira, 1979) waar dit cijfer op dat ogenblik in ons land reeds rond de 80% moet gelegen hebben.

BIOTOOP

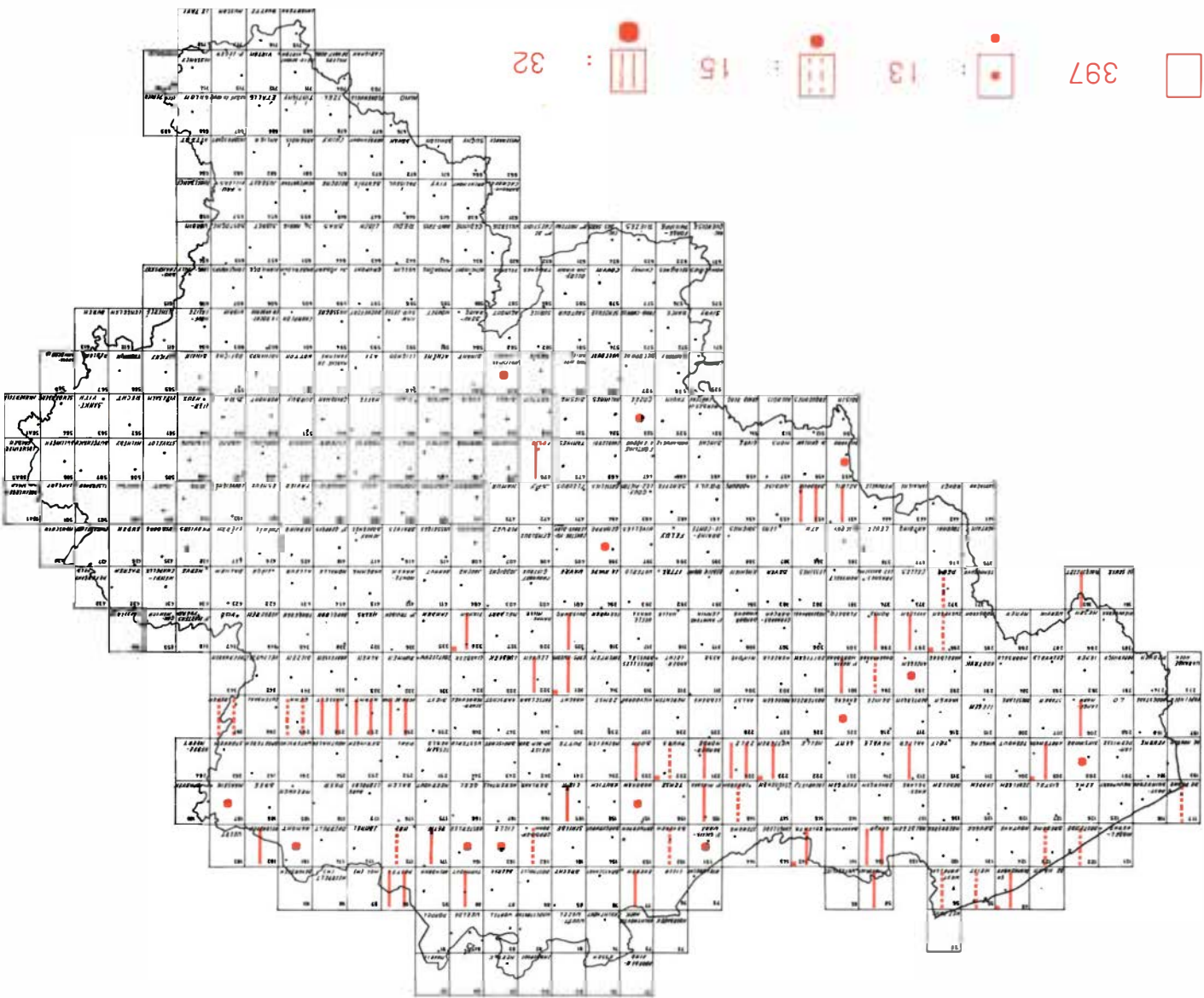
Rietvelden met voldoende dikke rietstengels die in het water staan. Open water is nagenoeg steeds aanwezig. Geïsoleerde wilgenstruiken in het Riet worden soms gebruikt voor het ophangen van het nest. In België meestal aan de rand van rietvegetaties van meren en langsheen waterlopen, ook indien deze onderhevig zijn aan getijdewerking.

BIBLIOGRAFIE

Maes, P., H. Meeus en H. Voet. 1985. Broedvogels in Vlaanderen, 1980-1982. Wielewaal 51 :185-202.

W. Roggeman

ACROCEPHALUS ARUNDINACEUS

32

15

13

397

9

38

Spotvogel, *Hippolais icterina*

VERSPREIDING

De Spotvogel komt als broedvogel bijna in alle rechthoeken ten noorden van de as Samber-en-Maas voor. De enkele lacunes zijn eerder het resultaat van een gebrek aan waarnemingen dan van een werkelijke afwezigheid van de soort. In Hoog-België komt ze slechts hier en daar voor in Condroz en Fagne-Famenne ; ze ontbreekt bijna volledig in de Ardennen (uitgezonderd in de rechthoeken Lierneux, Bovigny, Spa, Dochamps, Nassogne, enz.) en is geheel afwezig in Lotharingen. Deze afwezigheid of lage dichtheid is onverklaarbaar. Tussen 1973 en 1977 was de Orpheusspotvogel (*Hippolais polyglotta*) nog geen broedvogel in België, zodat er zeker geen sprake was van competitie tussen beide soorten gezien de afwezigheid van de ene voorafging aan de aanwezigheid van de andere.

TALRIJKHEID

In het geheel van het aaneengesloten verspreidingsgebied van de soort worden de dichtheden van 6 tot 25 en van 26 tot 125 paar het meest aangegeven. Plaatselijk treft men hogere dichtheden aan, voornamelijk in de valleien van Schelde en Leie. Ten zuiden van de as Samber-en-Maas vinden we steeds minder dan 25 paar per rechthoek. Rechthoeken die zich aan de rand van het broedareaal bevinden, werden niet elk jaar bezet en bovendien lag het werkelijke aantal broedparen in deze rechthoeken dikwijls bij de benedengrens van de aangegeven categorie. Deze populatie omvat bij benadering minder dan 200 paar, hetgeen dus slechts een kleine fractie is van het Belgisch totaal. Dit laatste kan via de methode van de gemiddelden geschat worden op 8400 paar. Rekening houdend met de lacunes in het onderzoek lijkt een schatting van 10000 paar ons meer realistisch.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

In 1972 schatten Lippens en Wille de Belgische populatie op 16500 paar. Het verschil met ons totaal kan toegeschreven worden aan de graad van onnauwkeurigheid van de beide methoden. Het is dus onmogelijk besluiten te trekken betreffende een evolutie in de aantallen indien men deze twee gegevens vergelijkt. Voor het overige signaleren Lippens en Wille (1972) de soort als broedvogel in Lotharingen en ook, zij het zeer sporadisch, elders ten zuiden van de as Samber-en-Maas. Onze kaart toont een meer homogene verspreiding ten noorden van de Ardennen maar tevens het verdwijnen van de soort in Lotharingen (de enkele « mogelijke » gevallen zijn waarschijnlijk toe te schrijven aan zingende mannetjes op doortrek). In 1928 noteerde van Havre de Spotvogel « in al onze provincies, zelfs in de Hoge Venen » ; in 1952 schrijft Verheyen anderzijds dat de soort minder voorkomt in Hoog-België en Van Beneden geeft haar in 1943 als weinig algemeen op in Lotharingen. Ze schijnt dus verdwenen te zijn in het zuiden van het land en zich verder en verder naar het noorden terug te trekken. Het aldus door de Spotvogel vrijgelaten gebied wordt beetje bij beetje ingenomen door de Orpheusspotvogel, zonder dat er nochtans een duidelijke oorzaak-gevolg relatie bestaat.

BIOTOOP

De Spotvogel houdt van een vochtige omgeving. Hij komt voor in kreupelhout, Elzenbosjes en dicht Wilgenbestand met over het algemeen enkele hoge bomen erboven uitstekend. In Haspengouw schijnen Populierenaanplantingen met Es en Vlier als onderbegroeiing, hem bijzonder aan te trekken ; in Vlaanderen zijn dit veeleer beboste dijken en holle wegen en ten noorden van Brussel spoorwegbermen. Elders komt hij vooral voor in oude tuinen, verlaten boomgaarden en grote, niet onderhouden hagen.

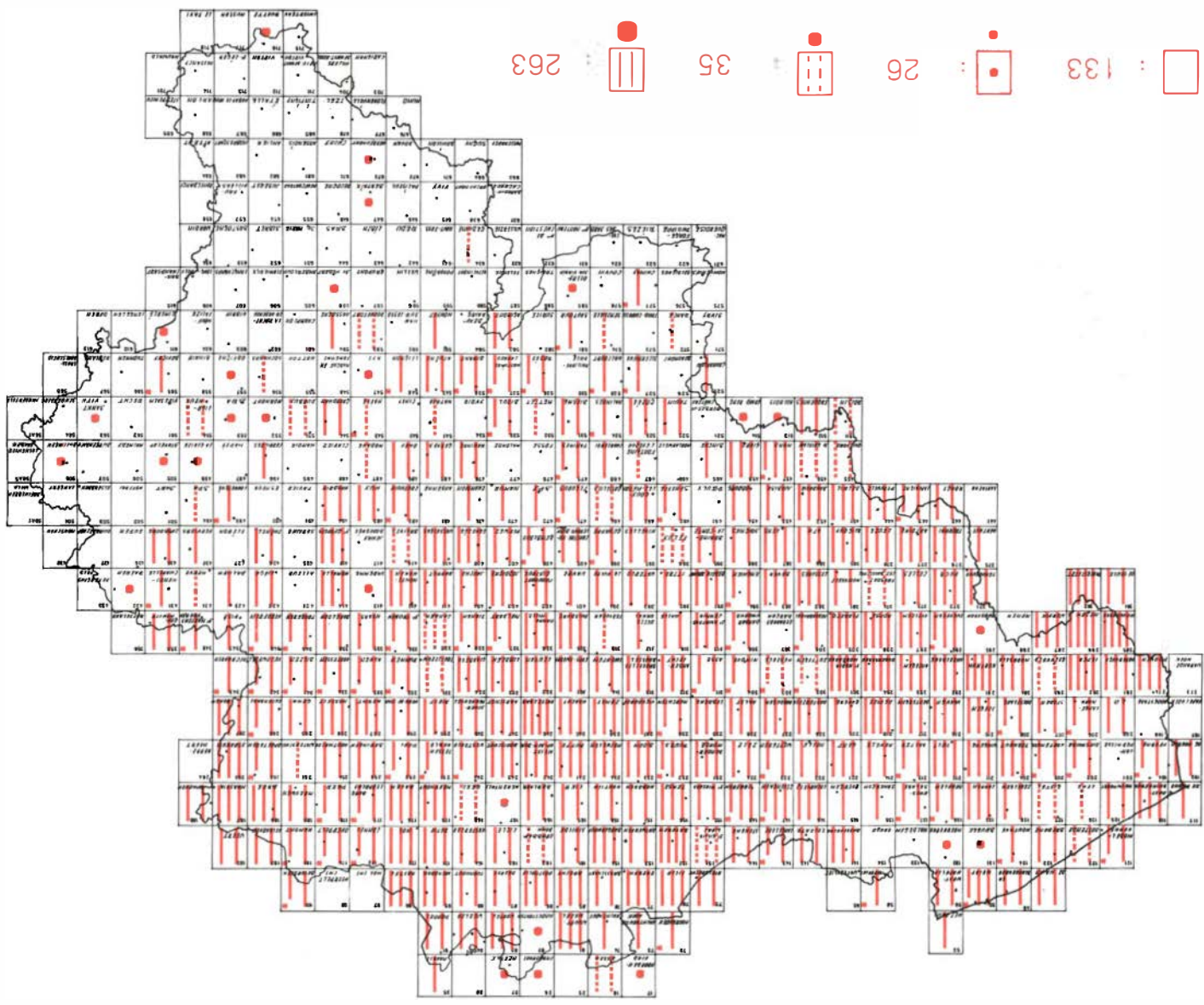
R.-M. Lafontaine*

Orpheusspotvogel, *Hippolais polyglotta*

Tijdens de onderzoeksperiode voor de atlas broedde de Orpheusspotvogel niet in België. De eerste territorium bezettende vogels werden waargenomen in 1979 in Lotharingen en tussen Samber-en-Maas, en de eerste zekere broedgevallen vonden ook hier plaats in 1981. In 1984 was de soort gevestigd in Lotharingen en in het Maasdistrict, voornamelijk in Famenne en op de Calestienne, met een totale populatie van meer dan 50 paar (cf. P. Devillers en J. Terschuren, Giervalk 69 : 269-274, 1979 ; P. Devillers, Giervalk 71 : 667-670, 1981 ; J.-P. Jacob en M. Paquay, Aves 21 : 78-79 ; J.-P. Jacob, pers. med.).

P. Devillers*

HIPPOLAIS ICTERINA

□ : 133 ■ : 26 ■ : 35 ■ : 263

□ : 50 ■ : 144 ■ : 91 ■ : 13

Braamsluiper, *Sylvia curruca*

VERSPREIDING

Continue broedgebieden treffen we aan in de Maasstreek, het westen en het oosten van de Ardennen, Lotharingen, de Kempen, het Antwerpse en het Brusselse en het zuiden van Brabant. In het westen van het land en op de Ardense plateaus is de verspreiding niet aaneengesloten.

TALRIJKHEID

De zones met de hoogste dichtheden bevinden zich in het kalkrijke Maasdistrict, voornamelijk langsheen de Calestienne-rug (waarvan de invloed merkbaar is in verschillende rechthoeken die hij doorsnijdt), in Lotharingen (vooral aan de voet van de Bajotiaan-rug) en in mindere mate in de oostelijke Ardennen. In het algemeen is de soort talrijker ten zuiden van de as Samber-en-Maas dan ten noorden ervan. In dit laatste deel van het land overtreft de dichtheid zelden de 25 paar per rechtboek, uitgezonderd in de Dijlestreek.

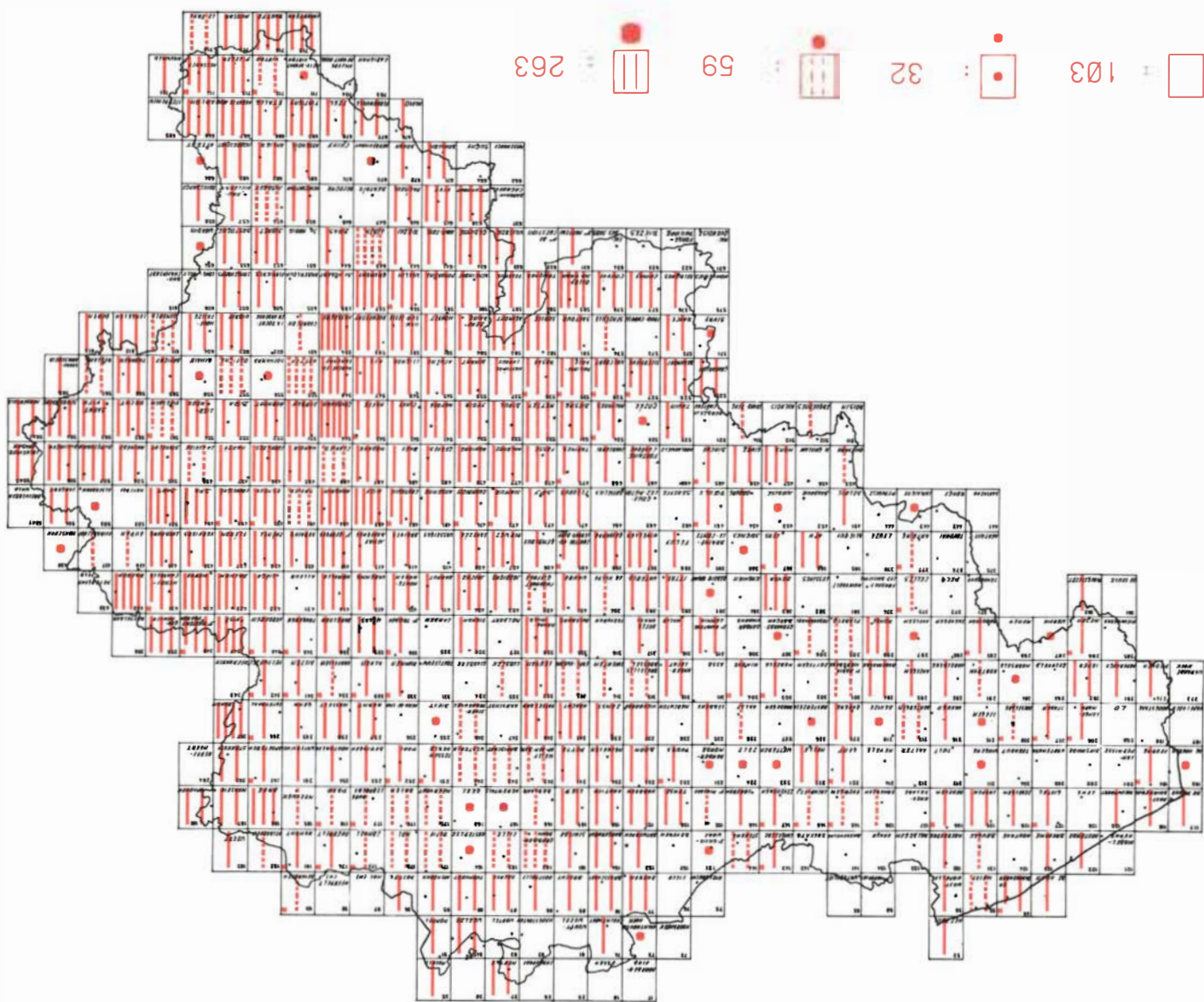
EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Het verschil tussen het cijfer dat we via de methode van de gemiddelden verkrijgen voor de atlasperiode (ca. 12000 paar) en dat van Lippens en Wille in 1972 (6000 paar), is waarschijnlijk, zoals bij de andere *Sylvia*-soorten, slechts het resultaat van een verder doorgedreven prospectie.

BIOTOOP

De Braamsluiper is kenmerkend voor *Prunetalia* - associaties, kreupelhout met natuurlijke middelhoge bosopslag vooral op kalkbodems (droogte-warmteminnend), alsook voor dichte, doornige, niet onderhouden hagen ; in kleine aantallen komt hij ook voor in sierplantsoenen van parken en tuinen.

P. Devillers*

SYLVIA CURRUCA

Grasmus, *Sylvia communis*

VERSPREIDING

Hoewel overal in België verspreid schijnt de Grasmus toch, zoals andere *Sylvia*-soorten, plaatselijk te ontbreken in de Polders.

TALRIJKHEID

De dichtheid is laag in Vlaanderen en de Antwerpse Kempen (zes tot 25 paar per rechthoek). Elders komt de soort vrij dicht voor ; dit is in het bijzonder zo in Condroz, Famenne en westelijk Henegouwen. Haar betrekkelijke zeldzaamheid in Lotharingen is merkwaardig. Via de methode van de gemiddelden kan de totale populatie geschat worden op 50000 paar met een minimum van 29000 paar.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De Europese populatie onderging een gevoelige afname rond 1968-1970 (Berthold, 1973). In België is het verloop van deze afname slecht bestudeerd, maar in elk geval is het verschil tussen de cijfers van Lippens en Wille (1972) voor de periode 1961-1968 (110000 paar) en de onze enorm. Bovendien houdt deze atlas rekening met de gegevens van de periode 1975-1977 : de populatie in 1974 was dus vermoedelijk nog lager. De waargenomen afname tussen 1968 en 1974 kan gelijkaardig geweest zijn aan deze in Groot-Brittannië (85%-Sharrock, 1976) en wordt in hoge mate toegeschreven aan de droogte in de Sahelzone. Vanaf 1975 wordt opnieuw een toename gesuggereerd en vanaf 1977 wordt dit door de meeste waarnemers bevestigd. Toch blijft deze stijging langzaam verlopen en blijven in 1977 nog talrijke geschikte biotopen onbezet terwijl elders de populatie nog slechts een kwart bedroeg van die van de jaren zestig. In andere gebieden werd nog een plaatselijke afname waargenomen in 1977 en 1978 terwijl in de Oostkantons b.v. de populatie de laatste tien jaar slechts weinig achteruitging. Op sommige plaatsen werd de toestand voor deze soort erg ongunstig door het rooien van hagen, het gebruik van pesticiden en de uitbreiding van de monoculturen.

BIOTOOP

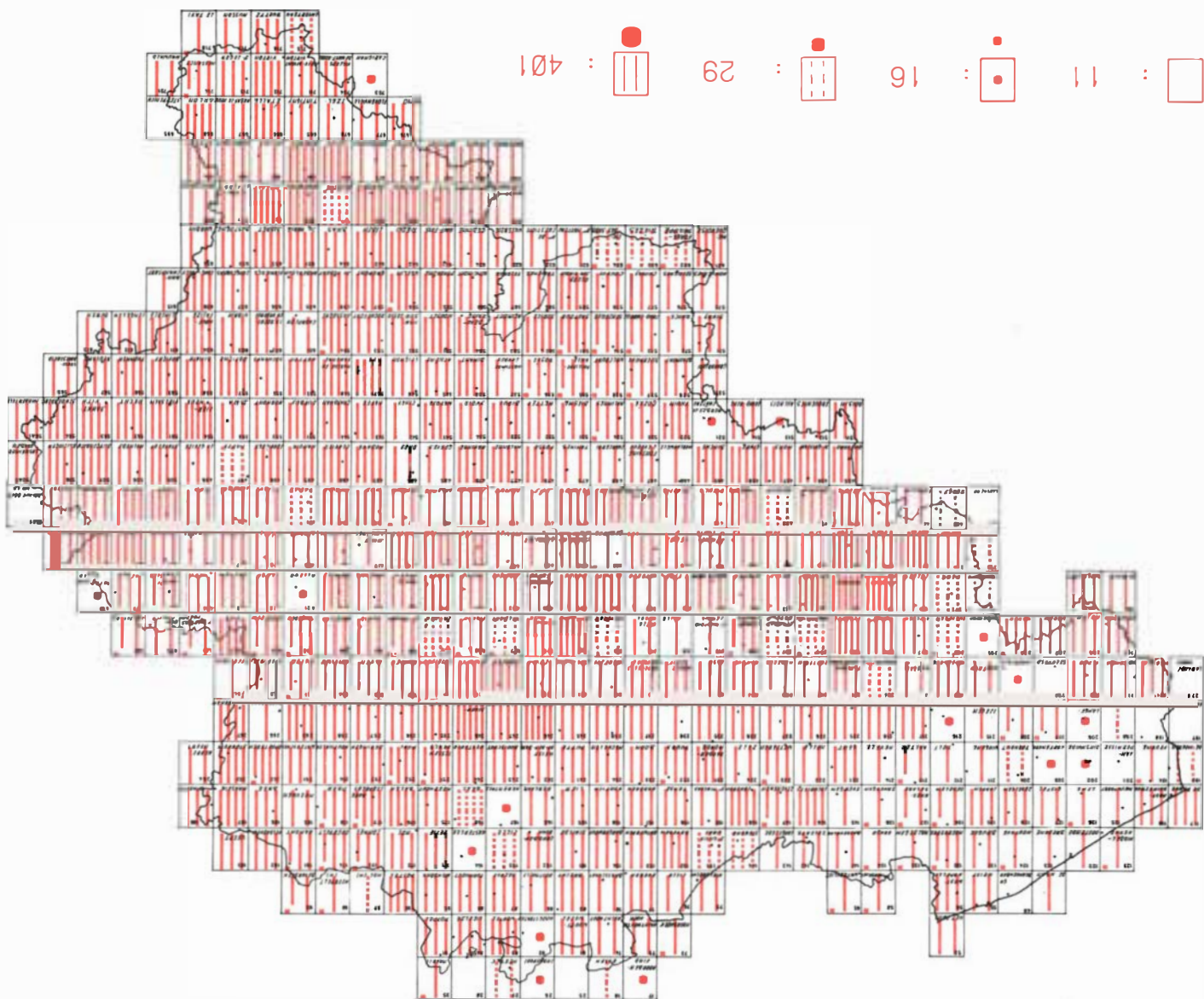
De Grasmus komt voor in open milieus, voornamelijk in velden omgeven door hagen en dichte struiken met een weelderige kruidenlaag. Aanplantingen worden verlaten wanneer de hoogte meer dan twee meter bedraagt. In Laag- en Midden-België komt de soort vrij algemeen voor langs kanalen, dijken, in duinen, in Wilgen en Bramen temidden van moerassen en soms zelfs in Zeggevelden. Op de plateaus van Henegouwen, Brabant en Haspengouw, alsook in Condroz, bezet ze vaak volkomen geïsoleerde struikmassieven. Hoewel struiken of dode bomen noodzakelijk zijn als zangpost, kan de Grasmus zich nochtans tevreden stellen met afsluitingen of elektrische draden in de intensieve landbouwstreken. Sinds de recente afname werden vele marginale biotopen verlaten. In de Famenne vindt men de soort in dezelfde biotopen als de Braamsluiper, *Sylvia curruca*.

BIBLIOGRAFIE

Berthold, P. 1973. On the marked decline of the Whitethroat *Sylvia communis* and other species of song-birds in Western Europe. Journal f. Orn. 114:348-360.

D. van der Elst*

SYLVIA COMMUNIS

Tuinfluiters, *Sylvia borin*

VERSPREIDING

De soort is praktisch overal aanwezig. Slechts in enkele polderrechthoeken schijnt ze afwezig.

TALRIJKHEID

In de Polders komt de Tuinfluiter weinig talrijk voor (minder dan vijf paar per rechthoek), hetgeen zijn afwezigheid in sommige rechthoeken kan verklaren. Langsheen de Kust, in de rest van Vlaanderen en in de Kempen overwegen de schattingen in de categorieën van zes tot 125 paar. In Midden- en Hoog-België is de dichtheid hoger, vooral in het westen van Henegouwen, Condroz en Famenne. De biotopen zijn er, vooral in deze laatste streken, gunstiger. In de hoge Ardennen is de dichtheid zeer uniform. Via de methode van de gemiddelden kan de totale populatie geschat worden op 105000 paar met een minimum van 54000 paar.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

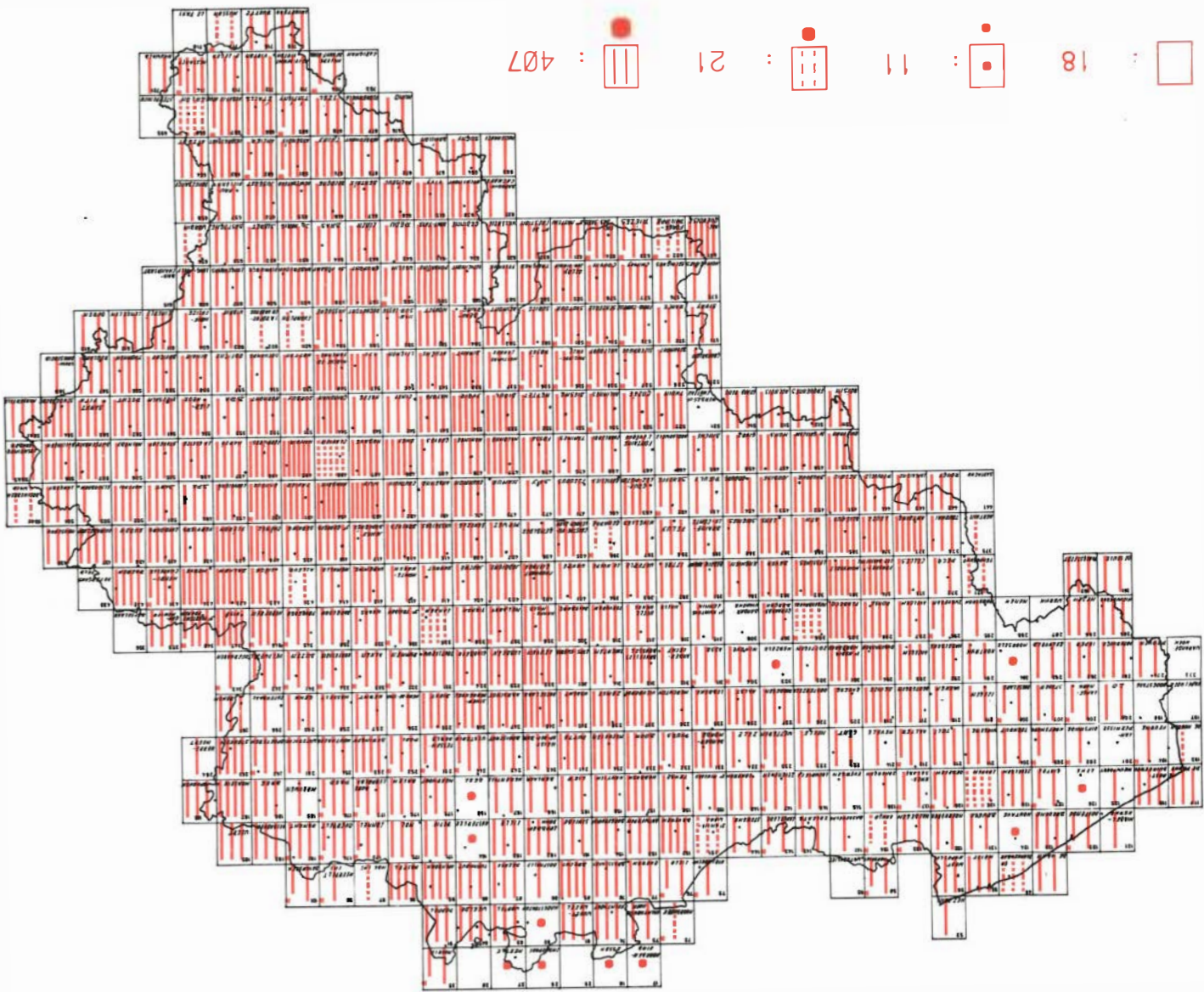
Lippens en Wille (1972) schatten de populatie op 75000 paar. Naar alle waarschijnlijkheid blijven de aantallen over het algemeen vrij stabiel.

BIOTOOP

Het biotoop van de Tuinfluiter lijkt dikwijls goed op dat van de Zwartkop, (*Sylvia atricapilla*), hoewel de soort toch niet zo algemeen is. Het voorkeursbiotoop bestaat uit een struikachtige begroeiing waarin zelfs bomen voorkomen, zoals men die aantreft in oude parken, op bermen, op dichtgroeïende braakliggende terreinen, in jonge aanplantingen, in loof- of gemengde bestanden die voldoende licht doorlaten en een overvloedige ondergroei bezitten, of langs bosranden. Hoge bestanden worden gemeden ten voordele van jonge die rijk zijn aan struiken en een hoogte hebben tussen de twee en de vijf meter.

D. van der Elst*

SYLVIA BORIN

Zwartkop, *Sylvia atricapilla*

VERSPREIDING

De soort komt overal voor, maar is slechts dun bezaaid in de Polderstreek.

TALRIJKHEID

Behalve in de Polders (minder dan 25 paar per rechthoek), is de Zwartkop overal talrijk, vooral in Hoog-België. De hoogste dichtheden komen voor in westelijk Henegouwen, het Hageland, de Dijlevallei, de Famenne, de Condroz en Lotharingen. Via de methode van de gemiddelden kan de populatie geschat worden op 130000 paar met een minimum van 63000 paar.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

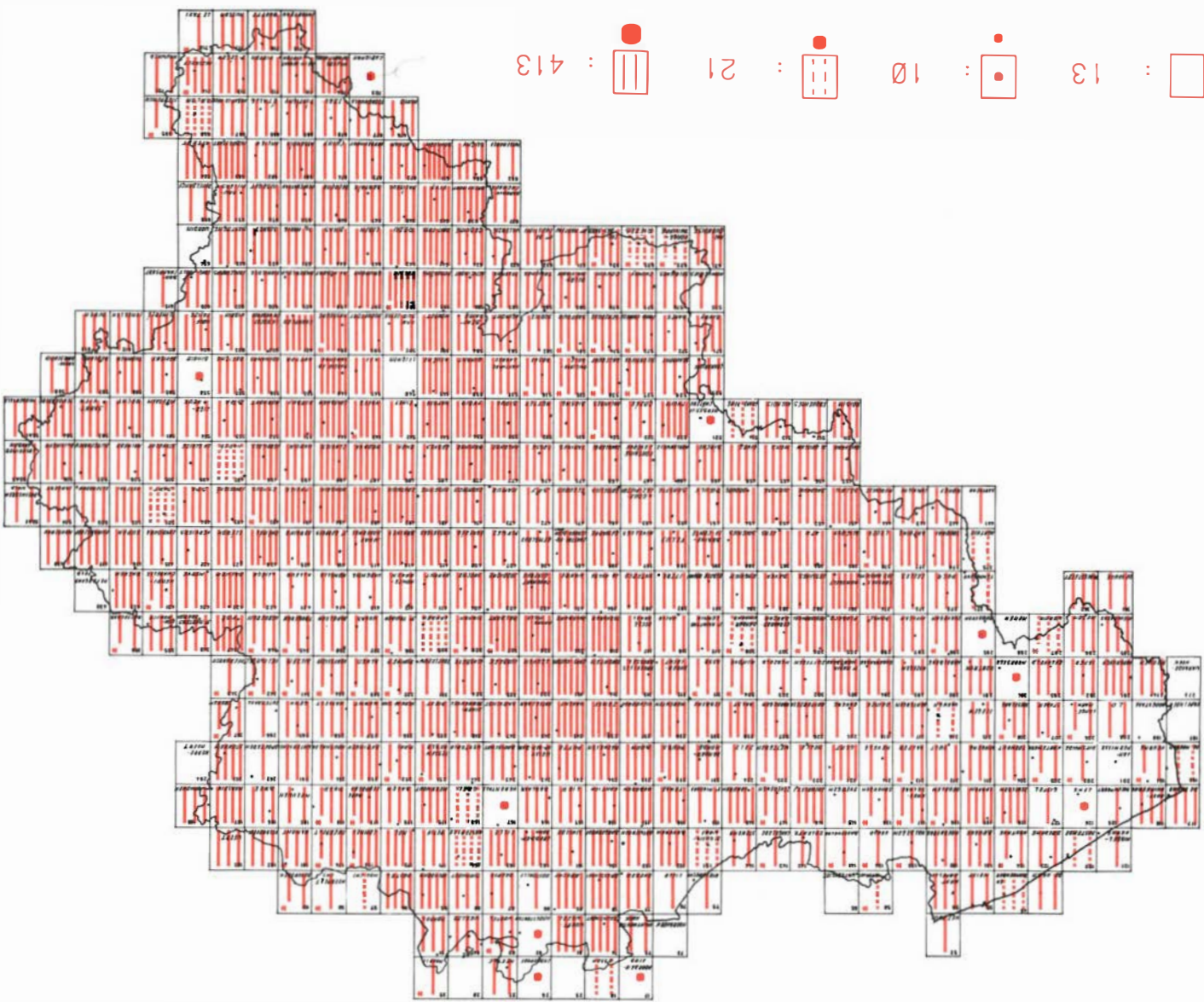
Een toename werd voor deze soort vastgesteld door Verheyen (1947), Lippens en Wille (1972) en door verschillende waarnemers tijdens de periode van het veldonderzoek voor deze atlas. Lippens en Wille geven inderdaad 55000 broedparen aan voor de periode 1961-1968 en noemen de soort minder talrijk dan de Tuinfluiter, (*Sylvia borin*) en zelfs dan de Grasmus (*Sylvia communis*), terwijl nu de Zwartkop verreweg de meest algemene *Sylvia*-soort is. Deze toename is niet, zoals in Groot-Brittannië, het gevolg van een uitbreiding van het verspreidingsgebied (Sharrock, 1976), maar wel van toegenomen dichtheden. Plaatselijk kan ze ook toegeschreven worden aan wijzigingen van de biotopen : talrijke aanplantingen met naaldbout in de meeste gebieden, toename van villawijken met talrijke struiken en coniferen, enz.

BIOTOOP

Van de vier in België broedende *Sylvia*-soorten, is de Zwartkop het meest gebonden aan een vegetatie van hoge struiken of zelfs bomen. Hij neemt een uitgebreid gamma van biotopen in, gaande van het hoogstammig loofbos tot grote struikmassieven. Hierdoor treft men de soort b.v. midden het Zoniënwood aan, waar de bomen voldoende ver van elkaar staan om de ontwikkeling van Bramen en een natuurlijke regeneratie mogelijk te maken. Men vindt ze eveneens in oude parken met afwisselend geïsoleerde bomen en struikmassieven. De aanwezigheid van enkele naaldbomen wordt steeds op prijs gesteld. Elders komt de Zwartkop voor langs bosranden, in massieven van Duindoorn en Vlier in de duinen en in dichte hagen met Meidoorn, Sleedoorn en enkele bomen (Eik, Haagbeuk, enz.). Rond de bomen en struiken komt meestal een dichte kruidenlaag voor met vaak veel Brandnetels, m.a.w. een type biotoop dat in België veel voorkomt. De soort komt regelmatig voor in de stad, in parken en zelfs in kleine geïsoleerde tuinen binnen een dichte bebouwing. Het is ons onbekend wanneer dit feit zich in Brussel begon voor te doen.

D. van der Elst*

SYLVIA ATRICAPILLA

Bergfluit, *Phylloscopus bonelli*

VERSPREIDING EN TALRIJKHEID

Eén broedgeval te Butgenbach in 1976, de tweede en warmste van twee opeenvolgende warme zomers (paar waargenomen van 22 juni tot 3 juli). Een zangpost in het Zoniënwood in 1975, maar klaarblijkelijk geen broedgeval.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Voor de periode van het atlasonderzoek werden twee zekere gevallen van overzomeren genoteerd te Flamierge in 1967 en te Torgny in 1971. In beide gevallen werd een broedbewijs geleverd (Demaret en Demaret, 1967 ; J. Fouarge in Tricot, 1977). Een ander broedgeval dat opgetekend werd te Tohogne in 1967, 1968 en 1969 (Fouarge, 1969 ; Tricot, 1969, 1971) bleek later een gemengd paar *sibilatrix* x *bonelli* te zijn (Fouarge, 1972 ; Brémond, 1972). Na de onderzoeksperiode voor het atlasproject werden overzomeringen waargenomen in 1979 te Buissonville, Famenne (M. Paquay *et al.*, in Devillers en Potvliege, 1982), in 1981 te Bosvoorde (van der Elst en Potvliege, 1983), in 1984 te Engis (Fouarge, 1984), en van 1979 tot 1983 elk jaar te Torgny (waar de soort afwezig bleef in 1984). Telkens betrof het één paar of één zangpost, behalve te Torgny waar er vier zangposten waren in 1983.

BIOTOOP

In Torgny, de enige plaats waar een relatief permanente bezetting werd genoteerd, was het biotoop een kalkgrasland dat opnieuw door bos wordt ingenomen.

BIBLIOGRAFIE

Brémond, J.C. 1972. Recherches sur les paramètres acoustiques assurant la reconnaissance spécifique dans les champs de *Phylloscopus sibilatrix*, *Phylloscopus bonelli* et d'un hybride. *Giervalk* 62 :313-322.

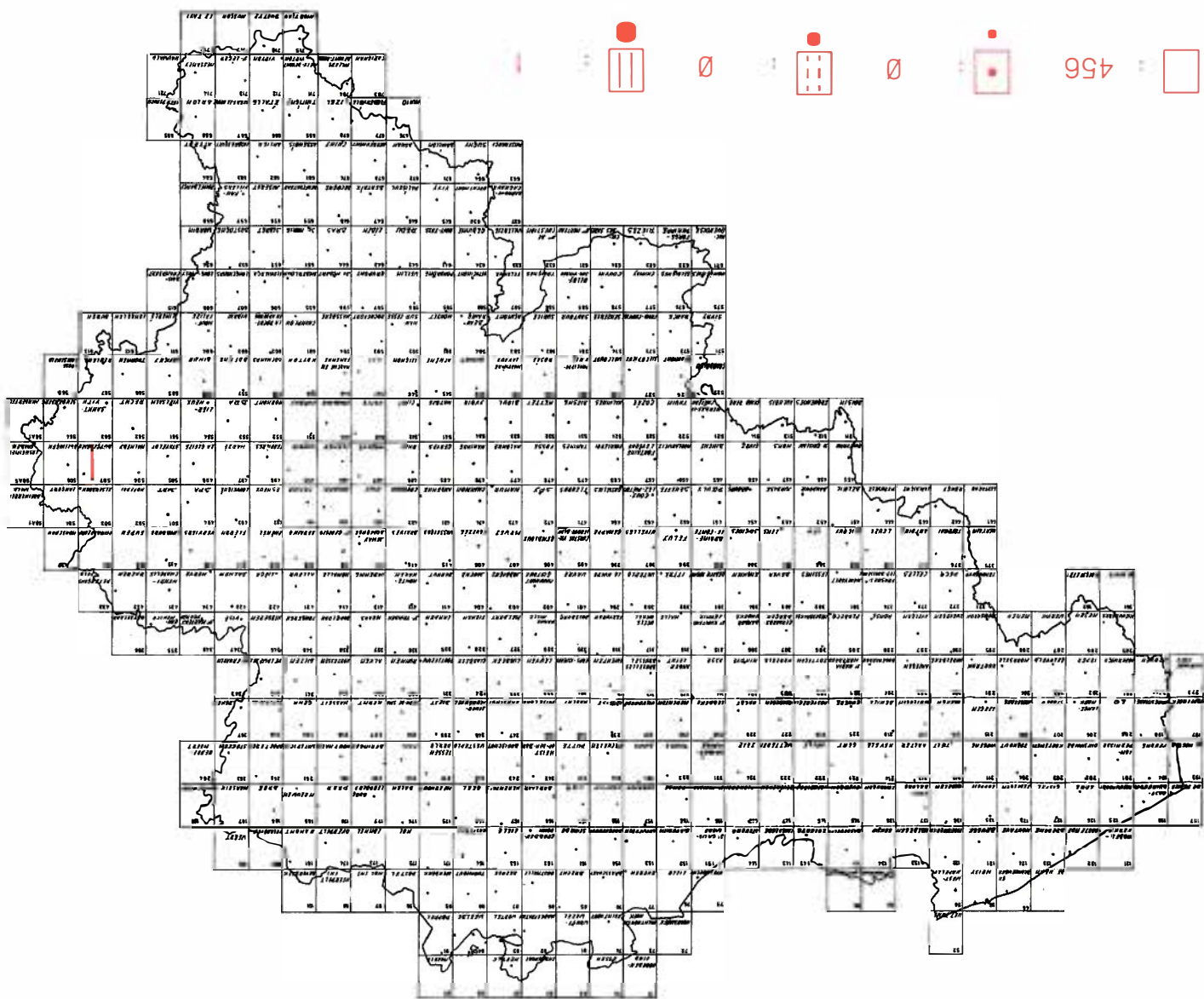
Demaret, A. en P. Demaret. 1967. Première observation en Belgique de la nidification du Pouillot de Bonelli (*Phylloscopus bonelli*). *Aves* 4:87-93.

Fouarge, J. 1969. Le Pouillot de Bonelli (*Phylloscopus bonelli*) étend-il son aire de nidification vers le nord ? *Aves* 6:134-139.

Fouarge, J. 1972. Observation d'un pouillot considéré comme hybride du Pouillot de Bonelli et du Pouillot siffleur (*Phylloscopus bonelli* x *Phylloscopus sibilatrix*). *Giervalk* 62:307-311.

Fouarge, J. 1984. Observations d'un Pouillot de Bonelli (*Phylloscopus bonelli*) cantonné à Engis (Liège). *Aves*. 21:192-193.

P. Devillers*

PHYLLOSCOPUS BONELLI

Fluiter, *Phylloscopus sibilatrix*

VERSPREIDING

Sterk gebonden aan relatief oud loofbos, bezet de soort bijna de gehele streek ten zuiden van de as Samber-en-Maas waar slechts een tiental rechthoeken of wel onvoldoende werden onderzocht of wel geen gegevens opleverden. Het is zeer waarschijnlijk dat de Fluiter in de meeste ervan toch broedt. Ten noorden van dezelfde as is de verspreiding discontinu met enkele concentraties in Brabant, de provincies Antwerpen en Limburg, waar de soort broedt in Dennenbos.

TALRIJKHEID EN EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Omwille van het feit dat ze hoogstammig loofhout vereisen, bevinden de meeste (meer dan 95%) broedvogels zich in het zuidelijk deel van het land ; slechts daar werden dichtheden van meer dan 125 paar per rechthoek en de meeste van meer dan 25 paar per rechthoek opgetekend. De hoogste dichtheden vinden we in bossen waar de Beuk dominant is. Zo is het mogelijk, zoniet waarschijnlijk, dat de rechthoeken Herbeumont, Chiny, Assenois, Anlier, Nobressart, Habay-la-Neuve, Tintigny en Izel alleen al bijna de helft van de totale populatie herbergen. Verschillende auteurs vestigen de aandacht op de grote aantalsschommelingen waaraan deze soort onderhevig is. Het is nochtans mogelijk dat deze schommelingen zich slechts voordoen in streken met lage dichtheden. Anderzijds toonde Herman (1971), de enige recente auteur die de broedbiologie van de soort grondig bestudeerde, aan dat 30% van de mannetjes die zich in haar studiegebied bevonden, polygaam waren. De schattingen die hier naar voor gebracht worden lijken ons dan ook minimale benaderingen te zijn, en we menen dat het werkelijk aantal broedvogels misschien duidelijk hoger is dan hetgeen uit de atlasgegevens blijkt. Via de methode van de gemiddelden (die geen rekening houdt met gevallen van bigamie noch met ongepaarde mannetjes) komen we tot een totaal van 31000 paar waarvan slechts een goede duizend in de noordelijke helft van het land. De schatting van Lippens en Wille (1972) van 35000 paar ligt dus erg dicht bij degene die blijkt uit het atlasonderzoek.

BIOTOOP

Hoogstammige Beukenbestanden (of met de Beuk als dominante soort) met een lichte onderbegroeiing die zangposten levert en mogelijkheden om het nest trapsgewijze te benaderen, hetgeen essentieel lijkt. Gemengde bestanden worden ook bezet, maar zuiver naalddhout (om het even welke soorten) of andere bosassociaties herbergen slechts zeer geringe dichtheden. Oude naaldbossen in de Ardennen worden wel ingenomen, meestal indien er zich enkele beuken in de onderste etage bevinden.

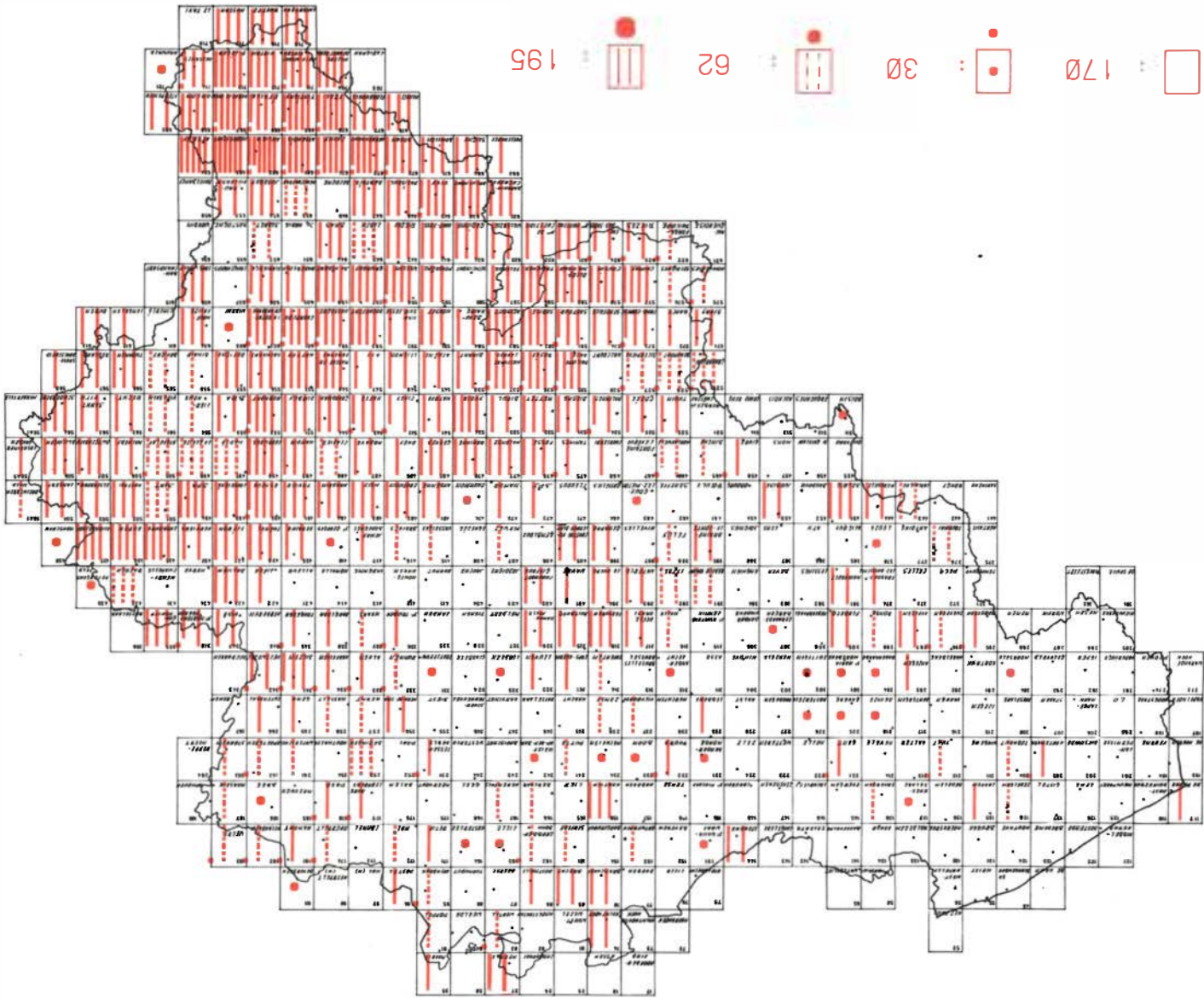
BIBLIOGRAFIE

Fouarge, J. 1968. Le Pouillot siffleur (*Phylloscopus sibilatrix* Bechstein). Giervalk 58 : 179-368.

Herman, C. 1971. Evolution de la territorialité dans une population de Pouillots siffleurs (*Phylloscopus sibilatrix* Bechstein). Giervalk 61 : 43-86.

J. Fouarge*

PHYLLOSCOPUS SIBILATRIX

195

62

30

170

82

67

64

34

8

2

Tjiftjaf, *Phylloscopus collybita*

VERSPREIDING

De soort broedt in het gehele land en indien in enkele rechthoeken geen broedbewijs werd geleverd, is dit zeker enkel te wijten aan onvoldoende onderzoek.

VOORKOMEN

De Tjiftjaf kent nagenoeg overal een hoge dichtheid en is ongetwijfeld één van onze talrijkste broedvogels. In bijna de helft van de rechthoeken (48%) liggen de geschatte aantallen dan ook binnen de categorie 4 (125-625 paar per 80 km²). Nog hogere dichtheden (625-3000 paar per rechthoek) treffen we ondermeer aan rond de Maas, in een gedeelte van de Condroz en de Famenne en in het zuiden van Luxemburg. In extensieve landbouwgebieden waar weinig landschapselementen als hagen, veldbosjes, e.d. zijn overgebleven (West-Vlaanderen), komt de soort minder talrijk voor. Het is echter opvallend dat in andere streken zoals de Leemstreek, waar nochtans eveneens grote oppervlakten landbouwgrond voorkomen, en in echte bosrechthoeken, toch nog dichtheden van tussen 125 en 625 paar worden aangegeven, wat erop zou wijzen dat de soort niet erg kieskeurig is.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

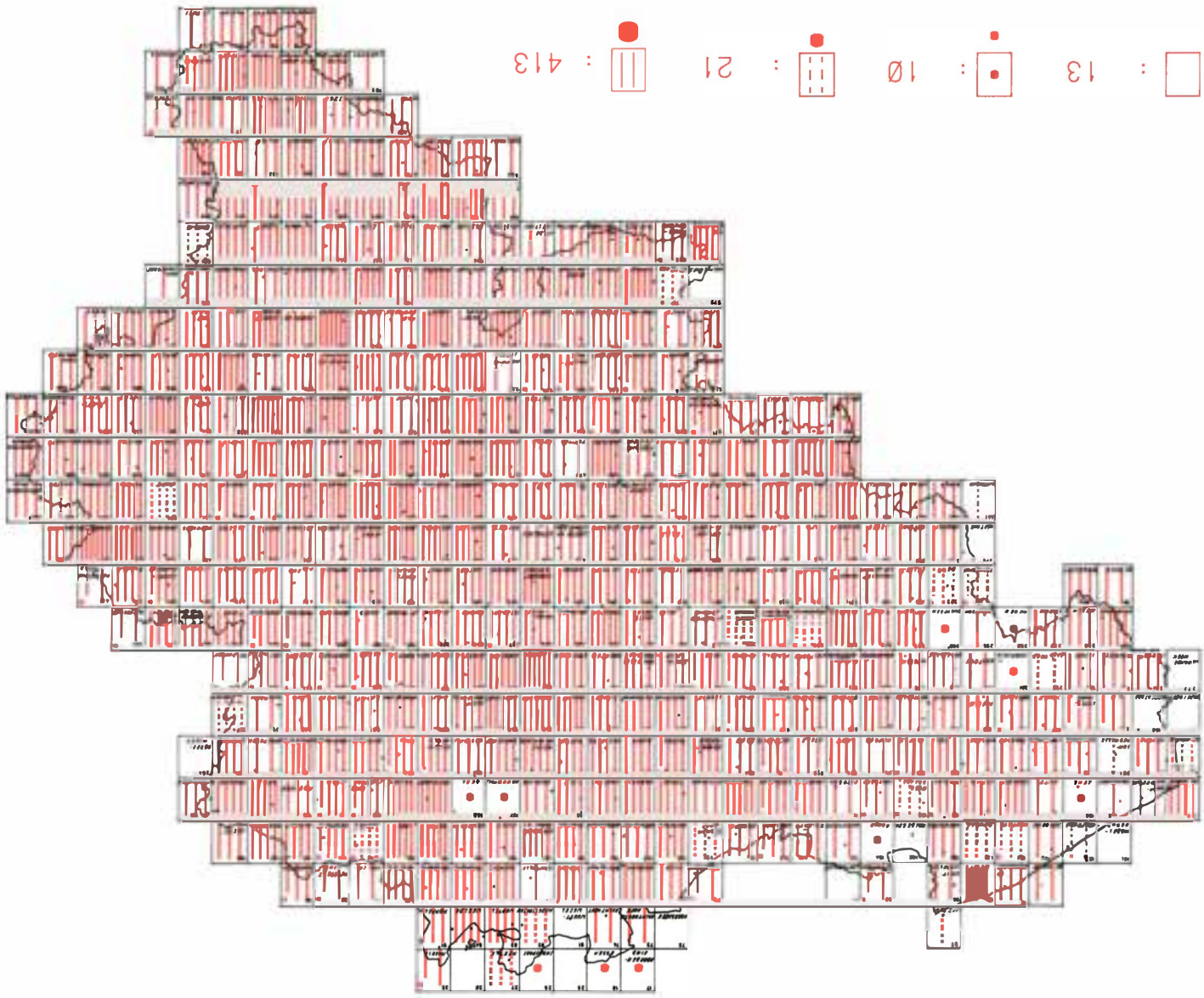
Van een algemeen voorkomende broedvogel als de Tjiftjaf is het uiteraard bijzonder moeilijk om een trend in de populatie vast te stellen. Cijfergegevens ontbreken volkomen. Selys-Longchamps (1842) noemt de soort algemeen in de bossen en van Havre (1928) betitelt ze als algemeen verspreid in alle provincies. Vermits ook buiten het bosareaal Tjiftjaffen voorkomen, zelfs in relatief kleine landschapselementen, lijkt het niet onwaarschijnlijk dat de soort thans talrijker is dan in de vorige eeuw. Anderzijds hebben ruilverkavelingen en het verdwijnen van hagen en houtwallen misschien voor een lichte plaatselijke afname gezorgd die echter wel zal gecompenseerd zijn door het innemen van parken en grote tuinen. Via de methode van de gemiddelden kan de totale Belgische populatie op ca. 170000 paar geschat worden, hetgeen beduidend meer is dan de 105000 paar van Lippens en Wille (1972). Toch lijkt het ons weinig waarschijnlijk dat de vergelijking tussen beide cijfers dient toegeschreven te worden aan een reële toename. Vermits de soort vrij eenvoudig te inventariseren is, moeten de werkelijke aantallen dichter bij de grootschaligere en op meer waarnemingen gebaseerde cijfers van deze atlas liggen. Een cijfer van 150000 paar is dan ook zeker niet overdreven.

BIOTOOP

Oorspronkelijk was de Tjiftjaf ongetwijfeld een broedvogel van bosgebieden, en het is niet erg duidelijk wanneer er precies een aanpassing aan meer antropogene biotopen is gebeurd. Thans komt de soort ook algemeen voor in parken, Populierenaanplantingen (met onderbegroeiing van Bramen) en Dennen- en Sparrenaanplantingen. Ook kreupelhout wordt aangenomen hoewel er dan liefst enkele iets hoger uitstekende zangposten aanwezig moeten zijn. In Vlaanderen komt de Tjiftjaf zelfs voor in knotwilgenrijen met een onderbegroeiing van Bramen.

Walter Roggeman

PHYLLOSCOPUS COLLYBITA

Fitis, *Phylloscopus trochilus*

VERSPREIDING

De Fitis komt in het gehele land voor. In de beide Vlaanderen is hij nochtans minder algemeen, is afwezig in enkele rechthoeken, en heeft er in het algemeen een geringere dichtheid.

TALRIJKHEID

Via de methode van de gemiddelden kan het totaal aantal broedparen bepaald worden op 130000. In de Kempen, Brabant en Hoog-België zijn de dichtheden over het algemeen hoog (125-3000 paar per rechthoek). Binnen deze streken merken we nochtans lagere dichtheden op in het noordoosten van Limburg, het Brusselse, het Land van Herve, Lotharingen en in verschillende uitgestrekte bosmassieven (o.m. de bosgordel van de zuidelijke Ardennen). Anderzijds werden ook enkele schattingen van meer dan 3000 paar per rechthoek naar voor gebracht (Kempen en Hoge Venen). Elders in het land beperkt het gebrek aan gunstige biotopen het voorkomen van de soort. Dit is in het bijzonder zo in Vlaanderen, met uitzondering van de duinengordel waar de Fitis talrijk voorkomt.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

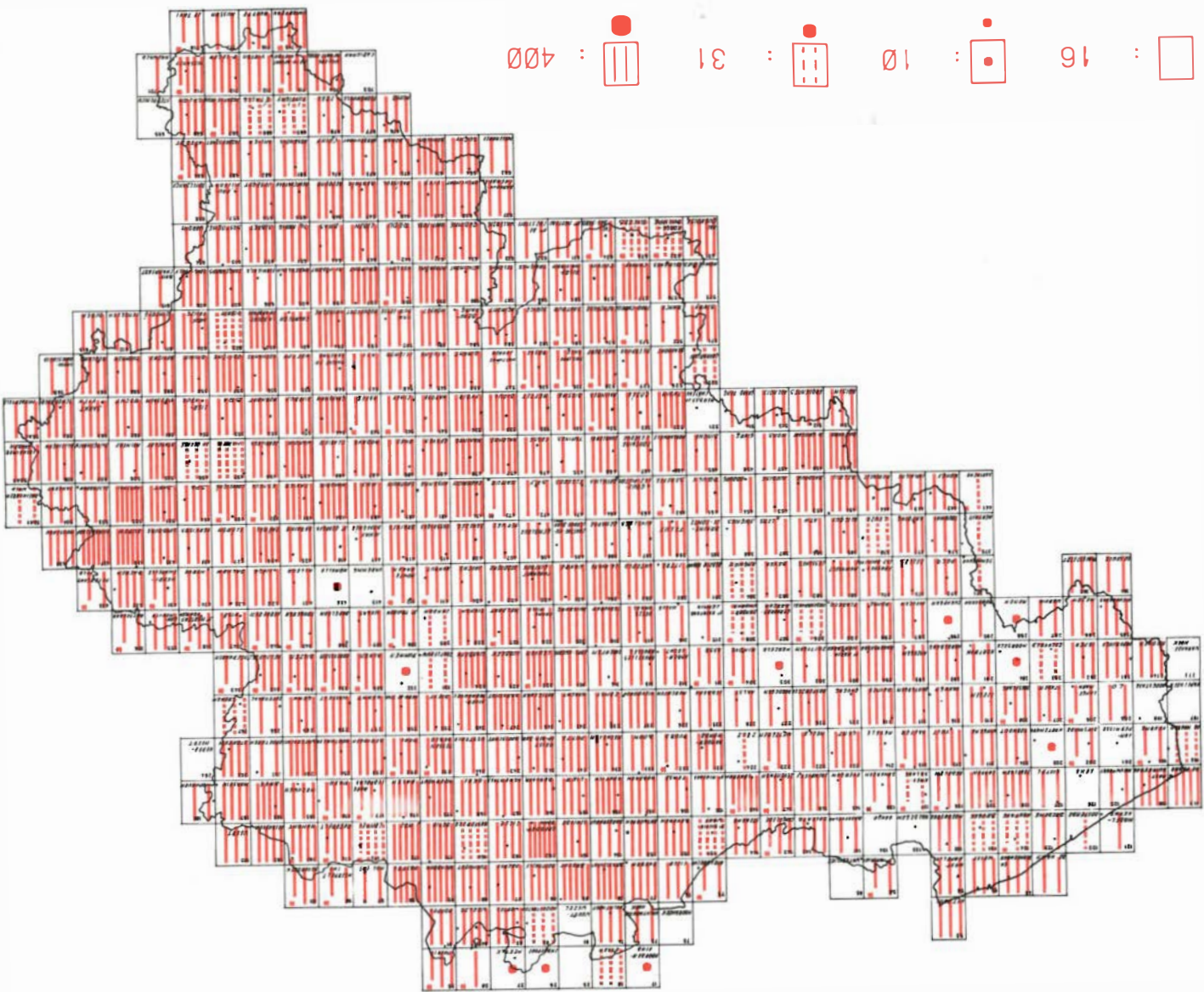
De schatting uit de atlasgegevens komt overeen met deze van Lippens en Wille (1972). Een evolutie in de aantallen kan jammer genoeg niet aangetoond worden vermits alle andere bronnen de soort als algemeen voorkomend aangeven. Bij ons weten speelt momenteel geen enkele factor sterk in het voordeel of in het nadeel van de Fitis. Op het vlak van het biotoop b.v. wordt het voordeel van de toenemende begroeiing met struiken en bos van sommige milieus (vnl. halfnatuurlijke milieus zoals venen en kalkgraslanden) teniet gedaan door biotoopverliezen zoals het verdwijnen en verouderen van hakhout en het verminderen in oppervlakte van braakliggende terreinen en kapvlakten.

BIOTOOP

De Fitis is een typische soort van de pioniersstadia van houtige vegetaties. Hij bezet verschillende biotopen met struiken of jonge boompjes (over het algemeen loofhout), zowel op droge als vochtige bodems. Een kruiden- of halfheester-etage is steeds ten minste gedeeltelijk aanwezig. Men vindt de soort dan ook op open terreinen na kalkkappingen, in heiden, venen, op kalkgraslanden of terrils met opschietend houtgewas (vooral Wilgen, Berken, Lijsterbes, Elzen en Dennen), in struiken langsheen spoorwegen en wegen, in jonge Elzenbosjes, en in weiden en moerassen met opslag van Wilgen, Elzen en Berken. Verder broedt ze ook in Duindoornstruwelen aan de kust, in hakhout, sommige hagen en in bosranden met veel struikgewas. In de bossen zelf vindt men haar slechts op open plekken of in hakhout onder lichte hoogstammige bestanden. Opmerkelijk hoge dichtheden komen voor in hakhout van Wilgen, Berken, Duindoorn en Elzen, alsook op bepaalde heiden en venen die naar bos evolueren. Naaldhoutbestanden, vooral van Sparren, worden gemeden. In bewoonde gebieden, waar al te veel parken voor hem ongunstig zijn, is de Fitis daarentegen zeldzaam (geschikte struiklaag te beperkt, te hoge bomen, grasvelden, overpopulatie van door de mens ingevoerde predatoren).

J.-P. Jacob*

PHYLLOSCOPUS TROCHILUS

11 : 12 : 57 : 146 : 168 : 44 : 4

16 : 10 : 31 : 400

Goudhaantje, *Regulus regulus*

VERSPREIDING

De verspreiding van het Goudhaantje is deze van de coniferen. De soort komt dan ook algemeen voor in Hoog-België, maar elders komt ze niet overal tot broeden. Ze is betrekkelijk goed vertegenwoordigd in een groot deel van de Kempen, in Brabant en zandig Vlaanderen. in de heuvelstreek rond Ronse, in de bossen van Baudour-Beloeil en op de naar Samber-en-Maas gerichte glooiing van Haspengouw. In de rest van het land zijn broedgevallen erg geïsoleerd en zelfs onregelmatig.

TALRIJKHEID

Via de methode van de gemiddelden kan de populatie geschat worden op 100000 paar. Deze bevinden zich voor 90% in Hoog-België waar de dichtheden bijzonder hoog zijn (meer dan 625 en zelfs meer dan 3000 paar per rechthoek van 80 km²) in het noordoosten van Condroz en Famenne en vooral in de Ardennen. Rekening gehouden met gekende densiteiten van deze soort (b.v. 1,4 - 2,2 paar per ha in de Luikse Condroz-Fouarge, 1974) herbergen bepaalde rechthoeken die nagenoeg geheel bedekt zijn met uitgestrekte naaldbossen, waarschijnlijk 5000 tot 8000 paar, zoniet meer (b.v. Odeigne-Bihain). Ten noorden van de as Samber-en-Maas zijn de dichtheden veel geringer ; dit geldt eveneens voor de Kempen waar de Dennenbossen veel minder bezet worden. Vertrekkende van de atlasgegevens kunnen de volgende voorzichtige regionale schattingen vooropgesteld worden : 1700-3000 paar in de Kempen, 900-1400 in Brabant en 500-700 in de beide Vlaanderen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Zoals andere soorten die nauw verbonden zijn met de aanwezigheid van coniferen, heeft het Goudhaantje in belangrijke mate geprofiteerd van het op grote schaal aanplanten ervan. Het areaal van de Fijnspaar, waaraan de soort duidelijk gebonden is, is b.v. van 17000 ha in 1895 toegenomen tot 184000 ha in 1970. In de Ardennen is de aanwezigheid van het Goudhaantje sinds lang gekend (o.m. Selys-Longchamps, 1842). Vandaar heeft het zijn areaal uitgebreid naar geheel Hoog-België en de Kempen (van Havre, 1928), vervolgens naar Brabant (Verheyen, 1948) en naar Henegouwen (Delmée, 1952). In de vijftiger jaren was de soort volgens verschillende vermeldingen zeldzaam in Laag- en Midden-België. Ze is er vooruitgegaan door het toenemend aanplanten van Sparren en door het minder frekwent voorkomen van strenge winters, waaraan ze gevoelig is. Wanneer het Goudhaantje zich juist is beginnen vestigen als broedvogel in de beide Vlaanderen is onzeker, maar dit gebeurde ten laatste in 1961. De Avifauna van België (1967) schat de populatie tussen de 10000 en de 50000 paar ; Lippens en Wille (1972) houden het bij 18000 broedparen. Wat Laag- en Midden-België betreft zijn de atlaschattingen van dezelfde grootteorde als deze van Lippens en Wille. In Hoog-België daarentegen schijnt de populatie vroeger onderschat te zijn geweest ; het is echter ook mogelijk dat ze er profiteerde van een reeks zachte winters voor en tijdens de onderzoeksperiode van deze atlas.

BIOTOOP

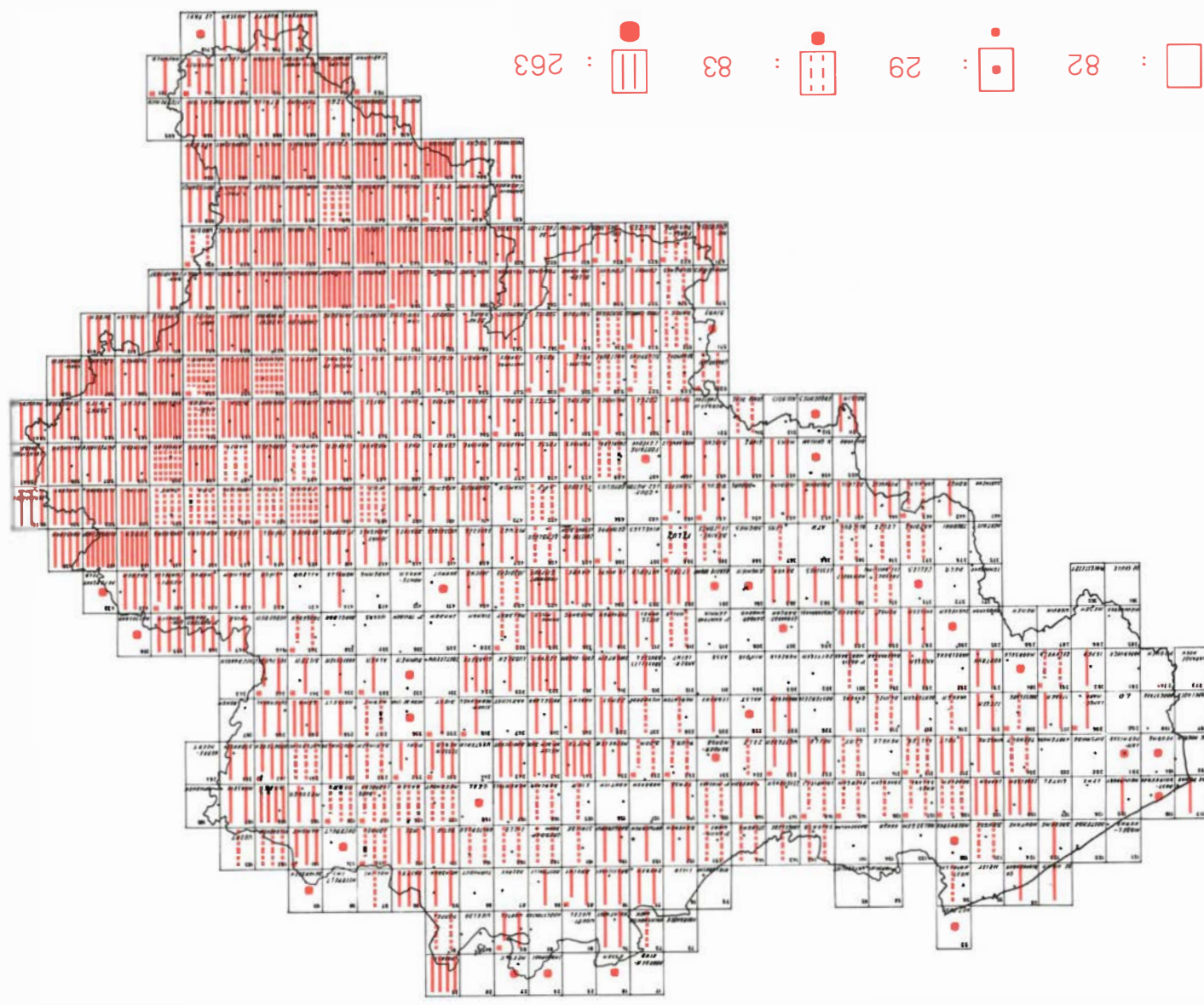
Het Goudhaantje komt vooral voor in dichte coniferen met kleine naalden. Men vindt het dan ook vooral in Fijnspaar en Douglassparren vanop het ogenblik dat ze voldoende hoog zijn om als zangpost te dienen. De grootste densiteiten in België vinden we in homogene bestanden van deze naaldhoutsoorten. Het uiterst kleine formaat van de soort laat haar toe zich tevreden te stellen met kleine oppervlakten ; zij komt dan ook voor in gemengde bestanden hetgeen vestigingen op geringere hoogte vergemakkelijkt. In het noorden van het land vindt men haar vooral in gemengde bossen met Sparren, maar ook in arboretums, begraafplaatsen en parken met veel siersparren. Zelfs in slecht groeiende *Epiceas* onder populierenaanplantingen broedt hier en daar een paar. Lorken en Dennen schijnen daarentegen minder verkozen te worden ; slechts de Corsicaanse Den in de Kempen schijnt te worden aangenomen (J. Gabriëls, pers. med.) daar waar de Zwarte Den ook gemeden wordt. Broedgevallen in jong loofhout blijven uitzonderlijk.

BIBLIOGRAFIE

Fouarge, J. 1974. Etude de la densité de Roitelets huppés (*Regulus regulus*) et triple bandeau (*Regulus ignicapillus*) dans une pessière âgée : premiers résultats. Aves 11 : 151-156.

J.-P. Jacob*

REGULUS

☐ : 82 : ☐ : 29 : ☐ : 83 : ☐ : 263
☐ : 45 : ☐ : 100 : ☐ : 99 : ☐ : 57 : ☐ : 34 : ☐ : 11

Vuurgoudhaantje, *Regulus ignicapillus*

VERSPREIDING

Zoals de vorige soort komt dit goudhaantje wijd verspreid voor in Hoog-België, maar is veel minder algemeen in het gebied ten noorden van de as Samber-Maas. Zij komt er voor in een gedeelte van de zuidhelling van de Leemstreek, het noorden van Namen en in Brabant ten zuiden van de lijn Brussel-Leuven ; de soort broedt eveneens in klein aantal in Henegouwen, meer bepaald in het gebied tussen Baudour en Belœil. Het Vuurgoudhaantje is (zeer) zeldzaam in de rest van ons land, met inbegrip van de Kempen (broedgevallen aangetoond in slechts 17 rechthoeken) ; in deze gebieden zijn een gedeelte van de « mogelijke » of « waarschijnlijke » broedgevallen waarschijnlijk waarnemingen van soms nog tot in mei doortrekkende individuen.

TALRIJKHEID

De schatting van de totale populatie volgens de methode van de gemiddelden bedraagt ongeveer 83000 broedparen. Bijna de volledige populatie komt voor in Hoog-België ; in Laag- en Midden-België zouden er minder dan 1000 koppels broeden. De hoogste dichtheden werden waargenomen in dezelfde gebieden als voor het Goudhaantje (*Regulus regulus*) en in Hoog-België is er een zeer (te) goede overeenkomst tussen de respectievelijke populatieschattingen, rechthoek per rechthoek. De aantalsverhouding tussen beide soorten is echter onderhevig aan hevige schommelingen. Deze zijn te wijten aan het feit dat tijdens strenge winters de populaties van het Goudhaantje sterker beïnvloed worden dan die van het Vuurgoudhaantje dat een duidelijker trekker is.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Het voorkomen van het Vuurgoudhaantje, is net zoals bij het Goudhaantje, positief beïnvloed door het aanplanten van Fijnsparachtigen, alhoewel haar ontwikkeling er iets trager verliep dan de andere soort ; de fauna's van de 19e eeuw vermelden het Vuurgoudhaantje niet als broedvogel (of uiten slechts een vermoeden), terwijl Coopman (1921) de soort beschouwt als duidelijk minder algemeen dan het Goudhaantje. In de 20e eeuw heeft het Vuurgoudhaantje een algemene uitbreiding gekend in geheel noordwest Europa, en koloniseerde Denemarken, Nederland, Groot-Brittannië en het noordwestelijke deel van Frankrijk. Deze uitbreiding geldt ook voor ons land. In Brabant broedt de soort minstens reeds sinds 1916 (Wortelaers, 1949). In de Kempen wordt de aanduiding als « vrij algemeen » (van Havre, 1928) tegengesproken door latere waarnemingen (verwarring met trekkers?). Zeldzame broedgevallen worden er slechts vermeld sinds het midden van deze eeuw in Limburg (Hoogsteyns, 1964), voor de eerste maal dichtbij Oud-Turnhout in 1951 (Boone, 1951), en in Lichtaart in 1953 (Cuypers, 1956). Tijdens de inventarisatieperiode van de atlas was de status van de soort er nog steeds onveranderd. Elders werden broedgevallen slechts in West-Vlaanderen waargenomen en dit vanaf 1964.

BIOTOOP

Beide goudhaantjes komen samen voor in dezelfde bestanden, in dichtheden die zeer gelijkend kunnen zijn. De algemene beschrijving van het biotoop is dus dezelfde als bij de vorige soort. In het algemeen verkiest het Vuurgoudhaantje toch gemengde bossen en parken met naaldbomen.

BIBLIOGRAFIE

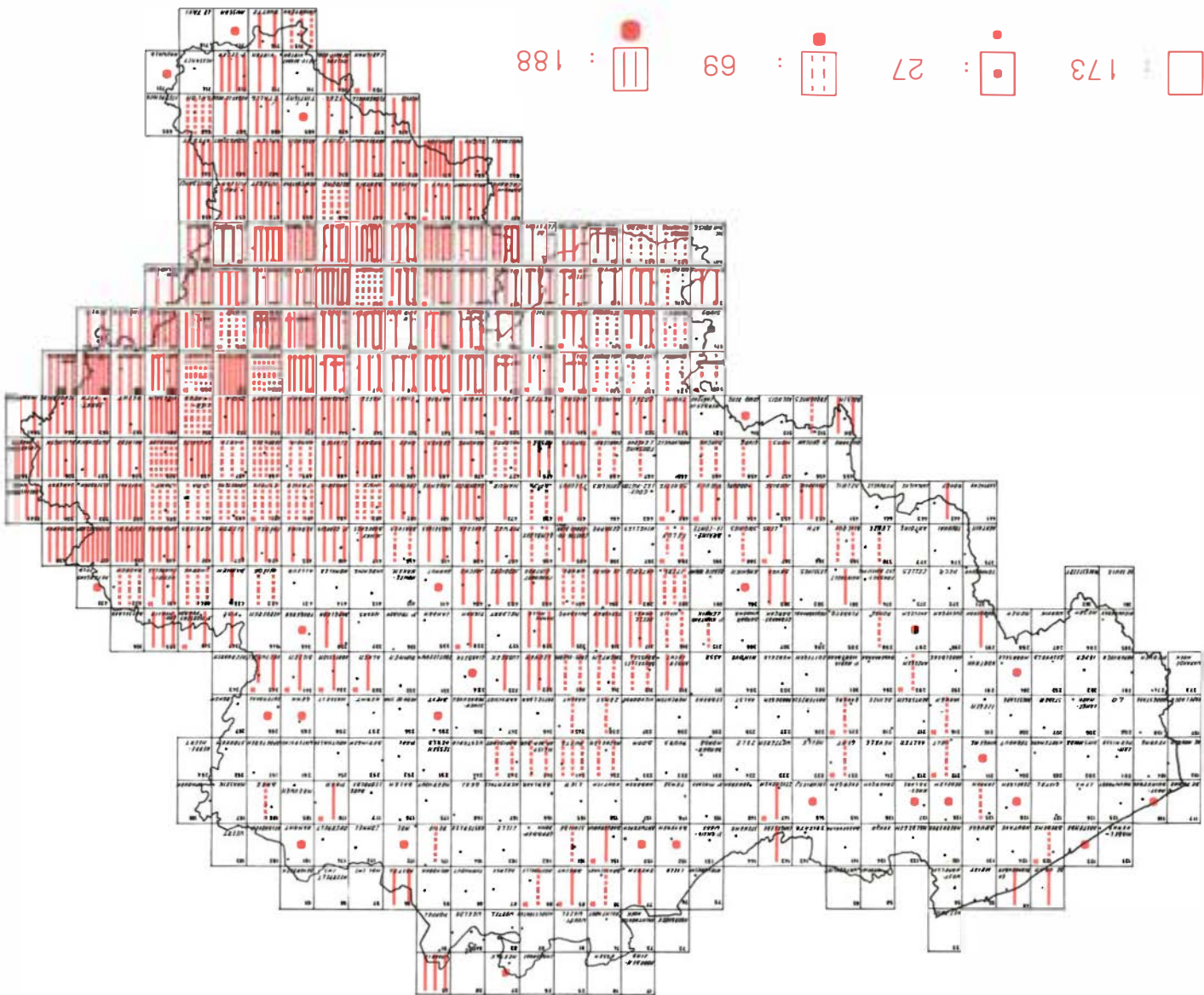
Boone, A. 1951. Vuurgoudhaantje. Wielewaal 17:305-306.

Hoogsteyns, J. 1964. Vuurgoudhaantje-*Regulus ignicapillus*. in E.P. Landewald Janssen : De vogels van Limburg. Wielewaal 30:104-105.

Wortelaers, F. 1949. Goudhaantjes. Wielewaal 15 :252-254.

J.-P. Jacob*

REGULUS IGNICAPILLUS

173 : 27 : 69 : 188
44 : 59 : 73 : 48 : 22 : 11

Baardmannetje, *Panurus biarmicus*

VERSPREIDING

Tussen 1973 en 1977 broedde het Baardmannetje plaatselijk in de Kust- en Scheldepolders, in de Kempen en mogelijks nabij Lier en Avelgem. Ten noorden van Antwerpen kwam de soort vooral voor in de rietvelden langsheen de Schelde.

TALRIJKHEID

In 1973 werden 13 broedgevallen aangetoond aan de Kust en negen nabij Antwerpen. Het daaropvolgend jaar herbergde elk van deze streken zeven paar. Aan de kust waren er verder nog zes paar in 1975 en misschien één in 1977. Ten noorden van Antwerpen hebben ten minste drie paar gebroed in 1975, werd er geen enkel gesignaleerd in 1976, maar wel 14 in 1977. Elders hadden de broedgevallen telkens betrekking op geïsoleerde paren die zich tijdelijk ergens vestigden.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Vroeger broedde het Baardmannetje vrij algemeen in het noorden van het land, waar de soort verdween in de loop van de 19e eeuw (van Harve, 1928). In 1942 was er een broedpoging in de Dijlevallei (Wortelaers, 1942). Vanaf 1965 verspreidde de soort zich over West-Europa vanuit de IJsselmeerpolders (Nederland) en de eerste Belgische broedgevallen werden in 1966 ontdekt te Neerpelt (Houwen, 1967; Lehaen, 1967). Een tiental paar broedden in Limburg in 1967 (Van Impe, 1970) en vanaf 1969 waren er broedgevallen nabij Antwerpen (Herroelen, 1972). In 1969 waren er ongeveer 50 paar in België, in 1970 wat minder (Lippens en Wille, 1972). We moeten vaststellen dat deze populatie steeds onstandvastig is gebleven en dat ze, misschien bij gebrek aan nieuwe invasies, de neiging vertoont te verdwijnen. Zo broedde de soort na 1975 niet meer regelmatig aan de kust en recenter ook niet meer in de Antwerpse polders. De laatste jaren werd slechts één broedgeval gesignaleerd: Stuivekenskerke, 1981 (Geers *et al.*, 1982).

BIOTOOP

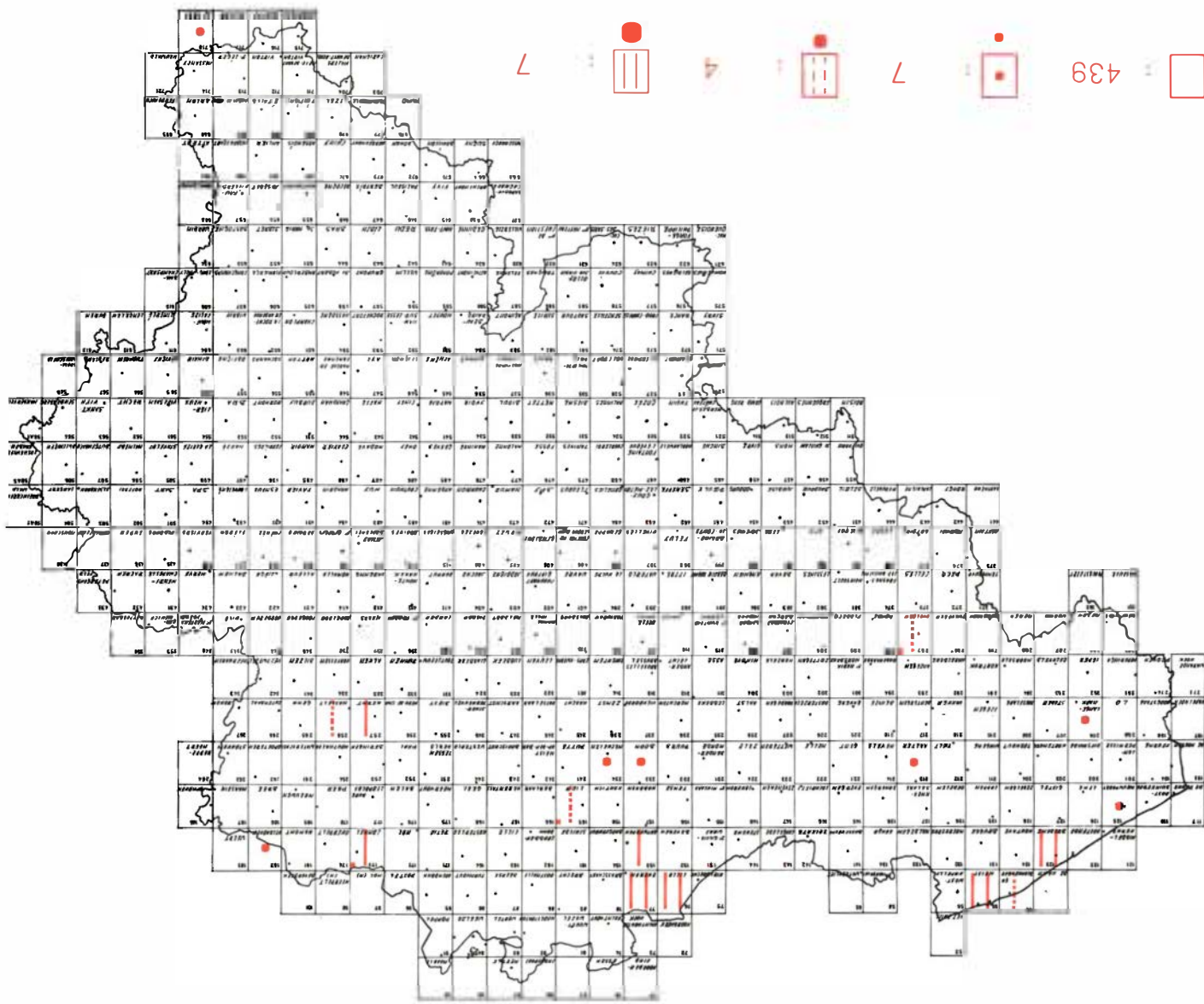
Het Baardmannetje komt voor in uitgestrekte, dichte rietvelden met oude rietstengels. Eventueel mogen ook andere planten in deze rietvelden voorkomen.

BIBLIOGRAFIE

- Houwen, P. J. 1967. Het voorkomen van het Baardmannetje, *Panurus biarmicus* in België tot in het jaar 1966. *Giervalk* 57 : 210-220.
- Lehaen, H. 1967. Het Baardmannetje, *Panurus biarmicus*, een nieuwe broedvogel voor België. *Giervalk* 57 : 208-209.
- Wortelaers, F. 1942. *Panurus b. biarmicus* - Mésange à moustaches. *Giervalk* 32 : 110.

J.-P. Jacob*

PANURUS BIARMICUS

7 7 7 7 439

Staartmees, *Aegithalos caudatus*

VERSPREIDING

De Staartmees broedt in heel het land met uitzondering van bepaalde delen van het Ardens plateau, de Polders en zandig Vlaanderen, en in enkele rechthoeken in de Leemstreek. In de Ardennen komen de 'witte vlekken' overeen met gebieden die aangeplant zijn met Fijnspar, in Laag-België en de Leemstreek met de meest ontboste gebieden. In de Ardennen kan de zeldzaamheid van de Staartmees bovendien misschien in de hand gewerkt worden door de strenge winters. De soort ontbreekt verder in een aantal rechthoeken die misschien wel onvoldoende onderzocht zijn.

TALRIJKHEID

De dichtheden zijn het hoogst in de Kempen, in Brabant, in het Heuvelland, de bossen van Baudour-Belœil en in het noorden van Hoog-België (Condroz, Fagne-Famenne en de noordwestelijke rand van de Ardennen). Wanneer we het zuidelijk deel van de Ardennen en Lotharingen uitsluiten (waarschijnlijk niet voldoende onderzocht), komt de verspreiding van de Staartmees goed overeen met deze van de bosgebieden die niet gedomineerd zijn door Fijnspar en Douglasspar. De dichtheden in de Leemstreken zijn lager, met gemiddeld zes tot 25 broedparen per rechthoek. De soort is er beperkt door de aanwezigheid van grote oppervlakten landbouwgebieden, maar broedt er in kleine bosjes, parken, boomgaarden, tuinen en Populieraanplantingen met ondergroei van struiken. Lage dichtheden (één tot vijf broedparen per rechthoek) vinden we dikwijls nabij de 'witte vlekken', vooral in West-Vlaanderen. De totale populatie wordt geschat op ongeveer 11000 broedparen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Lippens en Wille (1972) geven 15000 broedparen op, een cijfer dat weinig verschilt met dat van de atlas. Het is zeer waarschijnlijk dat de aantallen op korte termijn weinig geëvolueerd zijn, de schommelingen als gevolg van strenge winters niet meegerekend. Op langere termijn is in de Ardennen echter een achteruitgang mogelijk als gevolg van het verdwijnen van hakhoutbossen met een rijke ondergroei van struiken. Volgens Coopman (1921) is de Staartmees in de Hoge Venen een algemene soort. Dit is momenteel nog enkel geldig voor een gedeelte van deze streek. Anderzijds is er een mogelijke uitbreiding naar het noordoosten van het land. De Staartmees was misschien « nieuw » in de streek van Tournai in 1939 (toen voor het eerst waargenomen) (Delmée, 1939), en hij zou in Knokke voor het eerst gebroed hebben in 1956 (Lippens en Wille, 1963). De soort heeft er misschien gebruik gemaakt van de aanplantingen en de uitbreiding van villawijken met beboste tuinen.

BIOTOOP

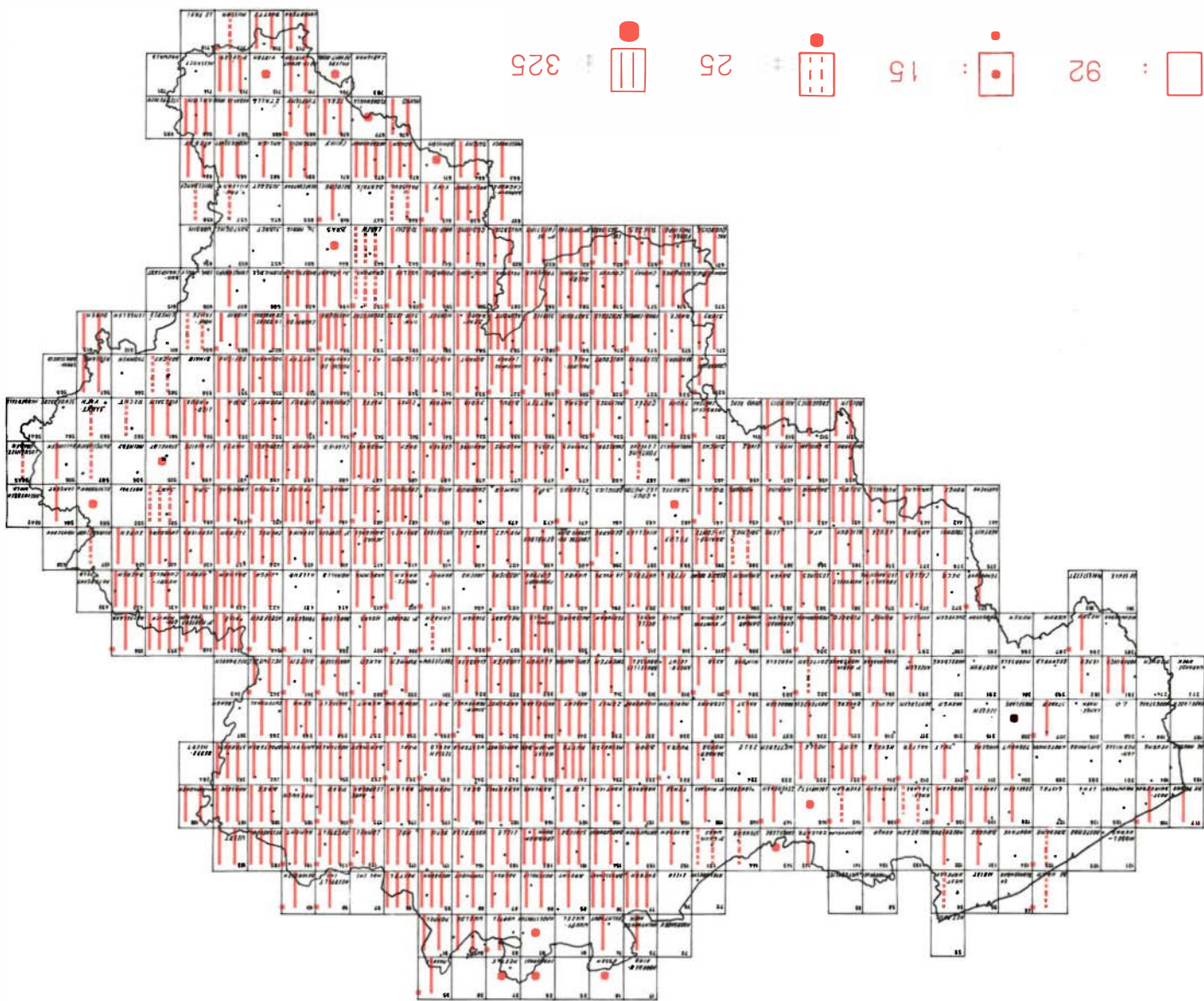
Bomen met al dan niet een ondergroei van struiken : hakhoutbossen, jonge aanplantingen, kreupelhout, Dennen- en Elzenbossen met ondergroei, Elzen- en Beukenbossen, Populierenbossen met ondergroei van Elzen, Vlier en Meidoornstruiken, fruitbomen op voormalige kalkgraslanden, pioniersvegetaties van Berken en Wilgen op kapplaatsen, parken, tuinen en bosjes. Aaneengesloten Fijnspar of Douglassparbestanden en dichte of door herten overbegraasde Beukenbossen zijn weinig geschikt. De soort bouwt zijn nest dikwijls in naaldbomen.

BIBLIOGRAFIE

Delmée, E. 1939. Observations faites dans le Tournaisis, à Celles et environs. Gerfaut 29 :131-133

J.-P. Ledant*

AEGITHALOS CAUDATUS

□ : 92 : ● □ : 15 : 25 : 325

□ : 76 : 128 : 131 : 15

Glanskopmees, *Parus palustris*

VERSPREIDING

De Glanskopmees komt in het hele land voor met uitzondering van de Laagvlakte in de Kuststreek, Vlaanderen en de Kempen. De verspreidingsgrens komt bijna exact overeen met de 50-60 m hoogtelijn aan de rand van de laagplateaus van Midden-België, en dus niet volledig met de grens van het fytogeografisch Brabants distrikt. Dit laatste strekt zich verder naar het westen uit totdat de Schelde. De afgrenzing van het verspreidingsgebied van de Glanskopmees kan vreemd lijken, maar een gelijkaardige verspreiding, alhoewel in het algemeen iets minder grillig, vindt men terug bij 15 bosplanten (van Rompaey en Delvosalle, 1972). Hiervan werden er 9 door Noirefalise (1984) geklasseerd als montane, subcontinentale of subatlantische soorten. Vier ervan zijn boomsoorten (o.a. Beuk en Haagbeuk), negen zijn planten van de ondergroei van bossen, waarvan vier karakteristiek van *Fagetalia*, drie van het *Carpinion*, één van het *Luzulo-Fagion* en één van het *Alno-Padion*. De limiet komt waarschijnlijk overeen met de maximale uitbreiding van deze bossoorten in het Brabants distrikt op leembodem. In het uiterste westelijke en bijna volledig ontboste gedeelte van het distrikt komt de Glanskopmees niet voor. Alle Belgische groeiplaatsen van het subatlantische *Carpinion* en alle Beukenassociaties, met uitzondering van de atlantische Beukenbossen, bevinden zich binnen het verspreidingsgebied van de Glanskopmees.

TALRIJKHEID

De hoogste aantallen worden bereikt in de Ardense bosgebieden. De talrijkheid neemt op een regelmatige wijze af naar de grens van het verspreidingsgebied toe.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

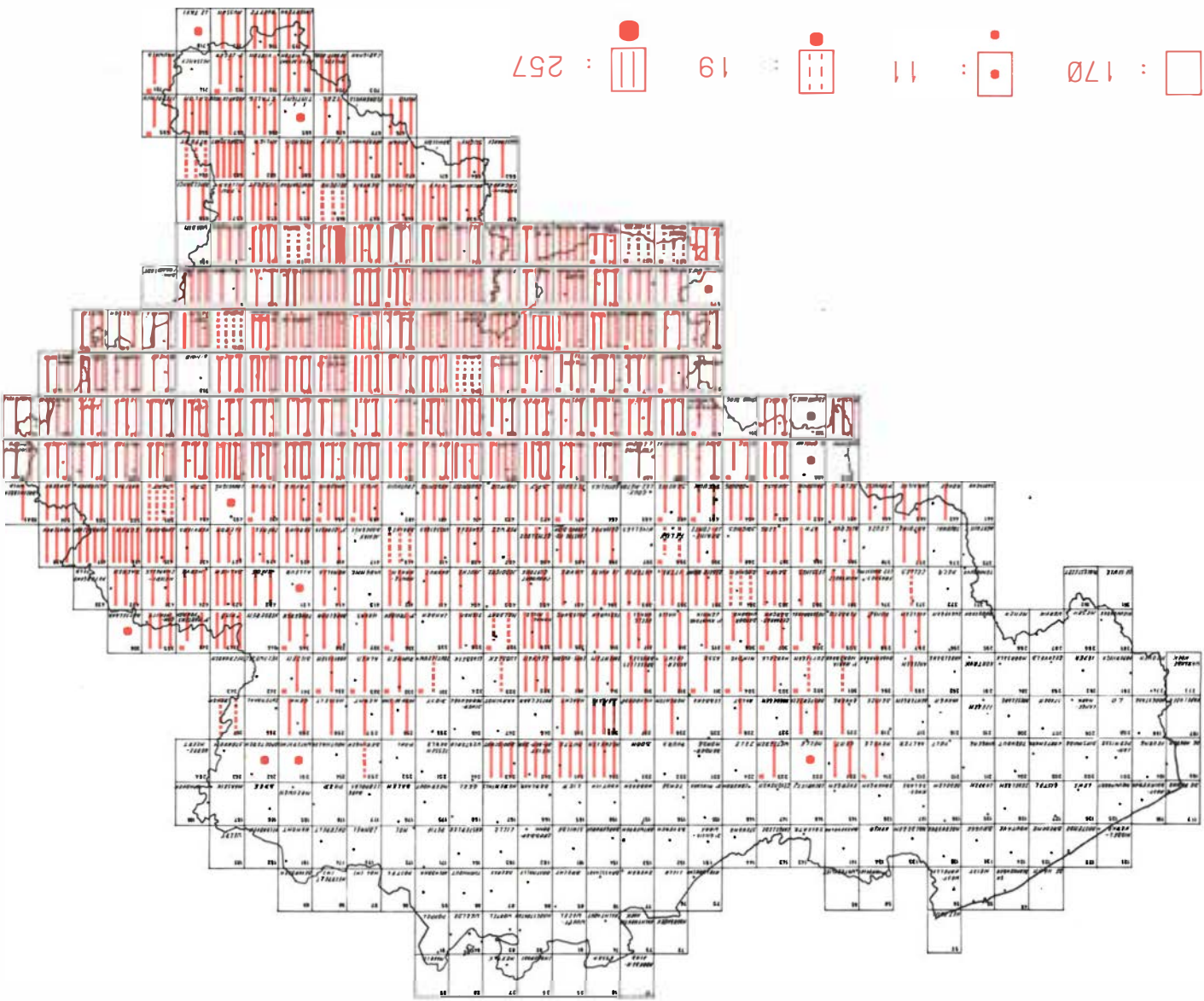
Het feit dat de Glanskopmees en de Matkopmees (*Parus montanus*) vroeger verward werden, laat ons niet toe oudere gegevens te gebruiken. Lippens en Wille (1972) schatten de populatie op 50000 broedparen. Het cijfer bekomen voor de periode van de atlas, nl. 30000, is van dezelfde grootteorde, en het verschil is waarschijnlijk lager dan de foutengrens van de twee methoden. Het is zeker dat een aantal waarnemers deze weinig opvallende soort hebben onderschat, terwijl de ervaringen van H. Wille in de Forêt d'Anlier, één van de bosgebieden waar de dichtheden van de soort het hoogst zijn, tot een zeer kleine overschatting leiden. De door Lippens en Wille (1972) geconstateerde uitbreiding van de soort in de richting van Gent, waar parkgebieden geschikte biotopen vormen, werd door de gegevens van de atlas bevestigd.

BIOTOOP

Het Beukenbos is het meest geprefereerde biotoop, en vooral het zure Beukenbos (*Luzulo-Fagion*). De soort komt in lagere dichtheden voor in andere loofbostypes, hoofdzakelijk in Eiken-Haagbeukbossen en in nog mindere mate in naalddhout. We vinden ze ook in parken waar veel hakhout aanwezig is.

P. Devillers*

PARUS PALUSTRIS

 : 170 • : 11 ⋮ : 19 ● : 257
⋮ : 31 ⋮ : 70 ⋮ : 112 ⋮ : 58 ⋮ : 5

Matkopmees, *Parus montanus*

VERSPREIDING

Heel het land, met uitzondering van een aantal plaatsen in de Polderstreek.

TALRIJKHEID

De dichtheid van de soort is vrij uniform over het verspreidingsgebied en wordt meestal geschat op 26-125 broedparen per rechthoek. Een zone met hogere dichtheden (talrijkheidsklasse 125-625) komt voor in de Dijlevallei. Gebieden met een lage densiteit vinden we in de Polderstreek, op het Ardens plateau, in de bosgordels van de meridionale Ardennen en in Lotharingen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

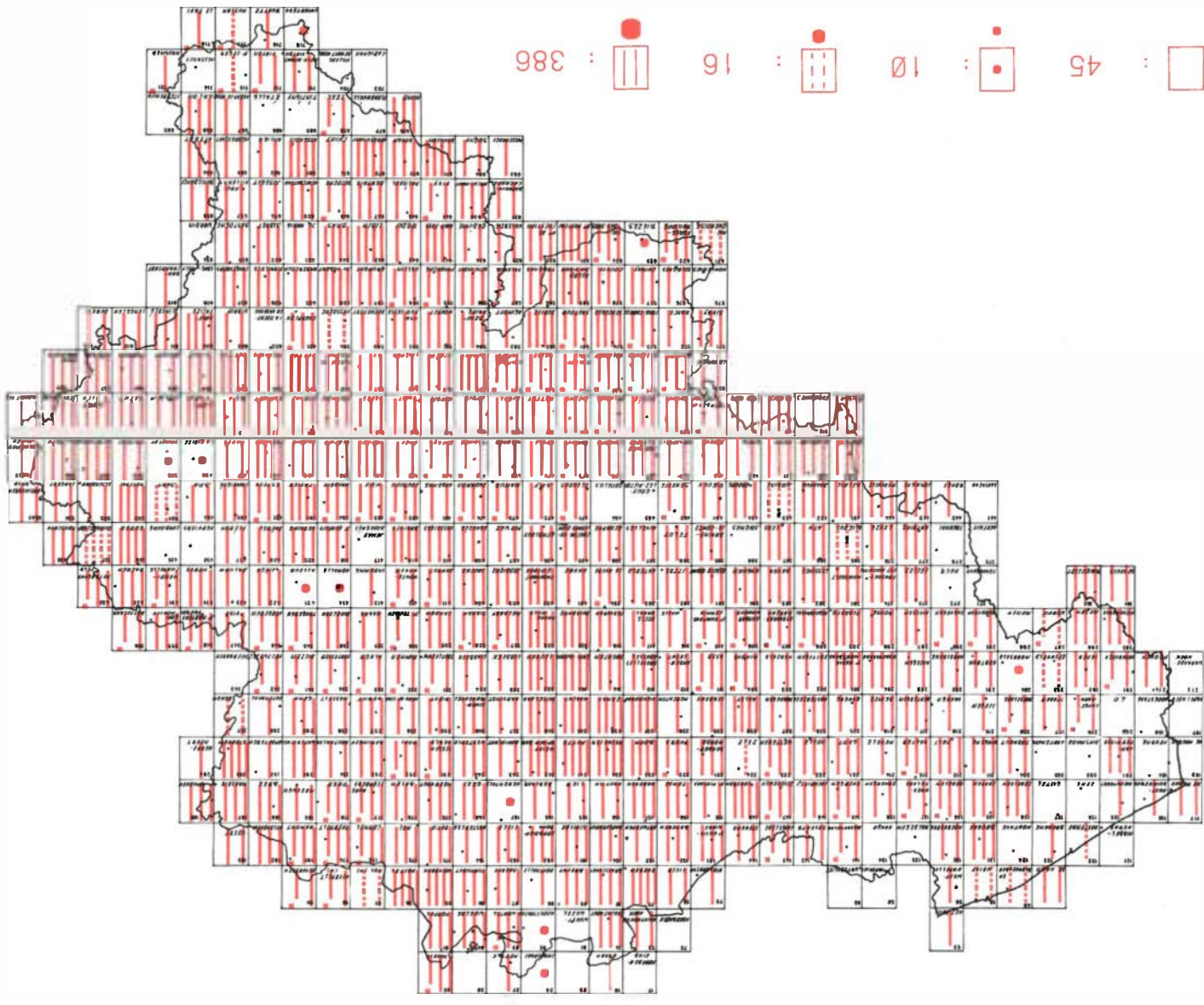
Vermits de soort pas in de deze eeuw duidelijk van de sterk gelijkende Glanskopmees (*Parus palustris*) werd onderscheiden, zijn er geen bruikbare gegevens over de vroegere verspreiding van de Matkopmees beschikbaar. De door van Havre (1928) geciteerde lokaliteiten geven meer de vooruitgang in de onderscheidingstechnieken van beide soorten aan, dan de verspreiding van de Matkopmees zelf. Zelfs voor de gegevens van de atlas zijn de schattingen voor sommige hokken beïnvloed door deze indentificatieprobleem, zowel bij de Matkopmees als bij de Glanskopmees. Het door de methode van de gemiddelden geschatte aantal, nl. 19000 broedparen, is veel lager dan dit van Lippens en Wille (1972), nl. 40000. Het verschil is waarschijnlijk kleiner dan de foutenmarge van beide methodes, maar een relatieve achteruitgang van deze soort, die in tegenstelling tot een aantal andere mezen weinig bevoordeligd wordt door het plaatsen van nestkasten (ze hakt zelf haar nesthol), is niet uitgesloten, en de evolutie van de populatie zou moeten gevolgd worden.

BIOTOOP

Het natuurlijk milieu van de soort wordt waarschijnlijk gevormd door bossen op alluviale gronden, Elzen-en Wilgenbossen, Elzenbroekbossen, Eiken-Berkenbossen van het *Quercus-Betuletum* en pioniersberkenbossen van het *Quercion*. De Matkopmees komt ook voor in relikten van dergelijke gemeenschappen en broedteveneens in parken en tuinen, zelfs tot in de stad, zolang er een goed ontwikkelde onderbegroeiing aanwezig is. Ze komt zeer zelden of niet voor in de droge Eiken-Essenbossen van het *Carpinion* en de Beukenbossen van het *Fagion*, wat haar zeldzaamheid verklaart in de meridionale bosgordels van de Ardennen en Lotharingen waar ze beperkt blijft tot de valleien. In de minder aaneengesloten en meer gemengde bosgordel van St-Hubert komt de Matkopmees in schommelende densiteiten voor. Een verband tussen de verspreiding van de Matkopmees en deze van *Galeopsis tetrahit*, een lipbloemige van kapplaatsen en bosranden waarvan de zaden een belangrijk voedsel zijn voor de mees in de nazomer en de herfst, komt niet tot uiting, met uitzondering van de toevallige afwezigheid van beide soorten in de westelijke Polderstreek.

P. Devillers*

PARUS MONTANUS

: 45
• : 10
•• : 16
••• : 386

: 29
•••• : 125
••••• : 203
•••••• : 45

Kuifmees, *Parus cristatus*

VERSPREIDING

De verspreiding van de Kuifmees valt volledig samen met deze van naaldhout, vooral die van de Fijnspar in Hoog-België en van Dennen elders. De kaart geeft haar als broedvogel in de Kempen, op de zandige bodems van Brabant en in het noorden van de Hainevalllei, alsook overal in Hoog-België behalve dan in het Land van Herve, het noordwesten van de streek tussen Samber-en-Maas en het zuiden van Lotharingen, waar minder naaldbomen voorkomen. In Vlaanderen is deze mezensoort zeer zeldzaam, en ze ontbreekt eveneens op de lemige laagplateaus van Midden-België.

TALRIJKHEID

Via de methode van de gemiddelden komen we tot een totale populatie van 18000 paar waarvan ongeveer 14000 in Hoog-België, 2200 in de Kempen en 600 in Brabant. In Hoog-België is de soort bijzonder goed vertegenwoordigd in het Ardens massief en minder in de streken aan de rand ervan; in de Kempen is de dichtheid het laagst op het Limburgs plateau. Slechts enkele paren broeden in Vlaanderen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

In de vorige eeuw was de Kuifmees zeldzaam en kwam ze enkel voor in de Kempen en ten oosten van de Maas (Selys-Longchamps, 1842; Fallon, 1875). Sedertdien breidde de soort zich uit, vooral dank zij de toename van de coniferenaanplantingen. Ze neemt toe in de Kempen en ten oosten van de Maas en ze neemt het gebied tussen Samber-en-Maas en de zandige delen van Brabant in (van Havre, 1928). Verheyen (1947) bevestigt deze verspreiding waaraan hij slechts de streek van Binche toevoegt, maar hij noemt de soort nog steeds over het algemeen weinig algemeen. In de jaren vijftig is ze inderdaad zeer zeldzaam in Brabant (de Bournonville, 1955; Leclercq, 1955), terwijl ze zich vanaf 1956 vestigt in de zandige gebieden in het noorden van de Hainevalllei (Stambruges en Ville-Pommeroeul in 1956, Maisières in 1959 - Bastien, 1957; Hachez, 1959). In Vlaanderen worden de eerste broedgevallen opgetekend in 1946 te Merelbeke en in 1948 te Beernem (Lippens, 1949), maar de soort blijft er een toevallige broedvogel tot in 1963. Dank zij het massaal plaatsen van selectieve nestkasten broedt de Kuifmees vanaf dat jaar jaarlijks in een klein aantal gebieden (Sint-Andries, Sint-Michiels, Lembeke, ... -Wille, 1973). De atlasgegevens bevestigen dat de soort zeldzaam blijft met nochtans voor het eerst een broedgeval aan de kust. De schatting van het totaal aantal broedparen voor deze atlas ligt dicht bij deze van 20000 paar die naar voor gebracht wordt door Lippens en Wille (1972), met nochtans een opvallend hoger cijfer in de Kempen bij deze laatste auteurs. Globaal gezien tonen deze aantallen een gevoelige stijging aan van de Belgische populatie; deze werd mogelijk gemaakt door de uitbreidingen en de op volgende rijping van de naaldbossen.

BIOTOOP

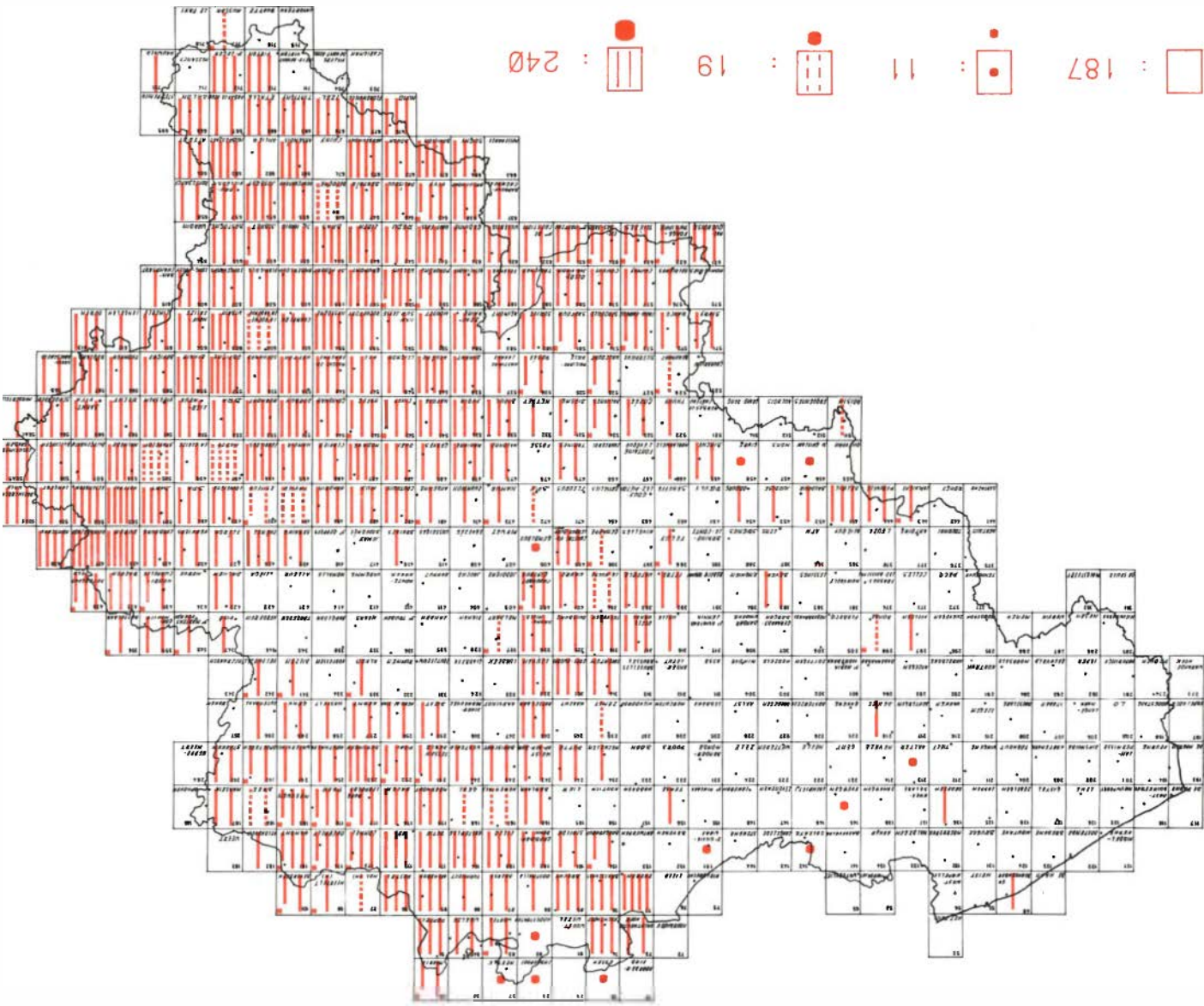
De Kuifmees komt in het algemeen voor in naaldbossen die groot genoeg zijn om het hele territorium te bevatten. Ze is typerend voor andere bestanden met dode of stervende bomen waarin ze een nestholte kan bezetten of aanpassen. Verder broedt de soort ook in nestkasten, oude palen en zelfs in verlaten nesten van eekhoorns of kraaiachtigen. Haar aanwezigheid wordt zeker beperkt door een gebrek aan holten, vooral in jonge aanplantingen. Op dit vlak veeleisender dan de Zwarte Mees (*Parus ater*), broedt de Kuifmees weinig in gemengde loof/ naaldhout-bossen (b.v. Eiken-Haagbeukbestanden met Grove Den in de Famenne) en slechts uitzonderlijk in zuivere loofbossen. In Laag- en Midden-België is de soort vooral gebonden aan Dennenbossen (vooral *Pinus sylvestris* en *P. nigra*); in Hoog-België, waar Dennen minder voorkomen, aan Fijnsparren. Het veel licht doorlatend bladerdak van Lorken trekt haar minder aan. Behalve in Douglassparren worden andere uitheemse coniferen slechts hier en daar ingenomen in arboretums of parken met overvloedige naaldhoutbeplanting.

BIBLIOGRAPHIE

- Bastien, P. 1957. *Parus cristatus*, L. Giervalk 47 : 97.
Hachez, L. 1959. *Parus cristatus* L. en *Parus ater* L. Giervalk 49 : 395.
Lippens, L. 1949. *Parus cristatus brunescens* (Prazak) : Kuifmees. Giervalk 39 : 223-224.
Wille, H. 1973. De Kuifmees (*Parus cristatus*). Wielewaal 39 : 21-22.

J.-P. Jacob*

PARUS CRISTATUS

 : 187 • : 11 || : 19 ||| : 240

|| : 50 ||| : 61 ||| : 115 ||| : 29 ||| : 4

Zwarte Mees, *Parus ater*

VERSPREIDING

De Zwarte Mees komt wijd verspreid voor in Hoog-België, waar naalddhout op grote schaal is aangeplant (in de Ardennen hoofdzakelijk Sparren). De soort komt onregelmatiger voor in een groot deel van het minder met naaldbomen beboste gebied tussen Samber en Maas. In de Kempen en de zandige delen van de provincie Brabant is de Zwarte Mees een regelmatig verspreide broedvogel. Kleine, lokale populaties zijn weer te vinden in de naaldbossen op zandgrond in Laag-en Midden-België : ten noorden van Mons, het Heuvelland, de omgeving van Brugge, het noorden van Oost-Vlaanderen en ten noorden van Namur. Elders is de soort afwezig of komt slechts occasioneel voor.

TALRIJKHEID

De methode van de gemiddelden geeft een totale schatting van ongeveer 57000 broedparen, dit is driemaal zoveel als de Kuifmees. Het zwaartepunt van de Zwarte Mezenpopulatie ligt in Hoog-België. De dichtheden zijn er bijzonder hoog in het Ardennens massief (meer dan 125 broedparen per rechthoek), met uitzondering van de minder met naalddhout beboste oostelijke gebieden. Hoge dichtheden vinden we eveneens in bepaalde delen van de Famenne, de Condroz en Lotharingen, terwijl de soort minder frequent voorkomt in het Land van Herve en het gebied tussen Samber en Maas. Ten noorden van de as Samber-Maas broedt de Zwarte Mees in redelijk hoge aantallen in Brabant en de Kempen, maar is elders veel minder algemeen en lokaal (met minder dan 25 broedparen per rechthoek) : de totale populatie van Oost- en West-Vlaanderen wordt niet hoger geschat dan 200 broedparen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Het eerste broedgeval wordt vermeld in 1861 nabij Arlon (De la Fontaine, 1865). Als gevolg van de uitbreiding en veroudering van de naalddhoutbestanden heeft de Zwarte Mees zich vervolgens snel kunnen uitbreiden. van Havre (1928) vermeldt de soort in de Ardennen, de Hoge Venen, in de Kempen en in zandig Brabant. Ze verschijnt kort daarna in Binnen-Vlaanderen, maar blijft er een occasionele broedvogel tot het begin van de zestiger jaren (Beernem, Oostkamp, Meetjesland ; Verheyen, 1947). Erna wordt de uitbreiding duidelijk positief beïnvloed door het veelvuldig plaatsen van kunstmatige nestholten (nestkasten) (Wille, 1963 en 1965). Aan de kust broedt de soort sporadisch in het Zwin sinds 1958 (Lippens, 1980), maar de gegevens van de atlas tonen aan dat de Zwarte Mees algemener voorkomt. In Henegouwen vestigt ze zich in de omgeving van Mons-Soignies-Ville-Pommerœul vanaf 1949-1951 (Nef, 1949 ; Hachez 1951).

BIOTOOP

De Zwarte Mees broedt hoofdzakelijk in naaldbossen : Sparren, Dennen, Lorken en zelfs Douglassparren en andere 'exoten'. Alhoewel de soort reeds broedt in kleine bestanden, worden de hoogste dichtheden toch waargenomen in oudere bossen. De Zwarte Mees is duidelijk minder gebonden aan een dichte vegetatiebedekking van naalddhout dan de Kuifmees, en komt regelmatig voor in gemengd loofbos, tuinen, parken, arboreta, hagen en heide-en veengebieden dichtgroeiend met Dennen en Sparren. Ze broedt zelfs in zuiver loofbos, maar slechts in klein aantal. De soort is weinig kieskeurig wat de keuze van de nestplaats betreft (frequent holten nabij de grond) en ze kan bij de aanwezigheid van nestkasten nog jonge aanplantingen koloniseren. In tegenstelling tot de Kuifmees zal de Zwarte Mees meer waargenomen worden in de lagere delen van de bosvegetatie.

BIBLIOGRAFIE

- Hachez, L. 1951. Korte mededeling. *Parus ater* L. Giervalk 41:299.
Nef, L. 1949. Brève communication. *Parus ater rapinei* Jouard. Gerfaut 39:223.
Wille, H. 1963. La valorisation de nos réserves libres et l'opération nichoirs en 1963. Bull. RNOB 1963 : 31-46.
Wille, H. 1965. De resultaten van de nestkasten-operatie 1965. Bull. BNVR 1965 : 30-75.

J.-P. Jacob*

PARUS ATER

Pimpelmees, *Parus caeruleus*

VERSPREIDING

Zoals de Koolmees (*Parus major*), komt deze soort overal voor. In de weinige rechthoeken waar ze niet werd opgemerkt gebeurde onvoldoende onderzoek.

TALRIJKHEID

Het is onmogelijk om betekenisvolle besluiten te trekken uit de beschikbare dichtheidsschattingen, behalve dan dat de soort minder talrijk is in de Polders. Overal elders zijn de dichtheden begrepen tussen 26 en 3000 per 80 km². De categorie van 125 tot 625 paar per rechthoek werd duidelijk het meest aangegeven.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

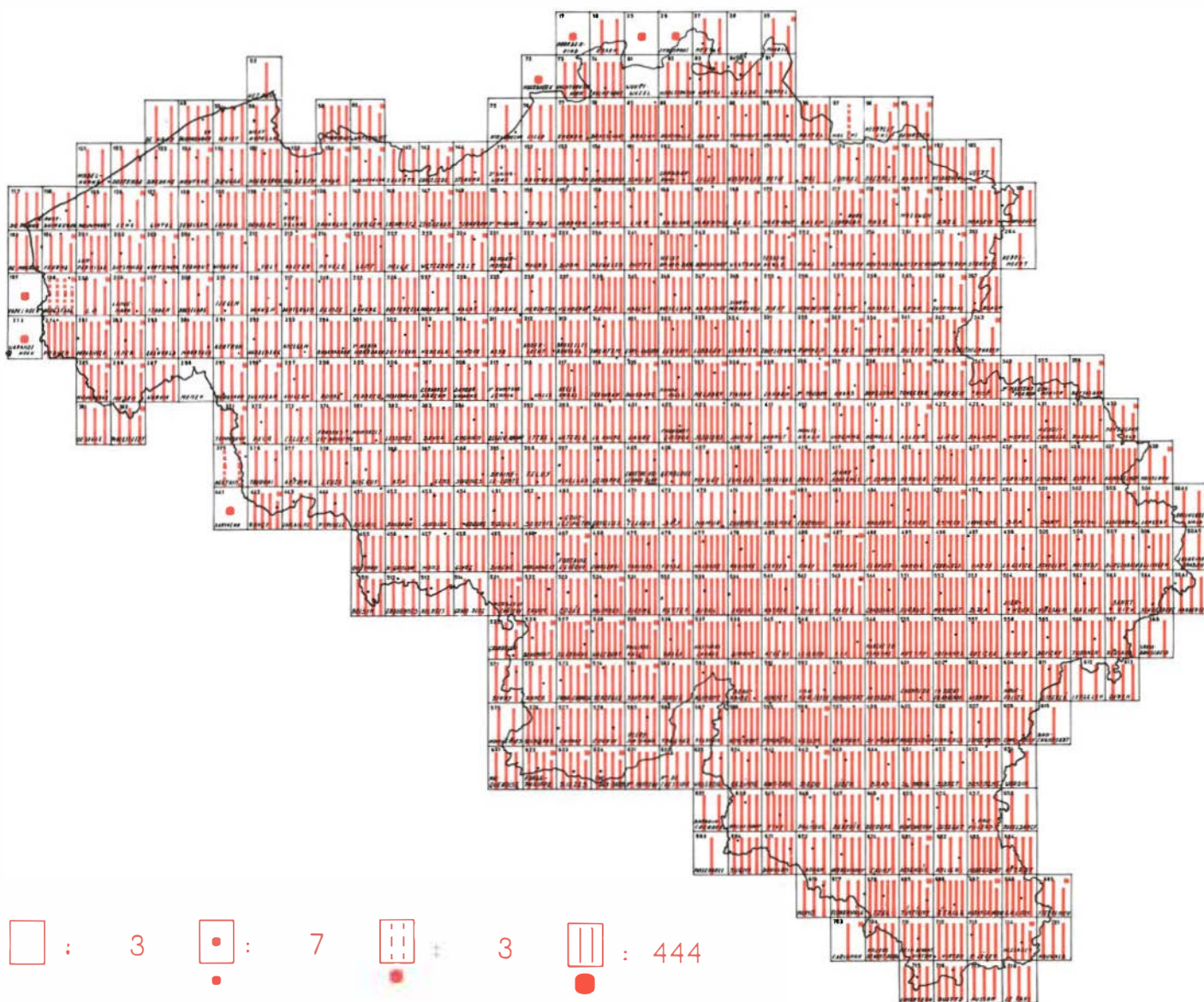
De methode van de gemiddelden geeft een populatie van ongeveer 130000 paar terwijl Lippens en Wille (1972) spreken van 260000 paar. Om dezelfde redenen als deze aangehaald voor de Koolmees lijkt het waarschijnlijk dat er minimaal 200000 paar in ons land broeden en dat het werkelijke aantal misschien dicht bij dat van Lippens en Wille kan liggen. Globaal gezien zijn de aantallen vermoedelijk vrij stabiel met jaarlijkse schommelingen die belangrijk kunnen zijn en meestal te wijten zijn aan strenge winters.

BIOTOOP

De Pimpelmees komt in dezelfde biotopen voor als de Koolmees en vaak is er trouwens concurrentie tussen beide soorten voor het bezit van een nestholte. De hoogste dichtheden worden gewoonlijk aangetroffen in parken, tuinen en in oude loofbossen. Ook in bosmassieven met overwegend naalddhout is de soort goed vertegenwoordigd ; hiervan getuigen overigens de dichtheden die gevonden werden in de Ardennen en rond de Hoge Venen. In feite kan de Pimpelmees zich aan sterk gevarieerde biotopen aanpassen, hetgeen een verklaring is voor het feit dat ze tot de meest talrijke soorten van het land blijft behoren.

R. de Liedekerke*

PARUS CAERULEUS

Koolmees, *Parus major*

VERSPREIDING

Deze mees, die behoort tot de meest verspreide soorten in ons land, komt overal voor. In enkele rechthoeken waar ze niet werd aangegeven is dit enkel te wijten aan ontbrekend onderzoek.

TALRIJKHEID

Hoewel men de soort omwille van haar grote aanpassingsmogelijkheden overal aantreft, blijft haar voorkeursbiotoop toch het halfbeboste landschap. Dit verklaart dan ook haar lagere dichtheid in Vlaanderen en in een deel van west-Henegouwen waar de bebossingsindex eerder laag is. In de rest van het land zien we overwegend dichtheden van 125 tot 625 paar en van 625 tot 3000 paar. Via de methode van de gemiddelden kan de totale populatie op ongeveer 280000 paar geschat worden, hetgeen waarschijnlijk als een minimum moet worden aanzien. De aangegeven dichtheden moeten inderdaad waarschijnlijk dikwijls de bovengrens van hun categorie benaderen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

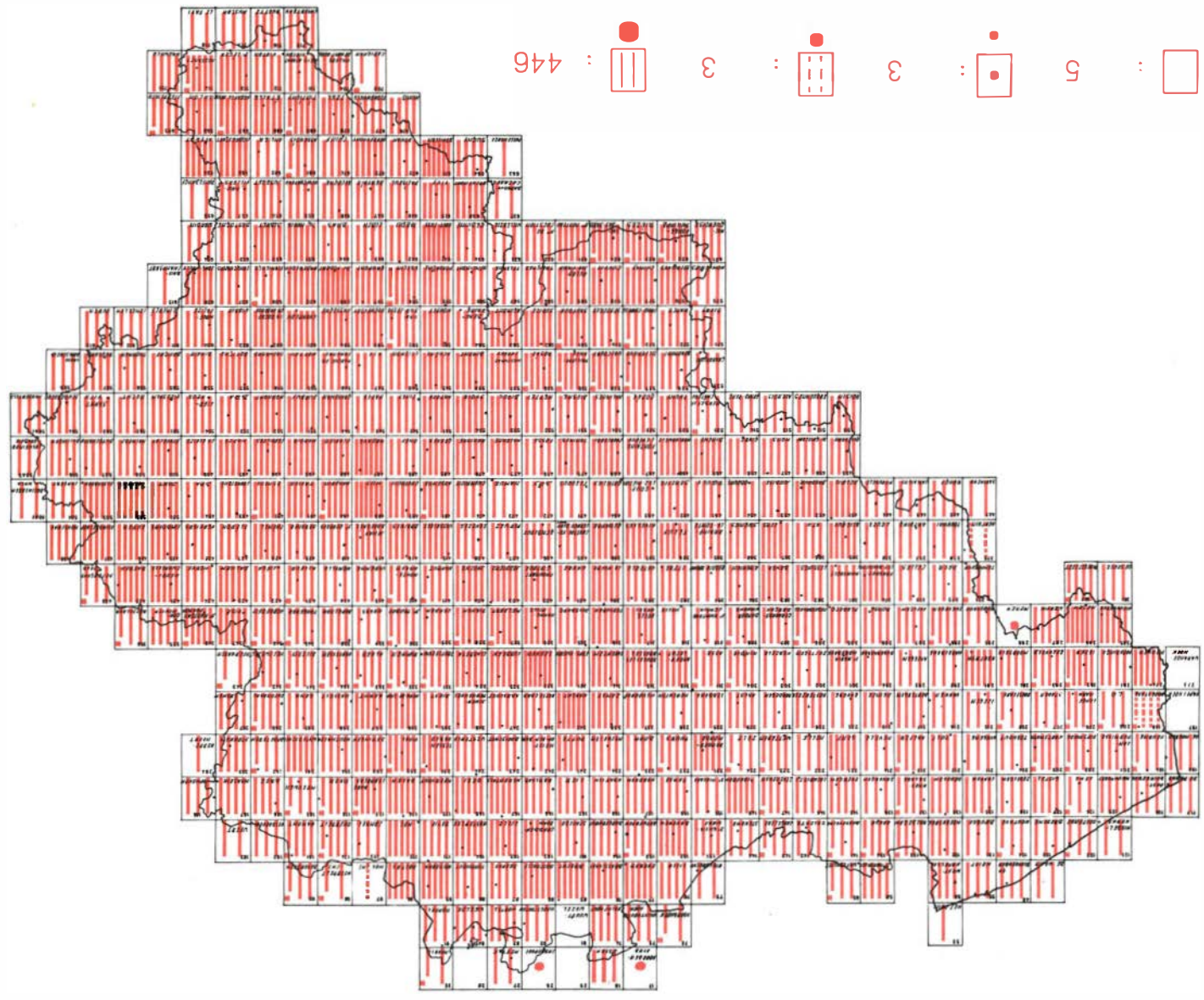
Lippens en Wille (1972) schatten de Belgische populatie op 400000 paar. Het lijkt ons waarschijnlijk dat de huidige aantallen niet significant afwijken van dit cijfer. De populatie schijnt stabiel te zijn.

BIOTOOP

Dank zij haar opportunisme, broedt de Koolmees nagenoeg overal, ook binnen de agglomeraties. Om het even welke holte volstaat om er haar nest te bouwen, en enkel in boomloze vlakten komt ze niet voor. De dichtheid kan plaatselijk verschillen in functie van het aantal beschikbare holten.

R. de Liedekerke*

PARUS MAJOR

☐ : ☐ 5 : ☐ 3 : ☐ 3 : ☐ 446
☐ : ☐ 3 : ☐ 3 : ☐ 446

☐ : ☐ 5 : ☐ 16 : ☐ 84 : ☐ 197 : ☐ 139 : ☐ 8

Boomklever, *Sitta europaea*

VERSPREIDING

De Boomklever komt voor op 70% van het grondgebied (314 rechthoeken), voornamelijk ten zuiden van de as Samber-en-Maas waar alle rechthoeken bezet zijn. Elders is hij minder aanwezig, maar is toch nog geregeld broedvogel in het noorden van de provincie Namen, in Brabant en in het oosten van de provincie Antwerpen. In de Kempen, in Haspengouw en in het westen van Henegouwen broedt de soort slechts plaatselijk. In de beide Vlaanderen is ze afwezig, behalve rond Gent en in de Vlaamse Ardennen.

TALRIJKHEID

De hoogste dichtheden (meer dan 125 paar per rechthoek) komen voor in Lotharingen en rond Saint-Hubert. Via de methode van de gemiddelden komen we tot een totaal van ca. 20000 paar voor Hoog-België en slechts 3000 voor de rest van het land. De gehele Belgische populatie kan dus geschat worden op 23000 paar of gemiddeld 73 per bezette rechthoek. Lippens en Wille (1972) geven slechts 15000 paar aan, maar het verschil tussen beide cijfers kan zeker toegeschreven worden aan de verschillen tussen beide methoden.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Sinds een eerste onderzoek naar de status van de soort in België in 1947 (Delmée, 1948) werd geen enkele uitbreiding van het areaal vastgesteld. Ten hoogste kan gesteld worden dat de toename van het aantal waarnemers geleid heeft tot een betere kennis van de dichtheid van de Boomklever in zijn verspreidingsgebied.

BIOTOOP

Vogel van grote bossen en parken met oude, lichte bestanden van voornamelijk loofbomen, die ook in een stedelijk milieu voorkomt. Zijn aanwezigheid wordt niet enkel bepaald door de aard van het biotoop, maar ook door het voorhanden zijn van broedholten. De Boomklever bezet holten van de Grote Bonte Specht (*Dendrocopos major*) en, bij gebrek eraan, ook andere holten zoals nestkasten, zelfs als ze niet in verhouding zijn tot de grootte van de vogel (Delmée *et al.*, 1979), en zelden ook muurholten.

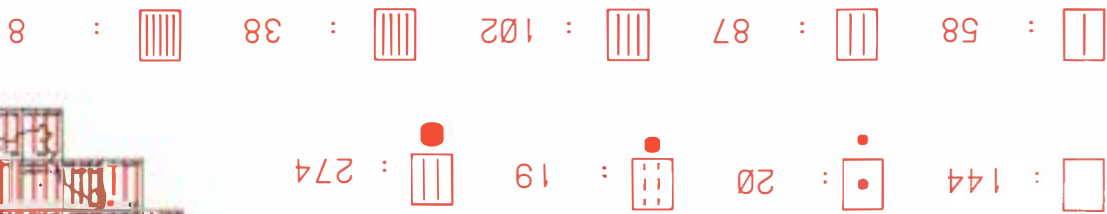
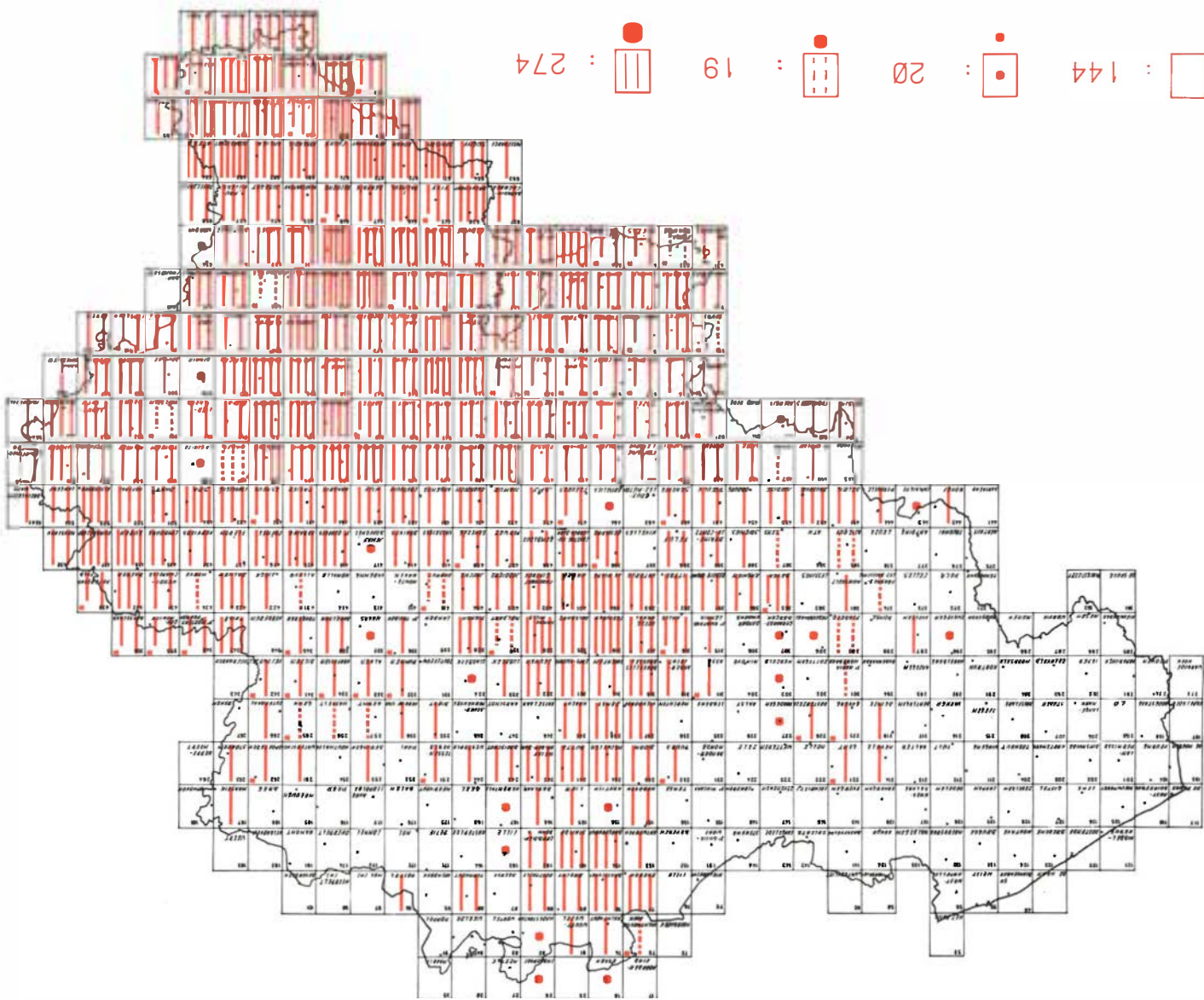
BIBLIOGRAFIE

Delmée, E. 1948. La dispersion de la Sittelle torchepot (*Sitta europaea*) en Belgique en 1947. *Gerfaut* 38 : 130-146.

Delmée, E., P. Dachy en P. Simon. 1979. Les hôtes occasionnels des nichoirs à Chouettes hulottes (*Strix aluco*). *Aves* 16 : 49-58.

E. Delmée*

SITTA EUROPAEA

Kortsnavelboomkruiper, *Certhia familiaris*

VERSPREIDING

Ardennen ten oosten van de Maas, Lotharingen.

TALRIJKHEID

De hoogste dichtheid wordt bereikt in de bosgordel van de zuidelijke Ardennen (± 12 paar /km² in het woud van Anlier) en in het centrale gedeelte van de gordel van Saint-Hubert. Enkel in deze twee streken is de soort talrijker dan de Boomkruiper (*Certhia brachydactyla*). Secundaire broedgebieden vindt men op de plateaus van het oosten, in het westelijk gedeelte van de gordel van Saint-Hubert en in het westen tot aan de Croix-Scaille. De soort is zeldzamer in de Sinemuriaan- gordel en in de meer verbrokkelde wouden van Lotharingen. Op de Bajotiaanrug is ze erg zeldzaam.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De aanwezigheid van de soort in België werd aangetoond dank zij het veldwerk van Van Beneden (1936-1952). Het lijkt twijfelachtig dat de plaatselijke toename die door deze auteur werd verondersteld zich algemeen en duidelijk merkbaar doorzet ten gevolge van een « aanpassing aan de naaldboutbossen » zoals gesuggereerd door Lippens en Wille (1972). De populaties van de Kortsnavelboomkruiper die in dit biotoop voorkomen zijn inderdaad alle betrekkelijk klein. De schattingen van Van Beneden (1952) van 3000 paar, van Lippens en Wille (1972) van 2300 paar en deze die we verkrijgen via de methode van de gemiddelden (1700 paar) liggen merkwaardig dicht bij mekaar voor een erg onopvallende soort die vaak moeilijk wordt waargenomen.

BIOTOOP

Het voorkeursbiotoop wordt gevormd door Beukenbestanden (of Beuken gemengd met Eiken) van het *Luzulo-Fagion*. De soort is veel zeldzamer in Eikenbestanden en Eikenhaagbeukenbestanden van het *Asperulo-Fagion* (Sinemuriaan-gordel, verbrokkelde gordel van het Midden-Lias, bossen van het Luxemburgse grensgebied). Op de Bajotiaan-rug schijnt ze afwezig in de Eikenbestanden die hier dominant zijn en is ze merkwaardigerwijze wel aanwezig in de kleine Eiken-enclaves (*Carpinion*) waar ze elders niet voorkomt. Fijnspar-aanplantingen binnen het areaal van het *Luzulo-Fagion* worden gemakkelijk ingenomen (Hoge Venen, plateaus van het oosten, plateau van Les Tailles, streek rond Bastogne, plateau van Recogne, Croix-Scaille) voorzover ze oud genoeg zijn. De dichtheden zijn er steeds lager dan in Beukenbestanden.

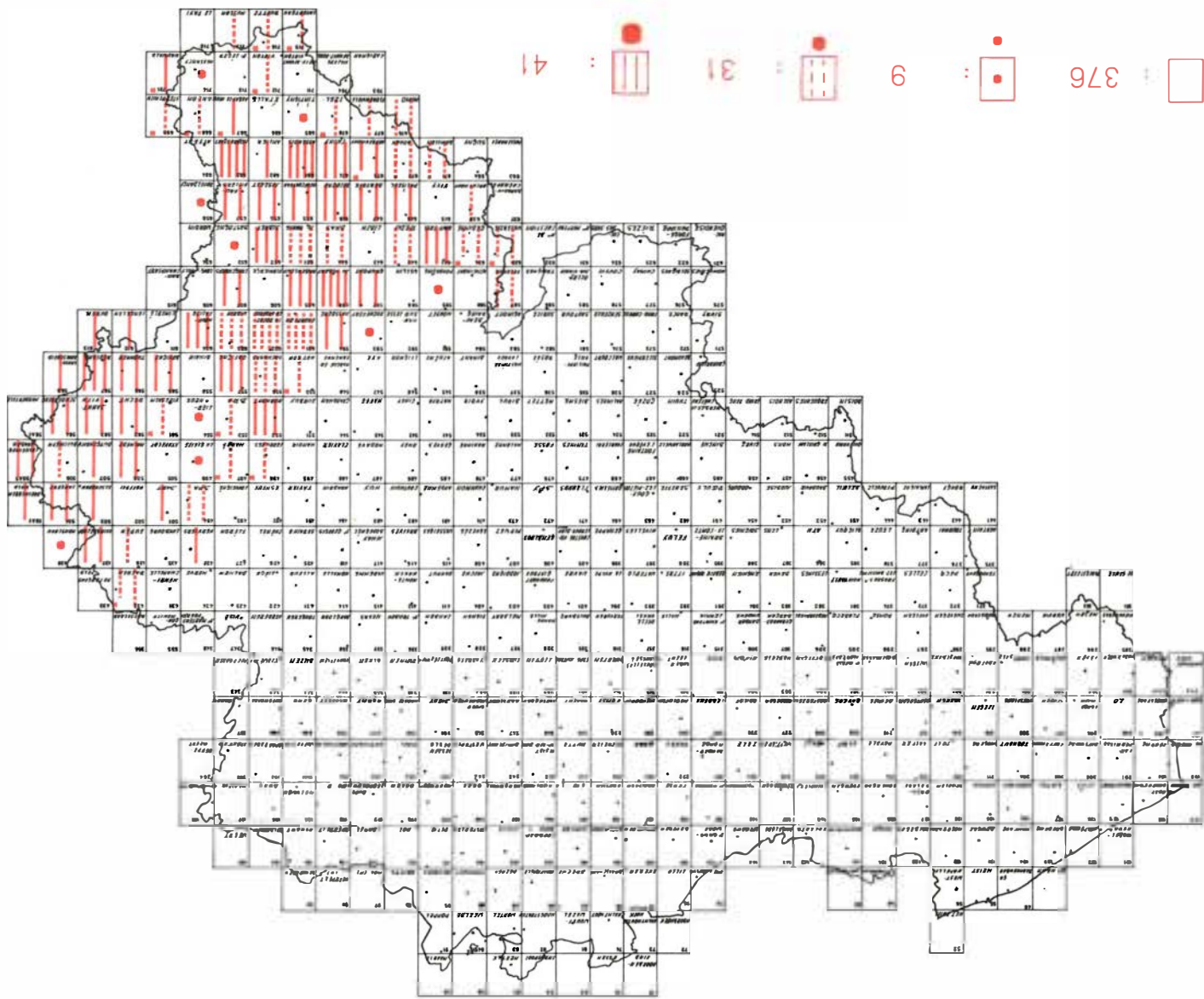
BIBLIOGRAFIE

Van Beneden, A. 1936. *Certhia familiaris macrodactyla*, Brehm, en Belgique. Gerfaut 26 : 188-201.

Van Beneden, A. 1952. Nouvelles données sur la dispersion du Grimpereau macrodactyle (*Certhia familiaris macrodactyla* Brehm) en Belgique. Giervalk 42 : 1-18.

P. Devillers*

CERTHIA FAMILIARIS

5

12

28

27

41

31

9

376

Boomkruiper, *Certhia brachydactyla*

VERSPREIDING

Komt in het gehele land voor, behalve waarschijnlijk in enkele gebieden in de Polders en misschien in de extensieve landbouwgebieden van de Leemstreek.

TALRIJKHEID

In het uiterste westen is de soort relatief zwak vertegenwoordigd. Elders zijn de aantallen vrij uniform, afgezien van een zone met hogere dichtheden in de beboste streken van het kalkdistrict (Maas) en de uitlopers van de Ardennen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

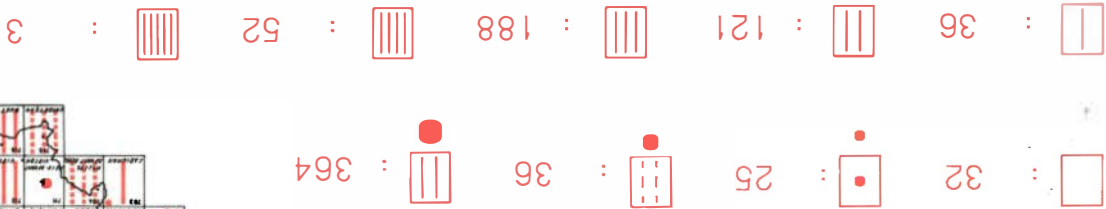
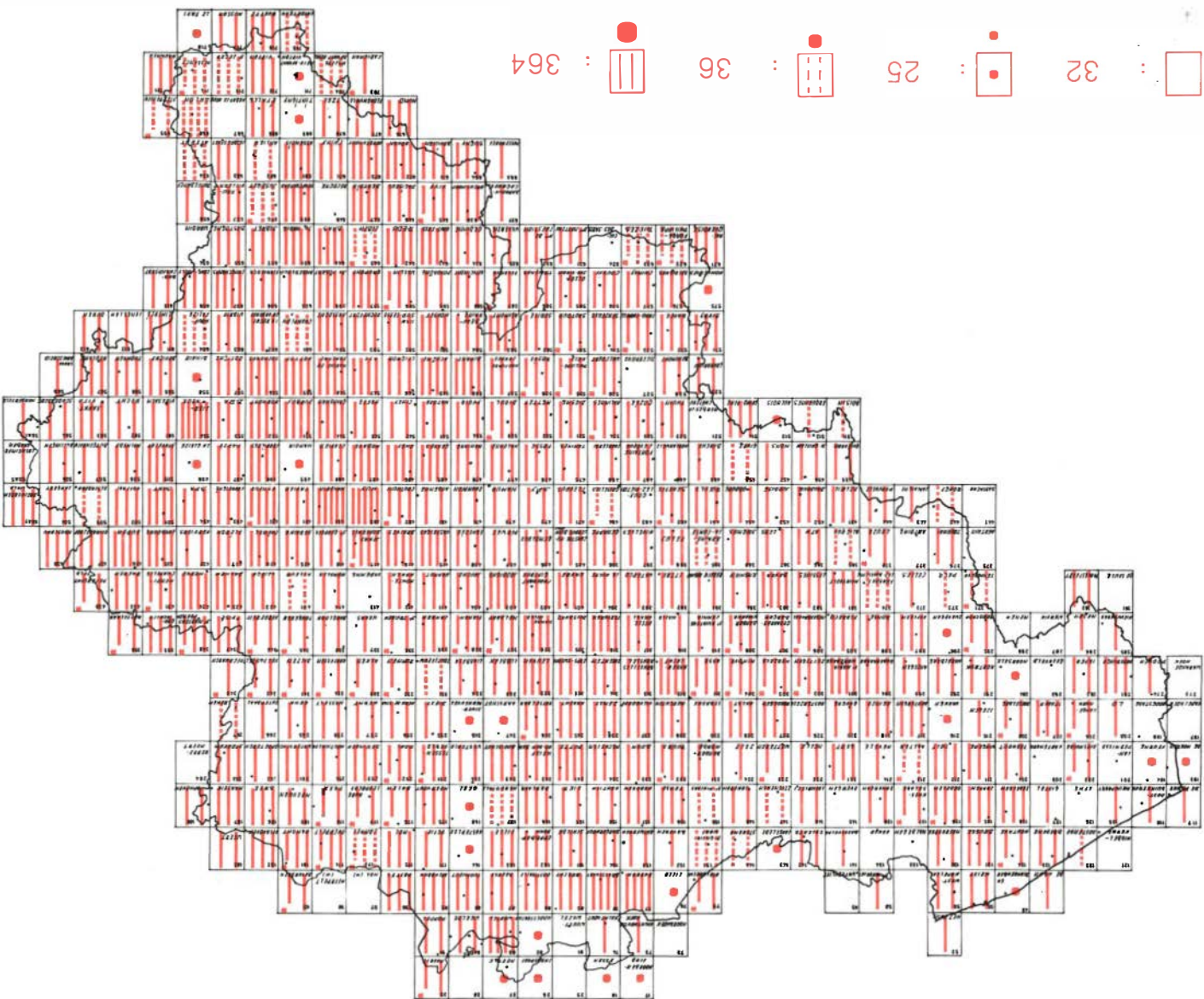
Hoewel het ontbreken van de soort in Engeland een relatief recente vestiging in België laat veronderstellen (waarschijnlijk samen met het ontstaan van de warmteminnende wouden van de atlantische periode), bleef de status van de Boomkruiper ongewijzigd sinds 1842 wanneer Selys-Longchamps hem « algemeen in tuinen en bossen » noemde. De schatting van Lippens en Wille (1972) van 25000 paar en deze die we verkrijgen door toepassing van de methode van de gemiddelden (28000 paar) is nagenoeg identiek.

BIOTOOP

Alle milieus waarin bomen voorkomen met inbegrip van stadstuinen. Maximale dichtheden worden aangetroffen in bestanden van bomen met ruwe schors (voornamelijk Eiken).

P. Devillers*

CERTHIA BRACHYDACTYLA

Wielewaal, *Oriolus oriolus*

VERSPREIDING

De soort komt voor in het grootste deel van ons land, maar ontbreekt in het Ardens massief en lokaal in de Condroz en in de Polderstreek.

TALRIJKHEID

De dichtheid van de Wielewaal is relatief laag, met een gemiddelde van ongeveer zes broedparen per rechthoek van 80 km². Het overgrote deel van de populatie bevindt zich in Laag-en Midden-België. De gebieden met de hoogste densiteiten zijn het oostelijke deel van Brabant, het bekken van de middenloop van de Schelde in het zuidoosten van Oost-Vlaanderen en het noorden van Limburg ; gebieden met een uniform verspreide en relatief hoge dichtheid bevinden zich vooral in de Scheldevallei en in de Kempen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De schatting van de populatie door de medewerkers van de atlas, namelijk 2300 broedparen, is veel lager dan deze in Lippens en Wille (1972), nl. 5000 broedparen. Dit verschil schijnt de continue achteruitgang van de soort, die reeds door verschillende feiten werd vermoed, te bevestigen : verdwijning in de omgeving van Spa in het midden van deze eeuw (Coopman, 1921, 1928 ; Rappe, 1959), zeer sterke achteruitgang in de Turnhoutse Kempen in de jaren zestig en zeventig (Leestmans en Paulussen, 1979), echter gevolgd door een gedeeltelijke toename op het einde van de jaren zeventig (H. Meeus, pers. med.), en tenslotte algemene achteruitgang genoteerd door Lippens en Wille op het einde van de zestiger jaren. Een vergelijking over een langere periode (alhoewel onvolledig) is niettemin verhelderend. In het midden van de 19e eeuw was de Wielewaal « algemeen in tuinen en bossen » (Selys-Longchamps, 1842). Momenteel is het een weinig algemene soort met een gemiddelde dichtheid van één broedpaar per 15 km². De achteruitgang van de soort kan gedeeltelijk verklaard worden door de drastische afname van een aantal grote insecten, die een belangrijk deel uitmaken van het voedsel van de soort. We beschikken echter over geen enkele informatie die ons toelaat te weten in hoeverre de achteruitgang nog steeds verdergaat of indien de populatie zich gestabiliseerd heeft.

BIOTOOP

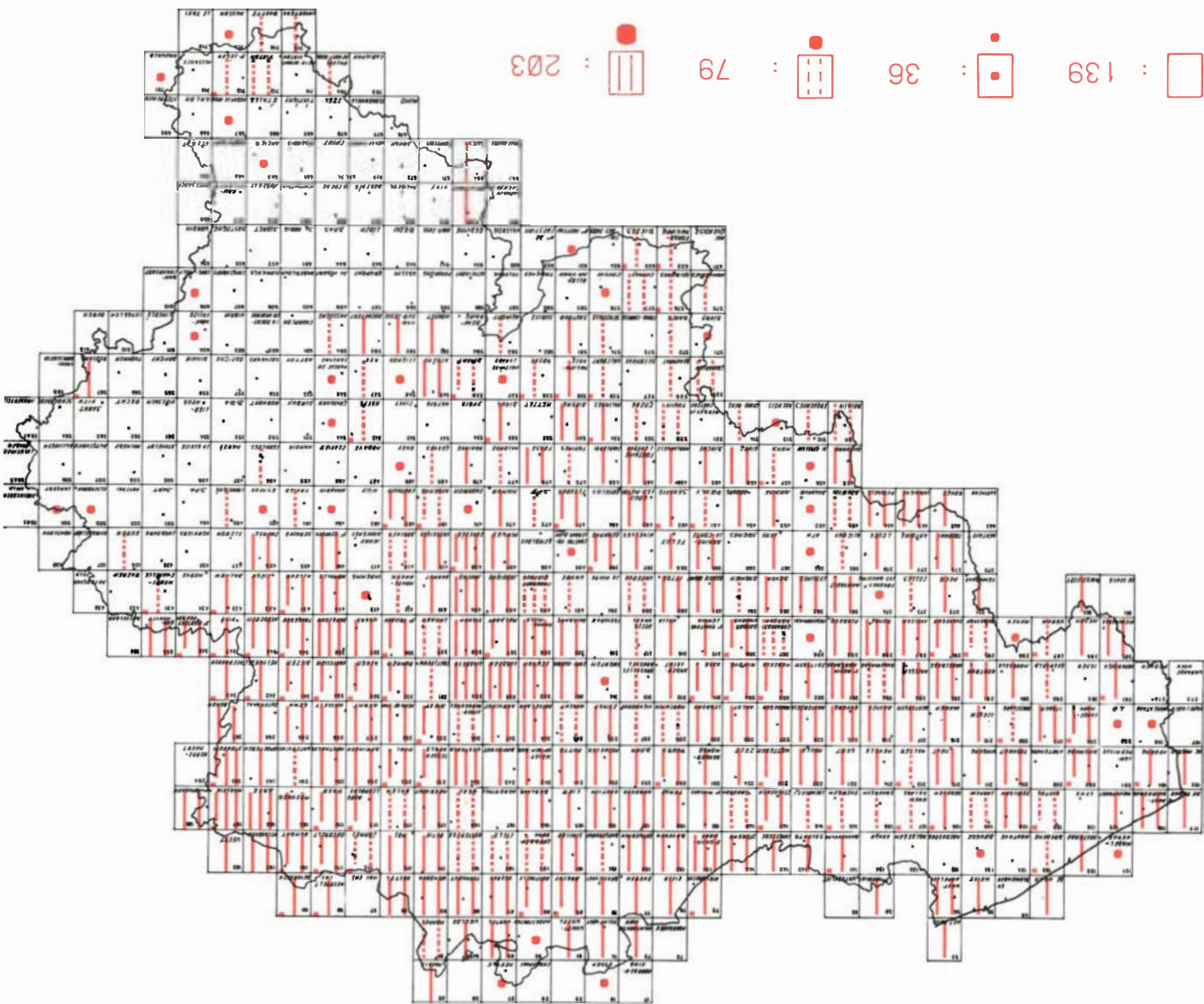
De soort heeft een voorkeur voor alluviale bosgebieden, die in ons land bijna volledig zijn verdwenen. De Wielewaal heeft zich aangepast aan Populierenaanplantingen, waarin hij frequent voorkomt indien het bestand voldoende oud is en vooral als er een rijke onderbegroeiing aanwezig is. De soort broedt ook in meer natuurlijke milieus, in het bijzonder in de atlantische Eiken-Essenbossen, de Essenbossen langs rivieren, en, in lagere dichtheden, in Eiken-Haagbeukbossen en Eiken-Berkenbossen. We vinden de Wielewaal ook in enkele grote parken en boomgaarden.

BIBLIOGRAFIE

Leestmans, J. en W. Paulussen. 1979. Ornithologisch jaarverslag 1978 van de Turnhoutse Kempen. Wielewaal 45:189-202.
Rappe, A. 1959. Korte mededeling. *Oriolus oriolus* (L.) Giervalk 49:381.

R. Potvliege, P. Devillers en W. Roggeman*

ORIOLUS ORIOLUS

203

79

36

139

19

134

129

Grauwe Klauwier, *Lanius collurio*

VERSPREIDING

De meeste broedgevallen worden waargenomen in de Hoge Venen en Lotharingen. Verder komt de soort ook voor in Famenne, aan de randen van het Ardens plateau en in de Kempen. De enkele broedgevallen aan de kust en in Vlaanderen zijn eerder uitzonderlijk en zullen waarschijnlijk verdwijnen indien de situatie van de Grauwe Klauwier niet in gunstige zin evolueert.

TALRIJKHEID

Hoewel in de meest geschikte gebieden paren aangetroffen werden die slechts 500 m van mekaar broedden, is de achteruitgang van de soort van die aard dat er slechts twee rechthoeken aangegeven werden waar er meer dan 25 paar voorkwamen. Een dertigtal rechthoeken tellen tussen zes en 25 paar en in de rest broedden er vijf paar of minder.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De algemene achteruitgang van de soort in West-Europa wordt bij ons bijzonder sterk aanvoeld. Daar waar Lippens en Wille (1972) de populatie een dertigtal jaar geleden op zowat 5000 paar schatten, was ze volgens hen reeds op ongeveer 1000 paar teruggevallen in 1972. Uit de atlasgegevens berekenen we nog ternauwernood 570 paar, zodat de afname werkelijk alarmerende vormen aanneemt.

BIOTOOP

De Grauwe Klauwier is minder aan bomen gebonden dan de beide andere klauwieren en broedt vooral in doornige hagen die zich bij voorkeur niet te ver bevinden van water of van een bosrand. De afwisseling tussen struiken en open ruimten zijn voor de soort een uitverkoren jachtterrein. De kruidenlaag laat de vogels toe allerlei insecten te vinden en de aanwezigheid van doornige struiken geeft hen de mogelijkheid om de prooien op te spiesen en te stockeren. Dit voor alle klauwieren typische gedrag komt weliswaar niet steeds voor, maar wordt dikwijls waargenomen bij de Grauwe Klauwier. Het nest bevindt zich meestal laag in dicht kreupelhout of in een Meidoornhaag terwijl een hogere struik een ideale uitkijkpost vormt vanwaar de vogel rondspiedt naar prooien. Het zeldzaam worden en de verdelgung van grote insecten schijnt, meer nog dan het verdwijnen van gunstige biotopen, aan de oorzaak te liggen van de afname van de soort.

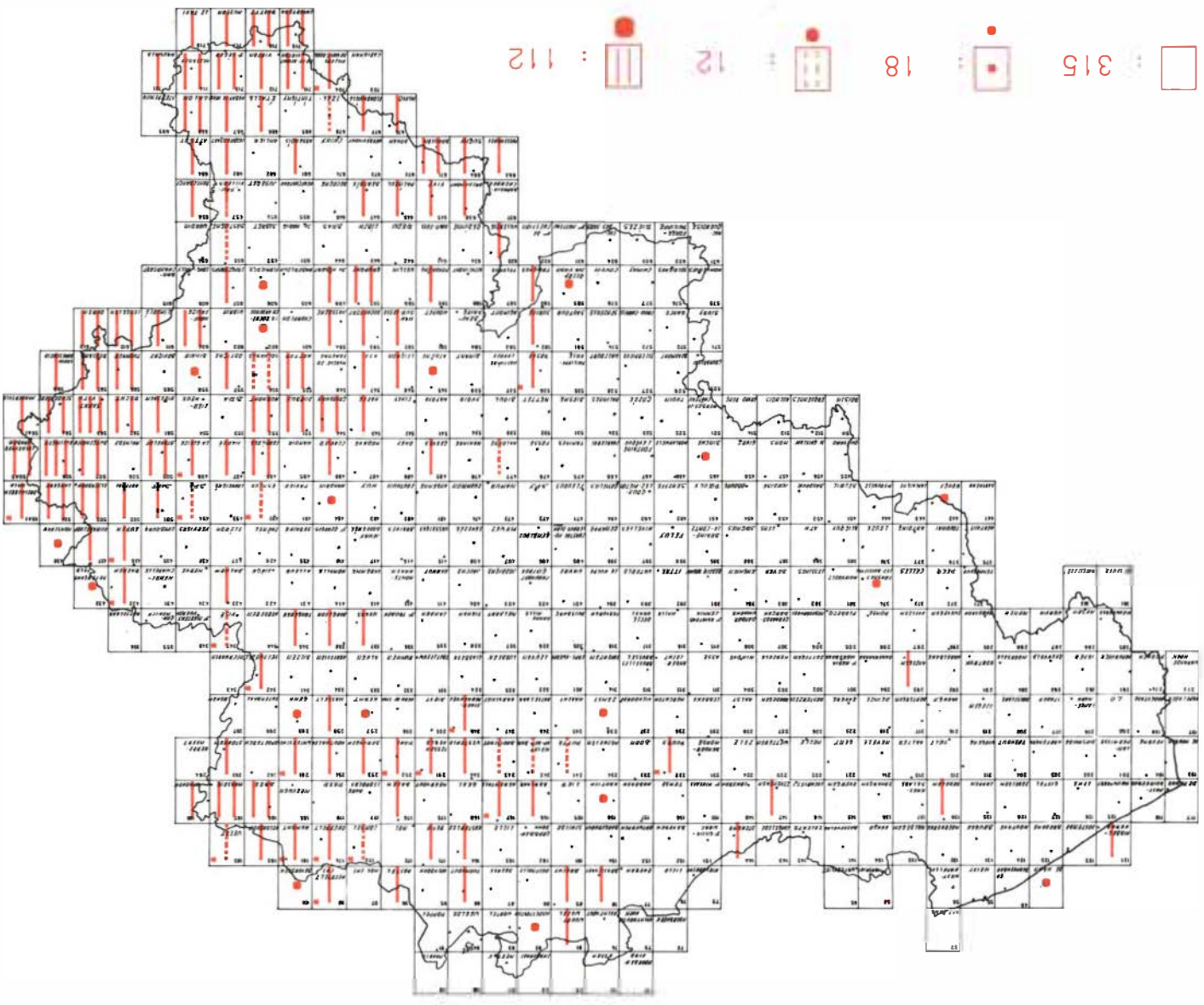
S. Baugniet en S. Lhoest*

Kleine Klapekster, *Lanius minor*

Voormalige broedvogel. De Kleine Klapekster was een zeldzame en plaatselijke broedvogel die enkel voorkwam in Midden-België. Ze broedde in de 19e eeuw ook nabij Temploux (provincie Namen) en in midden-Henegouwen tot 1930 waar het laatste broedgeval dat jaar waargenomen werd te Havré (van Havre, 1928 ; Avifauna van België, 1967). Aan deze gegevens kunnen nog twee oudere vangsten nabij Brussel toegevoegd worden (van Havre, 1928). Elders is er geen enkele aanwijzing voor broedgevallen, ook niet in Lotharingen waar De la Fontaine (1865) de soort niet vermeldt. Het vroegere voorkomen in het noorden van Namen en het aansluitend gedeelte van Henegouwen, extensieve landbouwstreken, klopt met de gekende eisen die de soort stelt (o.m. N. Lefranc, O.R.F.O.40 :10-103.,1970 ; Alauda 46 :193-208, 1977). De Kleine Klapekster is de meeste warmteminnende van de vier soorten klauwieren die in West-Europa broeden. Het is ook zij die, vooral na 1960, de sterkste achteruitgang kende. De oorzaken hiervan zijn voornamelijk te zoeken in haar gevoeligheid aan natte lentes, aan het verlies of de grondige wijzigingen van haar biotopen en hierbovenop ook aan de invloed van de pesticiden (N. Lefranc, Alauda 46 : 193-208, 1977).

J.-P. Jacob*

LANIUS COLLURIO

112 : 12

18

315

28

94

2

Klapekster, *Lanius excubitor*

VERSPREIDING

Het verspreidingsgebied omvat twee duidelijk verschillende zones. De eerste bevat de Hoge Venen en het Ardens plateau ; in het noorden loopt ze uit in de Famenne, in het zuiden naar Lotharingen en in het westen reikt ze tot de streek van Couvin. De tweede zone bevindt zich in het noorden van het land : ze strekt zich uit in het bekken van de Beneden-Schelde en in de Kempen en meer bepaald tussen de streek van Lokeren en die van Westerlo-Aarschot. Naar het zuiden loopt deze zone uit tot Pécrot in de Dijlevallei. In het oosten in de Limburgse Kempen, komt de soort minder voor. Tussen deze twee zones en naar de Kust toe komt de Klapekster niet meer voor als broedvogel. Hoewel sommige exemplaren het gehele jaar nabij de broedplaatsen worden waargenomen, zwerven andere meer rond. Deze zwerfbewegingen beginnen vanaf einde juli en in de winter is het zeer gewoon de soort waar te nemen op plaatsen waar ze nooit wordt gezien tijdens de broedperiode.

TALRIJKHEID

Solitaire soort. Het feit dat de Klapekster zich gedraagt als een kleine roofvogel brengt mee dat hij geen soortgenoten duldt binnen een vrij grote oppervlakte (omgeveer 1 km²). Hierdoor zijn de densiteiten nooit hoog, zelfs niet in gunstige streken. In de meeste rechthoeken waar de soort broedt, komen minder dan zes koppels voor. Slechts in 15 gevallen werd een hoger aantal geschat ; acht hiervan zijn afkomstig uit de Famenne, maar telkens betreft het niet meer dan zes of zeven broedparen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De soort verdween volledig uit de Kuststreek en uit gebieden in Vlaanderen waar ze tot een twintigtal jaar geleden nog broedde. In het Doornikse dateert het laatste broedgeval van 1947 (Verheyen, 1947). Ook elders werd een achteruitgang of plaatselijk verdwijnen vermeld. Zelfs in gebieden waar de soort vroeger algemeen voorkwam stelt men een daling van het aantal broedparen vast, zodat, via de methode van gemiddelden, de totale populatie ten tijde van het atlasproject slechts op 350 paren kan geschat worden. Zeer gevoelig aan de banalisering van haar biotoop, houdt de soort nog het best stand in de Ardennen en de Hoge Venen, waar de voorkeursbiotoop nog voorkomt en het gebruik van sproeistoffen nog niet geleid heeft tot het verdwijnen van de grote insecten die een belangrijk deel van haar voedsel uitmaken. Zoals alle klauwieren in Europa, gaat de soort fel achteruit, maar toch schijnt deze afname in België minder fel te zijn dan die van de Grauwe Klauwier (*Lanius collurio*).

BIOTOOP

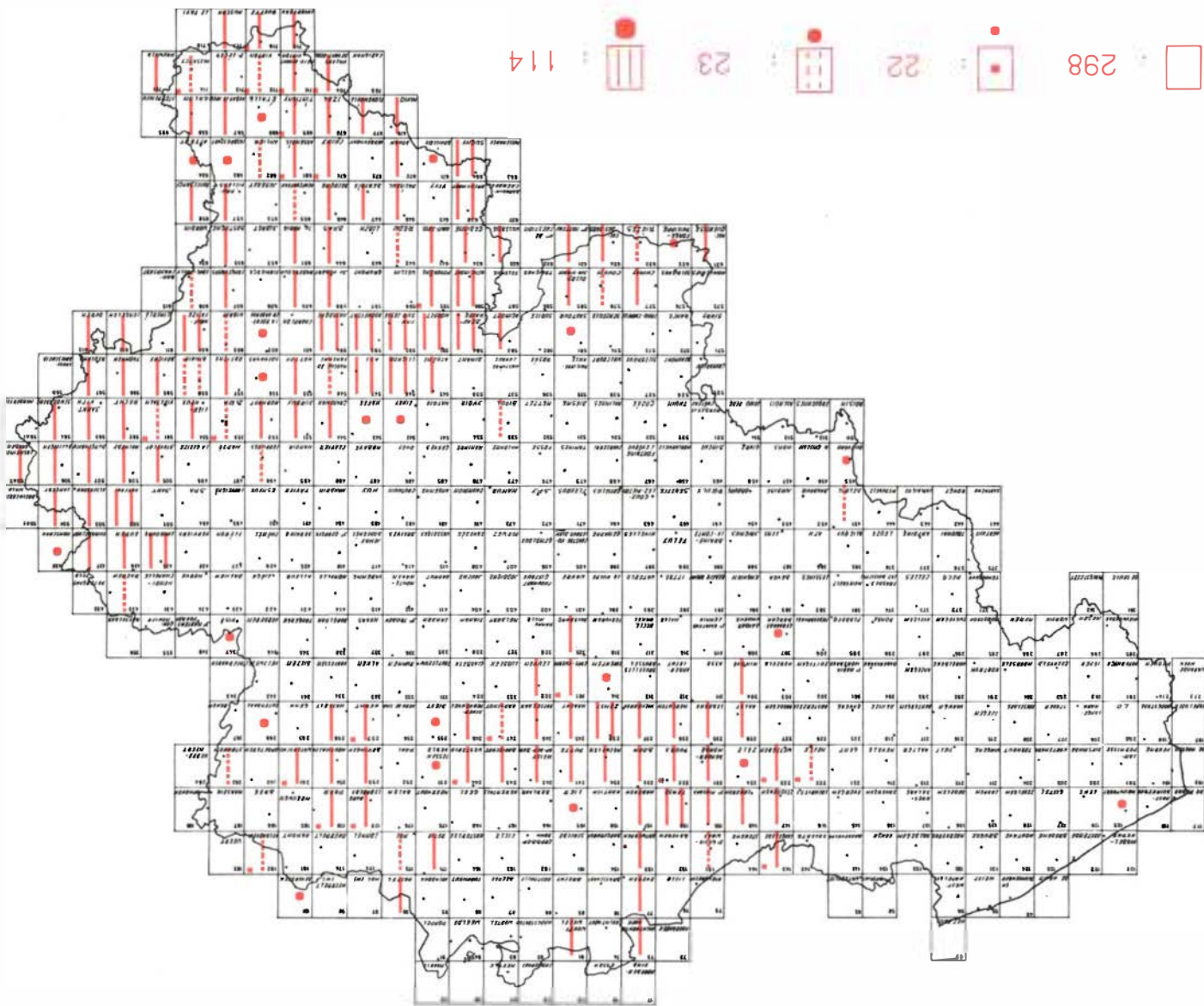
Gezien zijn gewoonte om vanop een goed zichtbare uitkijkpost haar prooien af te wachten, komt de Klapekster voor in terreinen met geïsoleerde bomen (Populieren, Wilgen, oude fruitbomen) of met hagen en bomengroepjes. Ook palen of telefoondraden worden soms gebruikt. Hij komt niet voor binnen de bossen, maar men ziet hem wel aan de randen van waar hij een uitzicht heeft op de open ruimte. Ook in de omgeving van moerassen en laagveengebieden vindt men de Klapekster. In deze biotooptypes komt de soort b.v. nog voor in de Kempen. In Hoog-België vindt men haar in vochtige weiden, maar ze is het talrijkst in de Hoge Venen.

BIBLIOGRAFIE

Tricot, J. 1967. Les Pies-grièches. Identification et statut en Belgique. Aves 4:20-26

S. Lhoest en S. Baugniet*

LANIUS EXCUBITOR

114

23

22

298

16

121

Roodkopklauwier, *Lanius senator*

VERSPREIDING

De Roodkopklauwier broedt slechts zeer sterk gelocaliseerd op de westelijke helling van de Bajociaanrug tussen Ruette en Torgny (Lotharingen). De streek heeft een droog en warm microklimaat dat zeer geschikt is voor deze voornamelijk mediterrane soort.

TALRIJKHEID

Tussen 1973 en 1977 beperkte de populatie zich tot twee of drie paren. De Roodkopklauwier is dan ook sterk bedreigd in ons land.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Hoewel de soort een zuidelijke verspreiding heeft, broedde de Roodkopklauwier bij ons geregeld op verschillende plaatsen. Na 1900 vond men hem nog bijna elk jaar in de Hoge Venen ; dit is echter niet meer het geval sinds 1925. De achteruitgang verloopt gestadig en regelmatig : hij wordt ongeregeld opgemerkt tussen 1945 en 1957 in Limburg, af en toe in het Antwerpse van 1923 tot 1929 en zelfs in Brabant (1947) en Henegouwen (1954). Uit al deze streken is de Roodkopklauwier nu verdwenen en het is slechts in een zeer beperkt gebied in de omgeving van Virton dat de soort zich met min of meer succes kan handhaven. Maar hoewel Van Beneden er nog acht paar telde in 1937 (pers. onuitgegeven nota's), werden hier de laatste jaren nog slechts één of twee paar opgemerkt. Rond 1970 werd zelfs voor het volledig verdwijnen van de Roodkopklauwier als broedvogel gevreesd, maar sinds 1972 werden elke zomer oudervogels met jongen gezien. In 1973 liet de aanwezigheid van twee paren en een vijfde vogel drie broedgevallen vermoeden, maar dit werd niet bewezen.

BIOTOOP

Hoewel de soort jaagt vanop een hoge uitkijkpost, houdt de Roodkopklauwier zich nochtans het meest op tussen het gebladerte en op lagere takken. Ze vreest de nabijheid van woningen niet en men merkt haar vaak op in bomen langsheen wegen. Ze bezet ook graag doornige hagen in weidegebieden en oude boomgaarden die jammer genoeg meer en meer verdwijnen.

BIBLIOGRAFIE

Tricot, J. 1967. Les Pies-grièches. Identification et statut en Belgique. Aves 4 :20-26.

S. Baugniet en S. Lhoest*

Gaai, *Garrulus glandarius*

VERSPREIDING

De Gaai is nagenoeg overal aanwezig. Hij ontbreekt slechts in enkele rechthoeken in de Polders. Ook in het aangrenzende Zeeland b.v. komt de soort plaatselijk niet voor. (Teixeira, 1979). Elders zijn blancorechthoeken te wijten aan onvoldoende onderzoek.

TALRIJKHEID

De talrijkheid van deze soort is gebonden aan het voorkomen van min of meer belangrijke beboste gebieden. De Gaai is zeer talrijk (van 125 tot 625 paar per rechthoek) in de Famenne, waar loofbosjes algemeen voorkomen, alsook in het noordoosten van het Ardens plateau en in de bosgordel van de zuidelijke Ardennen (Anlier - Chiny - Bouillon) met een begroeiing van vooral Beuk en Fijnspar. In continue bosbestanden is de soort nochtans minder talrijk. Ook in de Kempen (gemengde bestanden van Grove Den en Eik) en in enkele Brabantse bossen is de soort talrijk. In het centrum van de Ardennen, in de Venen, in Lotharingen, in Midden-België en plaatselijk ook in de provincies Oost-Vlaanderen en Antwerpen, overwegen de schattingen in de categorie van 26 tot 125 paar per rechthoek. In Henegouwen, en vooral in het westelijk deel, bereikt de Gaai geen hoge dichtheden : zoals de Ekster (*Pica pica*) is hij het voorwerp van vervolging, maar gezien zijn onopvallend gedrag tijdens het broedseizoen, is hij er minder gevoelig aan. In de Antwerpse Polders en in Vlaanderen zijn de dichtheden laag (zes tot 25 paar per rechthoek), en de soort is zelfs afwezig in een deel van de Kustpolders en aan de Kust. Via de methode van de gemiddelden kan de totale populatie geschat worden op 22000 paar.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Lippens en Wille (1972) schatten de populatie op 50000 paar. Ondanks de verschillen tussen deze twee schattingen, is het toch waarschijnlijk dat het bestand sinds enkele decennia stabiel gebleven is. Rond 1930 drong de Gaai de steden, o.m. Brussel (Dupond, 1934), binnen. Te Knokke vestigde hij zich rond 1940 ten gevolge van het aanplanten van Dennen en Eiken (Lippens, 1963). Tijdens de periode van de najaarstrek werden reeds verschillende invasies gemeld, maar deze schijnen het niveau van de broedpopulatie in het erop volgende jaar niet te beïnvloeden.

BIOTOOP

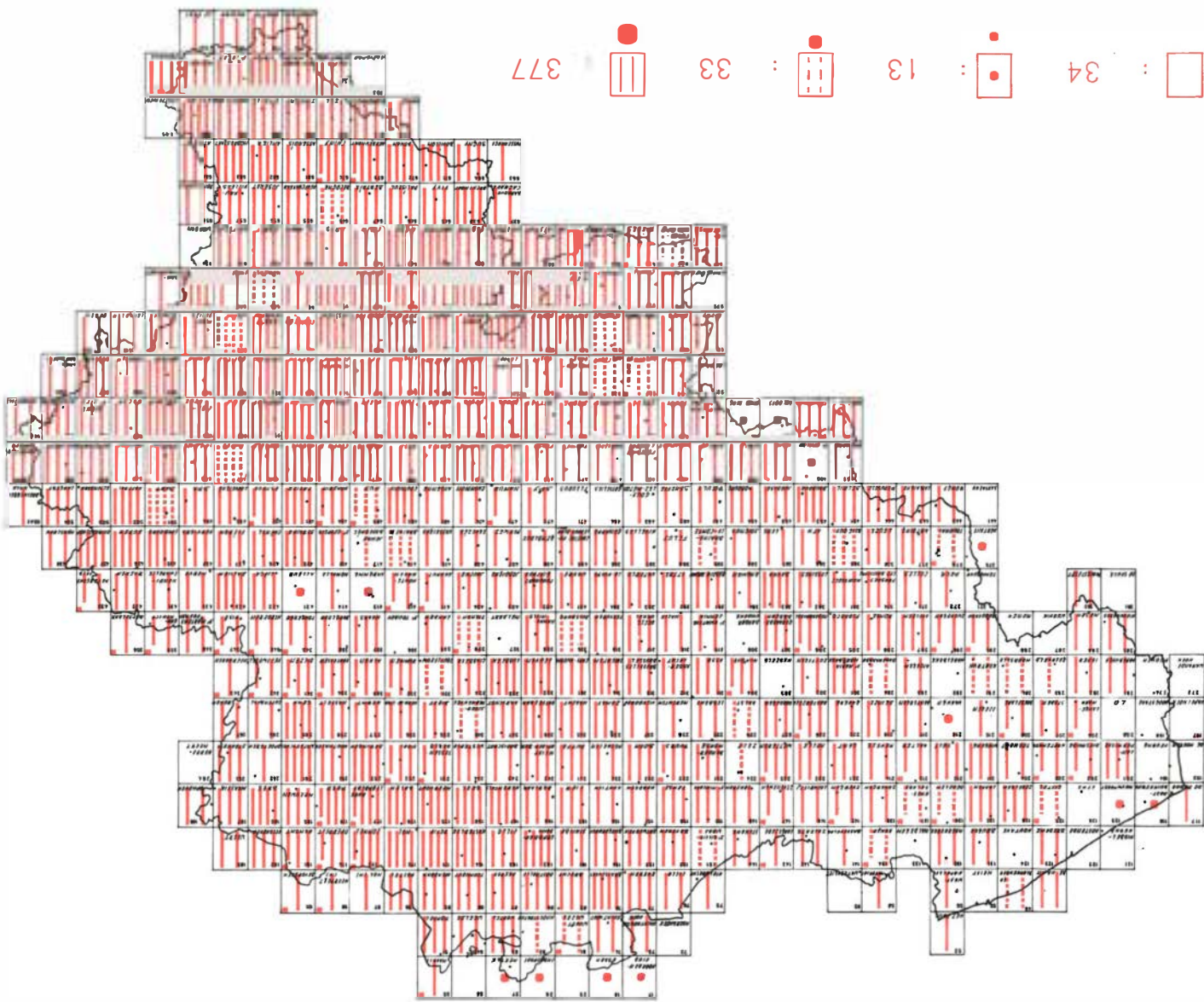
De Gaai heeft een duidelijke voorkeur voor Eikenbestanden. Toch komt hij algemeen voor in alle bostypes (vooral aan de randen) ; ook in parken, in tuinen met bomen en boomgaarden. In België werd nog geen enkele studie ondernomen om de minimale beboste oppervlakte en de hoogte van de bomen te bepalen die de Gaai nodig heeft.

BIBLIOGRAFIE

Dupond, C. 1934. *Garrulus glandarius*. Gerfaut 24:131

D. van der Elst*

GARRULUS GLANDARIUS

□ : 34
 □ : 33
 □ : 13
 □ : 190
 □ : 83

□ : 27
 □ : 110
 □ : 190
 □ : 83

Ekster, *Pica pica*

VERSPREIDING

De Ekster komt in het grootste gedeelte van het land voor. Het feit dat ze niet werd aangegeven in de rechthoeken van Tournai (Henegouwen) en Reinartzhof (Hoge Venen) weerspiegelt haar reële zeldzaamheid in deze twee streken. Elders kan haar afwezigheid verklaard worden door onvoldoende onderzoek of door het plaatselijk ontbreken van geschikte biotopen (beboste grensrecht-hoeken).

TALRIJKHEID

Via de methode van de gemiddelden kan de populatie op ongeveer 19000 paar geschat worden. Enkele gebieden schijnen relatief minder dicht bezet (talrijke schattingen van minder dan 25 paar per rechthoek) : dit is vooral het geval in de Hoge Venen, de Ardennen, het Meetjesland en op de laagplateaus van Haspengouw en Henegouwen waarop weinig bomen voorkomen. Omgekeerd komen schattingen van meer dan 125 paar per rechthoek vooral voor in het Land van Herve met zijn vele bosjes, in de Vlaamse Ardennen, en in de Kempen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De Ekster wordt in België beschouwd als een algemene broedvogel. Door het jachtverbod nam de soort opvallend toe tijdens de tweede wereldoorlog (o.m. Herroelen, 1951 ; Cuypers, 1956). Deze toename werd nog geaccentueerd door het progressieve binnendringen in steden ; dit was het geval in Gent, Antwerpen en Brussel waar de Ekster in de stad broedt (o.a. vijvers van Elsene) sinds ongeveer 1950 (de Bournonville, 1955 ; Kesteloot, 1956). Deze uitbreiding zet zich voort in bebouwde gebieden waar de Ekster, profiterend van een passieve bescherming, tuinen, bomenrijen, lanen, enz. koloniseert. In andere streken daarentegen blijft de populatie beperkt door een actieve verdelgung vanwege de jagers (b.v. in het westen van Henegouwen). Anderzijds heeft de soort vooral in Laag- en Midden-België gunstig gebruik gemaakt van het aanplanten van Populieren. Het schijnt ons toe dat de schatting van 50000 paar die door Lippens en Wille (1972) voor België werd aangegeven, te hoog is.

BIOTOOP

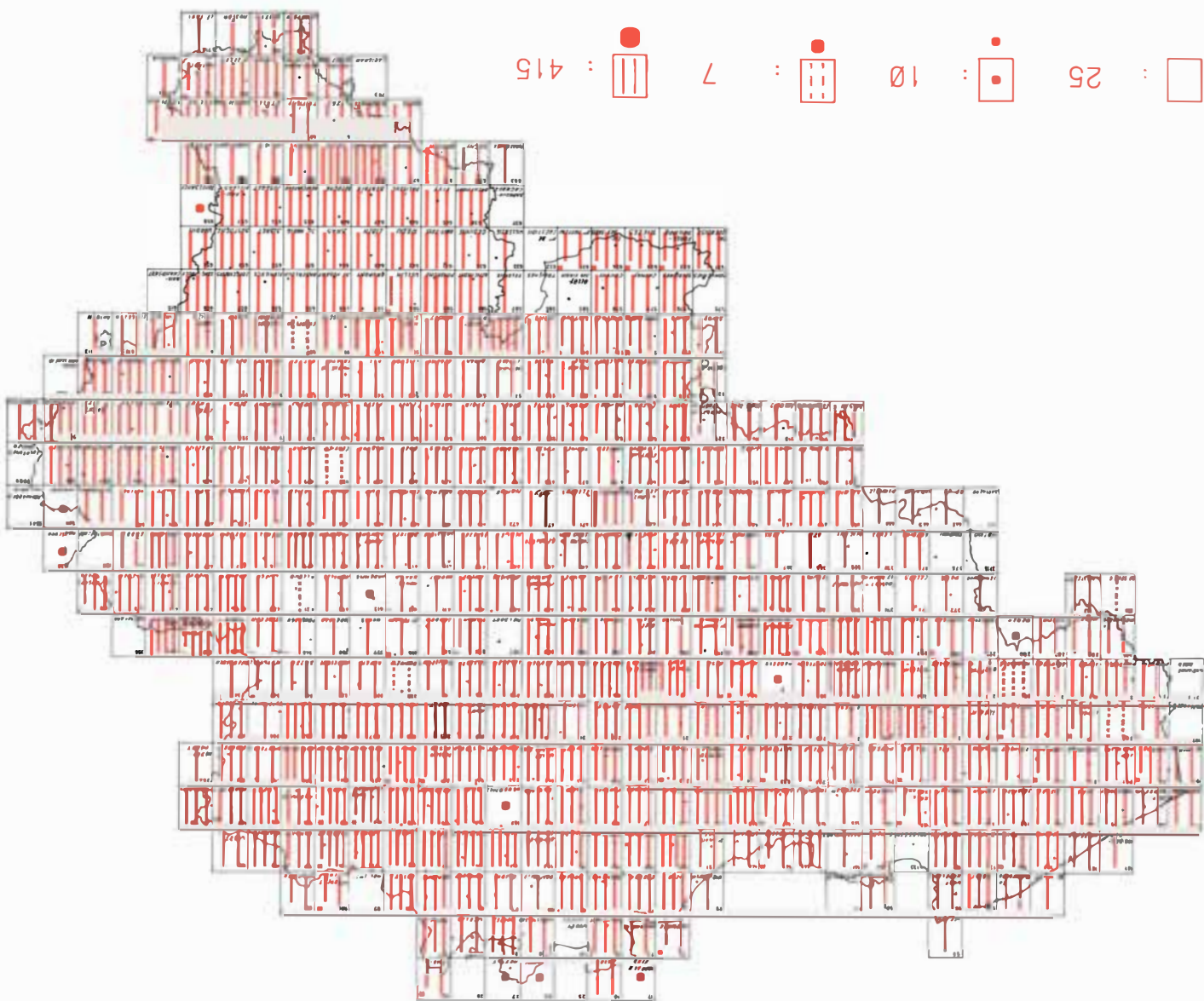
De Ekster bezet open milieus met een lage vegetatie (weiden, gazons, tuinen) en bomen of struiken. Ze komt dikwijls voor nabij woningen. Het nest wordt gebouwd in een boom (zelden een naaldboom), een fruitboom of een struik (dikwijls in een Meidoorn) met een open omgeving. Bovendien schijnen lage zitposten in de omgeving noodzakelijk. De slaappleatsen bevinden zich over het algemeen in struiken (hakhout, coniferenaanplantingen) of in jonge bomen. In België komen de hoogste dichtheden voor enerzijds in streken met veel heggen, hoogstamboomgaarden en veldbosjes (b.v. in het Land van Herve) en anderzijds in bebouwde kommen met tuinen, parken en lanen (rond Brussel b.v.). In akkergebieden profiteert de Ekster van de voedselbronnen die haar geboden worden, vooral indien bomenrijen, akkers en weiden in mozaïek voorkomen. In Haspengouw b.v. blijft de soort gebonden aan de nabijheid van tuinen en Populierenaanplantingen. Bosmassieven en uitgestrekte naalldhoutaanplantingen worden vermeden.

BIBLIOGRAFIE

Kesteloot, E. 1956. Over de schommelingen in onze avifauna toe te schrijven aan biotoopwijzigingen en stadsuitbreiding. *Giervalk* 46:75-93.

J.-P. Jacob*

PICA PICA

$\square : 25$ $\square : 10$ $\square : 7$ $\square : 415$
 $\square : 40$ $\square : 11$ $\square : 226$ $\square : 40$

Notenkraker, *Nucifraga caryocatactes*

VERSPREIDING

De Notenkraker broedt enkel in de Ardennen en is er vooral beperkt tot het hogere oostelijke deel met kleine populaties in Thiérache en nabij Croix-Scaille. Hij is zeer sterk gebonden aan het voorkomen van grote Fijnspar-bestanden. Alle voor de soort geschikte zones schijnen momenteel bezet en misschien zelfs volzet te zijn.

TALRIJKHEID

Met de methode van de gemiddelden werd de populatie geschat op 45 broedparen. Het werkelijk aantal is bijna zeker hoger, vermits de soort weinig opvallend is tussen april en juni. Deze periode komt in ons land overeen met het bebroeden van de eieren en voederen van de jongen, maar eveneens met de inventarisatieperiode van de atlas. De populatie bedraagt waarschijnlijk tussen de 100 en de 150 koppels, waarvan het grootste deel (75 tot 125 koppels) voorkomt op de hoogplateau's van de oostelijke Ardennen. Twee kleine populaties, de ene van 10 en de andere van 25 broedparen op het ogenblik van de inventarisatie, bevinden zich respectievelijk in het Ardens gedeelte van het gebied tussen Samber en Maas en op het plateau van Croix-Scaille.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De Notenkraker is een recente aanwinst van onze Belgische broedvogelfauna. De soort heeft zich in België pas in 1968 gevestigd, na een spectaculaire invasie van vogels afkomstig uit Siberië. Het zich permanent vestigen van deze soort was slechts mogelijk door de recente massale aanplantingen van Fijnspar-bestanden. Tijdens vroegere invasies hebben de vogels nooit een geschikt broedbiotoop gevonden. Het broeden van de soort werd reeds vermoed in 1969, maar kon slechts met zekerheid aangetoond worden vanaf 1975 (Deroanne en de Liedekerke, 1975; Simon *et al.*, 1975). Sindsdien schijnen de populaties zich in stand te houden. Sporadische waarnemingen van vogels buiten de normale broedgebieden, vooral in de herfst, zijn zeer waarschijnlijk te wijten aan dispersiegedrag van de jongen na het broedseizoen. Sinds 1968 heeft de soort zich in geen enkel nieuw gebied meer gevestigd. De Notenkraker heeft zich dus eenmalig 'massaal' gevestigd en behoud sindsdien haar populatieniveau.

BIOTOOP

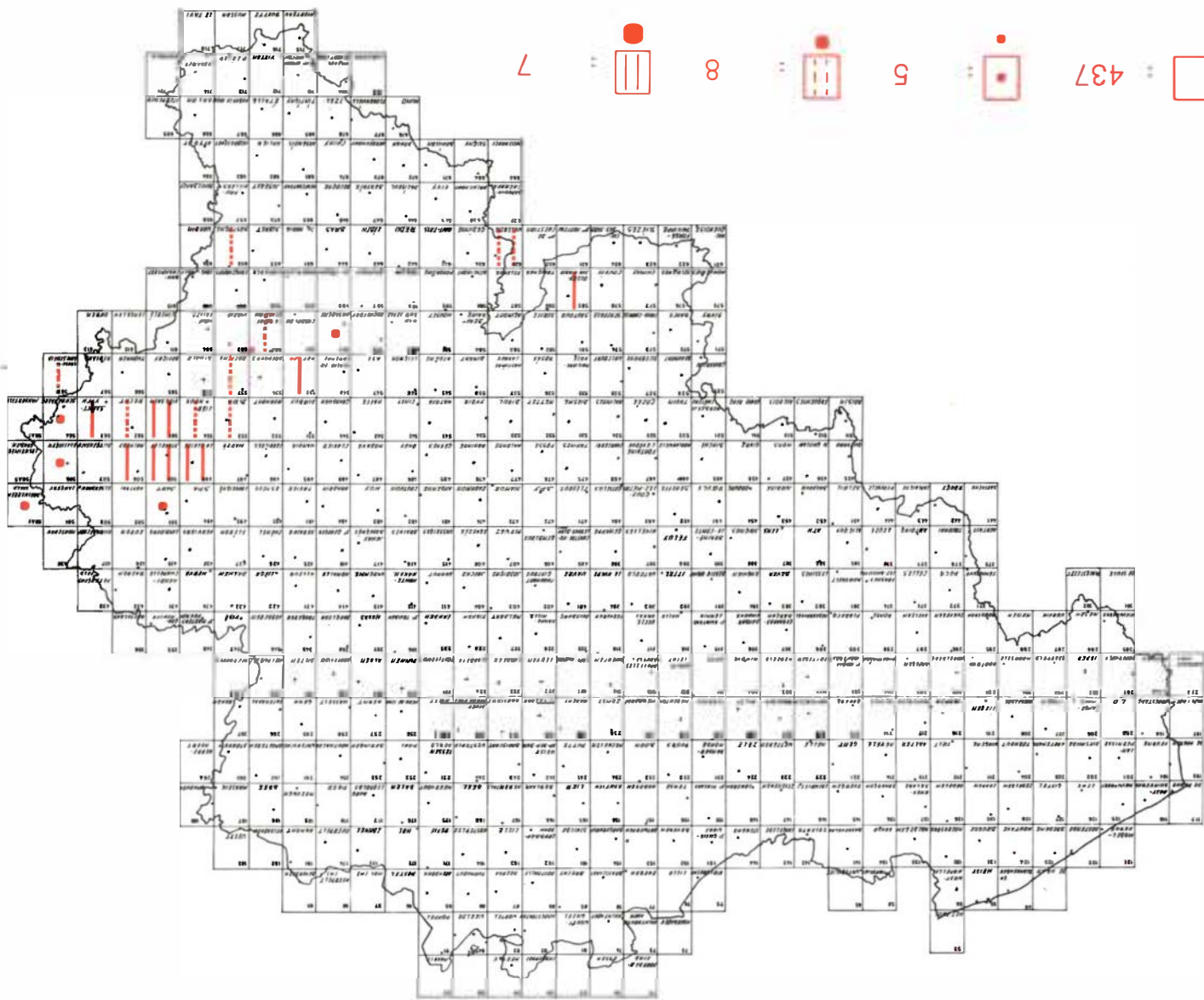
In de Ardennen komt de soort voor in uitgestrekte naaldhoutbestanden, vanaf 500 m hoogte of zelfs hoger. De bezette Fijnspar-bestanden hebben meestal een leeftijd van 30 tot 50 jaar (Simon *et al.*, 1975; pers. wnm.). Alhoewel in ons land het voorkomen van de Fijnspar primordiaal schijnt voor de vestiging van de soort, is de aanwezigheid van de Hazelaar als belangrijke voedselbron en het voorkomen van geschikte voedselterreinen eveneens noodzakelijk. Voorbeelden van opener terreinen waar de Notenkraker tijdens de broedperiode insecten vindt, zijn o.a. oudere open bosbestanden, kaalkappingen en min of meer beboste venen. In de herfst verlaten de Notenkrakers de bosmassieven om zich voornamelijk te voeden met hazelnoten, die in groot aantal te vinden zijn in de haagbestanden.

BIBLIOGRAFIE

Deroanne, M. en R. de Liedekerke, 1975. Une nichée de Cassenoix près de Stavelot, en Ardenne liègeoise. *Giervalk* 65:165-167.
Simon, P., E. Delmée et P. Dachy 1975. Un nid de Cassenoix en Belgique. *Giervalk* 65:153-164.

R.-M. Lafontaine*

NUCIFRAGA CARYOCATACTES

7

8

5

437

Kauw, *Corvus monedula*

VERSPREIDING

De soort is bijna overal aanwezig. Toch ontbreekt ze in een twintigtal rechthoeken in de Ardennen en in enkele in West-Vlaanderen en Haspengouw.

TALRIJKHEID

De Kauw komt vooral voor in akkergebieden, alhoewel men hem ook in weidestroken aantreft. Hij is gebonden aan de aanwezigheid van geschikte broedplaatsen waar hij dikwijls in kolonies voorkomt. Hierdoor varieert de dichtheid sterk in aangrenzende rechthoeken. De hoogste dichtheden treffen we aan in de Antwerpse Kempen, in de rotshellingen van de valleien van Samber en Maas, in de Polders, plaatselijk waar er steengroeven zijn (Antoing, Lessines, Clavier, Tavier), of ruïnes (Chimay, Genappe), en in sommige steden en voorsteden (Vilvoorde, Ukkel, Leuven, Genk, Beringen). In deze rechthoeken worden dikwijls dichtheden van meer dan 125 paar, soms zelfs van meer dan 625 paar aangegeven. In Laag- en Midden-België komen de schattingen van 26 tot 125 paar per rechthoek het meest voor. Bij gebrek aan rotsen, oude gebouwen of oude knoestige bomen is de dichtheid in het zuiden van West-Vlaanderen en in het westen van Henegouwen daarentegen lager. Om onbekende redenen is dit ook zo in vele rechthoeken in Hoog-België en dit ondanks de aanwezigheid van geschikte broedplaatsen (rotsen, ruïnes, bossen). Mogelijks is het voedsel te moeilijk bereikbaar in de winter doorsneeuwen vorst zodat de Kauwen, die de kolonies graag al in het begin van de herfst bezetten, zich niet altijd blijvend kunnen vestigen. Via de methode van de gemiddelden kan de totale populatie geschat worden op 21000 paar met een minimale waarde van 10000 paar.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

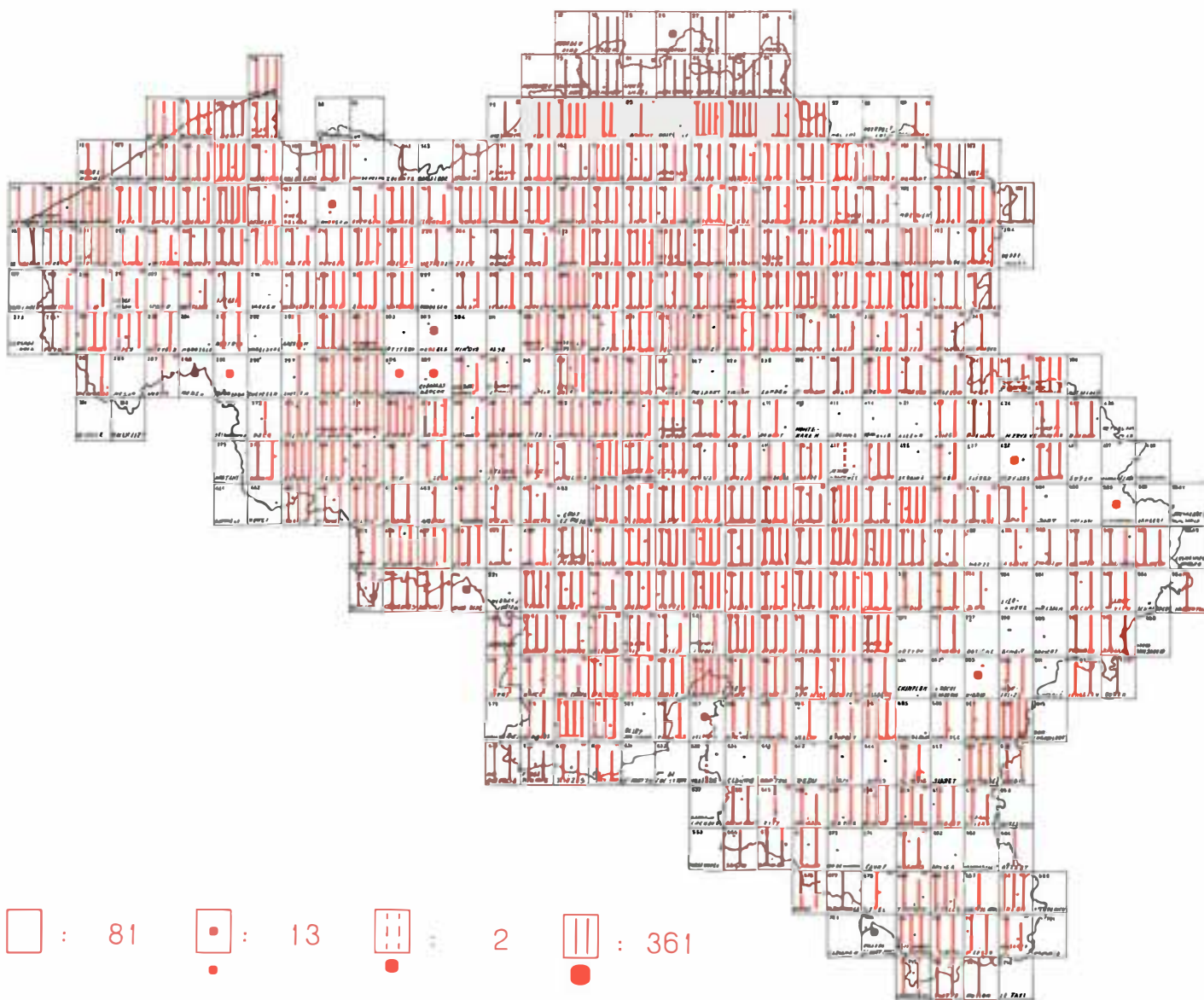
Lippens en Wille (1972) schatten de populatie op 69000 paar. Uit de atlasgegevens blijken lagere cijfers. Lippens en Wille hebben zeker de aantallen in elke provincie, maar vooral in Luxemburg en Luik overschat. Anderzijds is het waarschijnlijk dat een aantal waarnemers van het atlasproject de soort in sommige rechthoeken van Laag- en Midden-België hebben onderschat. De Kauw is inderdaad vrij onopvallend in de broedtijd. Geïsoleerde paren (in oude holle bomen en oude gebouwen) vertonen zich tijdens de broedperiode nog minder en ontsnappen gemakkelijk aan de aandacht van de waarnemer. Vooral in de kolonies schijnen de aantallen vrij stabiel te zijn. In bepaalde agglomeraties kent de Kauw echter waarschijnlijk een toename ten gevolge van de veroudering van industriële gebouwen en van de omgeving.

BIOTOOP

De soort is een holtebewoner die meestal in kolonies leeft, hoewel geïsoleerde paren eveneens voorkomen in het bos en in schoorstenen van gebouwen. Ze bezet zowel natuurlijke holten (rotshellingen, oude bomen, konijnholten, Oeverwaluizenkolonies, enz.) als holten die ontstaan door menselijke activiteiten (verlaten steengroeven, ruïnes, oude fabrieken, kerkstorens, schoorstenen, enz.). Een gunstige broedplaats wordt steeds opnieuw ingenomen. Het ontbreken van beschikbare holten in landelijke gebieden van Laag- en Midden-België schijnt een beperkende factor te zijn in de toename van de populatie. Toch worden hierdoor niet overal de lage dichtheden verklaard van deze allesetende soort met schijnbaar onbeperkte mogelijkheden. Het uithalen van nesten in de bebouwde kommen, het gebruik van insecticiden als omhulling van zaden van bieten en graangewassen en een hoge mortaliteit van de jongen in droge zomers vormen de belangrijkste factoren die de populatie beperken, alhoewel sommige ecologische vereisten van de soort nog slecht gekend zijn.

J. Tahon*

CORVUS MONEDULA

Roek, *Corvus frugilegus*

VERSPREIDING

Op dit ogenblik kunnen we duidelijk drie zones onderscheiden in het broedgebied van de Roek in België. Twee derden van de roekerieën zijn gelegen in Condroz en Famenne ; aan deze populatie kan men de enkele kolonies toevoegen die zich aan de rand van deze streken bevinden in het westen van Henegouwen en ten zuidoosten van de Luikse Maas. Een tweede populatie is gevestigd in de Limburgse en de Antwerpse Kempen. Zij vormt een geheel met een populatie in Nederlands Limburg. Een derde populatie tenslotte heeft zich recent gevestigd op de zuidoostelijke helling van het Ardens massief en Lotharingen. Zij is in contact met de eveneens recente populatie van het Groothertogdom Luxemburg waaruit ze zonder twijfel is ontstaan. Elders in het land komt de Roek niet voor, met uitzondering van enkele relict-kolonies in Brabant.

TALRIJKHEID

Gezien het gemak om de kolonies te tellen en dank zij een inspanning geleverd door de vereniging « Aves » vanaf 1971 (Tricot, 1971), hebben wij het Belgisch grondgebied volledig kunnen onderzoeken en alle nesten geteld in 1973 en 1978. In het licht van de atlasgegevens blijft de fout, te wijten aan het niet vinden van een aantal roekerieën, slechts van de orde van twee tot honderd. In Condroz en Famenne worden dikwijls dichtheden van 26 tot 125 paar per rechthoek opgetekend ; meestal ligt de oorzaak hiervoor in de aanwezigheid van een paar kolonies van enkele tientallen nesten (gemiddeld een veertigtal). In de Kempen zijn er minder roekerieën per rechthoek, hetgeen lagere dichtheden geeft (zes tot 125 paar per rechthoek). In het zuiden van het land zijn er ook wel minder kolonies, maar met meer nesten, waardoor de dichtheden toch hoger zijn (26 - 125 en 125 - 625 paar per rechthoek). Geen enkele kolonie telt in België meer dan 300 nesten en geen enkele rechthoek omvat er meer dan 500. De totale populatie bedroeg in 1978 voor geheel België 8000 ± 150 paar.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Op verschillende ogenblikken werden de roekerieën in België geteld : Dupont in 1928 en 1947, Aves in 1971 - 1972 en Tahon in 1973 en 1978. Ondanks de klaarblijkelijke verschillen tussen de gebruikte methoden, zijn alle totalen begrepen tussen 5000 en 9000 nesten. In 1928 waren er, vooral op het Brabants plateau in Midden-België, grote roekerieën die tot 2000 nesten telden : op een totaal van 43 kolonies telden er zeven tussen 200 en 500 nesten en vijf tussen 600 en 2000 nesten. Gezien het klein aantal waarnemers is het mogelijk dat vele kleine kolonies, vooral in Condroz en Famenne, niet werden opgemerkt. De dichtst bezette roekerieën kwamen vroeger voor in de landbouwgebieden van Brabant en in het noorden van de provincies Henegouwen, Namen en Luik. Ze zijn thans aan het uitsterven door het verdelgen van de Roek door de landbouwers (gebruik van pesticiden als omhulsel van zaaigraan) en door het verminderen van dierlijke en plantaardige voedselbronnen ten gevolge van het gebruik van moderne onkruidverdelgingstechnieken tussen de gewassen. De uitbreiding van een aantal steden is eveneens de oorzaak van het verdwijnen van kolonies die gevestigd waren in oude parken in de stadscentra. In Condroz en Famenne gaat de Roek achteruit in akkergebieden, maar handhaaft zich in weidegebieden. De populatie van het zuidoosten van de Ardennen heeft zich recent, waarschijnlijk na 1950, gevestigd, en de aantallen ervan nemen toe. Het sterk gelocaliseerd zijn van de broedplaatsen (± 220 kolonies in België) en de afkeer van landbouwer en jager voor de « zwarte vogels », vormen een reëel gevaar voor de verdwijning van de soort.

BIOTOOP

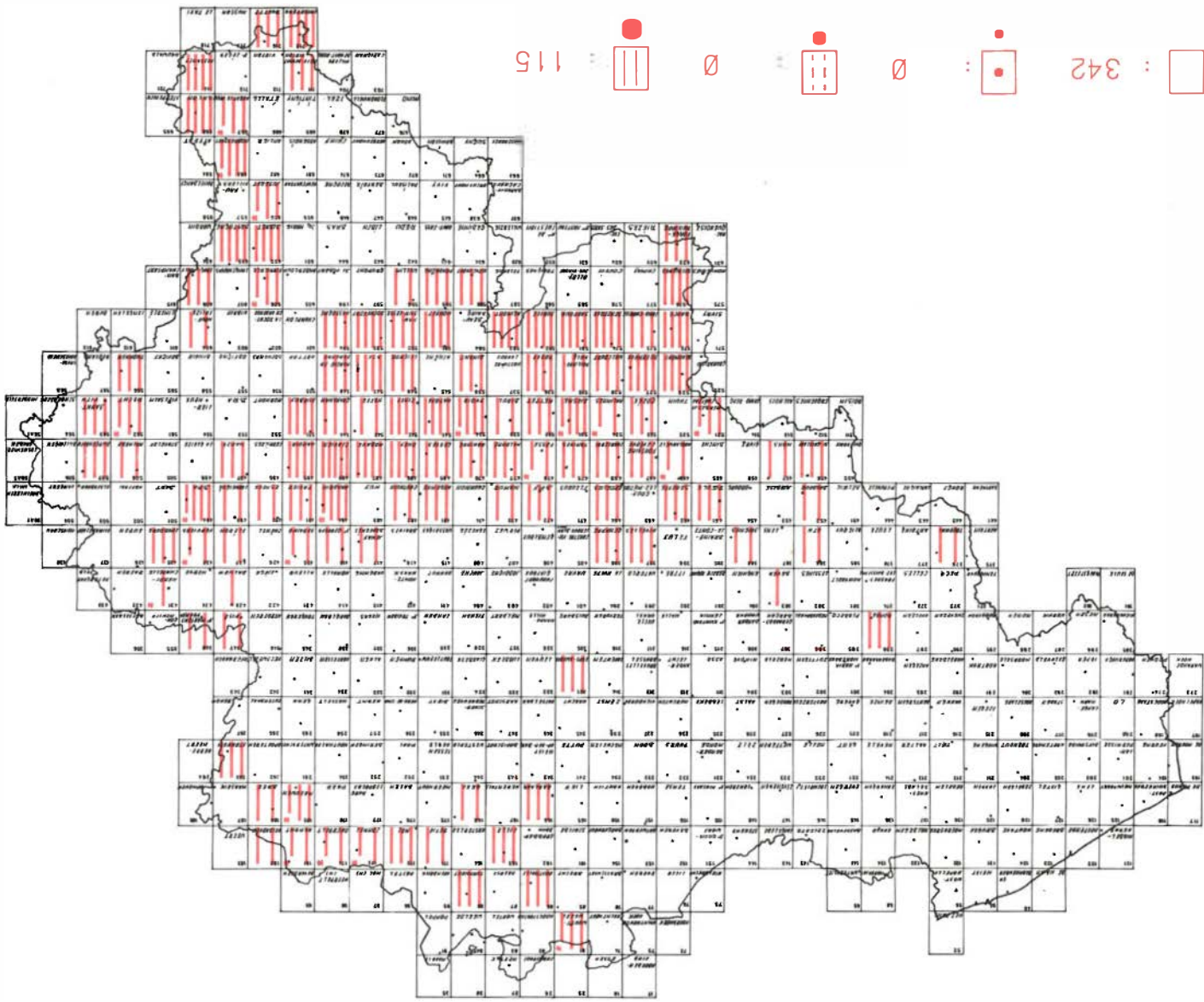
De kolonies zijn gelegen in grote bomen op plaatsen met een goed uitzicht, vooral in parken en bosjes, maar nooit temidden in een bos. De meest bezette boomsoort in België is de Es (49% van de gevallen), en dit waarschijnlijk omwille van zijn snelle groei en van de stevigheid van de eenjarige takken. De Roek bouwt zijn nest inderdaad bij voorkeur zeer dicht (op een of twee meter) bij de buitenste rand van de boomkruin. Eiken, Canadapopulier en Beuk samen vormen in 42% van de andere gevallen de standplaats voor het nest. Het is weinig belangrijk dat de bomen zich dicht bij woningen, bij drukke verkeerswegen of nabij andere centra van menselijke bedrijvigheid bevinden, als de vogels er maar niet systematisch worden verjaagd. Het verdwijnen van weiden en het verschijnen van « propere » monoculturen heeft de Roek verjaagd uit de rijke landbouwgebieden van Midden-België waar de soort een grote variatie aan voedsel vond. Hij kan nog slechts goed standhouden in veeteeltgebieden waar in de grote weiden (en gedeeltelijk ook in pas geploegde akkers) gans het jaar aardwormen en langpootmuggen te vinden zijn. In de akkers is er bovendien tijdens de zaai- en oogstperiode een overvloed aan zaden. Hier en daar treft men kolonies aan die sterk gebonden zijn aan de aanwezigheid van storten.

BIBLIOGRAFIE

- Dupont, C. 1929. Les corbeautières en 1928. Gerfaut 19:100-102.
Dupont, C. 1947. Nouveau relevé des corbeautières de la Belgique. Gerfaut 37:92-97.
Tricot, J. 1971. Opération Freux 1971. Feuille de contact Aves, November 1971.

J. Tahon*

CORVUS FRUGILEGUS

115

342

28

52

31

3

Zwarte Kraai, *Corvus corone*

VERSPREIDING

De soort is in België alomtegenwoordig. Nochtans ontbreekt ze plaatselijk in twee gebieden : de fruitstreek rond Sint-Truiden waar ze voortdurend verdelgd wordt door de fruitkwekers omwille van de schade die ze zou toebrengen aan de aanplantingen, en in Laag-België waar beboste plaatsen zeldzaam zijn waardoor de soort meer dan elders overgeleverd is aan de genade van jagers en jachtwachters.

TALRIJKHEID

De Zwarte Kraai bereikt haar hoogste dichtheid in de Ardennen daar waar in veeteeltgebieden, bossen en weiden een echte mozaïek vormen. In deze gebieden waar vooral de jacht op grootwild beoefend wordt, wordt de soort niet vervolgd door de jagers. Dichtheden van 125 tot 625 paar per rechthoek worden er dikwijls bereikt. Lagere dichtheden komen in Hoog-België meer voor in rechthoeken met een meer uitgesproken landbouw karakter, waar de jacht op kleinwild van groter belang is. De soort wordt er zeer actief verdelgd omwille van de schade die ze toebrengt aan legfels en jongen van kleinwild. In Midden-België en de Kempen blijft ze talrijk ondanks de onophoudelijke en genadeloze oorlog die de jagers haar hebben verklaard. In deze streken profiteert de Zwarte Kraai van de talrijke menselijke nederzettingen (steden, dorpen, industriezones, enz.) die hem bescherming, broedplaatsen en voedsel verschaffen. In de beide Vlaanderen en in het noorden van Henegouwen is de soort zeldzamer, met dichtheden die dikwijls minder dan zes paar per rechthoek bedragen, omdat bossen en hoge bomen er weinig talrijk zijn. De soort is er dus een gemakkelijke prooi voor de jagers. Haar afwezigheid in sommige rechthoeken heeft steeds een voorlopig karakter, want de soort verschijnt er vaak opnieuw. Via de methode van de gemiddelden kan de totale populatie geschat worden op 16000 paar met een minimale waarde van 10000 paar.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Lippens en Wille (1972) schatten de Belgische populatie op 10000 paar. De cijfers uit onze atlas liggen weliswaar hoger maar zijn van dezelfde grootteorde. Zoals voor de atlas geven Lippens en Wille een toenemende dichtheid aan van Laag-België naar Hoog-België. Het is erg leerrijk om de verspreidingskaart van de Patrijs (*Perdix perdix*) te vergelijken met deze van de Zwarte Kraai : beide kaarten zijn grotendeels complementair. De jagers beschermen inderdaad de ene soort en verdelgen de andere. Hun inspanningen om de Zwarte Kraai te verdelgen zijn het grootst waar het kleinwild (Patrijs, Fazant, *Phasianus colchicus* en Haas) het meest voorkomt. Als gevolg van de constante verminderde bewaking van de kleinwildjachten, neemt de populatie Zwarte Kraaien in Laag- en Midden-België toe. Deze tendens zal blijven bestaan.

BIOTOOP

De Zwarte Kraai is een territoriale soort. Alle open milieus waarin hoge bomen voorkomen zijn geschikt en in de Polders stelt de soort zich soms zelfs tevreden met rijen knotwilgen. Ze broedt niet in het midden maar wel aan de randen van bosmassieven. Ondanks haar grote voorzichtigheid tegenover de mens, komt ze meer en meer voor in bewoonde zones, ten minste daar waar ze met rust wordt gelaten. De grootste dichtheid wordt bereikt in landelijke veeteeltgebieden waar de beboste oppervlakte sterk versnipperd is. De Zwarte Kraai is een alleseter en profiteert van talrijke menselijke activiteiten : granen bij het zaaien en de oogst, aardwormen en weekschildkevers bij het ploegen, langpootmuggen en slakken in vochtige weiden, allerlei voedselresten op stortterreinen en langsheen rivieren, door het verkeer gedode dieren langs de wegen, dood of gekwetst wild, enz.

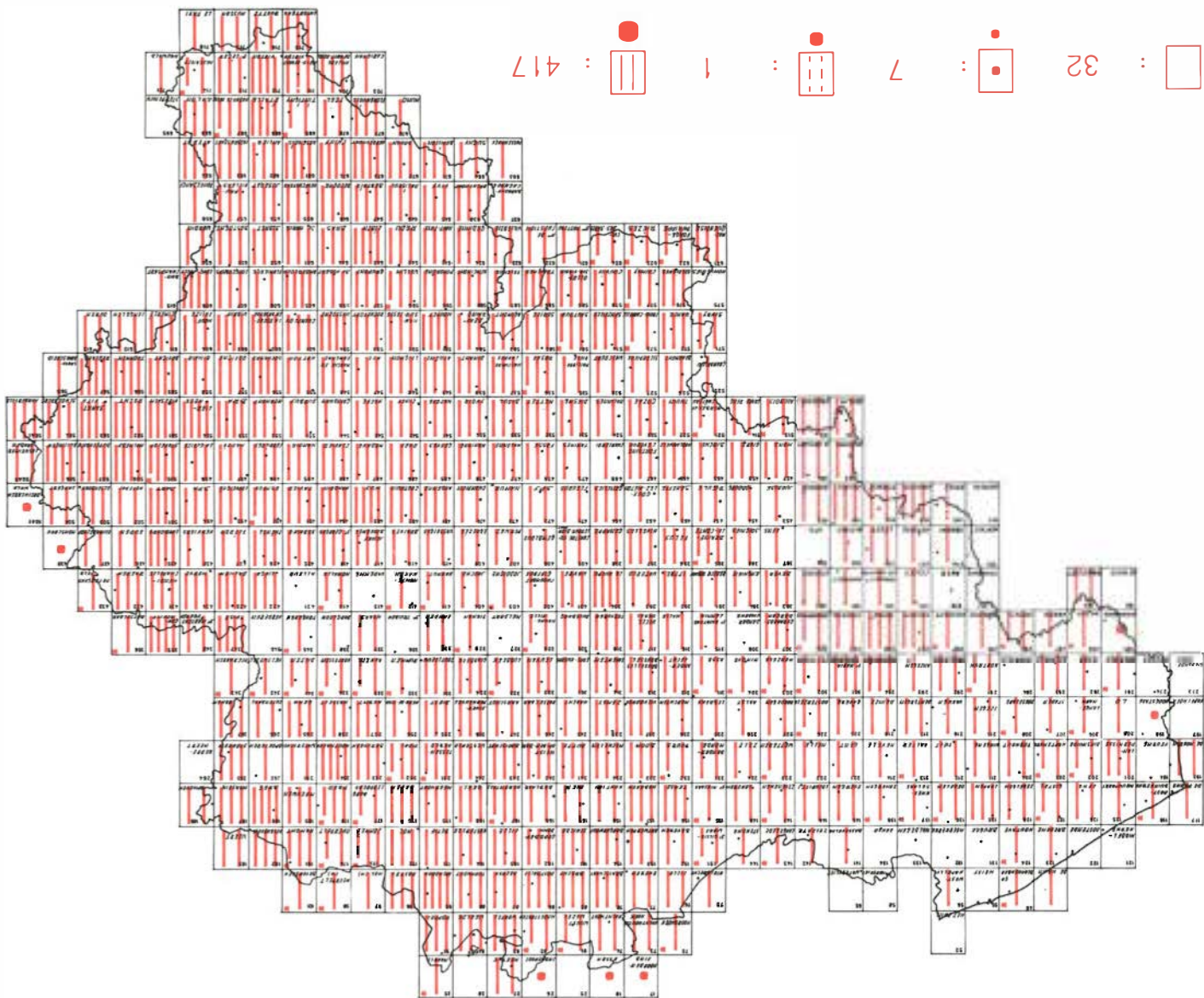
J. Tahon*

Raaf, *Corvus corax*

Laatste broedgevallen in Laag- en Midden België te Basel in 1865 en te Wilrijk, in dezelfde periode. De Raaf is geleidelijk aan verdwenen in Hoog-België vanaf het einde van de 19e eeuw. De soort heeft nog gebroed in Comblain-au-Pont in 1919 (van Havre, 1928). Nadien is geen enkel broedgeval meer bekend tot in 1948 : een koppel met vier jongen werd toen waargenomen in Villers-devant-Orval (P. Yernaux, *Giervalk* 38 : 172, 1948). Tussen 1973 en 1980 werden 50 raven gereïntroduceerd in de Semoisvallei, in de Gaume en in het oosten van ons land (C. Delmotte en J. Delvaux, *Aves* 18 : 108-118, 1981). Nu de soort zich opnieuw gevestigd heeft, vertoont ze neigingen om zich in de provincie Luxemburg langzaam uit te breiden : in 1983 werden vijf nestplaatsen waargenomen (J. Delvaux, *Aves* 20 : 174-175, 1983).

P. del Marmol*

CORVUS CORONE

Spreeuw, *Sturnus vulgaris*

VERSPREIDING

De soort is in België overal aanwezig.

TALRIJKHEID

Na de Huismus (*Passer domesticus*) en de Merel (*Turdus merula*) is de Spreeuw een van de talrijkste broedvogels van de Belgische avifauna. Zijn alomtegenwoordigheid in bebouwde kommen en in gebieden met veel bosjes, en zijn relatieve onopvallendheid tijdens de broedperiode, maken tellingen van de soort moeilijk en vervelend. In het merendeel van de landelijke gebieden, Hoog-België inbegrepen ondanks de belangrijke plaats die het bos er inneemt, bereikt de soort zeer hoge dichtheden, soms van meer dan 3000 paar per rechthoek. Rond gebieden met hoge bevolkingsdichtheid in Midden-België (Brusselse agglomeratie en omgeving, Mons - Borinage - Charleroi, Maasvallei tussen Namur en Liège) wordt deze zeer hoge dichtheid geregeld bereikt. De Spreeuw is minder talrijk in de Kust- en Polderstreek en in het oosten van de Kempen (zandige bodems en afwezigheid van loofbossen met als gevolg weinig geschikt voedsel zoals aardwormen en rupsen), in het Sint-Truidense (verdelging in de Kersenboomgaarden en dynamitering van de slaappleatsen sinds 1972) en in de Ardense bosmassieven, waar de soort amper voorkomt. Wel vestigt ze zich hier aan de bosranden, maar in de nabijheid van woningen en weiden (Woud van Anlier). Via de methode van de gemiddelden kan de totale populatie geschat worden op 430000 paar met een minimale waarde van 250000 paar.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Ondanks het ontbreken van telgegevens, kunnen we aannemen dat de broedpopulatie zeker sterk toeneemt sedert ten minste een vijftigtal jaar. Vele nieuwe factoren zijn gunstig voor de soort : zo bijvoorbeeld de uitbreiding van het landelijk milieu dat het aantal potentiële broedplaatsen aanzienlijk deed toenemen, en het verbeteren van de overlevingskansen van de sedentaire fractie van de populatie in de winter (Fijnsparbosjes die dienst doen als slaappleats, voedseloverschotten in stedelijke gebieden, stortplaatsen met een overvloed aan eetbaar afval, voederen van het vee in vrije loopstallen). Lippens en Wille (1972) schatten de broedpopulatie op 160000 paar, een resultaat van dezelfde grootteorde als dat van dit onderzoek. Men vindt tevens dat de door hen aangegeven verspreiding van de dichtheden analogieën vertoont met deze in de atlas. Toch wijzen onze gegevens op een hogere dichtheid in Hoog-België. Wij mogen ons in de toekomst aan een verdere toename van de soort verwachten omwille van de sterk verbeterende overwinteringsvoorwaarden voor zowel de wegtrekkende fractie van de populatie in Frankrijk (voortdurende toename van de maïsteelt, inkuilen van maïs, gebruik van vrije loopstallen in de veeteelt als voor de sedentaire fractie van de populatie in België (zie hoger). Er dient nochtans op gewezen dat sinds 1980 Spreeuwen in Frankrijk op slaappleatsen met starlicide (3-chloro-p-toluidine) verdelgd worden. Deze slaappleatsen herbergen tot een of meer miljoenen spreeuwen waarvan meer dan de helft kan gedood worden.

BIOTOOP

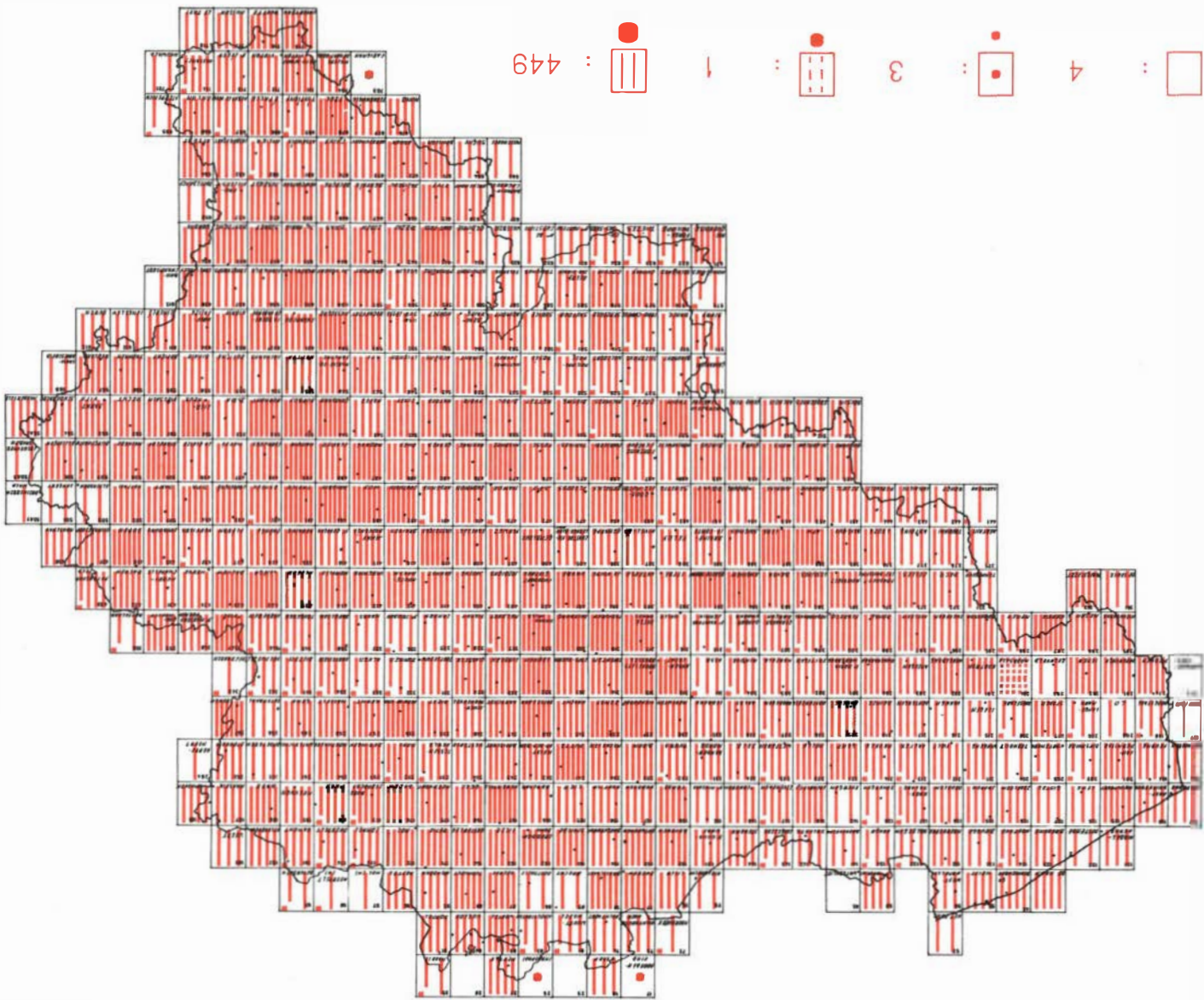
De soort vestigt zich talrijk zowel in landelijke als in stedelijke gebieden. Broeden gebeurt ofwel geïsoleerd of wel in los kolonieverband. Spreeuwen bezetten zowel boomholten als allerlei andere holten die ze in gebouwen aantreffen. Bebouwde kommen met boomgaarden, parken, tuinen en weiden zijn het meest geschikt. Op het platteland vindt men hen in landelijke constructies, in houten telegraafpalen, in oude alleenstaande bomen en vooral in kleine Eikenbosjes. De grote agressiviteit die de soort aan de dag bij het verdedigen van een nestholte, laat haar toe alle andere soorten te verjagen met uitzondering van de Boomklever (*Sitta europea*). Gezien de Spreeuw voorzichtig maar weinig schuw is, profiteert ze op allerlei manieren van menselijke activiteiten. Ze is enkel op de zandbodems van Laag-België minder talrijk. Het minder voorkomen van emelten en aardwormen in deze bodems is hier een beperkende factor voor de dichtheid van de soort. Ook het gebrek aan Eikenbossen is een ongunstige factor in deze streken waar broedgelegenheid (veel nieuwe woningen) en voedsel dikwijls schaars zijn.

BIBLIOGRAFIE

Tahon, J., Ch. Torrekens en J. Gigot. 1978. Données récoltées lors du baguage au nichoir de pulli d'Étourneaux sansonnets (*Sturnus vulgaris*) en Belgique. 1. Résultats de 1976 et 1977. Parasitica 34 : 122-182.

J. Tahon*

STURNUS VULGARIS

□ : 4
 ■ : 3
 ■ : 1
 ■ : 449

□ : 9
 ■ : 24
 ■ : 56
 ■ : 145
 ■ : 168
 ■ : 48

Huismus, *Passer domesticus*

VERSPREIDING

In zo een dicht bevolkt land als België kon men de Huismus overal verwachten. De zeer zeldzame witte vlekken op de kaart komen dan ook overeen met onbewoonde of met te weinig onderzochte grensrechthoeken. De verspreiding van deze als commensaal van de mens levende soort valt over het algemeen samen met die van de bewoning. Vooral in Midden-België komt ze echter ook voor buiten de bewoonde kernen in bomenrijen.

TALRIJKHEID

De Huismus is de talrijkste vogel van België. Via de methode van de gemiddelden kan de totale populatie op ongeveer 715000 paar geschat worden, maar rekening houdend met de hoge dichtheden in de steden, lijkt het werkelijk aantal ons nog iets hoger te liggen. In sommige streken van Vlaanderen, in de Kempen en in Hoog-België (behalve Condroz) is de soort relatief minder talrijk. In het laatste geval wordt dit gemakkelijk verklaard door de lagere bevolkingsdichtheid, het bebost karakter van uitgestrekte gebieden en de kleinere oppervlakte graanteelt. Elders verklaart de menselijke bevolking slechts gedeeltelijk (steden) de hoge dichtheden van meer dan 3000 paar per rechthoek. Ook tussen de waargenomen dichtheden en het voorkomen van een landelijk habitat is er geen waarneembaar verband. Daarentegen bestaat er wel een duidelijk verband tussen de hoogste dichtheden van de soort en de streken met dominantie van graanteelt (meer dan 10% van het landbouwareaal bestaat uit haver). Dit verband is het duidelijkst in de leemstreken van Midden-België waar teelten van haver, wintergerst en bieten overwegen. Een uitzondering hierop vormen de fruitstreken (Haspengouw, West-Brabant) en gebieden met speciale teelten zoals tabak, hop, enz. (West-Brabant, Zuid-Vlaanderen).

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Het enige vergelijkingspunt is de schatting van twee miljoen paar, voorgesteld door Lippens en Wille (1972). Die van de atlas ligt meer dan de helft lager. Ondanks de onnauwkeurigheid van beide schattingsmethodes, is een afname van de populatie mogelijk.

BIOTOOP

De Huismus broedt in allerlei holten en hoekjes en tussen balken en andere steunelementen in gebouwen, in de onmiddellijke omgeving van mensen. Bolvormige nesten in bomen en struiken komen in sommige streken voor nabij woningen of in bomenrijen langsheen de wegen. Dergelijke nesten worden geregeld tot vrij algemeen aangetroffen in de leemstreken van Midden-België. In Vlaanderen schijnen ze niet uitzonderlijk te zijn en ook in Brabant komen ze voor. In Hoog-België daarentegen vindt men ze slechts bij gelegenheid. Huismussen maken zich vrij dikwijls meester van nesten van Huiszwaluwen (*Delichon urbica*), minder van deze van Boerenzwaluwen (*Hirundo rustica*), van nestkasten en soms van nestgangen van Oeverzwaluwen (*Riparia riparia*). (Delmée, 1951 ; Billen en Tricot, 1977). Nesten in klimop, in boomholten en in potten van aardewerk werden anecdotisch beschreven. Het gebruik van een gemeenschappelijke nestholte komt uitzonderlijk voor en werd reeds waargenomen samen met een Gierzwaluw (*Apus apus*), (Verschuere, 1947), en met een Ringmus (*Passer montanus*), (Rappe, 1958).

BIBLIOGRAFIE

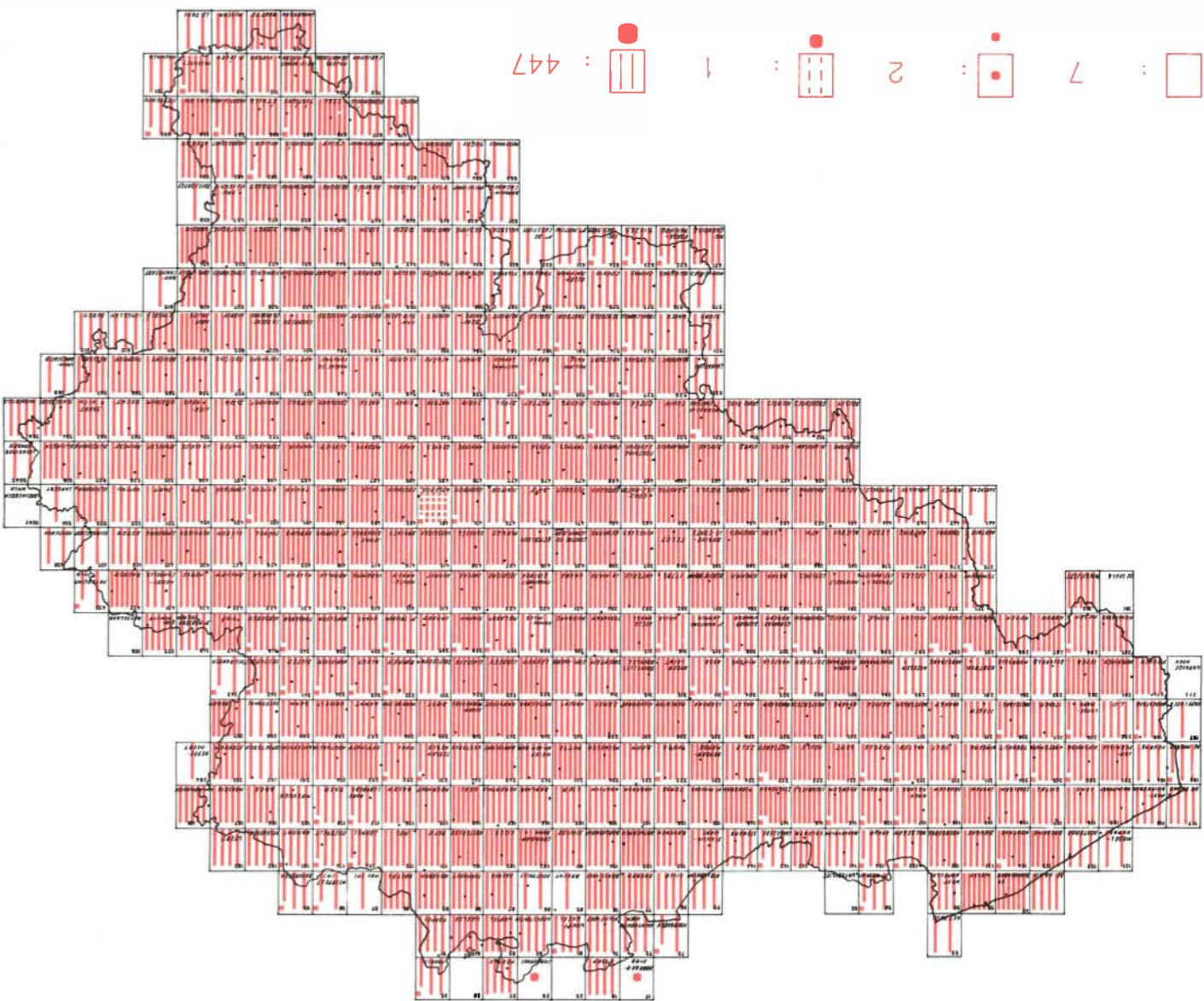
Billen, G. en H. Tricot. 1977. Recensement des Hirondelles de rivage (*Riparia riparia*) dans la partie sud de la Belgique en 1972 et 1973. Aves 14:101-113.

Rappe, A. 1958. Brève communication. *Passer domesticus* et *P. montanus*, Giervalk 48:298.

Verschuere, J. 1947. Une cohabitation étrange. Un cas de nidification simultanée de Martinet et de Moineau dans le même trou de mur. Giervalk 37:106-107.

J.-P. Jacob*

PASSER DOMESTICUS

☐ : 7
☐ : 2
☐ : 1
☐ : 447

☐ : 7
☐ : 16
☐ : 24
☐ : 74
☐ : 190
☐ : 137

Ringmus, *Passer montanus*

VERSPREIDING

De Ringmus is in bijna gans België aanwezig. Ze mijdt slechts de steden, de uitgestrekte bossen en de Hoge Venen.

TALRIJKHEID

We treffen meestal dichtheden aan tussen de 125 en de 625 paar rechthoek, maar in Hoog-België, met dichtheden tussen 26 en 125 paar per rechthoek, is de soort duidelijk minder algemeen. Nog hogere schattingen zijn vooral te vinden in Laag- en Midden-België. Het is opmerkelijk dat de talrijkheid van de soort soms sterk varieert in twee rechthoeken in dezelfde streek. Via de methode van de gemiddelden kan de totale populatie op ongeveer 210000 paar geschat worden.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

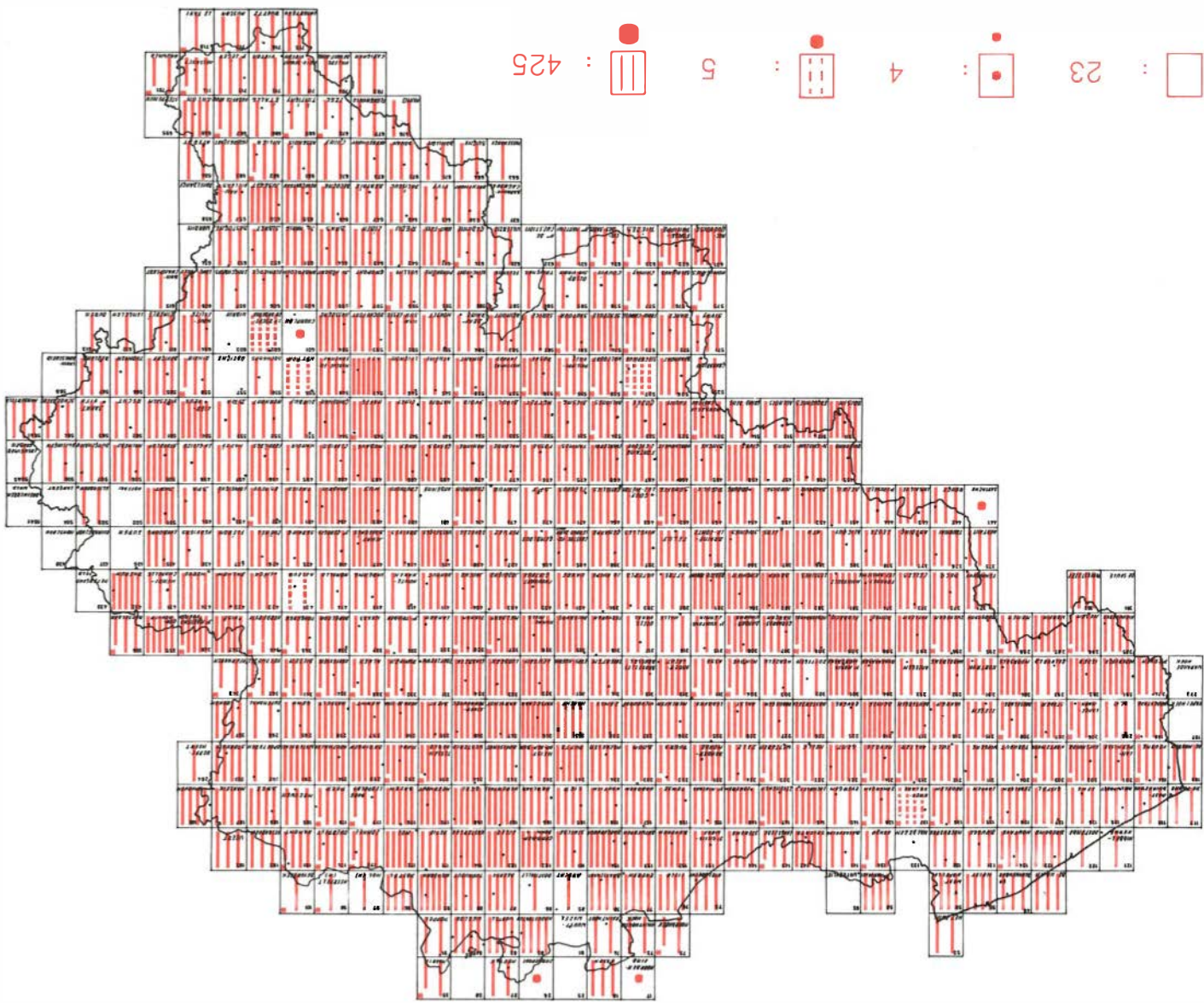
Reeds van Havre (1928) en Verheyen (1957) noemden de soort zeer algemeen en overal verspreid alhoewel toch minder talrijk in Hoog-België. Lippens en Wille (1972) komen tot dezelfde vaststelling en geven slechts 24000 paar aan voor de drie provincies Luik, Namen en Luxemburg, d.w.z. tien percent van de totale Belgische populatie. Het getal van 250000 paar dat deze beide auteurs vooropstellen voor het hele land, verschilt niet significant van ons resultaat. De evolutie van de status van de soort op lange termijn blijft onduidelijk, maar blijkbaar zijn er geen essentiële wijzigingen in opgetreden. De twee belangrijkste factoren die deze toestand zouden kunnen beïnvloeden zijn de beschikbaarheid van broedholten en het klimaat. De Ringmus die voornamelijk holtebroeder is, heeft geprofiteerd van het massaal ophangen van nestkasten. Het effect hiervan is zelfs temidden van de bossen merkbaar, waar de soort een lastige concurrent wordt voor de mezen. Anderzijds daalde het aantal beschikbare natuurlijke holten door het verdwijnen van talloze knotwilgen en oude boomgaarden. De Ringmus is bovendien erg gevoelig voor slechte weersomstandigheden tijdens de broedperiode waardoor vaak aanzienlijke sterfte bij de nestjongen optreedt. Ten slotte kan gesteld worden dat de moderne landbouwtechnieken het beschikbare voedsel sterk doen verminderen.

BIOTOOP

De Ringmus broedt in allerlei holten (boomholten, nestkasten, holten onder daken, muurspleten, enz.) maar ook, alhoewel minder, in nesten van prooivogels, reigers of kraaien. In sommige gevallen wordt, net zoals dit het geval is bij de Huismus, *Passer domesticus*, het nest « in open lucht » gebouwd. De soort komt voor in landbouwgebieden grenzend aan parken, tuinen, oude boomgaarden, bomenrijen (vooral knotwilgen), bosjes, gebouwen, enz., kortom daar waar ze gemakkelijk holten aantreft om te broeden en overvloedig voedsel vindt (onkruidzaden, granen).

M. Peero*

PASSER MONTANUS

9 : 103 : 159 : 102 : 45 : 15 :

□ : 23 □ : 4 □ : 5 □ : 425

Vink, *Fringilla coelebs*

VERSPREIDING

De Vink is een van de meest verspreide en talrijkste broedvogels van België. Zekere of waarschijnlijke broedgevallen werden dan ook in bijna alle rechthoeken gesignaleerd. De enkele rechthoeken waar hij niet of slechts als mogelijke broedvogel werd aangegeven, bevinden zich in het noorden van de provincie Antwerpen, en in de beide Vlaanderen. De soort is in deze provincies trouwens ook veel minder talrijk dan elders.

TALRIJKHEID

Via de methode van de gemiddelden komen we tot een totale schatting van ongeveer 250000 paar, waarvan er ongeveer drievierden voorkomen in Hoog-België. De Vink is er bijzonder talrijk in de Ardennen (bij benadering de helft van de gehele Belgische populatie). Ook elders is de soort plaatselijk talrijk, vooral in Condroz en Fagne-Famenne. Wat minder algemeen (met vooral dichtheden tussen 125 en 625 paar per rechthoek) lijkt ze in Lotharingen, het Land van Herve en in een deel van de streek tussen Samber-en-Maas. In Midden-België is de Vink algemeen in sommige streken (b.v. in Brabant), maar het veelvuldig voorkomen van lagere aantalsschattingen wijst er toch op een dunner gezaaide populatie. De oorzaak hiervoor dient gezocht in de aanwezigheid van uitgestrekte bebouwde en boomloze oppervlakten. Ook in de Kempen is de Vink niet opvallend talrijk. Ze is nog zeldzamer in het noordwesten van het land. Dit is in het bijzonder het geval in West-Vlaanderen, waar amper 1000 paar broeden.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De Vink wordt als een zeer talrijke broedvogel beschouwd. Volgens Lippens en Wille (1972), die de populatie op ongeveer 140000 paar schatten, zou hij nochtans een sterke teruggang gekend hebben. Het hier naar voor gebrachte cijfer is weliswaar hoger, maar toch van dezelfde grootteorde. De soort zou inderdaad in de jaren zeventig kunnen toegenomen zijn door een gevoelige beperking van de vogelvangst en de opeenvolging van enkele zachte winters. Volgens de stand van onze huidige kennis is in de meeste streken in elk geval geen evolutie waarneembaar behalve dan een lokale afname : zo b.v. in het Gentse waar het verdwijnen van hoogstamboomgaarden een mogelijke verklaring zou zijn (W. Roggeman, pers. med.).

BIOTOOP

In onze streken is de Vink weliswaar gebonden aan bomen, maar niet strikt aan bossen. Hij vestigt zich overal daar waar ten minste enkele bomen voorkomen en waar de bodem voldoende open en toegankelijk is. Enkel milieus met lage, dichte struiken en jonge aanplantingen worden gemedend. In steden broedt hij in parken, begraafplaatsen, onbebouwde terreinen met enkele bomen, terrils, enz. In bossen vestigt hij zich vooral in aanplantingen van hoofdzakelijk naalddhout, waarin hij in de Ardennen een van de meest typische soorten is. In dit milieu, alsook in hoge bestanden, bereikt hij hoge dichtheden (b.v. acht territoria op vijf ha op de Mont Rigi-Mairy, 1969).

BIBLIOGRAFIE

Mairy, F. 1969. Développements anormaux de la territorialité et de la nidification d'une population de Pinsons des arbres (*Fringilla coelebs*) sur le plateau des Hautes-Fagnes. *Giervalk* 59 :48-69.

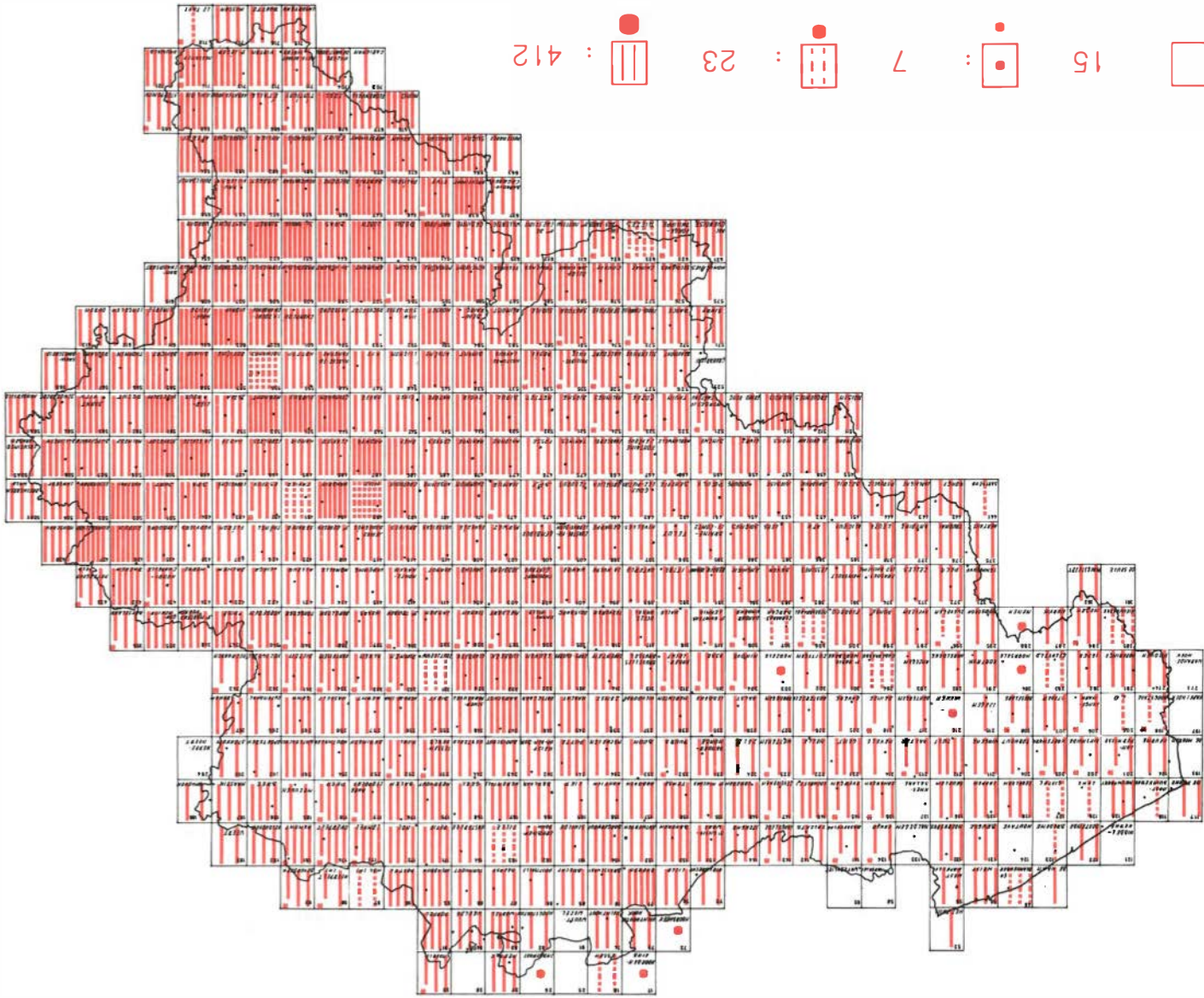
J.-P. Jacob*

Keep, *Fringilla montifringilla*

Af en toe worden Kepen na half mei in België waargenomen. Het betreft ofwel late doortrekkers ofwel vogels die in lente werden vrijgelaten door volièrehouders. Dergelijke individuen kunnen zich ergens vestigen of zelfs broeden zoals dit klaarblijkelijk het geval was in 1966 te Genk (L. Wijns-Verhaeg in B. Van Damme, *Giervalk* 60 : 49-100 (98), 1970).

J.-P. Jacob*

FRINGILLA COELEBS

□ : 15
 ■ : 7
 ■ : 23
 ■ : 412

□ : 11
 ■ : 49
 ■ : 118
 ■ : 152
 ■ : 77
 ■ : 28

Europese Kanarie, *Serinus serinus*

VERSPREIDING

De Europese Kanarie broedt bijna overal in Hoog-België, hoewel men toch niet van zeer regelmatige vestigingen kan spreken. Hij ontbreekt in bepaalde goed onderzochte rechthoeken en merkwaardig genoeg ook in een brede zone rond La Roche. Ten westen van de Maas vindt men hem vooral in een groot deel van Brabant, ten noorden van de streek tussen Samber-en-Maas westelijk tot Thuin, in het zuiden van westelijk Henegouwen, in het Gentse en in het noorden van West-Vlaanderen. Enkele min of meer geïsoleerde vestigingen komen hier en daar elders in het land voor. In de streek tussen Samber-en-Maas ten zuiden van Thuin is de soort afwezig (H. Guerriat, pers. med.), behalve rond Chimay en Couvin. Dit is eveneens het geval op het Henegouwse hoogplateau, in het grootste gedeelte van West-Vlaanderen, in de Vlaamse Ardennen, ten noorden van Gent, in het Antwerpse, in de Turnhoutse Kempen (enkele zeldzame paren), in het Hageland en in bijna geheel Haspengouw en op het Kempens plateau. Deze lacunes in het verspreidingsgebied komen voor in een brede, weinig gekoloniseerde zone die begint in Noord-Frankrijk (in het zuiden vanaf Cambrai) en die over de vestigingen rond Rijsel, in Henegouwen en Brabant naar Nederland loopt. De Maas vormt de oostelijke grens van deze zone tot in de streek van Nijmegen (cf. Yeatman, 1976 ; Teixeira, 1979).

TALRIJKHEID

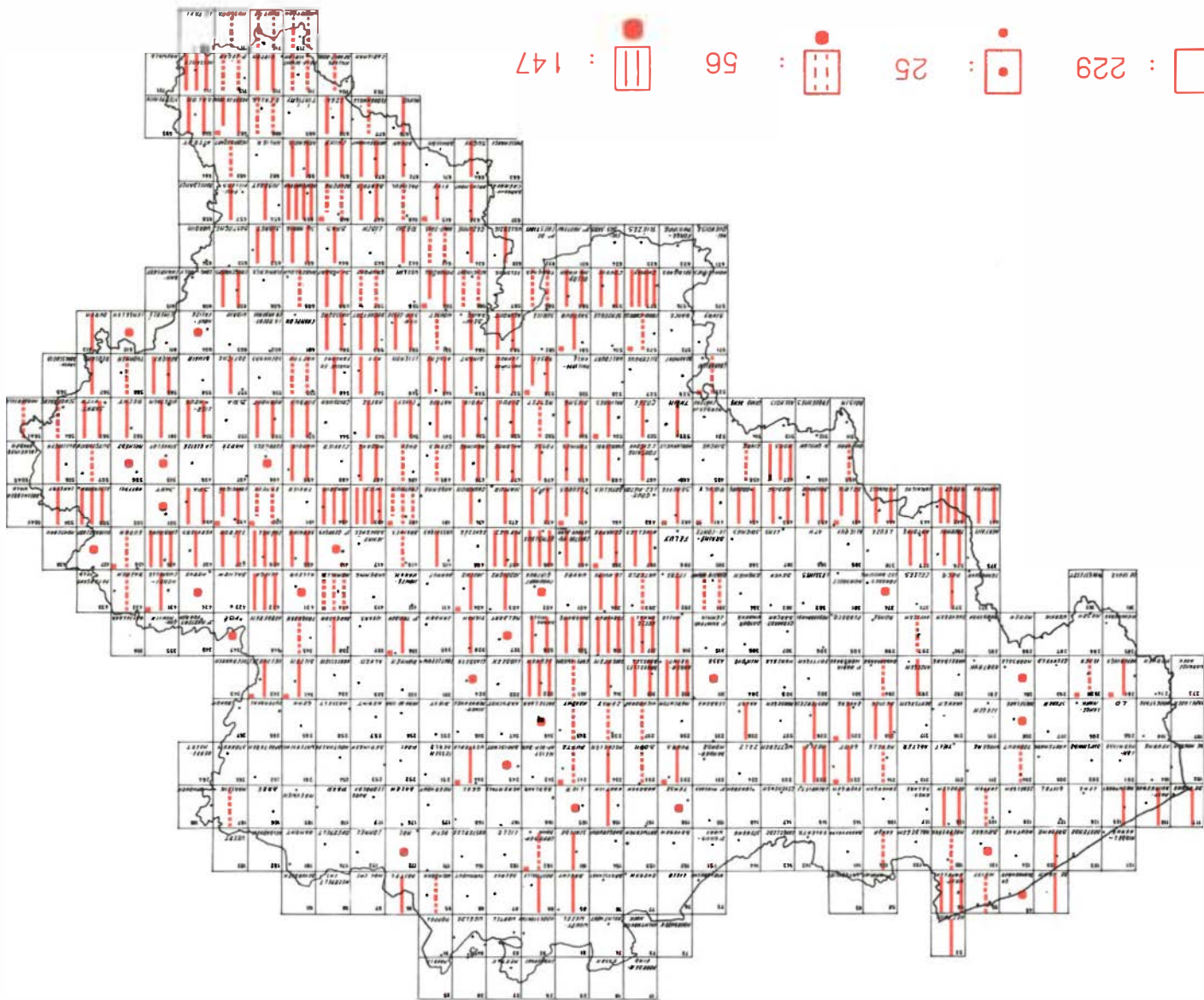
De Europese Kanarie broedt meestal met enkele paren samen en zelden geïsoleerd. Zelfs indien plaatselijk hoge dichtheden worden opgetekend is de verspreiding slechts continu in de meest gunstige streken. De vestigingen van de soort in België zijn dus vooral plaatselijk : de min of meer grote afstand tussen de kleine kolonies bepaalt de dichtheid zoals die op de kaart blijkt. De Europese Kanarie is zeldzaam tot zeer zeldzaam in het uiterste oosten van het land, op de zuidwestelijke flank van het Ardens massief, in de streek van Anlier en Fauvillers, in de Antwerpse Kempen en in de randzones van de voornaamste verspreidingskernen. Meestal wordt de categorie van zes tot 25 paar en soms die van 26 tot 125 paar aangegeven. Meer dan 125 paar werden slechts in sommige rechthoeken aangetroffen, zo b.v. deze van Huy (483, Maasvallei) en van Chimay (577 ; talrijke vogels vestigen zich op de kalkhellingen in deze streek - P. Devillers, pers. med.). Via de methode van de gemiddelden kan de totale Belgische populatie in de jaren zeventig geschat worden op 2500 paar met een minimum van 1230 paar. Op dit ogenblik ligt het aantal zonder twijfel veel lager. Lippens en Wille (1972) telden slechts 750 paar, maar het is waarschijnlijk dat deze auteurs de populatie van Hoog-België hebben onderschat.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De Europese Kanarie is een klassiek voorbeeld van een soort met een mediterrane oorsprong die zich langzamerhand naar West-Europa uitbreidt. Zoals opgemerkt door Olsson (1971) verloopt deze uitbreiding dikwijls via het plotse optreden van broedparen op plaatsen die van het aaneengesloten broedgebied geïsoleerd zijn. Achteraf volgt dan de progressieve inname van de tussenliggende gebieden. Hoewel op dat ogenblik nog zeldzaam, werd de soort reeds in de eerste helft van de 19e eeuw in België opgemerkt. A. Dubois kende haar in 1887 slechts als (zeldzame) doortrekker in de beide Vlaanderen en nabij Luik, hoewel een deel van het Groothertogdom Luxemburg toen reeds was ingenomen. Het was slechts rond 1900 dat het broeden werd vastgesteld ten zuiden van Brussel en nabij Verviers, waar Sacré (1913) de Europese Kanarie als « buitengewoon talrijk » beschouwde rond 1912. Deze mening wordt gesteund door een anonieme getuigenis (Gerfaut 2 : 139, 1912) waarin sprake is van broedgevallen te Huy, te Liège, in de ganse Ourthevallei, in de Ardennen en in de streek van Namur. Rond hetzelfde tijdstip werd de soort ook hier en daar broedend aangetroffen in Midden-België (b.v. Wetteren, Mons, streek rond Brussel). Signaleren we ten slotte nog eerste gegevens in 1920 te Dendermonde, in 1926 te Poperinge, in 1930 ten noorden van Antwerpen, in 1943 nabij Turnhout, en in 1946 te Oostende en te Brugge (waar misschien reeds in 1939 een broedgeval plaatsvond). Het Doornikse werd bereikt in 1928 en goed gekoloniseerd in 1933 (Delmée, 1951). In het Gentse schijnt de Europese Kanarie slechts te broeden vanaf de jaren vijftig. Hij vormde aanzienlijke populaties in het zuiden van Brabant tussen 1955 en 1970 en broedde voor het eerst te Knokke in 1960 (Lippens, 1980). Behalve enkele geïsoleerde broedgevallen in kleine aantallen, wijzigde de verspreiding van de soort in Laag- en Midden-België meestal slechts door het progressief uitbreiden van reeds bestaande kernen. Het verloop van de uitbreiding in Nederland is gelijkaardig (Teixeira, 1979), terwijl in Bretagne b.v. de grote opmars slechts in 1950 begint (Guermeur en Monnat, 1980). Sedert 1979 verminderden de aantallen en verdween de soort op verschillende plaatsen waar ze reeds lang broedvogel was. Dergelijke afnames hebben gedurende de gehele eeuw afgewisseld met fazen van uitbreiding. De literatuur is nochtans te weinig nauwkeurig om deze aantalschommelingen goed te kunnen analyseren. Het is bekend dat de aantallen positief beïnvloed worden door warme en droge voorjaren, en negatief door regenachtige. Overigens heeft het wegvangen van Europese Kanaries in het voorjaar vroeger sommige lokale populaties sterk doen afnemen.

(vervolg blz. 356)

SERINUS SERINUS

□ : 229 : 25 : 56 : 147

□ : 109 : 73 : 17 : 4

(vervolg van blz. 354)

BIOTOOP

Droge, zonnige en open terreinen met voldoende voedselaanbod van « onkruiden » en aanwezigheid van Thuya (*Thuya*), Taxus (*Taxus*), Cypres (*Taxodium*), Fijnspar (*Picea*) of dichte struiken van enkele meters hoogte waarin het nest kan gebouwd worden. Zoals overal elders in de gematigde streken van Europa, is de Europese Kanarie een gekende broedvogel van tuinen, parken en oude kerkhoven. Nochtans komt hij niet uitsluitend nabij de mens voor, en het is niet ongewoon hem ver van enige bewoning broedend aan te treffen. Soms vestigt hij zich in oude Dennebossen, zoals in Lotharingen (J.-P. Jacob, pers. med.) of aan de rand van Sparrebossen (b.v. te Saint-Hubert - J. van Esbroeck, pers. med.)

BIBLIOGRAFIE

Olsson, V. 1971. Studies of less familiar birds. 165 Serin. British Birds 64:213-223.

Sacré, A. 1913. Venturons et Cinis. Gerfaut 3:113-116.

R. Potvlieg*

Groenling, *Carduelis chloris*

VERSPREIDING

De Groenling is praktisch in het gehele grondgebied aanwezig. Hij ontbreekt weliswaar in 25 rechthoeken, maar in de meeste gevallen betreft het hier grensrechthoeken waarvan het gedeelte op Belgisch grondgebied ofwel zeer klein is, ofwel sterk bebost en dus geen geschikte broedbiotopen voor de soort bevat.

TALRIJKHEID

In het Brabantse, tussen Dender en Demer, alsook in het oostelijk deel van het land (een deel van Condroz, het Land van Herve en de Ardennen) schijnt de dichtheid het hoogst te zijn. In deze gebieden werden de hoogste schattingen (125 tot 625 paar per rechthoek) aangegeven. Het gemiddelde per rechthoek bedraagt er meer dan 150 paar. De soort is eveneens goed vertegenwoordigd in het Henegouwse en het Brabantse, en in het heuvelland van in het zuiden van Vlaanderen, tussen de Leie en de Gete. In Vlaanderen zelf daarentegen is de dichtheid lager (tussen 100 en 150 paar per rechthoek). De laagste dichtheden worden waargenomen in duinen en polders langs de Kust, in de Kempen en in Haspengouw, waar over het algemeen minder dan 100 paar per rechthoek worden geteld. Via de methode van de gemiddelden kan de totale populatie op ca. 70000 paar worden geschat met een minimale waarde van 40000 paar.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Hoewel Lippens en Wille (1972) reeds de hoge dichtheid in het centraal deel van het land hadden opgemerkt, werden de dichtheden in andere streken hetzij over-, hetzij onderschat. Het totale aantal broedparen (45000 paar) valt, hoewel wat lager dan de atlasresultaten, toch binnen de gevonden grenswaarden. Men kan stellen dat de populatie vrij stabiel blijft, ondanks de nieuwe landbouwtechnieken en het steeds meer verdwijnen van een deel van de broedbiotopen (o.m. vernietiging van hagen).

BIOTOOP

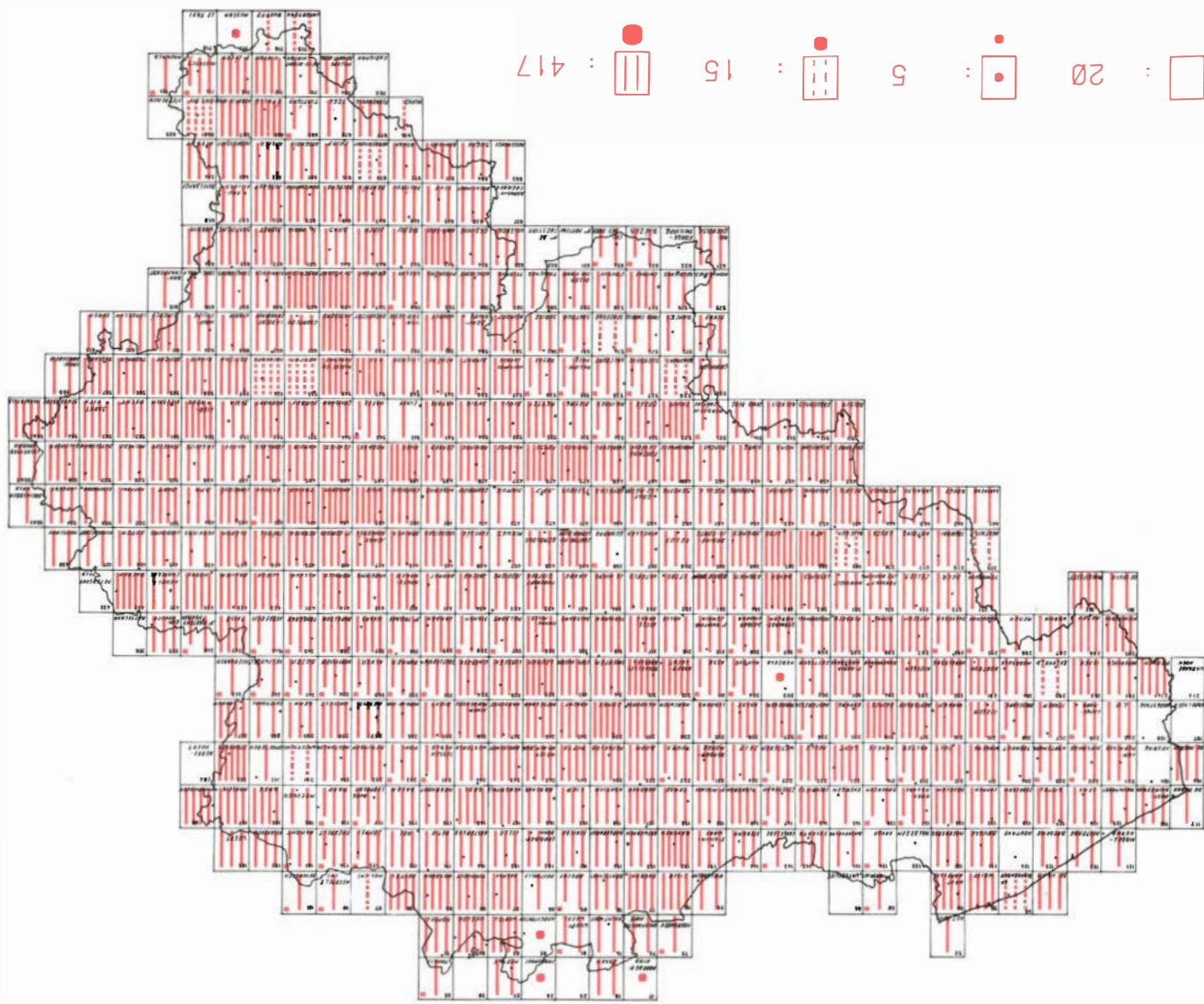
De Groenling broedt in alle landschapstypes met bomen ; zijn voorkeur gaat uit naar sierstruiken of bomen met dicht gebladerte rond huizen, kerken of kerkhoven. Hij komt eveneens voor in boomgaarden, parken, lanen, met bomen afgezoomde wegen, halfhoog hak-hout en hoge hagen nabij bebouwde akkers. Hoewel de soort bosranden en grote open plekken in het bos niet schuwt, vermijdt ze dichte bosbestanden.

BIBLIOGRAFIE

Blumel, H. 1976. Der Grünling. Wittenberg - Lutherstadt. Die Neue Brehm - Bücherei.

G. Robert*

CARDUELIS CHLORIS

□ : 20 : 5 : 15 : 417

□ : 25 : 49 : 177 : 155 : 26

Putter, *Carduelis carduelis*

VERSPREIDING

Vooraf in het zuiden van het land kent de Putter een vrij regelmatige verspreiding. Hij is goed vertegenwoordigd in de Gaume en komt regelmatig voor in de Ardennen (inclusief de Hoge Venen), in het Land van Herve, Condroz, de depressie van de Famenne, de as Haine-Samber-Maas en het Henegouws-Brabants plateau. In de Heuvelstreek en Haspengouw schijnt hij onregelmatiger voor te komen. In de duinen, langsheen de Kust, in de Polders, in Vlaanderen en de Kempen wordt slechts sporadisch gebreed.

TALRIJKHEID

De soort schijnt het talrijkst te zijn in de Gaume. Ook in de Ardennen is ze in sommige streken goed vertegenwoordigd. Dichtheden van 26 tot 125 paar per rechthoek worden er aangegeven en in sommige rechthoeken overtreft de schatting zelfs de 125 paar. Dit is het geval in de omgeving van Neufchâteau, Nassogne, Bovigny en Bullange. In het Land van Herve, op de plateaus van Henegouwen, Brabant en Condroz en in de depressie van de Famenne, herbergen de meeste rechthoeken van zes tot 25 paar. In het westen en het noorden van het land komen beduidend minder broedparen voor en is de soort tijdens de broedperiode zelfs in vele rechthoeken afwezig. Via de methode van de gemiddelden zou de totale populatie 67000 paar bedragen terwijl de minimale waarde op 3600 paar kan geschat worden.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Verheyen (1957) noemde de Putter een plaatselijk regelmatige broedvogel in Hoog-België en dun gezaaid in de rest van het land. Lippens en Wille (1972) schatten de totale Belgische populatie op 1500 paar. We denken niet dat de aantallen in deze periode werden onderschat. In vele streken hield de illegale vangst van oudervogels en jongen in de broedperiode de populatie op een laag niveau, vergeleken met dat in buurlanden. De belangrijke beperkingen die aan de vangst en de handel in inheemse vogels werden opgelegd in de jaren zeventig hebben een belangrijke toename van het aantal broedvogels tot gevolg gehad. De recente heropflakking van illegale vangsten belet nochtans de voortzetting van deze toename.

BIOTOOP

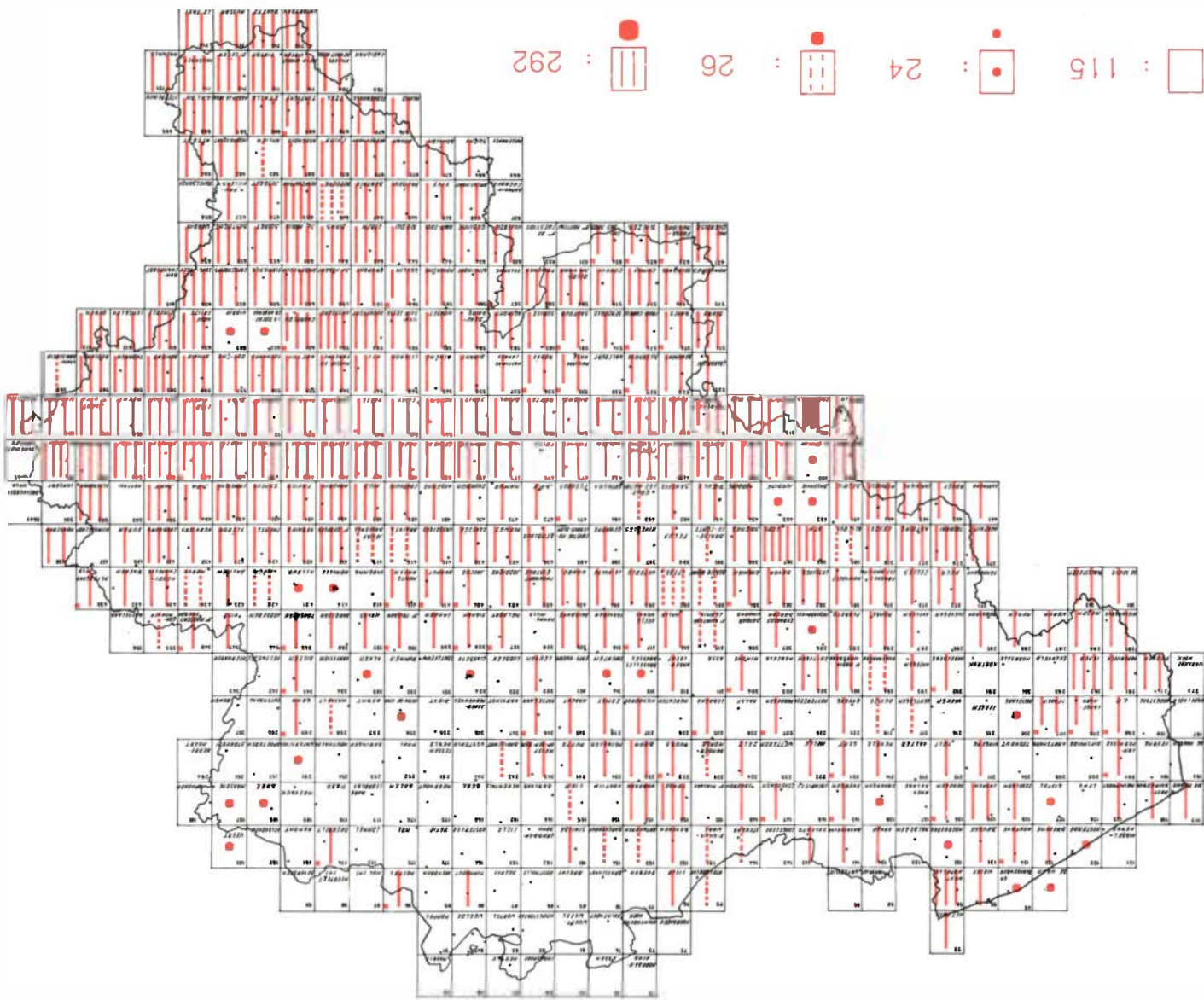
De Putter houdt zich op in parken, in grote tuinen met bomen en in boomgaarden in de nabijheid van open landschappen met braakliggende gronden waarop talrijke wilde kruiden groeien. Hij broedt graag nabij woningen en zelfs in steden op pleinen, in lanen en langs met bomen omzoomde wegen. Men vindt hem eveneens op kerkhoven met sierstruiken. Overal zoekt hij zonnige plaatsen op, vooral langsheen valleien. De soort broedt niet in bossen en wouden.

BIBLIOGRAFIE

Newton, I. 1972. Finches. Londen, Collins.

G. Robert*

CARDUELLIS CARDUELLIS

□ : 115 □ : 24 □ : 26 □ : 292

□ : 107 □ : 130 □ : 74 □ : 7

Sijs, *Carduelis spinus*

VERSPREIDING

In 1973 heeft de Sijs gebroed in de rechthoeken van Losheimergraben, De Panne, Kortemark, Leuven en waarschijnlijk Henri-Chapelle. Zoals ook het geval was bij de Kruisbek, *Loxia curvirostra* hadden goede vruchtoogsten van de Fijnspar talrijke broedgevallen van de Sijs van 1974 tot 1977 in de Ardennen voor gevolg, met een maximum in 1975. Het verspreidingsgebied van de soort strekte zich toen uit in het oosten van de provincie Luik en het noorden van Luxemburg, met eilandjes in Herbeumont en bij Croix Scaille. In Laag-en Midden-België waren er in 1974 éénmalige broedgevallen in de rechthoeken Oostmalle, Rongy en Moeskroen, in 1975 in Frasnes-lez-Buissenal, in 1976 in Puurs, Avelgem en Rongy en in 1977 in Oostduinkerke.

TALRIJKHEID

De methode van de gemiddelden geeft een totaal van ongeveer 760 broedparen, hetgeen waarschijnlijk overeenkomt met de maximale schatting in 1975. De Sijs was minder talrijk in 1974 en 1976 en misschien 1977, en zeldzaam in 1973.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

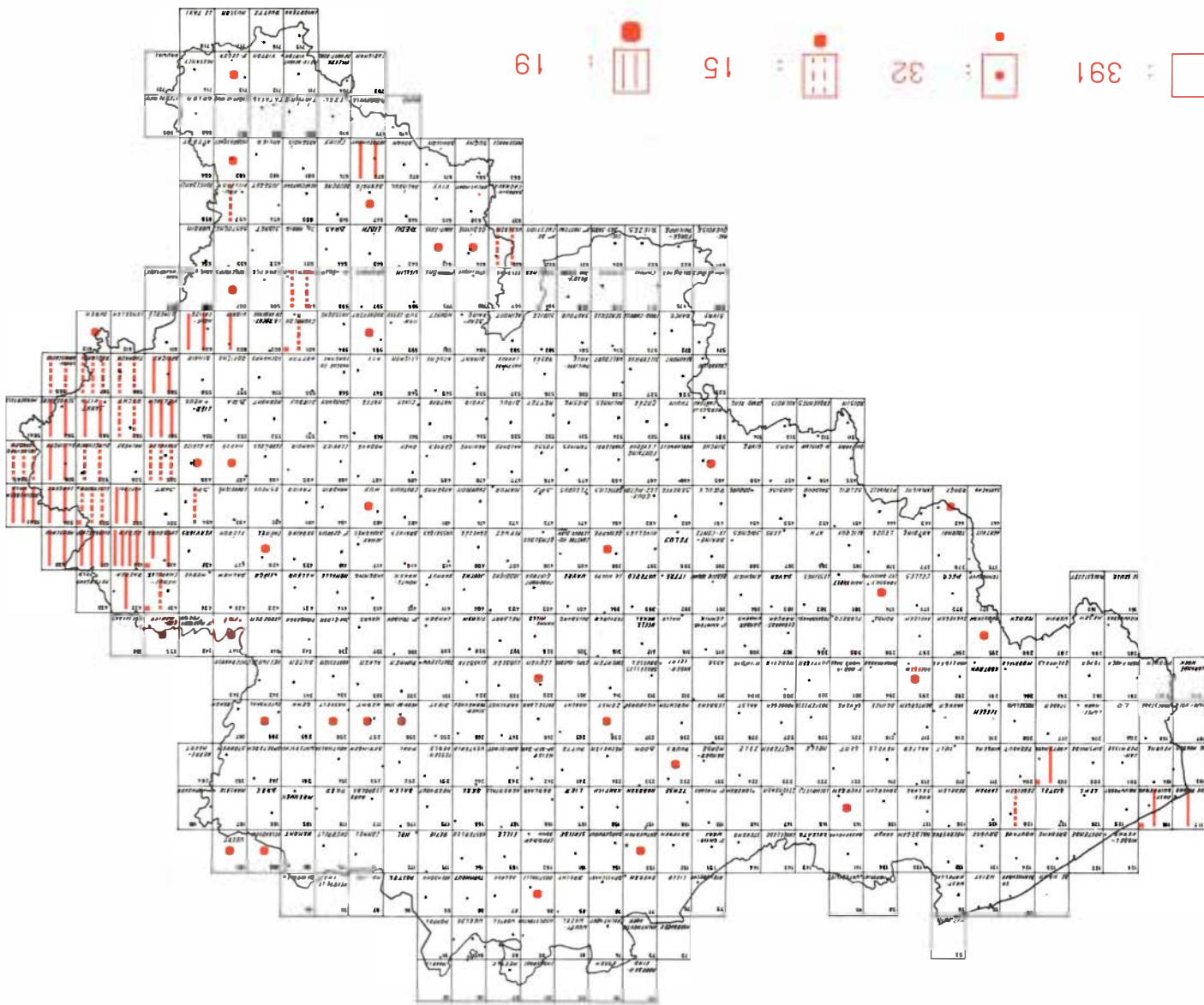
Het broeden van de Sijs in de Ardennen werd reeds door Selys-Longchamps (1842) gesignaleerd, en door De la Fontaine (1865) in Zuid-Luxemburg. van Havre (1928) vermeldt enkele broedparen in de provincies Antwerpen, Luik en Luxemburg, maar de Sijs kon tijdens invasiejaren talrijk zijn, zoals in 1887 in de Ardennen en nabij Gent. In de 20e eeuw, worden onregelmatige broedgevallen gesignaleerd vanaf 1912. In de periode tussen 1912 en 1965 werden er in 26 verschillende jaren broedgevallen opgegeven. De meerderheid hiervan is afkomstig uit Laag- en Midden-België. Enkele gevallen in de agglomeraties zijn waarschijnlijk ontsnapte vogels (Verheyen, 1957). De onzekerheid over de 'wilde' oorsprong van de broedgevallen ligt aan de basis van de uiteindelijk te strikte houding van de Avifauna van België, die slechts vier gevallen homologeert. In Hoog-België broeden enkele koppels regelmatig in de venen (Coopman, 1921) en in de Ardennen (Van Beneden, 1952). In deze gebieden heeft de Sijs 'geprofiteerd' van de uitbreiding van de Fijnsparbestanden, die dank zij goede vrucht jaren een bijna jaarlijkse vestiging van de soort in de Ardennen toeliet tussen 1960 en 1972, en jaarlijks vanaf 1973. Na 1977 is de soort zeldzamer geworden en het verspreidingsgebied ingekrompen. In 1978 was de Sijs nog algemeen tussen Eupen, Malmédy en Rocherath, met één broedgeval in Wanne. Tussen 1979 en 1981 blijven nog slechts lage aantallen over in het uiterste oosten van de provincie Luik, buiten een mogelijk broedgeval in Oregy in 1981 (Chroniques Aves).

BIOTOOP

De broedvogels zijn sterk afhankelijk van naalddhout, in het bijzonder van Fijnspar. In de Ardennen bestaat het biotoop meestal uit Fijnsparbestanden met Elzen, Berken of Dennen. De soort prefereert open bos en bosranden in de omgeving van water. Bijna het volledige broedgebied in ons land ligt boven de 400 m hoogte. In andere gebieden vindt men de Sijs in Dennen, Lorken en gemengde bossen, terwijl broedparen waarvan de 'wilde' oorsprong werd betwijfeld, hebben gebroed in arboreta, parken en tuinen. Nesten werden soms gevonden in loofhout of in klimop (Verheyen, 1957). Elzen- en Berkenbossen worden slechts buiten de broedperiode bezocht.

J.-P. Jacob*

CARDUELIS SPINUS

19

15

32

391

8

15

10

Kneu, *Carduelis cannabina*

VERSPREIDING

De Kneu broedt tegenwoordig op het gehele grondgebied. De enkele witte vlekken op de kaart zijn grensrechthoeken of rechthoeken waar onvoldoende onderzoek werd verricht.

TALRIJKHEID

De spreiding van de dichtheden is vrij uniform en regionale verschillen zijn niet erg duidelijk. Men kan zelfs amper spreken van een lagere dichtheid in de beide Vlaanderen en in de bosgordel van de zuidelijke Ardennen. Het totaal aantal paar (150000) dat we via de methode van de gemiddelden bekomen, dient beschouwd te worden als een maximum.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

In het midden van de 19e eeuw broedde de Kneu enkel in de valleien van de Ourthe en de Maas (Deby, 1845) ; van Havre (1928) vermeldt hem bovendien als plaatselijke broedvogel in de kustduinen, in de Kempen en de Ardennen. Rond 1930 vestigde hij zich in het Doornikse, waar hij eerst oude steengroeven bezette om zich nadien naar zuivere landbouwstreken uit te breiden (Delmée, 1931 en 1935). Rond dezelfde periode breidde de soort zich sterk uit in de omgeving van Lubbeek (oostelijk Brabant -Halfflants, 1935) en trof Van Beneden (1943) haar zeer algemeen aan in Lotharingen. Ook Dupond (1950) en later Verheyen (1957) spreken van een uitbreiding in het noorden van Brabant, het Doornikse, het Centrum, Condroz, de Famenne en in Lotharingen. Elders bleef de soort betrekkelijk zeldzaam. Lippens en Wille (1972) komen tot een totaal van 70000 paar, verspreid over het gehele land maar toch zeldzamer in de Hoge Venen, Vlaanderen en Haspengouw. De schatting voor deze atlas dient ongetwijfeld als significant hoger te worden beschouwd en kadert in een toename op lange termijn van de soort. De Kneu, die aanvankelijk slechts beperkt was tot de zonnige en met struikgewas begroeide heuvels van Hoog-België, koloniseerde dus eerst de zandige streken (Kempen, Kust) en vervolgens geheel Laag- en Midden-België. In een eerste fase bleef hij zeldzamer in landbouwstreken om vervolgens tot een meer uniforme verspreiding te komen. De voornaamste factor die deze uitbreiding mogelijk maakte schijnt een diversifiëring van het broedbiotoop geweest te zijn die misschien in verband kan gebracht worden met een aanpassing aan een meer atlantisch klimaat. Bovendien kon de soort profiteren van beperking van de vogelvangst en van een reeks zachte winters voor en tijdens de onderzoeksperiode van de atlas. Het verdwijnen van braakliggende akkers en van niet bebouwde enclaves, en het massale gebruik van herbiciden (daling van de beschikbare hoeveelheid onkruiden) spelen daarentegen in haar nadeel. Het is niet zeker dat er op dit ogenblik nog van een toename kan gesproken worden.

BIOTOOP

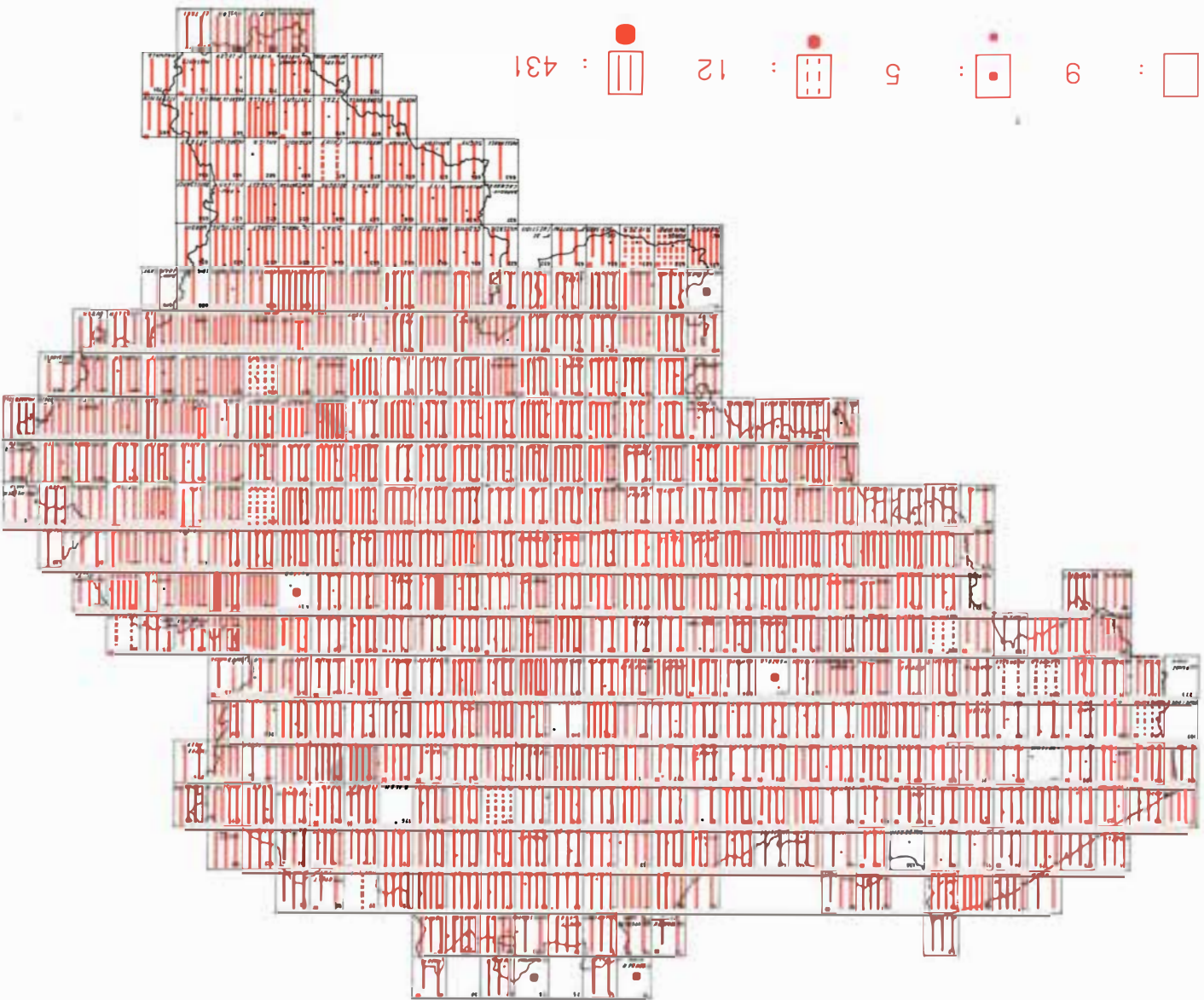
De Kneu broedt in een grote verscheidenheid van biotopen zoals woeste gronden, duinen, heiden, parken, tuinen, bosranden, jonge aanplantingen, veldbosjes, boomgaarden, kerkhoven, met struiken begroeide spoorweghellingen, enz. Hij vermijdt nochtans steden en schijnt niet te broeden in bosmassieven. Struiken van verschillende aard schijnen te volstaan mits er in de omgeving open ruimten te vinden zijn met lage en niet te dichte begroeiing. Soms is er een duidelijke scheiding tussen deze twee gedeelten van zijn biotoop en kunnen de plaatsen waar voedsel wordt gezocht zich op grote afstand bevinden van de plaats waar het nest zich bevindt (Géroutet, 1957).

BIBLIOGRAFIE

Delmée, E. 1931. Observation particulière. (*Carduelis c. cannabina*) (L.). Linotte ordinaire Gerfaut 21:120-121.
Delmée, E. 1935. Observation sur la nidification des oiseaux à Celles-lez-Tournai. Gerfaut 25:166.
Halfflants, P. 1935. Observation faites à Lubbeek et autres endroits pendant l'été 1934. Gerfaut 25:172.

M. Peero*

CARDUELS CANNABINA

 : 6
  : 46
  : 133
  : 200
  : 56
  : 2

Barmsijs, *Carduelis flammea*

VERSPREIDING

Kustduinen en Ardense hoogplateaus (Hoge Venen, Fagne de Malchamps, plateau des Tailles, Saint-Hubert, Recogne en misschien Croix-Scaille).

TALRIJKHEID

In de Ardennen bevindt de belangrijkste populatie zich op het plateau van de Hoge Venen ; in alle andere gebieden zijn de aantallen betrekkelijk klein. Aan de kust herbergen de Westhoek en de streek van Knokke de meeste broedparen.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

De twee populaties (Kust en Ardennen) zijn vermoedelijk onafhankelijk van mekaar, hoewel ze allebei tot de ondersoort *C.f. cabaret* dienen gerekend te worden. Hun evolutie kan dus afzonderlijk bekeken worden. De vestiging aan de kust werd ontdekt in 1975 (Zwin, Blankenberge, Nieuwpoort, in totaal minder dan vijf jaar). Ze schijnt deel uit te maken van een veralgemeende kolonisering van de duinen van het Kanaal en de Noordzee van Frankrijk tot Denemarken. In het Zwin broedden zes paar in 1978 (Herroelen, 1980) en twee paar in 1979 (Lippens *et al.*, 1980). In de Westhoek, waar een tiental paar broedden in 1977 en 1978, werd het laatste zekere broedbewijs gevonden in 1979 (W. Roggeman, pers. med.). Sedert 1980 komen broedgevallen aan de Kust (indien er nog zijn) waarschijnlijk zeer onregelmatig en slechts in kleine aantallen voor. In de Ardennen werden de eerste broedgevallen in 1974 waargenomen door J. Temple Lang. In 1975 werd deze Ardense populatie op 250 paar geschat en waren behalve de Hoge Venen en de aanpalende gebieden ook de plateaus van Saint-Hubert en Recogne gekoloniseerd (Temple Lang en Devillers, 1975). Latere onderzoeken door medewerkers aan het atlasproject toonden vanaf 1976 de aanwezigheid van de soort aan te Malchamps en op het plateau van Les Tailles. Tevens werd verondersteld dat de Barmsijs broedde op de Croix-Scaille hoewel er geen echt bewijs werd gevonden. Na het atlas-onderzoek vonden de medewerkers aan de « Centrale Ornithologique Aves » de soort nog slechts in de Hoge Venen en te Malchamps (kronieken van de vereniging « Aves »). In 1983 was ze nochtans nog aanwezig op het plateau van Les Tailles (eigen waarn.). In de best onderzochte streek, deze van de Hoge Venen, werd onafhankelijk van mekaar door meerdere waarnemers een sterke daling van de aantallen waargenomen (J.-C. Ruwet, pers. med. ; J. Temple Lang, pers. med. ; kronieken van de vereniging « Aves » ; eigen waarn.).

BIOTOOP

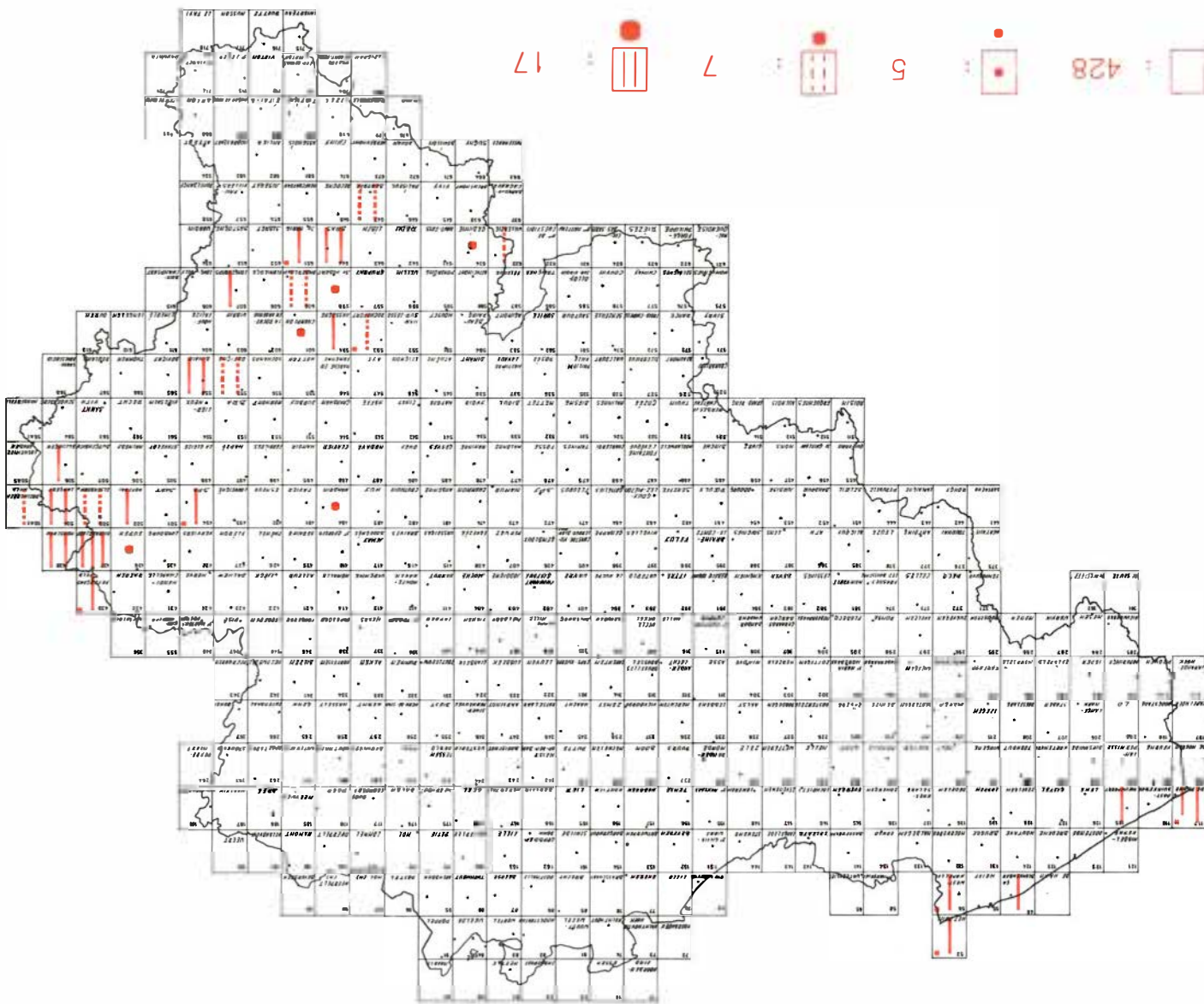
Aan de Kust komt de soort enkel voor in de duinen of in de onmiddellijke omgeving ; men vindt ze er ofwel in Denneaanplantingen ofwel in duinpannen met goed ontwikkelde struiklaag (Meidoorn, Wilgen). In de Ardennen bewoont de Barmsijs Berkenbestanden (vooral van de Zachte Berk) en jonge naalddhout-aanplantingen op plateaus die hoger liggen dan 500 m.

BIBLIOGRAFIE

- Herroelen P. 1980. Twaalfde rapport (1978) van het Belgisch avifaunistisch homologatiecomité. Wielewaal 46 : 107.
Lippens, L. G. Burggraeve en R. Trio, 1980. De belangrijkste ornithologische waarnemingen in of bij het natuurreserveaat het Zwin in 1979. Wielewaal 46 : 217-222.
Temple Lang, J. en P. Devillers. 1975. Le Sizerin cabaret, nicheur sur les hauts plateaux d'Ardenne belge. Giervalk 65 : 137-152.

P. Devillers*

CARDUELIS FLAMMEA

17

7

5

428

9

Kruisbek, *Loxia curvirostra*

VERSPREIDING

Tijdens de inventarisatieperiode van de atlas, hadden de Fijnspar-bestanden een belangrijke vruchtoogst wat als gevolg had dat zich vooral in 1975 en 1977 een groot aantal Kruisbekken vestigden in de Ardennen. Lokaal heeft de soort zich tijdelijk gevestigd in de Condroz, in de Famenne, in Lotharingen en in het Land van Herve, het merendeel van de individuen in 1975. In tegenstelling hiermee zijn de weinige broedgevallen of broedaanwijzingen gemeld uit Brabant, de Kempen en de Kust, zeer verspreid in de tijd.

TALRIJKHEID

De methode van de gemiddelden geeft een totaal van ongeveer 3800 broedparen, hetgeen bijna overeenkomt met de volledige voor de Ardennen geschatte populatie in de jaren 1975-1976.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Het voorkomen van de Kruisbek als broedvogel in ons land is verbonden met de introductie en de enorme ontwikkeling van de Fijnspar-aanplantingen, vooral in het Ardens massief: minder dan 17000 ha in 1895, 102000 ha in 1925, 142000 ha in 1950 en 184000 ha in 1970. De Grove den (*Pinus sylvestris*) was in de 19 eeuw weinig verspreid, en lijkt, ook nu nog, voor de soort een geringe aantrekkingskracht te hebben, misschien door het feit dat de kegels door hun hardheid minder voor voedsexploitatie geschikt zijn. De ontwikkeling en de veroudering van de Fijnspar-bestanden heeft, ondanks de meestal korte rotatietijd, in de loop der tijd de broedmogelijkheden voor de soort enorm verhoogd en situaties gecreeërd die een permanente vestiging van populaties toelaten. In de vorige eeuw vermelden Selys-Longchamps (1842), De la Fontaine (1865) en Fallon (1875) geen broedgevallen, maar voorspelden deze wel. De eerste gevallen worden geciteerd door van Havre (1928) in de Ardennen, in de Kempen en in het Gentse na de invasie van 1888-1889. In de 20e eeuw werden sporadische broedgevallen waargenomen in Laag-België en Brabant: voor 1912, in 1921, 1929, 1930, 1944, 1967, 1973 en 1977, met waarschijnlijke gevallen in 1943, 1957, 1964, 1966, 1967, 1974-1977 (verschillende auteurs waaronder Verheyen, 1957; Matthé en Berckvens, 1981). In Hoog-België worden broedgevallen aanvankelijk zeer onregelmatig gemeld. Het schijnt echter dat de soort er reeds verschillende tientallen jaren regelmatig in klein aantal broedde (o.a. Van Beneden, 1952). Bij een hoge opbrengst van kegels, kan de Kruisbek in de Ardennen in groot aantal broeden (o.a. 1959, 1963, 1964, 1966, 1967), en tijdelijk ook andere gebieden bezetten. In 1973 komt de soort als zekere of waarschijnlijke broedvogel voor in tien rechthoeken van de Luikse Ardennen en in de rechthoeken van Malonne en Fauvilliers. De Ardense populatie breidt zich uit in 1974, en bereikt de bosmassieven van St-Hubert, van Croix-Scaille en de bossen van de meridionale Ardennen; de soort vestigt zich eveneens in de Famenne (Aye). De populatiepiek wordt in Hoog-België in 1975 bereikt. In 1976 worden slechts nieuwe waarnemingen gemeld uit de Luikse Ardennen en de Condroz (Gesves). De broedvogelpopulatie ontwikkelt zich in de Ardennen opnieuw in 1977-1978, maar vermindert daarna: tussen 1979 en 1981 blijft enkel een klein aantal broedkoppels over, voornamelijk in het oostelijk deel (Chroniques Aves). Als gevolg van nieuwe invasies en geslaagde kegelopbrengsten bij de Fijnspar, is de broedpopulatie in de Ardennen in 1984 en 1985 opnieuw belangrijk geworden (Chroniques Aves).

BIOTOOP

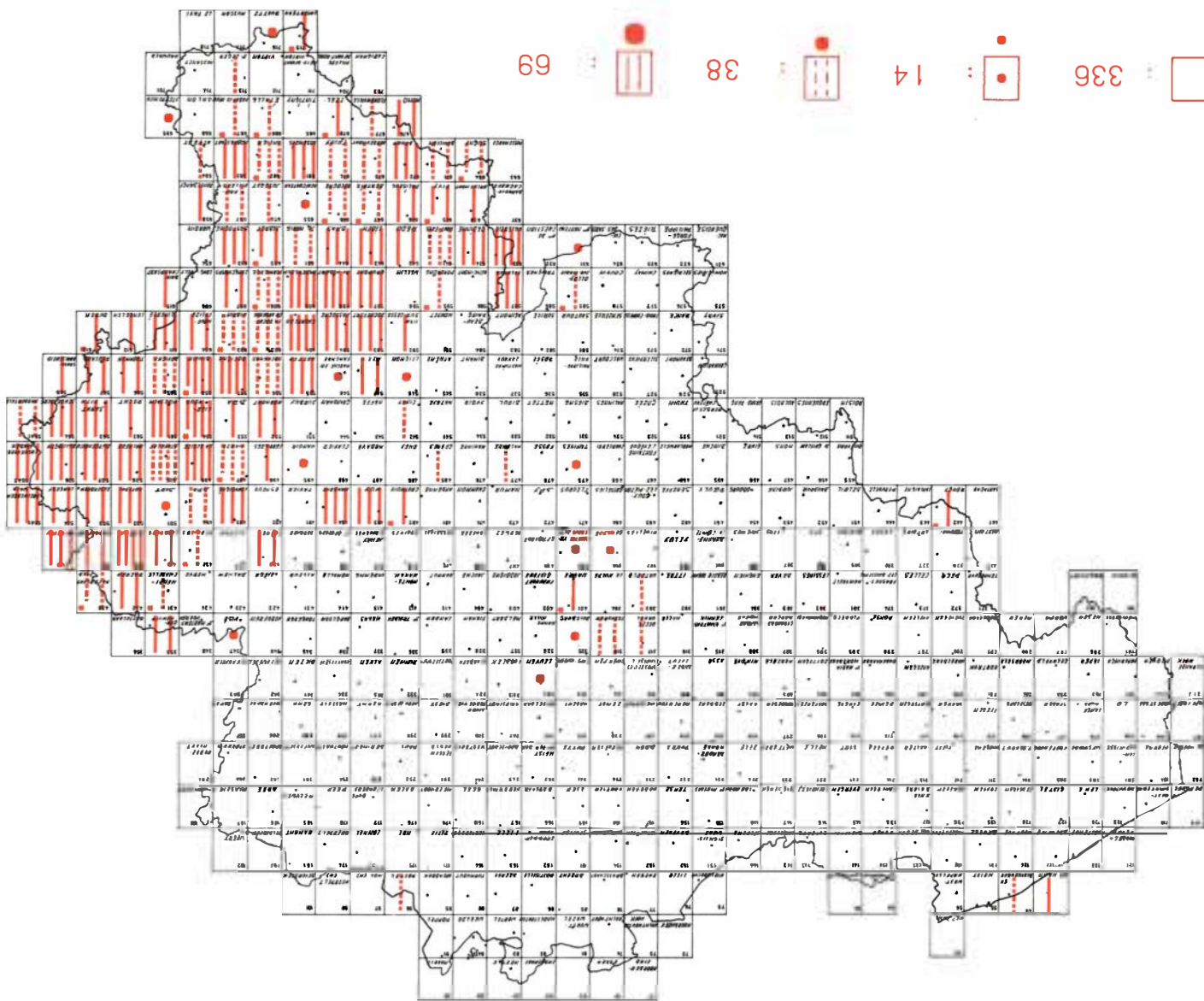
De Kruisbek is bij ons een commensaal van naaldbout, voornamelijk van Fijnspar. Hij komt voor in rijpe (zuivere of gemengde) bestanden. In Hoog-België bezet de soort in mindere mate ook bestanden van Lork, Den, Douglasspar, Spar of andere exotische naaldbomen. In Laag- en Midden België, waar de Fijnspar praktisch geheel ontbreekt, worden de meeste waarnemingen gedaan in Lorken en Dennen. De belangrijkste factor die het vestigen van de soort bepaalt is de aanwezigheid van een groot aantal kegels. Daardoor komt de soort vooral voor in grote bosmassieven, alhoewel er een zekere voorkeur bestaat voor bosranden, kleine bosjes en een opener vegetatie op lichtrijke plaatsen. De nabijheid van vijvers, waterplassen en beken is preferentieel. Kleine brokjes cement of steentjes worden regelmatig opgenomen van b.v. oude muren of leegstaande huizen.

BIBLIOGRAFIE

- Colette, P. en J. Fouarge. 1978. Nidification exceptionnellement abondante du Beccroisé des sapins (*Loxia curvirostra*) dans le sud de la Belgique en 1974 et 1975. Aves 15:19-29.
- Franckx, G. 1937. Brève communication: *Loxia curvirostra*. Gerfaut 27:164-165.
- Matthé, L. en L. Berckvens. 1981. Invasie van de Kruisbek (*Loxia curvirostra*) in Vlaanderen in 1979. Resultaten en algemene beschouwingen. Wielewaal 47:225-241.
- Van Beneden, A. 1938. Brève communication: *Loxia curvirostra*. Gerfaut 28:148-149.

J.-P. Jacob*

LOXIA CURVIROSTRA

Goudvink, *Pyrrhula pyrrhula*

VERSPREIDING

De soort broedt in 332 rechthoeken, d.w.z. in 72% van het totale aantal. Haar verspreiding komt overeen met die van beboste gebieden met enige oppervlakte. Ze broedt nagenoeg overal in Hoog-België en komt verder voor in een groot gedeelte van Brabant en in het Henegouwse (vallei van de Haine en het Centrum). In het noorden van het land is ze dunner gezaaid en ook zeldzamer. Ze komt niet voor in de Polders, in het Kortrijkse, in de vallei van de Dender, in oostelijk Haspengouwen en in een deel van de Kempen en van het Land van Herve. De oorzaak hiervan is te zoeken in een gebrek aan gunstige biotopen.

TALRIJKHEID

Condroz, de Famenne, de Ardennen en Lotharingen herbergen een dichte en vrij homogene populatie (meestal 26 tot 125 paar per rechthoek). Slechts een enkel duidelijk hiaat : de streek ten oosten van Luik waar de druk van de vogelvangst gekoppeld aan de afwezigheid van bossen, een belangrijke rol speelt. In Midden-België ligt de dichtheid meestal in de categorie van zes tot 25 paar. In de Kempen is de Goudvink minder talrijk met dichtheden tussen één en 25 paar per rechthoek. In de beide Vlaanderen ten slotte, is de dichtheid nog lager : hier treffen we slechts enkele paren aan. Via de methode van de gemiddelden kan de totale populatie op ca. 16000 paar worden geschat.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

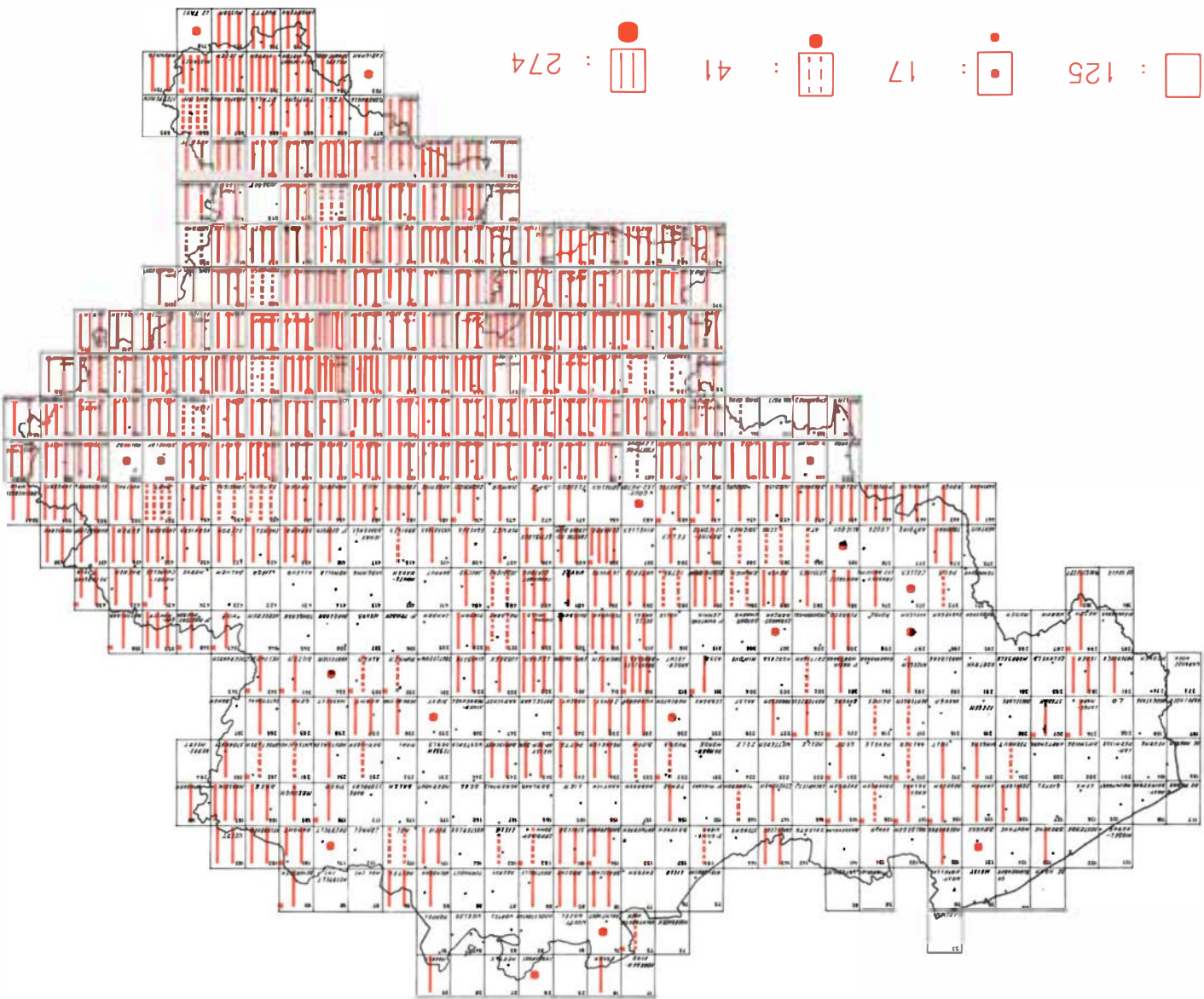
Lippens en Wille (1972) schatten de populatie op 9000 paar waarvan er 85% voorkomen in de provincies Namen, Luik, Luxemburg en Henegouwen. Hoewel de telmethoden verschillen, mogen we aannemen dat de soort in ons land toeneemt. Volgens van Havre (1928) broeden slechts enkele paren buiten Hoog-België, nl. in de Kempen, in de Vlaanderen en in het Doornikse. Dupond (1950) geeft een recente toename aan die zich vooral in Laag- en Midden-België situeerde. Verheyen (1957) noteert de Goudvink als broedvogel in de omgeving van Leuven, van Brussel en van Dendermonde, maar benadrukt het lokaal voorkomen van de soort, zelfs in de Ardennen (onregelmatige verspreiding). De Avifauna van België (1967) ten slotte, noemt de soort een vrij zeldzame broedvogel (250-2500 paar). Het lijkt dus dat de soort over het geheel van het land algemener is geworden en dat ze haar broedgebied heeft uitgebreid. Ze heeft ongetwijfeld geprofiteerd van de bebossing van grote oppervlakten met naalddhout en ze geeft tevens blijk van een toenemende tolerantie tegenover haar biotoop door zich in het noorden van het land met meer open milieus tevreden te stellen. Dit verschijnsel treedt ook elders in West-Europa op. Bovendien werkten ook een lange reeks zachte winters en een tijdelijke beperking van de vogelvangst in de jaren zeventig zeker in haar voordeel.

BIOTOOP

Traditioneel eist de Goudvink een dichte, lage vegetatie van enige oppervlakte. We hebben hier te doen met een vogel die oorspronkelijk voorkomt in het woud en in het gebergte, met een voorkeur voor naalddhout. Hij behoudt dit karakter van bosvogel in Hoog-België waar hij niet de uniforme hoogstambestanden bezet (b.v. Beukenbestanden met weinig onderbegroeiing) maar veeleer veelsoortige bestanden met open plekken, groepen jonge bomen of jonge aanplantingen. In de vlakte komt hij nochtans voor in biotopen zonder typisch boskarakter : tuinen, parken, boomgaarden omzoomd met hakhout of hagen, bosjes met verschillende boomsoorten en dichte onderbegroeiing, enz.

M. Peero*

PYRRHULA PYRRHULA

Appelvink, *Coccothraustes coccothraustes*

VERSPREIDING

Het zwaartepunt van de Belgische broedvogelpopulatie manifesteert zich met nadruk in het zuidoostelijk landsdeel. Het dunstgezaaid liggen de broedgevallen in de beide Vlaanderen. In West-Vlaanderen werden tijdens de looptijd van het atlas-project slechts twee broedgevallen met zekerheid genoteerd. Kust- en Polderstreek worden gemedend. Voor Oost-Vlaanderen mogen we wellicht gewagen van jaarlijks verspreid broedende solitaire paren ; in de Heuvelstreek rond Ronse is de soort echter ingeburgerd. In de zandige Antwerpse Kempen en op het Kempens Plateau ontbreken broedende Appelvinken. In de streek van Brasschaat (provincie Antwerpen), komt de soort jaarlijks tot broeden. Dit gebied sluit in het zuiden aan met de leemplateau's van Brabant en Haspengouw waar de soort algemener voorkomt. In de Condroz en de Ardennen wordt de soort pas echt algemeen met een zeer hoge dichtheid. Enkel in de naaldboutbossen in de Hoge Venen komt de Appelvink niet voor.

TALRIJKHEID

In Vlaanderen bereikt de soort zijn hoogste dichtheden op het Brabants Plateau. Een score van klasse 2-3 is hier algemeen, met een hoogtepunt van klasse 4 rond Jauche. Ten zuiden van Samber en Maas halen vrijwel alle hokken de klasse 2 en 3, sommige zelfs klasse 4 en éénmaal 5 (625-3000 broedparen) ! In de Ardennen zijn er hokken waar zich tot 1000 broedparen ophouden, onder andere in Nasogne op het plateau van St-Hubert. Voor België werden de volgende cijfers bekomen : 1-5 koppels in 70 rechthoeken ; 6-25 koppels in 78 ; 26-125 in 32 ; 125-625 in 8 en 625-3000 in één hok. De populatie kan aan de hand van de methode van de gemiddelden geschat worden op ongeveer 4200 broedparen. Gezien de Appelvink echter een uitgelezen soort is om bij grootschalige inventarisaties flink te onderschatten stelden we een broedbestand van 7000 paren voorop.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Lippens en Wille (1972) noteren zo'n 3000 broedparen, wat minder is dan de cijfers bekomen in de atlas. Voor België zijn er geen cijfers voorhanden die een toe- of afname aannemelijk kunnen maken. Lokaal wordt hier en daar wel een lichte toename gedurende de laatste decennia aangenomen.

BIOTOOP

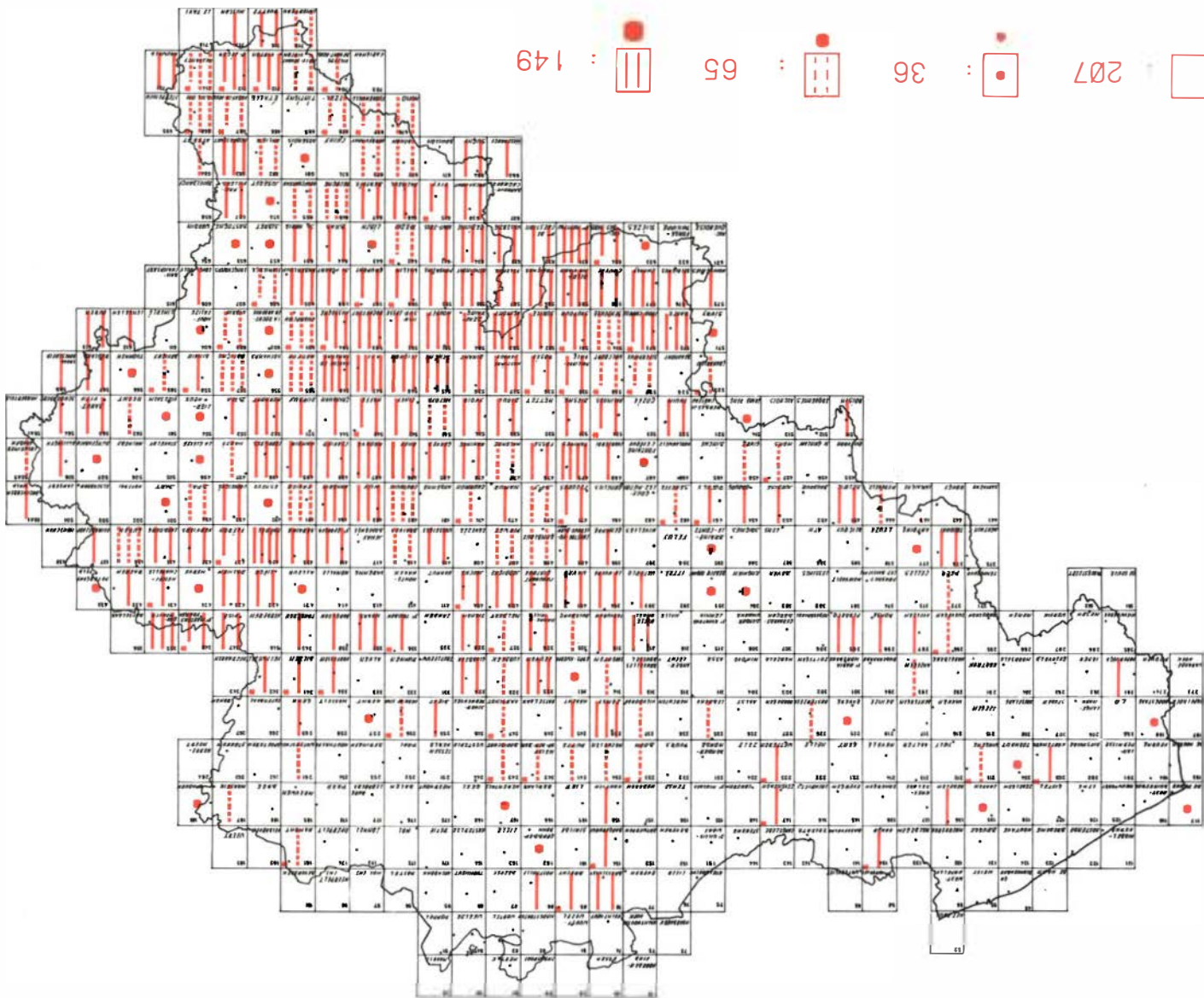
De Appelvink prefereert een bosrijke omgeving. De voorkeur gaat uit naar gemengde bossen, parken en tuinwijken, maar ook naar zuiver opgaand loofhout. Pure naaldboutcomplexen daarentegen zijn niet zo in trek : vooral in de Hoge Venen komt dit mooi tot zijn recht. Tijdens het inventarisatiewerk kunnen groepjes late voorjaarstrekkers of zingende mannetjes in het winterverblijf de onervaren waarnemer misleiden. De interessantse inventarisatieperiode valt van half maart tot half april, soms nog tot begin mei. De nesten zitten meestal zeer hoog. De densiteit van een lokale broedvogelpopulatie kan o.a. bepaald worden door de aanwezigheid van verspreide broedkolonies. Ook buiten het broedseizoen is de soort sterk aan houtgewassen gebonden. Lokale influxen, zowel in Hoog- als in Laag-België zijn bekend. Als gevolg hiervan kunnen in niet-traditionele broedgebieden accidentele broedgevallen voorkomen.

BIBLIOGRAFIE

- Bijlsma, R. 1979. De ecologie van de Appelvink, *Coccothraustes coccothraustes* op de Zuidwest-Veluwe, speciaal met betrekking tot de broedbiologie. *Limosa* 52:53-71.
- Desmet, J. 1981. Voorkomen en winteroecologie van de Appelvink, *Coccothraustes coccothraustes* te St-Michiels-Brugge. *Giervalk* 71:627-657.
- Fouarge, J. en A. Rappe, 1966. Contribution à l'étude des déplacements du Gros-Bec (*Coccothraustes coccothraustes*) en Belgique. *Aves* 3:52-59.
- Herroelen, P. 1962. De Appelvink, *Coccothraustes coccothraustes* (Linné), in België. *Giervalk* 52:173-205.
- Krüger, S. 1979. Der Kernbeisser. Wittenberg-Lutherstadt. Die Neue Brehm Bücherei.
- Mountfort, G. 1957. The Hawfinch. London. Collins.

J. Desmet

COCCOTHAUSTES COCCOTHAUSTES

□ : 207 : 36 : 65 : 149

□ : 79 : 89 : 39 : 7

Geelgors, *Emberiza citrinella*

VERSPREIDING

De Geelgors broedt in bijna alle rechthoeken. In Hoog-België ontbreekt hij slechts in het noorden van het hoogplateau van de Venen, ten zuiden en ten oosten van Eupen. In Laag-België is de soort zeker recent verdwenen uit enkele rechthoeken waar hij niet werd aan-gegeven. Zo broedt ze b.v. niet meer in de rechthoek Aalst (W. Roggeman, pers. med.). In een groot gedeelte van de provincies Antwerpen en beide Vlaanderen is de soort slechts dun gezaaid of slechts een plaatselijke broedvogel.

TALRIJKHEID

Via de methode van de gemiddelden komen we tot een totale schatting van ca. 48000 paar die voornamelijk (ong. 35000 paar) in Hoog-België voorkomen. De Geelgors is er goed vertegenwoordigd, behalve langs de noordelijke rand van de Ardennen, het Land van Herve, en de omgeving van de Luikse agglomeratie. In de Luxemburgse Ardennen vragen een aantal schattingen van meer dan 625 paar (tussen Bertrix, Bastogne en Flamierge) om bevestiging. Op het Kempens plateau, in het Maasland, het Hageland, Haspengouw, de Leemstroken van Midden-België, het Heuvelland en de streek van de Kemmelberg, is de soort nog vrij algemeen. In de lage Kempen en in Vlaanderen is ze zeldzamer (minder dan 125 paar per rechthoek). De populatie van de beide Vlaanderen bedraagt slechts ongeveer 2500 paar en deze van de provincie Antwerpen ca. 1250 paar. Ten slotte blijkt dat de Geelgors de grote agglomeraties schuwt (b.v. slechts één tot 25 paar in Brussel) en er enkel voorkomt in overgebleven landelijke enclaves aan de rand, (zoals in het Centrum en de Borinage, op terrils die ingesloten werden in het stedelijk gebied).

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

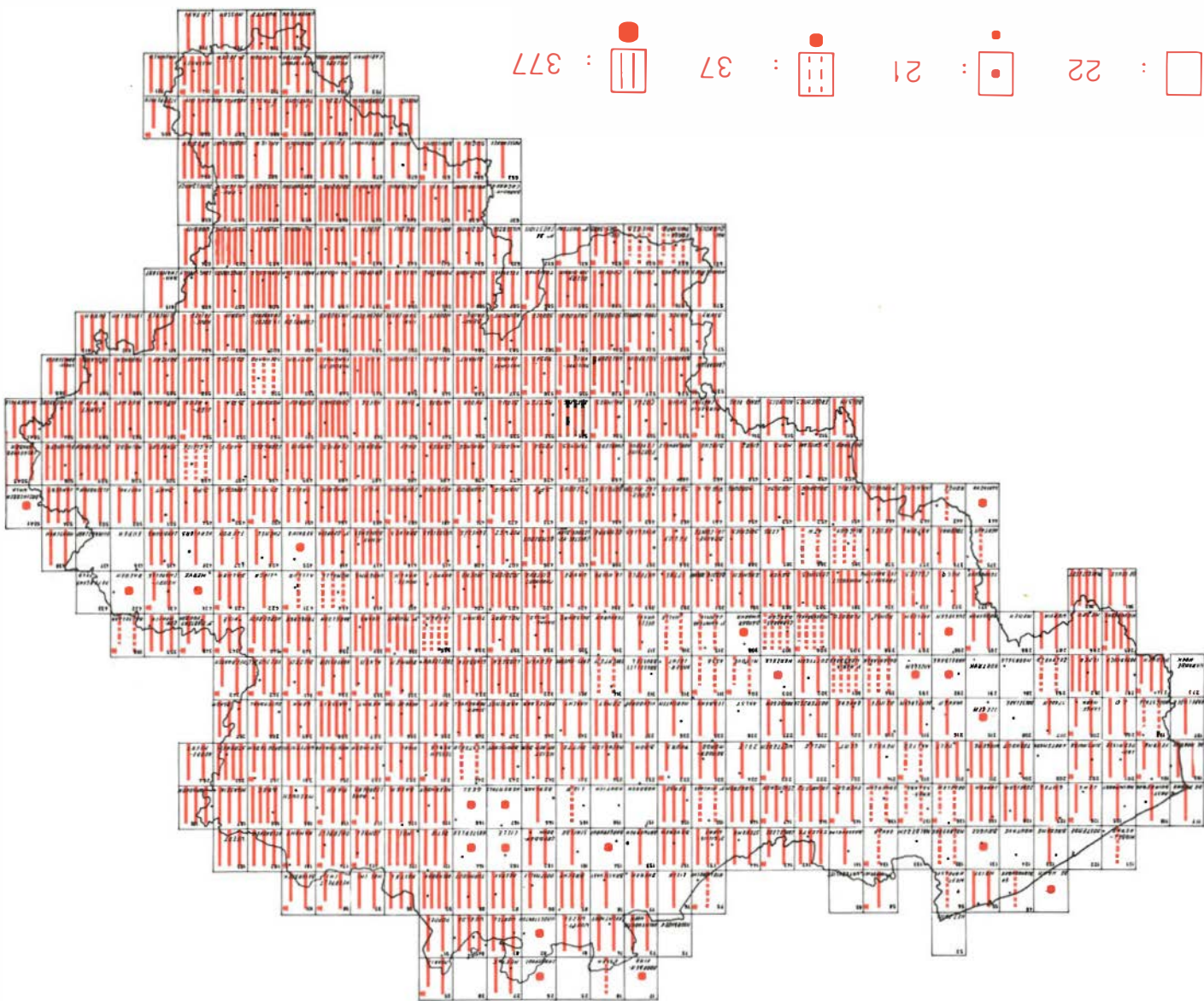
Het totaal van 48000 paar valt binnen de schatting tussen de 10000 en de 50000 paar die naar voor wordt gebracht door de Avifauna van België (1967), maar ligt lager dan de 60000 paar die worden vooropgezet door Lippens en Wille (1972). Deze laatste auteurs spraken nochtans reeds van een merkelijke teruggang. Hun geschatte aantal voor de provincies Luik, Namen en Luxemburg, bedroeg 26000 paar, terwijl dit uit de gegevens voor deze atlas op 35000 werd bepaald. Een toename lijkt onmogelijk, en het is dan ook zeer waarschijnlijk dat de aan beide methoden eigen onnauwkeurigheden samen met het mogelijk voordeel van een lange reeks zachte winters, een afname op lange termijn verbergen. Deze is waarschijnlijk het gevolg van de gewijzigde landbouwtechnieken die tot een banalisering van het landelijk milieu leiden. In de andere provincies is de algemene afname zeer duidelijk : 34000 paar volgens Lippens en Wille tegenover 13000 volgens de atlasgegevens. Het verschijnsel is nog opvallender in de beide Vlaanderen en in de provincie Antwerpen met een achteruitgang van 75% : deze afname ligt dicht bij de catastrofale verliezen in Zeeland (Teixeira, 1979). De voornaamste oorzaken hiervoor zijn de verstedelijking, de toenemende uniformisering van de bebouwde oppervlakte, de afname van de braakliggende gronden, een vermindering van de beschikbare voedselbronnen en de besproeiingen.

BIOTOOP

De Geelgors bezet een breed gamma van open, niet te vochtige biotopen. Meestal omvatten ze hagen, struiken, bomenrijen, bosjes, of grenzen ze aan bosmassieven. In het algemeen treft men tegenwoordig de hoogste dichtheden aan in Hoog-België, in streken met een overwegend lage kruidachtige begroeiing : weiden en akkers die mozaiekvormig voorkomen en doorsneden zijn met bomen en struiken. In de grote landbouwstreken past de Geelgors zich aan elke struik- of boombegroeiing aan, zelfs indien het slechts een relict betreft, en aldus blijft hij vaak aanwezig binnen een netwerk van uitgestrekte monoculturen. Onbebouwde of woestegronden en spoorwegbermen worden ook vaak ingenomen, vooral als ze binnen bebouwde oppervlakten liggen. Mits er struiken aanwezig zijn, broedt de soort eveneens op heiden, in de droge gedeelten van de venen, op kalkgraslanden, terrils en in de duinen. Plaatselijk kan ze soms hoge dichtheden bereiken, vooral op met struiken begroeide kalkgraslanden. Aan de rand van bosmassieven worden eveneens open plekken, kalkkappingen en jonge aanplantingen ingenomen ; indien ze voldoende groot zijn gebeurt dit zelfs binnen een bos. Grosso modo kan men stellen dat de verstedelijking nadelig is voor de Geelgors, want hij dringt slechts weinig binnen in de agglomeraties en profiteert niet van verkavelingen. Tuinen en parken trekken hem nauwelijks aan. Zijn afwezigheid in parken, zoals dit ook het geval is voor de Graspieper (*Anthus pratensis*) en de Grasmus (*Sylvia communis*), is te verklaren door het meestal ontbreken van inheemse struiken die niet overschaduwd zijn door bomen, en door de wijziging van de kruidenlaag tot grasperken met weinig zaden en insecten.

J.-P. Jacob*

EMBERIZA CITRINELLA

Cirlgors, *Emberiza cirlus*

Voormalige broedvogel. Kleine populaties hebben bestaan in twee gebieden met een voor ons land warm microklimaat. In zuidelijk Lotharingen werd de soort reeds opgemerkt door van Havre (1928) en Van Beneden (1943, 1952); deze laatste gaf de soort als zeer schaars en lokaal voorkomend aan rond 1940, en bijna uitgestorven in het begin van de vijftiger jaren. In de Maasvallei is het broeden bewezen in 1871, 1920 en van 1935 tot 1939. Territoria met zingende mannetjes werden waargenomen in 1946, 1966, 1970 en 1974, terwijl zomerwaarnemingen voorhanden zijn uit 1967, 1968, 1981 en 1983 (Fallon, 1875; van Havre, 1928; Van Beneden, 1947; Tricot, 1971 en 1977; van der Elst en Potvlieghe, 1983; van der Elst *et al.* 1984). Een regelmatig voorkomen is misschien mogelijk geweest langs de Maashellingen die zeer moeilijk te onderzoeken zijn (Tricot, 1971). Elders zijn er sporadische broedgevallen gekend in centraal Henegouwen (1931, 1953), in de omgeving van Mons (1958, 1962), in het Brugse (19e eeuw), en langdurig bezette territoria van zingende mannetjes of zomerwaarnemingen van koppels in centraal Brabant (jaren '20, 1959), in l'Entre-Sambre-et-Meuse (1981), op het plateau des Tailles (1969), in de Kempen (1984), in Oost-Vlaanderen (1955) (van Havre, 1928; Tricot, 1971; Lippens en Wille, 1972; van der Elst en Potvlieghe, 1983; Maes, 1984), meestal op plaatsen met een warm microklimaat.

BIBLIOGRAFIE

Maes, P. 1984. Cirlgors *Emberiza cirlus*. Opmerkelijke ornithologische mededeling. Wielewaa 50: 376.
Van Beneden, A. 1947. Fidélité du Bruant zizi à son territoire. Gerfaut 37: 139-141.

P. Devillers en J.-P. Jacob*

Ortolaan, *Emberiza hortulana*

VERSPREIDING

Tijdens de onderzoeksperiode voor het atlasproject kwam de Ortolaan voornamelijk voor in een deel van de Kempen: het oosten van de provincie Antwerpen en het noorden van Limburg. Deze verspreiding stemt grosso modo overeen met de driehoek Arendonk-Meerhout-Maaseik (met uitzondering van de rechthoek Oostmalle die meer naar het oosten gelegen is) waar nog rogge- en havervelden voorkomen op arme zandige bodems, afgezoomd met hoge bomenrijen. De soort broedde in 15 rechthoeken.

TALRIJKHEID

De grootste dichtheid werd aangetroffen in de rechthoek Peer, maar het werkelijk aantal broedvogels lag er dicht bij de benedengrens (25 paar) van de aangegeven categorie. Voor de rest van het tijdens de beschouwde periode bezette gedeelte van de Kempen, zien we dichtheden variërend van één à vijf tot zes à 25 paren per rechthoek. Geschikte biotopen werden elk jaar ingenomen. Via de methode van de gemiddelden komen we tot een schatting van 110 broedparen voor geheel België, maar dit cijfer wordt jammer genoeg op dit ogenblik lang niet meer bereikt.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

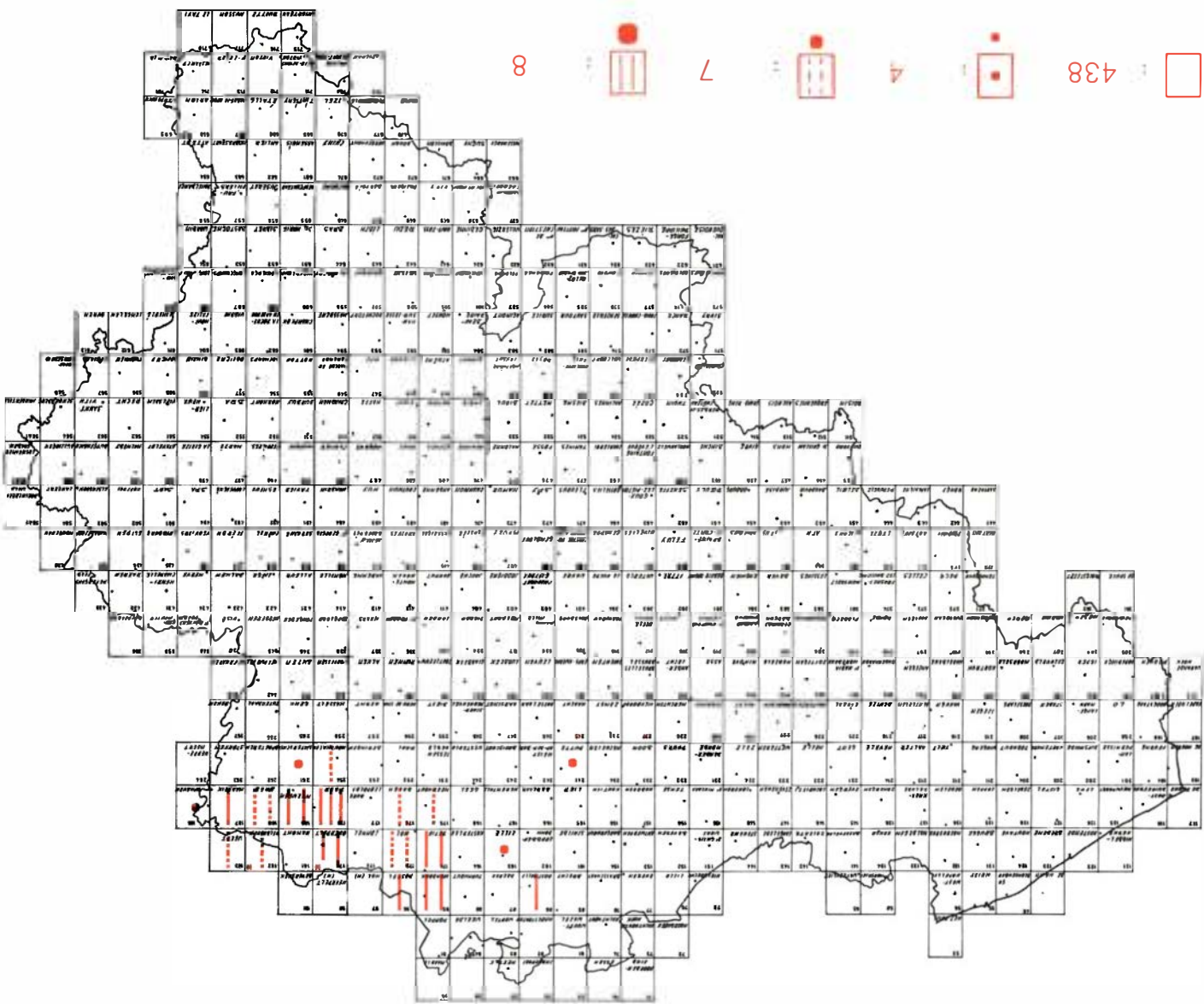
Vroeger was de Ortolaan niet alleen broedvogel in de gehele Kempen, maar ook in de zandige streken van de beide Vlaanderen (vooral in Oost-Vlaanderen), in het noordoosten van Brabant (van Havre, 1928), in Haspengouw tot aan de grenzen van Luik (Dupond, 1950) en her en der in Luxemburg (Van Beneden, 1943). Tot ongeveer 1940 ging de soort in verschillende streken sterk achteruit (De Bont, 1942) en is ondertussen verdwenen uit Haspengouw. Ten gevolge van het omzetten van weiland in akkers werd de Ortolaan weer talrijker tijdens de tweede wereldoorlog en tot in 1950 was een tendens merkbaar om opnieuw de vroegere dichtheid te bereiken. Verheyen (1957) noemde de soort nog als vrij algemene broedvogel in beide Vlaanderen en de Kempen, waar haar zuidelijke verspreidingsgrens samenviel met de valleien van Demer en Dijle (as Mechelen-Hasselt). Sindsdien zien we een opvallende achteruitgang in West-Europa. De atlas van Lippens en Wille (1972) geeft een totaal van 80 paar aan (voor het merendeel in de Antwerpse Kempen) en stelt reeds de verdwijning van de Ortolaan uit de beide Vlaanderen vast. Het is nochtans mogelijk dat de aantallen, vooral in Limburg, onderschat werden. In elk geval was het verspreidingsgebied naar het noordoosten teruggetrokken. Sinds 1977 stelt men een sterke afname van de aantallen en een even spectaculaire inkrimping van het broedgebied vast: sinds 1980 broedt de Ortolaan niet meer in de provincie Antwerpen en voor het ogenblik broeden nog slechts een dertigtal paar rond Peer, terwijl de rest van Limburg verlaten werd (H. Meeus, pers. med.). De belangrijkste oorzaken voor deze afname zijn te vinden in de gewijzigde landbouwtechnieken: daling van de bebouwde oppervlakte gerst en haver, toename van bemesting waardoor de akkers te dichtbegroeid worden, en toenemende mechanisering waardoor oneffenheden en geulen, waarin de soort broedt, verdwijnen. De ruilverkaveling heeft grondig het biotoop van de soort gewijzigd door het elimineren van bomenrijen, bosjes en hagen (Teixeira, 1979). Bovendien heeft de Ortolaan zeker te lijden gehad van de reeks vochtige en koude voorjaren die we de laatste tijd gekend hebben, gezien ze vooral zonnige, warme en droge plaatsen opzoekt. Ten slotte dient nog steeds rekening gehouden te worden met de jacht op de soort tijdens de trek.

BIOTOOP

In het noordwesten van Europa (de grens van zijn verspreidingsgebied) mijdt de Ortolaan streken met veel neerslag die sterk onderhevig zijn aan Atlantische invloeden. Hij stelt er hogere eisen dan elders en zoekt er een gevarieerd landschapstype op kenmerkend voor de traditionele landbouw, dat aan het verdwijnen is. Behalve arme en niet te dichte korenvelden dient het biotoop, dat in een vlakte of op een helling ligt (Geroudet, 1957), struiken of ten minste enkele hoge bomen te omvatten die als zangpost gebruikt kunnen worden. Wintereik (*Quercus petraea*) en Olm (*Ulmus sp.*) worden bijzonder gewaardeerd. Voedsel (vooral zaden) wordt gezocht op onbegroeide plaatsen. Het nest wordt in een kleine uitholling van de bodem of nabij een zaaivoor gebouwd, in gerst, haver of dicht opgeschoten tarwe, aan de voet van een struik of zeer zelden boven de grond. De Ortolaan komt ook voor op velden met hakvruchten, erwten, aardappelen, kolen, rabarber,...), en op arme, weinig bemeste weiden.

M. Peero*

EMBERIZA HORTULANA

8

7

4

438

1

6

8

Rietgors, *Emberiza schoeniclus*

VERSPREIDING

Het voorkomen van de Rietgors hangt voornamelijk samen met dat van vochtige biotopen. De soort is algemeen verspreid in de Kempen, van het Meetjesland tot Haspengouw, in de Polders en in de valleien van de belangrijkste waterlopen van Laag- en Midden-België. In Hoog-België komt ze slechts voor in Lotharingen en in het zuidoosten van de Ardennen ; elders is ze slechts plaatselijk aanwezig in enkele riviervalleien (Ourthe, Lesse, Lhomme) en in enkele moerassen.

TALRIJKHEID

De methode van de gemiddelden geeft ons een schatting die begrepen is tussen 8000 en 1 000 paar naargelang we het minimum of het gemiddelde aantal nemen van de categorie van 26 tot 125 paar per rechthoek. In de provincies Namen, Luik en Luxemburg schommelt de populatie tussen 1300 en 1900 paar ; de dichtheden liggen er laag behalve in het zuidoosten en hier en daar tussen Samber-en-Maas (Roly, Virelles, Gozée ; afnemend te Gozée). Ten noorden van de as Samber-en-Maas zijn de dichtheden overal waar de soort voorkomt, hoger, met uitzondering van Haspengouw. Met bijna 4000 paar komen de provincies Limburg en Antwerpen naar voor als de dichtst bevolkte.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Uit de atlasgegevens blijkt op het eerste zicht een grotere verspreiding en een talrijker voorkomen dan dit vroeger het geval was. De schattingen liggen inderdaad dicht bij de hoogste aantallen (2500-10000 paar) die door de Avifauna van België worden geciteerd en liggen boven de 4000 paar die door Lippens en Wille (1972) naar voor worden gebracht. In Hoog-België was de Rietgors vroeger vrij zeldzaam in Luxemburg (De La Fontaine, 1865), zeldzaam in de Venen (Coopman, 1921) en slechts plaatselijk voorkomend in Lotharingen (Van Beneden, 1943). Het bezetten van de bovenloop van Ourthe en Sûre is bekend sedert de jaren vijftig (Van Beneden, 1952). Sederdien wordt een verdere uitbreiding in de Ardennen en Lotharingen waargenomen, ondermeer ten gevolge van het braak laten van vochtige hooiweiden die naar het *Filipendulion* evolueren en gekoloniseerd worden door Wilgen. De populatie langs de boorden van de Ourthe daarentegen, kan zeker te lijden hebben van de kanalisatie- en andere waterbouwkundige werken. Ook elders leidde de indijking van Maas en Schelde en het droogleggen van moerassen in de nabijheid ervan tot een afname (o.m. Delmée, 1952 ; Fouarge, 1964 ; G. Robert, pers. med.). De soort broedde vroeger in kleine aantallen bij Brussel (de Bournonville, 1955). In Laag-en Midden-België is de gesuggereerde toename misschien illusoir, want ten gevolge van allerlei omvormingen van vochtige gebieden in het algemeen is er waarschijnlijk ook hier sprake van afname. Dit wordt trouwens reeds aangehaald door Cuypers (1956) en Lippens en Wille (1972). Blijkbaar werden de aantallen vroeger onderschat en betekent het innemen van kleine vochtige terreinen eerder een gedwongen aanpassing van de soort aan kleinere oppervlakten dan een werkelijke uitbreiding. In Genk neemt de soort af ten gevolge van de evolutie van moerassen naar meer beboste stadia (Ruwet, 1959) ; Gailly, 1981).

BIOTOOP

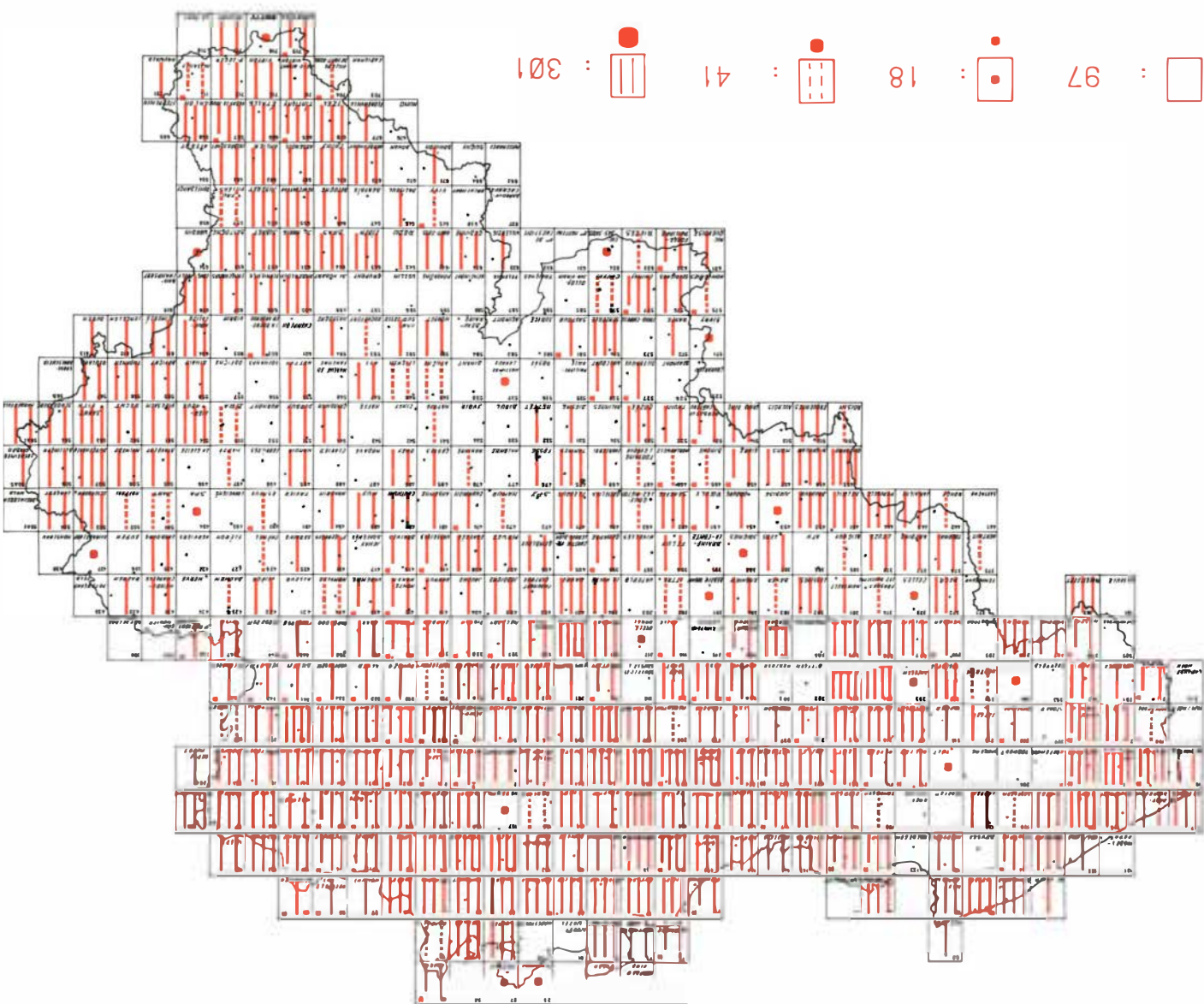
Traditioneel vestigt de Rietgors zich in vochtige en moerassige biotopen mits het voorkomen van een dichte kruidenlaag en goed zichtbare zitposten die als zangpost gebruikt worden (zie o.m. Ruwet, 1959 ; Guiot, 1971). Binnen de moerassen bezet hij bij voorkeur Biezen-Zeggen-, Mattenbies- en Pijpestrootjesvegetaties met enkele struiken (Wilgen, Elzen, Gagel, enz.) of de ijle Riet- en Lisdoddevelden. Zuivere Rietvelden schijnen slechts aan de randen bezet te worden en dan nog enkel indien er struiken of een kruidenlaag aanwezig zijn. In feite komt de Rietgors dikwijls voor aan de rand van moerasvegetaties en drogere biotopen (heide, weiden), zoals reeds vermeld door Ruwet (1959). Een zekere ecologische plasticiteit en de populatiedruk brengt er hem toe vrij kleine vochtige biotopen in te nemen (enkele are, soms zelfs minder dan één are groot) ; deze zijn vaak helemaal omringd met heide, weiden, akkers, terrils of opgehoogde terreinen. De soort broedt ook langsheen rivieren, draineerkanalen en vijvers. In de Ardennen is ze kenmerkend voor vochtige weiden met Moerasspirea (*Filipendula ulmaria*) met opslag van Wilgen.

BIBLIOGRAFIE

- Demaret, P. 1969. Présence du Traquet tarier (*Saxicola rubetra*) et du Bruant des roseaux (*Emberiza schoeniclus*) dans les milieux humides de l'Ardenne orientale. Aves 6:173-179.
- Fouarge, J. 1964. Notes écologiques sur une installation du Bruant des roseaux (*Emberiza schoeniclus*). Aves 1:130-137.
- Gailly, P. 1981. La nidification du Bruant des roseaux à Genk en 1980 et 1981. Feuille de Contact RNOB n° 4:10-11.
- Guiot, C. 1971. Portrait du Bruant des roseaux. Bull. RNOB 1971 : 20-26.
- Ruwet, J.-C. 1959. Esquisse écologique des oiseaux nicheurs du site de Genk/Limbourg. Giervalk 49 :137-161.

J.-P. Jacob en P. Gailly*

EMBERIZA SCHOENICLUS

□ : 84 : 116 : 122 : 20

□ : 97 : 18 : 41 : 301

Grauwe Gors, *Miliaria calandra*

VERSPREIDING

De verspreiding van de Grauwe Gors valt vrij goed samen met deze van de grootschalige en industriële landbouwgebieden van de leem-en zandleemstreken van Midden-België. Daarrond vinden we de soort in de Condroz, in een deel van de Fagne, in de streek rond Thuin, het westen van het Land van Herve, de Demervallei, het Hageland ten noorden van Brussel, in de valleien van Schelde, Dender, Leie en Ijzer en in de Polderstreek en een groot gedeelte van West-Vlaanderen. In het noorden van het land vinden we daarenboven kleine populaties in de Polders van Oost-Vlaanderen en de Schelde (die aansluiten met die van Zeeuws-Vlaanderen), in het stroomgebied van de Kleine Nete, het Limburgs plateau en de Beneden-Maas. In Hoog-België is in Lotharingen reeds lang een kleine populatie gekend en wordt de soort lokaal opgemerkt in de Ardennen en in de Famenne.

TALRIJKHEID

De meerderheid van de 7100 broedparen die we via de methode van de gemiddelden kunnen berekenen is terug te vinden op de landbouwgronden van de laagplateaus van Midden-België, en dan nog voornamelijk op het plateau van Brabant en Haspengouw. Rond deze zone zijn de dichtheden lager, zowel in Hoog-België (de streek van Thuin uitgezonderd) als in het noorden van het land. Hoge dichtheden komen echter nog wel voor in de valleien van de Schelde en de Ijzer, in het zuidwesten van de Polders en, in mindere mate, langsheen de Beneden-Maas.

EVOLUTIE VAN DE AANTALLEN

Eertijds minder algemeen, werd de Grauwe Gors bevoordeeld door de omvorming van het landbouwareaal tot meer open landschappen en grote kavels, daar waar deze zelfde evolutie bijdroeg tot de afname van de Geelgors. In de 19 eeuw broedde de soort niet in de provincie Namen (Fallon, 1875) en was in Hoog-België slechts gekend in het zuiden van Lotharingen (De la Fontaine, 1865). In het begin van deze eeuw verscheen ze in 1919 ten westen van de Zenne (van Havre, 1920), nam ze rond 1930 toe in de streek van Ath en het Doornikse (van Havre, 1931 ; Delmée, 1951) en was algemeen op het kalkplateau tussen Quévy en Harmignies maar elders rond Mons afwezig (Clerfayt, 1921). van Havre (1928) beschrijft de verspreiding op dat ogenblik als volgt : Midden-België, o.m. ten oosten van de Zenne, Haspengouw, het westen van het Land van Herve, Beneden-Maas, de Scheldevallei in Henegouwen, de Polders (De Panne, Nieuwpoort) en Lotharingen. Gebruik makend van de landschapswijzigingen die de modernisering van de landbouw teweegbracht nam de Grauwe Gors in Haspengouw toe in de jaren vijftig. Rond 1956 verschenen de eerste broedparen te Clermont in de streek tussen Samber-en-Maas (Doucet, 1959) en vestigt de soort zich ten oosten van de Maas voor het eerst in de streek van Huy in 1964 (Fouarge in Tricot, 1964). De belangrijke uitbreiding naar het zuiden wordt geïllustreerd door de atlaskaart. In Lotharingen nam de populatie van 14 territoria in 1974 toe tot bijna 50 in 1981 (Jacob, 1982). In Brabant trof Wortelaers (1946) deze gors niet aan in de Dijlevallei waar Herroelen (1952) hem op verschillende plaatsen vond. De verstedelijking heeft hem anderzijds doen verdwijnen uit de Brusselse voorsteden, b.v. uit Watermael, waar hij nog broedde in 1958 (Arnhem, 1958). In de Demervallei noemt Landewald Janssen (1958) hem algemeen, hoewel van Havre hem daar niet aangaf. In het noorden van het land worden sinds een halve eeuw, maar vooral de laatste dertig jaar, gegevens gepubliceerd die wijzen op een toename. Zo verscheen de soort in 1937 te Knokke (Lippens, 1939) in 1943 te Herentals (Cuypers, 1956), in 1951 te Westkapelle (Willems en Koopman, 1951), in 1957 te Koksijde (Florizoone, 1958) en, in 1963 te Keerbergen en te Beerse (Grootaers, 1963). Deze tendens kan soms worden verdoezeld door aanzienlijke korte termijnsschommelingen die bij deze soort zeer belangrijk kunnen zijn. Ten slotte dient te worden vermeld dat onze aantallen beduidend hoger liggen dan deze van Lippens en Wille (1972) die het aantal broedparen op 1000 schatten.

BIOTOOP

De Grauwe Gors komt voor in open cultuur- of weiland, soms in vochtige terreinen die dikwijls leem- of kleihoudend zijn. Hij zoekt voornamelijk gebieden op met een dichte bodem begroeiing (graanvelden of weiden). Als zangpost worden struiken paaltjes, draden of om het even welke verhevenheid gebruikt die duidelijk uitsteekt boven het omliggende terrein, hoewel dit niet strikt noodzakelijk schijnt te zijn. Naargelang de streek komt de soort nu eens vooral voor in velden dan weer in weidebiotopen. Zo bezet de populatie van Midden-België en de aangrenzenden gebieden vooral de uitgestrekte monoculturen van graan, bieten en luzerne, waarbinnen wel enkele weiden kunnen voorkomen. In andere streken, vooral dan in de grote valleien, de Polders en Lotharingen, bestaat het biotoop van de Grauwe Gors vooral uit vrij vochtige weiden (vaak hooilanden) met een gevarieerde flora. Plaatselijk komt hij er samen voor met het Paapje (*Saxicola rubetra*) en met de Gele Kwikstaart (*Motacilla flava*), eveneens een kenmerkende soort van zowel vochtige weiden als van intensieve landbouwgebieden.

(vervolg blz. 380)

MILIARIA CALANDRA

□ : 181 □ : 80 □ : 168

□ : 90 □ : 78 □ : 57 □ : 23

(vervolg van blz. 378)

BIBLIOGRAFIE

- Arnhem, R. 1958. Brève communication : *Emberiza calandra* Linné. Giervalk 48:298.
Clerfayt, A. 1921. Brève communication : *Emberiza calandra calandra* L. Gerfaut 11:44.
Doucet, J. 1959. Brève communication : *Emberiza calandra* L. Giervalk 49:390.
Florizoone, F. 1958. Korte mededelingen : De Grauwe Gors, *Emberiza calandra*. Wielewaal 24:215.
Grootaers, F. 1963. Korte mededelingen : De Grauwe Gors, *Emberiza calandra*. Wielewaal 29:216.
Landewald Janssen, E.P. 1958. Bijdrage tot de avifauna van Limburg. Giervalk 48:261-269.
Lippens, L. 1939. Brève communication : *Emberiza calandra* L. Gerfaut 29:159.
van Havre, G. 1920. Observations ornithologiques faites du 1 janvier 1919 au 30 avril 1920. Gerfaut 10:31-45.
van Havre, G. 1931. Observations faites en Belgique de mai 1930 à mai 1931. Gerfaut 21:109-140.
Willems, A. en M. Koopman. 1951. Korte mededelingen : Grauwe Gors. Wielewaal 17:307.

J.-P. Jacob*

algemene bibliografielijst

AERTS, R. 1979. De vogels van het Zoniënbos. *Wielewaal* 45 : 275-280.

AVIFAUNA VAN BELGIE. 1967. zie Belgische Avifaunacommissie.

BEKAERT, L., G. CLAEYS, K. VANHOUTTE, D. ROELS *et al.* 1982. Ornithologische Seizoenoverzichten in Vlaanderen, juni-juli-augustus 1981. *Wielewaal* 48 : 297-311.

BELGISCHE AVIFAUNACOMMISSIE. 1967. Avifauna van België. *Giervalk* 57 : 273-465 Brussel, Patrimonium van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen.

BILCKE, G. 1980. Een studie over zangvogels in de Kalmt-houtse Heide. *Wielewaal* 46 : 137-151.

BILCKE, G. & C. JOIRIS. 1979. Recensement des oiseaux nicheurs en forêt de Soignes (Brabant) ; considérations critiques sur la méthode des quadrats. *Aves* 16 : 5-23.

COMMISSIE VAN DE ATLAS. 1950-1972. Atlas van België. Brussel, Nationaal Comité voor Geografie. Academiepaleis.

COOPMAN, L. 1921. Faunes régionales. Aux abords des Fagnes. *Gerfaut* 11 : 99-115.

COOPMAN, L. 1927-1928. Les oiseaux de la région subalpine. *Bulletin Mensuel de la Ligue Nationale belge des tendeurs et amateurs d'oiseaux* 9 : 9-12 ; 10 : 1-7.

CUYPERS, J. 1956. De broedvogels van Herentals en omgeving. *Giervalk* 46 : 252-296.

DE BONT, A.E. 1947. Changements de la faune ornithologique de la Campine turnhoutoise. *Gerfaut* 37 : 172-187.

DE BOURNONVILLE, D. 1955. Les oiseaux de la forêt de Soignes et de ses environs. *Giervalk* 45 : 85-116.

DEBY, J. 1845. Notes on the birds of Belgium. *The Zoologist* 3 : 813-816, 858-862, 933-934, 979-981, 1019-1022, 1070-1072, 1131-1132 & 1187-1189.

DE LA FONTAINE, A. 1865. Faune du pays de Luxembourg.

DELMEE, E. 1951 & 1952. Liste des oiseaux nicheurs du Tournaisis. *Giervalk* 41 : 212-225, 42 : 27-43.

DELMEE, E., P. DACHY & P. SIMON. 1972. Contribution à la biologie des mésanges en milieu forestier. *Aves* 9 : 1-90.

DE MAERSCHALCK, J. 1952. Contribution à l'étude de la dispersion des oiseaux nicheurs dans la région de Termonde. *Giervalk* 42 : 277-288.

DEMARET, P. 1969. Présence du Traquet tarier et du Bruant des roseaux dans les milieux humides de l'Ardenne orientale. *Aves* 6 : 173-179.

DEVILLERS, P. & R. POTVLIEGE. 1982. Rapport de la Commission d'Homologation. *Aves* 19 : 125-148.

DUBOIS, A. 1887. Faune illustrée des Vertébrés de la Belgique. Série des Oiseaux. Bruxelles, Librairie C. Muquardt, Th. Falk Sr.

DUBOIS, C. F. 1854-1860. Planches coloriées des oiseaux de la Belgique et de leurs oeufs. Bruxelles-Leipzig-Gand, Librairie C. Muquardt.

DUPONT, C. & J. MAUS. 1950. Supplément à l'ouvrage du Chevalier G.M.C. van HAVRE « Les oiseaux de la faune belge ». Bruxelles, Patrimoine de l'Institut royal des Sciences naturelles de Belgique.

FALLON, Baron F. 1875. Monographie des oiseaux de la Belgique. Namur & Paris, E. Dupiereux & J.-B. Baillié & fils.

FONTAINE, S. 1971. Esquisse d'une avifaune des Hautes-Fagnes et forêts voisines. Bruxelles, Administration des Eaux et Forêts, Service des Réserves Naturelles Domaniales et de la Conservation de la Nature Travaux n° 6.

FRANCKX, H. 1960. Een jaar in de Netevallei. *Wielewaal* 26 : 33-45.

GABRIELS, J. 1985. Atlas van de broedvogels in Limburg. Belgische Natuur- en Vogelreservaten v.z.w. i.s.m. het Lisec.

GEERS, V., J. POLLET, P. VANSANDEN, L. SAGAERT, M. REYGAERT & H. OUTTIER. 1981. Ornithologische Seizoenoverzichten in Vlaanderen, september-oktober-november 1980. *Wielewaal* 47 : 338-359.

GEERS, V., P. VAN SANDEN, L. SAGAERT & H. OUTTIER. 1982. Ornithologische Seizoenoverzichten in Vlaanderen, maart-april-mei 1981. *Wielewaal* 48 : 193-200.

GEROUDET, P. 1940-1983. La vie des oiseaux (huit volumes). Neuchâtel & Paris, Delachaux & Niestlé.

GLUTZ VON BLOTZHEIM, U. N., K.M. BAUER & E. BEZZEL. 1966-1985. Handbuch der Vögel Mitteleuropas (12 volumes). Wiesbaden, Akademische Verlagsgesellschaft.

GUIOT, A. 1969. Etude écologique de l'avifaune d'un marais forestier de Lorraine. Louvain, laboratoire d'Ecologie Animale de l'Université catholique de Louvain. Mémoire de Licence en Sciences Zoologiques.

GUERMEUR, Y. & J.-Y. MONNAT. 1980. Histoire et géographie des oiseaux nicheurs de Bretagne. Société pour l'étude et la protection de la nature en Bretagne, Centrale Ornithologique bretonne-Ar Vran. Paris, Ministère de l'Environnement et du Cadre de Vie-Direction de la Protection de la Nature.

HERROELEN, P. 1951. Bijdrage tot de studie van de vogels van Oost-Brabant. *Giervalk* 41 : 91-110, 196-212 & 280-283.

HERROELEN, P. 1952 a. Bijdrage tot de studie van de vogels van Oost-Brabant. *Giervalk* 42 : 43-49.

HERROELEN, P. 1952 b. Bijdrage tot de Studie van de Vogels van de Dijlevallei en van enkele plaatsen rond Leuven. *Giervalk* 42 : 222-246 & 288-296.

HERROELEN, P. 1953. Bijdrage tot de studie van de vogels van de Dijlevallei en van enkele plaatsen rond Leuven. *Giervalk* 43 : 22-28 & 143-153.

HERROELEN, P. 1978. Tiende rapport (1976) van het Belgisch avifaunistisch homologatiecomité. *Wielewaal* 44 : 173-184.

HERROELEN, P. 1980. Twaalfde rapport (1978) van het Belgisch avifaunistisch homologatiecomité. *Wielewaal* 46 : 97-110.

HERROELEN, P. & R. DE FRAINE. 1975. Inventaris van de vogels van Brabant 1900-1974. Bruxelles, Wielewaal-afdeling Brussel.

JACOB, J.-P. 1982. Progression du Vanneau huppé (*Vanellus vanellus*), de la Grive litorale (*Turdus pilaris*) et du Bruant proyer (*Emberiza calandra*) en Lorraine belge. *Aves* 19 : 37-45.

JOIRIS, C., K. DELBEKE, E. MARTENS, M. LAUWEREYS & A. VERCROYSSSE. 1979. PCB and organochlorine pesticides residues in birds of prey found dead in Belgium from 1973 to 1977. *Giervalk* 69 : 319-341.

KESTELOOT, E. 1956. Over de schommelingen in onze Avifauna toe te schrijven aan Biotoopwijzigingen en Stadsuitbreiding. *Giervalk* 46 : 75-94.

LECLERCQ, A. 1955. Les oiseaux nicheurs du sud du Brabant wallon. *Giervalk* 45 : 241-284.

LEDANT, J.-P., J.-P. JACOB & P. Devillers. 1983. Animaux menacés en Wallonie. Protégeons nos oiseaux. Paris, Gembloux & Jambes, éditions Duculot & Région wallonne.

LIPPENS, L. 1941. Les oiseaux d'eau de Belgique. St-Andries/Brugge, E. Vercruysse-Vanhove.

LIPPENS, L. 1945. Les Oiseaux d'eau de Knokke-sur-Mer. *Gerfaut* 35 : 1-21.

LIPPENS, L. 1954. Les Oiseaux d'eau de Belgique. Deuxième édition. St-Andries, E. Vercruysse-Vanhove.

LIPPENS, L. 1963. Les Oiseaux de Knokke-sur-Mer. *Giervalk* 53 : 119-196.

LIPPENS, L. 1980. De vogels van het Zwin en Knokke-Heist. Knokke-Heist, n. v. Compagnie Het Zoute.

LIPPENS, L. & H. WILLE. 1972. Atlas van de vogels van België en West-Europa. Tielt, Lannoo.

LOISON, M. & J. GODIN. 1976. Evolution de l'avifaune du complexe marécageux de Harchies-Hensies au cours des dernières décennies. 1967-1975. *Giervalk* 55 : 123-156.

MAES, P., H. MEEUS & H. VOET. 1985. Broedvogels in Vlaanderen, 1980-1982. *Wielewaal* 51 : 185-202.

MOIS, C. 1974. Contribution à l'étude de l'avifaune nidificatrice de Lorraine belge. *Aves* 11 : 177-192.

NEF, L. 1954. Notes sur les marais de Laplaigne et Baudour (Hainaut). *Giervalk* 44 : 82-88.

NEF, L. 1959. Les oiseaux nicheurs des affaissements miniers de la région d'Harchies. *Giervalk* 49 : 335-348.

NOIRFALISE, A. 1984. Forêts et stations forestières de Belgique. Gembloux, Presses agronomiques.

NOIRFALISE, A. 1984. Parcours pastoraux. Le Grand Livre d'Ardenne et Gaume. Gembloux, Duculot.

OUTTIER, H., V. GEERS, P. VAN SANDEN, L. SAGAERT & M. REYGAERT. 1981. Ornithologische Seizoenoverzichten in Vlaanderen, maart-april-mei 1980. *Wielewaal* 47 : 67-90.

PONCELET, L. & H. MARTIN. 1947. Esquisse climatologique de la Belgique. Bruxelles, Institut royal Météorologique de Belgique. Mémoires, volume XXVII.

RAPPE, A. 1962. Contribution à l'Etude écologique des milieux ornithologiques du Limbourg. Les bruyères d'Helchteren et de Bourg-Léopold. *Giervalk* 52 : 416-447.

RUWET, J. C. 1959. Aspects du problème du cantonnement chez les oiseaux nicheurs de la réserve de Genk. *Giervalk* 49 : 165-205.

- SCHNOCK, G. 1962. La forêt actuelle du sud-est belge. Bruxelles, Centre d'écologie générale.
- SELYS-LONGCHAMPS, E. de. 1842. Faune belge, première partie, indication méthodique des mammifères, oiseaux, reptiles et poissons observés jusqu'ici en Belgique. Liège, H. Dessain.
- SHARROCK, J.T.R. 1976. The Atlas of Breeding Birds in Britain and Ireland. Tring, British Trust for Ornithology & Irish Wildbird Conservancy.
- SUETENS, W. 1956. Hofstade, de Watervogels van een Binnenmeer. *Giervalk* 46 : 103-120.
- TEIXEIRA, R.M. 1979. Atlas van de Nederlandse Broedvogels. 's Graveland, Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland.
- TRICOT, J. 1967. Deuxième rapport de la Commission d'Homologation Aves. *Aves* 4 : 56-68.
- TRICOT, J. 1969. Cinquième rapport de la Commission d'Homologation Aves. *Aves* 6 : 183-197.
- TRICOT, J. 1971. Sixième rapport de la Commission d'Homologation Aves. *Aves* 8 : 167-189.
- TRICOT, J. 1977. Septième rapport de la Commission d'Homologation. *Aves* 14 : 1-82.
- VAN BENEDEN, A. 1943. Contribution à l'étude de la dispersion des oiseaux nicheurs en Lorraine belge. *Gerfaut* 33 : 1-31.
- VAN DEN STEEN, J. ed. 1979. Avifaunagids van het Gewest Gent en de Kanaalzone.
- VAN DER ELST, D. & R. POTVLIEGE. 1983. Rapport 1981 de la Commission d'Homologation. *Aves* 20 : 30-45.
- VAN HAVRE, G.C.M. 1928. Les oiseaux de la faune belge, relevé documenté des espèces sauvages observées en Belgique. Bruxelles, Maurice Lamertin éditeur.
- VAN IMPE, J. 1970. Tweede rapport van het Belgisch avifaunistisch homologatiecomité (nederlandstalige afdeling). *Jaar 1968. Wielewaal* 36 : 287-296.
- VAN ROMPAEY, E. & L. DELVOSALLE. 1972. Atlas de la flore belge et luxembourgeoise. Ptéridophytes et Spermatophytes. Bruxelles, Jardin Botanique National de Belgique.
- VERHEYEN, R. 1941-1957. Les oiseaux de Belgique (huit volumes). Bruxelles, Patrimoine de l'Institut Royal des Sciences Naturelles de Belgique.
- VOOUS, K.H. 1973. List of recent holarctic bird species. Non-passerines. *Ibis* 115: 612-638.
- VOOUS, K.H. 1977. List of recent holarctic bird species. Passerines. *Ibis* 119: 223-250; 376-406.
- WILLE, H. 1967. Nos réserves en 1966. Renseignements ornithologiques. *Le Courrier des Réserves* 1 : 5-37.
- WORTELAERS, F. 1945. Comment un changement de milieu amène une modification de la faune de ce milieu. *Gerfaut* 35 : 97-99.
- WORTELAERS, F. 1946. Het Meerdaelwoud en zijn broedvogels alsook de vogels der Dijlevallei. Antwerpen, uitgeverij De Brug.
- YEATMAN, L. 1971. Histoire des oiseaux d'Europe. Paris & Montréal, Bordas.
- YEATMAN, L. 1976. Atlas des oiseaux nicheurs de France de 1970 à 1975. Paris, Société Ornithologique de France éditeur.

bijlage - lijst van veldmedewerkers

Absillis R.
Achten U.
Aerts K.
Aerts R.
Aldersons F.
Alexandre J.F.
Allebe T.
Amory B.
Anthonis J.
Anrys P.
Arnhem R.
Aves Liège
Azorne P.

Baert L.
Baeten Ja.
Baeten Ju.
Baguette M.
Bastien P.
Bastin G.
Batteur J.
Baugniet S.
Becuwe M.
Beernaert R.
Benoit F.
Benoit H.
Bertrand G.
Beullens W.
Bidaine M.
Bijnens J.
Billiau R.
Bivort J.P.
Blanckaert G.
Blond C.
Blonde L.
Blondeel G.
Blondlet A.
Bonheure W.
Bonmariage P.
Boonefaes J.
Bosmans R.
Bouchat A.
Bouckaert P.
Bodolf L.
Bradfer P.
Briers C.

Brosens J.
Bucquoye P.
Bulteel G.
Bultot J.
Burggraeve G.
Burggraeve J.
Buyens P.
Bynens J.

Cajot M.
Callebaut E.
Canon R.
Cantaine M.
Casteleyn
Castro J.
Ceelen R.
Charlier P.
Chiwiy B.
Christiaens R.
Claes A.
Claes J.
Claes J.C.
Claude E.
Claude L.
Clerckx M.
Clignez M.
Clin E.
Collet D.
Collette P.
Conen R.
Coppieters J.
Corstjens
Corveleyn W.
Courtin Y.
Couwels M.
Cupers L.
Cupers R.

Dabin F.
Dachy D.
Dachy P.
Daemen F.
Daemen L.
Dambiermont J.L.
Darquennes M.
David M.
Debaere J.

De Bièvre G.
De Bièvre L.
De Block E.
De Block W.
De Bont H.
De Bont W.
De Boosere M.
De Borman M.
de Briey B.
De Cat L.
De Ceulaer H.
Deckers F.
Declercq A.
De Coune C.
De Coune E.
Decrem G.
De Failly R.
de Frahan B.H.
Defraigne R.
Degossely P.
Dehaen M.
de Harenne A.
De Heering X.
Dejaifve P.A.
De Jonckheere I.
Dejonghe D.
Dekien P.
De Lange W.
De Leeuw E.
Deletaille J.
de Liedekerke R.
Delmée E.
De Lust R.
Delvaux J.
De Maerschalcck J.
Deman R.
Demanet P.
Demaret P.
Demarey A.
De Marneffe R.
De Meester N.
De Meulemeester G.
de Mevius E.
Demeyer J.
Demeyer K.
Demonge L.
Demot S.

De Munck F.
De Pooter G.
Dequesnes M.
De Raeymacker J.
De Reygher F.
De Ridder J.
Dernier A.
Deroanne M.
Derscheid J.M.
de Schaetzen R.
De Smet J.
De Smet L.
Desmet N.
Desmet P.
Desseyn J.
Destinay M.
Detteffe H.
Deviaene L.
Deviche P.
Devillers P.
De Visser E.
Devriese-Delforge J. en G.
De Waele G.
de Wavrin H.
Dhaenens W.
d'Haeseleer P.
Dhaluin M.
D'Hertefelt H.
Dhollander J.
D'Hondt I.
Dias W.
Dilissen F.
Dirikx J.
Dobbelaere P.
Dombrecht L.
Donckers T.
Doneux A.
Dorange F.
Doucet J.
Dragonetti J.
Draulans D.
Drieghe.
Dryvers H.
d'Udekem P.
Dumont J.
Durinck P.
Dussart F.

Eggereick E.
Elet M.
Emsens A.
Engelen P.
Esch M.
Evens J.
Evers P.
Eyckerman R.

Faassen
Fairon J.
Fanon Y.
Faquaet M.
Fasol M.
Finck J.
Flamand V.
Fontaine S.
Fouarge J.
Fouquaert A.
Franchimont J.
Franckx H.
Franckx R.
Francotte J.P.

Gabriëls J.
Geldhof P.
Gendebien D.
Gerard-Bellemans J.
Gerrits J.
Geuens A.
Geunens P.
Geviens A.
Ghilneux S.
Gillis L.
Gobert W.
Goblet C.
Godin J.
Goffart P.
Gonnissen L.
Gorissen T.
Gorveleyn W.
Gossart P.
Greindl M.
Grommen A.
Grootaers F.
Grootaers P.
Grosjean G.
Groupe Cinclus
Groupe Ornithologique
Saint-Roch
Guérard E.
Guerriat H.
Guillaume M.

Habsch A.
Hachez L.
Halfants J.G.
Hallard J.
Hallet C.
Hanson P.
Hautekiet M.
Heck R.
Hendriks J.
Hennecart R.
Henry R.
Herman P.
Hermey M.
Herremans J.
Herremans J.
Herremans L.
Herroelen P.
Hertay J.M.
Heymans E.
Heyse O.
Hoet B.
Hoet R.
Honore G.
Houba C.
Houbart J.
Houwen P.
Hubaut D.
Huisseune D.
Hurdebise J.
Huys H.
Huys N.
Huyskens G.

Ittelet M.

Jacob J.-P.
Jacobs R.
Jacquet A.
Jacquot A.
Jadin B.
Jangoux C.
Janssen H.
Janssen J.
Janssen Landewald
Janssen N.
Janssens M.
Javaux L.
Jerosme G.
Jespers G.
Joiris C.
Jooris R.
Jordaens L.
Jortay A.

Kaisin F.
Kampen A.
Keirsebilck P.
Kelchtermans L.
Kemp D.
Kesteloot E.
Keukeleire A.
Keulen C.
Keunez G.
Kiebooms J.
Knoops G.
Koks J.
Koob M.
Kringhs A.
Kringhs A.
Kuyken A.

Lafontaine D.
Lafontaine E.
Lafontaine R-M.
Lagrou R.
Lambert R.
Lambillon J.
Lambotte A.
Landrieu D.
Lastersaegher P.
Laurent M.
Lauwereins J.
Lauwers J.
Le Baie A.
Lebe G.
Lebrun M.F.
Lecocq
Ledant J.P.
Lefebvre C.
Lefebvre F.
Lehaen H.
le Hardy de Beaulieu F.
Lejeune F.
Lemaire F.
Lemaitre F.
Lemoine A.
Lemy C.
Leonard M.
Leprince P.
Leresche E.
Lesuisse E.
Lesneuck M.
Leynen H.
Lhoest S.
Libois R.
Liégeois J.
Liénard J.C.

Linigier P.
Lippens L.
Loenders M.
Loison M.
Lombart A.
Lommelen A.
Loozen P.
Lorez R.
Louette M.
Louis C.
Loumaye E.
Luyckx B.
Luyts J.

Maertens A.
Maertens K.
Maes J.
Maes J.C.
Maes P.
Maes R.
Magerat A.
Mahieu J.
Mannaert P.
Marchal M.F.
Marien R.
Marit M.J.
Marivoet J.
Marmenout P.
Marotte P.
Masi A.
Massart P.
Maus de Rolley H.
Mees G.
Meesters M.
Meeussen J.
Menschaert L.
Mertay J.M.
Meunier M.
Michaux R.
Michel P.
Michiels G.
Moïs C.
Moïs J.
Mols J.
Moncarey H.
Moncousin M.
Monoyer P.
Montaisy R.
Moonen D.
Mostmans J.
Moulin C.H.
Mulders T.

Naessens Y.
Natecom
Nelen R.
Neukelmans M.
Neuray P.
Nicolay C.
Nillockx R.
Noessens E.
Nolf P.
Note G.
Notebaert H.
Noulard J.F.
Noulard L.
Nuyts.

Ollivie R.
Onkelinx C.
Orban P.
Ornithologische Werkgroep
Ieper I
Orts F.
Otte J.
Oudermans F.

Packet D.
Paquay M.
Paquet A.
Paulussen A.
Peeters J.
Peeters J.
Peeters J.P.
Peeters P.
Peeters R.
Perikel A.
Perneel B.
Peters M.
Petit G.
Petrement B.
Peumans W.
Pfeiffer W.
Picard A.
Piesens O.
Pietraszke R.
Pilue D.
Pire R.
Plasschaert Y.
Plon M.
Pluyners H.
Pollet J.
Pottier M.
Potvlieghe R.
Pourtois A.
Preumont G.
Putters R.

Raick M.
Rappe A.
Rappe G.
Reginster J.P.
Reijders J.
Reiter A.
Remmerie P.
Reygaert M.
Richel T.
Rion J.
Robbrecht G.
Robert G.
Robert Y.
Robijns J.
Robin R.
Rodts A.
Roelants A.
Roels A.
Roels F.
Roggeman W.
Roggen C.
Roland S.
Roosen F.
Roothaert M.
Rosoux R.
Rosseel H.
Rosseel J.
Rosselle M.
Rousseau M.
Ruelle M.
Ryckmans P.
Ryelandt P.

Saman F.
Sanders J.
Schaecken P.
Schamelhout A.
Schepens P.
Scheuren F.
Schmitz L.
Schoffeniels M.
Schollaert P.
Scholzen R.
Schrey J.
Schroeder J.
Schoy J.P.
Sedek J.
Seresche E.
Seruscaux E.
Simeon B.
Simoens K.
Simon L.
Simon P.
Ska P.

Slabbinck F.
Slootmaekers M.
Slosse P.M.
Smeets A.
Snoecks G.
Solvay D.
Spaepen J.
Sterckx K.
Stevens H.
Stevens M.
Steyaert A.
Storms N.
Stryckmans J.J.
Suetens W.
Swaenepoel M.
Swimberghe J.

Tahon J.
Tailly M.
Talloen J.
Teheux J.
Temmerman T.
Temple-Lang J.
Theuninck A.
Thewys A.
Thibaut D.
Thierens H.
Thijs J.
Thiry J.
Thiry J.M.
Thomas P.
Thomas R.
Thysen J.
Tiban P.
Tielen T.
Tijds S.
Tirlocq J.
Toison G.
Toussaint P.
Trembsky A.
Tremont Y.M.
Tricot J.
Truyen M.

Ugen V.
Uyttendaele A.

Van Acker M.
Van Beirs M.
Vanblaere M.
Van Bockstael M.
Van Buynder M.
Van Caneghem P.

Van Cauter G.
Van Cle
Van Craeynest R.
Van Damme B.
Van Damme F.
Van de Bulcke P.
Vandecasteele L.
Vandegaer
Vandemaele S.
Van den Abeele J.F.
Vandenbergh D.
Vandenborgh B.
Van den Bosch H.
Vandenbulcke P.
Vandendriessche W.
Van den Hemel W.
Vandenput F.
van den Steen J.
van der Elst J.P.
Vanderhoeven M.
Van der Putten
Vandervelden J.
Vandeven J.
Vandevyvere P.
Van Dievel L.
Van Doninck K.
Van Dyck P.
Van Esbroeck Ja.
Van Esbroeck Jo.
Van Gompel J.
Van Gorp V.
Vanhaevermaet Y.
Van Haute P.
Vanheeswijck M.
Vanhelden W.
Vanhercke C.
Van Hileghem G.M.
Van Hoe J.
Van Hoof A.
Van Hoof G.
Vanhoorne P.
Van Hout J.
Vanlaer J.
Van Looveren G.
Van Looveren R.
Van Meel F.
Van Meeswijn M.
Van Menthier
Vannieuwenhuyze R.
Van Outrijve R.
Van Paemel F.
Van Passel F.
Van Puymbrouck A.

Van Reeth J.	Walravens M.
Van Rooy E.	Wellens E.
Van Roste P.	Wens L.
Van Sanden P.	Werkgroep Alauda
Van Scharen K.	Werkgroep Midden
Van Spaendonck W.	Limburg
Vansteenkoven C.	Wery B.
Vanvinckenroye W.	Wielewaal
Van Volsem J.	Wiesemes H.
Van Wauwe P.	Willaert-Dessein R.
Van Weert M.	Willami A.
Van Winkel J.	Willockx R.
Van Zuer J.	Wouters A.
Veithen M.	Wouters Lo.
Verbouw C.	Wouters Lu.
Verboven C.	
Verbruggen M.	Yernault J.P.
Vercammen M.	
Vercruyse B.	
Verdin R.	
Vergaelen L.	
Vergaelen R.	
Verhaegen J.P.	
Verhegghen J.	
Verhegghen J.F.	
Verlinden	
Vermeiren G.	
Vermeiren Je.	
Vermeiren Jo.	
Vermeiren Roe.	
Vermeiren Ron.	
Vermeulen G.	
Vermeyen M.	
Veronee R.	
Verpraet L.	
Verroken D.	
Verroken L.	
Verrote A.	
Verschoute M.	
Verstraete C.	
Verstraeten A.	
Vergaelen R.	
Verhaegen T.	
Verzaelen R.	
Vienne H.	
Voet H.	
Vogelwerkgroep Gent	
Voorspoels E.	
Vrancken Y.	
Vranckx F.	
Vreugde T.	

index van de nederlandse namen

Aalscholver	42	Fazant	102
Appelvink	370	Fitis	298
Auerhoen	96	Fluiter	294
		Fuut	32
Baardmannetje	304	Gaai	334
Barmsijs	364	Geelgors	372
Beflijster	252	Gekraagde Roodstaart	244
Bergeend	48	Gele Kwikstaart	222
Bergfluiter	292	Geoorde Fuut	34
Bijeneter	188	Gierzwaluw	184
Blauwborst	238	Glanskopmees	308
Blauwe Kiekendief	76	Goudhaantje	300
Blauwe Reiger	40	Goudplevier	124
Boerenzwaluw	212	Goudvink	368
Bontbekplevier	122	Grasmus	286
Bonte Strandloper	128	Graspieper	220
Bonte Vliegenvanger	264	Grauwe Gans	46
Boomklever	320	Grauwe Gors	378
Boomkruiper	324	Grauwe Kiekendief	78
Boomkwartel	102	Grauwe Klauwier	328
Boomleeuwerik	206	Grauwe Vliegenvanger	262
Boompieper	218	Grijskopspecht	192
Boomvalk	88	Groene Specht	194
Bosrietzanger	276	Groenling	356
Bosuil	174	Grote Bonte Specht	198
Braamsluiper	284	Grote Gele Kwikstaart	226
Bruine Kiekendief	74	Grote Karekiet	280
Buizerd	84	Grote Lijster	260
		Grutto	134
Canadagans	46	Halsbandparkiet	166
Cetti's Zanger	266	Havik	80
Cirlgors	374	Hazelhoen	92
		Heggemus	234
Dodaars	30	Holenduif	158
Dougall's Stern	148	Hop	188
Draaihals	190	Houtduif	160
Duinpieper	216	Houtsnip	132
Dwergstern	152	Huismus	348
		Huiszwaluw	214
Ekster	336	IJsvogel	186
Engelse Gele Kwikstaart	224		
Europese Kanarie	354		

Kauw	340	Pijlstaart	56
Keep	352	Pimpelmees	316
Kemphaan	128	Porseleinhoen	106
Kerkuil	170	Purperreiger	42
Kievit	126	Putter	358
Klapekster	330		
Kleine Bonte Specht	202	Raaf	344
Kleine Karekiet	278	Ransuil	176
Kleine Klapekster	328	Reisduif	156
Kleine Plevier	120	Rietgors	376
Kleine Zilverreiger	42	Rietzanger	274
Kleinst Waterhoen	106	Ringmus	350
Kluut	118	Rode Wouw	72
Kneu	362	Roek	342
Knobbelzwaan	46	Roerdomp	36
Koekoek	168	Roodborst	236
Kokmeeuw	142	Roodborsttapuit	248
Koolmees	318	Roodhalsfuut	42
Korhoen	94	Roodkopklauwier	332
Kortsnavelboomkruiper	322	Rotslijster	252
Krakeend	50	Ruigpootuil	180
Kramsvogel	256		
Kruisbek	366	Scholekster	114
Kuifeend	66	Schots Sneeuwhoen	96
Kuifleeuwerik	204	Sijs	360
Kuifmees	312	Slechtvalk	90
Kwak	42	Slobeend	60
Kwartel	100	Smient	46
Kwartelkoning	108	Snor	272
		Sperwer	82
Matkopmees	310	Spotvogel	282
Meerkoet	112	Spreeuw	346
Merel	254	Sprinkhaanrietzanger	270
Middelste Bonte Specht	200	Staartmees	306
		Steenuil	172
Nachtegaal	240	Steltkluut	116
Nachtzwaluw	182	Steppenhoen	154
Nijlgans	46	Stormmeeuw	144
Noordse Stern	150	Strandplevier	124
Notenkraker	338		
Oehoe	172	Tafeleend	62
Oeverloper	138	Tapuit	250
Oeverzwaluw	210	Tjiftjaf	296
Ooievaar	44	Torenvalk	86
Orpheusspotvogel	282	Tortel	164
Ortolaan	374	Tuinfluit	288
		Tureluur	138
Paapje	246	Turkse Tortel	162
Patrijs	98		

Veldleeuwerik	208	Witte Kwikstaart	228
Velduil	178	Witvleugelstern	154
Vink	352	Witwangstern	154
Visarend	84	Woudaapje	38
Visdief	148	Wulp	136
Vuurgoudhaantje	302		
		Zanglijster	258
Waaierstaartrietzanger	268	Zilvermeeuw	146
Waterhoen	110	Zomertaling	58
Waterral	104	Zwarte Kraai	344
Watersnip	130	Zwarte Mees	314
Waterspreeuw	230	Zwarte Ooievaar	43
Wespendief	68	Zwarte Roodstaart	242
Wielewaal	326	Zwarte Specht	196
Wilde Eend	54	Zwarte Stern	154
Wilde Zwaan	46	Zwarte Wouw	70
Winterkoning	232	Zwartkop	290
Wintertaling	52	Zwartkopmeeuw	140
Witoogeend	64		

index van de wetenschappelijke namen

Accipiter gentilis	80	flammea	364
nisus	82	spinus	360
Acrocephalus arundinaceus	280	Certhia brachydactyla	324
palustris	276	familiaris	322
schoenobaenus	274	Cettia cetti	266
scirpaceus	278	Charadrius alexandrinus	124
Actitis hypoleucos	138	dubius	120
Aegithalos caudatus	306	hiaticula	122
Aegolius funereus	180	Chlidonias hybridus	154
Alauda arvensis	208	leucopterus	154
Alcedo atthis	186	niger	154
Anas acuta	56	Ciconia ciconia	44
clypeata	60	nigra	43
crecca	52	Cinclus cinclus	230
penelope	46	Circus aeruginosus	74
platyrhynchos	54	cyaneus	76
querquedula	58	pygargus	78
strepera	50	Cisticola juncidis	268
Anser anser	46	Coccothraustes coccothraustes	370
Anthus campestris	216	Colinus virginianus	102
pratensis	220	Columba livia	156
trivialis	218	oenas	158
Apolochen aegyptiacus	46	palumbus	160
Apus apus	184	Corvus corax	344
Ardea cinerea	40	corone	344
purpurea	42	frugilegus	342
Asio flammeus	178	monedula	340
otus	176	Coturnix coturnix	100
Athene noctua	172	Crex crex	108
Aythya ferina	62	Cuculus canorus	168
fuligula	66	Cygnus cygnus	46
nyroca	64	olor	46
Bonasa bonasia	92	Delichon urbica	214
Botaurus stellaris	36	Dendrocopos major	198
Branta canadensis	46	medius	200
Bubo bubo	172	minor	202
Buteo buteo	84	Dryocopus martius	196
Calidris alpina	128	Egretta garzetta	42
Caprimulgus europaeus	180	Emberiza cirrus	374
Carduelis cannabina	362	citrinella	372
carduelis	358	hortulana	374
chloris	356		

schoeniclus	376	flava	222
Erithacus rubecula	236	flavissima	224
Falco peregrinus	90	Muscicapa striata	262
subbuteo	88		
tinnunculus	86	Nucifraga caryocatactes	338
Ficedula hypoleuca	264	Numenius arquata	136
Fringilla coelebs	352	Nycticorax nycticorax	42
montifringilla	352		
Fulica atra	112	Oenanthe oenanthe	250
		Oriolus oriolus	326
Galerida cristata	204		
Gallinago gallinago	130	Pandion haliaetus	84
Gallinula chloropus	110	Panurus biarmicus	304
Garrulus glandarius	334	Parus ater	314
		caeruleus	316
Haematopus ostralegus	114	cristatus	312
Himantopus himantopus	116	major	318
Hippolais icterina	282	montanus	310
polyglotta	282	palustris	308
Hirundo rustica	212	Passer domesticus	348
		montanus	350
Ixobrychus minutus	38	Perdix perdix	98
		Pernis apivorus	68
Jynx torquilla	190	Phalacrocorax carbo	42
		Phasianus colchicus	102
Lagopus lagopus scoticus	96	Philomachus pugnax	128
Lanius collurio	328	Phoenicurus ochruros	242
excubitor	330	phoenicurus	244
minor	328	Phylloscopus bonelli	292
senator	332	collybita	296
Larus argentatus	146	sibilatrix	294
canus	144	trochilus	298
melanocephalus	140		
ridibundus	142	Pica pica	336
Limosa limosa	134	Picus canus	192
Locustella luscinioides	272	viridis	194
naevia	270	Pluvialis apricaria	124
Loxia curvirostra	366	Podiceps cristatus	32
Lullula arborea	206	grisegena	42
Luscinia megarhynchos	240	nigricollis	34
svecica	238	Porzana porzana	106
		pusilla	106
Merops apiaster	186	Prunella modularis	234
Miliaria calandra	378	Psittacula krameri	166
Milvus migrans	70	Pyrrhula pyrrhula	368
milvus	72		
Monticola saxatilis	252	Rallus aquaticus	104
Motacilla alba	228	Recurvirostra avosetta	118
cinerea	226	Regulus ignicapillus	302

regulus	300	curruca	284
Riparia riparia	210	Syrrhaptes paradoxus	154
Saxicola rubetra	246	Tachybaptus ruficollis	30
torquata	248	Tadorna tadorna	48
Scolopax rusticola	132	Tetrao tetrix	94
Serinus serinus	354	urogallus	96
Sitta europea	320	Tringa totanus	138
Sterna albifrons	152	Troglodytes troglodytes	232
dougallii	148	Turdus merula	254
hirundo	148	philomelos	258
paradisaea	150	pilaris	256
Streptopelia decaocto	162	torquatus	252
turtur	164	viscivorus	260
Strix aluco	174	Tyto alba	170
Sturnus vulgaris	346		
Sylvia atricapilla	290	Upupa epops	188
borin	288		
communis	286	Vanellus vanellus	126

De Atlas van de Belgische Broedvogels is het resultaat van de samenwerking van 700 waarnemers. Hij past in het kader van gelijkaardige atlasprojecten elders in Europa uitgevoerd, maar biedt, naast de verspreidingsgegevens, ook informatie over de talrijkheid van de verschillende broedvogelsoorten in ons land. Tussen 1973 en 1977 hebben er 169 soorten gebroed. Voor elk van hen wordt op een kaart van België, verdeeld in rechthoeken van 8 op 10 km², de broedzekerheid en het aantal broedparen aangegeven. In een begeleidende tekst worden telkens verspreiding, talrijkheid, de evolutie van de aantallen en het biotoop van de soort uitvoerig behandeld. Naast de huidige in het wild levende broedvogels, worden ook ingevoerde maar nu verwilderde soorten, in ons land niet meer broedende soorten of recente 'aanwinsten' van onze avifauna besproken. Deze atlas vormt een belangrijke basis voor de studie van de dynamiek van onze steeds evoluerende avifauna. Het is tevens een bruikbaar werkinstrument voor het beheer van ons natuurlijk milieu.